

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 75 kr.

BUDAPEST, 1895.

TARTALOM.

<i>Simonyi Zsigmond.</i> Mondattani vázlatok. I. A hiányos mondatok...	1
<i>Szilasi Móríc.</i> Vogul szójegyzék. I.	19
<i>Zolnai Gyula.</i> XV. századbeli glosszák az Egyetemi Könyvtárban...	49
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Szláv szavaink eredetéhez	53
<i>Munkácsi Bernát.</i> Végszó a nap és vidra magyarázataihoz....	57
<i>R. Prikkel M.</i> Ősvallásunk egy-két ,nyelvi emléke'. III. <i>Hajnal</i> ...	70

Ismertetések.

<i>Balassa József és Pecz Vilmos.</i> Mi a mondattan? (John Ries: Was ist Syntax?)	79
<i>Szinnyei József.</i> A finn-szláv jövevényszavai. (Jos. Mikkola: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen I.)	85
<i>Zolnai Gyula.</i> Helyneveink eredetéhez. (Borovszky Samu: A honfoglalás története)	88
<i>Goldziher Ignác.</i> Az arab nyelvjárások legújabb irodalma....	90
<i>Goldziher Ignác.</i> Studia Sinaitica	96
<i>Balassa József.</i> A német nyelvjárások. (F. Mentz: Bibliographie der deutschen Mundartenforschung)	101
<i>Melich János.</i> Szláv szavainkról. (Ásbóth O.: A szláv szók a magyarban)....	103
<i>Melich János.</i> Helyhatározó demonstratív elemek (Giesswein S. füzeté) ...	107
<i>Könyvészet 1894</i>	108

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás. <i>Szilasi Móríc.</i>	119
A finn-ugor társaság közgyűléséről. <i>Szilasi Móríc.</i>	121
Kotorgárt. <i>Melich János</i>	122
Panyóka. <i>R. Prikkel Marián</i>	124
Adatok a latin elemekhez. <i>Tóth Rezső</i>	125
Tröster János. <i>Melich János</i>	127
Valaki és néki. <i>Simonyi Zsigmond</i>	128
A Königsbergi Töredék. <i>Simonyi Zsigmond</i>	48
Az indogermán rokonsági nevek	52
Valaki. <i>Munkácsi Bernát</i>	56
Hold ,reggel'. <i>Simonyi Zsigmond</i>	69
A hajnal szó újabb etymológiájához. <i>Munkácsi Bernát</i>	78

*Sajtó alatt : Német és magyar szólások. A M. Tud. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka. Segédkönyvül a németből való fordításhoz s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz. A m. nyelvnek legjobb forrásából szerkesztette **Simonyi Zsigmond.** — Kiadja a Franklin-Társulat. — A könyv májusban jelenik meg. Ára aláírók részére 3 frt.*

Mondattani vázlatok.

I. A hiányos mondatok.

— Fölolvasás a M. T. Akadémiában 1895. jan. 7. —

Miután a magyar mondattannak két terjedelmes részét, a határozókat s az összetett mondatokat, földolgoztam két nagyobb munkában¹⁾: kötelességemnek tartom, hogy a mondattannak többi szakaszait is tüzetesen kidolgozzam. Minthogy azonban ez bonyodalmas és időbe telő munka: a kutatások eredményeit előbb rövid vázlatokban kívánom bemutatni. Egyelőre a mondatrészek egymáshoz való viszonyát választom e vázlatok tárgyául, s így első sorban természetesen az alany és állítmány viszonyáról kell szólnom, itt is legelőbb azokról az esetekről, melyekben az alany vagy az állítmány hiányzik, tehát az úgynevezett hiányos mondatokról.

A hiányosságnak a mondatban számos fokozata lehet, de megkülönböztethetünk két főosztályt. Lehet a mondat valósággal hiányos, a mikor t. i. nyelvézékünk egyáltalán nem különböztet meg benne alanyt és állítmányt, tehát a mondat nem tagolódik két részre. Lehet aztán csak látszólag hiányos; ilyenkor csak nincs kitéve az alany vagy állítmány, más szóval csak lappang az egyik rész, s néha a nyelvézékre nézve teljesen el is vész, s akkor a mondat valóban hiányossá válik.

1. Tagolatlan mondatok.²⁾

A nyelvtani állítmánynak forma szerint főrésze az ige, mely azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami cselekszik, szenved vagy vala-

¹⁾ *A Magyar Határozók*, két kötet. *A Magyar Kötőszók*, három kötet.

²⁾ Vö. Miklosich: *Subjektlose Sätze*. — Veress Ig.: *Alanytalan mondatok*, PhilKözl. 16: 636.

milyen állapotban van. Az alany nevezi meg azt, a ki vagy a mi cselekszik stb.

Ilyen két főrészt tagolódnak mondataink rendszerint. Mégis vannak tagolatlan mondataink is, melyek egyetlen képzetet fejeznek ki, egyszerűen elmondják, hogy mi történik vagy mi történjék, a nélkül, hogy a cselekvőt s a cselekvést egymástól megkülönböztetnék. A tagolatlan mondatnak négy eredeti és tipikus osztályát állíthatjuk föl.

I. Az elsőbe tartoznak az alanytalan igék («személytelen igék»). Ezek többnyire természeti tünetményekre, időjárásra, időmulásra és testi bajokra vonatkoznak, tehát olyan jelenségekre, történésekre, melyeknek cselekvője ismeretlen. Pl. *villámlik, dörög, esik, havazik, kiderül, beborul, be van borulva, fagy, enged, virrad, pitymallik, esteledik, alkonyodik; hol fáj? itt szúr, a szívembe nyilallott...*

Ezek közül némelyeket alanyval is használunk, de egyesek, minők *villámlik, havazik, fagy* (,es friert' értelmében) mindig alanytalanok, s nem is gondolunk hozzájuk alanyt. — A *villámlik* -ik ragja látszólag alanyt fejez ugyan ki, de ez csak forma, melynek semmi tartalma nincs, még kevesebb, mint a német *es: es blüzt, es schneit*. (Ez az *es* a mai német nyelvérzéknek jóformán a. m. a magyar *valami; vö. es raschelt: valami zörög, es klopft: valaki kopogtat.*)

II. Szintén teljes mondat értékük van az indulatszónak: *jaj! = ,ez fáj'; á v. áh! = ,ez csodálatos dolog' stb.* Hisz vannak indulatszók, melyek nem eredetiek, hanem mondatokból fejlődtek, pl. *ne!* és *ni!* < *nézd, la!* < *lásd* (ném. *holla!* és *halló!* a *holen* ige imperativusa, eredetileg a túlsó parton levő révésznek szolt).

III. Tagolatlan mondatnak tekintendő a megszólítás is (a vocativus), pl. *te!* = halljad te; *Károly!* = ,halljad te Károly' vagy ,jőjj ide Károly!'

Ha a megszólítás a 2. személyű igét követi, akkor nem külön mondat, hanem a kitett vagy oda gondolt *te* névmásnak értelmezője, pl. «*Hallod-e te, Károly!*» «*Gyere [te], Károly!*» (Vö. «*Sajnálom szegényt*», hol a *szegényt* szó az alattomban értett *őt* névmás értelmezője.)

IV. Sokszor ijedtünkben, meglepődésünkben vagy egyéb érze-

lemtől indítva egyszerűen a látott vagy gondolt személynek vagy tárgynak megnevezésével kiáltunk föl; pl. *Segítség! Egy egér! Katonák! Lovas katonák! Szegény katonák! Szivárvány! Vége!* — Mondhatnám: *Egy egér van itt! Katonák jönnek!* De amaz egyszerű fölkiáltásokhoz tényleg nem gondoljuk hozzá ezeket az állítmányokat.

Az ilyen megnevező mondatokat sokszor indulatszó vagy megszólítás előzi meg: «*Ni, a huszárok!*» «*Édes anyám, egy egér!*»

Nincs kizárva az a lehetőség, hogy egyes ilyen kifejezések másféle mondatrészekből rövidültek; pl. «*segítség!*» ebből: adjak *segítséget!* «*ni, a huszárok!*» ebből: nézd *a huszárokat!* (Vö. Ne meg könyved: en tibi tuum librum CorpGr. 279. eredetileg: nézd meg könyvedet. «*Nessze a ritka madarat!*» «*Nessze a fősvényt!*» Faludinál, ebből: nézdsze; Kis Ig. ebben a latin *ecce avim raram, ecce avarum* utánzását látja, de egy hallgatóm értesítése szerint Somogyban, Lugoson ma is mondják: *Nesze a kenyeret! Nesztek a húst!* Azonban latinos Faludinak ez a mondata: «*Imé maga pusztáján a megvont remetét*» . . . 288. e h. *imé, lássad* . . .)

Ide tartozik az ilyen összetett mondatok előresze: «*Egy percz* . . . s elszántan ugrik az ablak párkányzatára» (Tompá). Az ürge «*mint szalad! Pillanat, s odabenn van*» (Pet.). «*Egy fuvallat, összedől e kártyahalmaz*» (Ar.). «*Nem is nyögött, egy rángás, s vége volt*» (Pet. — vö. Veress, Pótk. a PhKözl.-höz II. 138. Lehr: Toldi 196). — Többnyire oda lehetne tenni ezekhez a *kell* igét, de nyelv-érzékünk erre nem eszmél.

Míg az eddigiekről azt hihetjük, hogy eredeti kifejezésmódok, melyek sohasem voltak alanyra s állítmányra tagolva: addig viszont más tagolatlan mondatok csak idő jártával lettek ilyenekké, rendszerint rövidülés által, de néha két szerkezetnek összezavarása (ill. analogiás hatás) folytán. Ilyenek:

V. *Azt mondják, beszélnek*, s más ilyen többes 3. személyű mondatok, melyekben általános alanyt kellene kifejeznünk, de ennek kifejezése lassanként idejét multa. A többes forma mutatja, hogy ezeket valaha többesszámú alanyval mondták, ez pedig nem lehetett más, mint *emberek* vagy ezzel egyértékű szó. Molnár Albert így magyarázza: «*Subintellige: az emberek, némelyek*» (CorpGr. 261); de tényleg ma már nem gondolunk erre az alanyra.

VI. *Terítve van, föl van találva, be van fogva* nyilván ilyenekből rövidültek: *terítve van az asztal, föl van találva az étel, be van fogva a ló* — de most már az alanyok hiányát nem érezzük.

Jókai azt írja: «No, az ocskói kastélyért már meg van fizetve» (Szeretve mind a vérpadig I. 185). Ez két egyértékű kifejezés kombinálása: «Az ocskói kastélyért (már megfizettünk + az ocskói kastély ára) már meg van fizetve.»

A mely kifejezésekre e két magyarázat közül egyik sem alkalmazható, azok alkalmasint német eredetűek: *segítve van rajta, gondoskodva van róla* stb.

VII. Ha azt mondjuk: *Innen igen messzire látni*, — itt nézetem szerint mai nyelvérzékünk az infinitivust veszi állitmánynak, mintha valóságos igealak volna s nem csak igenév (hiszen a *szabad* szó is igévé válik: *szabadna, szabadjon*). Pedig az ilyen infinitivus eredetileg alanya volt a mondatnak; ezt bizonyítják nyelvelmékeinkben s nyelvjárásainkban az ilyen multidejű szerkezetek: *látni vala, láthatni vala, látni volt* stb. Egyébiránt alig kételkedhetünk, hogy a főnévi igenévnek ez az egész használata szláv eredetű (l. Nyr. 19: 249).

VIII. A palócz azt mondja: *Úgy megdagadt a képi, hogy a szemit se látszik* (Nyr. 6: 462); s Vitkovics is palóczosan írja: *Elég termést látszik a tőkéken* (Munk. 2: 77). Itt tehát a *látszik* igének nincs alanya, s e szerkezet talán «a szemit se látni» analógiájára keletkezett, de talán szláv eredetű.

Az Ormánságban azt mondják: *el van addal a buzát, meg van véve a bort*. Ez kétségkívül a déli szláváságból van véve, mert a szlávásban e szerkezet majdnem általánosan el van terjedve; pl. szerbül *broja se ne znade* szó sz. „a számot nem tudódik“, oroszul *umnožilo sja bratši*, meg van szaporodva a testvéreket (Mikl: Subj. Sätze 54), kisoroszul «*ošukano mene* deceptus sum, wörtlich *deceptum est me*» (uo. 58. — Vajjon nem szláv eredetű-e a hasonló finn szerkezet? vö. Budenz: Finn nyt. 61. §).

IX. Ha azt mondom: *úgy látszik, eső lesz* — a *látszik* igének forma szerint megint nincs alanya, legfőljebb a *dolog* vagy a *helyzet* képzetét magyarázhatni bele e mondatba. Ilyenek még: *úgy tetszik, úgy rémlik, úgy illik, úgy lesz, van úgy hogy* . . . stb. (l. MKszók. 2: 53—54.) — Tulajdonkép a mellékmondat volna itt a *látszik* alanya, de az alanyi mellékmondatot módhatározó mondatná változ-

tatja a főmondatbeli *úgy* szócska. Hasonló változáson megy át néha a tárgyi mellékmondat, pl. *úgy hiszem, esik* (e h. *azt hiszem, esik*); *úgy érzi, hogy minden tagja reszket* stb. (l. MKszók. 2: 55.)

X. A *félő* szó a régieknél szintén előkerül alany nélkül, mert egyértékű ezzel: *félni lehet* vagy *félni kell*; pl. «*Ha nem félő a dértől, a földbe áshatni*» a plántát (Lippai: Pczs. Kert I. 44) stb.

2. Lappangó alany.

Az eddigiektől megkülönböztethetjük azokat az eseteket, melyekben az alany vagy állítmány nincs ugyan kitéve, de azért tudatunkban megvan, vagy határozottan, vagy csak kissé elhomályosodva.

Egészen kétségtelen az alany hozzáértése az igéhez, ha csak a személynévmás van elhallgatva, pl. *irok* = *irok én, írj* = *írj te*. Hasonlókép van bemutatások alkalmával háttérben a mutató névmás, pl. «*Kovács úr. — Öcsém*» = *ez Kovács úr — ez öcsém*. Szintúgy, ha valami pletykára azt mondom: *Mesebeszéd!* = *ez mesebeszéd*; vagy ha dicsérik valami tettetemet s azt felelem rá: *Kötelességem volt* = *kötelességem volt az*.

De vannak állandó fordulatok, melyekben élénken érezhető az alany s a mondat úgyszólván csak megrövidült a gyakori használat következtében, úgy mint a gyakran használt szók is elrövidülnek, elkopnak. Így lappang az *Isten* neve ebben a népies szólásban: *tudja*; pl. egy halasi közleményben: Mög is két má fordúni, mer ezúta a lovak tuggya mére löttek (Nyr. 8: 43). Elállt az szépen, tudja meddig (uo. 86. szintén Halasról). Így írja Lehr: «*tudja mily különbség*» e h. *Isten tudja, mily különbség* (Nyr. 4: 552). — *Majd elválík v. megválík*: ezekhez alanyul rendszeren ilyen mellékmondat értődik: 'hogy lesz', 'mint lesz', 'mi lesz a dologból'. Az általános *dolog* vagy *dolgom* fogalma lappang a köv. mondatban: Én a magyar isten híve vagyok máig, és úgy is halok meg, *akármire válík* (Vajda J: Béla királyfi 23. Vö. még: «*Akárhogy válík*: es mag ausfallen, wie es will; *még úgy válík, hogy*: es wird noch so sein dass» Adámi: Spr. 212). — Szintúgy az ilyen kifejezésekben: *ha kenyértörésre kerül*; «*ha ivásra kerül*, ki nem tesz rajta senki; *ha arra kerül, hogy*» . . . (CzF.)

Az időhaladást jelentő kifejezések is rendszerint maguk-

tól kiegészítődnek nyelvtudatunkban. Az *óra van* pl. alanyul érezve az ilyenekben: *Elűtötte a nyolczat* (Kaz: Bácsm. aug. 3.). *Éjfélt üt* (KisfK: Karácsonéj). *Tizenegyet verte*, midőn elváltunk (Vitk: Munk. II. 67), *Tizenkettőt ver* Adonyban (Ar: Tengerihántás). — «*Már tizenkettőre jár*», t. i. az *óra* vagy az *idő*. — Az *idő* egészítendő ki s gyakran ki is van téve az ilyenekben: *Már későre jár. Már őszre jár. Tavaszodik. «Immár hat esztendejére jár, hogy itt lakom»* (RMNy. IIb. 313. itt a mellékmondatot lehetne alanynak tekinteni). Vö. *Elvándorol a madár, ha őszre jár az idő.* (Pet.) *Még korán van. Már későn van. «Éjféltájban lehetett már»* (Ar: Sz. László). — A székelyeknél, csángóknál s göcsejiekkel találkozunk ezzel a szerkezettel: *hány órakor van? vagyon-e már uzsonnakor?* stb. (I. MHat. 1:447). Ezek tulajdonképp alanyok s így értendők: *«hány óra idő van? vagyon-e már uzsonnaidő?»* De az 1592-i kolozsvári Cisióban (az N. lapon) azt olvassuk: «*Mikorontan az mezőben vagy és tudni akarod, hány órakort legyen, végy fel egy szalmaszálat*» . . . Itt tehát a *hány órakort* világos ragos alak s alanyul az *idő* értendő. (Az erdélyi szászok, úgy hallom, szintén mondják: *Um wie viel Uhr ist's?* De ez alkalmasint a székely kifejezés fordítása).

Sokszor nincsenek kitéve, mert az illető állítmány mellett maguktól érthetők: a *pénz, birtok, gabona* stb. Példák:

Minden apró szükségre saját erszényéből *telt* (Abonyi: A mi nótáink I: 20). Ott telik, a hol van (Dug: Példb. 1: 156). Még ezüstsarkantyus eszmára is *jutott* neki (Abonyi id. h. 19). A fősvénytül jut, a torkostul nem jut (Nép, Veszprém). Ha nem *csordul, csöppen* (Közm.). Fősvénynek soha *nem elég*: avarus semper eget PPBl. Míg barátunknak *van*, nekünk is van: *wir haben, so lange unser Freund hat* (Kaz: BarnhM. 79).

Azt gondoltuk, *miénk egész [a] diófaig* (Gvad: RP. III. czikely). Oly kevély, *mintha egész a diófaig övé volna* (Kovács: Közm. 96).

Termett neki az idén szépecskén. Az idén *vékonyabban takarodik*: *«szűkebb az aratás»* (Somogy, Nyr. 8: 525).

Utójjára hagytam azokat az érdekes szerkezeteket, melyekben az alany ki van ugyan téve, de nem alanyul, hanem valamely más mondatrész képében (vö. Lehr Nyr. 4: 544).

Ha azt mondjuk: *Sokan elestek a törökök közül*, — itt az

ige mellett két határozó van,*) s mindegyik lehetne alany. Lehetne: *Sok* elesett a törökök közül; és lehetne így is: *Sokan* (vagyis nagy számmal) elestek a törökök, — a hogy régente csakugyan mondták (vö. «*Hullnak mindkét részről számtalanon a vitézlő rendek*», Hall: HHist. 3: 29 s még ma is: *Elegen vannak a mi embereink* stb.). — Kétségtelen, hogy a mai szerkezet a két egyértékű régi szerkezet kombinálásából állott elő. Hasonló kombinálások a következők:

Az pogányok közül is nagyobb részre elhiszik (Károlyi: Credo 51. = az pogányok is nagyobb részre elhiszik + az pogányok közül is a nagyobb rész elhiszi). — Megmaradna az morzsalékokban hét kosárral (Zvon: Post. 2:185 = megm. az morzsalékokban hét kosárnyi + megm. morzsalék hét kosárral). — Evvel csak ott kelhetsz elébb, a hol gyengébbül jutott az észben (Fal. 809). Az árnyoldalakból sokkal bővebben kijutott számunkra (Pet.-társ. lapja 2: 235. — vö. fönt a *jut* ige alany nélküli használatát). Jócskán fogyott a borból stb. (vö. a partitívus alanypótló szerepéről MHat. 1: 82—34). — Elég már a komédiából! (Pet., vö. Veress: Alanyt. mond. 640). — A parttól még messze van odáig (l. Veress uo.).

Különösen az *-an*, *-en* ragos számnevek és a *részhatározók* (partitívusok) szerepelnek sokszor mint az alany helytartói. A régi *ben*-es partitívust látjuk ebben az állandó szólásban is: *mig benne tart e h. míg az eltart, míg van belőle (benne) valami*. Vö. *Míg ez világba tart* (LevT. 2: 77). A *ki* békeséges szívében, annak tart élteben: *ein friedfertiger Mensch lebet lange* (Fal. 463. tehát soká tart élete). *Míg hát tart az éjtszakába', esze nélkül kap lovára* (Tomba).

«*Csak úgy virág, ha tarka; csak úgy asszony, ha barna*» (Pet., vö. Veress id. h. 136) legegyszerűbben ennek a rövidítéseül tekinthető: *csak úgy virág a virág, ha tarka* (vö. *míg a világ e h. míg a világ világ*, l. Veress 159).

3. Lappangó igeállítmány.

Itt két fősétet különböztetünk meg: az ige leggyakrabban páros vagyis egymással kapcsolatos mondatokban van elhallgatva, de a másik eset sem ritka, hogy t. i. egyes, magában álló mondat-

*) Az *-an*, *-en* ragos határozókról l. MHat. 1: 208.

ban sines kitéve az ige, hanem csak hozzáértjük a kifejezett mondatrészekhez.

I. Egymással összefüggő mondatoknak gyakran van azonos igéjük, s ilyenkor nem ritkaság a második mondatban az igének elhallgatása, kivált

1. Olyankor, mikor a második ige alakilag is teljesen azonos volna az elsővel. Így:

a) Kérdésre való közvetlen felelésben többnyire csak a kérézett mondatrészt teszszük ki: pl. Ki volt itt? A bátyám. Mit akart? Pénzt. Öcséd volt itt? Az [volt itt] v. Az hát! Kimegyünk a ligetbe? Ki[megyünk a ligetbe], v. ki hát! v. igen! (Az *igen* szó eredetileg alkalmasint csak igét helyettesített, pl. Örültél az ajándéknak? «Igen» = igen örültem.) Soká tartott a tárgyalás? «Soká» vagy «bizony soká» vagy «nagyon soká». Az ellenfél nyerte meg a pört? Az ám. Nem akart engedni? Nem ám. — (A magyaros felelésről érdekes fejtegetése van Szász Károlynak a Nyr. 1: 80. lapján.)

b) Összehasonlító mondatokban legtöbbször egyazon ige szerepel, de rendszeren nem ismétljük, s ha az egyik mondat mellékmondat, többnyire ebből hagyjuk el az igét s csak az eltérő mondatrészt teszszük ki (l. erről bővebben MKszók. 3: 160—163. 179); pl. Úgy ír neki, valamint egy idegennek (ír, Mikes). Szébbnek tartják, mikor a nép azt kérdezi vkiről: miért nem becsülik meg ezt az embert jobban, mintsem [azt tartják], mikor azt [kérdezi]: miért becsülik annyit (Fal. 594).

Van úgy, hogy az összehasonlításnak mind a két tagjában hiányzik az ige, mert ezt a *tertium comparationis*-t úgyis könnyen kiegészíti a hallgató: pl. Többre észszel, mint erővel (Dug: Pb. 1: 291, t. i. többre mész), v. Többet észszel, mint erővel (t. i. többet tehetsz). Valamint a terebélyes fa, azonképen a familia (t. i. mind a kettő kiterjeszkedik, Mikszáth: Nemz. ur. 111). — Még egyszerűbb összehasonlítást látunk ebben a háromszéki szólásban: A nagy harang s az ő szája (Nyr. 9: 31, t. i. mind a kettő nagy hangon szól).

c) De természetesen sok más mondatkapcsolatban is meg-
esik, hogy az igét ismételni kellene s ennek egyhangúságát ki-
gyással igyekszünk elkerülni, különösen kapcsolt, ellentétes, meg-
engedő és föltételes mondatpárokban; pl.

A csitkó általbucskázott a fején, s lett belőle kölesvetés; *által Palkó es, s belőle kölesörző lett* (Krizsa 400). Az ajándékot nem szokta elfogadni, kivált [—] ha azt neki szép leány kínálja (Pet: A kisbéres). A világi bírák kezéből néha kimenekedhetünk, de bezzeg nem az élő Istennek hatalmából (Fal. 46). Ha szeretsz, asszonyom, úgy kívánj egyebet, különben, tört szívvel [—], de mégis elmegyek (Pet: Szécsi M.). Mint a páva megy az utcán, ha beszél is, csak úgy kurtán (Göcs. Népd. 1).

Gyakori az ellipsis különösen a föltételező mellékmondatokban (l. MKszók. 3:115); pl. Sem magamé, sem másé lenni nem tudok, ha csak tied nem (Shak. 2:181). Ha valaki, ő tartozik nekem hálával.

Közmondásokban sokszor mind a két ige hiányzik: Guba gubához, bunda bundához (Nyr. 10: 524). Rózsához az illat, szűzhöz a szemérem (Dug: Pb. 1: 281). Fazekas korongrúl, varga kapitájárúl [beszél] (uo. 282). Magda Magdának, Magda az egész világnak (134). Ki vödörrel, ki csöbörrel (172). Kinek a pap, kinek a papné. Kecskérül gyapjút, kerecsenbül hattyút (Erd: Közm.).

2. Elhagyjuk azonban az igét olyankor is, mikor más alakban kellene ismételni, de az alakváltozás az adott viszonyok közt magától érthető. Így:

a) Más személyben ismétlődnek az ige az ilyen példákban (az egyes esetek itt hasonlóak a fentebbi a. b. c. pontokbeliekhez):

Mikor jöttél meg? Tegnap [jöttem meg]. Mit mond Bátori uram hozzá? Bátori: Ezekre ezt (Fal. 670). Nem jöttök velünk? Nem v, nem ám v. nem bizony. Nem eszel belőle? Nem én.

Én is úgy teszek, mint te [teszel]. Úgy méri, mint Bódván [méri] az aludt tejet (Nyr. 6: 227). — A mint a többi, te is csak úgy (Fal. — itt mind a két ige hiányzik).

Megverek vkit vagy engem valaki. «Vagy levág vki, vagy én le vkit» (NépkGy. 1:247). Ha te elmész, én is el, töled nem maradok el (Népdal). Ha volnék én az arany csiga, te a fényes gyöngy, mit az magába zár (Szász: Ford. 107). Lónyai László megszálta a fehér farkasnál, hol én is [—], s egy reggel az ő szobájában valék (Kaz: Pályám 263).

b) Más módban kellene ismételni az igét a köv. és hozzájuk hasonló példákban (leggyakrabban *mintha* és *hogy ne* mellett):

Zene hallik mély vadonban, *mintha* égből [hallatszanék], mint álomban (Ar: Rege a csod.). Itt-ott összevissza betapodja, *mintha* csak véletlenből (Baksay: Gyalogösv. 2: 150). — Eljössz velünk? *Hogyne!* (= hogy ne mennék?) Pénze is penisz, hogy ne gúnyja? (Dug: Pb. 1: 149.) Értelmes szavak is gyakran csálnak, *hogyne* még inkább a jelek? (Kovács P: Fars. kaland 49). — Ezt (a sebet) türelmesen viselhetém, s *ne* férjem titkait? (Shak. 2: 36). «Később meg is kaptam [a hivatalt]. *Bár ne!*» (Ar. s Pet. lev. 194). Hányat engednek még töltenem benne, s bár ne különben mint eddig, az ég hatalmasságai? (Kaz: Levelei 2: 288). — Köszönd, hogy apádnak szolítottál, mert *ha nem*, egészen bénýellek vala (Kriza 395).

c) Néha más időben vagy cselekvésben, vagy tárgyas alak helyett tárgyatlanban kellene az igének ismétlődni:

Ma is úgy vagyok, mint tegnap [voltam]. Pászthory a fogadóba szállott, hol a marsal [volt szállva] (Kaz: Pály. 271). — Iróra nézve mindig örvendetesb, ha a közönség azt kérdezi: miért nem dolgozik, *mint ha* ellenkezőt [kérdéz] (Ar. FővLap. 19: 1583).

II. A lappangó igéjű mondatoknak második főosztálya, t. i. az egyes, önálló mondatoké, szintén elég gazdag. Ezekben többnyire a határozó mondatrészek vannak kitéve (ill. a mondat tárgya), az ige pedig az alanyval együtt csak gondolatban van meg.

1. Az ide tartozó mondatoknak legnagyobb része fölszólító, még pedig:

a) Leggyakrabban olyan mondat, mely helyhatározóból áll, s melyhez magától értődik valamely mozgást, menést jelentő ige. Pl.

Előre! «Szegezsz szuronyt s csak előre!» (Gyulai). *Haj előbb, haj előbb*, asszonyom nyolcz ökre! (Népk. Gy. II. 87). *Haj vitézek, haj élébe!* (Ar: Rege a csod.). — *Hátra! Vissza!* — Gyerek, vagy *be*, vagy *ki!* «Lelek ez ajtón se be, se ki!» (Ar: Tetemre-h. — vö. Nyr. 8: 302). Ki kutya a miséről (Nyr. 24: 31). *Föl* Budára! *Rajta!* — *Talpra* magyar, hí a haza (Pet.). *Lóra*, csikós, *lóra!* (Népd.). Egy, kettő, a *palotához!* (Ar: Szentiv. álom 207). *Nyakamba, karomra!* (Népk. Gy. 1: 318).

Ide, ide jó vitézek! (Ar: Rege a csod.). Ide szóra, ti világnak lustosi! (Fal.). — *Félre*, undok pocz, vakandok! (Ar! Szentiv. álom 165). Tüskedisznók, innen *el!* (uo.). No még egy körtáncz, egy tündéri dal: és akkor, egy percz harmadára, *el* (uo.). *Tova* kutatni! égess, gyűjts, ölj (Shak. 2: 68). — *Ne igen messze* eszeddel, szemeddel! (Fal: NU.). A mértékletesség megkívánja, hogy *ne igen*

kijelé őt érzékenységinkkel (Fal. 586). Vigyáznak magok lépésekre, hogy se ide, se oda kelleténél *ne tovább* (599). Asszonyunkhoz *ne közel!* (Ar: Szentiv. álom 165).

Lassan, fiúk, lábujhegyen! (Ar: Keveh.). Csak lassan! — *Ne olyan sebesen!* stb.

Főnévi igenév: Gyerekek, aludni [menjete]! ebédelni [gyertek]! — *Tova kutatni!* (Shak. 2: 68.) stb.

Ki vele! Hátrább az agarakkal! Ezzel a szerkezettel foglalkoztam MHat. 1: 370. Alkalmasint német eredetű, de már a népnyelvben is rég el van terjedve. — Az idézett helyen fölsorolt példákat hadd egészítsék ki a következők: Fére a tréfával: *le burle da parte!* (Fal. 19). Mást mutatok: ide szemeddel! (351). Félre onnan szemeddel! (354). — «Előbbre a löcsesel! Hátrább az agarakkal!» (Dug: Pb. 2: 73). Hamarább a görcsökkel! (uo. 1: 178). Lassan a testtel! (Nép.). Lassabban e kitagadással! (Ar., Nyr. 7: 409). — El tehát a hon bajával, most ez egyszer el vele! (Pet: Egri hangok). Bitóra véletek! (Pet: Coriol. 1: 1). El veled, te élet átka, el veled, le a pokolba! (Pet: A türelemről). — Tüzet alájuk, máglyára velük mind, a mennyien vannak (Szarvas, Nyr. 13: 281).

Más ez: Bottal az ebre! (Ar: Egri lány).

(De régibb magyar szerkezet: *doronggal hozzá* e h. *doronggal fogj* hozzá; l. alább).

b) Sokszor az *ad, vesz, tesz* igék fölszólítója marad el mint magától érthető: *adj, végy, tégy* vagy *adjatok* stb., ritkábban a 3. személy: *adjon, vegyen*. Az ilyen mondatok rendesen tárgyat és helyhatározót foglalnak magukban:

Bort ide! Ide azt a pénzt! Jó a pálinka reggel, ide hát egy üveggel! (t. i. pálinkát, Kuthy: Haz. rejt. 34). Milljom átok! bort a billikomba! (Pet: Felkösz.). Franciska, ide a satullt! Franciska, die Schatulle her! (Kaz: BarnhM. 45). — Tüzet alájuk, máglyára velük! (Szarvas, Nyr. 13: 281). Ha pediglen sánta, csidmát a lábába! (Népk. gy. 3: 55). Kiki egyet az ölébe! (Ar: Rege).

Le a kalapot! Hut ab! (Márton ném. szót.). Elő a tőkét! (Ar: Arist. 2: 27). Le a lábodat! (t. i. a székről, Nép.).

Néha a helyhatározót dativus helyettesíti: *Virgácsot neki!* Botot neki! Vízet a kutyának! (Nép.). «Ejh, szerelem!» szól vén korunk, «oka a vér fölöslege s nagy hőfoka; csapot reá, hűtöt neki!» (Délib. h. 120). — Hátha az anyja, szép huga már most jönne siratni? *Vissza neki!* (Ar: Tetemr., l. Nyr. 8: 302). Czoki neki! (Nép.). — *Böcsületszavát* [adja nekem], hogy hallgatni fog ön (Nagy Ig: Az életuntak 2: 8). Kezet rá! — «Vigyétek a tömlöcznek sötét fenekére. Tizenharmad napig *se enni, se inni*» (ne adjatok neki, Népk. gy. 1: 166). — Kiki magának [szedjen stb.].

Ide tartoznak ezek az elrövidült üdvözlések: *Jó napot* (adjon Isten)! *Jó reggelt!* *Jó estét!* *Jó éjtszakát!* — *Egészségire!* így is: Adj[a] Isten egészségire! vagy: egészségire váljon v. váljék! (Ez néhol, pl. Zalában, Rábaközben, Boros-Jenőn, így rövidül: «Váljék!» Szatmárban: «Használjék!» Dugonics így írja: Egészség utánna! mint Szatmárban mondják, ha valami elvesz: Hideg víz utána!) — *Szerencsés utat!* (tréfásan: szerencsés fölfordulást!)

c) Hasonló ellipsist látunk még más kifejezésekben is, többnyire állandó szólásokban, pl. esküvésben stb.

Isten engem! (e h. Isten engem úgy segéljen; más rövidítéssel: Isten ügyse', sőt Isten uccsa, vagy engem ügyse', engem uccsegen stb.). Artemis engem . . .! (Ar: Arist. 2: 346).

Elavult szólások: Ha meg akarod békíteni testedet, *doronggal hozzá!* (Czegl: MM. 191, e h. dor. fogj hozzá v. láss hozzá). Ha erő nem használ, *ravaszsággal hozzá* (Kisviczai, Erd: Közm.). Kézzel hozzá, ha a kés nem fogja (Kovács: Közm. 108). Észszel hozzá, fiam, ha erőd nem bírja (Dug: Pb. 2: 156). — Vö. Csak csinján a dolognak: óvatos légy (Nyr. 7: 275). Így is: Csinján a dologgal! Lassan a testtel! No csak bátran a kanállal! (Nép.). — Jelentő móddal: «Kártyás az egész compagnia. A dámák az elsők hozzá, s utolsók tőle» (Fal. 146. azaz elsők, kik hozzá-fognak, s utolsók, kik tőle megszűnnek).

d) Külön említhetjük az elliptikus tiltó mondatokat:

Ne olyan szelesen! «No csak ne oly nagyon!» (Merényi: Sajóv. népm. 2: 101). — *Egy szót se többet* róla: nichts mehr davon! (Kaz: Sarah S. 95). — A mi gyarlóságunk mind azt kiáltja: *ne annyit*; kevélységünk ellen(é)ben mind azt, hogy még többet (Fal. 537).

Oda se neki! (Nyr. 3: 20, néha már jelentő móddal értve, pl. 7: 275 — eredetileg: oda se nézz neki! l. Lehr: Toldi 461). Oda se a bajnak, Pista! (Tóth E: Falu r.).

Érdekes, hogy az ige hiánya következtében néha a tárgyeset, minthogy nincs mire vonatkoztatni, elveszti ragját; pl. *Jó nap' Isten!* (Kálmány: Koszorúk 1: 28). Jó nap Isten, jó nap! (Népk. gy. 1: 164). Isten jó nap, Isten! (2: 13). Kard ki, kard! — Sőt egy-egy állandó szólásban ige mellett is történik ilyen kopás: *Eszem a zuzzája* (e h. zuzzáját, Somogy, Lugos vid.). Gyilkolom a fattya (Ar: Török B., vö. Gyilkolom a lelkét! Ar: Toldi est. — l. ezekről Lehr Nyr. 6: 114). — Vö. *ne madár*, ered. ne (nesze, nézd, nézdsze)

a madarat, l. itt 1: IV. — «Ne a kenyér» analogiájára: Fogja ez a darab kenyér! (Nyr. 6: 231. Hétfalu).

2. Ritkábban hagyjuk kifejezetlenül (ha nem tekintjük a *van* szót) a jelentő módú igét.

a) Még leggyakrabban történik ez kérdésekben; pl.

Jó utazók! *hová, merre?* (Fal.) Bogár Imre, *hová* olyan szaporán? (Népd.). Felséges uram! *hova* s meddig ilyen egyedül? (Népk. gy. 3: 326).

Minek ez a bot? stb. (= minek kell?)

Mit egy úrnak egy arany? (Közm., e h. mit ér? palóczosan így is: «Mit egy úrnak egy arany? Könnyen kicsapja, ha van.») *Mit nekem a világ?* (Kölcsy: Borkirály). Mit az nekem? (Ar: Életéből). Mit nekem a te mulatságod? Was gehn mich deine Freuden an? (Dóczi: Faust). — Eh, de mit most okoskodni! (Pet: Barátimhoz). — Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (Pet: Az alföld).

Hogy az alma? — ebben ma csak a *hogy* az állítmány képviselője, s igét nem is gondolunk hozzá. Azt lehetne hinni, hogy eredetileg így hangzott: *Hogy kél az alma?* De lehetett így is: *Hogy adja az almát?* s a tárgy úgy vesztette el ragját, mint az előbbi pont végén láttuk. S csakugyan azt olvassuk egy 18. századi beszélgetésben: *Hogy tuczetjét?* wie teuer das Dutzend? (KirBesz. 21. — Vö. még: Egy sing bársonyt vehetek den. 1365; *hogy esik hát egy fertály?* MTolv: Arithm. 81). — L. MHat. 2: 361.

Édes néném, *az egészség?* (hogy szolgál? Mikes 21. lev.).

b) *Esküformák*: Istenemre! Lelkemre! Becsületemre! (t. i. esküszöm, mondom, fogadom).

c) *Káromkodás*: Az angyalát! A Jézusodat! stb. — (Azán elgyöngült jelentéssel, tréfásan is: Az angyalát ennek a kislánynak! «Oh, azt az égi angyalképedet!» Du holdes Himmelsangesicht! Dóczi: Faust csal. kiad. 143). — *A fenét!*

d) Állandó szólásforma ez: *Soha ilyet!* e h. soha se láttam ilyet. Pl.

Soha ily katonás leányt (Dug: Szerecs. 1: 423). Soha élttemben oly nagy mi haszna embert (Dug: Pb. 1: 240). A hegedős most megijed s búsan kiált: Soha ilyet! (Phil. Közl. 10: 992). Soha több fát, mint az erdön, ki egyenes, ki görbe (Közm.).

e) *Közmondásokban és közmondásos szólásokban*

különféle igék kimaradhatnak s idővel egészen elveszhetnek a nyelvtudatra nézve. Pl.

Arra közelebb, de erre hamarább (el lehet menni, Kovács: Közm. 83). Falra borsót (hányini kár v. időveszteség). Kopaszra hajport. Disznóra gyömbért stb. (Dug: Pb. 1: 259, t. i. kár vesztetgetni). Hol szóval, hol bottal az ember ellen (136, kell védekezni). Nem mindig papsajt.

f) Néha még elbeszélő mondatban is elmaradhat az ige, kivált ha gyors mozgást vagy általában egymásra gyorsan következő cselekvéseket beszélünk el. Pl.

Egy pillantást vetve a toronyra, kocsira ülök s *ki a faluból* (KisfK: Vig besz. 136). Ő maga derékon kapta a megkötözött lelkészt, hajduja a varázslót, *fel mind a kettőt a hintóba* (Jók: MFöld. 22).

Ezt az ellipsist leginkább a székely népnyelv kedveli, s mulatságos példát közölt Szilágyi Sándor egy székely adomában (Nyr. 20: 44):

Járásbiró: Nó Están, adja elé a dolgot igazán, úgy a hogy történt.

Están: Hát istálom, jókor reggel az ágyból fel, a zekét a vállamra, botot a kezembe s az utcára ki. Mikor Alszezen be, a kutya az inamba, Mózsai engem kétszer pofon. Én Mózsit a földre le, térgyemmel a mellre reá s egyik kezemmel a fülét, másikkal a haját. Erre két csendőr felém, az egyik a puskát nekem, másik a vasat kezemre, s engem is, Mózsit is a tömlöczbe bé.

g) Az összetett mondatnak sok érdekes szerkezete van, melyben a főmondat vagy néha a mellékmondat igéje hiányzik. Ilyenek:

Megruga egy lovam úgy a baloldalomban, *kicsinyben* hogy meg nem halék (Cserei: Hist. = kicsinyben mult). Igy *majd hogy, alig hogy* stb. l. MKszók. 2: 144. — *Rég* hogy ezen barackkfa alá jár, l. uo. 140, *hiába hogy* stb. uo.

Soha, *míg a világ!* (Belényesi, BSzemle 6: 128. 162 = *míg a világ tart v. áll*; de alkalmasint ebből rövidítve: *míg a világ világ*. Vö. *míg a világ világ lesz*; a Katalin-legendában: *Míg világ világul lesz*. Vö. Vörösmartynál: *Míg a világ, míg napja tart*). A szó belőle, *míg a világ, folyna* (Ar: Toldi, l. Lehr 121). Alhattál volna, *míg a világ* (Népk. gy. = örökké). — Egyszer volt özönvíz, *mióta a világ* (Ar: NCz.).

A van ige hiánya.

A *van* ige, mely az összes igék közt legáltalánosabb, legtar-
talmatlanabb, épen ezért leggyakrabban is elmarad (vö. Veress Ig:
Van alak- és mondattana, Phil. Közl. 2. pótk. 190. 191. l.). Meg-
jegyzendő azonban, hogy a *van* nem maradhat el csak olyankor,
mikor a mondat alanya ki van téve, holott más igék, mint láttuk,
alanyostul elmaradhatnak (Előre! Istenemre! stb.).

1. Így elmaradhat a *van* először is a következő kérdés-
formákban:

Hol a kés? Hol a késed? Hol a könyvem? stb. Hol egy paripa
mint a téj? (Ar: Keveh.) stb. Veress 203. (Nem tudja kê, hun a
birákok? Nyr. 3: 323). — Ki van a szekerem rudja, Isten tudja,
merre utja (Népk. gy. 3: 143). — De *ki van...? mi van...?* nem
rövidülhetnek, l. Veress 206. holott pl. németül: *wer da?*

Hány óra? — S így a feleletben is: Két óra. Fertály háromra.
Már 12 óra [van]. Ellenben: már dél van; már reggel van; este
van. (A palócok, úgy hallom, mondják ezt is: Éjfél már.)

Mi baj? *Mi ujság?* *Mi hír* Budán?

Mi bajod? *Mi közöm hozzá?* «*Mi gondunk rá?*» (Pet.) stb.
Veress id. h. 191. — *Mi hasznom belőle?* Mi haszna abban üdőt
tölteni? (Pázm. l. Nyr. 19: 245). *Mi haszna*, hogy kiabál? Így is:
mi haszna kiabál? (Innen aztán a *mi-haszna* lassanként a *hasz-
talan*-nal válik rokonértelművé; vö. Mi haszna még a gyors nyilak?
Ar: Keveháza. «Soha éltemben oly nagy mi haszna embert» Dug:
Pb. 1: 240. — Vö. még: De mi hasznomra az ott maradás? Dug:
Szerecs. 1: 58. Mi hasznában kerüli az ember a sátán kísértetét?
KBodor: HÖszt. 13. L. még NySz. *haszon*, Szól.)

«*Miért e félelem?* Hallgat minden elem» (Ar: V. László).
Lakomára jöttünk, *minek e feszület?* (Ar. — stb. l. Veress 314. De
a *minek* mellett inkább *kell* egészíthető ki, l. fönt 2. a).

2. A *hol* kérdésre felelő helyhatározók mellett igen
gyakran (s ilyenkor a határozó rendszerint megelőzi az alanyt):

Itt a könyv. Itt a pénz. Itt a kezem. (Igy: Itt az idő, most
vagy soha! Pet.) «Mit tünődöm? *Amott egy tanya.* Bemegyek» (Pet.).
«*Ott a sátán háza*» (Pet.). — Hol fel a talpával a kerék, hol alá (Ar:
TSz. 1: 19). Lábbal föl, fövel alá (Kisv: Adag.). — Csupa csiriz a
fejében (Dug: Pb. 1: 124). *Arczán egész lelke* (Kaz: Magy. ut. VII: 5.
végén). — *Kinn* a farkas, *benn* a bárány. — *Körül* a sok színben
szűzek, asszonyások (Ar.). *Köröskörül* sötét felhő az égen, egy

magányos csillag ragyog közében (Pet.). Lenn a Dunában a nap képe, reszket a folyó örömébe (Pet.). Az egyik kezemben fegyverem, a másikat sem hevertetetem (Pet.). — Férjeink fogságban ki tudja meddig (Baksay: GyÖ. 2: 264). — Vö. Veress 203. 207. 209. 211.

Ide csatolhatjuk az olyan hiányos állapothatározó mondatokat, minőket a köv. magyaros szerkezetű példákban látunk:

Azon hevenyében helyt s időt rendelnek, megjelennek, *hegyes tör a markokban*: *colle spade alla mano v'entrano* (Fal. 7, az olasz eredeti tehát úgy mondja, mint a német: törrel a markukban). Megy továbbra, lant kezében, kémlelődvé meg-megáll (Bajza 1: 144). Pór menyecske jött, korsó kezében (Pet.). Csak félig mutatják a betyár alakját, kit éji szállásra prüsszögve visz a ló, háta mögött farkas, feje fölött holló (Pet.). — Vö. Veress id. h. 138.

3. Más határozó mellett ritkábban marad el a *van*; legtöbbször még az állapothatározó igenév mellett (l. Veress id. h. 216):

Rakva az ő szüve álnakságban (Valk: Gen. 22). A jó emberek halála sokszor keservesb kínokkal rakva, hogysen az kedvére élő gonoszoké (Pázm: Kal. 807). Mért szemed kisírva lányka? mért ily búban arczaid? (Bajza 1: 150). Becsukva a szem, hülve a szív (Pet.). Isten kék egével fődve a tanyája (Ar.). — Innen van aztán, hogy ez az igenév a melléknévi állítmány analogiájára a többes-képzőt is fölveheti: *Rakvák* halottaknak dögeivel (VirgC. 145). *Rakvák vagyunk* bűnnel (Helt: Bibl. 1: e4). Az utak *rakvák valának* békákkal (Lép: PTük. 1: 259). L. MHat. 2: 310. Ma csak a jelen idő 3. személyében: Szíveink *telvék* (Pet.) stb.

Lovam lába *indulóban*, magam szája bucsuzóban (Erd: Népd. 1: 20). — *Tele* az egész táj sűrű fehér gözzel (Ar.). Szívem olyan tele szerelemmel (Pet.).

Oda a pénzem! Oda minden reménység: lapsa est spes PPBl. Oda hát mi tölünk a successio (Czeglédi, NySz.). Édes hazánk oda, nyakunkon a török hada (Czuczor: Hunyadi). — «*Fogytán* a rim. Halkabban csendül» (Kiss József). *Készen* a játszók? (Ar: HamI. 3. fv.). — Ajtómon is *fából* a kilincsem (Nyr. 3: 94). — Most *így* a divat (Nép, RácZ-Almás).

Látta, hogy *hijában* minden akaratja (Ar.). *Mind hiába* stb. (Veress 214—5).

«*Kár érte*» alkalmasint idegen eredetű szólás (vö. kár volt érte; kár volna érte). — Népiesen alanynyal is: Kár a kan papnak a rák (tréfás mondás, mely visszajáról olvasva is csak így hangzik).

Litér mit ér, Rátót még annyit se ér, Kádártába kár a kenyér (veszprémi közmondás). Biz Isten, kár e nagy ijedség (Borsszem Jankó 1320. sz. 3). Tudom, azért akarnak engem kényszeríteni, hogy én úgysem leszek kár ha odaveszek is (Baksay: GyÖ. 2: 185).
Lányokhoz *korán* még mennie (Pet. I. Veress 212).

4. Sokszor hiányzik a *van* személyragos alany mellett (vö. már fönt az 1. pontban: *Mi bajod?* stb.):

a) *Vége!* Vége a tréfának! Oda vagyok, végem! (Ar.). Oda vagyunk, végünk! (Ar. — stb. I. Veress id. h. 192).

b) *Két éve* annak (Pet.). *Másfél hete*, hogy őket elhagyám (Pet.). Jó ideje, hogy a nap lenézett (Pet.: Szilaj Pista — stb. I. Veress id. h. Lehr: Toldi 379—380). — Vö. *Sok ideje vagyon-e*, hogy szülted ötet? (DebrC. 337). Egynehány napja vagyon, hogy szülelek (338). *Órája vagyon* már az álomból felkelnünk (Illy: Préd. 1: 19, főnévi igenévvel; ugyanezzel, de *van* nélkül: Nagy ideje mennünk, Ar.).

Az ilyen időhatározások sokszor szerepelnek közbeszúrt mondatokul: Már kétségbe kezdék esni, a midőn *immár annak negyed napja* rettentő szélvész jöven reánk erre a tengerre hozza bennünket (Mik: MulN. 336). A kit az a Molnár Gyuri *szent Györgykor lesz esztendeje* elvett volt (Nyr. 4: 32). — Innen aztán valóságos időhatározókká válnak s elvesztik mondati természetüket: *Negyed napja* vártalak, azolta semmit sem öttem (TelC. 293). Magával nem szólottam alkalmas ideje (LevT. 2: 285). Ha most esztendeje azt mondta volna vki: wenn man mir es vor Jahr und Tag gesagt hätte (Kaz: Sara S. 72).

c) Csak *egy forint híja* [van] a pénzemnek. *Ujja híja* (Nép e h. egy ujja hiányzik). *Egy tányérom híja* (Nép). — Vö. Koszorúdnak *híja lesz* miatta (Ar: A méh rom.). «Ételed jó, de *egy híja van*. Az az *egy a híja*, hogy nagyon sótalan» (Pet.). Vö. még: *egy híján hús*.

d) Összehasonlításokban: *Több pénze, mint esze* (Dug: Pb. 1: 159). Mint a sásnak, három éle nyelvének (2: 43).

e) Közmondásokban: Ifjúnak ereje, öregnek esze (Kovács: Közm. 149). Gonosz hírnek sebes szárnya (155).

5. Hasonlóképp hiányzik sok tagadó mondat személyragos alanya mellett a *nincs* ige:

Nekem *semmi bajom* (Pet.). Erre *semmi gondunk* (Pet.) stb. Ébeni uramnak semmi böcsületi (MonOkm. 24: 571). — *Semmi baja* h. *kutya baja*, I. Veress id. h. 191.

Se híre, se hamva. Se szere, se száma. Se vége, se hossza. Se füle, se farka. «Se korongja, se sara. Se írja, se szelenczéje» (Dug: Pb. 1: 245). A jóra valóknak se nyugtok, se maradások miattok (Fal. 350). Sem éjem többé, sem napom (Pet. stb. Veress 192).

Soha nyugta nyelvének (Dug: Pb. 1: 128). Had, melynek soha vége (Ar.).

Személyrag nélküli alany mellett ritkán hiányzik a *nincs* ige:

Semmi baj. *Se baj.* Semmi kétség (Ar: A fülemüle). Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség (Pet.). — *Se pénz, se posztó.* Addig se koncert, se Svábhegy, a míg ez megnincs (Jók: Humor. papírszel. 238). Minek is ott híd, hol se víz, se medre? (Ar.). — *Sehol* egy védő kar, özön az ellenség (Ar.).

6. Végül az összetett mondatok szerkezetében is sok különösség a *van* kihagyásából magyarázódik. Ilyenek pl.

Úgy-e *hogymondtam*, vagy: *úgy-e mondtam* = *úgy van-e, hogymondtam*; de a *van*-t soha sem teszszük ki. (Egyébiránt mellékmondat nélkül is mondjuk: *Úgy-e? Úgy-e bár?*) — L. MKszók. 2: 151.

Miért hogymondtam szentelt csontjaid elszaggaták viaszpóláikat? (Ar: Haml.). — L. MKszók id. h.

Jár a lélek, *mind a hány* (Ar: Szentiv. álm. 222) = *mind, a hány van.* — A *valamennyi* így vette föl a 'mind' jelentését: *Eljön valamennyi* = *eljön, valamennyi csak van.*

Más személyben s más időben ritkán marad el a *van* ige. Pl.

Önfeledve ajkam szól: *te itt?* (Ar: Emlények). A nap még fénylik, holott *halva te* (Szász K. Kisf.-társ. Évl. új f. 3: 82). — *Ihol én, ihol én* pörölye világnak! (Ar: BH. 9: 35, «*en ego malleus orbis*» a krónikákban). — E gyönyör «miénk, *míg együtt*, — elvész hoghyha válunk» (Szász K. Ford. 56 = *míg együtt vagyunk*). —

Soha, soha ilyen örült szerelem! (Pet. = nem volt). Jöttök, felel, épen a készre, kapóra; soha ily szerencsés hely, alkalom, óra (Ar. = nem volt v. nem lesz). — Vö. *soha ilyet*, l. 13. l.

NB. Az úgynevezett *copula* kihagyásáról az állítmányi névszó tárgyalásakor lesz szó.

SIMONYI ZSIGMOND.

Vogul szójegyzék.

Bizonyára sok időbe telik még, fájdalom, míg egy teljes vogul szótár birtokába juthatunk. Nemcsak azért, mert az ilyen munka megírására több év szükséges, hanem mostoha viszonyaink miatt is, a melyek miatt még a hátralevő vogul szövegek kiadására is várakozni vagyunk kénytelenek. Ámde bizonyos, hogy a megjelent három kötet vogul népköltési gyűjtemény nemcsak néprajzi, de legkivált nyelvészeti tekintetből is rendkívül becses, szinte megbecsülhetetlen tartalmú, és misem kívánatosabb, mint hogy nyelvészeink minél behatóbban foglalkozzanak vele. Hogy pedig e szövegek beható tanulmányozásából hány homályos kérdés nyerhet felvilágosítást, azt egyelőre még csak sejteni sem tudjuk. S mégis azt tapasztaljuk, hogy e becses anyag, tisztelettel ugyan, de félretétetik, a minek az oka nem lehet egyéb, mint a szótár hiánya. Mert mit csinálhat a nyelvész szótár nélkül — a holt anyaggal? S az eredménytelenség biztos kilátásával senki sem mer e szövegek tanulmányozásába belefogni, bizonyára a tudománynak nagy kárára.

Ezért bátorkodtam én erre a munkára vállalkozni, a mely csak félmunka, mert egy teljes vogul szótárt csakis egyedül Munkácsi irhatna meg. Azonban reménylem, hogy az én ideiglenes munkám is megtermi majd gyümölcseit, — ha egyébként nem, hát csak ideiglenesen, Egyuttal lehetetlen elhallgatnom, a mit különben mindenki természetesen fog találni, hogy bizonyára némely hiba, mulasztás stb. is belefurakodott ezen első kísérletbe.

Ezen szójegyzékben feldolgoztam a három kötet ,Vogul népköltési gyűjteményt', továbbá Munkácsi nyelvtanait, a melyek a NyK. 21. s kv. köteteiben jelentek meg. A Reguly-féle irás nincs bevéve, valamint nem dolgoztam fel Ahlqvist-nak újabban megjelent vogul evangéliomát sem, mivel ehhez már

készített szótárt Hunfalvy a NyK. 9. kötetében. A két szöveg közt van ugyan eltérés, de nem oly lényeges, hogy érdemes lett volna értük minden szót újra írni. Külömben még e szöveg helyessége is szigorú bírálatra szorúl. Megemlítendő még, hogy Ahlqvist-nak van egy vogul szójegyzéke is (Wogulisches Wörterverzeichnis. Hels. 1891. a finn irod. társaság kiad.), a melyre, minthogy teljes szótárt nem irok, főlöskéges lett volna, hogy tekintettel legyek. Így is meglesz ezen szójegyzékkel együtt az összes ismert vogulság szótára, és csakis a halásznati műszók hiányzanak, a melyeket Munkácsi az Ethnographiában állított össze, de a melyeket már nem bírtam felhasználni.

A mi eljárásomat illeti, a mennyire helyszűke miatt tehettem, minden szót s változatot külön kiírtam, mert ez a szótár használójára a legkényelmesebb. Eltértem ettől annyiban, hogy a névutók s határozók ragos alakjait a töszóhoz írtam, ha az alak ezáltal nem változott. A rokon alakú szókra nem mindenütt utalok, mivel ezeket a német szómutatóból könnyű összeállítani. Továbbá a képzett igéket állandóan a töige alá soroztam, részben helykimelésből, részben mivel a gyakorító képzők a jelentésen úgyse igen változtatnak. Megtalálni is könnyű őket, mert a töszó a képző hozzájárulásával változatlan marad. Az igéket a praes. sing. 3. személyében írtam, kivéve a tavadai igéket, a melyek a futurumban közöltetnek, mivel a praes. gyakorító képzővel bővül.

Hogy megkönnyítsem a képzett igék keresését is, betűrendben elsorolom itt a leggyakoribb képzőket, a mint a praes. sing. 3. személyében a tiszta igetövhöz járulnak.

Ezek: -ämlī, -äsi, -ätali, -ëji, -ejoali, -eläli, -ëliti, -emli, -ëmti, -ënti, -ëšli, -eslanti, -ëtäli || -xati, (-khati), -xatili, -xeläli, -xeläli || -iläli, -iläti, -ili, -iltäli, -inti, -ipi, -išli, -išläli, -itaxti, -itäli, -iti, -ji || -li, -litäpi || -mati, -mäti || -pi, -pti || -setaxti, -si || -taxti, -taxtili, -teli, -tëmtaxti, -tëptäli, -ti, -tili, -titi || -uji, -ujëpti, -uläli.

Rövidítések: B.=éjszaki, D.=déli nyelvjárások, K.=kondai, KL.=közép-lozvai, AL.=alsó lozvai, P.=pelimi, T.=tavadai. Ezen betűk az idézet száma előtt állnak; az éjszaki vogul szóknál csak a puszta szám van rendesen. A római számok a Vogul népk. gyűjtemények köteteit jelentik; a hol csak arabs szám van, az azt jelenti, hogy a szó az illető dialektus nyelv-

tanából van idézve; némely szó, mivel igen gyakori, vagy a nyelvtanban könnyen föllelhető, nincs idézve.

A

-a, (-ä) 1) -e (interrogativum) *am-a* én-e? *näš-ä* csáklya-e?

AL. 62. 2) felszólító pl. *āñkw-a* ugyan anyám I.123.

a-á igen | *ja* — *a-ha* AL. 61.

*a'imēl*ti táj | es szerzett 351.

a'ir örvény | wasserstrudel II.391.

āyi leány | mädchen, tochter.

ayja ejha | juhei II.87.

aylä-päylä immel-ámmal | oberflächlich III.415.

ayšeriz pók | spinne AL. 78.

aywtēs kő | stein II.56. szikla | fels I.27.

aywti hánt | schalen II.77.

ailmatēl-, *ailti* l. *aiwē*

aimant előbb, régen | früher AL. 61.

aitē, *il-ai*. elveszt | verlieren — *āyēlēm il-aitstēl* elvesztette esztét; *āmp il-aitstēl* az eb megvesztett | der hund wurde wüthend T. 307.

aiwän zabola | zaum II.339.

aiwē alszik | schlafen T. 328. *jil-aitē*, K. *jgl-ailti* elaltat, einschläfern; *jil-ailmateleum* (pass.) elalszom T. 310.

ajal első | der erste T. — *ajalt* előtt, elé | vor; elől | vorn, voran; előre | vorwärts T. — *ajalnel* előlről | von vorn T. 306.

ajāñ, *a. ħum-pi'*: apród | knappe II.131. — *a. ħum saw pi-ṛä* sok fegyveres szolgál II.5.

ajēmkitēm apró-cseprő | sehr klein — *a. la'iliñ*, *tquliñ nāj a.*-cs. lábas, szárnyas istennőcske II.136.

aji iszik | trinken; — *ajenti* iddoggál I.115. — *ajti itat* | zu trinken geben I.69. K. II.376.

ajiñ II.20. l. *ajāñ*.

ajte ejt T. 327.

ajuw ajtó | thüre T. 156.

āk nagyapó | grossvater K.

aki nagyatyja | grossvater III.124. bácsi | vetter I.34. *akim-aš* öreg bácsim II.127.

akwē egy | eins — *akw'-ērt* egyszer | einmal; *a-māt-ērt* id. *a.-mat* valamely | irgend ein; *a.-māt* egyszer csak, tlk. egy helyt; *a.-mūs* minde-egyre | unaufhörlich I.162. *a.-mūs ta'ilä* telides teli | ganz voll II.120. *a.-ma'il-tarēs* egymás mellett | neben einander II.111. *a.-ālpī'* örökösen. I.142. *a.-pāl* egyik-másik része | irgend ein theil I.90. *a.-pāyēn* egymás mellé II.267. *a.-ti* épp úgy I.58. *a.-ti-pēl* mindenesetre 350. *a.-ta māt* ugyancsak azon a földön | eben in jener

gegend I.54. *a-ti sawit* ugyanannyi — a mennyi | gerade so viel.
a-tox ugyanúgy | eben so I.146. *a-tori'* egyszerre | auf einmal
 II.200. *a-mūs at* soha | nie I.3.

akwāi' (transl.) egytől egyig | bis auf eins, insgesamt II.119.
 mindenfelé | überallhin I.8. *a. ātim* éppen nincs | es ist durchaus
 nicht I.3.

akwēs egyszeriben | auf einmal II.93.

ākū nagyanya | grossmutter II.322. néne | tante — *ākum-*,
ākū-ākū néném-, nénje-asszony I.15. II.125; I.7.

al majdnem, valószínűleg | beinahe, wahrscheinlich KL. 21.
 P. 23.

al-khañghwa valaki | jemand AL. 59. *al-khuñ* valamikor | je
 einmal P. 19. *al-mān*, *al-māner*, *al-mār* valami | etwas P. 12.

āl 1) lábszár | schienbein II.170, 358. 2) öl | schoss — *āl-til*
 tele öllel III.32. 3) tegez | köcher (?) I.125.

alat ágy | bett T. 309.

alā fedél | dach II.395. — *mā alāi'* a föld színéhez | zur ober-
 fläche der erde II.74. 98. — *alāñ* födeles II.351. *alāp* fedeltű
 II.313. — *sqrniñ alāp kit nārā* aranyos fejbőrű két bocskor III.3.

ālā majdhogynem I.17. II.72. III.142. *ā-pēl* mintha, csaknem
 351. *ālāti* már csaknem II.259. — I. *al*.

alām íme I.136. hiszen III.20. *lām* II.432. | sieh', nun

ālēm bal II.244.

ālemkātēnti, *ālēmti*, *ālēnti* - I. *ālmi*.

alēslēp vadász-, és halászszákmány | jagdbeute u. fischfang
 I.134. — v. ö. *ali* öl.

alrā, *alrāl* I. *ali*: felső.

ali felső | oben I.135. — *ali vōt* felszél | nordwind; *alrā*
 II.89. *alrāl* II.87. a folyón fölfelé | stromaufwärts; — *alēl*, *a-uit*
 felülről a folyón | von oben herab am strome; — *alēn* a folyó fel-
 vidékén | oben am strome B. 336.

ali öl | tödten I.3. II.279. — *alili* öl II.61. vadászgat | jagen
 II.201. — *alislī* id. I.4. — *alēslī* id., halász | fischen I.153. —
alislālī fogdos, öldös III.368. — *alxati* verekedik | sich herum
 schlagen I.25. II.93. — *akw-mūs at alxatili* semmikép se hagyja
 magát megöletni II.202.

ālīñ ragyogó | glänzend II.327.

almaji letelepszik | sich niederlassen AL. 77. — v. ö. *ālī* él.

ālmi emel | heben I.150. — *namēn ālēmnuwu* nevedet ma-
 gasztalnók | deinen namen würden wir preisen II.134. *ma'il-jōr*
ālēmnuwu mellerőt merítenénk | brusteskraft schöpfen II.134. —
ālmeji id. I.30. *ālmelālī* id. II.192. *ālēmti* id. III.186. *ālēnti* id. II.285.
 hord | tragen I.22. II.96. *ālmēlti* emelint II.182. *almejoqli* fölemel
 P. III.523. *ālemkātēnti* (refl.) emelkedik AL. 77.

alnē élet | das leben AL. 69. — v. ö. *ālī* él.

ālpēl reggel | morgens II.3. korai | früh III.204. *χolitān ā.* holnap jókor | morgen früh II.127.

alpi test | Körper I.132. *alpip* (adi.) II.62.

ālpti fest | mahlen P. 27.

ālś halász-, vadász-szerszám | geräthe zum fischen u. jagen III.64. 379. *ālśñ* (adi.) III.64. — V. ö. *ali* öl.

alu át | durch, *ñ-a.* egész éjen át KL. 18.

āluw, ēt-āluw III.227. — I. *alu.*

am B. AL. *ām* KL. T. *qm* K. P. én | ich.

aman, man B. — *am, amnā* vagy, avagy | oder K.

āmēn fejbőr | oberleder — *ñārā-āmmānēlnē samānl saka pattu-wāst* bocskoruk fejbőrére szemük nagyon ráesett III.407.

āmērawē alámerül | versinken I.71. — *āmērmati* belemerít eintauchen III.242. *āmértēlawē* levágódik ill. földre esik | zu boden fallen II.183.

āmiś találós mese | räthsel B. NyK. 24:153.

āmp kutya | hund.

āmpēr hambár | kornboden I.48.

āñ most | jetzt, *āñ-man, āñ-māññ, āñ-manēñ* hát | nun; *āñ-maliñ* hát ime III.279. ezalatt | während II.20. *a-m. āñi* ama leány | jenes mädchen II.97. *āñ-mōnt* a minap | neulich II.129. valahol | irgendwo II.204. *āññēn χātēliñēn* I.3. *a. χātēliñē* II.118. mind e mai napig; — *an-ta* (sic!) ime az AL. — v. ö. *āñ.*

āñ mert | weil K. I.167.

āñā, pors-a. szemétdomb | mist-haufen II.112. *ñāl-kēr-a.* nyilvas csomója | knoten an der pfeilspitze II.221.

āñēs 1) falka | heerde I.31. 2) szánsor | schlittenreihe II.96.

āñχā hófajd | schneehuhn II.337. III.136.

āñχwi levét (*josāyā* hótalpait) | ausziehen, ablegen II.299. — *āñχwiti* id. I.49. *χot-āñχwitali* id. II.198. kioldozgat | losknüpfen III.144. *āñχwili* III.250. *āñχwsi* II.274. levetkőztet | auskleiden, — *āñχwsēlayti* levetkőzik | sich auskleiden II.187.

āñi csésze | schale I.63. — *pūri-ā.* áldozattétel-edény | opferschale. II.180.

āñili megcsókol | küssen I.136. II.89. *āñilayti* csókolódik | sich küssen I.20. II.264.

āñk asszonyka | weibchen KL. III.483. — *nētā āñk* asszony-nép | frauenzimmer KL. III.485. — v. ö. *āñkw.*

āñkēr terebélyes | geräumig III.196. — *āñ. talēxpā ulpā-talēχ* terebélyes csücsű czirbolya-fenyő teteje III.91. — *sūrfū* | dicht KL. 30.

ankēske öreg asszony, anyóka | altes weib, mütterchen K. I.167. 168. — v. ö. *āñk.*

āñgurmāti tekint | schauen AL. 60. — v. ö. *āñkwāti.*

āñkw 1) anya | mutter. — *āñkwā-jēkwā* asszony-anya | seine frau mutter KL. III.539. — *āñākēn* nagyanyád | deine grossmutter III.231. 2) menyecske | junge frau P. III.539. 3) jávortehen | elenkuh, *āñkw-kwot-josā* jávortehen lábászár bőrével fedett hótálpak | mit dem beinfell der ellenkuh überzogene schneeschuhe II.22. — szarvastehen | hirsch-kuh, *āñkw-kwot kit josā* II.113. — v. ö. *āñék*, *āñk*.

āñkwāti tekint, pillant | schauen, blicken II.299. *āñkwēti* id. P. 18. — *āñkwātāli* id. II.127. *āñkwēmāti* id. II.213.

āñkwēl 1) fatuskó | klotz II.93. 2) *kēr-ā*. vasüllő | ambos II.298. 3) á. é. medvefű | ohr des bären III.143.

āñs atya | vater III.100. öreg | alter II.98.

ančēm-khār csunya | hässlich T. 167.

anšēr agyar | hauzahn.

anšēr vagyon | vermögen I.121.

āñsux öreg | alter; gazda | hausherr. — *āñsux* KL. III.353.

āñsuk öreg III.208. dual. *āñsukwāi* (a br.) II.129.

āñt 1) szarv | horn II.167. 2) csont | bein II.11. — *āñtiñ uj* szarvas állat | hornvieh II.282.

āpā bölcső | wiege II.85.

āpēr ügyesség, fortély | gewandtheit, list II.289. 123. — *āpriñ* ügyes | gewandt III.147.

āpērli ügyeskedik | geschickt sein II.61.

āpi' öcs | jüngerer bruder; (tlk. unokaöcs) — dim. *apikwē* I.7. *axja*, *apikūt* ejhaj öcsike II.87. *apikēt* id. II.127. — *āpiris* II.19. *āpirēs* II.125.

āpsi öcs I.42. III.120. *āpsikwē* I.42. — 1. *āpi'*.

ārēs tűzhely | feuerherd II.404.

ari' fölős | überflüssig — *arjān* bőségben | in überfluss II.257. *arjānpi* legfölebb | höchstens. II.421.

āriti fönmarad, fölöslegessé válik | übrigbleiben, überflüssig werden II.213. I.34.

ārpi czége I.133.

ārseñ xātēl tüzés nap | glühende sonne II.291. — 1. *ārēs*.

arsin rőf | elle I.14. KL. *aršin*.

ārt 1) idő | zeit. 2) mód | art u. weise II.418. 3) sokaság | menge — *ti kem ārt māxum* ilyen sokaságú nép | so zahlreiches volk II.6. 4) nemzedék | geschlecht II.203. — *ārtiñ* 1) módos II.418. 2) okos | klug II.170.

ārtēli fontolgat, okoskodik | klügeln II.170. — *ārtēlazti* vágyódik | sich sehnen III.61.

ārtmi: *taw xumlē vassi'* *ārtmi* ugyan mi fog ezután történni II.375. — *taw mān űrēl ā*. ugyan mikép lehetne itt cselekedni (ill. mikép fog az megtörténni) II.73.

as felszín | oberfläche AL. 60. — v. ö. T. *qš*.

as 1) nyílás, rés | öffnung, spalt III.40. 2) lyuk | loch I.12.
— *as-pi-çet* semmirekellők | die nichtswürdigen I.26. hitvány álla-
tok | nichtsnutzige thiere II.117.

ās hát | nun II.89.

ās 1) apa | vater I.4 20. 2) nagybátya | onkel II.91. — *ās-
ajkā* öreg II.115. *āsü-pi'* nagybátya II.93. *ās-pirés* kedves atyafi |
lieber verwandter III.231. — dim, *āsukwé*; *āsiken* atyácskád II.356.
āsüken nagybátyad | dein grossvater III.231. — v. ö. *āns*.

āsez nagyon | sehr P. 22.

āserēm hideg | kalt, kälte I.24. 57.III.82.

(il-) *āskhet-s* elviselődött a (ruhám) | mein kleid ist abgetra-
gen T. 307.

āšinti reménykedik | hoffen K.

assin I.43. III.190. — l. *arsin*.

astal ālén csendben légy | sei ruhig II.306.

āsté savanyodik | sauer werden T. 307.

āstés (præt.) kész lett | wurde fertig I.11. *āstēm* id. III.141.
megtelt | wurde voll III.378. — *nálné mēn tū āstēmēn* a nyílhoz
már mi odáig értünk | wir gelangten schon hin (waren nahe) zum
pfeil II.217. — *at āstélāst* nem érték rá | sie hatten keine zeit dazu
II.235. *āstlayti* készülődik | sich vorbereiten II.129.

at öt | fünf — *at-lqu* ötven III.429. — v. ö. *āt*.

at nem | nicht. *at-pél* még sem II.162. *atnūw* még nem | noch
nicht; *atā-atā*, P. *atē-atē* sem-sem | weder noch.

at szaglás | geruch III.98. — *atiñ* szagos | riechend III.103.
édes | süss III.50. *ateñ* édes III.235.

āt hajszál | haar II.365. — *atiñ* sörényes | bemähnt II.354.
— T. *āt*.

āt ugrás III.335. — P. *āt* KL. *āt*.

ālak fegyver | waffe III 209.

ātakti fölfegyverez | bewaffnen III.209.

ātā fegyver | waffe III.199.

atā l. *at* nem.

atē l. *at* nem.

atēz, nilez-a. körülbelül négy-öt I.4.

ateji megszagol | riechen III.208. — *atejāli* III.208. *atinti*
III.98. id.

atēm ember | mensch I.203. *nép* | volk III.231.

atēr derült | heiter II.337.

ati gyűjt | sammeln II.120. — *atili* id. II.246. *atçati* II.81.
428. *atçatili* II.160. egybegyűl | sich versammeln.

āli nem | nein; — *atiñ-ke* nohát a. a. ha nem kell, hát 352.
nem lehet máskép II.55.

ālim nincs | es ist nicht.

ātitaçti neki vágja magát | losrennen I.27.

atlés atlasz KL. III.203.

atnūw l. *at* nem.

atpēn ötven II.57.

au egy | ein II.303. egyik | einer II.297.

aul 1) vég | ende — *am sāñši-lili-aulēm ɣartañkwē* az én veréb-lelkem végét kiszakítani II.188. *akw^c-aul numpēl jāli* egyik vége felé megy II.271. *ault* utoljára | zuletzt I.56. *sar-ault* elsőben | zuerst 373. 2) tájék | gegend — *nār aulnēl* Urál tájéka felől I.12. *totim aulā-nūpēl* a tájék felől, melyről hozták II.122. 3) (nincs megszabott jelentése) *taw vārēm aulā* ez az ő dolga | das ist seine sache II.21. *šūli āt-aulēn joɣtsēmēn* ősz hajhoz jutottunk | wir kamen zu grauen haaren I.137. *šākiñ sūw-aulēn joɣtsēmēn* mankós botra jutottunk I.137. *matnē kāt-aulēn j.* öreg vénülő kézre jutottunk I.136. *lui nār aulkēm* aláfele nyuló bércecském II.244. — *aulēp* végű — *kēriñ aulēp sirejrišēm vas* végű kardocskám | mein schwertlein mit der eisernen spitze II.144. 4) első | erster III.451. — v. ö. *qul*.

aum betegség | krankheit I.158. II.261. *aum-mos* fájdalom s kór I.165. — *aumiñ* fájós, kinos | schmerzlich II.303. III.164. *aumēñ* beteg | krank KL. 20.

aumāñ, jēlpiñ vit au. jēlpiñ tūr szent víz folyta szent tó | mit heiligem wasser fliessender heiliger see II.1. — l. *qw*.

aurēɣ-pāl meredek partú vidék | steiles ufergebiet II.29. — *aurēɣ* 360.

aut hegy | spitze II.295.

aw kēmel egyformán | auf einerlei art 329. — l. *au*.

āwa medve feje | kopf des bären III.144. 171. — *āwāñ* (adi.)

āwi ajtó | thüre. — *āwṗā, āwiñ* (adi.)

(*sip*)-*awrēñ* nyak-örvös | mit einem halsband versehen III.231.

Ä

-ä (interr.) vajjon? -e? B. AL.

ā nem | nicht T. 322. — *ā-khan* senki | niemand AT. 167.

ā-ā igen | ja P. 23.

āɣ-khan, āɣ-ñoɣor T. 167. — l. *khan, ñoɣor*

āɣ anyós | schwiegermutter T. 155.

āɣ hegy | berg T. 159.

ā'in áll | kinn; — *ā'ināspinēl* állánál fogva | beim kinn I.15.

ā'inēp állú (orrú) | mit einem kinn versehen III.394. — *ā'iniñ* állas III.261. 394.

ājñēñ I.119. — l. *ā'iniñ*.

āɣɣati gyülekezik | sich versammeln K. 376.

āi-mānt, ām-mānt, āi-māntān most, imént | jetzt, so eben KL.

16. — *āi-mānt* hejha KL. III.349.

äit öt | fünf T. 160. — *äitlä* ötven | fünfzig l. *ät*.
äiti illat | duft; *äitiñ* illatos T. 160. *äiteñ-khqr* izletes | schmackhaft T. 225.

äitäm ember | mensch T. 166. 331.

äiti hisz | glauben K. — választ | wählen T. 159.

äiti l. *äjti*.

äji iszik | trinken — *äjti* itat | zu trinken geben — *säm-äiti* (megitat), megmérgez | vergiften P. 22. *il-äiti* id. T. 311. — D. (de v. ö. *ajti*, *ajtaum* K. II.376.) — *äjketi* beivódik | eingesaugt werden T. 154. — *äjne-khqr* inni való | getränk K. I.166.

äjmem ruhám | mein kleid K.

āk, *āki* nincs | ist nicht. — *āk-nár āk* semmi sincs | es ist nichts T. 322.

āk l. *ākwe*.

ākeñ hirtelen, egyszeriben | plötzlich — FK. *ākweñ*.

āki anyós T. 164. — v. ö. *āγ*.

ākwe egy | eins K. KL. — KL. összetételben 1) *āk* pl. *āk-por* egyszer | einmal; *āk-nāxemt* egyedül | allein; *āk-khajip-lou* tizenegy | eilf. 2) *ākwe-oqlt pēs* egymás mellett | neben einander; *ākwe-lält pēs* egymással szemben | einander gegenüber; — K. *ākwe-maunp* egy alakú. *ä.-mäist* egyszer csak, *ākwe-pel* egyre, mindig | fortwährend; *ä.-ton* mindegy | einerlei; *ä.-tāku* egyedül, egymagában | allein — K. *ākwe* KL. *ākwe* együtt | zusammen; K. KL. *ākwan* együvé; *ākwe*ps egyhamar | sobald.

ākwi ugys | ohnehin KL. 16.

āl ne | nicht T. 323.

āl-khāñkhā, *āl-mār* valaki, valami | jemand, etwas KL. 11.

āl födél, felső rész | deckel. dach K. II.227. KL. 13. — a folyó fölvidéke | die obere seite des stromes K. KL. P. — *āl-vōt* fölszél | nordwind K. *āl-mōkhēm* fölvidéki nép | leute von der oberen gegend P. — Rag. *ālre*, *ālral* K. *ālā* KL. *ālē* P. *ālāl* P. KL. fölfelé | aufwärts.

ālā-nēr valamely | irgend einer T. 166. — v. ö. *āl-*

ālā közel, közelében | nahe, neben KL. 14.

āli (postp.) vminek tetejére, színére | auf die oberfläche. — *qm vāinēm ā.* auf meine schulter; *mō-kān āli* a föld színéhez | zur erde. — Rag. *ālrem* stb. fölöttem K. 378. — v. ö. *āl*.

ālām lám | sieh', nun KL. III.203.

ālāu, *ālu* 1) közel | nahe; 2) -ra | in T. 312. 314. — v. ö. *āli*.

āli T. *āli* KL. vagy | oder.

āli öl, vadász | tödten, jagen D. — *il-ā.* elpusztít | zerstören T. 159. *pil-ā.* megsért | verwunden AL. 61. *sām-ā.* megöl | tödten KL. 20. — *ālili* megöl KL. III.489. *khul āliloali* halat fog | fische fangen K. *ālγati* K. 374. *ālkāti* K. II.226. verekszik | sich herumschlagen; *ālkēti* szidalmaz | schelten T. 154. *il-ā.* megbénul | er-

lahmen T. 313. *älkitlê* veszekedik | zanken T. 165. — *älëm-khqr* zsákmány | heute K. *älne-çar* id. AL. 78. — v. ö. B. *ali*.

älkê felső | ober KL. III.203.

älmi hord | tragen T. 315. — *il-älmeji* elemelődik T. 159. — v. ö. *älmi*.

älu majdnem | beinahe, fast T. 321. — v. ö. *älä*.

äm l. *am*.

äm-mänt l. *äi-mänt*.

äm-mälä ha | wenn KL. 23. — *äm-mänēn* ha ugyan, pedig | wenn, nun KL. III.347. *äm-nē* avagy | oder K. II.232.

ämälēs találós mese | räthsel FT. 153.

ämertäyti merül | sinken T. 154.

ämp eb | hund T. 153.

än most | jetzt K. KL. AL. P. — *än-tē* ímez, ime most K. I.168. *än-qs* most már | jetzt schon K. I.169. *än-ti* mindjárt | sogleich P. 20. emide | hierher AL. 60. *än-tü* amoda | dorthin AL. 60. *än-mqntē* nem rég, éppen az imént | soeben P. 19. — v. ö. *an*.

änä rakás | haufen P. 10. falka | heerde K. — *pors-änä* szemétdomb B. III.463. v. ö. *anä*.

(*il*)-*äni* levét (ruhát) | ausziehen T. 310.

änghä hófajd | schneehuhn T. 163.

änqwält később | später AL. 61.

änkuänt id. KL. 17.

änser-tal fogatlanul | zahnlos (adv.) III.251. P. III.521. — v. ö. *anser*.

änsi van neki | haben D. — lehet | möglich P. III.521. visel, hord | tragen KL. 34. szül | gebären K. II.240.

änšuy T. 160. l. *änšuy*.

änt szarv | horn T. 153.

äp, *lili-äpēl püläsēstä* leheletével illette | er hat ihn mit seinem hauche berührt I.23.

äpä T. 164. l. *äpä*.

äpp-ou-pū kutyakölyök | hundsjunge T. 156. — v. ö. *ämp*.

är (adi.) minden | jeder pl. *är it* minden éjjel; — *är-khqr* (subst.) id. T. 167. *är-pom* mindig | immer T. 317.

ära sok | viel K. I.169.

(*puru*)-*ärätē* visszatart | zurückhalten T. 308.

ärēmłayēn nagyon, szerfökött | sehr, überaus sehr T. 321.

ärēnt adósság | schulden T. 326.

ärēs wüt kvász KL. 20.

äri több | mehr K. 365. *khus äri okwei* huszonegy | einundzwanzig P. 9. — *ärin* többé, tovább, ezentúl | länger, nachher KL. 17.

äriti megemlékszik róla | gedenken einer sache K. II.378.

- āricāz* karó | pfahl T. 155.
āritāpti meghagy | zurücklassen KL. 23.
ārkiñ tovább | länger — *pāl it ā.* fél éjszakánál t. T. 323.
 — v. *ō. āri, ārin.*
āruļgyn nagyon, szerfölött | sehr, überaus sehr T. 321.
ārun inkább | eher T. 323. — v. *ō. ārin.*
ārūt nagyon | sehr T. 321. — v. *ō. āri.*
(il)-āruti megmarad | übrig bleiben T. 310. — v. *ō. ariti.*
ās rés | lücke III.144. lyuk | loch K. II.124. T. 160. —
 v. *ō. as.*
āš dolog | arbeit K.
ācāl halál | tod T. 330.
āšāt-ku kölcsön | leihweise T. 160. (tat. *ājāt*).
āšelti dolgozik | arbeiten K. 396.
āsenti remél | hoffen K. I.169. *āsenti* id. P. 10.
āšerem hideg | kälte K.
āši, āči nagyatya | grossvater T. 164. 156.
(kwqt) — *āstgusei* (pass. dual.) *koātām* megrühesedtek kezeim |
 meine hände wurden krätzig K.
āt ugrás | sprung P. III.523.
āt haj | haar T.
āt öt | fünf KL. *āt* K. *ait* T.
āt szag | geruch KL. III.489. P. III.533. — *nal-āt vī* szaglászik |
 wittern P. 17. — *ātēñ* szagos | riechend KL. III.489. izletes |
 geschmackhaft K. — *ātiēttal*: *tēñ ātiēttal jēkwēr-kāmte oqim* nin-
 csen gyökerhalom, melyet meg ne szagolnának | es ist kein
 wurzelhaufen, den sie nicht beriechen P. III.523.
ātām ember | mensch T. 107. — l. *aitām.*
ātenti szagolgat | beriechen KL. III.489. — *il-ātuji* megsza-
 gosodik | einen geruch bekommen T. 307.
āti gyűjt | sammeln K. II.227. AL. 72. — *ātēxtenti* gyűlik |
 sich anhäufen KL. 14. *ātesli* összeszed | zusammen klauben. KL. 351.
ātēx adó | steuer K.
ātmen ötven K. II.222.
ātpēn ötven | fünfzig KL. 22. K. II.235. — v. *ō. ātpenne*
 K. 386.
āu, āw leány | mädchen. tochter T. 154. — *āu-puāné* (āu br.)
 gyermekei | seine kinder T. 160. *jū-āwīnsit* nőtestvérek | geschwister
 T. 158. v. *ō. jū-pūñsit* v. *pūñsit* fiútestvérek | gebrüder T. 158. —
 v. *ō. āri.*

E

- ē* igen | ja T. 323.
-ē (interrog.) vajjon? -e? | ob — *minēin-ē?* méysz-e? P. 24.

ēj-jā ejha—ei! I.59.

ejja id. I.7.

ēkwā asszony | frau B. — *ēkwē* asszony K. I.166. feleség | gattin K. II.225.

ēkwōj ugyan | nun denn I.168.

1) *ēl*, *ēlā* előre, jövőre | vorwärts, künftig, 342. II.249. *ēlāl*, *ēlālē* künftig I.154. *ēlānūw*, *ēlnūw* előbbre; a távolba | weiter vor, in die ferne II.295. 125. *ēlēl* 336. *ēlēn* I.13. III.81. távolról, távolban | von, in der ferne; *ēlniñ* előbb | früher (adv.), — *ēlniñ tāl* előbbi telen | im vorjährigen winter (adi.) III.278. — Igek. *ēl-mīni* előre megy | vorwärts gehen; *ālnēm ēl-jonjāslēm* pénzem eljátszottam | ich habe mein geld verspielt.

2) *el* K. — *el-mō* idegen föld | die fremde II.222. *el-ol* (FK. *ql*) első | der erste, *el-oli* id. — *elēn* távolban; *elt* előtt, elől, előbb, korábban | vorne, früher; *elāl*, *elālay* előre | vorwärts; *elē-nou*, *el-nāu* előbbre | weiter vor; *elēj khāl* holnapután | übermorgen; *elē-pāri* előre-hátra, össze-vissza | durcheinander; *el-poql* előtt | vor (postp.) — Igek. *el-khāiti* elfut | weglaufen; *el-pēsti* le old | losbinden; — *elē-lōkēmi* eltaszit | wegstossen; *elē-šqoritū* megvágja | einschneiden.

3) *ēli* további, *potrēn* beszédüket | ihre weitere reden III.278. *ēlit* maga előtt | vor sich selbst I.121. *ēli-pāl* előtt, — *eli*-, *ili-pāl* id. T. 309.

elēj khāl — 1. *el*.

elēj szita | sieb K. 377.

elēm háló | netz T. 313.

ēlēm-xqlēs B. *ē-kholēs*, *ē-khols* K. ember | mensch

ēlēm enyv | leim I.101.

ēlmip, *ēlmiñ* éles | scharf I.7. II.277.

elēmti ragaszt T.308. — v. ö. *ēlēm*.

ēlpēl előbb, tovább | früher T.318.

ēlti vonszol | ziehen K. II.240.

-*ēm* vagy | oder T. 324.

ēñkaj szolgáló, komorna | dienstmädchen, zofe I.165. 62.

ēntēp öv | gürtel I.115.

ēnti felövez | umgürten III.4. — *ēntapti* id. I.36. *ēntzati* övét fölövezi | den gürtel sich umgürten II.127.

ēra 1) rendes (tlk. örök, állandó) | gewöhnlich — *jāt ēra ūlnē motān tqētēstē* rendes lakó helyére vitte magával K. II.225. — 2) végképpen | völlig — *ēra tē vuotēmtēstē* végképpen elfujta | völlig, ganz u. gar weggeweht K. II.228.

ērri énekel | singen II.54. *ērzkiti* éneklődik (поется) T. 319. — v. ö. *ēri*.

ēri ének | gesang I.4. II.10. — *ēri* K. I.171. *ēru* T. 319.

ēri 1) kell | sollen II.6. — 2) alkalmas | geeignet sein —

meñkwé ɛre'it manóknak lesznek a. | sie werden sich zu teufeln eignen I.130. — *ɛrmili* id. 341. — *ɛrné, saxi ɛ*; *ɣum* subára szoruló ember | einen pelz bedürftiger mensch I.152. *sim joli-pāl ɛrné pāl* szívnek tetsző édes falat | dem herzen angenehmer süsser bissen (v. ö. *kellő*) III.49. — *ɛrp* szerető | geliebter K.

ɛriñ lehet | möglich II.266. talán | vielleicht I.161. III.75. K. III.127. — V. ö. *ɛri*.

ɛriñpi talán | vielleicht 351. — I. *ɛriñ*.

ɛrkén, nañ ɛrkén a te kedvéért | dir zu liebe. III.233. — V. ö. *ɛri*.

ɛrkélwé (pass.) kényszerítették | gezwungen werden K. 398.

ermitqli megemlékszik | sich erinnern AL. 61.

ɛrpti szeret 341. — V. ö. *ɛrp, ɛri*.

errq örökké, mindig | immer — *oqt-e*. soha | nie K. — FK. *ira*.

ért, akw^c-ɛ, akw^c-mat-ɛ. egyszer | einmal; — *moš-ɛ*. rövid idő alatt, gyorsan | in kurzer zeit, schnell; — *tā ɛ*. néha | manchmal; — *latiñ ɛ, morsiñ ɛ*. ritkán | selten.

értém mintha | als ob II.127.

érttém a mint | als. II.20.

ɛru I. *ɛri*.

ɛrwi, ɛrwésti kérdezget | fragen K. II.225.

-és sem | kein — *ák khum-és* egy férfi sem KL. 23.

és, jiw-és árnyék | schatten K. 374.

ész dolog | arbeit KL. AL. T.

észánté bízik, reménykedik T. 165. 159.

észélti dolgozik | arbeiten KL. 17. — *észéltetti* id. AL. 61.

ésém forró | heiss K. — *ésim* id. T. 316.

ési leszáll | herabsteigen K. I.170. — *ésépi* id. K. 227.

észémtaxti szégyenli magát | sich schämen K. I.169. — *észé-mawé* (pass.) szégyenli magát I.11. II.293, *észémti* szégyenkezik | verschämt sein 352.

észérmä szégyen | schande II.302.

esili fölforr | sieden K. 374.

ésim I. *ésém*.

ésém emlő | zitze; — *ésmäñ* emlős — *qñistal ɛ. ma'ilép* mokém szűz emlős mellű szülöttem | mein kind, die eine brust mit jungfräulichen zitzen hat III.36.

észémawé I. *észémtaxti*.

ét éjjel | in der nacht I.36. *étä* id. — *sāt ɛt sāt ɣātél* hét éjen, hét napon át I.36. *sāt ɛtiñ ɣātél* id.; *ɛti* este | am abend; *ɛtin* estére | auf den abend II.258. — *ét-pos* hold | mond II.52. holdvilág | mondschein I.24. (tlk. éji fény).

étäliñ éjjelenként | je während der nacht II.162.

ətzelāwē simēm éhes vagyok | ich bin hungrig I.11. — v. ö. *simānl ətzelāwēt, majtānl ətzelāwēt* II.257.

ēlimi beesteledik | es wird abend I.3. III.114. — *jol ətīmta-wäst* (pass.) rájuk esteledett | sie wurden vom abend überrascht II.91.

X, kh, γ, gh.

khaēwlant : *git utnē lēp-lhaēwlantus* (pass. præt.) a mezőt a víz elöntötte | die wiese wurde vom wasser überschwemmt T. 312.

γāγseī II.66. *γāγtālēn* II.327. — l. *γāγ*.

khāγti hágtat KL. 34.

khajért : *pašēm nōunē khajertaum* (pass.) a füsttől ég a torkom vom rauch brennt mir der hals KL. 22.

γarījālī kiáltást dörög | laut schreien II.29.

khāγmil hágesó, hegyorom | leiter, bergspitze KL. 34. — v. ö. *khāγti*.

kaikhatē találkozik | es trifft sich T. 315.

khairēn drága | theuer AL. 414.

khaitēl módjára, -ként, -képpen | nach art u. weise, so wie T. 321. *am-khaitlam* éppúgy, mint én | ganz so, wie ich AL. 61. — v. ö. *γajtēl, khajtēl*.

khaiti l. *γajti*.

khajar hamis (adi.) *khajarel hamisan* (adv.) | falsch T. 320.

khajē kiköt | landen T. 159.

khajērli hamiskodik | falsch handeln P. 28. — *khajērmati* ravaszkodik | schlau sein AL. 65.

γajtā követ | bote I.107. III.527. *γ-γum* leánykérő követ | brautwerber II.95.

γajti fut | laufen I.17. — *γajtīli* (fr.) II.194. *γajtīlālī* (fr.) III.365. *γajtīti* (fr.) I.4. 137. *γajtēli* kérőbe megy | freien II.284. —

iñ γajtēlāsēt a leánykérést tárgyalták | sie besprachen die brautwerbung II.95. *γajtlitāpi* oda fut | hinlaufen II.125. *γajtemli* futamodik | plötzlich laufen KL. 24. lecsúszik | abrutschen II.83. — *khaiti* futkos P. III.523. *khaitenti* id. KL. III.489. *khajtūtē* id. T. 326. K. *khqiti, khqitenti, khqititi* id. K. II.228. 232. 238. — *khqiti* KL. III.485. *khqitsi* száguld | rennen K. 397.

γajtpā híd | brücke (tlk. futó) 364.

γal B., *khal* L. *khql* K. T. köz | zwischenraum. — *kit γal pat-tuwēs* megalondult | verrückt werden 340. — Rag. *γalnē* közt; *khalnē* közben | zwischen KL; *khqlnē*, közbe, középre | dazwischen, in die mitte T. — *γaltē* közt | zwischen; *tē-, tā-* *khalt* eközben, aközben; *khaltē* közben KL.; *khqlt* közép útján | in der mitte des wegés K. I.172. *sām-khalt* szemben | vor den augen — s.-kh. *lat-tēn* mondd szemembe | sag mir es ins gesicht K. 377. *tākw khq-*

lätet loatti önmagában szól | er redet für sich K. II.224. *khalt* középen | in der mitte, közt, közben | zwischen, während (postp.) T. 312. 319. *χalkwēt* közt; *χalet-χalet* ritkán | selten; *khwāšā khalēl* KL. *χasā χal* B. ritkán | selten, *voť khalēl* K. *vāfi χal* B. gyakran | oft. — *χalēñ* közű I.125. III.335. *khqlēñ* id. KL. III.349. *χaliñ va-ilēp* közbefogó vonószij I.93. *χaliñis* ritkán | selten 347. — *χalpā*: *atēr tārēm sāt χ. pī* derült ég két közében lakó fiú II.337.

khal nőstény | weibchen KL. III.353.

χal zaj | lärm III.293. hír | kunde II.81.

χāl nyírfa | birke II.381. — I. *khēl*.

χālūsi nyírfaerdő | birkenwald II.381.

khalē vāj | aushohlen T. 327.

χalēm mámor | rausch I.115. — *χalmeñ* mámoros u. o.

χaleu csüllömadár | möve II.166.

χalri csúszkál *jāñk tarmēl* a jégen | schleifen auf dem eis 339.

χali gyors | schnell (adi.) II.417.

khalplenti kigúnyol | verhöhnen AL. 79.

χalpi hasad | reissen, sich spalten III.211. — *χaltēli* hasít I.151. II.59. *χaltēlawē* (pass.) reped II.67. — *khatti* P. 10. *il-khalúte* fölfejt (varrást) | auftrennen T. 307.

(*jūw-*) *χaltemti* betol, *sūpnē* szájába | hineinstecken in den mund I.125.

χaltēmtaxti kioson | entschlüpfen 329. — v. ö. *χali*.

kham arczczal, felső részszel lefelé | mit dem gesicht, oberen theil abwärts KL. 13.

khamitaxti fölfordul | umwerfen KL. 13.

khammaš khamitaxti teljesen fölfordul | vollständig umwerfen KL. 13.

khan valaki | jemand P. 12. — v. ö. *khān*.

khanā hanyatt | rücklings KL. 13. *khānā-tari* (*q* sic!) id.

χāñyei sás | riedgras — *χāñyei lūsiñ tūr* sás teres tó II.320. — *χāñxiñ* kákás | schilfig III.205.

khanzati bánt | beleidigen, stören KL. III.353.

khañkhā ki, kicsoda | wer KL. 11. — v. ö. *khan*.

χāñxeltēp létra | leiter I.23.

χāñri (*χāñyes* I.24.) hág | steigen II.354. III.50. — *χāñχāsi* fölmege | hinaufgehen I.149. *χāñxili* fölfelé halad II.257. *nāñχ-χāñxiti* fölmászik | hinaufkriechen II.127. *χāñxiti* emel | heben I.69. szállit | hinfördern II.175. — *khāñghi* KL. 30. *khañkhi* KL. 34. *khāñghē* T. 309. — *khōñkhi*, *khēñkhili* K. II.224. *kēñghi* AL. 72. T. 327. id.

khañgwa ki, kicsoda | wer AL. 59. — *khañghwa* valaki | jemand AL. 55. — v. ö. *khan*, *khañkhā*.

χani 1) függ | hängen II.66. — 2) ráakad | antreffen — *gul* *noys aulēn χanēm χum* első nyusztocskájára akadt férfi III.260. —

3) hozzáragad | kleben — *an voss qsä män ta xanimé* most pedig egész testét hozzáragadt föld lepi I.43. — *lülne män at xani* álló helyén nincs maradása | er kann auf seinem standplatz nicht ausharren I. 82. — *xaniläli pät'* partra ér | an's ufer gelangen II.194. — *xanéši* lóg II.303. *xanuji* odaragad, odailleszkeedik | kleben, sich anschniegen I.20. 63. II.116. *kērā āwtāsēn tū xanuwēs* (a nyíl) vasa a kőbe akadt | die pfeilspitze ist in dem stein stecken geblieben II.303. *xanujepti* ragaszt I.75. — *khani* függ K. II.239. KL.12.

khani hón | achsel P. III.539. *khani-rāu* KL. III.491. *xanl-rāu* III.419. *xanl-pattā* hónalja II.99. 300. id.

xansä himzés | stickerei III 310. — *xansān tarka* | bunt II.16. ékesített | geschmückt II.184. — *xātēl-xansāp* naphimes. — v. ö. *xansi*.

xansi jegyez | bezeichnen III.337. — *khansi* ir | schreiben P. 27. — v. ö. *xasxati*.

xansi ismer, fölismer | kennen, erkennen III.337. 288. tud | wissen III.231. *xanšetāli* megismer III.147. *xanšulāli* észrevesz | bemerken III.360. *xanšti* tanít | lehren I.153. III.65. *xanštāp* tanítás | unterrichtet 364. *xot-xanšti* elszoktat | abgewöhnen 348. — *khansi* id. P. III.521. tud | wissen K. II.377. fölismer K. I.166. (*khqšyēn* (q sic!) hallod-e te (tlk. tudod K. II.223.)); tud KL. III.347. (*khōšēn* tudsz KL. 18.). — *khaškheti* egymást megismeri | einander erkennen T. 313. *khansi* tanít P. *khansištāp* tanítvány, *khansišten* tanító, *khansištāxtlēp* khul iskola T. 331. *khansišteneyti* tanulni kezd | anfangen zu lernen AL. 61.

xantal 1) a min nem függ semmi — *noys x. akw' tēnk ātim* nincs egy szeg sem, melyen nyusztbőr ne függne | es ist kein nagel, woran kein marderfell hängt I.31. 2) érinthetetlen — *ēlēm-xqlēs la'il x. jelpiñ nār tēls* ember lábának é. szent Ural támadt | es wurde der dem menschlichen fusse untastbare Ural erschaffen I.143. 3) megmászhatatlan *ūs vár* | eine unerklimmbare burg II.7. — v. ö. *xani*

khanti megtalál | finden KL. 26.

xāp hajó | schiff — *xāpiñ jā* hajós folyó II.160.

xāpṣā I.68. *xāpṣā* I.6. nyárfa | pappel

xar AL. *khar* KL. P. (kiegészítő szó | ein ergänzungswort) — *tē-, ta-xar* ez, az | dieser, jener AL. 59. *ālnē-xar* zsákmány | beute AL. 78. *tā-khar* izé | etwas KL. 66. *tīm-khar*, *tīm-kharēp* ép ilyen | genau so KL. 11. *khwoitēp-kh.* betegen fekvő | der kranke, *khansištēp-kh.* tanító | lehrer, *voxtēp-kh.* verekedő | raufbold P. 27. — v. ö. *khqr*

xār rénbika | renn-stier II.46. *xār-pī'* csődöröcsikő | hengst-füllen II.339.

xar tér | platz III.5. *mā-x.* földszín | erdoberfläche III.41.

xara széles *xal* köz | ein breiter zwischenraum II.192.

zarä m^a tágas vidék | geräumige gegend II.109. szabad hely | freier platz II.260. *χ. suj* gyér liget | ein lichter hain III.20; II.409. *kharä* KL. III.481.

zarätali, *zarili*, *zariti* l. *zarti*

zares vékonyhavú *takwés* ősz | die herbstzeit, wenn der schnee noch dünn liegt II.46.

zariñ téli *sās* nyirhéj | die birkenrinde in winterszeit II.52.

zariñ sovány (tlk. vékony *solsi* hölgymenyét | mager schwäch-tig II.71. *zarñiñ* zsenge (*puñkpä* fejű) | zart II.58.

zarsiñ bozontos szőrű | zottig III.413. — *kharsiñ* P. III.523. *kharšēñ* KL. III.491.

zarti 1) von II.300 húz I.6. vonszol II.272. | ziehen; bevon | einziehen I.27. kiszakít | zerren II.188. *ēntēp χ.* az övet felölti | den gürtel anlegen III.337. *jaut zarti*, *zartili* ijjat feszit | den bogen spannen II.168. 42. — *zartili* (fr.) III.19. *zartiläli* III.144. *zartχati* vonúl | herankommen II.68. *zarttaytili* vonszolódik | sich fortzie-hen I.121. — *zarätali*: *jüntēp-kēmlī* *zarätalnūt sujtī* midőn a pán-célruha aljának s u h o g á s a hallik | als das rauschen am saume des panzerhemdes vernehmbar wird II.93. *kharti* húz KL. III.201. von KL. III.347. P. 27. hurczol KL. III.347. bevon KL. III.487. *tēp-kān nuñk-kh.* szántóföldet fölszánt | den acker aufackern P. 15. *lälä khartelit* lélekzik | athmen P. 22. *āt khartenti* szimatol, szag-lál | wittern KL. III.489. (v. ö. *ātem khartilem* szagomat vissza-tartom | ich halte meinen geruch zurück (u. o.); *khartilenti* eltűnik | verschwinden KL. 45. — 2) *zarili* kialszik | erlöschen — *nāj latχä* a szikra | der funken I.13. *pī-lili χ.* a fiú élete kioltódik | das leben des Kindes erlischt II.425. *ēti sēri-pos zarils* az estfény elaludt 350. — *zariti* kiolt | auslöschen; *lilin zaritawē* életed kioltatik | dein leben wird ausgelöscht II.87. *ulä lap-zarititü* eloltja a tüzet | er löscht das feuer aus 348. *de lap-zarititü* I.72. — *jel-kharti* id. P. 15. 27. *kharutlé* id. T. 158. — v. ö. *khqrti*.

zas ágazás | verzweigung: — *kit zaspä aiwān* két ágú zabola II.339. v. ö. III.267. 335.

zasχati rajzolódik | es wird hingezeichnet II.117. — 1. *zansi* *zasäp* kárpit | vorhang II.40. III.231. hálósátor | schlafzelt II.83.

(*nāñχ-*) *zasarti* felborzol | struppig machen 48.

(*pēl*)-*khasētau* (pass.) megpenészedik | schimmlig werden P. 22.

zasi 1) penget | erklingen lassen *tān hurt* | die saite III.537. *zassenti* id. III.411. *zasēsłanti* id. III.427. — 2) vág, ránt | schnei-den, zerren, reissen; — *zansü zasnē kasāj* himzés v á g ó kés | ein messer zum ausschneiden der stickerei III.362. *pal-khasti* szétága-zik az út | der weg verzweigt sich P. 18. *zasmāti* leránt | herab-zerren, herabreissen III.455. *tau päl-khasmatē* az ág leszakad | der zweig bricht ab T.316. *zassēmti* húzni kezd III.299. 409. ránt I.73.

III.455. *jgūt* *χ*. íjjat elöragad | ergreifen, an sich reißen II.93. *il-khaškhūs* (pass.) meghasadt | ist geborsten T. 307. — 3) beköt | einbinden — *āpān χasimēm* bölcsőbe vagyok bekötve III.209.

χāsī ismer | kennen II.85. ért I.22. II.23. tud (*χāssēn* (præt.) III.231. *χāssāyā* (præt. dual.) I.165.); *χāssī* fölismer III.134. — *χāstal* ismeretlen | unbekannt III.172. — *khaškhēti* egymást megismeri T. 313. — v. ö. *χānsī*

χasiñ mohos | moosig III.17. *χassiñ* III.52.

(*il*)-*khaškhūs* l. *χasi* 2)

χasli moh | moos II.31. *χasliñ mā* ingványos föld | moorgrund II.337. III.89.

χaslame dühösködve | grimmig I.50.

χasliiti mohosodik | es wird moosig II.33. *χaslitim* mohos | moosig III.219.

χasmāti l. *χasi* 2)

χasmiñ 1) vonszolt | gezogen — *sarñi jāpēk χ. lqñχēm ēlā ta pūnsāslēm* aranyos selyemként v. utamat erre tovább folytatam III.288. — 2) beborított | überzogen — *viñr qīlāt χ.* vörös színnel b. | mit rother farbe ü. III.111. — 3) ékesített | geschmückt — *lilīñ qīlāt χ. kwol* eleven színekkel é. ház | mit lebendigen farben g. haus II.319. — v. ö. *χasi* 2)

χassēmti l. *χasi* 2)

khāti szakít | reißen AL. 72. *pił-χatti* szétszakít | zerreißen AL. 61. — *khatlenti* tépáz | zausen AL. 79.

χauresli köszörül | schleifen — *sūpā-nelmā χ.* száját nyelvét k. | mund u. zunge wetzen III.429.

khāñkhā valaki | jemand, *āl-kh.* id. *at-kh.* senki | niemand KL. 11.

khāñghē mászik | krieche T. 309. — v. ö. *χāñχi*

khāp ladik | boot T. 331. v. ö. *χāp*

khāphqā nyárfa | pappel T. 163. — *χāpχā*

khār csödör. | hengst T. 159. — v. ö. *χār*

(*pāl*-) *khāslē* megreped | bersten T. 316. — v. ö. *khaškhūs χasi* 2)

(*pāri*-) *khāulēti* oldalt fordul *vonseχ* a palló | die diehle verbiegt sich T. 373.

khāuli evez | rudern KL. 13.

χili ás | graben I.3. III.54. *χilēlāli* vāj | aushöhlen II.36. *χilχati* ás I.6. *χilχatili* turkál | wühlen II.164.

χilīñ jelű | bezeichnet — *nē-χilīñ, χum-χilīñ jelpiñ mā* nő-jelű, férfi-jelű szent föld II.373. *ēlēm-χalēs χ. mā* emberjegyes terület III.77.

χin, laj-χ. alvilági vész | die unterwelts-pest II.282. 350. *pit-χin* járványvész | pest II.282.

χinñi feléje közeledik | sich nähern I.111. megrohan | angrei-

fen III.335. — *khínéje* leselkedik | auflauern KL. III.485. *khínénti* id. KL. III.347.

khípsäti csúszik | ausgleiten KL. 19.

(*pal-*)*khirati* elszóródik | sich streuen AL. 78.

χís fövény | sand, *χ.-sam* I.12. *χ.-nāmpér* II.26. fövényszem | sandkorn — *χ.-χumpiñ* homokos habú III.324. 496.

khísati csúszik | rutschen AL. 54. 78. *χísäti* szánon csusztat | mit dem Schlitten fahren III.101. 317.

khitérti ráhuz (ütést) | einen Schlag versetzen AL. 70.

khíulenti evez | rudern KL. 45. — v. ö. *khäuli*.

χq ki | wer

khóiréli l. *χuji*

khqinti: *nárel oqém sām-khaintesté* engem megvesszőzött | er hat mich mit Ruthen geschlagen K.

khóipé l. *khójpéñ*

(*láp-*) *khqistāus* (pass.) bemohosodott | bemoosen P. 17.

khqitél l. *χajtél*

khqiti l. *χajti*

khqiwé (pass.): *qamp puru-khqiwés* a hold fogyóban (viszamenőben) van | der Mond ist im abnehmen T. 308.

χoj him | männchen III.470.

khøj üstök | schopf KL. 5. *pāñk-khøj* id. K. *χājñ* (adi.) II.388.

khqjér ravasz | schlau K. I.167. *khqjäreñ* hamisan (adv.) KL.19.

khqjérli hamiskodik | hintergehen P. 27. — *khajérli*.

χāji (*χōji* II.3.) talál, érint | treffen, berühren I.93. ér | antreffen II.266. *χōji* id. II.62. — *sawné χājāsén* inségbé jutottál | du kamst in noth I.138. *qu χājné qwiñ jā* víz sebje mosta (ill. érintő) folyó II.137. *numél minné tārém χājné nólté* fent járó isten látogató (ill. megtaláló, érintő) földfokán II.136. *χajiltāli* id. II.347. *χajilāli* betér | einkehren II.406. — *χājtal* érintetlen | unberührt III.362. — D. *khqji* talál P. III.521. találkozik | es trifft sich T. 166. *khójkhati* id. P. 19. *khōji* érintkezik AL. 70. *khōji* talál K. II.239. *sopi kh.* ketté vág (ill. talál) | in zwei schneiden K. II.237. *nólēl tāre khójentau* (pass.) keresztüléri őt a nyíl II.240. *noñkhwé khōji* (ō l.) fölér | hinaufreichen II.223. — 2) kerül | kostet T. 166. KL. 22. P. 10. — *mān sātné kh.* mennyibe kerül | auf wie viel kommt es ill. was kostet es? KL. 22.

χajilt -ként | gleich *vātem pil χ.* szedni való bogyóképpen II.6. *jā χajiltél* folyó alakjában | in Gestalt, gleich einem flusse I.141. *ti-, ta-χ.* így, úgy | so

khajip: *āk-kh.-lou* tizenegy | eilf KL. 21.

khøjqlé hajladozik | sich beugen T. 327. *il-khøjqlé* lehajlik T. 310. *il-khótant* id. T. 310.

khojpēñ méltó | würdig K. 396. *khoipé* megfelelő | entsprechend K. 369.

zajtél -ként, -képpen | gleich — *tūlmēz-γ.* tolvaj módra | gleich einem dieb III.119. a mint | so wie I.75. — *khajtél* KL. *khqitél* P. K. *khoitél* K.

zajti betegen fekszik | krank liegen I.165. II.342.

zajtíl kór | krankheit I.158.

khól hal | fisch T. 331.

zól reggeli idő | der morgen 341. *zoli* reggel | morgens II.258. kelet | osten II.5. *zolit* másnap reggel | am anderen morgen I.6. *zolit* *zātél* holnap | cras II.87. *zolitán* másnap II.87. — *khalti*, *khaltán* holnap AL. 60. — *khul*, AT. *khól*, *khultá* reggel; — *khulét*, AT. *khólait*, *khólaitatén* holnap; *khól-pos* hajnal | morgenroth. T. 317. — *khwql*, -t, -tán K. *khwölt*, *khwqlitñ* P. *khwol*, -tán, -it KL. id.

zól áldás | segen II.75. jólét | wohlstand I.32. *zōlē'* (dual.) boldogok | sie sind glücklich I.4. — *zōlāñ* dús | reich III.35. II.348. boldog III.187.

khāl nőstény | weibchen P. III.523. v. ö. *khāl*

khól posztó | tuchwaare T. 161.

khōl' nyírfa | birke KL. III.483. AL. 77. T. 161. *khōl* P. 17. — v. ö. *zāl*.

khāl l. *zāl*.

khālās ikēm senki sincs | niemand ist T. 167. — v. ö. *khāls* *zālā* tetem | leichnam II.279. III.110. — *zālāñ mā* halottas ország | todttenland I.90. *zālāñ* (q br.!) fekete | schwarz II.321.

khōlē istálló | stall K. II.238.

khōlēx holló | rabe K. II.225. — *khwōlēx* varjú K. II.226.

khōlēx K. *khālēx* T. 322. nép | volk

(*jālē*) *khōlēkhotoqli* befuródik | sich hineingraben K. II.228.

(*pēl'*)- *khālēlux* festeni | färben P. 22.

ēlēm-zālēs l. *khāls*

zālyēlāli csúszik | rutschen II.43. 112. — v. ö. *zāl'ri*

zāl'i (*khāli*, *khwāli*) meghal | sterben I.6. elpusztul | zu grunde gehen I.23. elmúlik, kifogy | ver-, ausgehen I.145. 160. elesőndesedik | still werden III.107. — *sun-jiwā zālēs* szánfája elkopott II.211. — *zāl'ti*, *zōlti* tönkre tesz, elpusztít II.143. 27. elfogyaszt | verzehren II.321. *kiti ēt z.* két éjszakát eltölt | zwei nächte verbringen III.185. *zātél zāl'tné* egy nap multával II.429. *tāl zāl'tné* a tél eltöltésére III.13. v. ö. II.189. *zōlti* id. II. 149. *zōltiti* id. III.419. *zot zōlāl'ti* elpusztul XXII.51. *zālēm* halott | todt I.136. *zāl'tal* ki nem fogyó | unerschöpflich I.113. vége érhetetlen | unendlich III.192. — *khāli* meghal | sterben KL. 16. T. 311. *khāli* AL. 72. — *pāl-khāl'wē* elhervad | verwelken KL. 20. — *jāl khōli* meghal K. II.376. — *khwāli* K. II.232. *khwāli* K. II.231. elfogy | ausge-

hen; *khwqltal* kifogyhatatlan K. II.379. — *vütné khwqlli* a vízbe vész | im wasser umkommen P. 23. *jal-khwqli* elmulik | vergehen P. 373. *khwqlteli* veszít | verlieren P. 21. — *pil-khwqlili* megromlik | verderben AL. 61. *kwat-khwqlélqli* elfogyatkozik | abnehmen AL. 61.

jöli hall | hören; *khöli* K. II.239. AL. 72. *khwöli* KL. III.349. P. III.521. id. sejt | vermuthen K. I.167. *khwöleloali* KL. 351. *jöliili* id. I.70. II.127; *jöliilali* hallgatózik | horchen II.243. — *khölti* mutat | zeigen K. II.239. *jöliili* I.165. *jölti* id. III.124. elárul | verrathen I.49. *togré-khölti* bebizonyít | beweisen K. 377. *khölpi* meghall K. — *khölkhati* hallatszik | es verlautet P. 23. *khqlkhqté* id. T. 153. *khwölzati* id. KL. 21.

khölé hál | übernachten T. 327.

jolliti himbál | schaukeln I.103.

khölpi reped | bersten K. 378. *pal-kh.* széthasad P. 18. *pal-khölpi* id. KL. 22. — *khölti* hasít | spalten KL. III.483. hámoz | schälen, *khölteli* id. P. 27.

khqls ember | mensch KL. 11. *ëlém-çalés* id. B. *at khqls* senki | niemand KL. 11.

khqltérém híd | brücke T. 314-

khölti l. *khölpi*

khóm férfi, férj | mann, gatte K. II.230. 240. *vis kh.* fiú | knabe K. II.240.

qaman némelykor | bald, manchmal 340.

khqm, *khqmái*, *khqmé* l. *qami*

khqmel, *khqmlé* hogyan? miképpen? a hogyan | wie, so wie K.

khqmér természet | der männliche samen II.223

qamxi zúg (mint a bögöly) | sausen I.156.

qamés hoporcs | holper III.360.

qami arczra | auf's gesicht III.463. hasra | auf den bauch I.5. *q. sászati* a vízbe belefördül III.229. *puñkä q. tármatestä* fejét leeresztette | den kopf hängen lassen I.80. *q. rauti* felfordít | umstossen II.118. — *khqmi püts* arczra borúlt K. 376. *khqmái*, *khqmé* id. *khqm* igeK. P. 16.

khqm-khqmí szádjával lefelé borít | mit der öffnung abwärts umstürzen P. 16. — *khqmuté* id. T. 331. *qamitaxti* egymást | elborítja | einander überdecken I.160.

qamléx csibor | schwimmkäfer I.40.

qamsaxti fölmer | aufschöpfen III.229.

qamái ostor | peitsche I.16. II.318.

khqmsémti ütöget | schlagen P. III.539.

qan fejedelem | fürst I.8.

khon FK. *khwan* ki? | wer? K. — *khonär*, *khwanär* id. *khqn* id. P. *khon-khon* némely | irgend einer K. *khön* mikor | wann T. 316.

khan: *äl kh.* ne érintsd | berühre es nicht T. 158.

- khona, khonäi'* l. *çani*.
çanal egykor | einmal I.17. *ç. çätel* egy jövendő napon | an
 einem künftigen tag, künftigt I.78.
khōñeltap hágszó | leiter T. 331.
(nuñ)-khqñemli fönnakad | hängen bleiben T. 331.
(lol-) *khōñer* a láb hátsó térdhajlata | hintere kniekehle P. 9.
khqñgha át, keresztül | über AL. 60. *khqñkhā* K. II.237. *çāñçü*
 II.291. *kañkhē* K. I.171. *kañghē* P. 19. *khqñgha* T. id., *kañkhā* id. AL.
 14. múlva, *çgat-k.* egy hét múlva | binnen einer woche KL. 18. — Igek.
k.-tuştpeşem átléptem | übertreten P. *k.-kālstil* megelőzte, túlhaladta |
 überholen T. 316.
çāñçä ki? a ki | wer? welcher II.280. *çāñçän* id. I.143.
khōñçä rén | rennthier K. II.235. v. ö. *khonçé-pön* rénszarvas
 szőre K. II.223.
çōñçelt folyócska | flüsschen II.2. 140.
khqñkhēnnq egyikötök-másikötök | der eine u. andere von
 euch beiden T.167.
kōñkhi, kōñghi l. *çāñçü*
çani hanyatt | rücklings III.403. *khqñi*; *khoni'* id. K. II.233.
khoni' *pūtmēstē* hasba döfte | in den bauch stossen u. o. *khonäi'* id.
 P. 16. *khona* id. AL. 60. *khanqu* id. T. 312.
(jel)-khqñi behúnnya a szemét | die augen schliessen P. 15.
çāññ görbe | schief, krumm III.409. *khqññ khēp* meredek,
 magas oldalú ladik | ein boot mit steiler hoher seitenwand, P. 16.
khōñs csillag | stern T. 156. 310. — v. ö. *çōs*
khqñsi ír, fest | schreiben, zeichnen K. 399. *khqñsē* id. T.
 327. — v. ö. *çansi*
çāñt had | kriegsvolk I.119. II.99. *ç. çāp* hadi hajó | kriegs-
 schiff II.163. — *khōñt* id. K. II.227. *tābor* | lager K. II.228.
çāñti 1) megtalál | finden III.396. — *khōñti* K. I.166. *khqñti*
 KL. III.349. *khqñti, khqñtloqñi* P. III.521. 573. T. 153. id. — *çāñ-*
tipi id. I.34. *çāñtçati* találkozik, akad | es trifft sich I.24. 5. *çāñt-*
çatili id. III.321. *khōñtkhēti* id. K. II.234. — 2) B. észrevesz | wahr-
 nehmen I.12. néz I.46. tekint II.112. pillant II.125. | sehen,
 schauen, blicken; *elē-khōñti* előre néz | vorwärts schauen K. II.230.
 — 3) *çāñteli* hall | hören *palkātā* a fülecskéje I.44. *çōñtēmlāli* id.
 III.389; — hallgatózik | horehen II.217. figyel | aufmerken
 III.193. *çāñtēmlī* id. I.61; *çōñtēli* hallgatózik I.20. érez | fühlen
 III.83. *çōñtēmlāli* meghallgat | anhören II.145. — 4) *khqñtē* szül |
 gebären T. 327. *pū khqñtām-vail* a fiú születése óta T. 318. — 5)
khqñtēmlī szót fogad | gehorchen (ill. meghallgat) KL. III.485.
çāñtli hadakozik | krieg führen II.131. *çāñtlayti* II.24. *khōñt-*
layti K. II.226. P. 27. *khqñtlaytē* T. 315. id.
khēp ladik | boot K., KL. III.485.
khqñ (pl. *khōmpēt*) hullám | welle K.

zāp : *tū tajmēm zāpūt* eszméletem veszte pillanatában III.419. *tātēl ālpā sālmanēm zāpēt* a mint eszméletem híján voltam, abban a pillanatban III.293.

zāpēji fölkapja *pāsmēz* a cipőjét | den schuh schnell anziehen III.427. *khāpēji* id. AL. 56. — *zōptilālī* kapdos | hin u. hergreifen II.190.

zāpēn halhólyag | fischblase I.151.

(*kat*-) *zāpi* (kéz) fej | die handmitte III.120.

khopliñ dombos | hügelig P. III.523.

zāpliñ kopogó *suj* zaj | klopfendes geräusch (eines ankommenden bootes) III.442. 497.

zāpt rénökör | renn-ochs II.372. *zāptēp*, *zāptiñ* (adi.) u. o.

khōr him | männchen K. III.491. KL. III.203. bika, rénbika, szarvasbika | stier, rennstier, hirschbock K. III.489. II.235. KL. III.347. csöddör | hengst KL. 23. — v. ö. *zār*

zor-voj apróhal-zsir | kleiner fische fett II.77. — v. ö. *khwāriñ*

khqr D. *khqr*, *ghqr* T. (kiegészítő szócsonka | ein ergänzungswort) *tēmle-khqr* miféle | was für einer? K. II.237. *tīmle*, *tēmliñ-kh*. ilyen, olyan | solcher P. *tāmēñ*, *tqmēñ-kh*. id. T. *khot*-, *nozor-kh*. a ki, a mi | welcher, welches T. *ām-khārem* stb. enyém | mein KL. T. — *mēñep-kh*. menő ember K. II.223. ember K. II.233. *ājñe-kh*. innivaló | trunk K. I.166. *tēñe-kh*. u. o.; *tīñi-kh*. ennivaló | speise T. 330. — *ālēm-kh*. zsákmány | beute K. *jontēm-kh*. varrás | nähterei T. 307. *khqtē oqlēm-kh*. *tqu oqlēm-wēt* kiki a hova elemelődött, oda emelődött el K. II.239. — *wūtiñ-kh*. nedves valami | etwas nasses KL. *seim-khqr* sovány | mager T. 160. *uūñ-ghqr* sebes (folyó) | reissender (fluss) T. 154. — *viś-khqr* gyermekek | kinder K. II.239. *jilkē-kh*. első | erster KL. 11. *uś-kh*. egy keveset | ein wenig T. 313. *uy-khqr* egyféle | einerlei; *squ-khqrtnēl* a sok közül | unter den vielen T. 159. — *sāptēl pāñ-kh*. nagyon részeg | sehr berauscht T. 322. *ām poulēm-kh*. földim, falumbeli | mein landsmann T. 165. — l. *zār*, *khar*.

khōr kor, idő | zeit T. 316.

zāgrāmiñ ékes | geschmückt III.74.

zāgrēxi rabló | räuber II.280.

zōrēmti l. *khwārti*.

khqrēp vörösfenyves | lerchenbaum-wald K. II.235. — v. ö. *khworēp*.

zārzei harkály | specht III.293. — v. ö. *khwōrēz*.

khqrji l. *khwāri*.

khqrkhqu : *šōpēm kh. lēz-juntus* ingem szegélylyel körülvarratott | an mein hemd wurde ein saum angenäht T. 315.

khqrqtē néz | schauen T. 160. 309. *khqrqulqtē* örökös | wachen T. 316. 331.

(*pali*)- *χārsāti* szétmegy | zerspringen II.375.

χartixén I.7. *χartixan* II.42. *khorthān* K. II.224. ölyv | geier.

χarti l. *kwarti*.

kharté húz, szánt | ziehen, ackern T. 154. 327. — *khartéli*, felajz | spannen (den bogen) K. II.228. — *ām sōmēm tēp-khartkhatus* (pass.) az én szememet bevonta a hályog | an meinem auge entstand ein staar (wurde vom staar überzogen) T. 312. *il-khgrulē*, *il-khgrutlē* elalszik, eloltja (a tüzet) | es erlischt, auslöschen (das feuer) T. 310. — v. ö. *χarti*, *kharti*.

khgru zsák | sack. T. 154. — v. ö. *χuri*.

χōs csillag | stern III.135. — v. ö. *khōns*.

χoš, *χoš-jiw* kemény fenyő | harte fichte K. I.171.

khōš bélgilisztá | bandwurm T. 155. — v. ö. *χūns*.

khōš-vit húgy K. — v. ö. *χūns*.

khōš habár, bár, bármint | sowohl T. 324. — v. ö. *kwoss*.

khōs húsz | zwanzig T. 307. *khos* K. — l. *χūs*.

χasā B. *χasā* KL. 14. hosszú | lang; sokáig | lange zeit; *χasāi* soká. *χasāt*, -n messzi, messzire | fern, weit; *χasit* hosszában, mentében | entlang 337. *satmilēn χasitel* búvigéd útján | durch, vermittelst dein zauberwort I.161. — v. ö. *khwaqšā*.

khqšēχ szúk | eng T. 310.

khqšēm hagyma | zwiebel P. 9.

khqšēmtē megránt | ziehen, zupfen T. 159.

χasēp-jiw gyalogfenyő | wachholder III.278. — P. *khwaqšppē-ju* III.539.

khōšēχpi ropogtat | krachen lassen — *koqt-tolē khōškhēñ* *ōlenti* a kézujj ropog | der finger kracht K. 397.

(*noñkhal*)- *khōsertayti* fölemeli a fejét | den kopf erheben K. II.233.

khōškhē imádkozik | beten T. 324. — v. ö. *khwaqšri*.

khōškhēñ l. *khōšēχpi*.

khōšfi *satēñ* hangya-büvölet | ameisen-zauber K. II.223.

χasī, *χasēñ*; — *χasi-χumlē-nārin-ātēr* sokszolgájú-férflucska, szentséges hős; *rušīñ-aulēp-χasēñ-sai* bojtos végű-sokszolgájú-hajfűrt II.25.

khqsiñ-khar katona | soldat T. 160.

χositi kisöpör | auskehren III.195.

khqsiñ rohan | stürzen T. 318.

χāslēχ horognyíl | pfeil mit hacken I.113.

χasnā a fa rugékony része | der elastische theil des holzes I.151. — *χasnāñ* 1) rugékony | elastisch I.151. 2) hajlós (fa) | biegsam 3) bordás | gerippt — *χasnāp* id. II.22. — *khqšnē* hajlós | biegsam KL. III.483.

khōšō, *khūšō* hosszú | lang — *khōšō-t*, -n, -nēl távolban stb.

ärün khoşon tovább | weiter T. — khošt, khošto hosszában | entlang, nat-khoštna örökre | auf ewig AL. 60. — v. ö. *χasā*.

χossuli csapdos, hajít, meglegyint | schlagen, werfen, streifen III.440. II.68. I.75. *χossulāli* II.98. *χosyili* III.365. *χosyi* II.79. csapdos; — *χosyawē* (pass.) himbálódik | sich schaukeln I.15. *χossulayti* csapódik | schnellen I.15. *χossiyati* fölcsapdos *ulā nelmā a* tűz lángja | die flamme schlägt in die höhe I.45.

χqt hat | sechs B. *khqt* KL. T. *khōt* K.

khqt papir | papier T. 308. irás | schrift T. 159.

χot B. *khot* D. hol | wo; bárhol | irgendwo I. 59. — *khōt* hová T. — mely, melyik | wer, welcher KL. T. *khot* . . . *khot* némely-más | mancher KL. — *khqt* hol? T. — *khot-poql* honnan | woher P. — *kwqt* hol KL.

χot- B. *khwt-*, *khwtē-*, K. P. (igekötő | partikel) el, meg, le pl. *χot-saji* elrothad | verfaulen, *χot-lātyati* megfakul | die farbe verlieren. — *khwtē-kwqtili* elveszt | verlieren *khwt-pätti* elejt | fallen lassen P. *khwt-tépsēm* eltévedtem | sich verirren *khwt-roxti* megijed P. erschrecken. — össze, szét *khwtē-sqyti* összekuszál | zusammenwirren, *khwt-rimli* összezavarodik | sich verwirren P. *khwtē-tērs* szétmállott | auseinanderfallen — I. NyK. 21:348. 23:383. 24:21.

khotal, *khwtal* hová | wohin KL. — *khutal* AL. — *khotal* id. AT.

χotāl B, *khotāl*, *khwtāl* II.224. K. *khōtāl* T. hová; valahová; valahogyan | irgendwie B. NyK. 21:344. *χotāl ālnē* bármerre levő I. 57. — *χotā* id. 63. 71.

χqtān hattyú | schwahn I.30.

(il-) *khōtē* lehajlik | sich biegen T.310.

khōtē valahol | irgendwo K. II.226.

khqtē K. II.226. *khwtē* K. II.224. P. hová | wohin?

khwtēχ-māter valamelyik | jemand K.

χotēl B. *khotēl* D. *khōtēl* T. *khwtēl* KL. honnan | woher. — *χotēl-uit* (-uit R.) merről | von welcher seite NyK. 21 : 345.

χātēl B. *khqtēl* L. P. T. *khōtēl* K. nap, délszeg | tag, sonne, mittagsgegend — *χātēlā* nappal | bei tage, *ētā-χātēlātēl* éjjel-nappal | tag u. nacht; *khōtēlātēl* naponként | täglich K. I.167. *khqtālān* nappal | bei tage KL. 17; *khōtēl-jot-sit* délkor | mittags K. *khqtēl-poql* déltáj | mittageseite KL. III.347. *χātēlīnšīn* nap szerént | der sonne nach *jānri* fordul | sich wenden NyK. 21:345. *khōtēlēnēs* dél felől | von der mittagsgegend K.

χātālī nappalodik | es wird tag III.112. *χātālten χātēl* derítsd fel a napot | lass die sonne aufgehen I.129. *χātēlti* tündököltet | glänzen lassen II.316.

χotēm B. *khqtēm* K. KL. *khqtēm-šak* KL. *khwtēm-šakh* AL. valahogyan | irgendwie — *χ-kēpēl* valahogyan, *χ-kāsim* akár-hogyan | wie immer, *χotēm-*, *χot-mūs* valamiképpen | irgendwie.

χoti minő, micsoda, melyik | was für einer, welcher.

khqti szakít | reissen P. T.

khqtēi írástudó | schriftgelehrter T. 325.

χqtā valaki | jemand — *ālnē* *χ.* ember | mensch I.21. *χum* *χ.* férfi személy | mannsbild I.131. *χoti* *χ.* akárki | irgendeiner; *mat-χ.* kicsoda | wer; *nēm-χ.* *nē-mat* *χ.* senki | niemand.

khqtā valahol | irgendwo AL. 60. valamikor | irgendwann AL. u. o.

χottē valahol | irgendwo II.125. valahová | irgendwohin II.27. — *khwtā* id. AL. 60. *khwtē* id. P. 13. *khwtēl* valahonnan | irgendwoher AL. 60.

khquri koppaszt | schaben P. 14.

χqus hamvas | aschgrau II.341.

χaut jegenyefenyő | rothtanne II.122. — *khqut* lúcfenyő | weisstanne KL. 14.

khqwantē függ | hängen T. 314.

χū ember | mensch *jāχēñ-χū-χūšēñ-χū* sok-népű-ember — sok-szolgájú-ember II.52.

(*nuñ*)-*khupi* fölpuflad | aufplatzen T. 309.

khuj hajnal | morgen, sonnenaufgang KL. III.201. AL. III.207.

χuj hím | männen II.339. — v. ö. *χoj*.

χuji fekszik, hever | liegen I.2. II.163. *akw* *ūāñχä* *χ.* csak nyoma látszik II.125. — alszik | schlafen III.15. — *χujili* III.351. *χujrelāli* II.81. *χujipi* II.254. *χujipti* lefektet | legen I.67. *χujti* föl-bujtat | aufhetzen II.81. — *khujī*, *khujiloqli*; *khujjeloqlenti* fekszik; hever KL. III.481. 485; 351. *khujī* alszik P. 23. *khøjnē mō* K. II.236. *jāl-khoirēli* lefekszik K. 374. *il-khujlalem* id. T. 310. — *khwujī* id. P. III.521. — *khujēs* fekvés KL. III.483.

khul posztó | tuchwaare K. II.229. szűr | mantel KL. 30. — v. ö. *khōl*.

χul emésztő betegség | verzehrende krankheit I.96. II.4. *χul-ātēr* ördögfejedelem | höllenfürst I.160. *khwul* ördög | teufel K. III.127. — *χultal* I.96.

χul hal | fisch — *χuliñ* (adi.) — *χulān-sam* halpikkelyek | fischschuppen II.28. *vās-uj-χul*, *lunt-uj-χul* kacsaféle, lúdféle állatok I.50.

khul ház | haus T.153.

khul reggel l. *χol*.

χulax holló | rabe I.1. — v. ö. *khwōlēχ*, *khwōrēχ*.

khulēm hamu | asche K.

χuli hámlik | sich schälen — *an sāskwē χuli* (part.) *kit qsnē χumlē patsēn* most pedig mint lehámló nyirhéjácska miképpen letél oly halavány I.123. — v. ö. *khulti*.

χulī elhagy | verlassen III.105. *χulti* hátramarad | zurückbleiben III.110. (u br. I.17. 52. III.154. stb.) *χultelāli* id. III.154.

γultéptāli meghagy | übriglassen II.195. — *khūli* id. AL. 72. *khulē* id. T. 327. *il-khulas* elfogyott | ausgehen T. 317. *khultulē* elveszt T. 328. *khulti* marad | bleiben K. II.238. KL. III.353. *khvulti* id. P. III.523.

γulili támad | entstehen II.352. *vitēn γulilime* vízzel van elborítva | mit wasser überschwemmt I.45. *γulilēnē tūr-vit* felbuzgó tóvíz | emporquellendes seewasser II.314. *nānγ-γ.* fölbukkan, fölmerül | emportauchen I.161. 140. *γulilāli* id. III.154. *šakw γ.* tűzőzön kerekedik | eine feuersbrunst entsteht I.47. *vitēn γulilālim* a vizen lebegvén | auf dem wasser schwebend I.47. *γuliti* előbuktat | auftauchen lassen I.140. előhoz | hervorbringen. erschaffen I.129. fölemel | herausheben III.500. *γulitāli* id. III.154. *γulitaxti* fölbukik II.393. *nalu γ.* ereszkedik | sich herablassen II.266. — *khulanti khatēl* a nap lenyugszik | die sonne geht unter AL. 77. *khūlilāti* (ū l.) felszáll | aufsteigen K. II.232.

γulp háló | netz I. 27.

γulpji halász | fischen II.118.

γulteγ halászflekezet | fischergesellschaft III.498.

γultri uszkál | schwimmen II.95. *γultrinti* hintázik a hullámokon | auf den wellen schaukeln I.95. hullámoz | fluthen II.391. *γultzinti* vízben lubiczkol | im wasser waten II.118. — *khulti* inog | schwanken AL. 69.

khulti lehánt | abschälen P. 14. — v. ö. *kholti*.

γum, *γumlē* B. *khum*, *khumle* P. KL. hogyan, a hogyan | wie; *γum-mūs*, *γumlē-mūšēγ* id. *kwoss-γumle*, *γ-kāsiñ* akárhogyan | wie immer 344. — v. ö. *khomēl* K. *khunāl* T.

γum ember férfi | mensch, mann — *γum-pī'* ember II.105. *γ-lunt* him lúd | gänserich II.105. *γumpā*, *γumāñ*, *γumēñ* (adi.) II.498. 125. — *khum* id. KL. III.481. K. *khom*.

γūma ejha | juchhei II.125.

khumlγ komló | hopfen T. 315.

γump hullám, hab | welle, schaum — *γumpiñ* I.61. v. ö. *khūp*.

γumpēltantawē (pass.) hullámozásba hozódik | aufwallen I.61.

γūñ mikor | wann, hogyan | wie — *at γ.* soha | nie, *kwoss γ-ta'īl* mindig | immer; — *khūñ* KL. *khun* K. *khōn* T.

khunāγ hogyan | wie? T. 319.

khunāl id. T. 319.

khunē húny | die augen schliessen T. 327.

γunγal patak | bach II.320.

γūñi kanálaz | mit dem löffel sehöpfen II.300. *γūnliti* id. II.33. — *khūñi* P. 17.

khunnā rénszarvas | rennkuh KL. 46.

khunāltē valamikor | irgendwann KL. 16.

- χūnś* bélgilitisza | bandwurm NyK. 24:155. *khūnś* id. KL.
 3. — v. ö. *khōś*.
χūnś húgy | urin NyK. 22:3. *khūs-wūt* KL. 3. AL. 55. T. 156.
 — v. ö. *khōś-vit*.
khūnśē, húgyozik | urinieren T. 333. *khūnśi* KL. 3. AL. 55.
χūnśiñ kemény | hart III.143.
χūnt batyú | bündel III.57. — v. ö. *khūt*.
χūnt, *χūnté* valahogy | irgendwie II.113. valamikor | irgend-
 wann 340. *khūnté* valamikor KL. 16. — *nēm-χūnt* soha | nie,
χūnt-ta'il valamikortól fogva | seit jeher 340.
χūntép lapát | schaufel 327.
χūnti hátára vesz | auf den rücken nehmen II.221. *χūntmi*
 id. III.186; *χūntliti* hátán czipel | am rücken tragen II.227. *khūnti*
 id. KL. 5. — v. ö. *khūti*.
 (älä-) *khūñuñ* valahogyan | irgendwie T. 319.
khuošt hosszában, mentében | entlang KL. 14. 45. — v. ö.
χq̄sit.
khup (*khump*-) hullám, hab KL. P. T. — l. *χump* B. *khq̄p* K.
χūr szél | rand II.314. — *khur* K. II.228. *khūr* KL. III.351.
 (u br. NyK. 22:18.)
tu-khur izé | etwas T. 166. — v. ö. KL. *tā-khar*.
χurayli fél | fürchten II.26.
 (il-) *khuraté* leborotvál | abrasieren T. 158. *χot-χūrēti* lenyír |
 scheeren III.227. *khurēti* id. P. III.523. *χūrtēli* horzsol | streifen
 II.192.
χūrēm B. *khūrēm* K. KL. *khōrēm* T. három | drei.
χuri alak | gestalt II.354. *ta*, *mat χurip* ép olyan, milyen
alakú | gerade so, wie gestaltig I.26. I.1. ügyes | geschickt I.6. *ti*
χuril ilyen módon | auf diese art I.137. *χulaz χuril* holló alakban |
 in gestalt einer rabe I.11. *χuriñ* (adi.) II.321. — *khurēp* K. III.127.
khurēl KL. III.351.
χuri felénk | furchtsam II.323.
χuri' zacskó | beutel II.179. III.242. *vaś-χ*. gyomorzacskó |
 magenbeutel III.242. (*χūrēm*, ū l. III.298.) — *khūri* tömlő | schlauch
 K. II.231.
khurliti folyat | rinnen T. 325.
khurt *khātēl* holnapután P. 19.
χūrtēli l. *khuraté*.
khurti gyölcse | leinwand T. 315.
χūs B. *khūs* KL. *khūs* P. *khōs* T. *khōs* K. húsz | zwanzig.
χūs szolga | diener I.165. II.301. *χūśēñ* (adi.) II.52.
khūs-wūt l. *χūnś*.
χusāti hasít | spalten II.73. 291. *khūseti* P. AL.
χusi görbe | schief II.129. [*khuošt*.
khūsti hosszában menő | nach der länge zu T. 312. — v. ö.

- khūt* (*khūnt-*) K. *khut* KL. batyú | bündel — l. *χūt*.
khut-khuñ bármikor | wann immer KL. 16.
khuta AL. 66. — l. *χūtāi*.
khuta hova | wohin AL. 60.
χūtāi mögé | hinter III.223. *khuta* id. *khuti* id. K. *khutél*
 mögül | von hinten K. — v. ö. *χūt*, *χot*.
khūti hajlik | sich beugen P. 15. AL. 70. *χūtayli*, *χūtaylāli*
 (fr.) hajlong II.423. *khūteltaχti* id. AL. 54. (u br. 64. 77.). — *χūtēyli*
 1) hajlong III.192. 2) hajlongva imád | anbeten I.37. II.99. — *nokh-*
khūtemtaχti fölköti háti batyuját | sein bündel aufbinden K. 374.
khwāsi tép | reissen, jäten AL. 72.
khwoji fekszik | liegen K. II.376. *khwoiti* betegen fekszik |
 krank liegen KL. 30. *khwoitép-khar* beteg | ein kranker P. 10. —
 v. ö. *χuji*.
khwoiti fölbujtat, uszít | hetzen K. 399.
khwql, *khwöl* l. *χol*.
khwqléχ K. II.226. l. *χūlay*.
khwōli stb. l. *χōli* hall.
khwqli stb. l. *χāli* hal, vész.
khwqli megy | gehen K. II.227, *khwqlti* áthalad | hinweg-
 schreiten K. III.130. *khwqltiti* léptet, félrerak KL. III.491. (v. ö.
 elveszt NyK. 22:19. *khwali* halni többől) — v. ö. *kwāli*.
khwqlili marad | bleiben K. II.226. *khwqlti* elhagy | zurück-
 lassen K. II.234. *elé-khwqltépti* elhagy K. — v. ö. *χūli* elhagy.
khwan l. *khon*.
khwanqtél egykor, a jövőben | künftig KL. 16. — v. ö. *χanal*.
khwanñkhi hüny | die augen zumachen K. 396. *khwanñti* id.
 KL. 27. — v. ö. *khuné* T.
khwanntéml l. *χānti*.
khwar alak, kép | gestalt, form K. I.166. *khwor* K. II.224. —
 v. ö. *χuri*.
khwōréχ csóka | dohle K. II.126.
khwōrép czirbolyaerdő | zirbelwald K. III.226.
khwari szitkozódik | fluchen P. 11. *khwarckhati* id. KL. 15.
 haragszik | zürnen KL. 19. *khari* (sic!), *khwarjāyti* id. KL. 20.
khwarin *χul* szárított vagdalékhal | getrocknete kleine fische
 KL. 46. — v. ö. *χor-voj*.
khwarti ugat | bellen K. 378. *χarti* vonít | heulen III.417.
 III.314. *χartēli* (fr.) id. III.429. *χartēlti* rángat III.314. *χorēmti*
 megugat III.341. *khwarēmti* id. KL. III.491. P. III.525. *χarēmtapti*
 id. III.393.
khwqšā KL. *khwqšē* K. P. *khwqšē* FK. *khwqšē* K. I.168. *khwq-*
šāt, -n ; — *khwqšāst* hosszában | entlang KL. *khwqšt* id. P. 16.
khwqštel hosszára | bis ans ende I.167. — l. *χqšā*.

khwqse a mint | als K. I.169. *khwqse nār* akármí | irgendwas K. I.167. — v. ö. *kwoss*.

khwqseti hasít | spalten K. I.170. — v. ö. *khwāsi*.

khwqšyi imádkozik | beten K. II.376. — l. *khwqšši*.

khwqšpē jū borókaág | wachholder P. III.539. — v. ö. *qššēp*.
khwqšši 1) imádkozik | beten KL. 26. 2) panaszkodik | klagen P. 23. *khwaššekhḡti* id. P. 27.

khwōsti felránt | aufreissen K. — v. ö. *khwāsi*.

khwqt ... — l. *khot* ... *χot* ...

khwuji l. *zuji*. — *khwūl* l. *zul*. — *khwūlti* l. *zūli*. — *khwūrēti* l. *khurātē*.
 SZILASI MÓRICZ.

A Königsbergi Töredék újabban fölfödözött részeit Nagy Gyula nagy fáradsággal kibetűzte s közzétette az idei Akadémiai Értesítőben. Hogy a szöveget kiegészíthessük, mindenekelőtt a latin eredetijét kellene előkeríteni. Addig részünkről legfőljebb a köv. toldásokat merjük indítványozni. 1. lap, 3. sor: [a]niad le. — 8. s. [Me]rt v. [Mie]rt. — 11. s. uta[l]atlon? — [Te] le[g]. — 13. s. [ha]mar ele mulhas[sa, eg]ecneceg[et] meg[e] iarahassa? es] nazaret. — 20. s. iduz leg [maria ysten]. — 21.-2. s. aldut uog te [mend asunuc f]elewl. — 2. lap, 1. s. scen[t]. — 6. sc[en]t. — 24.-5. s. quin angol[oc erevlenec, vrduguc busu- v. buzio-] lanoc (bosszúlának) pukul[n]oc setit segeb[en].

Nagy Gy. olvasására megjegyzendők: 1. l. 23. s. *leszel* alak eddigi tudomásunk szerint a régiségben nincs. — 2. l. 3. s. *vesc* alig lehet más, mint *vész* (mert a *vész* ige régente *vészen* volt). — 12. s. *muyun* alig lehet más, mint tollhiba «muyun» helyett; vö. *mvny* 14. s. és *menyun* 11. s. — 13. s. alkalmasint *állata félen* vagyis oldalt, félre. — 16. s. *latic* = *látuk* (látók) v. *látjuk*. — 20. s. fizeni talán tollhiba *fizetni* helyett? — 26. s. *ignec* nem lehet *égnek*, mert az *ég* sehol sem fordul elő *i*-vel; hanem *iggynek*: «ez lőn új iggynek csudája».

A nyelvi sajátságokból csak egyenéhányat emelünk ki. A *-nek* és *-vel* ragok mélyhangú párja itt *-noc* és *-vol*. Vajjon lehet-e ezeket *o*-val olvasni? akkor a magash. alakokat így kellene képzelni: *-nēk*, *-vēl*, holott tudjuk, hogy eredetileg így ejtették: *nēkēm*, *vēlem*. Úgy látszik, a *-noc* és *-vol* írás *-nak* és *-val* ejtést jelölt, tehát az Árpádok korában az *o* betű nem csak *o*, hanem *a* hangot is jelölt, s ezen kétértelműség elhárítására alkalmazták aztán az *a* hangra az *a* betűt. Ez utóbbi már itt is megvan, pl. *sarmazal* = *származál* stb., és az 1:21. sorban egymás mellett *wagun* és *uog* = *vagyun* és *vagy*. — Érdekes az *-at*, *-et*-féle főnévképzés változatos alakja: *sciletetvi* = *sziletetvi* — *tamadatia* = *támadatja* — *aradatia* = *áradatja*, holott a HB-ben *kinzotvia* = *kinzotuja* — és *mogzotbelevl* = *mogzotbelől*. — A névragok közt itt is különböznek hazzásukban: *gukeritul* = *gyűkeri-tül*, *[ke]ralatul* = *kerályá-tül* (vagy *-tül*), és másfelől *[b]jnucrevl* = *bínök-ről* s *mogzotbele[vl]* = *mogzotbelől*, *agbe[le]vl* = *ág-belől* (ámbar «scuz» mellett «sceuz» is előfordul 1:19. és 1:14. s e szerint a *-revl rül*-nek is olvasható; de ez kevésbé valószínű). — Sok nyelvtani alaknak itt van most legrégebb előfordulása, de fősorolásukat máskorra hagyjuk.

SIMONYI ZSIGMOND.

XVI. századi magyar glosszák az Egyetemi Könyvtárban.

A budapesti egyetemi könyvtárnak egyik XVI. századi latin codexében (*Cod. Lat. Saec. XVI. No. 114.*) olyan egykorú magyar bejegyzésekre bukkantam, a minők a XV. századi Németújvári és Budapesti Glosszák. A különbség az új nyelvemlék s az említett glosszák között csupán annyi, hogy e codexben szövegközi értelmezések nem fordulnak elő, a magyarázatok ugyanis részint a lapszéltre, részint az illető latin szók fölé vannak jegyezve.

A codex, melyben e lapszéli és sorközi magyar jegyzeteket találtam, vegyes tartalmú, nagyrészt szent beszédek tartalmazó latin kézirat, melynek első 97 levele Szent Ágoston reguláinak fejtegetését foglalja magában s ily címet visel: *Expositio Regule beati Augustini episcopi*. Írásából ítélve, a XVI. század elejéről, tehát még codexeink korából való. A magyar jegyzetek a codexszel egykorúak s ennél fogva nyelvileg — bár nem sok anyagot őriztek meg — a codexek nyelvével egyenlő fontoságúak. A latin kézirat még egy más okból is érdekes. Ugyanazon szabályokat foglalja ugyanis magában, a melyeknek magyar fordítását a XV. századi Birk-Codexben bírjuk (l. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 136. s köv. ll.).

Itt közöljük betűhöz híven e magyar glosszákat, a sorközietek *S*-sel, a lapszélieket *L*-lei jelölve, s csupán annyi változtatást engedve meg, hogy az *y*-ről a jelentőségtelen két pontot elhagytuk. A sorközi jegyzeteknél mindig közöljük a latin szót vagy kifejezést, a mely fölé jegyezve vannak; a lapszéli jegyzeteknél azonban az eredetit csak ott adhatjuk, a hol a szövegben a megfelelő kitételre rá lehetett akadni. A betűszerinti közlés után a megállapítható régi kiejtést is kiteszszük, az esetleg szükséges fölvilágosításokat pedig lap alatti észrevételeinkben adjuk meg.

[1b. levél. *L.*] *egyenes* — egyenés.

[9. *L.*] *Megijenth* — megijent.

[26b. *L.*] *zaygasnalkul* — zajgásnalkül: sine tumultu.

[29. L.] *wylagnak nagyob genyeresegyebwl vel gengyesegyebwl* — világ-
nak nagyobb gyönyörűségéből v. gyöngyösségéből.¹⁾

Mertheiklethess segharthassokro — mértékletességtartásokról.²⁾

[30. S.] *byzonyawal* — bizonyával: certe.

[30b. L.] *wygastakath* — vigasztakat: iam vegetatos.

[32. L.] *zyksegzenwedeseben* — szükségzenvedésben: in sustinenda par-
citate.

[38b. L.] *larua . . . wlgo alarchya* — álarcza.

[41b. S.] *zemer methlen* — szemérmetlen: impudicus.

[42. S.] *wmagoknak leendnek* — ő magoknak léendnek: et cum se inuicem
sibimet.

noha — noha: eciam.

egembe nezessel — egyembe nézéssel: conspectu mutuo.

azywek kynythyat [így] *ferthezethessegyeketh* — a szívek kinyitják
fértézetességeket: corda nunciant impudica.

masmassykhöz walo gyeryedethben gyenyerkednek — más másikhöz³⁾
való gerjedetben gyönyörködnek: alterutro delectantur ardore.

noha — noha: eciam.

testhekben ferthezethes yllethesnelkw maradnak — testékben (am
testükben) fertézetés illetés nélkül maradnak: intactis ab immunda
violacione.

[45b. S.] *zemnek buyasagath* — szemnek bujaságát: oculi petulanciam.

[Uo. L.] *zertelen thwzteteseth*⁴⁾ — szértelen [fer]tőztetését?

[Uo. S.] *De legottan rewla fegelem legen* — de legottan róla fegyelm
légyn: sed de proximo corrigantur.

[50. S.] *es alkolmas kemensegyel fegyelmeztesekh* — és alkolmas kemén-
séggel fegyelmeztesék: et competenti seueritate coerceri.

[Uo. L.] *vel fegyelmezny, vel thylthattasek* — fegyelmezni, tiltattassék.

¹⁾ Vö. «Gyöngös, szép az orgona szó» Meliusnál (NySz.). A *gyöngyös* szó ily jelentésére ezen kívül nem volt eddig adatunk. [De itt alkalmasint *gyengesség* olvasandó, «kényesség» jelentésében; vö. Éltek vala oly nagy szép gyengeséggel, öltözettek nagy drága öltözettel RMK. 5: 15. Ilyenformán Faludinál is, l. NySz. — Szerk.]

²⁾ Az utolsó betűt (l) a könyvkötő vágta le. A szó két sorba van írva, az idézett szétválasztás szerint, kötőjel nélkül.

³⁾ Am. egymáshoz. Nyilván a latin *alius* használatának másolata (pl. *alius alii subsidium ferunt*, stb.). A Nyelvtört. Szót. nem ismeri.

⁴⁾ Így! A két szó két sorba van írva. A második az elején bizonyára meg van csonkulva, a kötés következtében.

[Uo. L.] *coerceri* — *cohiberi*, vel *thyltasseg* — tiltassék.¹⁾

[53. S.] *ymteth* — imtett: admonitus.

[54b. S.] *kynek hatalmath yllethi* — kinek hatalmát illeti: ad cuius dispensacionem pertinet.

[Uo. S.] *akarathya zerenh valo* — akaratja szerént való: arbitrium.

[Uo. L.] *yobwłado* vel *yobwlando* — jobbulandó.

[Uo. L.] *bozzoallas ala vettessek* — bosszóállás alá vettessék.²⁾

[Uo. S.] *fegelm ala vettessek*, vel *adatassek neky* — fegyelm alá vettessék, adattassék neki³⁾: debet emendatorium subire vindictam.

[55b. S.] *hogh ne w deglethw burnewel* — hogy ne ő döglető⁴⁾ bűnével. ne contagione pestifera plurimos perdat.

Ennyi mindössze a magyar bejegyzés a kéziratban. Hogy Szent Ágoston reguláiban, melyeket a könyv fejteget, a Birk-Codex latin eredetijére ismerhettünk, néhány szabálynak egybevetése igazolni fogja. A különbség csupán annyi, hogy a Birk-Codexben a szabályok nőkre vannak alkalmazva. Mutatványunkat azon regulák közül vesszük, melyeket fönt idézett munkánkban közöltünk, azért a nyomtatás könnyítése végett a magyar szöveget mindjárt a régi kiejtésre átírva adjuk.

[70. lev. Az V. fej. 4. szabálya.] *Nec eant ad balnea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quam duo vel tres, et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus prepositus iusserit ire debet.*

Neque eant ad balneas. Së fërdőbe nē mējenek, sēm égyéb herre háromnál kevesben. *Nec illa.* Az és, kinek nyavalyája⁵⁾ volna valahová menni, nē azokval mējēn, kikvel ő akarna, de kikvel fejédelmasszony mondandja, tartozzék menni.

[70b., 5. szab.] *Egrotancium cura, siue post egritudinem reficendum, siue aliqua imbecillitate, eciam sine febribus laborancium, vni alicui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique opus esse prospexerit.*

Aegrotantium cura. Kórokval való bánás,⁶⁾ akár kórságnak utána életetendőknek, akár még hideglélés nélkül valami erőtlenességbe nyavalygóknek, valakinek hagyassék, hogy ő kérje az pinczéből, kinek mire szükségét látandja.

¹⁾ Érdekes, hogy a *tiltattassék* alak változataként utólag a *tiltassék*-ot is oda jegyzi az író.

²⁾ Nyilván a következő latin kifejezésnek egy másik értelmezése.

³⁾ Értsd: fegyelm adattassék neki.

⁴⁾ Am. döglető, megmételező. (Vö. NySzót.)

⁵⁾ A latin eredeti alapján mindjárt meg is kell változtatnunk a hely magyarázatát, a melyet könyvünkben adtunk. A *nyavalya* itt világosan 'szükség' jelent s nem betegséget, a mint az eredeti ismerete nélkül mindenki értette volna.

⁶⁾ Az eredeti ismerete nélkül e helyet is másképp értettem idézett munkámban.

[71b., 6. szab.] Siue autem qui cellarario, siue qui vestibus siue qui codicibus preponuntur, sine murmure seruiant fratribus suis.

[72b., 7. szab.] Codices certa hora petantur, singulis diebus, extra horam qui pecierit non accipiat.

[73., 8. szab.] Vestimenta vero et calciamenta quando indigentibus fuerint necessaria, dare non differant, sub quorum custodia sunt, que poscuntur.

Sive autem quae cellario. Akár keddig kik pinczén, akár ruhákon, akár kényveken tisztól szérzettetnek, zúgódás nélkül szolgáljanak atyjok fiainak, az szororoknak.

Codices certa hora. Kényveket minden napon eggy bizony órába kérjenek; üdö kívül kik kérendik, né véhesség.

Vestimenta vero. Ruhákat kegyig és sarukat, midén szükéseknek kellettendnek, né halaszszák adni, kiknek ezek őrizeti alatt vannak.

Nem folytatjuk az egybevetést. E rövid idézet is igazolja, hogy e szabályokban a Birk-Codex eredetijét kell látnunk, s egyszersmind jogossá teszi azt a kívánatot, hogy a Birk-Codexnek immár szükségessé váló kiadásában a latin eredeti is közölve legyen.

ZOLNAI GYULA.

Az indogermán rokonsági nevek egy részét érdekesen magyarázzák most a reflexiv *seue*, *sue*- (latin *suo*-, *suus*) névmástöbbl. Erre nézve az Indg. Forsch. 2:6. 7. lapjain a köv. összeállítást adja Johansson: «Wörter, worin der Reflexiv-Stamm auftritt mit der Bedeutung von ‚eigen, zur Familie gehörig‘ u. s. w. sind z. B. idg. **sue*-sör- [schwester, soror] (über *sör, *sēr «Weib» vgl. Bezzenberger Gött. Nachr. 1878. 271. Bugge BB. 14:76. Brugmann C. St. 9:594. Verf. Beitr. z. Gr. Sprachk. 140. f.), idg. **sue*-kur- (N. **suekuēr*, **suēkuōr*), woraus skt. *śvāśura*-, l. *socer* u. s. w. lit. *svažnė* «Schwester der Frau» (der Bildung nach mit an. *sveinn* zu vergleichen); weiter vgl. russ. *svajákъ* «Schwager, Bruder der Frau», *svojacina* «Schwester der Frau» mhd. *ge-swie* ‚Schwägerin‘. Aus einem vielleicht mit lat. *suē-tus* — wozu lat. *svē-sco* eine Neubildung ist — nahezu identischen idg. **suo-to*- entstand lit. *svōtat* und abg. *svatъ* ‚Verwandter‘, *ῥέτης* (ῥεταπος) u. s. w.»

Szláv szavaink eredetéhez.

Az *Archiv für slavische Philologie* egyik újabb füzetében (15. k. 481. stb.) Uhlenbeck leideni nyelvész igen pontosan egybeállította a szláv nyelvek legrégibb germán elemeit: *Die germanischen Wörter im Altslavischen*. Összeállításából minket leginkább azok a szók érdekelnek, melyek az ószlovénból átjöttek a magyar nyelvbe. Ezeket tehát itt közöljük, már csak azért is, mert a nyelvünkbeli szláv elemek tisztázására még sok a tennivaló, s a magyar-szláv egyezések esetében sokszor kell körülnéznünk, vajjon a magyaron s a szláv nyelveken kívül még hol s minő alakkal s jelentéssel találjuk meg az illető szókat. De még a mikor kétségtelen is, hogy mink a szláv-ságból kaptuk a szót, akkor s érdekes a szót a szláv-ságon túl, lehetőleg eredetéig visszakísérni. Kit nem érdekel, ha látja, hogy a mi *vitész* szavunk a híres *Vikingek* nevétől származik, *Kinizsi* (Kenézi) neve a német *könig*-gel egyeredetű, *pénz* a *pfennig*-gel stb. ?

Alamizsna. — Ószl. *alamužino* = ófn. **alamuosin*, melynek csak *alamuosan* mellékalakja van meg a nyelvemlékekben.

Baraczk. — Ószl. **bresky*, szerb *breskva*, szlov. *breskev*, lengy. *brzoskiew* stb. Eredetileg szl. **bersky*, ófn. *pfersih*, nőnemű mellékalakja: **pfersuhha*. [A németek e szót az olasz kertészettel s gyümölcsstermeléssel vették át: ol. **persica*, *pescia*, lat. *persicum malum*, perzsa alma.]

Bárd (inkább a németből; l. Nyr. 24:61.). — Ószl. *brady*; az *y* germán eredetre vall: er. szl. **bordý*, **bordú*, **bordô* alakból, mely a germ. **bardô*, csatabárd, szóra megy vissza.

Barna. — Ószl. **brunü*, szerb *bruný*, barna, ószl. *brunatinnü*, lengy. *brunatny*, sötétbarna, lengy. *brunak*, barna ló stb. — Germ. *brúna*: ófn. *brún*. [A német szót a román nyelvek is átvették: ol. *bruno*, fr. *brun*.]

Bodon, *bödön*. — Ószl. **būdūnī* = szlov. *bedenj*, kád, kupa,

bdenj, odvas fa méhek számára, kisor. *badanj* stb. Aln. **budinna*, ófn. *butinna* alakból ered.

Borda. — Ószl. *brüdo* domb, az újabb nyelvekben a m. takácsborda. Az oroszban *berdo*, takácsborda, miből össze. **bürdo* tehető fel. Germ. *berd-* (*bred-*)-ből van átvéve: holl. *berd*, ófn. *bret*, angsz. *bred*, deszka.

Buda (*bódé*). — Ószl. *buda* = cseh *bouda*, lengy. szorb, kisor. *buda*, or. *budka*, = kfn. *buode*, fn. *bude* (ang. *booth*, óész. *búth*).

Császár. — Ószl. *cēsari* = gót *kaisar*.

Csima (*czima*, *csuma*, *czumma*). — Ószl. **cima*, szlov. *cima* (a *k*: *c* változás régebbi kölcsönvételre vall) = régi **kima*: óaln. *kimo* [ófn. *chimo*, gót **keima*, úfn. *keim*. — Szarvas Nyr. 13: 98 a magyar szót a latin-görög *cyma*-ból származtatja.]

Csőbör. — Ószl. *čibŕü* **čibŕü* (szlov. *čeber*, szerb *čabar*, bolg. *čubŕ*, cseh *čber* stb.): ófn. *zwibar*, *zubar* [*zwi-bar*: «eigentlich Traggefäss mit zwei Henkeln» Kluge].

Eczet. — Ószl. *ocitŭ* = gót *akeit* [?].

Esztrág. — Ószl. *strŭkü*, *stŕrkü* kelyett, magánhangzóját nem tekintve, a germánból ered: óész. *storkr*, angsz. *store*, ófn. *storah* [és *storc*, Kluge. — Vö. Nyr. 23. k.]

Garád. — Ószl. *gradŭ*, fal, város, alkalmasint gót *gards*, litv. *gardas* szóból ered.

Garázda. — Ószl. *gorazdŭ*, egy még ki nem mutatott gót **garazds*, tapasztalt (*ga* + *razda*- nyelv) szóból ered. A jelentésre nézve fontos a cseh *horazditi*, szidni, és a szlávból átvett magy. *garázda*.

Halom. — Ószl. *chlŭmŭ* = germ. *holma*: óész. *holm*, kis sziget, angsz. *holm*, tenger [vö. Kluge s. v. *Holm*, és Nyr. 5:390.].

Haraszt. — Ószl. *chvrastŭ* = **chvorstŭ*, mely az ófn. *horst* 'erdő' régiebb alakjára megy vissza.

Kalapál. — Ószl. *klepati*; kölcsönvétel a germánságból: holl. *klappen*, *kleppen* stb.

Katlan. — Ószl. *kotilŭ* = gót *katils*.

Kenéz [vö. *Kenézi*, *Kinizsi*]. — Ószl. *kŭnegŭ*, *kŭnedzi* = germ. *kuninga*: ószász *cuning*, ófn. *chuning* stb. *kŭnedzi* e. h. **kŭneggi*, **kŭneggi*.

Király. — Ószl. *kralŭ*, **korlŭ*, mely Nagy Károly tulajdonnevéből ered.

Konyha. — Ószl. **kuchŭnja*: lengy. *kuchnia*, or. *kuchnja* stb. = ófn. *chuhhina*.

Korona. — Ószl. *koruna*, *kruna*, nem közvetlen a latinból ered: ófn. *corōna*, óész. *krŭna*, *krōna*.

Könyv? — Ószl. **kŭnega* (lengy. *knęga*), *kŭniga* könyv = óész. *kenning*. A *kŭniga* alak homályos.

Kuka, gamó, kajmó' Tsz. — Ószl. **kuka*: bolg. szerb *kuka* horog, ószl. *kukonosü*, görbeorrú. Ógerm. **hōka*-ból: kaln. *hōk*, angsz. *hōc*, holl. *hoek*.

Kupecz: újszlov. *kupec*. — Vö. ószl. *kupü*, *kuplja*, *kupiti*, venni = germ. **kaupa-*, **kaupja-*, **kaupjan* (gót *kaupōn*).

Murok. — Ószl. **mruky*, sárga répa: szlov. *mrkva*, szerb *mrkva*, cseh *mrkev*, or. *morkovj* = ófn. *moraha*, *morha* régibb alakjával [újfn. *mohr-rübe*, *möhre*, vö. *morchel*].

Oltár. — Ószl. *olütari* = ófn. *altári*.

Palaczk. — Ószl. **plosky*, *ploskva* = germ. **flaskō*, ófn. *flasca*.

Pap. — Ószl. *popü*, egy germán nyelvjárásból: óaln. **papo* (*pfaffe*), mely a lat. gör. *pappas* szóra megy vissza.

Pele. — Ószl. *pluchu* (*myoxus glis*) **plichü*, *pilchü* helyett (kisor. *pelch*, cseh *plch*) = ófn. *pilih*. A *p* bizonyítja, hogy e szót a szlávok a fölnémetből vették át: vö. újfn. *bilch*, melyből germ. **bilk* alak tehető fel.

Péñz. — Ószl. *pēñgü*, *pēñdzi* = germ. *penninga-*: óész. *penningr*, ófn. *pfenning*.

Pohár. — Ószl. **pechari* (*pecharinikü*), szlov. *pechar*, szerb *pechar* = ófn. **pechāri* [*<*klat. *bicarium*].

Retek. — Ószl. *rüdüky* és *redüky*: szlov. *retkev*, *retkva* stb. = ógerm. fem. **redikō*, ellenben ófn. masc. *retih* (lat. *radix*).

Ruta. — Ószl. *ruta*: lengy. szorb. or. szerb, szlov. *ruta*, és **ruty*: lengy. *rutewka*, szerb *rutvica* = ófn. *rāta* és ógerm. *rūtō*.

Szekerény (de ez talán inkább közvetlen a németből jött hozzánk, vagy az olasz *scrigno*-ból *<*klat. *scrinium*). — Ószl. *skrína*, *skrinija* arca = ófn. *scrīni*.

Szombat. — Ószl. *sabota* = germ. **sambat*- (ófn. *sambaztac*). [Itt azonban a szláv alaknak nem kell okvetetlen a németből erednie, hanem jöhetett keleti forrásból is. Erre nézve ide tesszük Kluge legújabb kiadásából a minket is érdeklő *Samstag* cikket: Aus kirchenlat. *sabbati dies*, woraus frz. *samedi*, ital. *sabbato*, prov. *dissapte*, ir. *sapaít* stammt, kann ahd. *sambaztac* nicht abgeleitet sein, weil dadurch die hd. Nasalisierung nicht erklärt wird und weil ein kirchenlat. Wort keine Verschiebung von *t* zu *z* haben dürfte. Da dem ahd. *sambaz* das aslov. *sabota*, magy. *szombat*, rumän. *sămbătă* zunächst stehen, dürfte östlicher Ursprung anzunehmen sein; dafür spricht auch die Entlehnung von baier. *pfinz-tac* «Donnerstag» aus gr. πέμπτη [vö. *péntek*]. Obwohl ein gr. *σάμ-βατον neben σάββατον bisher nicht gefunden, wird seine Existenz doch unzweifelhaft durch pers. *šamba*; auch die entsprechenden arab. äthiop. abessin. Worte zeigen inneres *mb*. Offenbar ist ein etwa im 5. Jahrh. bestehendes orientalisches *sambato* durch das Griech. (mit dem Arianismus, s. *Kirche*, *Pfaffe*) zu den Ober-

deutschen und Slaven gekommen; doch fällt auf, dass Ulfila *sabbatō dags* ohne Nasalirung sagt (vgl. got. *aikklēsjo* gegen westgerm. *kirika* aus *κίρικόν*). — Az Indg. Forsch. legujabb, 4. kötetében az *Anzeiger* 98. lapján, egy Gröber folyóiratában megjelent francia szöveftő cikk ismertetésében olvassuk: *Samedi*. Über die verschiedenen Benennungen des Sonnabends. Behandelt *mb* in ahd. *sambaztac*, vgl. jüd. nachbibl. *Sambation*, *Sabbation*, *Sabbatfluss*. Auch vulgargriech. ist der Übergang $\beta\beta$ zu $\mu\beta$ öfters belegt. — Most az $\mu\beta$ -hangú alakot régi görög és latin népnyelvi formának bizonyítja Meyer G., ki az Indg. Forsch. 4. kötetében állítja össze a *szombat* név történetét. S legújabban Schulze V. is bőven tárgyalja a *szombatot* a Kuhn-féle Zeitschr. 33: 366.]

Vitéz. — Ószl. *vitezi*, **vitegju*, = óesz. *vikingir*.

Szolga. Ide iktatjuk u. a. folyóiratról (15:479) Zubaty József véleményét a *szolga* szónak kelta eredetéről: «Slav. *sluga* «Diener» hält Miklosich für einen Angehörigen der ursprachlichen Wurzel *kleu-* «hören» indem er lat. *cliens*, *cliens* in Vergleich bringt. Mir will es scheinen, dass schon der Begriff «*Diener*» selbst einen fremden Ursprung des Wortes wahrscheinlich macht. Es gehört vielleicht zu ir. *sluagh* m. «an army, multitude, host legion, people» (welsh *llu*): da das Wort allgemein Slavisch ist, dürfte in demselben die uralte Entlehnung eines Keltischen Wortes vorliegen, welches etwa «(bewaffnetes) Gefolge» bedeutet haben mag.»

SIMONYI ZSIGMOND.

Valaki. A *vala-ki*, *vala-mi* szók magyarázatához (l. 24: 368. l.) fontos adatok még: votják *olo-kin* *valaki*, *olo-mar* *valami*, *olo-kitin* valahol, *olo-kecä* valamilyen stb. s ezek mellett *olo*, *oloj* (Sar.), *ulaj* (Mal.) talán; *olo—olo* talán-talán, vagy-vagy, akár-akár (pl. *oloj duno*, *oloj duntäm* akár drága, akár olcsó). Tekintve hogy a votjában az «esse» ige alakjai: *vil-* (inf. *vilni*, part. perf. *viläm* stb.), *van* («van; lévő»), *val* («vala»), nem valószínű, hogy az *olo*, *oloj* hozzájuk tartozzék, mi egyszersmind arra is világot vet, hogy a magy. *vala-ki* és *val-*, *vol-* ige csak esetleges hangzásbeli összehasonlítások. Ellenben etimologiai kapcsolatban állhatnak a votj. *olo* és egyéb rokonnyelvi párjai a magy. *vagy* kötőszóval, melyet Simonyi (Magy. Kötőszók 120. l.) a *val-* «esse» ige származékának magyaráz. A tatár *ällä* «talán, vagy talán», Budagov szerint *älä* elszigetelten áll a törökségben; valószínűleg a népnyelvi orosz *ali*, *äli* (= или) «vagy, vagy talán» átvétele.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Végszó a 'nap' és 'vidra' magyarázataihoz.

Folyik tovább a háború a Nyelvtud. Közl. újabb füzetében is, bár észrevehetőleg lankadó kedvvel s az előbbi harczterülethez képest szűkebb határok közt. Sajnálatos, hogy mint minden földi műveletnek, véget kell érnie ennek a jeles mulatságnak is. Legalább az egyik szereplő hüvelybe dugta immár szablyáját, kijelentvén, hogy «vitatkozni tovább nincs szándékában», valamint hogy a mi élt fegyverének a «lesbekerítés», «szóhimezés»-féle kifejezések adtak, azt ő nem sértő szándékkal alkalmazta; hanem az egésznek «a nép és régiség» az okai, egyedül ezeket illetheti érte «vád», a mennyiben t. i. ama kifejezések használatát már «vérbe oltották». Megnyugvással illik tudomásul vennünk e kijelentést annál is inkább, minthogy köztudomás szerint Sámbar Mátyás- és Mokány Bereziék nyelvében még sokkal kuruczabb stílusvirágok is teremnek s jó szerencse, hogy ezek egyszer be levén «oltva a vérbe», éppen gyöngédebb fajtáikban törtek elő.

Külömben hadd lássuk közelebből a hadi eseményeket!

Azon ellenvetések közül, melyek a *nap* szó eredetének vogul mythologiai alapon történt magyarázatával szemben fölmerültek, legnyomósabbnak látszott az, mely a HB. *nap* alakjára hivatkozott, ebben látván t. i. a záfolatát a magyarázat azon föltevésének, hogy a *nap* szó magánhangzója eredetileg hosszan hangozhatott. Ez ellenében utaltam a HB. *odutta* alakjára, melynek kezdőmagánhangzója nyelvemlékekben s nyelvjárásokban hosszan találkozik (l. Nyr. IX, 4.), továbbá a hasonló viszonyban álló magy. *álom*, *aluv-*, *olt-* és *ház*, *haza*, *honn* alakokra, melyekben a többeli magánhangzó hosszúságának eredeti voltát a rokon nyelvek alakjai bizonyítják (vog. *ülem*, osztj. *žät*, *žot*). Már nézetemnek első tárgyalása alkalmával rámutattam az őrségi *mináp*, *tennáp* alakokra (v. ö. még göcseji *tennáp* Nyr. XIII, 218.), melyekben a hosszúság egyelőre csak régibb hangállapot maradványának magyarázható. Mindez azonban ellenfeletem nem elégíti ki; ő most azt kívánja, hogy arra idézzek analog eseteket, «hogy eredeti *aj*-ból *o* származhatik», mit azonban sohasem állítottam s közvetetlen átmenetben soha nem is

gondolhattam. Hogy mikép gondolom a *nap* alak fejlődését, arról világosan nyilatkozom a *hajnal* szó tárgyalásánál (Ethnogr. 4:51.), kijelentve, hogy «jóformán az elavult magy. *nal* (t. i. a *haj-nal* utó-része = zürj. votj. *nīl*, finn *neite* stb.) s nem valamely a vogul *nāj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak (v. ö. magy. *nép* = votj. *nīl-pi* «gyermek, ház-nép», magy. *ép* és vog. *jelp* - *jelpt* - «gyógyít, épségre hoz», *jelpiñ* «erős; szent»), mely különben a *najp*-féle hangzásból a *j* hatása alatt könnyen magashangúságba csapott volna át». Egy **nālp*, vagy **nolp*-féle régibb alak fölvetelével pedig (v. ö. kondai vog. *nāi*, *nqi*) igen könnyen megmagyarázhatók úgy a göcseji *náp*, őrségi *náp*, mint a HB.-beli *nop*, mely utóbbiban az *o* alakulatára az elenyészett *l* hatása is tekintetbe vehető (v. ö. *óma*: alma; továbbá az *l* megtartásával is: HB. *holz*: halsz, *choltat*: holtát, *holnom* Weszpr. cod. ezek mellett: *meghaal* Érdy cod. Komjáthi; ÉV. *χāl*-KV. *khōl*-finn *kuole*-).

Nem találunk kegyes fogadtatásra az «asszony» és «nap» jelentésű *nāj* szók azonosságára vonatkozó bizonyítékaim sem. Igazoltam, hogy az énekek, midőn a *nap* fölkeléről szólanak, ezt többször így fejezik ki: «A reghajnal-sugaras *nāj* a te anyád ime a magas fa ágernyőjére jutott», azaz hogy ime már magasban áll. Ez ellen az az ellenvetés, hogy az a *nāj* nem a «nap», hanem *Kaltés-asszony* s idézve van e mellett egy régibb idézetem (Ethnogr. IV, 50. és NyK. XXI. 444.): «a mint Reghajnal anyácskád kivilágosodik, a mint Reg-Kaltés anyácskád kivilágosodik.» Ez tökéletesen helyes, hiszen magam irom e szóban forgó helyről, hogy a benne említett «*napasszony* a *Kaltés-asszony*» s viszont hogy ez az alak «úgy látszik eredetileg a biborban előmlő, a sötétségből ki nem bontakozott kelő napot, a hajnalt jelentette»; de éppen ez szerintem világos bizonyíték ahhoz, hogy a vogulok mythikus felfogása szerint van egy női solaris alak, melyen a *nāj* «nap», tkp. «asszony» kifejezés alapúlhat. Nyíltan elismeri ezt bírálóm is, midőn ismételve kijelenti, hogy «*Kaltés* valóban a megvilágosodó, pirkadó ég (illetőleg hajnal) női személyesítője» (NyK. XXIV, 472.), tehát szerinte is nappali égi fényt jelölő, solaris alak.

Azonban a napnak női személyként való apperceptiójára koronabizonyosság, mely elől ellenfelem a hallgatás leplével tartja távol az ítélő szemét, hogy a Regulytól följegyzett *Kul'-qter*-himnuszban egyenesen a «tüzes napra» (*arsin' qätel*) van alkalmazva appositóképpen a «fejedelmi asszonyanyánk» jelzés (*nāj-āñkūw*), sőt hogy minden kétség ki legyen zárva, az előbbi szólamon rajta van Reg. fordítása «*krasni solniško*» (tűztől piros, izzó nap), emezen pedig: «*sonne*.» Itt már nem lehet vitatkozni azon, hogy az «asszonyanyánk» nem a «nap».

Hivatkoztam a föld keletkezése szent regéjében előforduló *žätel êkwä* «Nap-asszony» és *Ēt-ṣos -ājkä* (*Jāñžep-ājkä*) «Holdvilág-öreg» (férfi) mithologiai nevezetekre is, melyekből ugyancsak világossággal kiderül, hogy a vogul hagyomány a nappal valami női személy képzetét fűzi össze, ellentétben a holddal, melynek működését férfi alaknak tulajdonítja. Ez is értéktelen bizonyság volna, mivel a rege előadásából az következik, hogy az a «Nap-asszony» hordja a napot, tehát «nem a napnak személyesített alakja», mintha bizony Helios nem volna napisten azért, mert csak hajtja a napfogatot, maga pedig ettől különálló személy.

Hogy pedig ismét ne érjen a vád, hogy csak régebbi bizonyítékaimat ismétlem, ezúttal egy döntő tanulságú új adattal is szolgálhatok. Ha az éjszaki vogul és osztják *nāj* «nap» szó igazi alapértelme szerint «asszony» s más részről az éjszaki vogul szent regében «Napasszony» és «Holdvilág-öreg» nevű mythikus alakok találkoznak, méltán volna elvárható, hogy a *nāj* «nap»-nak megfelelőleg a hold *ātér*-nak, vagy osztjákul *ürt*-nak, azaz «úr»-nak neveztessék. S csakugyan nagy meglepetésemre Ahlquist éjszaki osztják szótárában előkerül az elvárt kifejezés: obdorszki osztj. «*urt, ort mond, monat*», melyet, tekintve Ahlquistnak egyéb tökéletlenségeit különösen a magánhangzók hosszúságának jelzésében, bátran azonosíthatunk az éjsz. osztj. *ürt* «herr, edelmann» szóval. Megerősíthet bennünket ebben, hogy hasonló kifejezés járatos a «hold»-ra a Felső-Ob osztják népének nyelvében is. Megboldogult Pápai Károly barátom jegyzetei közt találok a következő adatokat: *iki мѣсяць* (hold; hónap): *iki iringeltüe jojtēs мѣсяць совѣтъмъ полнымъ сдѣлался* (a hold teli lett, egész tányérja fényes), *iki kulas m. кончался* (a hold végére jutott, fogytán van) | *tem ikin e hónapban, laljok ikin a mult hónapban* | *iki jewet недѣля* (hét, woche). S ugyancsak e nyelvben *iki öreg* (após, nagybátya stb.), Castrén szerint: szurguti osztják *iki*, irtisi *ika*, *iga* «verheirateter mann, greis» (v. ö. éjsz. vog. *ājkä* «öreg; gazda», zürjén, votják *aj* «vater, greis»). Reméllem, hogy a kétkedés komor felhője ezen bizonyságok fényénél mégis csak el fog oszlani.*

*) Ezek után azt sejtem, hogy az éjsz. vogul *jāñžep*, déli *jōñ-khēp*, tavdai *jamp* «hold» szóban is, melynek megfelelője az ugor nyelvekben nem található (irtisi osztj. *tālis*, szurguti *teles*, zürj. *tōlis*, votj. *tolež*, cserem. *telže* | finn *kuu*, mord. *kov*, *kou*, magy. *hó*, *hold*) szintén valami mythikus képzet lappang, t. i. e h. való: *jāñžep ājkä* «forgó öreg». A *jāñž-* «forogni» szerepére a holdnak vogul nevében már Hunf. gondol, de Budenz minden egyéb földvilágosító adat híján helyesen jegyzi meg, hogy «a „luna»-nak ily etymonja egy kissé keresett s bizony az elnevező népnek nagy refle-

A *nāj*-nak harmadik jelentése a költői nyelvben: «tűz», melynek profán kifejezése az éjsz. vogulban: *ulä*. Hogy ez a *nāj* is tulajdonképpen «asszony» értelmű, arra kétségtelen bizonyíték gyanánt idéztem a Patkanov-féle *ār natmapä tārān-tut naj-añka* «sok nyelvű vészes tűz fejedelmi asszony» déli osztják ének kifejezést. Bírálómnak ez a kifejezés 1. nem költői; 2. tagadja, hogy belőle következtetést lehetne vonni a «tűz» jelentésű *nāj* alapértelmére (holott itt a *naj-anka* világosan a *tut* «tűz» szó appositíója); 3. nem bírja «gyarló észszel fölérni, miként lett az 'asszony'-ból 'tűz'? «A költői nyelv» — így kiált föl — «már odáig megy, hogy 'asszony'-ból 'tűz'-et csinál? Ezt valóban mind-eddig nem tudtam! De hinni ezután sem fogom!» Igen sajnálatos dolog ez, de a tényeken mitsem változtat. A tűznek személyesítése a legközönségesebb dolog a népek hitvilágában minden korban, kezdve a Védák *Agni*-ján s végezve az Ethnographia egyik utóbbi számában (V, 337.) ismertetett marosmenti tűzembereken.

Nincs ellenmondás a votják *Kildis-in* mithikus név szó szerinti «teremtő ég» értelme s a vogul *Kaltés*, *Kältész* (= votj. *Kildis*) kimutatott néphitbeli tulajdonságai közt. Mint valamely nyelv szókincsének régibb korbéli idegen elemei gyakran igen tanulságos adatait őrizik meg a befolyásoló nyelv hangtani s egyéb nemű fejlődésének, úgy vetnek a mithoszbeli átvételek is többször világot azon nép régi hitvilágára és gondolkozásmódjára, honnan eredetileg kerültek. Ma a zürjének és votjakok jobbadán földművelők s kultúra tekintetében jóval fölötte állanak vogul és osztják nyelvrokonaiknak. E fejlettségi különbség természetsszerűleg visszatükrözik a hitélet és népszokások terén is; míg t. i. amazoknál a kereszténység sok százados behatása következtében csak gyér foszlányait

xiójába került» (MUGSz. 766.). Talán nyitját adja a *jāñxép* kifejezés alapjául szolgáló felfogásnak a szent rege előadása a hold mozgásáról: *Ēt-pos ājkä āmpentel xartyatei'. jāñxei', jāñxei', mōnt minēm mātēnnēl ās ti minei'*: Holdvilág-öreg az ebeivel nyargalászik. Forognak, forognak, míg végre ismét azon helyen mennek el, melyen előbb mentek.» (VogNépkGy. I, 24.). Nem világos, hogy ez ebfogatos szánon történő holdforgás (a Napasszony három loval nyargal) a havi változásnak, vagy a mindennapos égbolt-kerülésnek kifejezése-e. Nem lehetetlen, hogy a mithosz keletkezésébe belejátszott a népetimologia is, Budenz szerint t. i. a *jāñxép* «hold» töve nem a *jāñx*- «forogni», hanem egy egészen más hasonló alakú ige, mely a magy. *ég*- «ardere» zürj. *jugid*, votj. *jugit* «hell, klar, licht» stb. szóból következik, úgy, hogy a vog. *jāñxép* «hold» alapértelme ez volna: «splendens.»

látjuk ezek tekintetében a régi állapotoknak: itt elég jó karban föllelhető még a hozzájuk tartozó hagyományos népköltészet is, mely híven őrizett meg egyes régebbi időkben átkerült permi mithoszképzeteket oly esetekben is, midőn azok képződésük területén csak egy-két homályos névben, vagy szólásban tartották fenn nyomukat. Nyelvészeti alapon ilyeneket kereshetünk a következő vogul mythikus nevekhez fűződő hagyományok közt:

1. *Kul, Kul-ätär* = Ördög, mely a zürjén *Kul* «teufel, böser geist» mása (votják megfelelője: *Kil* betegség, kór s ezt terjesztő szellem, *Kil-däj* id., mint votj. *min-* «menni», zürj. *mun-*, votj. *kij* «húgy»: zürj. *kudž*; votj. *sil.* «állani»: zürj. *sulal-*; a votj. *Kil* eredeti vogul mása: *zul* betegség, kór, *tären-zul* járványos kór);

2. *Kworès, Numi-Kworès* = *Numi-Tārēm*, melyben a votj. *kwaž* teljesebb képét ismerhetjük föl. Ez utóbbinak jelentése: «idő, időjárás, ég» (*kw. južit* az idő derült, *kw. gudirja* mennydörög), mely mellett azonban a glazovi imádságokban az istennevek közt is szerepel (*östü Inmarä, Kildišinä, Kwažä, Voršudä!*) s egyebütt is ily értelemmel e szólásban: *Kwažä, än kušti!* óh Kw., ne hagyj el (könyörgés, ha az idő kedvezőtlen). A hangmegfelelésre nézve v. ö. votj. *kwaži* «harismadár»: cser. *kärš*, mord. *kěrsi*, csuv. *karěš*, magy. *haris*, *hors* id. | votj. *pič* «bolha»: csuv. *porža*, tat. *borča* | *žož* «tücsök»: tör. *sarəska* id. stb. (l. Votj. Nyelvtanulm 350.) | zürj. *kirs* és *kis* kéreg, héj, votj. *kis*, *kis* id. | *koži*, *koži* borsó: v. ö. orosz. *gorox* borsó, litván *garšva*, lett *gāršas* «giersch, ægopodium» (Miklosch. Etym. Wb.) | *kij-pu* «nyírfa»: magy. *hárs-fa*.

3. *Kaltés*, melynek viszonyáról a votj. *Kildišin*, *Kilcin* szóhoz és mithologiai alakhoz már többször szólottam (különösen NyK. XXI, 228). Azt a néhány adatot, mely a votjákban a *Kildišin* mythikai képzetéről még fönmaradt, nem érthetnők meg, ha a vog. *Kaltés*-ről szóló bővebb hagyomány segítségünkre nem jönne. Azon felfogás, hogy *Kaltés* az élet adója, mindnyájunk anyja, (*šānuw, nāj-ānkuw*), ki életünk határát is megszabja (*Kaltés lāwem ālnē pos*), magyarázza meg a votj. *Kildiš* szót, mely participialis képzése a votj. *kild-* «létrehozni, rendelni, intézni, teremteni» igének. Ugyancsak ebből értjük meg a *Kildišin-mumi* K.-anya kifejezést, valamint azt, hogy a gabona őrszellemét (mely t. i. a gabonát előhozza) a kazáni votjások *dü-kělcin*-nek nevezik. Abból, hogy *Kaltés*, mint az élők anyja, különös védő istennője a szülő nőknek, világossá válik előttünk a votják *Kildišin-šuräs-dorä vetlini* «K. útjára menni» kifejezés, melyet akkor alkalmaznak, midőn az újszülött gyermek anyjához ajándékot visznek. Végül az egész mithosznak még világosan föltetsző «hajnal, égi jelenség»-féle alapképzete adja annak megfejtését, hogy miért *in*, azaz «ég»

a *Kildis*. A hajnal «teremtő ég», a napnak, illetőleg naphősnek anyja, mely méltán sorakozik az imádságokban az *Inmar* («Ég») és *Kwaž* (az időjárásban nyilatkozó «lebegő ég») alakokhoz, épúgy, mint a vogulban *Kaltés* az «Ég» (*Numi-Tārem*, vagy más neven *Numi-Kwores*) családjához. Vajjon továbbra is «napnál világosabb az ellentét» bírálóm szemében?

Az ellenmondás keresése egyébként is kedvelt fegyvere vitázó ellenfelemnek. Legutóbbi cikke végén így kél ki: «Csupán egy állítására (t. i. az enyémre) «akarom még különösen ráirányítani a figyelmet. Hogy... *Sarni-ätér*, írja... egy részről s más részről *Kaltés*, bár regéik többször egymáséba szövődnek, mégis külön személyei a vogul mythológiának, azon a vogul vallásos költészet ismerője nem vitatkozhatik. E czélzással ugyan M. engem akart meglőni, csakhogy magát találta el. Lássuk csak, mit mond Pervuchin művének bírálatában (NyK. XXI:228.): *Kaltés-ëkwä*, vagy más neven *äkw* «anyó», mint *ätér* «fejedelem» $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\acute{\epsilon}\sigma\chi\eta\iota$ = *Mir-susné žum* «Világot néző férfi» = *Sarni-ätér*. Hogy *Kaltés* és *Sarni-ätér* külön myth. alakok, azon a vogul vallásos költés ismerője nem vitatkozhatik és ime saját állítása szerint *Kaltés-ëkwä* = *Sarni-ätér*! Kell ennél nagyobb ellenmondás?!» — Nem korrektül kezeli az idézetet, jó uram! Az illető helyen ez olvasható: «A *Kaltés-ëkwä*, vagy más neven *äkw* «anyó» (mint *ätér* «fejedelem» $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\acute{\epsilon}\sigma\chi\eta\iota$ = *Mir-susné žum* «Világot néző férfi» = *Sarni-ätér* «Aranyfejedelem») a szülő nőknek védőasszonya.» A ki nem kapkodva olvassa e mondatot, nem értheti félre, hogy a zárójelben közbevett mondat a rövides *äkw* nevezet mellett fölhozott analogikus magyarázat s hogy az ellenem különös figyelem-ráirányítással felhozott állítólagos «ellenmondás» nem egyéb nagyfokú figyelmetlenség bizonyosságánál.

S ez a bizonyosság a maga nemében nem áll egészen egyedül. A *nā* «nap» szó föltett eredeti «lux, splendor» jelentésének igazolására hivatkozás történik valami «*nāñgēm* = «fénylem» igére s a *nāgeliñ* «fényes» melléknévre s idezve van Hunf. «Vogul föld és nép» művének 165. lapjáról «*nāgeliñ šempē-žum* = «fényes szemű férfi» azon megjegyzéssel, hogy «a *nāgeliñ* melléknév egy *nāgel* = «fény» főnév levezését is feltételezi a vogulban». Ha pedig az ember utána néz a forrásnak, akkor a következő tapasztalokra jut: 1. hogy az idézett helyen az illető szavak másképp vannak írva, t. i. így: *nāgeliñ šempe kum*; 2. hogy az idéző törekedett azokat átírni, de nem vette magának azt a fáradságot, hogy Reguly e szövegének már három év óta kiadott s a vogulok földjén hiteles magyarázatok alapján történt átírását (Vog. NépK. Gyűjt. II, 335.) megtekintse, hanem ebben csak úgy, saját ötletei után járt el; 3. hogy ennél fogva a három szóból az egyiket (*nāgeliñ* = éjsz. vog. *nāñkiliñ* «látásra képes, éleslátó» ettől: *nāñk* «látszani») a Regulytól följegyzett tökélet-

len alakban hagyta, a másikat (*kum* = éjsz. vog. *χum*) éjszaki vog. nyelvre fordította, a harmadikat (*šempe* = éjsz.-vog. *sampä*, lozvai *šämpä*) déli vogulra, de minden alap nélkül a zártabb *é*-vel jelezte a magánhangzókat; 4. hogy Hunf. a *nágelingszó*hoz ezen megjegyzést fűzi: «előttem homályos e szó»; bírálóm pedig csakhogy valami újabb erősséget tüntethessen föl nézete mellett, ezt elhallgatja s az adattal úgy operál, mintha hangzása és jelentése minden kétségen fölül meg volna alapítva.

Tudományos értékükhöz és jelentőségükhöz képest amúgy is aránytalanul terjengőseknek találván e vitákat, a *nap* szó tárgyában adott minapi válaszomban csak a legfőbb ellenvetések ismeretetésére szorítkozom, meg lévén győződve, hogy a helyes ítéletalkotásra ennyi is elegendő a szakértő számára. Ellenfelem ebbeli nyilatkozatát «keveset mondó»-nak tartja s abban a véleményben van, hogy jobb, hogy nem közöltem az elhallgatott megjegyzéseket; mert «csak az ő kezébe adtam volna velük fegyvert magam ellen». Hát álljon itt e kicsinyléssel szemben egy mutatóvány az «elhallgatott megjegyzések» közül, melynek egyébként más irányban is tanulsága van.

A vog. *nāj* «nap» nevezet «lux, splendor»-féle alapértelmébe vetett «hit»-ének alapossága mellett ellenfelem Hunfalvyt hívja bizonyásgúl, «ki a tavdai (recte: kondai) vogulok harmadik hónapjának *tāri nāj joñp* nevét így fordítja magyarra: *fenyű-fény-hó*, a negyedikét pedig *kül-nāj-joñp*-ot ekképpen: *nyír-fény-hó*. Hogy ezen hónapnevekben *nāj* igazában *nap*-ot jelent, a hhoz semmi kétség sem fér szerinte (NyK. XXIV. 38.). Ugyanily határozottsággal ismétli állítását ujabban (u. o. 473.), kijelentvén, hogy az említett két «tavdai» vogul hónapnévben «a *nāj*-nak *lux, splendor*» értelme elvitázhatatlan». No vizsgáljuk meg, mennyire elvitázhatatlan!

Hunfalvy Pál, a magyar összehasonlító nyelvtudomány ujjá ébresztője s tudományos irányának megindítója, rendkívül terhes feladatot a viszonyokhoz képest kielégítő sikerrel oldott meg Reguly éjszaki vogul hagyatékának közlésében és értelmezésében. Ő nem támaszkodhatott élő közlésre, emlékezetre, vagy szemléleti benyomásokra fáradságos munkájánál; előtte holt betű, gyér szavú papír feküdt, számára érthetetlen célzásokat és vogul zsargonban elferdített, értelmükben kifürkészhetetlen szibériai orosz tájszókat tartalmazó jegyzetekkel. Bizonyára nemcsak órákat, hanem esetleg napokat kellett eltöltenie egy-egy adaton való elmélkedéssel; de még akkor is, ha olyan világosnak tetsző jegyzetekkel volt dolga, mint pl. *kwol* «jurte», vagy *pāl* «bank», a dologról alkotott képzelete igen lényegesen eltérhetett a valóságtól, illetőleg Reguly-nak ez emlékeztető följegyzésekhez kötött képzetétől. Nem lehet ennél fogva rajta megütköznünk, ha itt-ott felfogásaiban,

illetőleg meghatározásaiban tévedésekre akadunk s hogy adatai fölhasználásában általában kritikai óvatosságra vagyunk utalva. Ez utóbbinak szükségét többször volt alkalmam világos példákkal igazolni e folyóiratban is, s annál súlyosabb beszámítás alá esik, hogy ellenfelem egyszerűen hitelesnek elfogad ilyen «fén y ü -fén y -h ó», «ny í r -fén y -h ó»-féle értelmezést, a nélkül, hogy számot vetne annak homályosságával, sőt tovább menve következtetéseket épít rá s a kezdő köteles szerénységével éppenséggel egybe nem ferő mértékfölötti önérzettel handabandázik velük ellenem.

Ha megnézte volna Hunfalvynak jegyzetét ez adatokhoz. (Vog. f. és nép 114 és 320. ll.), akkor láthatta volna, hogy ő a szóban forgó vogul hónapneveket *Ahlquist* leveleiből tudja, melyeket Schiefner közölt a szentpétervári akadémia «Bulletin»-jeinek XVI. kötetében. E levelek nyelvészeti tartalmát Hunf. már előbb magyarul is kiadta «Egy vogul monda» cz. akadémiai rendes tagsági székfoglaló értekezésének toldalékában (Akad. Értesítő XIX, 318. l.), melyet ha megnézünk, azt tapasztaljuk, hogy Hunf. ott nem «fenyü-», ill. «nyír- fény- hó»-nak fordítja a kondai vogul «*tári-náj-jonkep*» és «*kel-náj-jonkep*» hónapneveket, hanem azt mondja, hogy ezek értelmükben «megegyeznek a lozvidékiekkel» (t. i. hónapnevekkel). S ugyancsak ott közölve van *Ahlquist* nyomán a lozvidéki megfelelő hónapnevek közt «*tar- il- jonkep* tannen -splint-monat», «*kel- il- jonkep* birken-splint-monat». Már ebből rájuttott volna tisztelt bírálóm, hogy a «*náj*»-nak «fény», vagy plane «nap»-féle értelme inog s a legkevésbé sem elvitatathatlan. Azonban ha még tovább ment volna kutatásában, még helyesebben értesülhetett volna a czáfolatához szükséges nyelvi adat alkatáról. Hunf. ugyanis nem pontosan írja ki Schiefnert, kinél e két adat így van írva: *tári-näi-jonqep*, *qel-näi-jonqep* (az *ä* alúl pontozva Lepsius írásmódja szerint nyílt *e* értékekkel); összezavarja a «fényő» jelentésű Reg.-féle *tári* jegyzetet (melyet ő ilyen alakban helyesen idéz Vog. f. és nép 86. l.) a Reg.-féle «*tári kranich*» jegyzettel (Hunf. «*tari dāru*» u. o. 89. l.), azután nem találva Regulynál világos magyarázatot az *Ahlquist*-féle *näi*-re, azonosítja azt a *náj*-jal (melyet később, megfelelkezve az *Ahlquist*-féle «*splint*» fordításról, «fény»-nek fordít), végül nem veszi számba az *Ahlquist*-féle *q* betű *kh* hangértékét. Oda tehát ily módon a *náj* alak hitelessége is. Most ha még tovább haladunk nyomozásunkban, kiderül, hogy Schiefner is rosszúl közli *Ahlquist* adatát. Ez utóbbinak t. i. szótári jegyzeteit ujabbán kiadta kezirati hagyatéka alapján a Finn-Ugor Társaság («Wogulisches Wörterverzeichnis von Abq. Ahlquist. Helsingfors, 1881.») s ebben a szóban forgó adatok így vannak jelezve: *tári- näi-jonqep*, *qel- näi-j.* s meg van magyarázva «*näi* bedeutet baumsplint.» Tehát sem nem *náj*, sem nem *näi*, hanem *näi* s értelem szerint nem «nap», nem «fény», hanem

ad hoc «baumsplint» (azaz a fa kérgét követő ifjabb, külső gyűrűs rostrétegek, melyek a régibb belső rétegektől dúsabb nedvtartalmuknál, világosabb színűknél és lágyabb alkotásuknál fogva különböznek). Mindezen tévedések tetejébe kistül, hogy a «baumsplint» értelemmeghatározás is félreértés s a szó igazi jelentése: «baum-saft». Az én megfigyelésem szerint a kondai vogulban *näi'* éjszakiban *näi'* (tő: *när-*, *nar*) «древесный сок», fanedv, falé; továbbá *täri-näi'-joñkhep* az orosz junius, *khöl-näi'-j.* julius. A *näi'* itt adott értelme egybehangzik Ahlquist levelének azon állításával, hogy a kondai «*täri-näi'-joñqep*» stimmt überein mit dem loswischen namen *tär-il'-joñqep*» vagyis hogy KV. *näi'* = LV. *il* (recte: *il*). Az *il*, *il'* szónak t. i. értelme: «сок», nedv; Reg.-nál: *il* saft, *täri-il'* fichtensaft od. wasser zum trinken, tannensaft; a votjakban is: «*il*, Kaz. *el'* nyers (hús v. fa); nedves, *el'-nañ* (Kaz.) tészta (tkp. nedves kenyér), *il'is* nedves»; hasonlóképpen: zürj. *ul'* feucht, frisch, roh». A Lozva mellékén én is hallottam a *täri-il'-jāñqep* «fenyőnedv-hónap» nevezést május tájára és a *khöl-il'-jāñqep* «nyírnedv-hónap»-ot junius tájára alkalmazva. Castrén a déli osztják nyelv területén ugyanily neveket jegyzett föl: «*unž-ele-täls* fichtensplint-monat, mai; *sümet-ele-täls* birkensplint-monat, juni», melyekben *elē*, *elle* «splint»*) összevetve a finn *jälsi* («fanedv» szóval) = vog. *il'*. Az oka pedig a hónapok ily elnevezésének az, hogy ezen idők alatt nyerik a kellemes ízű fenyő- és nyírvizet, melynek czéljából a kérget lehántják s a fa kiválasztott nedvét nyírhéj-edénybe kaparják. — Ez a története a «fanedv» szó «nappá» való változásának, melyhez «semmi kétség nem fér», mely «elvitázhatatlan.»

No de azt hiszem, immár túlos túlon sat sapienti s csak az marad kérdésnek, hogy mennyire áll ma tisztábban a *nap* és *ember* szók eredetének problémája a világosság azon fokához képest, melybe e problémát az «Éthnographiá»-ban közölt hypothetikus magyarázatok helyezték, más szóval: mi az a tudományos eredmény, melyet e sok vitatkozással, hely- és költségvesztegetéssel *szereztünk?*

*

Most pedig forduljunk tekintetünkkel a «tettek más mezejére»!

Rettenetes műveletek látványa tárul itt szemeink előtt. Reszkess Bizáncz! Argumentumok, tisztázatlan kérdések és feladatok bástyája várja a hős ostromát, de im ő mielőtt fokosát reá sujtaná,

*) Ahlquist vogul szójegyzékében is «*il* baumsplint», mely utóbbi szót, úgy látszik, «baumsaft» értelemben használják. V. ö. erre nézve Ahl. osztják szótárában: «*jitép* baumsaft, splint. Finn. *jälsi*»

a falon levők rémületére egy lehullott kődarabon mutatja be ádáz kedvteliséssel vitézi erejét. Zúz, vág, tör, bököd, emel, döf, tol; porlik fegyvere alatt a törmelék... Uram, teremtem, mi lesz ebből?!...

A magyar műveltségszók terén tett szerény vizsgálódásaim egyéb érdekes eredmények mellett annak nyomára is vezettek, hogy több e körbe tartozó szava van nyelvünknek, melyet, mivel megfelelője eddigelé főképp a szláváságból volt ismeretes, idegen eredetűnek ítéltünk; melynek azonban pontosan egyeztethető mása föltalálható az ugor nyelvekben is, még pedig olyan alakban, mely szláv (ill. indogermán) forrásra vissza nem vezethető. Ilyenek pl. a magy. *vidra*, *viza* és *lapú* szavak, melyeket a szláv *vydra*, *vyza* és *lopuch* alakok átvételének tekintenek; de melyek kifogástalanul egyeztethetők az osztj. *vondër*, *vunž* (*uns*) és vog. *lapeňk* azonos, ill. rokon jelentésű szavakkal is a nélkül, hogy az utóbbiak alakját a szláv, ill. indogermán nyelvekből megfejtethnők. Az ily műveltségszókat ennél fogva, szemben az indogermán nyelvek megfelelő alakjaival, mai ismereteink alapján egyelőre eredetieknek tarthatjuk az ugarságban s lehetségesnek kell gondolnunk, hogy ezen esetekben az indogermán nyelvek voltak az átvevők, mely fölvételre t. i. alapúl szolgálhat a nyelvi körülményeken kívül az a bizonyára több évezredes érintkezés is, mely az ugor s más részről az indogermán nyelvek egyes ágai (különösen az árjaság és szláváság) közt már a történet előtti korban is fönnállott. Természetes, hogy nem könnyű világos pillantással behatolni az ősrégi korok homályába s hogy a szakembernek ily természetű kutatásoknál saját szakja területén is vajmi könnyen eshetik tévedése, s még inkább gyakori ez, ha észrevételei töle idegen szakterület fölkeresésére kényszerítik. A tudomány társadalmában ebből nem is csinálnak nagy dolgot, mindnyájan mindenben nem lehetünk egyformán tájékozottak; munkabeosztás és szakrendszer uralkodik itt is s ha előfordúl, hogy az egyik szak munkását kutatásának útjai a töle idegen szak területére kényszerítik, rendszeren szíves útmutatást talál esetleges tévedéseiben az illető szak képviselői részéről. A jóakarató idegennel szemben a lo v a g i a s s á g a tudomány terén is kötelező. Lám Miklosich a magyar nyelv szláv elemeit kutatva, számos részletben tévedett; de azért a szláv kulturhatás eszméje iránt táplált minden antipathia mellett egy magyar nyelvésznek sem jutott eszébe, hogy abból nagy gaudiumot csapjon, hogy ime Miklosich a magyar nyelvtörténetben ennyire tájékozatlan, hogy ezt sem tudja, meg azt sem tudja. Csak a budapesti egyetem szláv tanszékén uralkodnak erre nézve más felfogások. Ennek képviselője fentebb érintett szerény véleményem előterjesztésére egyszeriben, minden érthető ok nélkül oly böszülten tör elő, mintha legalább is a szláv föld valamely tartományát állott volna szándékomban elpusztítani.

Csak úgy repülnek szegény fejemhez a «szemfényvesztés», «ferdítés», «botlás» s más efféle kifejezések. A legszigorúbb tárgyailagos-sággal, a sértő kifejezések minden viszonzása nélkül tettem meg észrevételeimet erre a förmeteges cikkre. Rámutattam, hogy a legnagyobb szláv nyelvész, Miklosich, 1875-ben idegen eredetűnek ítéli a szláv *lopuz* szót s hogy az ellenfelemtől vitatott nézet 1871-ből való. Fölhívtam figyelmét néhány szláv-ugor kulturfogalomra vonatkozó szóegyeztésre, melyekben az ugor eredet bizonyítékai világosan jelentkeznek. Utaltam ismét arra, hogy bár a probléma részletei homályosak, de általában az ősi kulturai érintkezés lehetősége ugorság és szlávtság közt történetileg is igazolható. Ezek mellett azonban teljes beismeréssel kijelentettem, hogy «a szláv *vydra* lehet az ugor *vondér* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak, nem lévén tényleg — megengedve az ellenvetés helyességét — a szó kezdet hangalkata elég erős bizonyíték a magyarféle eredet kizárólagos lehetőségének föl vételére» (NyK. XXIV. 207.).

Ezek után az lett volna méltán elvárható, hogy a vita esetleges folytatása a fölvetett nagy jelentőségű kérdéseket, a kimutatott ugor-szláv (ill. indo-germán) szóegyeztések viszonyát tisztázza, hogy magyarázatát adja a magy. *ólom*, vog. *wólem* és szláv *olovo*, a magy. *laboda*, vog. *lápánt* és szláv *loboda*, az osztyák *vonder* és indo-germán *udra* (szláv *vydra*), valamint a többi ily esetek alaki és jelentésbeli hasonlóságának. Mindez azonban nem történt, hanem e helyett ellenfelem a fönt idézett világos nyilatkozatban elejtett régibb nézetemet rántja újból elő s a hozzá fűzött valóban igen mellékes és fejtegetéseim folyamán tekintetbe sem vett megjegyzésem «kétségsbeesett kísérlet»-én fitogtatja, hogy ő mily tudósa a szláv-litván hangviszonyoknak s hogy én mily keveset értek hozzájuk.

Hát én mindenesetre mély hódolattal hajlok meg e nagy tudás előtt, bár azt hiszem, hogy a maga részéről oly élesen föltüntetett többlete az én csekély ismereteimhez képest épp oly kevésbé válik dicsőségére, mint amily kevésbé kell nekem szégyenkeznem a megfelelő kevesebblet miatt. Elvégre is szerény munkásságom irányának egyetlen ismerője sem várja tőlem a szláv-litván hangtörvények tisztázását; mert ha magyar összehasonlító nyelvészeti tanulmányaim közben hébe-korba rá voltam is utalva, hogy betekintsek e szakterületre, alig mondhatja valaki róla, hogy ez valami nagyképűsködéssel, a különös szakismeret hivalgásával történt volna. Elég baj az nekünk, «szerencsétlen» magyar nyelvészeknek, hogy egyetemünk szláv tanszékének mintegy másfél évtizedes fennállása után is még mindig Miklosichhoz kell fordulnunk magyar

(ill. ugor) és szláv nyelvi birtokkérdésekben s ha nem mindenkor találunk pontos és világos útbaigazítást, ezt bizony legkevésbé illik annak gúnynyal fölhánytorgatni, kinek hivatalából is folyó kötelessége lett volna az erre vonatkozó forrásmunkát számunkra elkészíteni. A szláv *vydra* és litván *údra* viszonyára nézve tett mellékes megjegyzésemben is világosan tekintélyre hivatkozva írom: «a mint Mikl. szótárából láthatjuk, egy litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*». Erre idézett példáimon ellenfelem a következő szavakkal gúnyolódik: «érdekes és igen jellemző, hogy M. mikép állapítja meg két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz. Miklosich Etym. Wbuch. munkájában lapozgatva, véletlenül rátalál 3, mondj három esetre, a melyben a litván — tudja a jó Isten (már legalább M. nem tudja) miért — rövid *u*-t tüntet fel a szláv *u*-val szemben és kész a hangtörvény: litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*». Hát erre a következő megjegyzéseim vannak: 1. Eszem ágában sem volt és semminemű hivatottságot sem érzem magamban rá, hogy én a szláv és litván «két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz megállapítsam», vagy hogy bárminő «hangtörvényt» közöttük föllállítsak; ez az imputatio csak nem jóindulatú felfújása annak a fönt is idézett szerény megjegyzésemnnek, hogy a mint Mikl. szótárából láthatjuk . . . megfelelő lehet . . . — 2. Ez a vélemény éppenséggel nem «3, mondj három esetre» van alapítva, hanem — s ezt ellenfelemnek sokkal jobban illik tudni nálam — egész sereg esetre (l. pl. Mikl. szótárának *jucha*, *kupü*, *kurü*, *kuri*-, *lub*, *pustü*, *puzyrë*, *šumü*, *šut*-, *dur*- stb. cikkeit), melyek akkor is igazolják, hogy «litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*», ha a litvánban jövevény szók is a szlávyságból. — 3. Mikl. szótára ez esetekben nem figyelmeztet a litván szavak átvett voltára, holott ezt megteszi pl. a szláv *tjudo*, *čudo* «wunder» szó cikkében («lit. *čudas*, *čudas* entleht»), vagy a szláv *jucha* «jusculum» szónál («lit. *juše*; entleht *juka*», hol tehát az átvétel mellett az eredeti alakot is jelzi). Külön kérdés, hogy vajjon a nem ősi rokonságon alapuló közös *u* hangmegfelelések alkalmasak-e arra a célra, melyből kiindulva reájuk hivatkozás történt. Természetesen erre tagadólag kell válaszolnunk s egy szakértő objektív felvilágosításának éppen ezt (hogy t. i. a felhozott példák nem bizonyítanak, mivel jövevénytörzsek) kellett volna kiemelni. Egyébként nem tettem függővé a litv. *údra* = szláv *vydra* egyeztetés helyességét attól, hogy vannak-e e két nyelvágban közös *u* hangmegfelelések, vagy nem s hűtlen idézet az ellenfelemtől, midőn a «*vydra*=*údra* egyeztetésre» alkalmaztatja velem a «romba dől» kifejezést (49). l. 11. sor), holott én ezt a szóban forgó egyeztetés «okvetetlenségére» alkalmaztam («ha a dolog így volna . . . az egész szláv *vydra*=litv. *udra* egyeztetés okvetetlensége romba dől»). Mert ez két dolog; az én eredeti szavaim t. i.

azt jelentik, hogy a lit. *udra* megfelelője hangozhatik bár a szlávban *vydra*-nak, de nem kell okvetetlenül így hangoznia, hanem hangozhatik esetleg — föltéve, hogy van litv. *u* = szláv *u* őskori hangmegfelelés — *udra*-nak is.

Tényleg nincsen őskori litv. *u* = szláv *u* hangmegfelelés; a lit. *ū* szabályos mása a szlávban *y*, a litván *u*-é *ũ* (у). A *vydra* szóra nézve közömbös, hogy a litván *údra* alak kezdő magánhangzójának hosszúsága eredeti-e, vagy csak újabb keletű (a mint a rövid hangzós zd. szkr. *udra*, ófeln. *ottar* stb. alakokból következnek); mert egy régibb rövid hangzóju litv. *udra* alaknak szabályos szláv **údra* másából is csak *vydra* fejlett volna. Így magyarázza a *vydra* alak keletkezését Miklosich («asl. *vydra* aus *údra*» Etym. Wb.).

De másrészt tagadhatatlan, hogy a magy. *vidra* szabályosan megfelel az osztják *vondér* alaknak és társainak. Vajjon lehet-e ily körülmények közt biztosnak tartanunk, hogy nem eredeti szó, hanem a szláv *vydra*, *vidra* átvétele?!

Azt hiszem, e kérdésben csak annyira vagyunk, mint a mennyire e tárgybeli multkori czikkemben jutottam: «Az ugor *vondér* szó mellett a megfelelő indg. alakokat átvételből magyarázhatjuk legalkalmasabban.» «A szláv *vydra* lehet az ugor *vondér* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak» (l. fönt 207. l.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Hold, reggel'. Nyelvemlékeinkben egész a XVII. századig kimutatható a *holval*, *hollal* szó ,reggel' és ,holnap' jelentéssel; ebből az következik, hogy volt valaha egy reggelt, hajnalt jelentő **hol* főnév (ill. **zol* = vogK. *zol*). De volt valaha a *hold* főnévnek is — megmaradt ,luna' jelentésén kívül — ,reggel, hajnal' jelentése. Ez következik a régi nyelvben gyakori időhatározóból, mely így hangzik: *holdá, holdá kelve, holtá kelve, holté kelve* = ,holnap, holnap reggel'. *Hold-á* a lativus -á raggal tkp. ,reggel-re, reggel-re kelve'. (A *hold-á, holt-é* alapszavának megfelelője szintén megvan a vogulban, osztjákban: *zolt* stb. vö. Budenz MUSz. 105). — De van még egy bizonyíték: a *hold föld*. Mert ez kétségkívül a német *Morgen* vagy a szláv *jutro* fordítása. («Nach herrschender Ansicht, morgendliche Arbeit für ein Gespann, was ein G. an einem M. pflügt'; ähnlich mlat. *dies*: tantum terræ quantum quis per diem uno aratro arare potest.» Kluge. Vö. még horv. *jutro zemlje*, tót *jutro hold föld*: *jutro* tkp. reggel.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Ősvallásunk egy-két ,nyelvi emléke‘.

III.

A ,hajnal‘ szó.

Ősvallásunknak harmadik nyelvi emléke! Lássuk, hogy bizonyítja meg Munkácsi az igazeredettségét. „Ha a magyar *nap*, úgy mond, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony». S hogy ez így van, mutatják a vog. *khuj, khoj* «hajnal» s a finn *koi* «stria lucis, prima lux matutina» jelentésű szók, melyek a *hajnal* szót összetételnek tüntetik föl s *haj* előrészéhez úgy viszonylanak, mint déli vog. *khøj* «crines» a magy. *haj* id., vog. *vøj* a magy. *vaj*, vog. *suï* «hang, zaj» a magy. *zaj* szókhoz. A *haj-nal* utórésze a «nő» mélyhangú másának nyilván olyan kicsinyítő képzése, mint a zürj.-votj. *nïl* «leány» szó (vö. vog. *tärëmlë* istenke, osztj. *vojle* állatocska), melynek szabályos nyugati ugor megfelelői: finn *neite, neita* «virgo, sponsa», lapp *neita* id. Jóformán ezen elavult magy. *nal* s nem valamely, a vogul *náj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak is.» (Ethnogr. 4:51.).

Senki sem tagadhatja, hogy Munkácsi értelmezése nem szellemes, de végre is a szellemesség maga nem lehet mértéke valamely szómagyarázat hitelességének, hacsak valódi nyelvészeti bizonyságok nem kapcsolódnak hozzá alapképen. Pedig ennek épen az alaperőssége hiányzik; mert ugyan mire is építi Munkácsi értelmezését? „Ha a magy. *nap*, mondja, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony».‘ Ámde, mint kimutattam, a *nap* etymonja nem lehet «hajnalasszony fia», a két név közt föltett szoros kapcsolatnál fogva tehát egyszerűen folyik a következtetés, hogy a *hajnal* szó alapértelme se lehet: «hajnal-asszony». Ez az etymon azonban még nincsen kizárva föltétlenül, mert a két szó közt nem kell okvetetlen mythologikus viszonynak lenni, mint a hogy M. gondolja; lehetséges ez

abban az esetben is, ha az «aurora» jelentésű *χοι, χυι* szó használatos a vogul mythológiában, mint a hajnalnak megszemélyesítése, még pedig vagy magában mint a hajnalistennő neve, vagy a *náj* «nő» szóval összetéve. Ha ezt Munkácsi ki tudja mutatni, elfogadható magyarázata. De nem hiszem, hogy merne reá vállalkozni, mert a szóbeli nevek sohasem jelölik a hajnalistennőt. Könnyen érthető dolog, hogy M. értelmezésének meglátolásánál legkevésbé sem lehet döntő az a körülmény, hogy alakilag legcsekélyebb kifogás sem emelhető ellene, mert tisztán a formai szempont nem lehet irányadó az etymologizálásban.

Ha már egyszer benne vagyok a *hajnal* szó ügyének tisztázásában, megpróbálom eredetét homályos burkából kifejteni.

Valódi, tudományos értelemben vett magyarázatot — a régibb tapogatózások helyébe*) — Budenz adott a *hajnal* szóról. Eddig is bizonyosnak vettük, írja szótárában (104. l.), hogy a f. *koi* «aurora»-nak van köze a m. *hajnal*-val, mely ugyanazt teszi; csak hogy ez utóbbinak további képzése homályos maradt. Most azonban, hogy a *koi*-ban egyszersmind «splendere, lucere» jelentésű igétőt ismertünk föl, könnyű az egész *hajnal* szót is egyéb magyar analógiák szer. megfejteni. Az ebbeli *haj*-igének momentán (-n képzős, vö. *köszön*- stb.) alakjától, azaz *hajon*- (**hajonik*, *hajnik* «lucescit, megvirrad») igétől lesz *hajnal* (*hajnala*) épen úgy, mint *fonal*, *fonál* (*fonala*-) a *fon*-, vagy *kötél* (*kötele*) a *köt*-igétől. E mellett egészen nyílt kérdésül maradhat még ezen *l*-es végképzőnek mivolta, gyaníthatjuk bár, hogy az csak oly természetű, mint az oszt.-vog. *zatel*-, *kätel*-, *zotel*-beli *l*.*

Budenz értelmezése meggyőződése szerint minden tetszetősége mellett sem adja igazi megfejtését a *hajnal* szónak. Mert utóvégre az a körülmény, hogy e névnek *haj*-része testvére a finn *koi*

*) Alig méltó a megemlítésre Dankovszkynak ábrándos elmefogása (Krit.-Etyim. Wörth. 417.), mely szerint a *hajnal* édes egy testvér a görög *φαιβολίς* névvel: *φαιβολίς ἥως* Homerosnál. — A vele egykorú Kassai magyarázata értelmében (Szókönyve 2:342.) a *hajnal* loco *hajlan* (áll) per methatesim: a nap *fejhajlása* keletre*. — Ipolyi szintén a *hajolni* (*hajlani*) igével ejti kapcsolatba a *hajnal* szót (Magy. Myth. 282.), mely szerinte így „a hasadás, eltörés, előhajlás, értelmével találkozni, a mint a feljövő világosság vagy nappal a sötétségből eltörve úja és körmeivel, vagy lábujjaira emelkedve, előhajolva képzeltetett”. Különben már Kassai és Ipolyi előtt Kresznerics is az «inclinare» értelmű *haj*-igetőhöz köti a *hajnal* szót (Szót. 1:216.) — A NagySzótár magyarázataserint a *hajnal* eredetileg időhatározó s am. reggel, korán reggel, napkölte előtt. Gyöke: *haj*, vagyis a nyílást jelentő *aj* (pl. *ajtó*); ebből lett a *val* instructivus raggal *aj-on-val* v. *haj-on-val* v. *haj-on-nal* s összehibbúzva *haj-n-nal*, *haj-n-al*.

«aurora» névnek, még nem teszi teljes világításba az egész *hajnal* elnevezést. Hiszen Budenznek saját vallomása szerint végső *l*-jének mivolta ezután is csak, nyílt kérdés-nek marad. Már pedig csonka magyarázatban nem nyugodhatunk meg, főleg ha módunkban áll teljesebbé s valóbbszerűbbé adni helyette.

A *hajnal* etymonját hitem szerint csak a napnak egyéb részeit jelölő szavainkkal kapcsolatban tehetjük teljesen tisztába; azaz előbb meg kell vizsgálnunk, milyen ezeknek az eredetük; ha ezt megtettük, néznünk, mily jelentésbeli kapcsolatban állanak a *hajnal* névvel. Ha pedig már ennyire jutottunk, a keresett etymon úgyszólván magától kifejtődzik homályos burkolatából.

A «dies» főrészeinek egyéb nevei a *hajnal*on kívül tudvalevőleg ezek: *holval* (a régiségben közeltű szó) «aurora, tempus matutinum; morgen, morgenröthe»; *reg, reggel, (*regvel)* «diluculum, mane; morgen»; *nap, nappal (*napval)* «dies; tag»; *est, estel (*estvel)* «tempus vespertinium, serotinum; abend». Vegyük szemügyre őket egyenkint.

A *holval*-nak eredetét már megvilágítottam a Nyr. mult évfolyamában (337—343.), a hol kimutattam, hogy e szó voltaképp összetett név; első része a *hol* rokonnyelvi alakok (osztB. *χολά* | osztIrt. *χολαί* || vogK. *kol* | vogL. *kuol* || zürj. *kia, kila*) tanubizonyossága szerint = «diluculum, aurora, mane; morgen»; míg a *val* részre nézve két eshetőség van, t. i. vagy a «lux, splendor» értelmű finn *valo, valu* | észt. *valu, valge* | mord. *valda, valdo* szónak képmása, vagy pedig a finn *vuode (vuote)* | észt. *võde* «idő» jelentésű név lappang benne. Az idéztem rokonnyelvi és nyelvtörténeti erősségek egész világosan az első lehetőség elfogadása mellett szóltak. A *holval* szó etymonja tehát: «matutina lux, aurorae lux; morgenlicht, morgenröthe».

E névnek megfejtése kétségtelen fölötte megkönnyíti a *nappal, reggel, estel* szóalakok eredetének délszinrehozását. Egészen bizonyos ugyanis, hogy ezeknek régenten *napval, regvel, estvel* formájuk volt. Az analogia pedig azt kívánja, hogy a *holval* szónak *val* része s az ezeknek második tagja között valami szorosabb kapcsolat legyen (mert egyazon fogalom részeinek jelölői), azaz hogy eredetükre nézve egyezők, vagy legalább közelállók legyenek egymáshoz. Lássuk, a nyelvtörténeti s rokonnyelvi bizonyosságok megerősítik-e, vagy esetleg lerontják-e föltevésünket.

Azt kimondhatjuk általánosságban, hogy a *napval, regvel, estvel* szóalakok *val, vel* tagja csakúgy nem lehet rag, nevezetesen instructivus rag, mint nem a *holval* szóé (a megokolást l. idézett nyelvőri cikkelyemben 337. és 340.).

A mi pedig külön a *nappal (*napval)* szót illeti, nincs kétség benne, hogy összetett név, mely így elemzendő: *nap + val*. A régiség egész világosan szól a mellett, hogy a *val* eredeti jelen-

tése «lux, splendor» volt, vagyis hogy a finn *valo*, *valu*, észt. *valu*, *valge* stb. szónak kétségtelen ikertestvére. Állításom igazolják a következő példák: Az vr a ylagossagot nevezee *nappalnak* es a seteetet eeynek (JordC. 5). Éffelikor hogy volna, oly nagy fényesség szállá meg az egész hegyet, hogy azt hinnék, hogy *nappa* volna (ÉrdC. 674. a). Oly nagy világosság volt, mintha *nappal* lett volna (Zvon: Post. 20:67.). *Nappalikor* munkánkat irigy sötétség el nem titkolhatja, mert meglátja nagy ég (Zrínyi 10:134.). Mint szép fényes *nappal* mi országunk tündöklött (Listi: M. Mária 177.). A *nappal* ki-fejtődzik az éj barna pólájából (Baróti SzD: MVir. 314.). stb. Eme példákban a *nappal* szónak szembeszökőleg lux so-lis: sonnenlicht; napvilág (pl. *nappalkor* = *napvilágkor*; a *nappal* kifejtődzik = a *napvilág* kifejtődzik stb.) a jelentése, tehát ezek szerint a *val* tagadhatlan ivadéka a *valo*, *valu* névnek. — Ugyanezt egyéb nyelvtörténeti példák is igazolják, főleg a következők: *Nap velag* midőn allatokat mezepőit (DebrC. 352.). Az baglyoknak nem szokása, hogy *napvilágon* járjon (Vás: CanCath. 137.). Kit be fedez ey vtan az *napvilag* (Born: Ének. 229.). stb. Ezekben, mint könnyen észrevehetni, a «*napvilág*» kitétel helyébe találóan beiktat-hatjuk a «*nappal*» szót s ily módon szintén bizonyolva látjuk állítá-sunkat. Ide járul azután az a körülmény is, hogy a rokon nyelvek közül a mordvinban megeljük a *nappal*-nak jelentésbeli *ši-valda* megfelelőjét (a *valda* rész pedig a *val*-lal egyazon töről sarjadzott), a mely eredetileg szinte «sonnenlicht» jelentésű, de azonmód, mint magyar társa «tageslicht» értelemben is használatos.

A *nappal* név tehát kétségkívül a **nap-valo* összetételnek fejleménye. A régiségben, valamint mostanság is, két jelentése van e szónak: 1) dies; tag. 2) luci, interdiu; bei tage. Tehát, mint látjuk időhatározói alkalmazása is van.

Föltehetjük, hogy az időhatározói alak egykoron eltért a fő-névi formától, de idővel a népetymologia, mely tisztán a látszat után szokott indulni, hasonlónvá képezte őket. Abban ugyanis alig kételkedhetünk, hogy a *nappal* időhatározói szerepében régenten rendszerint el volt látva a «tempus»-t jelölő -t vagy -n raggal. (Ezt még akkor is föl kellene tennünk, ha a *val* részt a *vuode*, *vōde* szóból akarnók leszarmasztatni). Hogy később mért vesztette el ezen elemet, arra nézve két eshetőséget is gondolhatunk. Egyik az, hogy nyelvünk általában szereti az időjelző ragokat elenyészteni; a másik, mely sajátosan erre az esetre vonatkozik, abban találja alapját, hogy a nyelvérzék a *val* részt időjárástával összetévesztette az instructivus-raggal. Az utóbbi eset — legalább nekem — valóbbsinűnek tetszik.

Külön véve a *reggel* (**regvel*) szót, ezt is a *nappal*-nak analogiája szerint így kell elemeznünk: *reg*+*vel*. A *reg* eredetét illetőleg nem szükség eltérnünk Budenz magyarázatától (l. MUSz. 649—50.); hogy pedig a *vel* részben is a *valo*, *valu* név ivadékat

lássuk, a régiség elég erős alapot nyújt a következő példákban: *Reggel* nem leszen többé, az nap sem szolgál (Mél: Sz. Ján. 524.). A nap fel költét elől veszi az hajnal és *reggel*, midőn virrad és világosodik (Com: Jan. 6.). Aldozathnak keweree ne maraggyon the nalad *reeggghelyg* (JordC. 59.). Leszen olly *reggel*, mellynek estvelét nem fogod látni (Mad: BHal. 73.). stb. E példákban a *reggel*-nek magától megtetszőleg «matutina lux; morgenlicht; regvilág» jelentése, tehát a *vel* részre «lux, splendor» értelem esik. E mellett szól az a körülmény is, hogy a *reggel* szót a régi nyelvben nem egyszer találjuk helyettesítve a *holval* névvel, a melynek *val*-ja elvitázhatatlanul azonegy a finn-észt *valo, valu* szóval: *Holuatol* foguan mend maiglan al a mezön: de mane usque nunc (BécsiC. 4.). Alog *holnaliglan*: dormi usque mane (u. a. 7.). Semyt *hollara* ne hagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC 87.) stb. — Azután a mordE. nyelvben a «morgen» fogalom kifejezője: *valske*, a mely név a *valo, valu, valge, világ* stb. szavakkal ugyanegy töből fakadt (l. MÚsz. 582.), tehát voltakép «lux, splendor» jelentésű s így a *reggel vel*-jéhez szépen odaillik. De egyéb ugor nyelveknek a «mane» fogalomra használt szavai is eredetük szerint majd mind a «világosság»-ra mennek vissza. Már pedig föltéve, hogy a *vel* az «idő» értelmű *vuode, vöde* szónak származéka, akkor, mivel társa, a *reg* főnév valójakép «sötétséget homályt» jelent, a *reg-vel* összetétel épen nem volna megegyeztethető a «morgen» fogalomhoz kapcsolt «lux, splendor» képzetével. — E szerint a *reggel* név etymonja csakis: *reg+vel (valo)* «lux, matutina; morgenlicht» lehet.

Nehezebb a «lux» jelentés belemagyarázása az *estel* (**estrel*) szó *vel*-jébe; véleményem szerint mindamellett ennek is ugyanaz az eredete, a mi a *holval, nappal, reggel* összetételek második tagjának. Az *est* név eredete a Nagy Szótár szerint egybefügg az *esni* igével, tehát nem egyéb, mint: «*eset*», azaz: «*nap-eset*». Budenz elveti e magyarázatot s a finn *ehtoo (ehto)*, lapp *ikto* stb. szavakkal egyeztetni az *est* szót (l. NÚsz. 799.). Ha megtekintjük a NySzótárt, határozottan Czuczoréknak kell igazat adnunk, mert ebben egész csomó példát találunk arra, hogy az «occidens solis, occidens; sonnenuntergang» «*nap-eset*»-nek van mondva: *Nap essetiglen*: usque ad occasum (FestC. 7. 54.). Mene *nap esetre* (TelC. 218.) stb. A finn *ehtoo*, lapp *ikto* és társaik különben is nagyon hihetően germán eredetűek (l. Simonyi: MagyNy. 2:215.). — Igaz ugyan, hogy az «abend» fogalomhoz a *valo, valu* szó «lux, splendor» értelme nem igen talál, de könnyen föltehetjük, hogy az *est-vel* összetétellel kezdetben nem is egyenesen a sötétség beálltát, hanem a napnyugvással járó szürkületet, pirosságot akarták kifejezni (ily értelemben még most is sokszor élünk vele), azaz eredeti értelme: «*abenddämmerung; crepusculum vespertinum*» volt. S így aztán

a «lux» jelentés nem lehet akadály a *valo-*, *valu*-val való rokonításnak. De meg nem is kell okvetetlen felvennünk ezt az esetet, mert nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy az «abend» fogalom jelölésére eleinte csupán magát az *est* (*eset*) szót használták (mint még manap is használják) s csak később toldották meg a *vel*-lel az említett időjelző szók végtagjának analogiájára. Természetes dolog, hogy a *valo*, *valu* etymonját már ekkor nem igen érezhették. Ugyanezt az utóbbi esetet kell föltennünk az *éjjel* = *éj* + *vel* szónak kialakulására is, mert épen nem gondolhatjuk, hogy egyedül csak ebben lappangana az «idő» értelmű *vuode*, *vöde* szó.

Azt állítottam föntebb, hogy a *holval*, *nappal*, *reggel*, *estvel* szóalakok megfejtésével úgyszólván magától tisztázódik a *hajnal* név eredete. Kérdi valaki, miért, hogyan, mi módon? Felelem: egyszerűen azon okból, mert az említésbeli szavakkal szoros kapcsolatban van. A *holval*, *reggel*, *nappal*, *estvel* nevek ugyanis tudvalevőleg egyazon fogalomnak, a «dies»-nek különböző részeit jelölik, kell tehát valamely közös részüknek lenni. Ezt a közös elemet csakugyan megtaláltuk «lux, splendor» értelmű *val*, illetőleg *vel* végtagjukban. De az is ismeretes dolog mindenki előtt, hogy a *hajnal* név is bizonyos részét jelöli a «dies»-nek, önmagától folyik tehát a következtetés, hogy ebben is meg kell lenni ugyanannak a közös résznek, a mely megvan társaiban. A *hajnal* tehát minden bizonynnyal *ösztett* szó, mely szerintem így elemzendő: *hajno* + *val*. A *hajno* nomen verbale: a **hajonik* (*hajnik*) igének sarjadéka (l. MUSzót. 104.), mely szorosan összefügg a «lucere, splendere», illetőleg «aurora» értelmű finn *koi*, valamint a vogul *χοj*, *χuj* «aurora» rokonnyelvi alakokkal; a *val* rész pedig a finn-észti. *valo*, *valu* név képmása.

Az analogia, mint láttuk, egyenesen kívánja a *hajnal* illetően értelmezését. Halljuk, mit szólnak hozzá a rokonnyelvek! A vogul-ság rendszerint ezeket a kifejezéseket használja az «aurora» fogalomnak jelzésére: felsőlozvai *χuj-puñk*, középlözvai *χuj-päñk* (mind a kettő tulajdonképp am. «hajnalfő», tavdai *χοi-pus* (tkp. «hajnalfény»). Használatos magán a *χuj* szó is (l. Ethnogr. IV. évf. 51.), szintűgy továbbképzett *χujpeñ* alakja*) (l. MUSzót. 101.). Az osztlirt.-ban *χodaj-χunt* (tkp. «morgenlicht»), osztB.-ban *χola-χuntl* (tkp. «morgenlicht»); az észitben *koidu-valge* (tkp. «morgenlicht»); zürjénben *kia*, *kila*; lappban *kvokso* (lpF. *guofso*) használatosak stb. — Mint látnivaló, a vogT., osztlirt., osztB. és az észti nyelvben összetett szót, még pedig oly összetett szót találunk az «aurora» fogalmának megjelölésére, melynek első tagja sajátlagosan «aurora, diluculum» értelmű (vogT. *χοj*, osztlirt. *χodaj* | osztB. *χolu*, észti. *koidu*), míg a másodiknak «lux, splendor» a jelentése. Ez a rokonnyelvi jelenség szépen összetalál a *hajnal* névnek fölállítottuk

*) Talán ez is inkább ,hajnal-fő'.

magyarázatával, mert a *hajno* rész, mint a vogul *χοј, хуј* és a finn *koi* szónak alaki s jelentésbeli megfelelője (természetesen -n momentán képzővel továbbképezve) az «aurora» értelmet rejt magában, a *val* pedig teljes-tökéletes mása a finn-ész *valo, valu*: «lux, splendor» szónak. E körülmény tehát hathatósan nyilatkozik értelmezésünk mellett.

A jelentési szempont ilyformán tisztázva volna értelmezésünkben. Csupán az lehet még kérdés, hogyan fejlődött ki a **hajno-^{val}* összetételből a *hajnal* alak, vagyis megfelel-e magyarázatunk a hangalaki követelményeknek? Legföljebb csak az első pillantásra vehetünk észre nehézséget, a melyet egy szemesebb tekintet nyomában eloszlat. Már azonmód is nehézség nélkül magunk elé képezhetjük a *hajnal* forma kialakulását, mint a hogy a Nagy Szótár állítja elénk, vagyis: **hajon-^{val}* < *hajnval* < *hajnnal* < *hajnal*; de találunk ennél természetesebb s így valóbbszintű fejlődési módot is a *fonál* (*fonal*), *kanál* (*kanal*) szavak analogiájában. Az első tudvalevő a *fon-* igének származéka, a másik pedig egy «schöpfen; meríteni» értelmű **kan-* ugor alapigéből fakadt (vö. vog. *kön-schöpfen*, zürj. *gum-, gun-* u. a. l. MUSzót. 4.). Mindkét forma az ugor -*m, l* (= -*m* moment. igeek. + -*d* deverb névszók.) képzőbokkal alakult meg (l. Ugor alaktan 215—16.); tehát a *fonál*, illetőleg *fonal* szó eredeti **fono-m, l* alakból nyerte *fono-^{val}* > *fonoal* > *fonál-on* keresztül mai formáját; a *kanál* (*kanal*) pedig **kana-m, l* ősalakokból fejlődött *kana-^{val}* > *kanaal* > *kanál* változatokon át. Szakasztott ilyennek vehetjük a *hajnal* hangalakulását is, a mely e szerint ily módon ment végbe: **hajno-^{val}* > *hajnoal* > *hajnál*. Ezen fejlődésmód, mint látnivaló, természetesebb, mint a Czuczortól fölállított s hozzá még a nyelvtörténetben is van némi alapja; nevezetesen Göröcsönyi históriásénekében a *hajnal* második a-ját ékezdve (*hajnál*) találjuk, a mely körülmény bizonyásnak vehető arra, hogy *oa* hangsoportból fejlődött.

A felhoztam jelentésbeli s alaki erősségek tehát, úgy hiszem, elég hathatósan és meggyőzően bizonyítják, hogy a *hajnal* valóban összetett név, a melynek *hajn-* része a vogul *χοј, хуј*, finn *koi* szónak bővült mása és jelentése sajátlag «diluculum, aurora», míg a második tagjában, az -*al*-ban a finn *valu, valo*, ész. *valu, valge* «lux, splendor» név lappang. *Etymonja e szerint: «lux matutina; morgenlicht, morgenröthe».**

*) Befejezésül érdemes még két érdekes körülményre szemügyet vetni. Az egyik az, hogy a *hajnal* szónak a Nagyszombati codexben *halnal* alakja kerül egy helyütt elő: Tanaz időben, mikoron az nap feel kezdvala *halnalnya* a hegnek magassagara (113.) Mátyás Flórián erre az egyetlen bizonyásra támaszkodva azt állítja, hogy a tárgyalásbeli névnek *halnal* volt az eredeti alakja, a mely szerinte „a *holval* hasonmásának lenni látszik

v: n hangcserével; további idomulásai: *hajnal*, *hanjal'*. (NyK. 3:346.) Hogy ennek a következtetésnek semmi igazi alapja nincsen, alig szükség bizonyítanunk. Hiszen már maga az a körülmény, hogy nyelvemlékeinkben merőben egy helyütt bukkan elő a *halnal* forma, elégséges arra, hogy alapos gyanút keltsen bennünk igazeredetűsége iránt. Önkénytelen is arra gondolunk, hogy itt a leíró tolla alkalmasint akaratlan csúszott fölfelé s rovott a *j* helyébe *l*-et; tehát tollhibával van dolgunk, a mint Budenz is tartja (MUGSzót. 102.). Azonban e mellett egy más eshetőség is szeget üthet a fejünkbe, hogy t. i. a *halnal* kombinált alak a *hajnal* és *holval* szavakból. Ezeknek a jelentése ugyanis tudvalevőleg majd hogy teljesen összevág. Már pedig éppen ezen értelmi rokonságuk miatt könnyen föltehető, hogy a leíró ugyan igazában *hajnal*-t akart írni, de fülébe csengvén az azonjelentésű *holval* név is, szórakozottságában összevegyítette a kettőt és *halnal*-t vetett a pergamenre. — A másik figyelmet érdemlő körülmény az, hogy a *hajnal* egyike azon szavainknak, melyek idegen, nyelvekben is honosságot nyertek. Így belekerült a lengyel nyelvbe *hajnal* *hejnal*, *ejnal* alakokban s «morgengesang» jelentésben (l. Miklosich: Etym. Wörtb. 83.); de ugyanebben ismeretes sajátlag «aurora» értelemben is (vö. *hejnal s'vita*=aurora lucet. Linde: Slov. I. 623.) Grimm állítása szerint átkerült a *hajnal* a németiséghez is (l. Ipolyi: Magy. myth. 282. Ipolyi magát a munkát, a melyben Grimm ezt állítja, nem nevezi meg, csupán a lapszámot jelzi. Több fremdwörterbuch-ot megnéztem, de a hajnalt egyikben sem találtam. Végre is: fides penes auctorem! Grimmnek pedig elhihetjük, hogy igazat mond.) Szintűgy meghonosodott a hazai szlávásban ugyanoly értelemben («aurora, morgengesang»), mint a lengyeleknél. Kérdés, mily úton-módon vándorolt a *hajnal* e nyelvekbe? Ipolyi elég bőven fejtegeti eme dolgot (282—285.), még pedig azért, mert két cseh író, név szerint Hanusch és Jungmann, erőnek erejével el akarták a lengyel *hejnal*-, *ejnal*-nak magyar eredetét vitatni s a *Homidlo* szláv pásztoristennek nevével igyekeztek őket rokonságba állítani. De már Grimm megbizonyította törekvésüknek hiú voltát (Ipolyi 284.). Ugyanő észrevette azt is, hogy a lengyel *ejnal*, *hejnal* szavaknak csakúgy, mint a németbe átkerült *hajnal*-nak igazi forrása nem más, mint a magyar éji örök ismeretes «*hajnal* *vagy*on, *szép piros hajnal*, *hajnal* *vagy*on!» kiáltása. Grimm ezen állításának alaposságát terebesen megokolja Ipolyi. Szerinte tudomásul van, hogy az ország tisztán szláv vidékein s városaiban régtől már s utóbbi időkig a várostornyok és várdákról magyar őrszavak, köszöntések stb. kiáltása volt szokásban; így pl. még Bélnél felhozva a besztarczébányai tót toronyőr «*szalaj virasztaj*» kiáltása, mit Bél «szóljál virasztó, szóljál» szavakkal értelmez'. [Helyesen: *Szólaj virasztó, szólaj*; vö. Nyr. 4:226 és 169., hol szintén szó van e dologokról. — S. Zs.] Ez a körülmény, igazat kell adnunk Ipolyinak, kétségtelen érthetővé teszi a *hajnal* szó elterjedését a felvidéki szlávok körében, a kiktől azután könnyen átvándorolhatott a lengyelekhez. Ezek különben is tudvalevőleg állandó kereskedelmi összeköttetésben álltak hazánkkal, nem is említve azt, hogy egy ideig törté-

nelmi kapocs is fűzte őket hozzánk. És ha még hozzávésszük, hogy a 16. században a magyar nyelv divatban volt egyes lengyel nemesi udvarokban, alig lehetséges, hogy teljesen tisztában ne álljon előttünk a *hajnal* átköltözése útja. Egyébként arra nézve, hogy valóban a magyar volt az átadó mind a két szláv nyelvre nézve, nem pedig megfordítva, már maga az a nyelvészeti körülmény is meggyőzhet bennünket, hogy a *hajnal* jelentésköre meg van bennük szorítva. — A mint közletője volt a felvidéki szláv ság a lengyel nyelvnek, ugyanúgy lehetett a hazai németiség is szállítója külföldi atyjafainak.

R. PRIKKEL MARIÁN.

A hajnal szó újabb etymológiájához. Az összehasonlító nyelvészkedés, mely tárgya természeténél fogva többnyire a történet előtti korok rejtelmait kutatja, méltán nevezhető a valószínűségek tudományának. Ritka eset, hogy e téren a vizsgálódás matematikai bizonyossághoz vezessen; mert még oly világos és minden szakértő meggyőződésével egyező ténynél is, minő pl. az, hogy a magy. száz a vog. *sāt*, finn *sata* stb. alakokkal egyetemben iráni eredetű (zend *sata*, szkr. *ṣata* stb.), akadhat módszeres tudós, ki egészen kifogástalan okoskodással bizonyítja, hogy a szó eredeti, sőt elemeire bontható (Nyr. XXI, 243—49. ll.). Meg könnyebben lehetséges az ilyes olyan magyarázatoknál, melyek kezdettől fogva is csak a valószínűség szerény «igény»-ével lépnek föl. Tagadhatatlan, hogy a *hajnal*-nak itt adott magyarázata is magyarázat, valamint az volt a Budenzé is, ki e célra **hajon-* «*lucere*» igét és *<ál* képzést vett föl benne. A kérdés csak az, melyik a valószínűbb. Az-e, mely mindenféle bajos hangváltozásai s egyéb föltételekkel végzi műveletét, mely fölvesz először egy **hajn-* nem létező alapigét, azután ennek valamint egy másik, a kívánatos alakban szintén nem igazolható **val-* «*lucere*» igének participialis összetételét (**hajnó-való*), végül fölveszi a képzőelemek nyom nélkül való eltűnését: avagy az, mely a legközelebbi rokon nyelvben mutatkozó kész szóra (vog. *χuj*, *χoj* «*hajnal*») utal és csupán az ezentúl fönmaradó végzetet igyekszik, mint a bíráló úr is elismeri, «alakilag a legcsekélyebb kifogás» nélkül magyarázni. — Ahhoz, hogy a magy. *hajnal* mythikus kifejezés lehessen, szükségtelen, hogy a vog. *χuj* szó is ily szerepben kimutatható legyen, ha egyébként bizonyos, hogy maga a *hajnal*, mint égi tűnemény, mythikai személyként szerepel a nép hitvilágában. Külömben ha olyan okvetlenség a *χuj*-nak keresett alkalmazása, mutatkozik az a *χuj-puñk*, *χuj-pāñk* «*hajnal fő*» kifejezésben, hol a «fő» másként, mint mythikai apperceptionnak aligha magyarázható. Az énekben is a *hajnal* ragyogása *Kaltés* fejével, illetőleg hajfonatának szétbontásával van kapcsolatba hozva (l. Vog. NépkGyűjt. I, 39.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Ismertetések és bírálatok.

Mi a mondatban ?

John Ries. Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch. Marburg. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung. 1894. M. 3.

I.

A mondatban helyét a nyelvtan többi részei között nem tekint-
hetjük végleg megállapítottnak; ép oly kevés az egyöntetűség a mon-
datban körébe utalt tárgyakat illetőleg. Az a különböző felfogás, mely a
mondatban tárgyalását illetőleg a nyelvészek között uralkodik, indította
e mű szerzőjét a kérdésnek minden oldalról való tárgyalására. Több mon-
datbani mű bírálatában közben érlelődtek meg az itt kifejtett nézetek a szer-
zőben, s az egész könyvön meg is látszik keletkezésének ez a módja;
egyes nyelvészek eljárását bírálva adja elő a saját felfogását, a mi kissé
nehézkessé s szétfolyóvá teszi előadását. Különösen két kérdéssel foglal-
kozik Ries: a nyelvtannak mely részei tartoznak a mondatban körébe, s
mily viszonyban áll a mondatban a nyelvtan többi részeivel.

A könyv két részre oszlik. Első felében bírálja a syntaxis legso-
kottabb tárgyalásmódjait; s már itt előre meg kell jegyeznem, hogy a
szerző különbséget tesz a *syntaxis* és *mondatban* (Satzlehre) elnevezés
között, a mennyiben szerinte a syntaxis nem csupán a mondatok tárgya-
lásával foglalkozik. Első sorban bírálja az olyan eljárást, midőn a synta-
xisba kerül mindaz, a mi a nyelvtan többi részeiből kiszorult; ily módon
egymás mellé kerülnek a beszédrészek, továbbá a szóragozás alakjainak
jelentése és használata, valamint egyes valóban mondatbani kérdések tár-
gyalása. Az ilyen eljárásmódot szerzőnk *elegy-syntaxis*-nak (Mischsyntax)
nevezi, s evvel szemben két más s szintén eléggé elterjedt tárgyalás-
módot vesz bírálat alá: midőn a mondatbannal foglalkozók vagy csak je-
lentéstani kérdéseket vonnak vizsgálódásuk körébe, vagy pedig csupán a
mondatokkal foglalkoznak. Az előbbi felfogás képviselője Miklosich, a
ki így határozza meg a mondatbann: «A nyelvtannak az a része, mely a

szófajok és szóalakok jelentésével foglalkozik, neveztetik syntaxisnak. E szerint a syntaxis két részre oszlik; az elsőnek tárgya a szófajok, a másodiknak a szóalakok jelentése.» (Vergl. Grammatik der slav. Sprachen, IV. k.) Természetes, hogy az így meghatározott mondattan magába foglalja a jelentéstannak egy nagy részét, viszont meg kizárja a mondatok tárgyalását. Evvel szemben sokkal helyesebb az a felfogás, hogy a syntaxis egyedüli tárgya a mondat, vagyis syntaxis annyi mint mondattan. Ries evvel sem elégszik meg; szerinte a szavakról nem mehetünk át egyenesen a mondatra, mert a szavak értelmes kapcsolata még nem mondat, s így némi ugrással jutunk csak a szótanból a mondattanba. Tehát a syntaxis tárgya a mondattani kapcsolatok (*syntaktisches Gebilde*), vagyis szószervezetek (*Wortgefüge*) tárgyalása; e szószervezetek körébe tartozik az egész mondat is. Azonban az az ugrás, melylyel Ries a szótól a mondathoz jut, csak látszólagos, s a nehézség, melyet abban lát, ha a syntaxis egyszerűen mondattannak nevezzük, onnan ered, hogy a beszéd egyes részeit a legkisebben kezdve elemzi. Valóban, ha így soroljuk el e részeket: hang — szó — mondat, némi hézag van a két utolsó között. Azonban a beszédet elemezve, a nyelvbéli egyénből, a mondatból kell kiindulnunk, s úgy kell a kisebbekre áttérnünk. Az előbbi sort tehát helyesen így kell felállítanunk: mondat — szó — hang, s a nyelvtanokban a tárgyalás ellenkező rendje csak kényelem szempontjából történik. S ha nem is mondhatjuk, hogy a szavak összefüzése már mondat, annyi mindenestre igaz, hogy a mondat szavakból áll. Megelégedhetünk tehát avval a meghatározással, hogy a mondattan (vagy syntaxis) a nyelvtannak az a része, mely a mondatokkal s a mondat részeivel foglalkozik.

Könyvének második részében Ries a mondattan viszonyát tárgyalja a nyelvtan többi részeihez. Gyakori eljárás, hogy a nyelvtanok és nyelvészeti munkák szerzői a hangtant, alaktant és mondattant állítják egymás mellé, mint a nyelvtan fő részeit; e három részhez járul újabban, mint szintén külön főrész, a jelentés tan. A következtetlenség és logikátlanság, mely e felosztásban nyilvánul, könnyen szembetűnik. Alaktan és mondattan, valamint jelentés tan és mondattan, nem egyrangú s egymás mellé állítható részek, mert nincs közös alap, melyre támaszkodva ilyforma osztályozást felállíthatnánk. Az iskolai célokat szolgáló nyelvtanban még szembeállíthatjuk az alaktant a mondattannal, az előbbi részbe osztva mindazt a mi a megtanulandó nyelvben a szók alakjára vonatkozik, s a mire a tanuló első sorban rászorult, ha az illető idegen nyelvvel foglalkozni akar. Azonban valamely nyelv tudományos tárgyalásában ilyen, tisztán praktikus célnak nem szabad a tárgyalás helyes módját megzavarni. A beszéd, mint már említettem, a következő részekből áll: mondat szó, hang; e szerint a nyelvtannak három főrésze, melyet joggal egymás

mellé állíthatunk: a mondattan, szótan és hangtan. E mellett a nyelv tényeit két külön szempontból tárgyalhatjuk, t. i. alakjuk és jelentésük szerint. Így tehát az említett főcsoportokon belül külön kell tárgyalni a szavak, valamint a mondatok alak- és jelentés-tanát. Külön, monographikus tárgyalásra alkalmas lehet valamely nyelv alaktana vagy jelentés-tana, ily esetben meg is állhat ez az elnevezés; de valamely nyelvnek rendszeres és tudományos célú leírásában ezeket a részeket semmi esetre sem szabad a mondattan mellé állítani. Már csak azért sem, mert hisz mind az alaktan, mind a jelentés-tan önállóan tárgyalva mind szótani, mind mondattani részleteket egyesít magában; sőt ha egy nyelv alaktanát külön akarjuk tárgyalni, a jelentés-tan egyes részleteit is bele kell vonni. Az egész nyelvtant rendszeresen tárgyalva, szét kell választani a részleteket, mindent a maga helyére utasítva.

A nyelvtant tehát, a most említett szempontokat figyelembe véve, a következőkép kell felosztani:

I. Hangtan.

II. Szótan.

III. Mondattan.

1. A szók alakja.

1. A mondatok alakja.

2. A szók jelentése.

2. A mondatok jelentése.

Ries ezután részletesen tárgyalja, mi való a mondattan körébe, s mit kell eddigi, szokásos tartalmából a többi részek, különösen a szavak jelentés-tana javára kiválasztani. Az egyes részek határait szétválasztva sok oly nehézségre akad Ries, melynek ismét az a felfogása az oka, hogy ő a beszéd legkisebb részéből indul ki, s úgy halad fölfelé. Ha az ellenkező eljárást követjük, s a mondatot tekintjük a beszéd legfőbb egységének, világosan szétválik a mondattan és a szótan köre. A mondattanba tartozik minden, a mi az egész mondatra, valamint egyes részeire, tehát a mondatrészekre vonatkozik. A szótan pedig a szavak alakjával és jelentésével foglalkozik tekintet nélkül mondatbeli szereplésükre.

Igen helyesen tárgyalja végül Ries a mondattan és stílusztika viszonyát. Utal arra, hogy tulajdonképp nem mondattant és stílusztikát, hanem nyelvtant és stílusztikát kell egymás mellé állítani, s hogy e két tudományszak között nem tárgy, hanem csupán cél és felfogásmód tekintetében van különbség. A stílusztika elfogadja a nyelvtan tényeit, s arra építi a maga igazságait. A cél különbsége talán így tehető legkönnyebben érthetővé: a nyelvtan azt kutatja, mi van valamely nyelvben, hogyan tudja az illető nyelv a gondolatokat kifejezni, a stílusztika célja ellenben megállapítani, mikor helyes és szép a nyelvbeli kifejezés.

BALASSA JÓZSEF.

II.

Riesnek 163 lapra terjedő könyve a syntaxis tárgyának, tárgyalása módjának és a grammatika többi részeihez való viszonyának meghatározásával foglalkozik, és habár nem is tulajdoníthatok fejtegetéseinek oly kiváló fontosságot, mint a külföldi kritikának némely nyilatkozatai (v. ö. pl. Liter. Centrbl., 1894, n. 27 és Berl. Phil. Wochenschr., 1894, n. 38), szívesen elismerem, hogy a tárgyat behatóan és érdekesen fejtegeti, s hogy általában véve könyve időszerű. Mert bármennyire különösnek tetszik első pillanatra annyi rengeteg sok syntaxis megírása után annak a kérdésnek fölvetése, hogy mi a syntaxis? : ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, csakhamar be kell látnunk, hogy a grammatikát eddigelé nem sikerült végérvényesen taglalni, hogy nincsenek pontosan meghatározva részei, részeinek anyaga és tárgyalása módja, és hogy különösen kuszáltak a nézetek a syntaxis felfogásában. Hangtan, alaktan, szótan, synonymika, jelentéstan, syntaxis, stilisztika, retorika, lexicographia stb. mind nyelvvel foglalkozó disciplinák, de nem kaptunk még végleges feleletet arra a kérdésre, hogy nem tekinthetők-e mindezek a disciplinák az úgynevezett nyelvtan (grammatika) részeinek, és ha nem, akkor melyek a nyelvtan részei, és különösen, hogy mi hát tulajdonképpen a syntaxisnak anyaga és tárgyalása módja?

A kérdésnek utolsó felére törekszik feleletet adni Ries könyve két fő, egy destructiv és egy constructiv részben, melyek közül az első az eddigelé dívó syntaktikai rendszerek bírálatát, a második a szerző syntaktikai rendszerének megokolását foglalja magában. Az eddigi syntaktikai rendszereknek három főfaját különbözteti meg. Az egyiket, a legáltalánosabban elterjedtet, helyesen nevezi «vegyülék-syntaxisnak» (Mischsyntax), mert ebben minden elvi megállapodás nélkül tárgyalatnak különböző módon, különböző, majd az alaktanba vagy szótanba, majd a syntaxisba, majd a stilisztikába vagy retorikába tartozó nyelvi jelenségek, úgy hogy bátran kimondhatni, hogy az ilyféle syntaxisok rendszerének egyedüli alapelve a rendszertelenség. Ennek a rendszernek méltó elítélése után áttér a másodikra, a Miklosich-félére, melyet méltán még kevésbé helyeselhet az előbbinél, a mennyiben Miklosich szerint a syntaxis a szónemek és szóalakok jelentésének a tana, és nem tartozik körébe a mondatnak tárgyalása, mely pedig kétségtelen, hogy a syntaxisnak legfőbb részét képezi. Azután áttér a szintén nem kevesek által követett rendszernek bírálatára, mely szerint a syntaxis teljesen azonosíttatik a mondatok tanával. Szerző kijelenti, hogy ez utóbbi felfogás legközelebb áll ugyan az övéhez, de nem fogadhatja el a maga egészében, mert vannak olyan szók vagy több szóból álló szószerkezetek

(m. pl. könyvcímek és hirdetések, teszem ilyenek «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris»), melyek nem mondatok és mégis a syntaxis körébe tartoznak. Végül kifejtvén könyvének második tórészében a syntaxisnak az alak-, jelentés-, szó-, hangtan- és stilisztikához való viszonyát, arra az eredményre jut, hogy a syntaxis «szószerkezettan», és hogy a mondatok mint szószerkezetek a syntaxisnak csak legfőbb, de nem egyedüli tárgyát képezik. Az egész nyelvtant három részre osztja következőképen: I. Hangtan. II. Szótan. A) A szavak alakjának tana. B) A szavak jelentésének tana. III. Szószerkezettan. A) A szószerkezetek alakjának tana. B) A szószerkezetek jelentésének tana.

Hogy szerzőnk érvelései nem kifogástalanok, az különösen kitűnik az' első főrésznek *Syntax als Satzlehre* (45—61. ll.) című harmadik fejezetéből, melyben a mondattan értelmében vett syntaxis rendszerének helytelenségét törekszik kimutatni. Szerző rendszerének főhibája az, hogy míg a nyelvtan 2. és 3. részébe tartozó anyagot igen helyesen az alaki és jelentésbeli nyelvi sajátosságokra való tekintetből két, A-val és B-vel jelzett alosztályba sorozza: az egész nyelvtan anyagát — a helyett hogy itt is tekintettel lenne az alaki és jelentésbeli momentumokra — már tisztán csak az alaki tulajdonságok alapján osztja három részre. Hogy ez helytelen eljárás, kiviláglik abból, hogy vannak olyan szavak is, melyek egyetlen egy hang által fejeztetnek ki (mint pl. ó, ő, e), és olyan mondatok, melyek egy szóból állanak; tehát szerzőnek pusztán alaki felosztása alapján csakis a hangtannak illetőleg szótannak keretébe tartozhatnának. De ez természetesen lehetetlenség, s így a szerző kényszerítve van az illető egy hangból álló szavaknak és egy szóból álló mondatoknak tárgyalását részben a hangtanba, részben a szótanba, illetőleg részben a szótanba, részben a szószerkezettanba tartozónak nyilvánítani, a mire bizonyára nem volna szüksége, ha a nyelvtant — tekintettel nemcsak az alakra, hanem a jelentésre is — hang-, szó- és mondattanra osztaná. Szerző szerint a syntaxis = szószerkezettan (szószerkezeten két vagy több szóból álló kifejezést ért), melynek a mondatok csak fő, de nem egyedüli anyagát képezik; szerinte a mondat = szószerkezet, s ez többnyire így is van, de nem mindig, mert, mint fentebb említettem, a mondat sokszor csak egy szóval fejeztetik ki, s akkor nem tekinthető szószerkezetnek, szóval: a mondat nem = szószerkezet, s így a mondattan nem képezheti részét a szerző által tisztán külsőleg, alakilag felfogott szószerkezettannak.

Aszerző szerint a syntaxisnak tárgyát azért képezik a szószerkezetek (és nemcsak ezeknek egyik faja, a mondatok), mert számos olyan kifejezés van a nyelvben, mely se mondatnak, se mondatrésznek nem nevezhető és azért mégis syntaktikai jelentőséggel bírván, a syntaxisba

tartozik; ilyenek pl. a már említett könyvvezímekek és hirdetések, m. pl. «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris». Én azonban az ilyféle kifejezéseket, bármennyire törtem rajtuk a fejemet, nem tudom másként magyarázni, mint hogy azok a könyvvezímekeknél és hirdetéseknel szokásos brachylogia folytán részei egy csak gondolt, de szavakkal csak részben kifejezett mondatnak, tehát mondatrészek, s mint ilyenek a mondatannak vett syntaxisba tartoznak. De a szerző tovább megyen, s mintegy ad absurdum viszi érvelését. Azt bizonyítgatja ugyanis, hogy tudományos syntaxisban a mondatoknál is csak azoknak alkotó elemei (nyilván az alany és állítmány) bírnak a mondat szempontjából fontossággal, míg a mondatnak többi (bővítő) részei nem tekinthetők a mondat részeinek, hanem csak mint szó szerkezetek veendő figyelembe. Ime szinte hihetetlennek látszó okoskodásának foglalata saját szavai szerint a 60—61. lapokon:

«Handelt es sich ... (wie im Sprachunterricht) darum, bestimmte vorliegende Sätze grammatisch zu analysiren, so wird man es allerdings nicht umgehen können, alle Worte des Satzes als seine Theile zu bezeichnen ... Es unterliegt natürlich keinem Zweifel, dass in einem bestimmten Satze jedes in ihm vorkommende Wort als ein Theil dieses Satzes angesehen werden kann ... Handelt es sich aber nicht um die grammatische Analyse bestimmter Sätze in der Schulpraxis, sondern um die wissenschaftliche Erforschung und Darstellung der Form, Bedeutung und Bildung der syntaktischen Gebilde überhaupt, so werden einerseits für das syntaktische Gebilde, das wir ... als «Satz» bezeichnen, nur die constituirenden Theile desselben, nicht die zufälligen ... in Betracht kommen; und andererseits werden Form, Bedeutung und Bildung der nicht satzbildenden Wortgruppen gesondert zu behandeln sein, ohne Hineinmischung der Beziehungen zum Satze, die ihrerseits für die Wortgruppen wiederum nichts Wesentliches, sondern etwas Zufälliges sind.»

Tehát szerző a mondat bővítő (esetleges) részére nézve kétféle felfogást, egy iskolait és egy tudományosat tart lehetségesnek, a mit szintén nem értek, mert én úgy vélekedem, hogy a tárgyalás módja, a módszer lehet ugyan; különböző az iskolai és tudományos nyelv-tanban, de helyes felfogás egy és ugyanazon tárgyra nézve csak egy lehetséges: tehát arra nézve is, hogy a mondatnak bővítő elemei a mondat részeinek tekinthetők-e vagy sem, úgy az iskolai mint a tudományos nyelv-tanban csak egyféle felfogás lehet helyes.

Helyesen különböztet meg a szerző úgy a szó-tanban mint a syntaxisban alaki és jelentésbeli elemeket, csak hogy alig hiszem, hogy ezek az elemek egymástól annyira elkülönítve volnának tárgyalhatók, mint a hogy szerző gondolja. Általában véve helyén való lett volna, hogy a sz. annak kimutatására, hogy miként gondolja ő rendszerét a praxisban ki-

vihetőnek, megkísérlette volna valamely nyelv tanának vázlatát könyvéhez csatolni függelékként.

Ismételem, hogy a sz. nézeteivel épenséggel nem értheték egyet, de tekintetbe véve, mennyire meg nem állapodottak a nézetek a nyelvtan és különösen a syntaxis lényegének és rendszerének felfogása tekintetében, és tekintetbe véve, hogy szerzőnek beható tárgyalásai ha nem is meggyőzők, de legalább újabb gondolkodásra készítetnek a nyelvtudománynak egy igen nehéz és fontos kérdésében: könyvét a szakértők figyelmébe ajánlom.

PECZ VILMOS.

A finnség szláv jövevényszavai.

Dr. Joos. J. Mikkola: *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen.*—Helsingfors, 1894. 8°. 6+193 l.

A finnség tekintélyes számú jövevényszavai jó részének mintaszerű kimutatását birjuk Thomsen Vilmos két remek munkájában: *Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen* (1870) és *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog* (1890). A germán és a balti elemeken kívül meglehetősen számmal találhatók a finnságban orosz jövevényszavak is, különösen a karjalaiak, olonciek, vepszek és vótok nyelvében, a kik mai napság szoros érintkezésben élnek orosz szomszédjaikkal. A szlávsnak a finnságra gyakorolt hatását legelőször tudtunkkal a nemrég fölfödözött német finnista, a hamburgi Fogel Márton (1634—1675) érintette, a ki a finn *leipä* (kenyér) és *lusikka* (kanál) szavakat a *cleba* és a lengyel *lyska* mássaiúl említi. A finnek közül az élesszemű Porthan volt az első, a ki ügyet vetett az orosz jövényekre, s azon egybevetései, a melyeket mutatóványokul fölsorol, majdnem mind megállhatók. Utána Sjögren foglalkozott e tárggyal, s ő már 144 orosz szóátvételt állított össze, de ezeknek körülbelül csak a fele kétségtelen. Teljesebb és szigorúbb kritikával készült Ahlqvistnak egy kis dolgozata (1857), a melyben csak egynéhány merész egybevetést találunk. Ugyanő még egyszer foglalkozott e tárggyal a finn nyelv műveltségi szavairól írt érdemes, bár sok helyütt nem eléggé kritikus munkájában. Máskép fogta föl tudvalevőleg a szlávsnak, valamint általában az indogermánásnak a finnséghez (általában az ugarsághoz) való viszonyát Anderson Miklós ismeretes munkájában (*Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen*. Dorpat, 1879), a melyben a szláv elemeket szintén nem jövényekül, hanem az ősrökonság tanúiul idézi, de csak csekély számmal. Lönnrot

nagy finn-svéd szótárában szintén találunk utalásokat sok jövevénytípus eredetére.

Mellékesen Thomsen is ügyet vetett a finn-szláv érintkezésekre. Korábbi munkájában annak a lehetőségére utal, hogy már a közös ugor alapnyelv ki volt téve valamely szláv-litván nyelv hatásának. Ettől a föltevéstől azonban újabb munkájában már elállott, s most azt bizonyítja, hogy az ugarság azon rendkívül régi indogermán jövevénytípusainak eredete jórészt az iráni nyelvekben keresendő. A finnségben, különösen a legkeletibb ágaiban mutatkozó szláv hatásnak csak elenyészően csekély része vihető vissza oly régi korba, mint a germán és litván átvételek. Úgy látszik, hogy a finnek csak aránylag későbbi időben jutottak közvetlen érintkezésbe a szlávokkal, s valószínűleg a nevüket is a germánoktól vették át. Setälä a finnség hangtörténetéről szóló munkájában a szláv átvételeket is a megillető figyelemben részesíti és több átvételi réteget különböztet meg köztük.

Vége a finn és szláv nyelvi érintkezésekről terjedelmes munkát írt Weske Mihály, a nemrég elhunyt észt származású kazáni egyetemi lector. Munkájában (Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Kazán, 1890) először az orosz nyelvbeli finn jövevénytípusokról szól, azután a finn nyelvekbe belekerült szláv, orosz és litván szavakról, végre a szláv, litván és finn nyelvek közös szavairól. Weske azzal a fantasztikus föltevéssel áll elő, hogy a finn nyelvekben nemcsak a szláv-litván, hanem a szláv-litván-germán nyelvegység korából származó jövevénytípusok is találhatók. Műve azonban némi különösségei, módszerbeli hibái és zavarossága mellett is mint az első, a mely a tárgyat behatóan vizsgálja, mindenesetre figyelemre méltó.

Még néhány kisebb dolgozat megbeszélésével fejezi be Mikkola a tárgyára vonatkozó előző irodalom fölött tartott szemlélését, a mely az olvasót meggyőzheti arról, hogy a finn-szláv nyelvi érintkezések kérdésének újabb, beható és kritikai tárgyalása korántsem volt fölösleges.

A finnség jövevénytípusainak legrégibb rétege a litvánból való, mint már Thomsen igen meggyőzően kimutatta. A szláv jövevénytípusok későbbiek a litvánoknál, s mint Mikkola hangtani kritériumok és történelmi adatok alapján kimutatja, a germán (gót) jövevényeknél is újabbak. Mindazonáltal megengedi, mert némely nyomok a nyelvben arra mutatnak, hogy már a litvánokkal való érintkezés korában is tótételek szláv telepítési kísérletek a finnség egykori lakóhelyeinek közelében.

A nyelv, a melyből a finnségnek szláv jövevénytípusai kerültek, kétségtől az orosz volt; ezt bizonyítják a finnség akkori lakóhelyeinek régibb és jelenlegi néprajzi viszonyai. Hogy mely orosz nyelvjárásból valók azok a régibb szláv jövevények, azt nem lehet egykönnyen

megállapítani, mert azon átvett szavak oly korból valók, a melyet néhány század választ el a legrégebb orosz írott nyelvemlékektől. Mindenesetre oly régiek a finnség szláv jövevényszavai, hogy a történelem-előtti orosz nyelv alakjait mutatják, azért M. az ó-orosztól (az írott nyelvemlékek nyelvétől) való megkülönböztetés czéljából *ős-orosznak* nevezi.

A szláv jövevényszavak ezen legrégebb rétegén kívül vannak későbbi orosz átvételek is valamennyi finn nyelvben (az egy lívet kivéve, a mely a későbbi orosz jövevényszavakat a lett nyelv közvetítésével kapta). Legkevesebb van természetesen az oroszországtól legtávolabb eső nyugati finn nyelvjárásokban. Különösen műveltségtörténeti tekintetben érdekes néhány a finn és észtl nyelvben előforduló egyházi műszó (*kuoma* = koma, *pakana* = pogány, *pappi* = pap, *raamattu* = szentírás, *risti* = kereszt stb.), a melyek arra vallanak, hogy az oroszok részéről meglehetősen régen, a római katolikus vallás meghonosítása előtt, történtek a görög-katolikus hitre való térítési kísérletek. (Azon finnek-nél, a kik a görög-katolikus hitet vallják, majdnem az egész keresztény terminologia az oroszból van átvéve vagy lefordítva).

A következő fejezetben a szerző az orosz jövevényszavakban mutatkozó hangmegfeleléseket tárgyalja és következtetéseket von ki belőlük az *ős-orosz nyelv* hangzására nézve.

A munka legterjedelmesebb részét a betűrendes szójegyzék teszi, a melyben a régibb átvételek lehetőleg teljes számmal vannak tárgyalva, az újabbak közül azonban jobbra csak azok, a melyek a hangtani részben példáulkül szerepeltek. Találunk közöttük természetesen olyanokat is, a melyek (más úton) a mi nyelvünkbe is belekerültek; ilyenek pl. *pirta* = *borda* (takácsborda), *papu* = *bab*, *unukka* = *unoka*, *varpu* = *veréb*, *kaatio* = *gatyá*, *kapusta* = *káposzta*, *kaasa* = *kása*, *kassara* = *kaczor*, *risti* = *kereszt*, *kuoma* = *koma*, *kurva* = *kurva*, *akkuna* = *akna*, *pätsi* = *pest*, *pakana* = *pogány*, *pappi* = *pap*, *vapaa* = *szabad*, *uläsa* = *uteza*, *hurttä* = *hort* (a Beszterczei és a Schlägli Szójegyzékben), *siisti* = *tiszta* stb.

Meg kell még említenem, hogy a finn *kurkku* (torok) szó, a melyet eddig mindig a mi *torok* (*torko-*) szavunkkal egyeztetünk, idegen eredetűnek bizonyult; szerzőnk előbb egy *ős-orosz* **кѣркѣ* (óbolg. *кѣркѣ* collum) alakból származtatta, utóbb azonban (133. l.) valószínűbbnek tartja, hogy germán jövevényszó (v. ö. ó-éjsz. *kverk* 'kehle, gurgel', *kyrkja*, *würgen*), s ez utóbbi nézetét a fölhozott okoknál fogva el is fogadhatjuk. A finn *vaati-* (kiván, követel) ige, a melyet Budenz (MUSz. 556.) a mi *vágy-* igénkkel egyeztetett, szerzőnk szerint szintén jövevényszó (< *вадѣть* 'anlocken' vagy < *ős-éjsz.* **kvađja*, **kvādia*, ó-éjsz. *kveđja* 'anreden, auffordern, fordern, begehren, bitten' 93. l.)

Melegen ajánljuk Mikkolának kiváló gonddal és szigorú kritikával írt munkáját nyelvésztársaink figyelmébe.

SZINNYEI JÓZSEF.

Helyneveink eredetéhez.

A honfoglalás története. A művelt közönség számára írta Borovszky Samu.
Budapest, Franklin-Társulat, 1894. Ára 1 frt.

Nem bemutatónál írjuk e sorokat; Borovszky könyve, A honfoglalás története ismert, élvezettel olvasott irodalmi mozzanata az ezredéves ünnepre készülődő mozgalmaknak. Világosan, vonzóan, műgondra valló előadásban beszéli el nekünk a honfoglalás történetét, jobban mondva nemzetünk eredetét s viszontagságait a mai magyar haza megalapításáig. Van azonban művének egy oldala, a mely a nyelvészt külön is érdekli: a magyar helynevek magyarázata, a melylyel a XIII—XVI. fejezetek foglalkoznak. E helynév-magyarázatok jelentékeny része ugyan az előző kutatások, különösen Hunfalvy Pál nyomozásainak eredményeit adja elő, azonban igen sok új származtatás, eredeti ötlet is kerül közöttük napfényre. Mi e helyen csak ez utóbbi névmagyarázatokra akarunk figyelmeztetni s itt-ott némi észrevételt tenni.

A római korbeli helynevek rövid tárgyalása s a helynevek fontosságának hangsúlyozása (XIII. fej.) után először a szláv eredetű helyneveket fejtegeti Borovszky részletesebben. Kiemeli azon szemléleteket, melyek a helynév-alkotásban legnagyobb szerepet játszanak: «Valamely geographiai objectum fehér vagy fekete színe, új vagy ó volta, valamely folyó gyors vagy lassú haladása, valamely hegy görbe vagy kopasz teteje, erület sík vagy pusztaság fekvése, vidék szép vagy kies tekintete, víz meleg vagy sós állapota: oly jellemző sajátságok, melyeknek legtöbb helynévünk köszönheti eredetét» (68. l.). Igen nagy szerepet játszanak a helynév-alkotásban a növény-, állat- és ásványnevek is. Érdekes aztán, hogy a népnek értelemkereső hajlama mennyire kiforgatja az idegen eredetű s pl. állatot, növényt, ásványt vagy egyebet jelentő nevet eredeti mivoltából. A mai biharmegyei *Szent-Elek* falu pl. a XVI. század elején még *Essenyelelek* volt s ennek elő részében Borovszky szerint egy kőrisfát jelentő szláv szó (vö. tót *jaseň, jeseň*, Jancsovic) lappang. Mindenesetre bizonyos, hogy a *Szent-Elek* merő népetimologia. Némely helyneveink természetrajzi tanulságokat is rejtene. A bölénynek szláv nevéből például t(tót *tur*) számos helynevet lehet származtatnunk; ilyen eredetűeknek említi Borovszky a *Tur*, *Tura*, *Turány*, *Turcz*, *Turócz*, *Turopolja* stb. neveket. (Már a *Turzó*-t talán a családnévből kellene inkább magyaráznunk.)

E nevek arra vallanak, hogy hazánk hajdan bölényekben igen bővelkedett s a magyarázatot megerősítik a magyar eredetű *Belényes*, *Belényszeg* helynevek, valamint a germán eredetű *Visonta* is, mely szintén bölényt jelent.

A szláv eredetű nevek közt, mint a *volŭ* 'ökör' szó származékát említi a háromszéki *Voldál*-t is. Megjegyezzük, hogy e név nem kis valószínűséggel a magyar nyelvből is megfejezhető (vö. régi *valál*, am. ,birtok, helység, falu', l. Nyr. III. 291), a mi természetesen nem zárja ki, hogy a helynév mégis idegen s talán épen szláv származású legyen. A helynevek eredetének kérdése általában a legnehezebb föladatok egyike. A történeti adatok hiányos volta mellett s főkép mert a kellő régiségből nincsenek teljesen megbízható följegyzéseink, a kutatót lépten-nyomon csalóka látszatok, népetimológiák délibábjai vezethetik félre. E sorsot bizonyára a Borovszky magyarázatai sem kerülték ki; mindamellett, ha egy részük pusztán ötletté fog is idővel fozzlani, megérdemlik figyelmünket. Hogy több magyarázata valóban nem állja ki a történeti adatok ellenvető szavát, kimutatta Nagy Géza a munkáról szólóban (l. Ethnographia V. 205. s köv. II.), a hol egyebek közt oly régi névalakokat is idéz, melyek a kérdéses helyneveknek világosan személynevekből való származása mellett bizonyítanak. *Makó* neve nem származhatik a szláv eredetű *mák* szóból (76. l.), mert régen *Makófalvá*-nak nevezték, *Makó* (régiesen *Mokou*) bánról, a kinek 1256-ban jutott birtokába. *Púskaháza* sem az erdőirtást jelentő szláv *paseka*-t rejtj elő részében, mint Borovszky vallja (80. l.), hanem Nagy Géza szerint az Árpád-kori *Púska* személynévből magyarázandó, stb.

Legnagyobb számmal és legtöbb eredetiséggel a germán eredetű helyneveket kutatja Borovszky (XV. fej.), s itt néhány olyan tetszetős magyarázatot ad, hogy a tárgy minden kényessége mellett is megnyeri hitünket. Csak egy párt említek.

A *Körös*, *Körös*, mely régen *Kris*-nek hangzott, Borovszky szerint az ófelnémet *griez* 'föveny, homok' szóból származik, a melyből a német földön gyakori *Griez*, *Griezpah* nevek is keletkeztek (85. l.). A *Bakony* hegység nevét az ófn. *buochâ* 'bükffa' magyarázza meg s teljesen egybevág a Fulda melletti *Bocconia* erdőnévvel (86. l.). Az erdélyi *Baromlak* nem egyéb mint a német *wurmloch* 'kigyólyuk' magyarosodott alakja; német neve ma is *Wurmloch*. A szatmármegyei *Béltek* neve az ófn. *waldeck* 'erdővég, erdőalja' szóból ered, s 1475-ben még valóban *Erdőalja-Béltek*-nek nevezték (87. l.).

Érdekesen és a nyelvbuvárra nézve is igen tanulságosan csoportosítja Borovszky a magyar szókból származott helyneveket (XVI. fej.), a melyeknek etymonjaiból műveltségtörténeti tanulságokat is von le,

Nem terjeszkedhetünk ki e magyarázatok ismertetésébe, csupán néhány észrevételt teszünk reájuk. A *Verebély* helynevet szerzőnk a *veréb* szóból származtatja (96. l.), csak hogy képzését nyelvészetileg alig tudnók magyarázni. Valószínűleg népetimologia az egész alak. A *Körtvélyes* helynévénél (uo.) meg kellett volna a nagyobb közönségre való tekintettel jegyezni, hogy a *körtve* szónak régi teljesebb alakja *körtvély* volt. A *kő* szónál (97. l.) föl lehetett volna említeni, a mire Nagy Géza is figyelemztet (Ethnogr. V. 200), a *Bálványkő*, *Hegykő* (régén *Igykő*, azaz szent kő) helyneveket is. Az *örvény* szóra nézve (98. l.) megjegyezhetjük, hogy nemcsak régi helyneveinkben, hanem a codexekben is előkerül néha *örény*, *öríny* alakkal (l. NySzót.). A fejezet végén megjegyzi szerzőnk, hogy «vásárt jelent helyneveinkben a *-soka* szó is» (102. l.). Nem ártott volna ilyen helynevekből példát is idézni, mert nem mindenki ismeri őket.

Mint érdekeset megemlítem még a *székely* szónak új magyarázatát, melyet a sok régi mellé Borovszky ad (118. l.). Szerinte a *székely* név a gót *sakula* szónak átalakulása volna, a mely verekedőt, harczost jelent s a melylyel a gepidák, e gót faj illetve volna az erdélyi magyarokat. Bizonyosságul Kézait említi szerzőnk, a ki a székelyeket *zaculi*-nak nevezi, s hivatkozik a *Székelyhid* névre is, melynek régi alakja *Zakulhid* volt.

Borovszky munkája mindenestre figyelemre méltó adalékokat nyújt helyneveink magyarázatához, s ennél fogva a nyelvészek külön érdeklődésére is bizton számíthat.

ZOLNAI GYULA.

Az arab nyelvjárások legújabb irodalma.

Az élő arab nyelv különféle dialektusait csakis a legújabb időben kezdték a mai nyelvtudomány methodusának megfelelő módon feldolgozni. Csupa empirikus leírások és gyakorlati czéloknak szolgáló kézikönyvek régóta vannak. De a mint pontosabb megfigyelés után kiderült, e kísérletekben még a nyelvjárások hangviszonyai sincsenek elég élesen feltüntetve. Még arról egyáltalán nem volt szó, hogy az egyes nyelvjárásokon belül előtűnő árnyalatokat megfigyelték volna.

Valamely vulgáris arab dialektusról tudományos módszeren alapuló nyelvtant legelőször 1880-ban *Spitta Vilmos**) dolgozott, a kairói alkirályi könyvtár korán elhunyt igazgatója. Előtte csak szórványosan mutatkozott itt-ott valamely kisebb körre terjedő tudományos kísérlet, mint

*) *Grammatik des arabischen Vulgärdialektes von Aegypten* (Lipscse 1880, XXI.+519. lap). V. ö. ismertetésemet *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* XXXV. köt. (1881) 514—529. lapjain.

pl. a *Walliné*, ki a tőle gyűjtött beduin-költemények ismertetése alkalomával az arab hangtan alapját vetette meg¹⁾ és *Wetzsteiné* a szíriai sivatagban tanyázó beduinok nyelvjárásáról.²⁾ Spitta uttörése után az ő általa megmutatott módszer szerint fogtak valamennyi arab nyelvjárás feldolgozásához. E törekvések már most egy egész irodalmat teremtetek, melynek pusztá bibliographiai felsorolása is (tulságosan sok tért igényelne. Csak azt az egyet akarom megemlíteni, hogy most, a mint ezt *Vollers*-nek, Spitta hivatalos utódjának kitűnő munkája³⁾ legjobban mutatja, az új irány hatása alatt, még a pusztán gyakorlati célra rendelt nyelvkönyvek is tudományos alapvetésre épülnek.

Az arab nyelvjárások között régiebb időben egyről sem termett annyi nyelvtan, szókönyv és a gyakorlati elsajátításra szolgáló segédkönyv, mint az Afrika északi részén élő arab nyelvjárásról, az ugynevezett *maghrebi*, azaz nyugati dialektusról. Ennek feldolgozásában már a XVI. század elejétől kezdve⁴⁾ legelőször a spanyolok működtek, kapcsolatban azon ténnyel, hogy e dialektus egy fél évezreden át élő nyelve volt Spanyolország lakosságának. A Spanyolországban uralkodó mórok e nyelven beszéltek. Az arabul beszélő mohammedánok között eszközöndő hittérítés elősegítése volt e legrégebb nyelvkönyvek közvetlen célja. Sűrűbben azonban évszázadunk harminczas éveit óta jelentkeztek a maghrebi dialektus feldolgozásai, még pedig a *francia* irodalomban.

Könnyen sejthető annak oka, hogy miért részesült éppen az észak-afrikai arab nyelvjárás ily kiváltságos gondozásban, és miért éppen *francia* részről. Algeria meghódítása által ugyanis az ottani arab nyelvjárás gyakorlati ismerete életbevágó szükségévé vált ezer meg ezer francia embernek, kik Algeriában mint állami hivatalnokok működnek, vagy mint gyarmatosok ott megtelepedtek, vagy akár csak mint utazók az ország nyelvének ismeretére szorultak. Franciaország politikai érdeke, vagy akár — a mint mondani szokás — kultúrmissziója Afrika északi

¹⁾ Számos cikkben, melyek a *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellsch.* V. VI. IX. és XII. köteteiben jelentek meg, különösen *Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung* IX. köt. (1855) 1—69. I. XII. köt. (1858.) 599—675.

²⁾ *Sprachliches aus den Zeltlagern des syrischen Wüste* (U. o. XXII. köt. (1868) 69—198. I.

³⁾ *Lehrbuch der aegypto-arabischen Umgangssprache mit Übungen und einem Glossar* (Kairo, 1890).

⁴⁾ *Arte para legeramente saber la lingua araviga. Vocabulista aravigo in letra castellana* (Granada, 1505.). E ritka könyvből (szerzője Pedro d'Alcala) újabb kiadást *de Lagarde* eszközölt.

és nyugati partvidékén, a bennszülöttek nyelvének ismerete nélkül nem volna teljesíthető.

A mit a francziák e téren dolgoztak, pusztán csak gyakorlati, mindennapi szempontból történt. A nyelvtudomány igényeit nem igen vették figyelembe, úgy, hogy *Stumme*, az alább említendő munkák egyikének szerzője, teljes joggal panaszolja el bevezetésében: «Es ist und bleibt doch sonderbar, dass man in Frankreich für wirklich wissenschaftliche Durchforschung der arabischen Dialekte des Maghreb so wenig Interesse bezeugt».

A francziák gyakorlati szó- és nyelvkönyveit, «guide de conversation»-jait e századunk elején egy férfi munkássága előzte meg, a kinek helye a nyelvészet ez ágának művelésében, bennünket annál is inkább érdekel, minthogy magyar származásu emberről van szó.

Értem *Dombay Ferenczet* (szül. Bécsben 1758., megh. 1810.), kit bátran lehet az északafrikai nyelvjárás ismertetésének uttörőjéül tisztelni. Huzamos ideig tartózkodott Északafrikában; a II. Józseftől Marokkóba küldött követségnek tagja volt. Irodalmi munkássága a mohamedánság e része történelmének és művelődésének ismertetése körül csoportosul. 1800-ban jelent meg «*Grammatica linguae mauro-arabicae juxta vernaculi idiomatis usum*» című munkája, melyet sok ideig, míg csak a francia könyvek ki nem szorították, a maghrebi nyelvjárás *standard work*-jának tekintettek. *)

Dombay munkáinak érdemét le nem szállítja azon tény, hogy most, megjelenésük után ide s tova egy századdal, már teljesen elavultak. A maga idejében nem végzett felesleges munkát, mindenesetre komolyan előbbrevitte az arab nyelvjárások ismeretét, és — a mi érdemének méltóságára külön kiemelhető — szótári tekintetben számos becses adatot őrzött meg (különösen a marokkói beszédre nézve), a melyeket Dozy az arab szótárak mellé szerkesztett pótlásaiban (*Suppléments aux dictionnaires arabes* 1881.) felhasználhatott.

E nyelvjárás körül is az újabb nyelvtudomány szellemében a tudományos munka csak Spitta'uttörése után indult meg. E célra mindenek előtt két tényt kellett figyelembe venni. Először azt, hogy a maghrebi dialektus, bár a többi élő arab nyelvjárással szemben azon sajátosságainál fogva, melyekkel tőlük különbözik, egységet alkot, másrészt meg azon nagy területen, melyen beszélik, tetemes különféleséget mutat fel. A tudományos vizsgálódásnak nemcsak amaz egyezésekre, hanem főképpen még a nyelvjárás *differenciálódására* is ügyet kell vetnie. Másod-

*) L. Ny. Közl. 12:440—2. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 4:113. és kk. II.

szor e nyelvjárások tudományos megfigyelésére nézve nagy fontossággal bírnak Északafrika arabságának nyelvtörténeti *előzményei*.

A mohammedán hódítás, illetőleg térítés¹⁾ e területén azon nyelvek mellé telepedett meg az arab nyelv, a melyeket egy nagy tömegnek tekintve, *berber* nyelveknek szoktuk nevezni. Nem szenvedhet kétséget, hogy az autochthon lakosság anyanyelvei e reájok terülő arab nyelv dialektikus alakulására lényeges befolyással voltak és vannak, éppúgy a mint régóta ki van mutatva, hogy viszont az arab nyelv mily nagy befolyást gyakorolt e területeken a berber dialektusokra. A maghrebi arab nyelvjárások tudományos vizsgálatában tehát a megfigyelés egyik kiváló pontját e kölcsönhatás tényeinek kifürkészése és nyomainak kimutatása kell hogy képezze.

Ezen szempontokból kezdik most Németországban az északafrikai dialektusok tanulmányozását. Socin lipesei tanár buzdítására, egyik tanítványa, Stumme, hosszabb időt töltött Északafrika különböző vidékein és részint a helyszínen, részint pedig Európában megforduló északafrikaiak szájából gyűjtött anyagok alapján most e két tudóstól több munkával rendelkezünk, melyek a maghrebi dialektus különféle árnyalatait legelőször mutatják be a mai nyelvtudománynak teljesen megfelelő szempontokból.

A jelenkor semitistái között az ilyen tudományos munka vezetésére alig volna valaki jobban előkészítve mint éppen Socin Albert, ki már a hetvenes évek óta arabok, szírek, és a nem-sémi népek közül a kurdok között tenger sok népies nyelvanyagot gyűjtött össze és dolgozott fel.²⁾ Ő előtte az élő közlés alapján gyűjtött anyag transscriptiójában, a finomabb dialektikus hangsajátságok megfigyelésében és hű visszatükrözésében meglehetősen pongyolaság járta. E dolgokra nézve a szigorúbb módszert különösen Socinnak köszönjük és az északafrikai dialektologia pontos ismeretére nézve nagyon megnyugtató körülmény, hogy az anyaggyűjtés és feldolgozás az ő iskolájából indult ki.

Csak nagy általánosságban óhajtom e helyen Socin és Stumme e körbe tartozó nagyobb dolgozatait jelezni azok számára, kik tartalmuk iránt érdeklődni találnának. Stumme tunisi tartózkodása alatt egy nagy csomó költeményt és mesét szerzett össze,³⁾ melyeket mestere módszeré-

¹⁾ Lásd Budapesti Szemle 80:48. l.

²⁾ Az arab nyelvjárások köréből ide tartoznak: *Der arabische Dialekt von Mosul und Mardin*. Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 36. köt. (1882.) 1—53, 238—277. II. 37. kötet (1883.) 188—222. Ugyanazon dialektusra vonatkozik: *Arabische Sprichwörter und Redensarten* (Tübingen, 1878.).

³⁾ *Tunisische Märchen und Gedächte* (szöveg és fordítás) 2 kötet. Lipse, 1893.

nek megfelelő transscriptióban ismertetett, és melyeknek átírása a maghrebi dialektus tunisi ágának sajátosságait híven mutatja be. Különösen még egy irányban úttörő kísérlettel ér fel Stumme bevezetése e könyvhöz. A közölt költemények versmértéki viszonyaiba alaposan belemélyed és egy új rendszer alapján, melyet ezentul mindenkinek tekintetbe kell vennie, a ki arab népdalokkal foglalkozik, kimutatja, hogy e népköltészetben, melynek ritmusát eddigelé szorosan metrikus schémába nem birták foglalni valósággal quantitáló versmérték jut érvényre. Ennek schémáit és különösen a régi arab versmértékhez való viszonyát legelőször Stumme mutatta ki.

Minden egyes arab dialektuson belül lényeges különbség mutatkozik a városlakó népség és a sivatagot lakó beduinok nyelvhasználatában. E jelenséget eddigelé legélesebben a szír-arab nyelvjárásra nézve figyelték meg, még pedig első sorban *Wetzstein* (a fent 91. l. 2. jegyz.) említett dolgozatában; azóta *Landberg* gróf, ki a szíriai nyelvjárásra terjedő munkájának sajtó alatt levő második kötetében a szír beduinok nyelvjárását tárgyalja.¹⁾ A maghrebi dialektus körében ugyanezen tünelmény mutatkozik, a miről könnyen meg lehet győződni, ha Stumme tunisi gyűjtéseit, melyek a városilakosság nyelvét tükrözik, egy másik munkájával hasonlítjuk össze, melynek közleményei a Tunis és Tripolis határán tanúzó beduinok költészeti világába avatnak be. Azon kiváló fontosságon kívül, melylyel e munka²⁾ a nyelvészre nézve bír, nem utolsó helyen említethető azon nagy érdek, melyet a népies költészetet tanulmányozók körében van hivatva kelteni. E szempontból nem csak tárgya tekintetében bír e gyűjtemény nagy fontossággal, hanem azon kapcsolatnál fogva is, melyet a modern beduin költészet és az iszlám előtti pogány arab poesis között felmutat. A szerző nagy lelkiismeretességre valló tudós bevezetésében minde mozzanatokról számot ad és néhány elmemozdító észrevételével e költészet mélyebb megfigyelésére serkent, sőt a maga körén kívül is világosságot vet azokra a gyűjteményekre, melyek a mai arab beduinok költészete ismeretetésében az ő közléseit megelőzték, nevezetesen régiebb időből a *Wallin* gyűjteményeire (l. 91. lap 1. jegyzet), melyek a tulajdonképeni Arábiára³⁾ és újabb időből a Sachau-éira, melyek a mesopotámiai beduinságra

¹⁾ *Proverbes et dictons du peuple arabe. Matériaux pour servir à la connaissance des dialectes vulgaires* par C. Landberg I. kötet. Leiden, 1883.

²⁾ *Tripolitanisch-tunisische Beduinenlieder*. Leipzig, 1894.; francia kiadásban is megjelent.

³⁾ *Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt* (Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft V. köt. — 1851. 1—23. lapjain; VI. köt. 1852. 190—218. 369—378. lapjain).

terjednek.¹⁾ Stumme e gyűjteményén is beigazolja azon rendszert, melyet előbbi munkájában a népies költészet versmértéktani sajátságaira nézve felállított. Egy függelékben «Glossar» czimén foglalja össze mindazon szótári tanulságokat, melyeket a két munkájában előadott szövegek felmutatnak. Számos oly szóval és szójelentéssel találkozunk itt, melyek semmi egyéb arab nyelvjárásban nem fordulnak elő; nagyban érvényesül e szókincsen a berber nyelvek hatása, mely az északafrikai arabságot minden ponton a legérezhetőbb módon érinti.

A maghrebi dialektus legnyugatibb ágával, a *marokkóival* foglalkozik Socin két munkája. A «marokkói» elnevezés persze nagyon általános meghatározása e nyelvjárásnak. Ezt könnyen belátjuk, ha egy pillantást vetünk Marokko birodalom mappájára. E birodalom 672282 négyzetkilométerre terjed, arab lakossága különféle nyelvű berber kabilok közé van vegyülve. Jó volt tehát e nagy területnek egy speciális részletére korlátozni a kutatást. A Socin-tól (részben Stumme közreműködésével) kiadott és lefordított szövegek²⁾, leginkább népmesék, gyermekversikék, találós mesék, a marokkói arabság legdélibb kerületéből, a Wáld Szűsz-t környező népesség köréből vannak véve. Itt az arabság a *Silhuberberek* nyelvének hatását érzi. A közölt szövegek nyelvi becükön kívülváló folklorisztikus anyaggal érnek fel. Érdekes látni, hogy a népmesék tárgyai a délmorokkói népköltészetben mily nagy mértékben azonosak a Grimm-féle népmesékkal. Az összehasonlító mondanutató művelői is nagy köszönettel tartoznak Socin-nak, hogy a szövegeket pontos német fordítással kísérte, mely az arabul nem értőket képessé teszi arra, hogy a távol országokból szedett anyagot az általános tudomány hasznára fordíthassák.

A német birodalom gyarmati érdekei is nagy lendületet adnak most a népies nyelvjárásokat ismertető irodalomnak. A legapróbb afrikai dialektusoknak, melyekkel a német gyarmatosító mozgalom érintkezésbe kerül, megírják nyelvtanát és szerkesztenek róla szótárt. *Seidel*, a Deutsche Kolonialgesellschaft titkára, vagy hat, eddig feldolgozatlan dél-nyugati afrikai nyelvnek irta meg gyakorlati nyelvtanát. A mire a múlt századokban a hittérítés szolgált indítól, arra most az emberek anyagi érdekeik előmozdítása szempontjából szánják magukat. Az arab nyelvjárások is belevágnak a német gyarmatosító mozgalom körébe. Zanzibár-

¹⁾ *Arabische Volkslieder aus Mesopotamien* (a berlini akadémia értesítőjében) Berlin, 1889.

²⁾ *Zum arabischen Dialekt von Marokko* (Leipzig, 1893.). *Der arabische Dialekt der Howára des Wád Sús in Marokko* (Leipzig, 1894.). Mindkét munka a szász tudós társaság értekezései során jelent meg.

ban és az átellenben levő partvidéken arabul beszélnek. Mindenki tudja, hogy mennyi politikai érdek kapcsolja a német birodalmat a keleti Afrika részéhez. A gyakorlati érdekeket nagyon ügyesen kötik össze a tudományos haszonnal. Ennek köszönjük, hogy most ezen arab dialektusról is fontos nyelvtudományi tanulmányokkal rendelkezhetünk. A zanzibári arab nyelvjárást helyesebben 'ománi-nak nevezhetjük. 'Omán-ból, Arabia délkeleti tartományából (fővárosa Maszkat) vándorolt be Zanzibár arab lakossága. Az ománi és zanzibári arab nyelvjárások most is teljesen egyeznek. Lényegesen elütnek a többi dialektustól, oly annyira, hogy az ománi arab csak nagy nehezen bírja megérteni az egyiptomi, a szír, vagy marokkói ember beszédét. E nyelvjárás főbb sajátosságait már 1880-ban ismertette *Prætorius*¹⁾; a múlt évben *Reinhardt*, Keletafrika legjobb ismerőinek egyike, a berlini keleti szeminárium tankönyvei során (13. sz.) egy terjedelmes munkát adott ki e nyelvjárásról,²⁾ miután ugyanazon sorozathoz *Moritz* már 1892-ben Zanzibár és Omán nyelvét, ennek írásbeli kifejezése szerint ismertette volt.³⁾ — E tankönyvsorozat (*Lehrbücher des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin* Spemann kiadásában) általános hozzáférhetőségét, fájdalom, azon rettenetes árak nehezítik meg, melyeket a könyvkereskedésen rájuk szabnak (*Reinhardt* könyvéért 40 márkát kérnek).

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

Studia Sinaitica.⁴⁾

Müller Miksa nem egy ízben panaszkolt el keserű hangon, mily csekély pártfogásban részesítik Angolországban a keleti tanulmányokat. Azt mondta egy alkalommal, hogy a németországi kis szász királyságban is magasabb fokon áll a keleti tudományok méltatása mint a nagy angol államban. Akarva nem akarva mosolyogni kellett az embernek, ha a nagy tudós mindenesetre túlzó panaszkodásának talált fültanuja lenni.

¹⁾ *Über den arabischen Dialekt von Zanzibar*. Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 34: 217—231. lapjain.

²⁾ *Ein arabischer Dialekt gesprochen in 'Oman und Zanzibar nach praktischen Gesichtspunkten für das Seminar für orient. Sprachen in Berlin*. (Berlin, 1894.).

³⁾ *Sammlung arabischer Schriftstücke aus Zanzibar und Oman, mit einem Glossar herausgegeben*. Berlin, 1892.

⁴⁾ *Studia Sinaitica*. 4 kötet in 4-o I. köt. XII+131 lap. II. köt. 24+112 lap. III. köt. VIII+138 l. IV. köt. XII+18+18 l. London 1894 (Cambridge University Press Warehouse).

De hát Müller se vonatkoztathatja e nyilatkozatát a keleti tudományok jelen állására Angliában. A tudományok nem ott mondhatók virágzóknak, a hol állami vagy társadalmi pártfogás jó módba helyezi a tudósokat és könnyüvé teszi munkájuk teljesítését (és biz' Angliában e tekintetben sincs panasz), hanem talán inkább ott, a hol ily pártfogás hiánya nem rettentí vissza a tudomány emberét önzetlen lelkesedésétől, eszményi céljainak követésétől. A tudomány története tanuskodik róla, hogy legnagyobb műveit nem *buzdítás* segítette elő, hanem nagy lelkek *lemondása* teremtette meg.

De akár igaza van Müllernek a keleti tudományok angol *pártolásáról* ismételve nyilatkoztatott ítéletével, akár nem: egyet semmi esetre nem volna lehetséges eltagadni. Művelni tágasabb körökben nem művelik sehol a keleti tudományokat mint azon országban, mely neki is módot nyújtott arra, hogy nagy alkotásait megteremtse és tudományos munkája eredményét *közkinccs*é tegye. Sehol a világon szélesebb körökre a keleti ismeretek iránt tanúsított érdeklődés nincsen elterjedve mint éppen Angliában.

Ez ország nagy egyiptologusai meg assyriologusai tudományukról nagy közönségnek tarthatnak előadásokat és hallgatóik között nagy számmal láthatni a tudomány nagy kérdései és eredményei iránt érdeklődő hölgyeket is. S valódi specialitása az angol orientalizmusnak az a példátlan részvétel, melyet tudós nők mutatnak a tudomány ez ága iránt. Korunk tudományos életére nézve jellemző jelenségnek tekinthetjük például, hogy Angolország jeles egyiptologusai között említheti az 1891-ben elhalálozott *Miss Amelia B. Edwards*-ot, ki a szaktudósok között nem mint holmi dilettáns csodabogár, hanem mint velük teljesen egy színvonalon illetékes, valóban teremtmő elme foglalta el helyét.

Az utolsó négy évben a szyr irodalom művelői között előkelő helyen találkozunk két angol hölgygyel: *Agnes Smith Lewis* és *Margaret Dunlop Gibson*-nal. A kora özvegységre jutott ikertestvérek, kik régóta foglalkoznak a keleti nyelvek tanulmányozásával és elméleti ismereteik mellett a keleti utazásaik révén szerzett gyakorlati nyelvképességgel is dicsekedhetnek (jól beszélik az arab és görög nyelvet), a Szinai félsziget híres klastromát és annak soká hét pecséttel rejtett régi könyvtárát tüzték ki kutatásaik középpontjául. E kutatásaik eredményei a tudós világban jogos feltűnést keltettek. Mióta Tischendorf Konstantinnak, a híres lipcsei theologusnak és palæographusnak a legnagyobb nehézségek és akadályok között sikerült az úgynevezett *Codex Sinaiticus*-t felfedezni és megszerezni (1861), e rejtélyes könyvtár az ottani barátok növekvő féltékenysége miatt még hozzáférhetlenebbé vált. A két tudós nő felfedezései most úgyszólván egy csapásra megváltoztatták ez állapotokat. Most a

Szinai-klastrom könyvtárának kincseit, legalább tartalmukra nézve, csak úgy ismerjük mint bármely európai könyvesházét.

Legelőször 1892-ben léptek elő (a Londonban tartott orientalista-kongresszus alkalmával) a Sz. Pál levelei régi arab fordításának fényképi mutatójaival. *) Ha tudjuk, hogy az Ujtestamentom szövegkritikájában mily nagy szerepük van a régi fordításoknak, könnyen méltathatjuk azon feltűnést, melyet a szövegkritika apparátusának e váratlan meggazdagítása előidézett. De ez időben a hölgyek már egy sokkal fontosabb felfedezésnek is birtokában voltak. Ugyanakkor, midőn az arab Epistolákat találták a Sz. Katalin-klastrom könyvei között, (1892-ki februárban) egy szerencsés véletlen oly felfedezésre segítette őket, a melyhez fogható eddigelé az Ujtestamentom szövegtörténetének terén még alig tűnt fel. Egy régi szyr codexet találtak, mely nem egyebet tartalmaz, mint a négy evangéliomnak a II. századból származó fordítását, tehát egyikét a legrégibb okiratoknak, melyek az U. T. szövegének ellenőrzésére nézve rendelkezésre kerültek.

De nem könnyű szerrel volt e szöveg felismerhető. A codex úgynevezett palimpsestet mutat; a régi szöveg fölé a VIII. században mindenféle kevésbé fontos legendákat írtak; ez újabb szöveg alól csak nagy nehézséggel és az ily célra használt chemiai eljárás alkalmazásával lehetett a régi alapírást helyreállítani. Ez eljárás teljesen sikerült és miután a tudós hölgyek a régi írás fenmaradását fényképezés útján biztosították, Angolország három nagy tudósa, Bensly, Harris és Burkitt, csak nem rég (1894) adták ki e fontos okiratot a cambridgei egyetem költségén.

E fordítás, a mint Nestle a szokásos görög szövegtől való eltérései alapján kimutathatta, régibb mint Tatianus (170 felé készült) evangéliumi harmoniája, és e régiségével az evangéliumi szöveg alkotának legelsőbb tanui közé tartozik.

E sikerek a hölgyeket a könyvtár rendszeres átkutatására indították. Ki tudhatja, mily kincsek rejlenek még a barátoktól fel nem ismerve a Sz. Katalin hegyén rejtett gyűjteményben? Arra határozták el tehát magukat, hogy a codexeket egyenkint megvizsgálják és katalogust készítenek róluk. Ehez a klastrom főapátjának, Porphyrios érseknek engedélye volt szükséges. Szerencsések voltak, hogy az apátúr felhatalmazta őket az összes codexek megtekintésére és leírására, azon feltétellel, hogy munkájukat negyven nap alatt elvégezik és a katalogus másolatát a könyvtár használatára bocsátják.

A hölgyek lelkiismeretesen kihasználták a nekik engedélyezett

*) Lásd *«Akadémiai Értesítő»* 1892. évf. 641. lapján.

negyven napot. A codexek körül tett első tanulmányaiknak, úgymint a codexek alapján ezentúl eszközlendő részletes kutatásoknak van szentelve a *Studia Sinaitica* czimén megindított gyűjtemény, mely az eddig megjelent négy részszerel még nincsen lezárva.

A munkát annak ajánlják, kinek a multnak szűkkeblű hagyományától eltérő nagylelkűsége nélkül e tanulmányok egyáltalán meg sem indulhatnak, e szavakkal: «τῷ μακαριωτάτῳ καὶ φιλομούσῳ κυρίῳ Πορφυρίῳ τῷ τοῦ Ὁρους Σινᾶ Ἀρχιερεῖ ὑπολήψεώς τε καὶ εὐγνωμοσύνης ἐλάχιστον δεῖγμα προσφέρει ἡ συντάκτης» (csak az egyik testvér beszél itt).

A gyűjtemény eddig megjelent részeiből kettő (I. és III.) a kéziratok katalogusát nyújtja elénk. Az I. 270+3+55 számban 131 lapon a szyr kéziratokét, úgymint egy külön appendixben a görög nyelvűekét. Nem pusztá könyvczimeket közölnek, hanem sok helyütt, a hol érdekesebb tartalmú codexekről van szó, bővebb szövegg kivonatokat, gyakran még fényképi hasonmásokat is elénk adnak. A kéziratok tartalma legnagyobb részt a bibliai és egyháztörténeti irodalom köréből való. De, a mint alább még visszatérünk rá, a profán irodalom sem hiányozik közöttük.

A nyelvészetet különösen a 94. lapon e czím alatt «Palestinian Syriac» csoportosított három kézirat érdekli, a szyr nyelv palesztinai nyelvjárásán szoló *lectionariumok*, melyeknek nyelvtudományi fontosságát Mrs. Lewis nemrég Genfben tartott előadásában tüntette fel.¹⁾

A III. rész a Sz. Katalin-klastrom arab kéziratainak katalogusát tartalmazza 628 számban, míg a II. Sz. Pál levelei arab fordításának diszes kiadását nyújtja. E kötetet egy 22 lapnyi bevezetésben nyelvészeti és kritikai megjegyzések kísérik, a melyek közül a fordítás nyelvhasználatára vonatkozó kimutatások az arab lexikographiához és jelentéshez igen becses adalékot szolgáltatnak.

A «*Studia Sinaitica*» azonban nemcsak a két tudós hölgy munkáinak közlésére van hivatva. Felvételt talál abba más tudósoktól eredő tanulmány is, a mennyiben a gyűjtemény céljaival és rendeltetésével kapcsolatban van, azaz a mennyiben a Sz. Katalin-klastrom kézirati kincsei ismertetéséhez nyújt adalékot.

Az eddig megjelent darabok negyediké Nestle Eberhard ulmi tanár, a szyr nyelv és irodalom jeles művelőjének egy dolgozatát tartalmazza. E munka is²⁾ a szinai klastromban felfedezett egy fontos kéziratból indul

¹⁾ L. Jelentésemet az orientalisták X. nemzetközi kongresszusáról, «*Akadémiai Értesítő*», 1894. évf. 697. l.

²⁾ *A Tract of Plutarch on the advantage to be derived from one's ene-*

ki. Ugyanis a klastrom 16. számú szyr kézírata néhány egyházi tractatuson kívül a görög profán irodalom néhány emlékének szyr fordítását tartalmazza, nevezetesen Pythagoras egy beszédét, Lukianos egy értekezését, több plutarkhosi darabot, egy philosophus értekezését a lélekről. Ugyanezen hártacodex tartalmazza végre szyr fordítását Aristides apologiájának a keresztyénség mellett, melyet Rendel Harris már 1891-ben tett közzé.*) A katalogizáló hölgyek e tartalmas kéziratnak különös gondot szentelnek, ismertetése a Studia I. kötetében a 18—38. lapokat foglalja el; a λόγος Φιλοσόφου τινός περί ψυχῆς teljes terjedelmében van itt kiadva.

A plutarkhosi értekezések szyr fordításainak feldolgozásával foglalkozik Nestle. A tőle ez alkalommal kiadott és fordított értekezés szyr szövege eddigelé semmi európai gyűjteményben nem fordult elő: valóságos unicum.

Már régi idő óta számos példán kimutatták, hogy a szyr fordítások mily nagy fontosságúak az eredeti szövegek kritikai megállapítására és helyreállítására nézve. Különösen áll ez a görög irodalom régi szyr fordításairól, melyek a görög szöveg régi hagyományát mutatják föl és így szövegkritikai becükre nézve a fenmaradt legrégebb kézirati apparátussal érnek fel. *De Lagarde* ez irányban kifejtett munkássága után legújabbban Ryssel (*Über den textkritischen Wert der syrischen Übersetzungen griechischer Klassiker*, Leipzig 1881) fordított kiváló figyelmet a görög írók munkái szövegtörténetének e tényére és a szövegkritikai hasznára. Vajjon Plutarkhos értekezéseinek a Codex sinaiticus nr. 16-ban található fordításaira is alkalmazhatjuk e tapasztalatot? Kevésbé; még pedig azért nem teljes mértékben, mert a szóban forgó szyr Plutarchos nem is annyira fordítását mint átdolgozását adja a görög munkáknak. A szyr fordítók egyebekben a szó szerinti fordítás legszolgaiasabb módját szokták alkalmazni. E fordítások révén a szyr nyelv egész jelleme megváltozott. A sémiségben és így a szyr nyelvben sem találjuk a logikai kategóriák árnyalatait oly változatosan tükröző particulákat; az absztrakt fogalmak kifejezésére sem alkalmasak e nyelvek. A fordítók csakis az eredeti nyelven elkövetett száz meg száz-féle ficzamítás által juthattak oda, hogy a szyr nyelvet a philosophia organumává és közvetítőjévé képesítsék. Nem is volt náluk, úgy mint nálunk, orthologiai mozgalom, mely a fordítóktól elkövetett nyelvújítás elé gátat vetett volna.

mies. *The Syriac version edited from a MS. on Mount Sinai, with a translation and critical notes*; by Eberhard Nestle Ph. D., Th. Lic.

*) *The apology of Aristides, edited and translated*, Texts and Studies ed. by Robinson I. Cambridge University Press 1891).

A szóban forgó Plutarchos-fordítások azonban, mint már mondtam, nem szó szerinti tolmácsai Plutarchos szövegének. A fordító nem azon czéllal tette át szyr nyelvre, hogy a görög nyelvet nem értők a Plutarchos eszméivel szyr nyelven ismerkedjenek meg, hanem azért, hogy a benne előforduló ethikai tanításokkal megismerkedjenek, még pedig keresztyén szempontból. Inkább átdolgozása, alkalmazása Plutarchos munkájának, semmint fordítás. A szyr fordító a görög mythologiai vonatkozásokat, a pogány eszmekörre valló részleteket vagy teljesen mellőzte vagy pedig keresztyén értelemben módosította. Az idegen ízü tulajdonneveket is, melyek a szyr ember szempontjából érdeklél nem bírhattak, egyszerűen elhagyta, és általános névszókkal helyettesítette: «egy király», «egy bölc» stb. «Midőn ily jellemüknél fogva — úgy mond Nestle — a szyr szövegek a philologusra nézve, ki inkább gyönyörködik a régi szövegek szó szerinti fordításában, kevésbé tanulságosak, annál érdekesebbek abból a szempontból, hogy a görög philosophia és a keresztyén erkölcsstan között levő kapcsolatot mutatják fel.»

N. a szöveg és fordítás elé bocsátott bevezetésben nagyon tanulságos nyelvészeti észrevételeket közöl a szöveg alapján. E megjegyzések részint a nyelvtanra, részint a lexikonra vonatkoznak. A szyr nyelv lexikographiája mindeddig még csak készülőben van. Minden új szöveg újabb tanulságokat szokott nyújtani a szó használatára nézve. A kiadó azon volt, hogy e szövegekből is szorgalmasan kivonja a belőlük meríthető új lexikographiai adatokat. Azonkívül pedig (XV—XVIII lapokon) «*Index of some Syriac words with their Greek equivalents*» című fejezetben is igen hasznos szótári adalékot nyújt.

Az egész gyűjtemény a cambridgei University Press gyönyörű betűivel van nyomtatva és nagyszámú hasonmás tábláival valódi díszére válik a kiadó egyetemnek, mely ez idő szerint Angliában a keleti philologia művelésében az első helyre küzd fel magát és szabad szellemével mindinkább veszélyes vetélytársául mutatkozik Oxfordnak.

GOLDZIERH IGNÁCZ.

A német nyelvjárások.

Ferdinand Mentz. Bibliographie der deutschen Mundartenforschung. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. Band II.) Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel. 1892.

A német nyelvjárások irodalmának e kimerítő bibliographiája egyik bevezető kötete annak a nagyobb szabású gyűjteménynek, mely — Bremer Otto szerkesztésében — a német nyelvjárásokat fogja terjedelmes monographiákban tárgyalni. A gyűjtemény első kötetről (*Deutsche Phonetik von Otto Bremer*), mely phonetikus bevezetés a német nyelv-

járások tanulmányozásához, más alkalommal fogok részletesebben szólani. A tervbe vett harmadik kötet (*Deutsche Mundartenkarte mit Text von Otto Bremer*) a német nyelvjárások térképét fogja tartalmazni. E három bevezető kötethez fognak csatlakozni az egyes nyelvjárások leírásai.

A czímben említett kötet összeállítja a német nyelvjárásokról szóló egész irodalmat a XVIII. század elejétől az 1889. év végéig, csakis azokat a munkákat sorolva el, melyek valamely nyelvjárás grammatikájának legalább egy részletét tárgyalják; elhagyta azonban a szerző a pusztaszövegközléseket s a tájszóláson irt irodalmi termékeket. A nyelvjárások osztályozása, melyet e könyv követ, Bremer munkája. Az egész német nyelvterületet négy nagy nyelvjárás csoportra osztja; ezeken belül sorolja el a főbb nyelvjárásokat. I. *Felnémet nyelvjárások* (Oberdeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. az alemán és sváb nyvjok, 2. a bajor-osztrák nyvjok. II. *Középnémet nyelvjárások* (Mitteldeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. a frank nyvjok, 2. a thüringi és felső szász nyvjok, 3. keleti középnémet nyvjok. III. *Északnémetországi nyelvjárások* (Norddeutsche Mundarten). IV. *Alnémet nyelvjárások* (Niederdeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. alsó frank nyvjok, 2. alsó szász nyvjok, 3. keleti alnémet nyvjok. Ez osztályozás bővebb magyarázatát bizonyosan a készülő harmadik kötet fogja nyújtani.

Bennünket e kötetben első sorban a magyarországi német nyelvjárások érdekelnek, és pedig két szempontból. Egyrészt kétségtelen, hogy a magyar nyelv német elemeit kutatva, főleg a hangalak magyarázatában, ezek a német nyelvjárások nyújthatnak legtöbb felvilágosítást; másrészt szintén a magyar nyelvtudomány feladata, hogy kutassa és kimutassa azt a hatást, melyet a magyar nyelv a Magyarországon élő németek nyelvére gyakorolt. Csakhogy a német nyelvjárásoknak ilyenmű vizsgálata szempontjából eddigelé alig történt még valami. Egyáltalán — mint e könyv legjobban tanúsítja — a Magyarország területén lakó németek — az erdélyi szász nyelvjárások kivételével — a legmostohább elbánásban részesült.

A magyarországi német nyelvjárásokat három csoportra kell osztanunk; külön önálló területként válnak ki az erdélyi és a felső magyarországi, különösen a szepesi szászok, végül az ország többi részén elszórt német telepek nyelvjárása. Az erdélyi szászok nyelvjárását könyvünk a középnémet, szorosabban a moseli frank nyelvjárások közé sorolja; s e nyelvjárásoknak elég bő irodalmuk van (815—878. számok). Az északmagyarországi nyelvjárások a keleti középnémet nyvjokhoz tartoznak; a rájuk vonatkozó irodalom (1027—1039. sz.) alig egyéb, mint Schröer K. J. dolgozatai, melyek a bécsi tud. akadémia évkönyveiben jelentek

meg. A Magyarország többi részén elszórt német községek nyelve, egy kalap alá fogva, a bajor-osztrák nyvjok közt foglal helyet; pedig, mint a telepítések története is bizonyítja, nagyon különböző vidékekről került ki az alföld és a Dunántúl német lakossága. Azonban e nyelvjárások irodalma jóformán semmi. Csakis három dolgozatot említ könyvünk; ezek között van az én dolgozatom is (Aussprache des Schriftdeutschen in Ungarn, Phon. Stud. II.), a mely azonban nem tekinthető nyelvjárás-tanulmánynak. Nem hagyhatom végül szó nélkül a szerzőnek azt a botlását, hogy a Bánságot, úgy látszik, külön osztrák tartománynak tekinti, a mennyiben Magyarországtól elkülönítve tárgyalja (*Sprachinseln im Banat*), épúgy, mint pl. a krajnai és bukovinai nyelvjárászigeteket.

BALASSA JÓZSEF.

Szláv szavainkról.

A szláv szók a magyarban. Ás b ó t h O s z k á r - t ó l. Budapest, 1893. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. III. sz.)

Hasznos szolgálatot tett a hazai nyelvtudománynak Ás b ó t h, mikor a nyelvünkbeli szláv jövevényszók hangtanából következtetést vont átvevésük korára. A jövevényszók hangteste igen sokszor kormeghatározó. A ném. *pflanze* < lat. *planta*, ném. *pforte* < lat. *porta*, ném. *pfug* < ószl. *plugъ* korábbi átvételek, mint a ném. *pein* < lat. *poena*, ném. *pilgrim* < lat. *peregrin(us)* stb., mert az elsőkön végrehajtott a lautverschiebung; az utóbbiak tehát a lautverschiebung letünte után kerültek bele a németbe. Ép így áll a kérdés a ném. *kiste* < lat. *cista*, ném. *kirsche* < lat. *cerasus* stb. szavakkal, szemben a ném. *zins* < lat. *census* félékkel, mert a latin *c: e, i* előtt körülbelül a hetedik századig *k*-nak hangzott. Ép így, legalább negative, megmondhatjuk, hogy a cseh *galiba* stb. szavak csak a XIII. század után kerültek be a csehbe, mert ha előbb meglettek volna, a *g: h* hangtani változáson okvetlen keresztül mentek volna. — A jövevényszók hangtestéből tehát igen is lehet következtetni a korra, sőt e következtetések sokkal többet bizonyítanak, mint az egyes szavak nyelvemlékbeli első előfordulása. — S ez a jelenség természetes kapcsolatban van a hangtani változások történetével. Jól mondta Holzmann: «Erleiden einige laute eine veränderung, so werden dadurch alle worte berührt, an denen jene laute theil haben und so können solche veränderungen eine sprachzeit von der anderen scheiden» (Zeitschr. für Völkerps. 4: 320). — De tovább megyek. A jövevényszó hangtestéből, jelentéséből sokszor meg lehet ismerni az átadó nyelvjárást is. A új Tsz. *czóp* szavában (hajfonadék, farkos Hétfalu) az egy *p* hang mutatja, hogy ez csak is az erdélyi százság adománya, mert a *pf* végű szók e nyelvjárásban a legtöbb esetben *p*-re vég-

zöldnek (v. ö. erd. százsz *zôp* < ujfn. *zopf* Fromman Die deutschen Mundarten 5: 363. 364). — A Fertő mellékén *kóter*-en nemcsak börtönt, hanem kalitkát is értenek, a *hová* pl. a baromfit csukják. S ez a jelentés mutatja, hogy e szavunkat csak is az osztrák nyelvjárásból vehettük, mert ott a *kotter*: hundsstall stb. jelentésben járatos (Lexer Kärnt Wb.).

S ha most már figyelmünket a szláv nyelvekből került jövevényszók felé fordítjuk, látni fogjuk, hogy szláv szavaink egy részét egyetlen egy ma élő szláv nyelvből sem fogjuk tudni megfejteni. Ellenben ha az ószlovénhez fordulunk, sok kétes dologra megkapjuk a feleletet. Ásbóth értekezésének fénypontja 'Az ószlovénből történt átvételek kora és a hangtani kritériumok' című fejezet. Ebből okulást nemcsak a hazai tudomány, de a szlavisztika is meríthet.

Az értekezés első fejezete az ó-szlovén nyelvről szól. A szerző elmondja, hogy eddig nem igen szóltak ahhoz a kérdéshez, milyen szláv nyelvből vettük mindjárt a honfoglalásra következő időben azt a sok szláv szót, mely a nemzet közkincsévé lett. A magyar nyelv bizonyítja, hogy abban a nyelvben, a honnan mi merítettünk, a *st*, *zsd*, *ſ* (*ę*, *ą*), *ѣ* megvolt teljes fejlettségében ép úgy, mint akár az ószlovén nyelvmlékek nyelvében. Erre a körülményre támaszkodva állította föl Kopitar, s védte utána Miklosich a pannóniai elméletet. Ásbóth e nyelvet csak 'identifikál'-ja az ószlovénnel s így megengedi, hogy talán az itt beszélt szláv nyelv csak dialektusa volt az ószlovénnek. — Ebből az 'identifikálás'-ból annyit látok, hogy Ásbóth nem tartja valószínűnek a pannóniai elméletet. De kérjük, van-e a magyar nyelvben bizonyosság arra nézve, hogy ez nem ugyanaz a nyelv, a mely az ószlovén nyelvmlékekben őrződött meg; kérjük, hogy van az, hogy szláv jövevényszavaink jó része csakis úgy fejthető meg hangtanilag kifogástalanul, ha a nyelvmlékekben megőrzött ószlovén nyelv adataiból indulunk ki. Ásbóth igen helyesen mondja, hogy ha csak valami különös körülmény nem teszi az ellenkezőt szükségessé, mindig az ószlovén, tehát a nyelvmlékek megőrizte nyelv alakjaiból induljunk ki. S így haladva csakugyan a legtöbb esetben meg is kapjuk a helyes magyarázatot. Sok pro, és sok contra érvet lehet fölhozni az ószlovén nyelv hazájára, de a magyar nyelv kétségtelen bizonyossága, hogy mi az ószlovénből vettük szavainkat, a melyekért persze, mellesleg megjegyezve, nem mentünk Szaloniki környékére. — Addig tehát, míg a magyar nyelvből nem tudunk bizonyosságot, hogy az itt beszélt nyelv más nyelv, vagy talán dialektusa volt az ószlovénnek, nincs ok az eltérő föltevésre.

Nem tartom egészen helyesnek, hogy az irracionális hangzókat Ásbóth a Miklosich-féle átírással adja. A *ѣ* helyett *ü*, a *ѣ* helyett *i* a magyar nyelvész előtt úgy tűnik föl, mintha az egyik rövid *u*, a másik

rövid *i* volna. Miklosich jelzése ellen már Hattala és Böhtlingk is föl-emelte szavát; leghelyesebb, ha e ,halbovcal'-okat a transcriptionál cyrill jegyükkel írjuk, a mint Jagić V. teszi. — Az első fejezethez még csak azt jegyzem meg, hogy nem ártott volna itt is megemlíteni, hogy az újszlóven nyelv nem egyenes örököse az ószlóvennek (V. ö. Volf: Kiktől tanult a magyar írni-olvasni? az ószlóvennek egyenes örökösében, az újszlóvenben' stb. 29. lap). Az elnevezés Kopitar-Miklosiché, kik szlóven létükre mintegy hazafias ügyet védték vele.

A második szakaszban a szerző nagy elmeélel, szigorú kritikával ír az ószlóvenből vett jövevényszókról, s hangtani kritériumaikról. Nem ártana e szakaszt az *Archiv für slavische Philologie* lapján is közzé tenni, sok okulást meríthetne belőle a szlavisztika. Lényeges megjegyzésem e szakasz ellen nincsen. De nem írom pl. alá, hogy a *keddet* egyszerűen lefordítottuk a szláv szóból. Hisz ugyanezt megtehettük volna akkor a *szerda*, *csütörtök*, *péntek* szavakkal. A 11. lapon levő példák közt nem tartom bizonyító erejűnek a *csuda*, *csoda* (< ószl. *čudo*) szót, mert az *o* hang nyiltabbra válásának az is lehet az oka, hogy a magyar szóvégén a nyíltság második fokán álló rövid hangzót meg nem tűr. Ezért váltak a végüekké az ol. *palio*, *torso* stb. — Ki kell emelnem a *lencse*, *szerencse* szavak magyarázatát, a melyek Jagičsal szemben igen helyesen vannak magyarázva. Miután a szerző felsorolta és megrostálta mindazokat a magyar szavakat, a melyekből a *st*, *zsd* hangokra vonatkozólag következtetést vonhat, áttér az orrhangú hangzókra. Itt nem tartom egész helyén valónak, hogy Szarvasnak annyira neki támad a *rend* és *roncsika* miatt. A ki a szláv nyelvészetnek csak az elemeit ismeri, az előtt világos, hogy Szarvas tévedett. Nehéz kérdés eldönteni, mikép hangzott az *М* (a) az ószlóvenben (v. ö. Jagić. Wie lautete *М* bei den alten Bulgaren? Archiv III.). E tekintetben a magyar nyelv történetéből — véleményem szerint — döntő bizonyosság a rövid hangok nyiltabbra válása, s teljesen egyet érthetünk Ásbóthtal, ki azt mondja, hogy az ószlóven *М* (a)-nak a magyarban rendesen *on*, *om* felel meg, de kimutatható, hogy ez régiebb *un*, *um*-on alapul. — A *múka* szó nem valószínűtlen, hogy újabbkori átvevés, bár a szó előfordulása (Hetés Nyr. 2: 322: ,nem birgyák e a *mukát* maguk') megengedi, hogy az újszlóvenből került (v. ö. újszl. *moka*, de *múoka* ,mehl' Archiv VIII.), s első hangzója talán a *munka* hatása alatt vált *u*-vá. Különben Ásbóth magyarázata is megállhat. A *pók* szót újabbkori átvevésnek tartom (v. ö. szerb. *pauk*, cseh *pavouk*, újszl. *park* t. *pavúk*) s nem tartom valószínűnek, hogy úgy vesztette volna el a nasalisát, mint a *pénz*: *píz* féle szavak. — A *putnok* magyarázatánál megerősíthetem abbéli nézetét, hogy a t. *putník* csakis utast jelent, ellenben nem adhatok neki igazat a *bojnik* szór avonatközólag,

mert a t. *bojnúk* (Szarvas, Békés megye; v. ö. egy dalban «*bojnúk bojuje*») ,harcos'-t is jelent, bár gyakoribb a ,zsivány, betyár' jelentése.

Az ószlovén nyelv harmadik fősajátsága: az irracionális hangzók (ѣ, ѥ) kifejlett, szabályos használat. E hangzók szótagképzését kétségbe vonni nem lehet, valamint azt sem, hogy a szláv apostolok korában két külön hang voltak, mert különben nem használtak volna jelelésükre két külön jegyet. — Két magyar adat még bizonyítja is Ásbóth szerint (*popu* 1229-ből, *cerufa* 1193), hogy a magyarok a ѣ-ban u-féle hangot hallottak a szóvégén. — Nagyon egyetérttek Ásbóthtal, mikor azt mondja: «Mi legfőljebb lehetségesnek mondhatjuk, hogy a magyarok az ilyen szláv szók végén még valami hangzófélét hallottak, mely hasonlított ahhoz a nonsokára eltűnt tompa hangzókhoz, melyeket a most mássalhangzóra végződő magyar szók végén is ejtettek'. A két sovány adatra valóban nem lehet semmit sem építeni először mert igen késeiek az irracionális hangzók élete szempontjából, másodsor mert a legtöbb valószínűség szerint analógiás alakulások. Föltűnő, hogy mind a ѣ, mind a ѥ szóvégén a magyarban mindig elesik (v. ö. *galamb*: ószl. *golābъ*; *kakas*: ószl. *kokošъ*; *kalács*: ószl. *kolačъ* | *ablak*: ószl. *oblokъ*; *abrak*: ószl. *obrokъ*; *abrosz*: ószl. *obrusъ* stb.). Seholy semmi nyoma, hogy e hangzót szóvégén a magyarok hallották volna, s ha már okvetlen «identifikál»-ni akarjuk a velünk érintkezett s nagy részt közénk olvadt szlávok nyelvét, talán éppen itt találunk egy dialektikus vonást, a mely e nyelvet az ószlovéntől megkülönbözteti. Talán e nyelvben hamarabb tűntek el a szóvégéről ez irracionális hangzók a kiejtésben. A legkevesebb bizonyíték tehát a szláv szók régiségére éppen az irracionális hangzókra vonatkozó. — Az értekezés több helyén előfordul az a kijelentés, hogy mi sem ebből, sem abból a szláv nyelvből (újszlovénből, csehből, lengyelből, tótból) nem vettünk át szavakat. Igaz, hogy a szerző oda teszi, hogy a közmagyarra egyáltalában nem vagy alig volt e nyelveknek hatása. Csakhogy nagyon nehéz megmondani, hogy egy-egy ma kihalt szó pl. közmagyar vagy tájszó volt-e. A Besztercei és Schlägli szójegyzék *kotergart*-ja pl. a csehből magyarázható meg legjobban, s végső alakja a lat. *quadrigale*. Mint elvet teljesen igaznak ismerem Behaghel szavát, mikor azt mondja: ,Die Berührung zweier Sprachen findet nicht immer und überall auf die gleiche Weise statt. Sie kann herbeigeführt werden durch unmittelbaren periodischen Verkehr ihrer Vertreter, sei es dass zwei Völker grenznachbarlich bei einander wohnen, sei es, dass die Angehörigen eines Stammes sich auf dem Gebiete eines andern angesiedelt haben oder auch nur gelegentlich in Kriegsfahrten das fremde Gebiet über ziehen'. Nem mondom, hogy Ásbóth a priori mondta ki nézetét; inkább hiszem, hogy teljes meggyőződése hosszas szláv tanulmányai

alatt, de talán nem okolta meg eléggé. A magy. *pisztráng*-ot hosszú *á*-ja miatt (talán) a lengyelből származottnak gondolja maga Ásbóth is.

Az utolsó fejezet Miklosich és a magyar nyelvészekkel foglalkozik. Elmondja, mennyire megtévesztették nyelvészeinket néha-néha Miklosich munkái. A *gát* szónál azonban a cseh *g : h* változására nem mondhatjuk oly apodictice, hogy a XII. században a cseh *g* már mind *h* volt. Legelső adat erre egy 1199-ből való oklevél, s Jireček mélyebb kutatás után arra az eredményre jut, hogy 1170 körül lép föl e változás a nép nyelvében s körülbelül hat évtized alatt föltűnő gyorsan hajtódik végre. A teljes kifejlődés tehát körülbelül a XIII. század elejére esik (Alter des czechischen *h* für *g*. Archiv 2: 333—336). — A *padmaly s lapu* szavaknál Ásbóth meggyőzően ír, s azt hiszem, megállapítását végleg elfogadhatjuk. — Az értekezés végén azt az öröndetes dolgot olvasunk, hogy a szerző Miklosich értekezését egy újjal fogja helyettesíteni. Vajha minél hamarább létre jönné, mert bizony Miklosich ránk vonatkozó értekezése elavult. — A szláv jövevények teljes kimutatására senki sem hivatottabb nyelvészeink közt Ásbóthnál.

MELICH JÁNOS.

Helyhatározó demonstrativ elemek.

Az urali nyelvek helyhatározói demonstrativ elemei. Dr. Giesswein Sándor rendes tagtól. Budapest, 1894. A Szent-István-társulat tud. és irod. osztályának fölolvasó üléséből.

Giesswein Sándor dr. 29. lapon igyekszik mindazt elénk tárni, a mit a helyhatározók demonstrativ elemeire az «urali» nyelvekben talált. A munka tulajdonkép az ugor összehasonlító grammatikához egy fejezettel akar járulni, s ebben a szándékában dicséret illeti meg a szerzőt. A kivitel azonban meglehetősen messze elmarad a kitűzött szándéktól. A művecskéből úgy látjuk, hogy a szerző ügyszeretettel foglalkozik az ugor nyelvekkel, de egy-egy esetleges véletlen dologra végtelenül sokat akar építeni. Szemükre lobbantja a nyelvészeknek, hogy mért nem vonnak következtetéseket akkor is, ha az urál-altaji, indogermán és hamitoszemita nyelvcsaládok közt analog jelenségekre akadnak. A szerző előtt, úgy látszik, egy ős nyelv lebeg, a melyből szétválás folytán vált ki a három fő nyelvcsalád. Helytelenítem a szerzőnél az «urali» nyelvek elnevezést, mert rajta az ugor nyelveket érti. Nem értem, mért jelöli a vonal fölött *e* és *o*-val a határozatlan magas, illetve mély hangot, mikor erre általánosán elfogadott helyes jelölésünk van. Az *ó* jelölése azt a benyomást teszi, mintha *e* határozatlan hang *e*, *o*-féle volna. Értekezésében három helyhatározói demonstrativ elemet tárgyal: a *t*, *n* és *l* csoportot. A szóvégi *t* nála egyszer *z*-vé változik, másszor ugyanabban a hangtani helyzetben megmaradhat *t*-nek. Nem akarunk hosszasan foglalkozni e különben figyelemre méltó tanulmánnyal; szerzője a tárgyra vonatkozó *m a g y a r* irodalmat ismeri, csak az a kár, hogy igen hamarosan következtet messzemenő dolgokat egy-egy jelenségből. Művét szigorú kritikával kell fölhasználni annak, a ki okulást akar belőle meríteni.

MELICH JÁNOS.

Könyvészet 1894.*

Magyar nyelv.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Szerk. Némethy G. és Petz G. 18. évf.

Kiemelendők: Balassa J. Egy régi francia nyelvtanról. — Hellebrant Á. A m. philol. irodalom 1893. — Incze B. Nom. és acc. c. inf. az Iliasban és Od. — Kont J. A francia philol. irod. 1891—3. — Krausz S. A görög s latin hangok a zsidó irod. tanúsága szerint. — Pecz V. Az analogia az úgörög szavak képződésében.

Ethnographia. Szerk. Munkácsi Bernát. 5. évf.

Kiemelendők: Munkácsi B. A magyar fémnevek őstörténeti valószínűségei. — U. a. Adalékok az iráni műveltség hatás magyar nyelvhasználatához.

Fodor, Nik., Theoretisch-praktischer Lehrgang der ungarischen Sprache, f. den Selbstunterricht. (IV+243.) Budapest.

Görg Ferdinand, Praktisches Lehrbuch der ungarischen Sprache f. den Selbstunterricht. 3. Aufl. X+181. (Kunst der Polyglottie.)

Magyar Nyelvőr. Szerk. Szarvas Gábor 23. évf.

Kiemelendők: Albert János: A magyar nyelv jelene és jövője. — Balassa József: A szlavóniai nyelvjárás. — Goldziher Ignác: Szómagyarázatok: Díj. Munkácsi Bernát: Szómagyarázatok: eper, szeder. — Pap Ferenc: Gondolatok Kemény Zsigmond nyelvéről. — Prikel L. Marián: Szómagyarázatok: holval. — Szabó Ernő: A házi állatok a magyar szólásokban. — Szarvas Gábor: Szólásmagyarázatok: követ fűjni. — Szilasi Mór: Szómagyarázatok. — Szinnyei József: A m. nyelvbe átvett oláh szavak. — Veinstein-Hevess Kornél: A Jordánszky és Erdy codex.

Schlägeli magyar szójegyzék. A XV. sz. első negyedéből. Közzétette és magyarázatokkal ellátta Szamota István. (A nyelvméltaknak hasonmásával.) 111 l. + 14 l. hasonmás. Ára 2 frt. — (Ism. NyK.)

Szarvas G. és Simonyi Zs. Nyelvtörténeti Szótár. — Ism. LC. (Setälä E.) Itt megemlítjük, hogy a londoni Athenaeum és Academy cz. irodalmi hetilapokban is hosszabb ismertetések jelentek meg a NySz-ról.

Szilasi Mór: Kombinált műveltető és mozzanatos ígéképzés. Kny. a NyK-ból. 78 l.

Szinnyei J. Magyar Tájszótár. I. k. 4. 5. füz. (Egér-Hagy) Bpest. Nagy Sr, 320 hasáb. — Ára füz. 1 frt.

*) Ezúttal rövidebb a könyvjegyzék, mint tavál, főleg azért, hogy kevesebb helyet foglaljon el. A fontosabb ismertetések a köv. folyóiratok 1894. évf.-ból vannak megemlítve: LC. = Literarisches Centralblatt. IndgF. = Indogermanische Forschungen. BPhW. = Berliner Philol. Wochenschrift.

Zolnai Gyula: *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig.* (26 hasonmással.) Nagy Sr. IV+296. Ára 6 frt. (Ism. BSzemle.)

Ugor és más altaji nyelvek.

Ahlqvist A. *Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer Wogulischen Grammatik.* Herausgegeben von Yrjö Wichmann. (Suom.-Ugr. Seuran Toimituksia VII.) Helsingfors 1894. — XIV+244. (Mellékeztim: Forschungen auf dem Gebiete der Ural-altaischen Sprachen von A. A. IV. Teil: Über die Sprache der Wogulen. 2. Abtlg.)

Fiók Károly. *Az árják és ugorok érintkezéseiről.* Huszka János «Székely ház» cz. műve mellékletül írta Fiók Károly. Különlenyomat. Bpest. 55. l. — (Ism. Ethnographia 1885.).

Giesswein Sándor. *Az urali nyelvek helyhatározói demonstratív* Bpest. 29. l. — Ára 40 kr.

Houtsma, M. Th. *Ein türkisch-arabisches Glossar.* Nagy Sr. V+114+60. Leiden. — (Ism. NyK.)

Huth, Dr. Georg. *Die Inschriften v. Tsagan Bisin.* Tibetisch-mongol. Text mit Übersetzung; sowie sprachl. u. histor. Erläuterungen. Lex.-8r. VI+63. l.

Krohn Julius: *Suomen suvun pakana jumalanpalvelus.* Helsingissä. (A finn-ugorság pogány istentisztelete. Számos képpel).

Mikkola Joos. J. *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen.* I. Helsingfors 193 l. (L. itt 85. f.).

Qvigstad, G. K. *Nordische Lehnwörter im Lappischen.* Christiania 1893. VIII+357+8. Ára 8 m. — (Ism. LC.)

Radloff W. *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei.* 1. Lfg. Die Denkmäler v. Koscho-Zaidam. Text, Transscription u. Übersetzg. Lex.-8r. 83 l. St. Petersburg.

Radloff W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte.* 6. Lfg. 4r. 1. k. 1601—1914. hasáb. Szt. Pétervár.

Setälä Emil: *Über einen «gutturalen» Nasal im urfinnischen.* (A Thomsen Vilmos ünneplésére kiadott emlékkönyvben 230—245. l.)

Setälä Emil: *Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria.* (A nyelvészet s a finn nép őstörténete. — Wallin «A finn nép őstörténete» cz. munkája bírálata, a Valvoja cz. finn folyóiratban).

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XII. Helsingissä 1894. — Tartalma: H. Paasonen: Proben der mordwinischen Volksliteratur. II. Erzjanische Zaubersprüche, Opfergebete, Räthsel, Sprichwörter und Märchen. 154 l. — Évi jelentés 1893-ról. — A társaság tagjai stb.

Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. (A Finn irodalmi társaság folyóirata, 3. folyam 8. 9. 10. kötet, Helsingfors. Egy-egy kötet 3 frank.) A 8. k. tart. Relander O. A régibb finn népdalok képesbeszédéről, 298 l. Yrjö-Koskinen E. S. Finn rokonértelmű szók gyűjteménye, 33 l. — A 9. k. tart. Grotenfelt Gusztáv: A Finn ir. társ. könyvtárának katalógusa. A finn-ugor nyelvekre s népekre von. irodalom, 276 l. A társaságnak tárgyalásai 1893—4, 140 l. — A 10. k. tart. Forsman A. V. Búvárlatok a finn nép személyeiveiről I. 255 l. Sirelius U. T. Mondattani tanulmány Jääski és Kirvu nyelvjárásáról, 143 l.

Teza E. Nomi di stelle (a magyar s finn csillagnevekről, a NyK. s a Fennia után). Különny. Atti del R. Istituto Veneto, tomo V. serie VII. 12 l.

Thomsen Vilhelm. Inscriptions de l'Orkhon déchiffrés par V. T. 1. livraison: l'alphabet. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran tutkimuksia. V.) Helsingfors. 56 l.

Winkler, Heinr., Japaner u. Altaier. Nagy 8r. 24 l. B.

Szláv nyelvek.

Leskien, Aug. Untersuchungen über Quantität und Betonung in den Slavischen Sprachen. L. 1893. (2. rész; az első 1885-ben jelent meg.) 84 l. — Ára 3 m. — (Ism. LC. IndgF.)

Muza Emil: Praktische Grammatik der kroatischen Sprache f. den Selbstunterricht. Wien. 12r. (Kunst der Polyglottie.)

Sterzinger, J. V., Böhm. Wörterbuch. 11 u. 12. Hft. Prag.

Strauss Adolf u. Em. Dugovich. Bulgarische Grammatik. Ein Handbuch zur Erlernung der modernen bulgar. Schrift- u. Verkehrssprache. Nagy 8r. IV+170. Wien.

Germán nyelvek.

Adamek, Dr. Ed. Die Räthsel unserer deutschen Schülernamen an den Namen der niederösterreich. Lehrerschaft erklärt. XXIV+134. Wien. Nagy 8r.

Bause, Jos. Wie kann unsere Schrift vereinfacht u. vervollkommen werden? Aufklärungen u. Vorschläge zu Besserungen. Paderborn. Nagy 8r. (VII+144 'és 8 autogr. l.)

Bayerns Mundarten. II. Bd. 2. Hft. München.

Borchardt, Wilh. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmunde nach Sinn u. Ursprung erläutert. In gänzl. Neubearbeitg. Nagy 8 r. X+354. L.

L. Bremer Otto: Deutsche Phonetik. (Gramm. deutscher Mundarten I.) L. 1893. Nagy 8r. XXIII+208. Ára 5 m. — (Ism. LC. Sievers.).

Brunner, A.: Schlecht Deutsch. Eine lustige u. lehrreiche Kritik unserer neuhochdeutschen Mundarten. Wien. 8r. 207 l.

Cook, Albert S. A first book in Old English. Grammar, reader, notes, and vocabulary. Boston, 1894. XII+314. — (Ism. LC.)

Eckstein, Ernst: Verstehen wir Deutsch? Volkstümliche Sprach-Untersuchungen. 2. Aufl. V+163. L.

Frey, Dr. Ewald, Die Temporalconjunctionen der deutschen Sprache in der Übergangszeit vom mhd. zum nhd. (Berliner Beiträge zur germ. u. rom. Phil. 4.) B. 1893. 104 l. Ára 3 m. (Ism. LC.).

Grammatiken, ältere deutsche, in Neudrucken, hrsg. v. John Meier. — II. Die deutsche Grammatik des Johns. Clajus. Nach dem ältesten Druck v. 1578 mit den Varianten der übrigen Ausgaben hrsg. v. Friedr. Weidling. VII+LXXVI+179.

Grieb, Ch. F. Engl. Wörterbuch 10. Aufl. 2—4. Lfg. Stuttgart.

Grimm J. u. W. Deutsches Wörterbuch. 4. Bd. 1. Abth. 2. Hälfte. 10. Lfg. — 9. Bd, 1. Lfg. L.

Grundriss der germanischen Philologie. 1892/3. A második kötetnek s az egész remek gyűjteménynek utolsó füzetei. (Ism. LC.)

Heintze, Albert. Gut Deutsch. Eine Anleitung zur Vermeidung der häufigsten Verstösse gegen den guten Sprachgebrauch u. ein Ratgeber in Fällen schwank. Ausdruckweise. 2. Aufl. 8r. VIII+180. B. (Ism. LC.)

Henry, Vict. Precis de grammaire comparée de l'anglais et de l'allemand. Paris, 1893. XXIV+418. — (Ism. LC. IndgF. III.)

Heyne, Moritz. Deutsches Wörterbuch. 2. Bd. H.—Q. 5. Halbband: R.—setzen. L. 1892—3. (1238 és 592 hasáb, nagy 8r.) 10 és 5 m. — (Ism. LC.)

Holder, Alfr., Alt-celtischer Sprachschatz. 5. 6. Lfg. Lex.-8r. 1025—1536. hasáb. L.

Jahresbericht üb. die Erscheinung auf dem Gebiete der germanischen Philologie. 1. Abtlg. B. Nagy 8r. 128 l.

Jahresberichte für neuere deutsche Literaturgeschichte, unter ständ. Mitwirkg. v. J. Bolte, W. Creizenach, G. Ellinger etc., mit besond. Unterstützung v. Erich Schmidt hrsg. v. Jul. Elias u. Siegfr. Szamatólski, 3. Bd. (Jahr 1892.) 1. Abtlg. Lex.-8r. 104 l. Stuttgart.

Kaufmann Friedr. Zur deutschen Dialektkunde. IndgF. Anzeiger 69—79. l.

Koch, Oberlehr. Dr. Johann. Die ehemalige berlinische Gesellschaft f. deutsche Sprache u. ihre Büchersammlung. Progr. 4 r. 32 l. B.

Lindelöf: U-Umlaut. (Ism. IndgF. III.)

Lorentz, Friedr. Über das schwache Praeteritum des Germanischen u. verwandte Bildungen der Schwestersprachen. Nagy 8r. 79 l. L.

Lundell, J. A. Svensk ordlista med reformstävning ock uttalsbeteckning. Stockholm. Kis 8r. 32+384. — (Ism. LC. IndgF.)

Meier, Dr. Johann. Hallische Studentensprache. Eine Festgabe zum 200 jährigen Jubileum der Universität Halle. Nagy 8r. IV+97.

Meyer, Raphael. Einführung in das ältere Neuhochochdeutsche zum Studium der Germanistik. Nagy 8r. VII+99. L.

Muret, E. Encyklopädisches Wörterbuch der englischen u. deutschen Sprache. Mit Angabe der Aussprache nach dem phonet. System der Methode Toussaint-Langenscheidt. 1. Tl. Englisch-Deutsch. 1. Hälfte. Grosse Ausg. Lex.-8r. 1223 l. B.

Noreen Adolf. Abriss der urgermanischen Lautlehre mit besond. Rücksicht auf die nord. Sprachen zum Gebrauche bei akad. Vorlesungen. Strassbg. Nagy 8r. XII+278. 5 márka. — (Ism. LC. Igen becces munka; a néhány év előtt megjelent svéd eredetinek átdolgozása.)

Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien. (A svéd nyelv szótára; szerk. Wisén, Södervall és Cederschiöld, de Wisén meg halt az 1. füzet megjelenése előtt.) 1. füz. A-Afbild. Lund, 28 l. és 112 hasáb, 4r. — (Ism. LC. — Nagyszerű munka; az egész 1860 fvre fog terjedni. Már az 1. f. megjelenése előtt 2350 előfizetője volt!)

Richter, Albert. Deutsche Redensarten. Sprachlich u. kulturgeschichtlich erläutert. 2. verm. Aufl. L. 1893. Kis 8r. 190 l. — Ára 3 m. (Ism. LC. és Zeitschr. für d. d. Unterricht.)

Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, hrsg. v.

W. Braune. I. *Abriss der althochdeutschen Grammatik*, m. Berücksicht. des Altsächsischen. Von *Wilh. Braune*. 2. Aufl. Nagy 8r. 62 l. — II. *Mittelhochdeutsche Grammatik v. Herm. Paul*. 4. Aufl. XII+173.

Schmitz, Wilh. *Die Misch-Mundart in den Kreisen Geldern* (südl. Th.), Kempen, Erkelenz, Heinsberg, Geilenkirchen, Aachen, Gladbach, Krefeld, Neuss u. Düsseldorf, sowie noch mancherlei Volkstümliches aus der Gegend. Nagy 8r. 212 l. Dülken.

Sprachpauke, oder kein dogma der ortografi —:— entwicklungsfreiheit. stenografischer bericht fom vereinigten reichstag aler deutschen von F. 8. — 41 l. Bonn.

Stoffel C. *Studies in english written and spoken*. For the use of continental students. 1. series. London u. Strassburg. — (Ism. LC.)

Studentensprache u. Studentenlied in Halle vor 100 Jahren. Neudr. des «Idiotikon der Burschensprache» v. 1795 u. der «Studentenlieder» v. 1781. Eine Jubiläumsgabe f. die Universität Halle-Wittenberg, dargebracht vom Deutschen Abend in Halle, 8r. XLIII+118 és VIII+127. Halle.

Studien, alsatische. 5. Hft. Nagy 8r. Strassburg. — 5. *Die mundartlichen Urkunden des Strassburger Urkunden buchs v. Dr. Erwin Haendcke*: VII+48.

Wilmanns: Deutsche Grammatik. (Ism. IndgF. III.)

Wright: Primer of the Gothic language. (Ism. IndgF. III.)

Wunderlich, Herm. *Unsere Umgangssprache, in der Eigenart ihrer Satzfügung dargestellt*. 8r. XV+271. Weimar.

Román nyelvek.

Alge S., *Beiträge zur Methodik des französischen Unterrichts*. Nagy 8r. 68 l. St. Gallen.

Ausgaben u. Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie. Veröffentlicht v. *E. Stengel*. 91. Hft. Nagy 8r. Marburg. — 91. *Diez-Reliquien*, aus Anlass des 100. Geburtstags des Altmeisters roman. Philologie zusammengestellt v. *Edm. Stengel*. III+48.

Behrens D., *Friedrich Diez. Festrede, zur Feier v. Diez' 100stem Geburtstage geh.* Mit 1 Portr. u. bisher noch nicht veröffentlichtem biograph. Material. Lex.-8r. 41 l. Giessen.

Bloch, Gilbert, *Die Reform der französischen Orthographie im Anschluss an die Petition Havet*, professeur am Collège de France, an die Academie française. Nagy 8r. IV+234. Biel.

Böhme, Osk., *Zur Kenntnis des Oberfränkischen im 13., 14. u. 15 Jahrh.* m. Berücksicht der ältesten oberfränkischen Sprachdenkmäler. Diss. Nagy 8r. 83 l. Gablonz.

Gorra, Egidio. *Lingue neolatine*. Milano 1894. III+147. kis 8r. (Ism. LC. BPhW. Általános és elég jó áttekintése a román nyelvek fejlődésének.)

Gröber, Prof. Gust., *Grundriss der romanischen Philologie*, unter Mitwirkg. v. Baist, Th. Braga, H. Bresslau etc. II. Bd. 2. Abtlg. 3 Lfg. Lex.-8r. (S. 257—384.) Strassburg.

Hendrich, Gust., *Stellung des französischen Adjectivs*. Progr. Nagy 8r. 60 l. Görz.

Jahresbericht, kritischer, üb. die Fortschritte der romanischen Philologie. Unter Mitwirkg. v. 115 Fachgenossen hrsg. v. Karl Vollmöller u. Rich. Otto. Mitred. v. G. Baist, C. Salvioni, W. Scheffler, E. Seelmann. 1. Jhrg. 1890. 2. Hft. Nagy Sr. (147—254.) München.

Jahresbericht, 1., des Instituts f. rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. Hrsg. v. Dr. Gust. Weigand. Nagy Sr. VIII+155. L.

Keller, Dr. A., *Historische Formenlehre der spanischen Sprache.* Nagy Sr. VIII+84.

Koschwitz, Prof. Ed., *Grammaire historique de la langue des Felibres.* Nagy Sr. VII+103. Greifswald.

Koschwitz, Prof. Ed., *Les parlers parisiens d'après les témoignages de MM. de Bornier, Coppée, A. Daudet, Desjardins, Got, d'Hulst, le P. Hyacinthe, Leconte de Lisle, G. Paris, Renan, Sully-Prudhomme, Zola, et autres.* Anthologie phonétique. Nagy Sr. V+XXXII+147. Paris.

Körting, Gust., *Encyklopädie u. Methodologie der französischen Philologie.* Sep. Ausg. aus dem 1886 erschienenen 3. Thl. der *Encyklopädie u. Methodologie der roman. Philologie.* Nagy Sr. X+421. L.

Levy, E., *Provenzalisches Wörterbuch.* 3. Hft. L.

Meyer-Lübke, Wilh. *Grammatik der romanischen Sprachen.* 2. Bd. Formenlehre. L. XIX+672, Nagy Sr. Ara 19 márka. — (Ism. LC.)

Palliopi, Zaccaria, ed Emil Palliopi, *dizionario dels idimes Romaunts d' Engiadin'ota es bassa, della Val Müstair, da Brauogn e Filisur, con particulera consideraziun del idiom d'Engiadin'ota.* 3 fasc. Nagy Sr. (385—576). Basel.

Rydberg, Gust. *Le développement de facere dans les langues romanes.* Paris 1893. Nagy Sr. IV+255, 2 tábla. (Ism. LC.)

Sachs, Karl, *Französisch-deutsches Supplement-Lexikon.* Eine Ergänzung zu Sachs-Villatte, encyklopäd. Wörterbuch, sowie zu allen bis jetzt erschienenen französisch-deutschen Wörterbüchern. Unter Mitwirkg. v. Prof. Dr. Césaire Villatte bearb. Lex. Sr. XVI+329. B.

Scherffig, Rich., *Französischer Antibarbarus.* Mit Berücksicht. der Stilistik, Synonymik u. Phraseologie. Nagy Sr. IV+189. Zittau.

Tobler, Adf., *Vom französischen Versbau alter u. neuer Zeit.* Zusammenstellung der Anfangsgründe. 3. Aufl. Nagy Sr. 482 l. B.

Tobler, Adf., *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik.* Gesammelt, durchgesehen u. vermehrt. 2. Reihe. Nagy Sr. VIII+251. L.

Villatte, C. *Parisismen.* Alphabetisch geordnete Sammlung, der eigenart. Ausdrucksweisen des Pariser Argot. Ein Supplement zu allen franz.-deutschen Wörterbüchern. 4. Aufl. Nagy Sr. XVI+326. B.

Weigand, Gust., *Die Aromunen.* Ethnographisch-historische Untersuchung. üb. das Volk der sogenannten Makedo-Romanen od. Zinzaren. 2. Bd. Nagy Sr. XVIII+383. L.

Wilmotte, Maurice. *Le Wallon. Histoire et littérature des origines à la fin du 18. siècle.* Brüssel. 160 l. (Ism. LC.)

Latin és görög nyelvek.

Albrecht, Emil: *Zur Vereinfachung der griechischen Schulgrammatik.* Progr. 4r. 28 l. B.

Angermann C. *Beiträge zur griech. Onomatologie.* Meissen. 1893. — (Ism. BPhW.)

Beiträge zur historischen Syntax der griechischen Sprache. Hrsg. v. A. Schanz. IV. Bd. 2. Hft. (der ganzen Reihe 12. Hft.). Nagy 8r. Würzburg. — 2. Historische Syntax der griechischen Comparation in der klassischen Litteratur. Von Otto Schwab. 2. Hft.: Des besonderen Tls. 2. Abschn. (Syntax der steigernden Comparation). VII+180.

Blase, H., *Geschichte des Plusquamperfekts im Lateinischen.* Nagy 8r. V+112. Giessen.

Catalogus dissertationum philologicarum classicarum. Verzeichniss von etwa 18.300 Abhandl. L. IV+568. Ara: 2:50 m. — (Ism. LC.)

Cauer, Paul: *Die Kunst des Übersetzens.* Ein Hilfsbuch f. den latein. u. griech. Unterricht. Nagy 8r. VIII+130. B.

Corpus glossariorum latinorum a Gustavo Loewe inchoatum, auspiciis societatis litterarum regiae Saxoniae composuit, recensuit, ed. Geo. Goetz. Vol. V. Nagy 8r. L. — V. Placidus, *liber glossarum glossaria reliqua* ed. Geo. Goetz. XXXVI+664.

Dyroff A.: *Geschichte des Pronomen reflexivum* (im Griech.) Würzburg 1893. — (Ism. BPhW.)

Fick, Aug. *Die griechischen Personennamen.* 2. Aufl. bearb. von F. Bechtel u. A. Fick. Göttingen. XVIII+474, nagy 8r. Ara 12 márk. — (Ism. LC.)

Forchhammer, P. W., *Homer. Seine Sprache. Die Kampfplätze seiner Heroen u. Götter in der Troas. Ein letztes Wort zur Erklärung der Ilias.* Nagy 8r. 42 l. Kiel.

Froehde: *Anfangsgründe der röm. Grammatik.* (Ism. IndgF. III.)

Frölich, Karl: *Adverbialsätze in Caesars b. Gall.* V—VII. I. Tl. Progr. 4r. 23 l. B.

Grammatici graeci recogniti et apparatu critico instructi. Partis IV. vol. II. Nagy 8r. L. — IV. 2. Theodosii Alexandrini canones, Georgii Choerobosci scholia, Sophronii patriarchae Alexandrini excerpta, recensuit et apparatus criticum indicesque adiecit Alfr. Hilgard. Vol. II. *Choerobosci scholia in canones verbales et Sophronii excerpta e Charicis commentario continens.* CXXXII+526.

Grammatik, historische, der lateinischen Sprache. Bearb. v. H. Blase, G. Landgraf, J. H. Schmalz. Fr. Stolz, J. Thüssing, C. Wagener u. A. Weinhold. 1. Bd. 1. Hälfte. Nagy 8r. L. — *Einleitung u. Lautlehre v. Fr. Stolz.* XII+364.

Hilberg, Isidor: *Die Gesetze der Wortstellung in Pentameter des Ovid.* Nagy 8r. VIII+892. L.

Johannson: *Beitr. z. griech. Sprachkunde.* — (Ism. IndgF. III.)

Jörss. *Genuswechsel lat. Masc.* (Ism. IndgF. III.)

Kretschmer, Paul: *Die griechischen Vaseninschriften, ihrer Sprache nach untersucht.* Nagy 8r. VIII+251. Gütersloh. — (Ism. Beiträge zur Kunde d. indg. Sprachen.)

Krüger, K. W. *Griechische Sprachlehre* f. Schulen. 2 Tl.: Über die Dialekte. 2. Hft.: Poetisch-dialekt. Syntax. 4. Aufl., m. Nachweisg. der gewählten Beispiele, besorgt v. W. Pökel. Nagy 8r. 202 l. Würzburg.

Lalin, Esaias: *De particularum comparativorum usu apud Terentium.* Nagy 8r. 34 l. Norcopiae. L.

La Roche J. *Beiträge zur Griech. Grammatik.* 1. Heft. L. 1893. (Ism. BPhW.)

- La Roche, Jakob: Homerische Untersuchungen.* 2. Theil. L. 1893. Nagy 8r. IV+220. Ára 5 m. (Jobbára mondattani nyomozasok. Ism. LC.)
- Lewy, Heinz: Die semitischen Fremdwörter im Griechischen.* Nagy 8r. B.
- Merguet H. Cicero-Lexikon.* 15. u. 16. Hft. Jena.
- Meyer, Gust. Neugriechische Studien.* (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Lex.-8r. Wien. — I. Versuch e. Bibliographie der neugriechischen Mundartenforschung. 104 l. II. *Die slavischen, albanischen u. rumänischen Lehnworte im Neugriechischen.* 104 l. — (Ism. LC.)
- Meyer-Lübke W.: Die Erscheinungen auf dem Gebiete des Vulgärlateinischen.* IndgF. Anzeiger 60—69.
- Muss-Arnolt W. On semitic words in Greek and Latin.* (Extracted from the Transactions of the American Philological Association XXII.) 1892. 35.—156. l. — (Ism. IndgF.)
- Mutzbauer, Carl: Die Grundlagen der griechischen Tempuslehre und der homerische Tempusgebrauch.* Strassburg, 1893 VII+403. Ára 15 márka. — (Ism. LC. Csak anyaggyűjtése értékes.)
- Neue, Friedr. Formenlehre der lateinischen Sprache.* 3. Bd. Das Verbum. 3. Aufl. v. C. Wagener. 1—3. Lfg. Nagy 8r. (1—64.) B.
- Pauli, Carl: Altitalische Forschungen.* 2. Bd. Eine vorgriech. Inschrift v. Lemnos. 2. Abtlg. Nagy 8r. IV+262. L.
- Pecz Vilmos. Συμβολαὶ εἰς τὴν μελετὴν τῶν μεταφορικῶν σχημάτων τῆς ποίσεως. Μέρος τρίτον.* — Különnyomat az Athena 6. évfolyamából 426—441. l.
- Pecz Vilmos. Ujgörög nyelvtan.* Bpest. 217 l. — Ára 2 frt. (Ism. NyK.)
- Planta R.: Gramm. der oskisch-umbrischen Dialekte.* I. 1892. — (Ism. IndgF.)
- Prellwitz W.: Etymologisches Wörterbuch der griech. Spr.* 1892. — (Ism. Brugmann, IndgF.)
- Ribbeck, W.: Homerische Formenlehre.* 3. Aufl. Nagy 8r. VI+85. B.
- Roehl, Herm.: Imagines inscriptionem graecarum antiquissimarum, in usum scholarum.* Nagy 4r. III+87. B.
- Roidis, E. D.: Τὰ εἰδῶλα [a bálványok].* Athén 1893. 32+404. — (Ism. LC. Roidis a régi görög nyelvvalak bálványozását gúnyolja, és sürgeti az új-görög irod. nyelvnek a népnyelvhez való közeledését.)
- Scerbo, Francesco. Caratteristiche del Greco e del Latino.* Flórencz 1893. Nagy 8r. XV+137. Ára 4 lira. (Ism. LC.)
- Schmalz, Dr. J. H.: Erläuterungen zu meiner lateinischen Schulgrammatik.* 2. Aufl. Nagy 8r. 54 l. Bielefeld.
- Schubert, F.: Zur mehrfachen präfixalen Zusammensetzung im Griech.* (Xenia Austriaca. 193—256.). — (Ism. BPhW.)
- Solmsen Fel.: Studien zur lateinischen Lautgeschichte.* Nagy 8r. VII+208. Strassburg.
- Stowasser J. M.: Lateinisch-d. Schulwörterbuch.* Wien. XX+1092. Nagy 8r. Ára 840 m. — (Ism. LC.)
- Télffy Iwan: Chronologie und Topographie der griech. Aussprache.* L. 1893. Kis 8r. VIII+86. Ára 2 m. — (Ism. LC. «Das kleine Buch ist ohne wissenschaftlichen Wert.»)

Ussing J. L. *Græsk og romersk metrik*. Kopenhága. 1893. Kis 8r. V+207. — (Ism. LC. Igen jó munka.)

Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Brugmann, Karl.: *Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität in den indogermanischen Sprachen*. Eine semasiologisch-etymolog. Untersuchung. Progr. Nagy 8r. III+80. L.

Delbrück: *Vergleichende Syntax*. I. (Ism. IndgF. III.)

Fick, Aug.: *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*. 4. Aufl. bearb. v. Adh. Bezzenberger, Aug. Fick u. Whitley Stokes. 2. Thl. Nagy 8r. Göttingen. — *Urkeltischer Sprachschatz v. Whitley Stokes*. Übersetzt, überarb. u. hrsg. v. Bezzenberger. VIII+337.

Geiger, Wilh.: *Etymologie und Lautlehre des Afghanischen*. München 1893. 4r. 56 l. Ára 1.70 m. — (Ism. LC.)

Horn, P.: *Grundriss der neupersischen Etymologie*. 1893. — (Ism. IndgF.)

Indogermanische Forschungen. Zeitschr. für indg. Sprach- u. Altertums-kunde. Herausg. von K. Brugmann u. W. Streitberg. 4. k. Leskien-nek ajánlva tanársága 25. évfordulójára. Strassburg. 478 l. Számos becses értekezéssel a legjelesebb indogermanistáktól. — Hozzá a könyvismertetéseket tartalmazó Anzeiger külön 172 l.

Schultze, Dr. Mart.: *Grammatik der hindustanischen Sprache*. Hindí u. Urdú, in ind., arab. u. latein. Schrift. Nagy 8r. IV+56. L.

Streitberg, Wilh.: *Die Entstehung der Dehnstufe*. Strassburg, Trübner. III+112. — (Ism. LC. Igen fontos az indg. nyelvhasonlításra.)

Sémi nyelvek.

Bardowicz, Leo.: *Studien zur Geschichte der Orthographie des Althebräischen*. Nagy 8r. VIII+112. Frankfurt a. M.

Barth, J.: *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen*. 2. verm. Ausg. Nagy 8r. II, XX, XXXII+495. L.

Baumann, Vict.: *Hebräische Relativsätze*. Ein Beitrag zur vergleich Syntax der semit. Sprachen. Diss. Nagy 8r. 50 l.

Brockelmann, Carol.: *Lexicon syriacum*. Præfatus est Th. Nöldeke. (In 10 fasc.) Fasc. 1—5. Lex. 8r. B.

Dalman, Gust.: *Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch*. Nach den Idiomen des palästin. Talmud u. Midrasch, des Onkelostargum (Cod. Socini 84.) u. der jerusalem. Targume zum Petateuch. Nagy 8r. XII+348. L.

Delitzsch, Prof. Dr. Frdr.: *Assyrisches Handwörterbuch*. 1. Th. Nagy 8r. (1—230.) L.

Lehrbücher des Seminars f. orientalische Sprachen zu Berlin. XIII. Bd. *Ein arabischer Dialekt, gesprochen in Oman u. Zanzibar*. Nach prakt. Gesichtspunkten f. das Seminar f. oriental. Sprachen in Berlin bearb. v. Carl Reinhardt. B. Nagy 8r. XXV+428. (L. itt 96. l.)

Levin, Schmarja: *Die hebräischen intransitiven Verba der Bewe-gung*. Diss. Nagy 8r. 49 l. B.

Lincke, Alex.: Bericht üb. die Fortschritte der Assyriologie in den J. 1886—1893. Veröffentlichungen des 9. internationalen Orientalistencongresses (London 1891.) Nagy 8r. VIII+124. L.

Muss-Arnolt, W.: A concise dictionary of the Assyrian language (Assyrian-English-German.) (In ca. 7—8. parts.) Part. 1. Nagy 8r. (1—64.) B.

Porta linguarum orientalium, inchoavit J. H. Petermann, continuavit Herm. L. Strack. Pars XIV. Koptische Grammatik mit Chrestomathie, Wörterverz. u. Literatur v. G. Steindorff. XVIII+220+94. B.

Poznanski, Sam.: Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprachwissenschaft. — I. Eine hebräische Grammatik aus dem XIII. Jh. Zum 1. Male hrsg., m. Einleitgn. u. Anmerkgn. versehen. B. Nagy 8r. 35+23.

Schrader, Prof. Dr. Eb.: Assyrisches Syllabar, für den Gebrauch in seinen Vorlesungen zusammengestellt. Mit den Jagdschriften Assurbanipal's in Anlage. 2. Ausg. Nagy 4r. (8 l. 1 tabl.) B.

Schwally, Dr. Friedr. Idioticon des christlich-palästinischen Aramäisch. Giessen. 1893. XII+134. Ára 6.40 márk. — (Ism. LC.)

Seidel: Praktisches Handbuch der aegypto-arabischen Umgangssprache. — (Ism. LC. Globus.)

Strassmaier, I. N. Babylonische Texte. 11. Hft. Inschriften v. Darius, König v. Babylon (521—485 v. Chr.), nach den Thontafeln des Brit. Museums copirt u. autogr. 2. Hft. Nr. 249—451. vom 9. bis 17. Regierungsjahre. 161—320 l. L. Nagy 8r.

Winkler, Hugo: Sammlung v. Keilschrifttexten. III. Die Keilschrifttexte Assurbanipals. 1. Lfg. Prisma R.M. 1. Bruchstücke v. B. K. 1732, Col. I—III. Nagy 4r. 40 l. L.

Általános nyelvészet. Világnyelv. Nyelvtanítás. Vegyes.

Badings, Maj. A. H. L.: Neues Wörterbuch der deutschen, malaischen und holländischen Sprache. VIII+415. Amsterdam.

Bibliographie, orientalische. Unter Mitwirkg. v. R. Garbe, Th. Gleiniger, R. I. H. Gottheil etc. bearb. v. Lucian Scherman. Hrsg. v. Prof. Dr. Ernst Kuhn. VII. Jahrg. 1893. Nagy 8r. (1. Hälfte 160 l.) B.

Blätter, neuphilologische. Organ des Cartell-Verbandes neuphilolog. Vereine deutscher Hochschulen. Schriftleiter Stud. phil. Karl Zeiss u. Arth. Byhan. 1. Jahrg. 1894. 12 Hfte. Nagy 8r. L.

Darmesteter A. La vie des mots étudiées dans leurs significations. 4. ed. Paris, 1893. — (Ism. BPhW.)

Delbrück, B. Einleitung in das Sprachstudium. 3. verb. Aufl. L. 1893. Nagy 8r. VIII+144. Ára 2 m. — (Ism. LC.)

Erkert, R. Die Sprachen des kaukasischen Stammes. Mit einem Vorwort v. Friedr. Müller. 1. Thl. Mit Wörterverzeichniss. 2. Aufl. 12r. 135 l. Hamburg.

Fieweger: Internationale Verkehrssprache Dil, od. bestes Verständigungsmittel zwischen den Nationen nach dem System des Dr. Gül in Bagdad. Grammatik. 2. Tl. Übers. v. F. 8r. 8 l. Breslau.

Frost, Jul.: Volapük, spelin dil oma. 8r. 15 l. Breslau.

Gabelentz, Georg v. der: Die Verwandtschaft des Baskischen mit den Berbersprachen Nord-Africas, nachgewiesen. Hrsg. nach dem hin-

terlassenen Manuscript durch Dr. A. C. Graf. v. der Schulenburg. Nagy 8r. V + 286. Braunschweig.

Grasserie, Raoul de la. *De la parenté entre la langue égyptienne, les langues sémitiques et langues indo-européennes, d'après les travaux de M. Carl Abel. Études de grammaire comparée.* (A «Muséon» cz. folyóiratból.) Nagy 8r. 92 l. Louvain.

Hehn, Vict.: *Kulturpflanzen u. Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland u. Italien, sowie in das übrige Europa.* Historisch-linguist. Skizzen. 6. Aufl., neu hrg. v. O. Schrader. Mit botan. Beiträgen v. A. Engler. Nagy 8r. XXVI + 625. B.

Hommel, Fritz: *Sumerische Lesestücke.* Schrifttafel, trilingue Listen, Syllabare, Paradigmen, bilingue Texte m. Analyse, kurze Grammatik. Nagy 8r. VIII + 144 autogr. l. München.

Jeep, Lud.: *Zur Geschichte der Lehre von den Redetheilen.* 1893. — (Ism. LC.)

Misteli, Fr.: *Charakteristik der hauptsächlichen Typen des menschlichen Sprachbaus.* — (Ism. IndgF. III.)

Oertel, Hanns: *William Dwight Whitney.* (Nekrolog és könyvészet. — Beiträge zur Kunde der indg. Sprachen. 1894.)

Papyrus Erzherzog Rainer. *Führer durch die Ausstellung.* Mit 20 Taf. u. 90 Textbildern. Lex. 8r. XXIV + 293. Wien.

Passy, P.: *Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux.* Paris 1890. — (Ism. IndgF.)

Ries, John: *Was ist Syntax?* Ein krit. Versuch. Nagy 8r. IX + 163. Marburg. — (Ism. LC. Z. f. fr. Spr. u. Lit. és itt 78. l.)

Rothfuchs J.: *Beiträge zur Methodik des altsprachl. Unterrichts, insbes. des Lateinischen.* 3. Aufl. Marburg. 1893. — (Ism. BPhW.)

Rousselot: *Modifications phonétiques.* (Ism. IndgF. III.)

Schmidt, Karl. *Die Gründe des Bedeutungswandels.* Ein semasiolog. Versuch. Progr. Nagy 4r. 44 l. B.

Schuchardt Hugo: *Das baskische Zeitwort und Julien Vinson.* (Zeitschr. für. rom. Phil. 532—538. l.)

Schuchardt Hugo: *Weltsprache und Weltsprachen.* An G. Mayer. Strassburg. 54 l. Ara 1.40 m. — (Ism. LC.-ban Steitberg. — «Im Wortschatz, nicht im gramm. Aufbau scheint der wunde Punkt jeder künstlichen Gemeinssprache zu liegen. — Die dringende Noth zwingt den wirtschaftlich Schwächern die fremde Sprache zu lernen, sie anzuwenden. Ein solcher Zwang fehlt bei einer Weltsprache, die den Verkehr von gleich hochstehenden Kulturvölkern zu erleichtern bestimmt ist . . . Eine Utopie wie die Bellamys ist daher trotz allem die Weltsprache.»)

Schulze, Wilh.: *Orthographica.* Progr. Nagy 8r. LXI l. Marburg.

Tomaschek, Wilh.: *Die alten Thraker.* Eine ethnolog. Untersuchg. II. *Die Sprachreste.* 1. Hälfte. Glossen aller Art u. Götternamen. (A «Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss.»-ból.) Lex. 8r. 70 l. Wien.

Verhandlungen der 42. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner in Wien vom 24—27. Mai 1893. Nagy 8r. XVII + 926. L.

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás példái az angolban czim-mel a tavaly elhunyt híres nyelvész *Whitney W. D.* a következőket írja a *Brugmann* és *Streitberg* szerkesztésében megjelenő *Indogermanische Forschungen* 4: 32 kv. lapjain:

1. Némely szóban a hosszú *ō* megrövidülve hallatszik, a mely hangváltozást csak Új-Angliában (az Egyesült-Államok hat éjszakkeleti államában) tapasztalták eddigéig; pl. ezen szavakban: *nōne*, *whōle*, *hōme*, *stōne*, *smōke*, de ez nem olyan hang, mint az ú. n. rövid angol *o*, minő a *not*, *pond* stb. szavaké. Tehát nagyon fontos dolog, hogy ezáltal egy egész új hang támadt, még pedig szórványosan (*sporadic*). Mert megjegyzendő, hogy egy s ugyanazon ember ajkán lehet hallani új kiejtéssel *smōke*, *stōne*, míg teljesen változatlanul ejti, mint általánosan szokás *jōke*, *yōke*, *brōke*, *bōne* stb. Úgy hogy teljes lehetetlennek látszik, hogy lehetne valami okát találni, a miért az illető hang némely szóban megváltozik, míg a többiben makacsul megmarad régi állapotában.

2. Hosszú *ū* megrövidül az egész angolságban, de szintén csak szórványosan. A rövid *u* azonban fonétikailag teljesen megfelelője hosszú párjának. Különösen megrövidülnek az *-ook* (*ūk*) végű szók pl. *book*: *būk*; megmaradnak hosszúnak az *-oom*, *-oor* (*-ūm*, *-ūr*) végűek. Az *-oot* (*ūt*) végűek közül általánosan csak *foot* rövidül meg s lesz belőle *fūt*, de némelykor hallani röviden még a *rūt*, *sūt* (*root*, *soot*) szókat; ellenben mindig hosszú *boot*, *hoot*, *shoot* stb. Isolált s részlegesen használt példák még *sūn* (*soon*), *rūf* (*roof*), *hūp* (*hoop*).

3. Az u. n. rövid angol *o* (the so-called 'short o') a minő *on*, *not* szókban, tehát tulajdonképpen rövid magyar *a* (very nearly a corresponding short to the long *au* or *aw*, of *laud*, *bawl*), meg h o s s z a b o d i k szintén az angol nyelv területén, de nem egyformán. Angliában is meghosszabbodik általánosan az *-r* előtt pl. *ōr*, *'bōrn*, *hōrse* (tlk. *ār* stb.) s azonkívül szórványosan, mint pl. *ōften*, *sōft*; de határait nem lehet pontosan megszabni. Amerikában a hosszabodás nagyobb területeket foglal el. Így pl. majdnem általánosan hosszan ejtetnek itt az *-ong* végű szók

(pl. *song, strong*), a melyek Angliában rövidek. S terjed itt különben is az *o* (*ā*), példák *office, wosh* stb. Isolált kiejtésűek *dōg, gōd*, a melyek egyesegyedűl s általánosan hosszúak az összes *-og, -od* végű szók között, s különösen kiemeli W., hogy az *o* nyelvérzékét roppant sértené, ha valaki ama két szó analogiájára esetleg ezt találná mondani *hōg, lōg, rōd, trōl* a rendes *hog, log, rod, trod* helyett.

Ezekből s még egyéb kisebb jelentőségű példákból, melyeket itt elsorolni fölöslegesnek tartok, W. a hangváltozásokra nézve a következő tanulságokat vonja le:

«Ezen élő nyelvben (más nyelvekről mások szóljanak) a hangváltozások nem történnek egyszerre s általánosan (with an allinvolving sweep), hanem részlegesen s térrel-közzel terjedve (by gradual extension).

Pontos s biztos határt lehet vonni, hogy egy személy vagy közösség nyelvében, mely szók azok, a melyek valamely hangváltozást szenvedtek, s melyek nem; — tehát oly pontosság ez, mely nélkülözi a következetességet (fixity thus failing to imply consistency).

Phonetikailag különben egyenlő szavak közül egy rész megváltozhatik, a nélkül, hogy a többi magával ugyanezen változásra vonzaná, szóval:

A hangváltozás itt nem egyforma (not invariable), hanem tarkázva van következetlenséggel s kivételekkel, — noha kétségtelen az is, hogy nyilvánvaló a törekvés az általános egyformaság felé.»

W. megfigyelése mellé sorakozik Setälä-nek hasonló s mégis lényegesen eltérő tapasztalata, melyet a líveknél tett az *ü 7 i, ö 7 e, a 7 o* hangváltozásokra nézve. (Ny. K. 21 : 256 s kv. Bp. Szemle 80 : 356 s kv.) Csakhogy Setälä egészen más következtetésre jut s minthogy a dolog elég fontos, érdemes, ha az említett megfigyelését s a tanulságként levont következő szavait itt ismételjük: «... minden esetre bizonyos, hogy életünk egy-egy szakában változatlanul egyforma a kiejtésünk. Ebben, úgy vélem, bárki is megnyugodhatik; csakhogy egészen másként áll a dolog, ha ez állításnak következményeit is megvizsgáljuk.»

«A legfontosabb következménye tudniillik az, hogy e szerint nincs szórványos, hanem egyedűl állandó hangváltozás. Midőn a liv nyelvben az *ü* lassacskán *i*-vé változott, ez a következő sorrendben történt: *ü, üä, üs, üä, ün* ... *i*. A ki az *ü* helyett *üs*-t ejtett, minden szóban így mondta, valamint az is, a ki már az *i* fokára eljutott; nem lehetséges, hogy ugyanazon ember ugyanazon hang helyett egyik szóban *ü*-t, a másikban *üs*-t, egy harmadikban *i*-t ejthessen». (Bp. Szemle id. h. 357).»

Látjuk a nagy különbséget a két tudós tapasztalata között. Whitney ép azt emeli ki mint fontos megfigyelését, a mit Setälä oly merően

tagad. Természetes, hogy következtetések is merőben ellenkezők, noha W. elég óvatos.

Ki tudja, melyiknek van igaza? Őszinteségében az egyiknek sem szabad s nem is lehet kételkedni; csak azon fordul meg a kérdés, melyik a pontosabb s jobb megfigyelő. Úgy látszik pedig, hogy ez esetben a finn tudósé a pálma. W. dolgozatán meglátszik, hogy csak ötletszerű, míg ellenben S. rendszeresen s aggodalmas pontossággal tette meg vizsgálódásait.

Mindamellett még számos, jelesen képzett s lelkiismeretes tudós-nak kell majd foglalkoznia ezen alapvető megfigyelésekkel s a velük összefüggő legfontosabb nyelvészeti problémával.

SZILASI MÓRICZ.

A finn-ugor társaság közgyűléséről, a melyet m. é. decz. 2-án tartottak meg, az Uusi Suometar nyomán a következőket írhatjuk. Az elnök Donner Ottó megnyitó beszédében a kölcsönös viszonyt fejtegeti, mely a nép általános műveltsége s a fokozódó tudománykedv között létezik, s különösen kiemeli, hogy a kettő egyenes arányban szokott fejlődni, valamint hogy termékenyítőleg hatnak kölcsönösen egymásra.

Ezután a titkár Paasonen H. számolt be a társulat évi működéséről. Felolvasást évközben igen sokan tartottak; bennünket legközelebből érdekelnek Setälä felolvasásai a Pallas Nagy Lexikonjáról s Balassá-nak «A magyar magánhangzók története» cz. értekezéséről. Ezenkívül Paasonen bemutatta Munkácsi értekezését a fémnevekről. Foglalkoztak továbbá az ó török feliratokkal (Donner, Heikel), a lett kölcsönszavakkal (Mikkola) a votjakkal (Wichmann), az ugor nyelvészet történetével (Setälä) stb. Különös megelégedéssel említi föl a titkári jelentés Krohn Gyulának a finn faj (ill. ugorok pogány ősvallásáról szóló művét (Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus), mely azonban csak fia Károly kiadásában jelenhetett meg. A könyvet tulajdonképpen a finn irodalmi társaság adta ki, de a F. u. t. szintén támogatta. A jelentés korszakalkotó műnek mondja, a minő Castrén kutatásai óta nem jelent meg az irodalomban.

Megemlítendő még Thomsen levele, melyben igéri, hogy «Inscriptions de l'Orkhon» cz. művének második része, melynek elkészítésében súlyos betegsége akadályozta, nemsokára megjelenhetik.

Ebből is látható, hogy finn testvéreink élénken részt vesznek közös tudományunk fejlesztésében. Sőt ha még figyelembe vesszük a következőket, örömmel vehetjük tudomással czéltudatos s buzgó törekvéseiket, de egy kissé röstelkedve és szégyenkezve is, hogy minálunk hozzájuk

képest mily parányi, a mi történik. — Pedig hát mi volnánk az első nép az ugorok közt!

Az 1893. évben a finn állam költségén utaztak Heikel dr. és segédje J. A x egyetemi hallgató. Céljuk volt kutatásokat tenni különösen Tobolszk s Perm kerületekben ugor régiségek után, a melyek alapján azt remélik, hogy az ugorok vándorlását majd meghatározhatják. Kezdetnek igen szép siker koronázta munkájukat. — A társaság segélyezésével végezte tanulmányait Kallas O. az észtek között. — Elhatározta a társaság, hogy egy három évre terjedő ösztöndíjat alapít az ázsiai török nyelvek tanulmányozására. — J. A b e r c r o m b y, az ugor nyelvészet nagylelkű pártfogója (angol ember létére!), száz font sterlinget adományozott ismét *samojed* tanulmányokra s utazásra.

Mindez csak 1893-ban történt, s ezenfelül a társaság kiadványában megjelentek 1894-ben a következő értékes művek: 1. A társaság évkönyve, főtartalma: H. P a a s o n e n: Proben der mordwinischen Volksliteratur 2. V. T h o m s e n: Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (a könyvkereskedésben csak a II. füzetrel együtt fog megjelenni). 3. A. H e i k e l: Antiquités de la Sibirie occidentale (30 képpel). 4. A u g. A h l q v i s t: Wogulische Sprachtexte.

Mindezek nemcsak hogy rendkívül értékes művek, de nagyon költségesek is. Nos, mi történik nálunk ezzel szemben, akár az állam, akár az Akadémia részéről? (Egyesek nem lévén, ne említettessenek!)

S még egy dologra akarok figyelmeztetni, a mely szintén fényes világot vet a finnek igazi s nagyszabású tudományosságára. Az évkönyv végén föl vannak sorolva a folyóiratok, a melyeket a társulat saját kiadványaiért cserébe kap. Ezek száma a hazaiakon kívül 51; köztük hozzátéve van 30 olyan, melynek nálunk hírét-hamvát sem láthatni. S van ezek közt ismét legalább 10 olyan, a melyet ugor nyelvésznek figyelemmel kellene kísérnie.

Hát hol vannak a nyilvános könyvtárak?

SZILASI MÓRICZ.

Kotorgárt. *Kotorgárt* azon elavult szavaink közé tartozik, a melyeknek nincs meg eddig az elfogadható etymológiai magyarázatuk. Előfordulásának eddig következő helyei ismeretesek: *kotergard* (Beszt. Sz. 142: scutum) *katorgarth* (Schlägli Sz. 606: scutum); *kothorgarth* 1494, 1497 okl.; *kotergarth* 1490 okl.; *kotorgartoth* 1520 okl.; *kotorgard* 1522 okl. (v. ö. Századok 27: 315, Schlägli Sz. 30). A Schlägli iszójegyzék *katorgarth*-ja, bár az a világosan kiolvasható, alighanem íráshiba, mert a szó egyebütt mindig *ko-* kezdettel fordul elő. A szó olvasása: *kotorgárt*, *kotorgárd*, *kotërgárt*.

Nem régen kezembe akadt a *Prešpurský slovník* (vydal Ferd. Mečnik. V. Praha 1892. 8-o. Elismerő biralata Archiv für slav. Phil. XV.

308^a); „De armis” című fejezetéből meggyőződtem, hogy a mi két nominálunknak több olyan fegyvertani kifejezése van, a melyek a pozsonyi verses szójegyzék (cseh) szavaiból egész helyesen magyarázhatók meg. Igy pontos megfelelők *helm*: galea, *salap*: cassida (77 l.), *samostrziel*: balista (92. l.) a mi *helm*, *salap*, *zomoserig* szavainkhoz. Ebből indulva ki a *kotorgárt*ban is cseh jövevényt kerestem. Fölvilágosításért *Gebauer J.* prágai egyetemi tanárhoz, majd *Zábrt J.* drhoz, a prágai cseh muzeum hivatalnokához fordultam, a ki a középkori cseh fegyverekről hasznos dolgokat írt. Ezeknek értesítéseiből valamint, *Pastřnek* bécsi egyetemi magántanár szóbeli közléseiből a következő művekből idézhetjük a cseh szót:

„*kotrkal* (al.[ias] *kotrgál*), u, [=genetívusa] m. [=masc.] *reytharská okrauhlá pawéza ein Ritterschild. D* [obrowský]; *scutum. Wg. 1548* [=Adam z Weleslavý: *Sylva quadri linguis* című művéből a XVI. száz. végéről; ő adta ki a *Herbar[ium] w[el] Bilinař Mathiolůw-t*]. *Zdřewa fjkowého mocné pawézy a kotrgály dělogj Herbar. p. 100*”. *Slownyk česko-německy. Josefa Jungmanna. W. Praze 1836. II. 146*;

„*kotrkal*, u. [=gen.], m. [masc.] *okrouhlý štít jezdců, Reiterschild. V. Z. [Weleslavý Sylva stb.]*; *stř. lat. quadrigale. Gl. 107* [=Brandý Glossarium Bohemicum]. *Česko-německy Slovník sestavil František Št. Kott V. Praze 1878; I. 765*;

„*kotrkal, kotrgál* *čes[ký]*, *obs.[oletum] scutum equestre jezdecká dlouha pavéza*; *patrně cizí, neznámo ale, odkud vzato. Matzenauer: Cizí slova ve slovenských řečech V Brně 1870. 218 lap. Legfontosabb adat, mert a kotorgárt leírása is benne van, Winter Z. dr. „Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy“.*²⁾ *VPraze 1894, című műve 269. lapján ez: Ke konci věku (sc. XV.) staly se jezdcům povši Evropě oblí beny pavézy rázu uherského a polského, jako mivali vojáci Matiaše Corvina. Byla to prkna nevolná, čtyřhranná, vypouklá, na jichž hořejší obrubě vyřiznut byl otvor pro oštěp. Jezdec měl takový štít na prsou. Š tity jezdecké objevuj í se v inventářích koncem věku (sc. XV.) jménem „kotrkálu“.*³⁾

¹⁾ Maguk a cseh folyóiratok megtámadták a kiadót, s azt mondták, hogy több szót egyszerűen az „újjából szopott”. Össze kellene vetnie valakinek a mi két nominálunkat, s alighanem elállanának a csehek vádjuktól.

²⁾ A viselet története cseh földön a XV. századtól a fehérhegyi csatáig.

³⁾ A korszak (t. i. XV. száz.) vége felé egész Európában a lovasságnál magyar és lengyel típusú pajzsok voltak kedveltek, a milyenek Corvin Mátyás katonáinak voltak. Volt pedig ez a pajzs egy nem nagy deszka, négyszögletű, homorú, a melynek felső peremén nyílás volt a lándsa szá-

Ezek az adatok kétségtelenül igazolják, hogy a régi csehben volt egy *koťrkál*, *koťrgál* szó, a melyről Matzenauer nem tudja, honnan való, de Brandl után Kott megmondja, hogy az átvevés a köz. lat. *quadrigale*-ből történt. A magyar *koťorgárt*, *koťorgárd*, *koťergárt* a cseh *koťrgál*-ból való. A szó végi *t*, *d* afféle járulékhang, mint a milyen van a *rubint*, *tulipánt*, *lepint*: *lepény*, *girind*: *görény* stb. szavakban (Nyr. kal. 69).

A *koťorgárt* pályafutása tehát ez: klat. *quadrigale* > cseh *koťrkál*, *koťrgál* > magy. *koťorgárt*. Megjegyzem, hogy utána néztem, vajjon lengyelben, szerbben nem fordul-e elő a szó hasonló hangalakban. Azonban a legjobb szótárakban sem találtam.

MELICH JÁNOS.

Panyóka. Simonyi a múlt évben (210. és 354.) két magyarázatot adott e szóról. Az első szerint kicsinyített származéka volna a *Panni* névnek (v. ö *Kati* < *katuska*); a második értelmében pedig népetymologiai keveredés folytán keletkezett a *Panni* és *fonóka* szók párosodásából. Jelentése, mint a Nagy-Ajtaynál található '*panóka király*' példa mutatja: elpuhult, asszonyias. Így Simonyi.

Elleneszöl Baróti Kisdéd Szótára, a melyben egyebek közt ezt találjuk: '*Panyókául* (*palástul*, fel nem öltve) venni magára p. o. a mentét.' Itt a *panyóka* szó épen nem 'elpuhult, asszonyias' értelmű, hanem egész világosan valami ruhafélére vonatkozik. Hogy pedig Baróti ezen adata szavahihető, bizonyítja a Tájszótár illyképen: '*Panyókán*: mentét v. dolmányt melegben félvállon, fel nem öltve.' Ugyanily értelemmel közlik a debreczeni népryelvből is. (Nyr. 23: 335): '*Ponyókán*, *ponyókásan*, *ponyókára*: könnyedén, pongyolán.' Kétségtelen tehát, hogy Nagy-Ajtay '*panóká*'-ja, a melynek jelentése szembeötlőleg: 'elpuhult' asszonyias, semmi rokoni közösségben sincs a '*panyóká*'-val. A két szót e szerint külön kell vállasztanunk. Az elsőt bátran elfogadhatjuk a *Panni* és *fonóka* nevek elegyülésének, de a '*panyóká*'-ra új magyarázatot kell keresnünk.

Nézzük, mit mond róla a Nagy Szótár. '*Panyóka*: valószínűleg egy gyökből eredt a *panya*, *pányva* szóval s jelent kötelkét, madzagocskát, zsinórkát, melynél fogva felső öltönyt nyakba vetni szokás'. Nem mondhatjuk, hogy e magyarázat erőltetett volna. Ha azonban Baróti közlésére tekintünk, a mely szerint '*panyókául* = *palástul*', vagyis *panyóka* = *palást*, megingatódik benne a hitünk. Kérdés azonban hiteles-e a '*palást*' jelentés? Minden bizonynyal hiteles, mert Kassai Szókönyve is tanusodik mellette (4: 445.) e szerint: '*Ponyókán*, *panyókán* vette fel az öltözköztösét, avagy pongyolán: *laxe*, *expandendo*, *non stringendo* ad corpus'. Mint látható, a '*palást*, *mente*' jelentés, ha nem is oly világosan, mint Barótinál, de azért elég érthetően kitetszik itt is a '*panyóká*'-ból. S ha szemesebben nézzük a főttebbi népryelvi közléseket, úgy találjuk, hogy

mára. A lovasnak ilyen pajzsa volt a mellén. E lovas pajzsok a XV. sz. végeről származó inventáriumokban '*koťrkál*' névvel fordulnak elő».

igazában azok is ezen értelem mellett szólnak. De hiszen maga a Nagy Sótár is, vállra vetett felső ruhának' mondja a panyókát.

Honnan eredt tehát, ha sem a *Panni* és *fonóka*, sem a *panya* (*pányva*) nevek sarjadéka nem lehet? Nem kell sokat őrlődnünk-törődnünk rajta; kezünkbe adja a megfejtés kulcsát Kassai ím ezen bizonyosságtételével: „A ponyvának a Hegyalján más neve: *ponyóka*” (IV. 145.) Kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy ez a *ponyóka* szóalak azon egy a mi *panyóka* szavunkkal. Sem alaki, sem jelentési akadékoskodást nem találhatunk, a mely útját szegné a vele való rokonításnak. A *panyóka* forma a -ka kicsinyítő képzővel nehézség nélkül kimagyarázható a *ponyva* szó népies *ponya* (l. TSz.) alakjából. (vö. *mente* > *mentőke* NSzót.). A mi pedig a jelentésbeli kapcsolatot illeti, ezt is minden fejtörő okoskodás nélkül tisztába tehetjük. A *ponyva* szó, lepedő, fedő' értelme és a, palást, mente' jelentés közt a rokonság oly világos, hogy szinte fölösleges bizonyítani; de különben is Kassai közlése egészen szembeszökővé teszi. E szerint tudnivaló, *panyókán* venni magára valami ruhadarabot' annyit tesz, mint: *laxe, expandendo, non stringendo ad corpus*, vagyis: szélesen, kiterjesztve, testhez nem szorítva. Innét világos, hogy a kifejezés eredeti értelme ez: kiterjesztve, *ponyva, lepedő módjára* (azaz: mint palástot, mentét) teríteni, venni magára. De ugyanebből érthető az is, mért vett a *panyóka* szó idővel magába, palást, mente' jelentést*), noha e mellett még az eredeti értelem is kiérzik belőle.

Különösnek csupán a *panyókán* venni, öltetni, vetni magára' vonzat tetszhetik, de megadja a magyarázatot hozzá a, *pörén, pengyelén, pongyolán* öltözni, járni, lenni' stb. vonzatok analógiája, mert a, *pöre, pengyele, pongyola*' szavak ezekben is bizonyos ruhadarabot jelentenek.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN.

Adatok a magyar nyelvbeli latin elemekhez. — A magyar nyelvben használatos latin elemekről mindeddig csak Kovács Gyula írt rendszeres értekezést, „Latin elemek a magyar nyelvben” című munkájában. — Azonban e műben az óriási anyagnak csak igen kis részét dolgozta fel; azokon kívül, miket bennök főlemlít, még végtelen sok mindennapos latin szót használunk, s ezek külön munkában még nincsenek egybegyűjtve. — Legősmertebb idegen szavakat magyarázó szótárunk, a Füredi Ignác-féle Közhasznú idegen szótár, vegyesen sorolja fel a sokféle nyelvből átvett, de meg nem honosult s első pillanatra is felismerhető idegen szavakat, melyek közt természetesen sok a latin eredetű is; ámde speciális feladatánál fogva éppen a meghonosult, magyarrá vált szavak hiányzanak belőle. — Pedig nyelvészeti s művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen érdekes lenne egy ilyen lehetőleg teljes összeállítás, mert megállapíthatnók belőle ama befolyás nagyságát, melyet a latin nyelv a magyar nyelvre, gondolkodásra, nyelvérzékre gyakorolt. Hogy e befolyás mily mély és állandó, arra nézve elég, ha a mai nyelvre hivatkozom. Maga a nép is igen sok latin szót vett át, s közülök nem egy valóságos magyar szóvá vált.

*) De hiszen a *panyóka* sehol sem jelent valósággal palástot. Baróti magyarázata csak azt jelenti, hogy „úgy mint a palástot szokás”. A szerk.

Felfogásom szerint a latin szónak rendszeres összeállításába okvetlenül föl kell vennünk mindazon szavakat, melyek a hosszas használat, a megszokás folytán a magyar gondolkodás elemeivé váltak; tehát mind a klasszikus, mind a középkori latinságból átvett szavakat; főképen azokat, melyeket a nép is használ vagy használt, de azokat is, miket a közép osztály, — mert ezek is mellőzhetlen elemei nyelvünknek; valamint a latin révén hozzánk került idegen származású elemeket is. — Ellenben el kell hagynunk mindazokat, melyek, bár latin eredetűek, nyelvünkbe más úton jutottak; mert ezek a magyar nyelvnek nem latin, hanem szláv, olasz, német stb. elemei.

Ezekkel s az evvel rokon eszmékkel a Nyelvőr, a Nyelvtudományi Közlemények s az Egyetemes Philologiai Közlöny bírálói Kovács művét ismertetve bővebben foglalkoztak, s így hosszasabban fejtegetni nem szükséges. Egyelőre főfeladat: az anyag pontos összegyűjtése; csak ha ez teljes, befejezett: csak akkor lehet valóban tanulságos annak beható tanulmányozása, csak akkor állíthatók fel teljes érvényességgel a rájuk vonatkozó fontos nyelvtörvények. — A következő sorok czélja is csak az, hogy egy pár oly közhasználatú latin származású szót említsek fel, miket sem Kovács, sem bírálói nem említettek, s mik a Füredi-féle «Közhasznú Idegen Szótár»-ból is hiányzanak.*)

Animóval csinálni valamit: «jó kedvvel tenni meg azt». Egész animóval dolgozik. — *Antikvárium*. — *Antikváros*, *antikvárus*. Használtabb, mint az antiquarius. — *Abszens* s innen Bukovay *Abszencius* v. *Abszi*. — *Áperte*, nyiltan. A nép is használja: «Áperte megmondtam neki.» Versben is írja Kozma Andor: P. Hirl. 1893. XII. 10. sz. — *Bagaria*. A NySz. és CzF. szerint: corium Bulgaricum, bolgáriai bőr.[?] — *Barbarizál*. — *Betónia*, virágnév. — *Czakó*, a ciconia-ból? — *Czédula* (scedula). — *Disipálni*. — *Dormitórium*. — *Dukál*. — *Determináns*. — *Determináció*. — *Exponált*. — *Flagelláns*. — *Flaska*. — *Fölöstököm*. — *Február*. — *Fóka*. — *Firma*; *jó firma* = nagy gazember. — *Gubernátor*, erdélyi népetimologia szerint: Guber Márton. — *Gíra*. — *Graduál*. «Az öreg graduál» énekes könyv. — *Gyehenna*. — *Hedera*, a felfutó egy fajának neve. A nép is használja. — *Infáns*. — *Invokál*. — *Intrikus*. — *Intresszátus*. Használja a nép is. — *Installál*, *instelláció*, nemcsak *installál* s *installáció*. — *Januárus*. — *Június*. — *Július*. — *Kreatúra*. — *Konstantin*. — *Kárbunkulus*. — *Kárpálni*. — *Klára*. — *Kompánia*. Használja a nép is: «No, te ugyan jó kompániába kerültél!» — *Kalefaktor*; nagy kalefaktor = nagy csínytevő. — *Kúria*, régi nemesi ház jelentésben. — *Kronométer*. — *Lénia*. — *Matúra*, érettségi vizsgálat. — *Monitor*, kis hadihajócska (nem csak «intő, figyelmeztető», mint Füredi magyarázza). — *Magazinom*. — *Náczió*, nem csak nemzet, nép, hanem ily összetételben: *gaznáczió*=gazember. — «Te *gaznáczió*!» — *Naíva*. — *Okumlálni?* — *Priváta*, külön óra; privátára járni. — *Plága*: ha léniával a tenyerünkre ütnek. «Plágát kapni.» — *Preskribálni*. Preskribálja az orvos a receptet. — *Pipatórium*. Latinos szóképzés. — *Praktikus*. — *Praktizálni*. — *Rigmus*. — *Szeréna*, női név. — *Szekunda*: rossz osztályzat. (Füredi csak «második osztály»

*) Ezeket még különösen Dankovszky szótárából lehetne szaporítani.
S. Zs.

jelentésben közli.) — *Sterilizál.* — *Tángál*, nem csak «érint», hanem jól elver jelentésben is. — *Trivialitás.* — *Trémázni.* — *Viktória.* — *Vegetáriánus.* — *Verbéna*, virágnév.

TÓTH REZSŐ.

Tröster János. Többször olvashattuk, hogy Tröster János volt egyike az elsőeknek, a kik a magyar nyelv ugarságát észrevették. Legujabban Setälä küzd azon balvéleménynyel szemben, mintha Tröster lett volna az ugor rokonság első hirdetője. Erdélyi szász létére meg nem feledkeztek róla honfitársai sem s a nagyszebeni «*Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*» (1893. 16. évf. 2. sz.) ismeretve Tröster munkáit, elsőnek mutatta be azok közt, kik a magyar nyelv ugor rokonságát észrevették. Munkácsi Tröstert szintén ugor rokonság hirdetőnek mutatta be. (Nyr. 11 : 250.)

Egyéb kutatásaim közt szükségem volt egy ízben a Tröster munkájára is. A mű hosszú címéből álljon itt a következő: „Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen, Darinnen dessen Alter und jetziger Einwohner. stb. . . herausgegeben von Johanne Tröster, Cibinio-Transsylv. SS. Th. Philosoph. Medicæ Studioso Nürnberg In Verlegung Johann Kramers Gedruckt bey Christoph Gerhard 1666.“ A munkában sok a magyar dolog s nem éppen utolsó a jobbagyokról írt ezen kijelentése: „Wer sich nicht auf bestimmten Termin, mit genugsamen Kost einsettel, der krieget die «Harom paltza», das ist er wird mit drey Prügeln elendiglich abgeschmiedet.“ Benkő Transylvániájában Tröster művét forrásul használta föl. Ha gondosan végig olvassuk Tröster e munkáját, meggyőződhetünk róla, hogy Tröster észrevette, hogy a magyar nyelvben idegen elemek vannak, s szerinte «vielleicht keine (Sprache) in Europa ist, die nicht etwas bey der ungarischen abzufordern hat“ 103 l. Másrészt azonban az is világos lesz előttünk, hogy Trösternek eszeágában sem volt bebizonyítani, hogy a magyar ugor nyelv és hogy a magyarban német jövevények vannak. Az ő német-magyar egyezései azt akarják bizonyítani, hogy a magyar alapjában véve germán nyelv. Tröster e nézete műve következő helyeiből tűnik ki: „Weil nun die heitige Ungarische Sprach unwidersprechlich aus der Teutschen mit Zusetzung vieler Lateinischen und Griechischen Wörter entstanden ist, also kan ich sie für nichts anders als eine Alt-Teutsche und nach alle Sprachen Art mit andern vermischte Sprach halten.“ „Daraus den erscheint, dass die Ungarische billich eine halb-Teutsche Sprach zu nennen ist. Welches alles ich den Ungarn nicht zu Spotte, sondern vielmehr zu grosser Ehr herfür gesucht habe“ 343 l. „Die Sprach der Ungarn aus der Alten und Neuen Teutschen Sprach kan gedeutet werden“ 97. l. „Diss sind nun ja deutliche Teutsche Wort welche niemand, als ein unvershämter Mensch laugnen kan, derer unzehlich viel mehr konten angezogen werden wenn ich nicht der kurtze wegen solche unterliss“. 100 l. Ez idézetekből láthatjuk, hogy Tröster célja az volt, hogy a magyar nyelv németiségét bizonyítsa; e célból gyakran ferdíti a magyar szavakat (pl. *istall* < *stall*, *istálló* helyett; *laytor* < *leiter*, *lajtörja* helyett stb.), csakhogy egyeztetései annál evidensebbek legyenek. A német-ma-

gyar megfelelések nála nem jövevényszók, hanem rokonság-bizonyítók. Jövevényszavaknak fogva föl egyeztetéseit ma is helyesek a következők: *ostrom* (Trösternél *ostorom* 94.) < *sturm*; *torony* < *thurn*; *tánczol* < *tanzen*; *sáncz* < *schantz*; *borbély* < *balbier*; *sacczol* < *schatzen*; *pór* < *baur*; *sógor* < *schwager*; *viasz* < *wachs*; *cél* < *ziel*; *csűr* (Tröster *tschür*) < *scheure* (v. ö. kfn. *schüre*). Ő említi először az *eper* < *erdbeer*-t, a mely ma már helytelennek bizonyult (Nyr. 23: 1.) Latin egyeztetései közül helyes *garádics* < *gradus*. Érdekes Tröster *hegyes tör* szava (*hedyester*: reitdegen 238.; v. ö. Beszterczei 121, Schlägli szójegyzék 591.: *fixularis*). Ugyancsak Trösterből mutatható ki több magyar jövevény az erdélyi szász nyelvben: *dolman* < magy. *dolomány* 217; *gepenyeg* < *köpenyeg*. 226; *pallas* < *palást* (ung. *habit* 226). *Lator* szavunkat igen szépen magyarázhatjuk Tröster erdélyi szász *loter* (loser ehebrecherischer Mensch 333) szavából (v. ö. kar. osztr. *lotter*, spitzbube, bösewiecht; Lexer Kärntisches Wb. 181). Tröster korában a magyarok a tolvajt *lopónak* (v. ö. Tröster *loppo*: dieb 101, horv. *lopo*^v: räuber) hívták. Tröster egyeztetéseit fölhasználta Benkő is, s ujjakkal is pótolta; helyesek Benkőnél a németek közül: *pléh* < *blech*; *héhel* < *hechel*; *mo'sar* < *mörstel*; *sendely* < *schindel*; *sonka* < *schincke*; *röstölő*: *röstpfannen* < *rösten* 405. Benkőnél számos helyes egyeztetésen kívül több székely tájszót is találunk (403), ezek a következők: *toporján féreg*: medve; *livu*: töltésér; *tege*: tegnap; *laposka*: tészta patzal (placenta duetilis); *ünő*: tehén; *kártya*: kanna; *üst*: vassfazék; *osztovát*: szövő szék; *rokolya*: vászon szoknya; *laska*: metélt; *gusaly*: rokkának szára; *kosolya*: kosár; *hoppa*: lakodalom; *tzondra*: szűr; *murok*: sárga répa; *gúnnya*: ruha; *kolosma*: ümög vel ing; *vatzkor*: vad körtvély; *rikkents*: pásztor; *adi, hozi*: ex adok stb.

Az előadottakból látható, hogy Tröster a magyar nyelvet alapjában németnek tartotta, s így jogtalanul foglal helyet az ugor rokonság első hirdetői közt.

MELICH JÁNOS

Valaki és néki. Prikkel M. figyelmeztet, hogy már Sándor I. fölismerete a tót *vola*-nak magyar s a m. *né*-nek szláv eredetét (Sokféle 8: 97. — U. o. több más érdekes szófejtés is van: a *billikom*-é *Willkomm*-ből 101., a *kudarcz*-é a ném. *kurz*-ből 117., a *tövis*, *tüske* szóké *tü*-ből 114. — szól továbbá a *kurucz*, *labancz* szókról, említi a *cséklye*, *laqueus* szót stb.).

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXII. köt. 1862—1892. Ára kötetenként II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.
- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Közzéteszi: Volf Gy. a III. kötetet Komáromy L. és Király P. 1874—90. 8-adrét.
Ára kötetenként 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)
- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.
 - II. sz. Zürién nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.
 - III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
 - IV. szám. Máté evangélioma moksamordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.
 - V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.
 - VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Ára 1 frt 20 kr.
 - VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Ára 60 kr.
 - IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ára 1 frt 20 kr.
 - X. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. IV. Ára 1 frt 60 kr.
 - Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. V. Ára 3 frt.
 - XI. szám. Munkácsi Bernát. A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL** HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt
- BUDENZ J.** Magyar-ugor összehasonlító szótár. 1873—81 Ára 5 frt.
- SZARVAS GÁBOR.** A magyar igeidők. 1872. Ára 1 frt.
- P. THEWREWK EMIL.** A helyes magyarság elvei. Ára 1 frt.
- IMRE SANDOR.** A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
 ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja
 a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.
 I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. —
 X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt.
 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt.
 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) Ára 4 frt 65 kr.
 AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHAISONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J.
 Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt.
 Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.
 Sz. BÁLINT GÁBOR. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok.
 I. füzet: szövegek. 1875. II. füzet: szótár 1876. III. füzet: nyelvtan 1877.
 Egy-egy füzetnek ára 1 frt.

Aláírási fölhívás a következő munkára:

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN TÖRTÉNETI ALAPON.

Balassa József közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet:

Magyar hangtan és alaktan.

Irták Balassa J. és Simonyi Zs.

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka. Az aláíró nyilatkozatot f. é. márczius végeig kérjük levelező lapon. A kötet szeptemberre jelenik meg, mintegy 40 íven. Ára az aláírók részére 4 frt (bekötve 4 frt 50 kr.); bolti ára 6 frt lesz.

A M. T. Akadémia Főtitkári Hivatala.

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 75 kr.

BUDAPEST, 1895.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK
SZERKESZTI
SIMONYI ZSIGMOND.

TARTALOM.

<i>Szamota István.</i> A tihanyi apátság 1055-i alapító oklevele mint magyar nyelvemlék ..	129
<i>Munkácsi Bernát.</i> A magyar magánhangzók történetéhez. I.	164
<i>R. Prikel Marián.</i> Ősvallásunk egy-két nyelvi emléke. IV. V.	187
<i>Hegedűs István.</i> Értelmi egyezés a görögben ..	201
<i>Szilasi Móríc.</i> Vogul szójegyzék. I—L.	215
<i>Volf György.</i> Ószlovén, újszlovén ..	245

Ismertetések és bírálatok.

<i>Melich János.</i> Német szöfejtés. (Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch) ..	248
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. (Zolnai Gy. könyve) ..	250
«A Magyar Határozók» (Simonyi Zsigmondtól) ..	200
«A Vogul Nyelvjárások» (Munkácsi Bernáttól) ..	247

Kisebb közlések.

— B. — Néhány egytagú igénk eredetéről ..	254
<i>Ásbóth Oszkár.</i> Megint egy szláv-litván hangtörvény ..	255
<i>Melich János.</i> Török (oszmanli) eredetű jövevényszavainkhoz ..	255
<i>Kalmár Elek.</i> Mátyás király halálára való emlékdalhoz ..	167
<i>Katona Lajos.</i> A «hajnal» szóhoz ..	186
Kolozsvári káposzta ..	213

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele

mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke.

A középkori oklevelekben levő magyar szókra, mint nyelvünk legrégibb emlékeire nézve a következőket kell szem előtt tartanunk: 1) Az okmánytárak — csekély kivétellel — épen nem,¹⁾ vagy csak igen óvatosan használhatók. — 2) A hamis és hamisított oklevelek egyáltalában nem jönnek tekintetbe, ilyenek pl.: a zalavári 1019-iki és 1024-iki, továbbá a bakonybéli 1037-iki alapítólevelek, stb.²⁾ — 3) Polyton figyelemmel kell lennünk arra is, hogy valamely oklevél egykorú alakjában maradt-e fenn vagy pedig csak későbbi átíratban; ilyenek pl. a pécsváradi 1015-iki, a garamszentbenedeki 1075-iki, a dömösi 1138-iki alapítólevelek stb., melyek mind hitelesek ugyan, de az első 1403-iki, a második 1250 körüli, a harmadik pedig 1329-iki átíratban jutott reánk; az átírók gyakran már kétszáz év múlva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezenkívül pedig a hely- és személyneveket igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése szerint írták le, innen van azután az a látszólagos ellentmondás némely hangok

¹⁾ Ilyen pl. legnagyobb okmánytárunk Fejér Codex diplomaticus-a; ebben és az ebből készült Czinár-féle Indexben és Jerney-féle Magyar Nyelvkinccsek-ben, — egyéb képtelenségeket nem is említve — már a XI—XIII. századokban ilyen *á, é, ő, ü* stb. betűk egészen közönségesek, jöllehet a valóságban a XVI. század előtt sohasem találhatók.

²⁾ Ezekről, valamint az átírt oklevelekről bővebben a következő művek szólnak: Dr. Fejérpataky László: A királyi kancellária az Árpádok korában; Kálmán király oklevelei; Oklevelek II. István király korából. — Dr. Karácsonyi János: Szent István király oklevelei. Mind a négy a magy. tud. Akadémia kiadványa.

fokozatos fejlődésében, így pl. ha valamely XII. századbéli oklevélnek XV. sz. átiratában ezt a szót «Hotolmos» így találjuk: «Hatalmas», ne gondoljuk azt, hogy ez helyes, ugyanis az egykorú oklevelekben még a XIV. sz. közepéig csak az első írásmód járja, tehát az átiró csak a saját korának kiejtéséhez alkalmazkodott; ha mindezt tekintetbe nem vennők, igen gyakran megütköznénk azon, hogy a XII. sz.-ban már *a*-val írták az ilyen szokat, a XIII. sz.-ban pedig még mindig *o*-kat találunk, de a dolog azonnal világos lesz előttünk, ha tudjuk, hogy az egyik későbbi átirat, a másik pedig egykorú eredeti. — Az ilyen átírt oklevelek, ha 100—150 évnél nem későbbiek az eredetihez képest és ha a bennük előforduló magyar szók helyességének ellenőrzésére egykorú példáink vannak, szükség esetén mégis használhatók.

Nem szabad csupán az árpádkori oklevelekre szorítkoznunk, ugyanis 1450-ig, azaz az Ehrenfeld-codexig csak töredékes nyelvemlékeink vannak, tehát akárhány hang- és alaktani kérdésre, különösen a mi a fejlődés folytonosságát illeti, egyedül a középkori oklevelek magyar szavai nyújthatnak fölvilágosítást, mert ezeknél mindenütt ott van a legfőbb bizonyító erő, a pontos és hiteles évszám.¹⁾ — Ezenkívül számtalan olyan szót találhatunk, a melyek sem a Nyelvtörténeti Szótárban, sem másutt elő nem fordulnak; de az ismert szóknak is legrégibb előfordulását legtöbb esetben néhány száz évvel visszaszoríthatjuk, a mi a nyelvtörténetre nézve elsőrangú nyereség.

Már sokszor emlegették azt is, hogy az okleveleket idegenek írták és ennél fogva az azokban előforduló magyar szók a fölismerhetetlenségig el vannak torzítva, csak hogy nem ám oklevelekben, hanem az okmánytárakban;²⁾ a mi pedig az oklevelek íróinak nemzetiségét illeti, azoknak legalább is 95%-a született magyar volt, mert mire valók volnának az ilyen, rendkívül gyakran található kifejezések a középkori oklevelek magyar szavai előtt: «maternaliter dicitur; in nostro hungarico appellatur; in hungarica et materna lingua nuncupatur; in vulgari et materno sermone vocatur; stb.; ha pedig az egyes határjeleket rumén, horvát, német stb. nyelveken is körül akarják írni, mindig kiteszik: «secundum

¹⁾ Évszámmal bíró legrégibb nyelvemlékünk a Münchener biblia 1466.

²⁾ Néhány ilyen remek példát a jegyzetekben hozok föl.

olahos; teutonice; in sclauonica lingua» stb.,¹⁾ de az ezek előtt álló magyar elnevezés mindig csak «vulgo; vulgariter». Hiszen ha nem lettek volna született magyarok, hogy tudták volna helyesen leírni az ilyen nehéz kiejtésű szokat, mint pl.: «*hidegkút, nádító*» stb., melyeket ma sem tudunk másképen kimondani mint: *hidekkút, náttó*, pedig sem ezeket, sem a többi szokat sohasem találjuk másként írva, hanem mindig csak az akkori helyesírás tökéletes szabályai szerint, pl.: *hydegkut, nadtow* stb.; ez a helyesírás pedig — mint látni fogjuk — minden tekintetben meglepően következetes volt.

Jelen dolgozat célja bebizonyítani azt, hogy a középkori oklevelekben tömegesen található magyar szók mily megbecsülhetetlenek nyelvünk történetére, különösen pedig az összehasonlító nyelvészetre nézve,²⁾ miként mutatható ki minden egyes szónak, hangnak, képzőnek és ragnak fokozatos és következetes átalakulása és fejlődése;³⁾ ez pedig egészen természetes, mert mindezekre nemcsak évszázadonként, hanem, ha kell akár évtizedenként is összeállíthatók a bizonyítékok.

A bevezetés elején elmondottak után nem hivatkozhatunk többé azokra az 1015-iki, 1019-iki, 1024-iki, stb. idézetekre, melyekkel a Nyelvt. Szótárban és egyébütt lépten-nyomon találkozunk, hanem a magyar nyelvtörténetet 1055-tel vagyis a tihanyi apátság alapítólevelével kell kezdenünk, mert ez a legrégebbi egykorú és hiteles oklevelünk, egyszersmind nyelvemlékünk is.⁴⁾ Van benne 58 magyar szó, továbbá 9 képző és rag, melyek közül néhánynak itteni alakja többé sohasem fordul elő; néha a szóból csaknem egész mondat alakul, pl.: «*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*» = Fejérvárra menő hadútra; mindezeket a későbbi századokból vett példák tüzetesen megmagyarázzák és megvilágítják.

¹⁾ Mindezekre az egyes szóknál elegendő bizonyíték található.

²⁾ Ezen a téren — mint látni fogjuk — valóban bámulatos eredmény érhető el.

³⁾ Így pl.: *holmu, holm, halm, halum, halom*; l. ezt.

⁴⁾ A Sz. Benedekrend pannouhalmi levéltárában Tihany fasc. 1. nr. 1. jelzet alatt. — Egyetlen igen rossz kiadása: Fejér Codex Dipl. I. 388—394 l. Valóban érdemes néhány példát fölhozni arra nézve, hogy mennyire silányak és bosszantók, sőt néha nevetségesek ezek az okmánykiadások: *nueize* e h. *uueize* (vejsze), *kukurea* e h. *bukurea* (bokorra), *meneh* e h. *meneh* (menő), *ruuozticu* e h. *ruuoiz licu* (ravaszlyuk) stb. L. itt.

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevelében levő 58 magyar szó betűrendben.

Arok. — Exhinc usque ad angulum *aruk*. — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrez uiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue*. — Indeque ad *aruk fee*. — Posthec ad *aruk* que ducitur usque ad baluuan.

1095. Incipit per munimentum quod uulgo dicitur *aruk*. — Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *huce arc*. O. L. D. 27. — 1234. Per uias uadit ad *Aruch*. Ph. 32/A. — 1283 (1309) Prima meta incipit in *Arukthetheu* O. L. D. 1168. — 1339. Iuxta quoddam fossatum wlgó *Hozyuaruk* uocatum. O. L. D. 3222. — 1413. In medio ipsius fossati seu dorso wlgariter *Arokhath* uocato. O. L. D. 28778. — 1462. Quandam metam *sarcana-rokya* uocatam. O. L. D. 15742.

Török eredetű szó: *arik*, *aruk*, *jaruk*; az utolsó szótag *u*-ja még ma is megvan a lengy., or., szerb *jaruga*-ban bővebben; Mikl. Etym. W., Daničić Rječnik.

Aszó. — Hinc ad *fizeg azaa*. — Postea *nogu azah feherea*.

1095. Ad caput uallis que uulgo dicitur *Qumlouozou*.*) Ph. 15/Oo. — 1236. Protenditur ad uallem que *feneozor* nuncupatur. O. L. D. 212. — 1265. In caput cuiusdam vallis que wlgó *azow* dicitur M. — 1338. In qua valle *Azow* uocata. A. 2. — 1420. Vnam magnam vallem quam ipse magister Johannes *Wyzezazow* vocari dixisset. O. L. D. 10923.

Az *aszni* igéből származik, épen úgy, mint az *aszú*, *asszú* mellék-név is. A Tsz. mint élő szót ismeri. Az *aszó* helyett gyakran *aszúvölgy* — de sohasem *aszóvölgy* — olvasható: 1320 (1325). Quandam vallem *Azywuelgh* uocatam. O. L. D. 2018. — 1377. Ad vnam vallem wlgariter *Azyuwelg* uocatam. O. L. D. 6397.

Bálvány. — Habet initium . . . *baluuaana*. — Posthec ad *aruk* que ducitur usque ad *baluuan*.

1109. De inde uadit ad monticulos et ibi stat meta lapidea que *baluan* uocatur. O. L. D. 11. — 1233. Proceedit ad quandam aquam cum nomine *Baluanus*. M. Kisfaludy. — 1265. Dehinc uenit ad *Balwankeu* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1381 (1416). Procedendo ad curiam Stephani dicti Merthym ibique pro meta statuam porte wlgó *Kapubalvany* uocatam assignassent. M. — 1454. Tres metas reperissent quarum vna a parte orientali *Balwankeu* uocata O. L. D. 14818. — Szláv eredetű szó.

Berkenye. — Deinde ultra *fyzeg* ad *brokinarea*.

*) Wenzel Árp. Új Okm. I, 31. «Qumloulou».

1252. Venit ad arborem *Berekenefa*. O. L. D. 368. — 1265. Sub una arbore que *Berekune* uocatur in hungarico. M. — 1365. Cuiusdam arboris wlgo *Bereknyefa* vocate O. L. T. Ü. 18/15.

Szláv eredetű szó; horv. szerb. *brokinja* cseh. *břekyně*. — Az érintkezés és kölcsönvétel első korszakában a szláv nyelvekből jött szók megtartották eredeti alakjukat még ha két mássalhangzón kezdődtek is: *brokinja*: *brokina*: *brat brát* (HB.), *brazda*: *brázda*: 1095. Uertitur per IIII cumulos ad longum qui uulgo dicitur *kuzeu brazda*¹⁾ Ph. 15/Oo.

Bokor. — Inde uluues megaia post monarau *bukurea*.

1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur*. Ph. 15/Oo. — 1255. Ibi est meta *monyerobukur*. O. L. D. 419. — 1293. Peruenit super dumos qui *Rakathya bukruk* uocantur. M. Hanvay. — 1341. Peruenit ad vnum signum *Cipkebukur*. A. 2. — 1394. Ad vnum dumum *Zylbokor* dictum. A. 5. — 1411. Ad spinetum uirgultum quod dicitur *Gymelchenbokor* Ph. 15/M. — Ismeretlen eredetű szó.

Disznó. — Alius locus qui *gisnav* dicitur hec talibus terminatur confiniis.

1266 (1297). Villam de *gesnov* uel apaty iuxta fyceg. — Ph. Ti. 1/9. — 1338. In possessionibus seu villis Marzaly *Geyznou* et Gadan. Ph. D. — 1364 (1399). Johanne filio Petri dicti Cheh Comite wlgo Greb dicto de *Gyznoyow*. O. L. D. 5277. — 1421. Ad locum similiter arundinosum *Gyznoshon* appellatum. O. L. D. 11115. — 1467. Ad quendam locum qui uocatur *Dyznoferthehel*. Lelesz Met. Bereg 21.

Török eredetű szó, csuvas nyelven: *sisna*. A mai szókezdő *d* helyett a *dió* szóban is *gy-*t találunk 1264. Venit uersus aquilonem ad arborem *Gyofa* sub qua est meta terrea. O. L. D. 33211. — 1288. Ad magnam arborem nucum que in vngarico *Marcelnegygaya* uocatur. Mon. E. Strig. II. 244. — 1372. Sub monte *Gyomal* dicta. O. L. D. 30706.

Elő. — Posthec ad *eleuui humuk* inde ad harmu ferteu.

1213. Uadit usque ad lacum qui uocatur *Eleutou*. Ph. 41/F. — 1267. Inde itur ad lacum exteriorem *Eleusar* wlgariter appeflatum. Transendo lacum posteriorem wlgariter *Mugsar* uocatum. M. Békassy. — 1360. Ad quendam vallem *Eleuueulgh* vocatam. M. — 1390. Vnacum Georgio *Eleuiarow* nominato homine Blasii de Chak vicecomitis Comitatus Themesiensis. M. Kállay. — 1489. In promontorio *Elewmal* vocato. O. L. D. 29326. — *Eleuui* = *eleui*, azaz *elői*.²⁾

Ér. — Adhuc autem est locus mortis dictus cuius incipit terminus a *sar feu eri iturea*.

¹⁾ Wenzel Árp. Új O. I. 32. «Buheubrazda».

²⁾ Semmi esetre sem azonos az «elv» = túl szóval.

1095. Est una piscina que uulgo dicitur *tener here*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit ad locum qui uocatur *Ludos Here*. Ph. Ti. 1/5. — 1291. Ad quendam meatum fluii *Kuuesheer* dictum. O. L. D. 1332. — 1347. Quendam riuium *Bozzyaser* vocatum. O. L. D. 3920. — 1372 (1377.) Ad aliud *Er Tekereser* nominatum. O. L. D. 6027. — 1487. Territorium Nemesember felde et *Vekon eer melleke*. O. L. D. 28336.

Fa. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa*.

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur *Sumlu et basfaia* quam emit Oboneg comes de Bas. Ph. 15/Kk. — 1193. Usque ad arborem *cegufa*. O. L. D. 27. — 1275. Prima enim meta incipit a parte occidentali quod uulgo dicitur *kerezthfa*. O. L. D. 896. — 1349 (1367.) Deinde peruenitur ad arborem que vocatur *xiadalfa* M. Bethlen. — 1414. Terra inculta haberetur in quadam valle penes *hatarfa* wigo azal vocata. O. L. D. 27285. (Aszály: száraz l. NySz.)

Fejér. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea* meneh hodu utu rea.

1193. Warang copail *feyrhigaz* chepeil Quereki etc. (possessiones) O. L. D. 27. — 1240. In villa *Feyregghaz*. Ph. 61/8. — 1342. Prima meta incipit iuxta lacum wigo *Feyr Rakathya* uocatum. O. L. D. 3485. — 1367. Ad quendam locum wlgariter *feyreragagumlas* uocatum. O. L. D. 33613. — 1491. Quinque modios sew metretas frugum cum modio wigo *Feyerwariweka*. O. L. D. 19702.

Fekete. — Inde per medium aque que uocatur culun ex qua ad *fekete kumuc* (igy).

1095. In arpas Quecsa Zakan Licadi cima *feketeydi* Oba Mogurdi Seemsa. Ph. 15/Oo. — 1256. In monte *Feketew* dicto. O. L. D. 432. — 1291. Cadit ad *Feketesaar*. O. L. D. 1332. — 1323. Ad Siluas densos as que dicuntur *Fekethewerdeu*. O. L. D. 2168. — 1433. Ascendit sursum in quendam monticulum *Fekethe Morth* vocatum. M.

Fertő. — Posthec ad eleuii humuk inde ad *harmu ferteu*.

1193. In agar iuxta *fer teu*. O. L. D. 27. — 1211. Inde egreditur ad *Ferteu* et in metis interpositis extenditur ad aliud *Ferteu*. Ph. Ti. 1/5. — 1327. Vnam piscinam *Zoochfertey* vocatam. O. L. D. 2415. — 1382. Stagnum Peturdi *Ferthew* vocatum. O. L. D. 30725. — Valószínűleg a *ferteng* (volutari) igével rokon,*) mit a következő példák is igazolni látszanak: 1379. Ad vnum locum scilicet volutabrum porcorum *fertes* dictum Le. Met. Ugocsa 25. — 1545. Quendam lacum volutabrum wigo *Ferteostho* nuncupatum. O. L. Nra. 620/28.

*) L. Budenz Ugor összehasonlító szótárában.

Fok. — Riuulus namque qui dicitur *fuk* fluens de prefato lacu.

1231. Usque ad *Buryasfuca*. O. L. D. 168. — 1257. Per paruam aquam que dicitur *fuk*. O. L. D. 456. — 1349. Transeundo ipsam piscinam per medium et uadit circa *Jaroufuk*. O. L. D. 4044. — 1399. Ad vnam aquam vlgariter *Zugofoka* vocatam. O. L. D. 8613. — 1423. Deinde vltcrius in margine ipsius fluiui eundo peruenissent ad quendam meatum aque vlgro *Halowfokeley* vocatum. Lelesz Met. Ung. I. — 1489. Quendam Rywlm suum in vlgari et materno sermone *fok* vocatum. O. L. D. 19516.

Fő. — Incipit terminus a *sar feu* eri iturea. — Ac postea *noqu azah feherea*. — Indeque ad *aruk fee*.

1095. Per arundinetum ad caput montis qui vulgo dicitur *see sec fehe*. Ph. 15/Oo. — 1109. Item sanctus rex dedit portum et naulum *Scigetfev* uocatum. O. L. D. 11. 1193. Prima meta incipit a *cutfev*. O. L. D. 27. — 1273. Peruenit in quadam via ad *Gudurfew*. O. L. D. 841. — 1339. In superiori capite seu ortu aque calide quendam vacuum fundum molendini *heuwyzfew* vlgariter nuncupatum. O. L. D. 3276. — 1399 (1406). Supra fontem *Egresfeye* vocatum. A. 6. — 1474. Quendam locum lutosum *Zeekfew* nominatum. O. L. D. 28863.

Fövényses. — Ex qua ad *fekete kumuc* hinc enim ad *fuegnes humuc*.

1193. In *fuenes* ad VI (aratra). O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Fuenes* et ibi extra nemus habet metas. Ph. 1/Z. — 1328. Peruenit ad *fuenesuth* vocatam saliendo ipsam viam. O. L. D. 2487. — 1430. Ultra quandam aquam *Fewenysew* nominatam. Lel. Me. Szabolcs 27. — Példák a tőszóra: 1340 (1389). Transit ad medium danubii ad quendam zaton vlgariter *veyteh fuenye* nominatum. O. L. D. 3331. — 1363. Duo (iugera) in loco *Fuenwerem*. M.

Füzegy. — Iuxta *fizeg* munorau kerekü. — Hinc ad *fizeg azaa* deinde ultra *fyzeg* ad brokinarea.

1095. Inde ultra agros cadit ad portum *Fizeg*. Ph. 15/Oo. — 1193. Prima meta incipit ab aqua *fuzeg*. O. L. D. 27. — 1329 (1358). Circa fluiuium *Fuzeg*. O. L. D. 2532. — 1519. A parte aque *Fyzegh*. M. Kisfaludy. — Példák a tőszóra: 1252. Ibi est salix que uocatur *Surkfiz*. O. L. D. 369. — 1386. Arborem silicis vlgro *fyzfa*. O. L. D. 7182.

Had. — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea*.

1211. Post hec uenit ad magnam uiam que dicitur *Hoduth*. Ph. Ti. 1/5. — 1251. Usque ad locum qui uocatur *Hodut*. Ph. Ti. 1/8. — 1345. Iuxta vyam publicam *hoduth* vocatam. O. L. D. 3779. — 1417. Peruenissent ad viam publicam *Haduth* vocatam Ph. Ti. 1/32. — Egyéb össze-

tételekben: 1237. *Hodnogio* castri Symigiensis. Ph. 34/Q. — 1347. Comiti Erdew dicto *Hodnogh* Syculo O. L. D. 29679. — 1477. Laurencium *Hadnagh*. O. L. D. 17953. — Ugor eredetű szó: vog. *Xont*.

Halom. — Indequ ad aruk fee post ad *luazu holma*. — Hinc usque ad zakadat ac deinde ad *serne holma*. — A -d helynévképzővel: Inde ad *holmodi rea* postea gnir uuege *holmodia rea*.

1193. Inde ad *cenholm*. O. L. D. 27. — 1221. Bissenos de *Nogholm*. Ph. 4/B. — 1313. Ad unum montem *Hygghsholm* uocatum. O. L. D. 1827. — 1374. Super vno monticulo quod wigo diceretur *halm*. O. L. D. 6241. — 1416. Ad vnum monticulum *Hatarushalum* vocatum. A. 7. — 1472. In quodam colle *papastahalom* vocato. O. L. D. 17341. — Példa a *holmod*-ra: 1231. Ad septemtrionem uersus *Holmod*. O. L. D. 168. — Szláv eredetű szó: or. *cholm* stb.

Három. — Inde ad *harmu ferteu* postea ad ruuoz lieu indeque ad *harmu hig*.

1291. Ad tres montes *Harumheg* nominatos. Mon. E. Str. II. 280. — 1336. Arbor parua tulfu *harumikru*. O. L. D. 2982. — 1355. Peruenissent ad quasdam tres foueas *Harumkuth* uocatas. O. L. D. 4503. 1415. Tres possessiones volahales *Harumfyld* nuncupatas. M. — 1521. Procredit ad quoddam triuium aquarum *Haromagh* nominatum. O. L. D. 23504.

Hegy. — Postea ad ruuoz lieu indeque ad *harmu hig*.

1095. Inde ad culmen uadit quod uocatur *chigisti* (hegyesd). Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *cueshyg*. O. L. D. 27. — 1256. Deinde ascendit ad unum Berch qui uulgo *eregeteuhyg* uocatur. Ph. 10 G. — 1338. Vsque locum *Dubueruhyg* vocatum. A. 2. — 1357. Usque montem *Kyratal-lohyg* denominatum. Ph. 17/Dd. — 1407. Ad montem wlgariter *ku-nywkehgh* slauonicum vero loketh vocatum. O. L. D. 9363 (*loket* = könyök). — 1487. Ex opposito cuiusdam alterius montis altioris Dalwlchorre alias *Warywhegy* vocati. O. L. D. 37066 (rum. *deal* = domb, hegy; *cioară* = varjú).

Hely. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis. — Posthec *petre zenaia hel rea*. — Inde uero ad *oluphelrea*.

1231. Locus specialis quod uulgo dicitur *Wduorhel*. M. Kisfaludy. — 1263. Uillam *Sceredahel*. Ph. 36/T. — 1299. Quoddam forum *Cheturtekkel* uocatum. O. L. D. 1550. — 1360. Prohibuissent de quodam loco *Vizalohely* siue Machar vocato. M. — 1413. Venissent ad alium Bercz wlg. *Regytoronhel* vocatum. M. Motesiczky. — 1482. Mediam Curiam *Birosaghele* vocatam. M. Forgách.

Homok. — Posthec ad *eleuui humuk*. — Posthec ad *babu humca*. — Ex qua ad *fekete kumuc* (így) hinc enim ad *fuegnes humuc* postea ad *cues humuc*.

1095. Uertitur ad sabulosum munimentum qui uulgo dicitur *humuch aruk*. — 15/Oo. — 1269. In terra wlgariter *humuk* dicta. O. L. D. 676. — 1329. Super eundem sabulum quod wlgariter dicitur *homok*. A. 2. — 1377. Ad metam *homokhatar* dictam. O. L. D. 6418. — 1408. In loco *Vapashomok* dicto. Lel. Met. Szabolcs 61. — Török eredetű szó: *kumach*, *kumak*, *kum*.

Horh. — Inde uero ad *hurhu* hinc usque ad aliam uiam.

1095. Terminatur ab occidente ad caput uoraginis quod dicitur *churchufeu*. Ph. 15/Oo. — 1234. Ad caput voraginis quod dicitur *Churhufeu*. Ph. 32/A. — 1268. Deinde uadit ad locum *Wertishurh* uocatum. M. — 1346. In loco qui dicitur *Hurhtetew*. O. L. D. 3838. — 1397. Fossum *Jaksahorha* uocatum. O. L. D. 8226.

Ma is élő szó: *horh*, *horhó*, *horog* = mély hegyi út, két hegyoldal közötti szoros út, szakadékos hegyoldalba vájódott (vízmosta) meredek út. Tsz. Valószínűleg ugyanazon tóból származik, melyből a *horol*, *hornyol* ige és a *horlás* főnév. (BesztSz. 321 és 757 SchlSz. 820 és 1319).

Kerek. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizeg *munorau kereku*. — Hinc usque ad aliam uiam que ducitur iterum ad *monarau kerekv*.

1193. Meta intrat in siluam et uadit usque ad *raquatiaquerec*. O. L. D. 27. — 1266. Inde uadit usque *Sumkerek* ad quendam lucum. O. L. D. 669. — 1326. Prope quasdam arbores ilicis *Kereek* dictas M. Kapy. — 1337. Venitur ad quendam Silvam vlmi *Zylkerek* uocatam. M. Kállay. — 1334. Uenit ad fructus arborum *Kukynzyhwakerek* dictum. O. L. D. 31224. — A *kerek* vagy *kerék* szó igen gyakran az összetétel első részét képezi az ilyen erdő- vagy cserje-elnevezésekben: 1338. Circa quoddam aliud virgultum *Kerekerdew* uocatum. O. L. D. 3662. — 1425. Penes quendam locum viminosum *Kerekrakathya* uocatum. Lel. Met. Szatmár 8. — Néha a teljesen megfelelő szláv eredetű *korong* szóval is találkozunk: *) 1274 (1338). Quendam rubum densatum wlg. *Korongh* uocatum. O. L. D. 882. — 1507. Ad quendam locum circa scilicet quoddam spinetum vbi predicti actores locum eundem *Feskekorongya* appellassent. O. L. D. 32068.

Kert. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis.

1275 (1281). Ad quoddam pomerium wlg. *Wegkerth* uocatum. O. L. D. 1091. — 1297. Magnum pomerium *Noygkert* dictum. M. Justh. — 1367. Quendam vineam in territorio ville Nyul in loco wlgariter *Feelkerth* vocato. Ph. ol. 29. — 1481. Duas particulas pratorum *Rethkerth* vocatorum O. L. D. 18467. — 1516. Fenetorum Balaheg *Zenakert*. O. L. D. 36402.

*) Igen gyakran a latin szó le sincs fordítva: 1418. Quendam Siluam rotundam. O. L. D. 27003.

Köris. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue*.

1171. De silua *keurus* incipiens. Ph. 27/Mm. — 1211. In loco autem qui dicitur *Keurus Tunh* est meta sub fraxino. Ph. Ti. 1/5. — 1263. De arbore fraxino que vulgariter *keurus* nuncupatur. O. L. D. 33715. — 1347. Ad duas arbores Magyal et *Keurusfa* dictas. O. L. D. 3909. — 1411. Quandam arborem *Keures* dictam. M. Kállay. — Török eredetű szó: *kavris*.

Körtvély. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa*.

1252. Inde procedit ad arborem que uulgo dicitur *Curtuelfa*. O. L. D. 33710. — 1291. Penes quandam arborem piri nomine *keth agow kurthuely*. O. L. D. 1332. — 1358. Inde venissent ad multitudinem lapidum vbi quandam arborem piri *kuben allo kurtuel* pro meta reperissent. Ph. Ti. 1/17. — 1368. Vnam magnam arborem piri siluestris *farkasakazthocurtuel* nominatum. O. L. D. 5696. — 1435. Ad arborem piri *kykellewkerthwel* dictam. O. L. D. 30434.

Török eredetű szó: *kertme* (Kún cod); megjegyzendő, hogy a ma kizárólagosan használt *körte* alak XIX. sz. előtt sohasem fordul elő, tehát csakis újkori rövidülés.

Köves. — Inter zilu kut et *kues kut*. — Postea ad *cues humuc*. — Postea ad *cuest*.

1193. Inde ad *quesarc*. O. L. D. 27. — 1211. Ad monticulum qui uocatur *Cuest*. Ph. Ti. 1/5. — 1312. Duo iugera in *Kuestetev*. O. L. D. 1806. — 1362. Ad quendam locum vbi *Keweshomlok* nominatur. O. L. D. 28913. — 1427. Ad finem cuiusdam montis videlicet ad locum *kuesor* dictum. O. L. D. 28800. — Példák a tőszóra: 1193. De prato transit usque ad *hygiskeu*. O. L. D. 27. — 1291. Uadit ad lapidem *Jegyku* dictum quem pro signo mete diuisissent. O. L. D. 1332. — 1335. Sunt preterea quatuor lapides viciniore ad Monasterium qui vulgariter hiis vocabulis nuncupantur *hygeskw kertuskw feerkw Oduoskw*. Ph. 14/A.

Kút. — Inter zilu cut et *kues kut*. — Hinc *ohut cutarea*. — Exinde *mortis uasara kuta rea*.

1184. Uilla que vulgo *vreuta* dicitur, Ph. Ti. 1/4. — 1214. Iuxta quandam fossam que uocatur *Aldoukut*. Ph. 41/F. — 1296. Quendam fontem *Hydegkuth* vocatum. O. L. D. 1456. — 1359. Iuxta quandam fontem aque *Bolgowkuth* vocatum. Ph. 68/X. — 1437. Peruenissent ad quandam puteum fluentem in quo quidam Cubulus ligneus positus fuisset quem prefatus Johannes *Kwbelkuth* esse dixisset. O. L. D. 13035.

Leány. — Tendit usque ad *lean siher*.

1193. Inde ad *leajn Sewer*. O. L. D. 27. — 1265. Super metam lapideam *Leanhatar* uocaam. O. L. D. 595. — 1353. Nicolai dicti Aykas de

Leansuka. M. — 1387. Ad possessionem eorum *Lyanwar* vocatam. Lel. Ac. 17/1. — 1424. Particulam Silue *Leanchere* vocatam. Lel. Met. Szabolcs 39.

Lovász. — Indeque ad aruk fee post ad *luazu holma*.

1193. Inde ad *Loaz hyg*. O. L. D. 27. — 1236. De Agasonibus domini Regis de villa *Lowaz*. Mon. E. Strig. I. 315. — 1353. Jacobi *Luaz*. Ph. Ti. 1/16 — 1461. Cum duobus familiaribus wlgo *louaz* dictis. M. Kállay. Példák a tőszóra: 1193. Inte ad *lovacol*. O. L. D. 27. — 1297. In terra *Luoul*. M. Justh. — 1408. Ad agrum *Lwmezee* dictum. O. L. D. 28773.

Lyuk. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruuoz licu*.

1211. Inde flectitur metis interpositis ad *Ruozlicou*. Ph. Ti. 1/5. — 1269. Uadit ad locum qui *livkeurim* dicitur. O. L. D. 679. — 1339. Nemus *Hodlyukbereke* dictum. Le. Me Szathmár. 30. — 1357. A quodam loco Silue prenotate *Machkalyuk* vocato. Ph. 17/Dd. — 1391. Penes vnam foueam *Rauazlyuk* vocatam. O. L. D. 28934. — 1430. Ad locum qui vocatur *Borzlyuk*. Lel. Met. Szabolcs. 27.

Megye. — Inde *uluues megaia* post monarau bukurea.

1247. Per quasdam sagaces wlgo *mege* nominatas. A. 1. — 1281. Per quendam limitem qui uulgariter *mege* uocatur. O. L. D. 1099 — 1379. Ad quendam gadem wlgo *megye* appellatam. O. L. D. 6617. — 1430. Per vnum terminum wlgo *mesde* alio nomine *mege* vocatum. O. L. D. 12298.

Szláv eredetű szó: *medja, meja*; mint láthatjuk az *a*-val végződő szók eleinte nem egészen alkalmazkodtak a magyar nyelv szelleméhez, hanem a magashangzók mellett a mélyhangok is megfértek a szó végén, pl.: *szerencsa* NySz., *cseresnya*: 1268. Venit ad arborem *Cheresna*. O. L. D. 647.

Menő. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea meneh hodu utu rea*.

1337. Quendam alveum vulgo *Vyzzameneupatak* vocatum. Sztáray O. I. 130. — 1338. Quedam semita *Zenthivanra menu golugwth* vocata. Zalamegyei O. I. 339. — 1401. Inter duas vias quarum vna *Chabaramenewth* et alia *ywanfelderemeneuth* appellarentur. O. L. D. 8650. — 1412. Vnum (jugerum) in Chychykfelde cum fine in *Alfalurameneben* et similiter vnum vltra Homorow. M. — 1415. Quemdam riuulum *Zykoramenewpathak* vocatum pertranseundo. Zichy. O. VI. 352. — 1512. Alterum in loco *Rakosra Menebe*. M.

Mező. — Hinc uero ad caput petre posthec ad *bagat mezee*.

1206. Peruenit usque locum nomine *culnamezei*. O. L. D. 45. — 1256. Tendit per planiciem regis *Kyralmezey* dictam. O. L. D. 438. — 1341. Vadit ad vnam metam terream vbi terra vocatur *Woryoumezeuforka*. O. L. D. 3402. — 1379. Abhinc vlterius ad vnum paruum campum *Tyuis-sesmezeu* vocatum. M. Mednyánszky. — 1423. Terram *Edeskwrtthuel-mezeye* vocatam. M.

Monyoró. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizegmunorau kereku inde uluues megaia post monarau bukurea. — Usque ad aliam uiam que ducitur iterum ad monarau kerekv.

1193. Inde ad Moinnerrov kerek. O. L. D. 27. — 1234 (1243). Descendit per uallem ad munurows potok O. L. D. 198. — 1267. Uenit ad duas arbores videlicet tulfa et monorofa. O. L. D. 32836. — 1330. Rubum auellanarum wigo Monyorosbukur vocatarum. O. L. D. 2639. — 1378. Ad quendam dumum wigo Monyorobokor dictum. O. L. D. 6506.

Török eredetű szó: *mañir*, *mañer* = steppenlauch; *) ez az értelme a magyarban is megvan: filipendula = *feldimonaro* (Schl. Sz. 892. Beszt Sz. 356); megjegyzendő, hogy a mai *mogyoró* alak 1580-ig sohasem fordul elő.

Nagy. — Exinde mortis uasarakuta rea ac postea nogu azah feherea.

1221. Bissenos de Nogholm. Ph. 4/B. — 1265. Ad magnum portum wlgariter Sven Nogrevy appellatum. O. L. D. 582. — 1346. Paulus Noghabu dictus. O. L. D. 3837. — 1391. Ad caudam cuiusdam montis excelsi wigo Noghegfark vocatam. O. L. D. 31113. — 1424. Ladislao Nagzayw. Lel. A 44/58.

Nyir-(fa). — Inde ad holmodi rea postea gnir uuege holmodia rea.

1219 (1276). Ascendit ad radicem montis qui Nyr dicitur. Mon. E. Strig. I. 223. — 1252. Uenit ad arborem que dicitur Nyrfa. O. L. D. 369. — 1298. Tres arbores vna nirfa et due llicis. A. 1. — 1336. Vadit ad arborem Nyrfa nomine. O. L. D. 2982.

Ó. — Incipit terminus a sar feu eri iturea hinc ohut cuta-rea (ó-út kútjára).

1255 (1261). Protenditur ad inferiorem partem illius loci qui Ouwar nominatur. O. L. D. 518. — 1347. Iuxta antiquum portum wlgariter Orew vocatum. M. — 1377. In terra Otelek. O. L. D. 6419. — 1437. Quendam antiquum Cursum aque Tapolchavyze Oer. Ph. 64/H. — 1479. Quendam antiquam viam ovth vocatam. M. — 1542. Quedam via antiqua in wlgari Ohwht vocata. M.

Ölyves. — Inde uluues megaia post monarau bukurea.

1211. In uilla Kecu isti sunt exequiales Wnoca Wlues Somorou Numuogi etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. In villa Wlues. Ph. 61/8. — 1270. Cadit ad riuum vluespotok. O. L. D. 705. — 1449. Predium Ewlywes. M. Példa a tószóra: 1507. Accipitrem wlgariter Elyew. Lel. Ac. 115/22.

*) Lásd Munkácsi B. értekezését. NyK. 21:122.

Ravasz. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruvoz licu*.

1135. Aratorum autem nomina sunt hec Gouc Reguta *Ruoz Sarc*. Ph. 15/Kk. — 1222. Terram de *Rvoz*. Ph. 6/Q. — 1272. In montem *Rovozmal* dictum. O. L. D. 921. — 1346. Ad terram siue locum qui antiquitus *Rovozlyk* vocabatur. O. L. D. 3839. — 1396. Foveas wlpinas wlgó *Ravazluk* vocatas. O. L. D. 8152. — 1532. Vnam subam subductam cum *rawazmal*. O. L. N. 49. — A mai róka szó csak a XVI. sz. második felében szorította ki a régi alakot.

Sár. — Incipit terminus a *sar feu eri iturea*. — Posthec ad *gunusara* hinc usque ad zakadat.

1193. Usque ad predictam aquam *sar*. O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Sartuu* ibi sunt quatuor mete. Ph. 1/Z. — 1279. Ad paludem *uegsar* uocatum. O. L. D. 1401. — 1327. Ad paludem *Saar Huzyusaar* nominatam. O. L. D. 2477. — 1389. Ad lutum qui wlgariter *Hydeg Saar* nuncupatur. A. 5. — 1415. Iuxta flunium *Saarrize* vocatum. O. L. D. 10317.

Ség. — Exhinc usque ad angulum *aruk* et postea usque ad *seg* ac deinde ad *ursa*.

1095. Tendit ad montem qui uulgo dicitur ... *uoas seg* de quo tendit ad fornacem calcis. Ph. 15/Oo. — 1335. Super montem *Seeg* nuncupatum. O. L. D. 2946. — 1338. Cuiusdam monticuli *Seeg* uocati. O. L. D. 31057. — 1367. Ad collem *Seegh* nuncupatam. O. L. D. 5539.

Ugor eredetű szó: vog.¹⁾ *sankv, sächv* = or. bugor (halom, domb. rakás); miként a fentebbi példákból világosan kitűnik, az eddig teljesen ismeretlen *seg* szó dombot jelentett; minden további félreértés kikerülése végett álljon itt a rokonhangzású, de patakot jelentő *séd* szóra is néhány példa: 1095. Trahit ad fontem qui nominatur *tuhut sedu*. Ph. 15/Oo. — 1341. Cadit ad fluvium *Hydeghsed*. O. L. D. 3808. — 1420 (1438). Iuxta meatum cuiusdam aque wlgó *Seed* vocata. O. L. D. 10921.

Str. — Tendit usque ad *lean siher*²⁾ indeque ad *aruk fee*.

1193. Inde ad *seyr kev*. O. L. D. 27. — 1252. Ibi est meta capitalis in monticulo *Ozolser* uocato. O. L. D. 369. — 1264. Uenit usque ad locum qui dicitur *paganser*. Deinde uadit ad unum monti culum qui dicitur similiter *paganser*.³⁾ O. L. D. 571. — 1354. Veniet ad quoddam monticulum *Aproseer* nominatum. Lel. Met. Szabolcs. 18.—1402. Sepulchrum predicti fratres *Salamonsere* vocari assermissent. O. L. D. 1430. — 1492. Prope lapidem *Serkeu* vocatam. Ph. 50/A.

¹⁾ Munkácsi B. úr szíves közlése.

²⁾ Hasonló példa: 1095. Inde per sepulchrum puelle tenditur ad uallem in qua est fossa. Ph. 15/Oo.

³⁾ Középkori okleveleinkben igen gyakran találhatjuk: 1208. Usque ad metam inter sepulcra paganorum. O. L. D. 54. — 1336. Ubi etiam antiquitus fuerint sepulchra paganorum. O. L. D. 3007.

Ugor eredetű szó: cser. *šigér*, *šigar*, *šügár*: sír, sepulcrum; a fön-
tebbi *siher* alak tehát csaknem teljesen megegyezik ezekkel.

Som. — Terciam partem forensis tributi de *sumig.*

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur *Sumlu* et bas
faia. Ph. 15/Kk. — 1171. Protelatur sub monte *Sumug*. Ph. 27/Mm. —
1236. Inde protenditur et uadit ad *Sumkerek*. M. — 1347. Arbor *Sumfa*
dicta. O. L. D. 3909. — 1351. Quidam rubus *sumbukur* vocatus. O. L. D.
4197. — 1410. Siluas magnas *Somos* et *Halagus* vocatas. O. L. D. 9661.
A *gy* képzőről l. Ragok és képzők.

Szád. — Duabus continetur uis quarum una uocatur *ziget*
zadu altera magna.

1095. Per latera montis usque ad introitum fagorum qui uulgo di-
citur *bik zadu*.*) Ph. 15/Oo. — 1236. Uadit crebris metis terreis et arbo-
reis per ligot ad *Narxad*. M. — 1299. (1360). Iungit quendam locum *Nag-*
patakHzada uocatum. O. L. D. 1553. — 1347. Usque ad *Chabazurdukazada*
uocatam. O. L. D. 3909. — 1369. Inter lapides *Zaadkeu* et *Mezkeu*.
O. L. D. 31105. — 1436. In quadam captura piscium *Thozad* vocata. Lel.
Bercs. 6/4. — 1493. Veniret ad locum *Kerekerxad* nominatum. Le. Met.
Zemplén 70.

Szakadat. — Hic extendit usque ad *zakadat*. — Posthec
ad gunusara hinc usque ad *zakadat*.

1211. Usque ad locum qui uocatur *Zacadat*. Ph. Ti. 1/5. — 1275.
Ad fluuium *Zacadat* uocatum. O. L. D. 908. — 1284. Iuxta quoddam
Nemus aquosum *Sakadath* uocatum. O. L. D. 1176. — 1379. Penes vnam
viam *Zakadath* vocatam. M. Mednyászky. — Példák a rokon szókra:
1389. Vna ripa *Kewzakadas* vocata. Lel. Mat. Márm. 13. — 1314. Sub
or vnus parui Berch *Zakaduth* vocato. O. L. D. 28715. (*or* = *orr*; *zaka-*
duth = *szakadott*). — 1511. Quedam stagna seu lacus wlgariter *Holthdwna*
alio nomine *Dwnzakadekya*. O. L. D. 22137.

Szarm. — Rursus est locus pertinens ad prefatam eccle-
siam qui incipit ab eodem lacu bolatin cuius est uocabulum *koku*
zarma tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in keuris tue.

1211. Est locus qui dicitur *Choc zorma* et ibi est meta regis Andree.
Ph. Ti. 1/5. — 1222. Inde uadit in *Scenegeteu zorma*. O. L. D. 103. —
1229. Duo molendina ecclesie daret uduornicis Regis unum quod erat
super *Dunazorma*. Ph. 5/Gg. — 1252. Versus aquilonem ascendit ad *Ineu-*
zorma hinc uadit cum metis continuis ad *Zadurzorma*. O. L. D. 369. —
1297. Incipit a loco et possessione *Zymzorma* uocata. M. Justh. — 1347.
A quodam portu seu transitu *Zwaykzorm* vocato. O. L. D. 3934.

*) Wenzel Árp. Új Okmt. I, 33. «Bilezadu»

A szónak helyés kiejtése ismeretlen, de értelme és eredete is homályos, csupán a legutóbbi adat nyújt némi fölvilágosítást arra nézve, hogy valami «rév» félét jelenthetett; a többi példák tanúsága szerint is mindig folyóknál és tavaknál, szóval vizeknél említetik.

Széna. — Posthec petre zenaia hel rea.

1299. Chege de Kach *scenaya*. Mon. E. Strig. II. 475. — 1326 (1335). Vsque viam *Scenahurdout* vocatam. O. L. D. 2515. — 1356. Fēneti seu prati *Hothuanusystapaszygeth zenaya*. Zalamegyei O. I. 569. — 1429. A quadam fonte scaturiente in valle *Zenauapaya*. Ph. Ti. 18/1. — 1460. Singulam vnam extensionem brachiorum feni vlgariter *egeg wl zenath* extorsissent. O. L. D. 31755. — Szláv eredetű szó: *sjeno*.

Sziget. — Duabus continetur uiis quarum una uocatur *ziget zadu* altera magna.

1225. Tres insulas quauis modicas *Mogorsziciget Beseneusciget Nasziget*. O. L. D. 119. — 1252. Inde vadit ad *Zyguethaga*. O. L. D. 369. — 1321. Insula maternaliter *Chakan Zygete* uocata. O. L. D. 2067. — 1348. Procedendo in acie insule *Nogzygethor* vocata. M. — 1436. Insula magna *Bende elethualozygeth* appellata. O. L. D. 12907.

Szil. — Inter *zilu kut* et *kues kut*.

1211. Sub arboribus vlgariter *silfa* uocatis. Ph. 37/I. — 1225. Prima igitur ipsarum meta incipit uersus aquilonem a *scilfa*. O. L. D. 119. — 1347. Subtus arborem orni *Zyl* uocate. O. L. D. 3927. — 1429. Vsque quandam arborem ulmi vlgō *Zylfa* dictam. Ph. Ti. 18/1.

Tó. — Addidit eciam lacum *segisto*.

1135. Circumdatur autem terra illa palude que uocatur *urtou* habens fenum et piscacionem. Ph. 15/Kk. — 1211. Uersus occidentem ad *veyrmur thouua*. Ph. Ti. 1/5. — 1225. Cum tribus piscinis quarum nomina sunt hec *Terem alia tohu Cuiseb cerecto Homus tohu*. O. L. D. 119. — 1355. Transeundo quendam lacum *Gekentou* nuncupatum. O. L. D. 17634. — 1389. Ad lacum *Tyztatow* vocatum. Lelesz. Ac. 18/12. — 1467. Decurrensque ad lacum *Remethek thawa* tendens directe ad Cherethyefok. Lel. Ac. 78/1. — Ugor eredetű szó: *to, tur, toz* stb.

Tő. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue*. — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrez uiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue*.

1194. Ex inde procedit ad *aructeu* et ibi est meta. O. L. D. 33. — 1211. Usque ad locum qui uocatur *Zolocostueh*. Ph. Ti. 1/5. — 1285. Inde procedit uersus orientem ad *Keuruspotokatewyn*. M. Soós. — 1359. Primo incepiissent in fluuiio Topol vbi alter fluuius *Rednek* vocatus caderet in ipsum fluuium Topol in loco videlicet *Rednektu* appellato. M. Kapy. — 1484. Penes *Holththyzateve* et vsque Ticiam corporalem [a derék Tiszáig] metaliter eundo. M. Ibrányi.

Út. — Hinc *ohut cutarea.* — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea.*

1095. Uadit ad aliam uiam que dicitur *qupisuta*. Ph. 15/Oo. — 1253. Inde descendit in quandam uiam in formam crucis factam que uulgo *Keruzt vth* dicitur M. Forgách. — 1320. Venit ad vnum locum *Petegyabuguta* dictum. O. L. D. 1990. — 1378. Peruenissent ad quandam magnam uiam *Borhordouth* nominatam. O. L. D. 6871. — 1467. Ad uiam que vocaretur *Therhes vth*. Lel. Met. Bereg 21

Vár. — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea.*

1095. Duodecimum predium quod dedit andreas episcopus in *felduuar*. Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad monticulum qui uocatur *war*. O. L. D. 27. — 1283. In quodam castello *Swynwar* nuncupato. O. L. D. 1142. — 1363 (1371). Ad vnum locum *Tegluar* uocatum uulgariter, secundum uero Olachos Charamida nominatum. O. L. D. 5782 (rum. *cărămidă* : téгла) — 1430. Castrum nostrum *Zenthlaslowara* uocatum ex opposito dicti Castri Galambocz. O. L. D. 12220

Vásár. — Postea gnir ueege holmodia rea exinde *mortis uasara kuta rea.*

1137. Duobus mancipiis Tecula cum tribus filiis et *Wasard* cum uxore et duobus filiis. Ph. 13/L. — 1214. Procedit ad aliam uillam que uocatur *Wasard*. O. L. D. 69. — 1270. Villa *Mortunvasara*. O. L. D. 746. — 1274. Cuiusdam terre Reginalis *Wasarfoha* uocate. M. Forgách. — 1321. In foro *Keedwasara* uocato. Zichy O. I. 196. — 1420. Ad quandam uiam magnam quam *Wasarwth* vocari dixissent. O. L. D. 10923. — 1486. In Ciuitate pesthiensi in uico *Buzawasar*. O. L. D. 19161.

Vég. — Inde ad holmodi rea postea gnir ueege holmodia rea.

1193. Inde ad aquam *vegag*. O. L. D. 27. — 1275. Incipit a parte orientali in palude *vegsar*. O. L. D. 927. — 1351. Vineam suam in monte *faluuege* uocato. Hazai O. III. 162. — 1467. Vbi a monte *Erkedhege regen* caderet ad fluuium. Le. Me. Bereg. 21. — 1512. Plateam autem *Magyarwegh*. Plateam uero *Zaazweg*. O. L. D. 24869.

Vejsz. — Inter *feku*¹⁾ ueieze et uiam que ducit ad portum siue in piscacionibus seu in arundinetis eidem ecclesie adpendent. Est alius locus in eodem bolatin inter *putu uueieze* et knez ad sanctam pertinens ecclesiam cum suis piscacionibus et arundinetis.

1095. Ad exitum riunli quod dicitur *ueieztue*.²⁾ Ph. 15/Oo. — 1240.

¹⁾ Igen nehezen olvasható, talán seku.

²⁾ Wenzel Árp. Új Okmt. I, 32. «Vecehtue».

In IIII-or locis locum congruentem piscacioni qui wlgó *Weyz* appellatur. Ph. 61/8. — 1283. Duos lacos piscine *Sceleueyze* et *Benedukueyze* uocatas. O. L. D. 1157. — 1357. In fluuió Sytua clausuram piscature scilicet *Weyz* vocatam figere consueuerunt. M. — 1455. Triginta octo clausuras wlgariter *Weyz* dictas. Lel. Ac. 66/41.

Vannak az oklevélben olyan személy- és helynevek, melyeknek a magyar nyelvben semmi értelmük sincs, de azért a hangok fejlődésének szempontjából mégis figyelemre méltók. Ezek betűrendben a következők: *babu*¹⁾ = Báb; *balatin* és kétszer *bolatin* = Balaton; *bagat*²⁾ = Bagát; *culun* = Kolon; *ecli* = Ekli; *fotudi* = Fadd; *gamas* = Gamás; *knez* = Kenese; *koku* = Kak; *mortis* (kétszer) = Martos;³⁾ *olup* = Alap;⁴⁾ *putu* = Pot;⁵⁾ *segis* = Segős; vagy *d* képzővel Segösd; *telena* = Tolna; *tichon* = Tihany; *turku* = Török, Törek; *ursa* = Örs.

Megfejtetlen szók: *asauuagi* (semmi esetre sem aszóág, mert ez az alak soha sem fordul elő, hanem mindig csak aszóág; egyébiránt az *uu* jelen oklevélben kivétel nélkül *v*-t jelent, tehát könnyen meglehet, hogy a kérdéses szó ásovág, melynek értelme ásovány volna, de erre még nem lévén bizonyítékom, csak föltételelesen merem állítani); *caztelic* és *kasztelic*, *feku*, *fidemsi*, *gunu*, *huluoodi* (kétszer), *itu*, *iohtucou*, *kangrez*, *lopdi* (talán lápod), *lupa*, *opoudi*, *petra*, *petre* (kétszer), *serne*.

Betűk és hangok.

A mássalhangzók közül a következők: *b, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t* és *z* mindig úgy vannak írva, mint ma; a többiekre nézve megjegyzendő: *gy* = *g* pl. *füzegy* = *fizeg*, megyéje = *megaia*; — *h* = *h*, csupán egyetlen esetben = *ch*, t. i. tihany = *tichon*; a mi a *ch*-val való írását illeti, általános szabályt nem állíthatunk föl, mert igen ritkán található: *churchu* = horh, *chigisti* = hegyesd (az idézeteket lásd fentebb a horh és hegy szóknaál), továbbá: 1095. Pastores Zolnic Chozug. Ph. 15/Oo — 1270 (1311). Vsque ad vnum montem circa dictam aquam qui vocatur *Mezechtelen hig* ascendo. M. Görgey. — 1285. *Lopuch* = lapuh, lapu lásd az o — a

¹⁾ 1211. De inde ad sabulum Bab. Ph. Ti. 1/5.

²⁾ Igen gyakori személynév.

³⁾ 1358. Mortus alio nomine Morton. Ph. Ti. 1/17. — Ennek a szónak tehát semmi köze a *mart* és *martos* szókhoz.

⁴⁾ Közönséges személy- és helynév.

⁵⁾ Ismeretes személynév.

hangnál; j = i, pl. megyéje = *megaia*, vejesz = *ueieiz*, de kétszer *h*-val íratik: nagy aszó fejére = *nogu azah fēherea*, fejevár = *feheruuaru*; k = k és c fölváltva, pl. kút: *kut* és *cut*; — ly = l, ny = n, pl. leány = *lean*, berkenye = *brokina*, de két ízben *gn*-nel írva: fővényes = *fuegnes* és nyír(fa) = *gnir*; ez igen ritkán található, pl.: 1223. Terciam partem Danubii et piscature integraliter que *thagna* dicitur. Ph. 1/Z. — 1240. In predio *Digna* hec sunt nomina Jobagionum. Ph. 61/8, (*digna* = dinnye); — sz = z, csupán egyszer = s, t. i. gyisznó: *gisnav*; v = uu és u; cz, es, ty és zs hangok nem fordulnak elő.

A magánhangzók közül: á = a, lásd az árok bálvány, három, sár, szád, vár, vásár szokat; e = e, fekete, fertő, hely, kert, ölyves, mezeje, stb.) az *ë* hang csupán egyetlen egyszer i, hegy = *hig*, ez másutt is igen ritkán fordul elő és akkor is csak kivételesen mint pl. egyház helyett néha *igyház*: 1251. Itur ad forum versus *feir ighaz*. Ph. Ti. 1/8. — 1256. Ascendit a *Keuzyg* in montem *Hygmog*. Ph. 10/G. (*zyg* = szeg.); — é = e, ér, fejr, körtvély, ség, széna stb.; i és í = i, szil, sziget, nyír; ó = av, au, ah, disznó: *gisnav*, monyovó: *munorau*, aszó: *azah*; a hosszú ó-nak ezek a legrégibb írásmódjai a jelen oklevélen kívül sohasem találhatók, hanem kizárólag csak *ov* vagy *ou*, pl. 1095. Aratores in Cupan Poscuba *Zasztou* Ratun Seekeres Paztur Lopu tunc bokon woiadi etc. Ph. 15/Oo — 1109. Dedit villam *Zamtov*. O. L. D. 11. — 1211. *Warou Numuolou Nuuzou Miltou Latou* etc. Ph. Ti. 1/5. (azaz: váró, nemvaló, nyúzó méltó, látó). — 1234. Itur ad rus Bissenorum quod uulgo dicitur *Beseneuthorlou*. Ph. 32/A. — 1269 (1275). Agasonum ducis qui dicitur *Nerguestortov*. O. L. D. 671. — 1340. Duo molendina pylatoria wlgariter *korlow* dicta. O. L. D. 3337. — 1418. Johannes *Thagadou*. Lel. Ac. 38/55; — rövid ö = u,*) pl. körtvély, köves, ölyves, töve stb.; hosszú ö = eu, fertő, kőrís; ez a megkülönböztetés egészen következetesen tapasztalható a későbbi oklevelekben is, pl. 1181. Protenditur ad arborem que uocatur hungarice *Tulg*. O. L. D. 22. — 1358. Eandem possessionem *Kurtusmeger* titulo Buccinatorio hereditario iure etc. O. L. D. 4792. — 1168. Dedi eciam vineam unam in uilln *Sceplevs*. Ph. 51/N. — 1211. *Ereus Egueteu Chipeu*.

*) Másutt: v, w, pl.: 1324. Cedit ad vinum *vsuin*. O. L. D. 33338. — 1342 (1382). Petro dicto *Wzuegh*. O. L. D. 1353.

Ph. Ti. 1/5. — 1337. Ad vnum montem qui uulgo *keekleu* appellatur. O. L. D. 3057. — 1353 (1361). A puteo uidelicet *Cepegeu* incipiens, O. L. D. 26980; — a hosszú ő egy esetben *eh*-val van írva, menő: *meneh*, meglehet, hogy itt nyújtott *ē*-t kell olvasnunk; ez a jelenség meglehetősen gyakori a középkori magyar nyelvben: 1395. Johanne dicto *Nyese*. Lel. Ac. 22/18. — 1400. Sebastiani dicti *Borkethe* Lel. A. 27/21. — 1436. Georgio *Segethe* Le. A. 53/44. — 1459. Benedicto *Hydwete*. Le. A. 70/47. — 1502. Vsque ad *Theglawethe* domini de Pok. Ph. 4/S.; — hosszú = u, pl. kút; rövid ü és hosszú ú nem fordulnak elő.

Az úgynevezett szóvégi kihangzókra — jóllehet temérdek példa áll rendelkezésünkre — semmi bizonyosat sem mondhatunk. Ilyen szóvégi kihangzó három volt ú. m. *a*, *i* és *u*; legritkább az első és leggyakoribb a harmadik. Legkorábban eltűnt a két első, ugyanis 1220 után már nem található, az *u* még 1240-ig elvétve előfordul, mind a három csak mássalhangzók után áll, tekintet nélkül arra, hogy az illető szó magas- vagy mélyhangú.

Példák az *a*-ra: jelen oklevélben *ursa* = örs; 1181. Hec sunt nomina illarum Lence *Bibura* etc. Ph. 14/L. — 1211. Isti sunt ionbagiones Latamas Hotus Zegen *Hozuga*. Ph. Ti. 1/5.

Példák az *i*-re: *huluuodi*, *fotudi*, *holmodi* stb.; — 1095. Secundum predium est *Ruozi*. Duodecimum predium est *Tumurdi*. Ph. 2/A. (ma: Ravazd és Tömörd), *chigisti* = hegyesd (lásd föntebb a *hegy* szónál); — 1095. Tercia uilla est que nominatur *panauuadi*. Ph. 15/Oo (ma: Ponyvád); 1131—41. In tribus uillis uidelicet in besen in *karadi* rad. Ph. 26/C.

Példák az *u*-ra: *szil*, *szád*, *kerék*, *horh*, *nagy*, *had*, *út*, *lovász*, *vár*, *lyuk*, *három*, stb.; 1095. Per alueum salsuginis que dicitur *seequ*. Ph. 15/Oo. (azaz szék, ugyanezen oklevélben *sedu*: séd, lásd föntebb a *ség* szónál); 1211. Protenditur usque ad *Beruc zegu*. Ph. 37/J. — 1232. Exinde tenet metam cum terra *Potkerequ*. M. Kisfaludy.

Ezeknek a szóvégi magánhangzóknak kérdése csak akkor lesz tisztázható, ha majd minden fönmaradt adat össze lesz gyűjtve, mert csak akkor lesznek megállapíthatók azok a mássalhangzók és hangcsoportok, melyekre ezek következni szoktak.

De nemcsak a szók végéről, hanem azoknak második és harmadik szótagjából is eltűnnek néha a magánhangzók. pl.

a jelen oklevélben: *ueiez*: vejsz, *siher*: sír; későbbi példák: 1095. ugyancsak *ueiez* (lásd föntebb ezt a szót); 1252. Inde cum multis metis vadit ad *Asawanthu*. O. L. D. 369. — 1240. Villas Dyaqui Stara Vyfolu Vduory Molua Vduore *Buhturuyan*. Ph. 61/8. (azaz: bojtortján). —

1257. Uadit iuxta magnam siluam que dicitur *Ereztewen*. O. L. D. 456. — 1266. Unum predium nomine *Solomar* prope Budam. O. L. D. 604. — 1314. In eadem *Keseken Eger* pothoka. Prima meta incipitur in *Keseken egerfey*. O. L. D. 1844. (azaz: keskeny). — 1435. Ad vnam metam wlgo *Thelthewen* dictam. O. L. D. 30434. — 1484. Fenilium wlgo *Irothwan* ad ducenta falcastra. Le. A. 94/15.

Ezzel ellentétben némely szó — ha nem számítjuk az idővel eltűnt szóvégi hangzót — egy szótaggal rövidebb volt, mint ma, ugyanis egyes szóvégi mássalhangzó csoportok (*rk, lm, rm, tk* stb.) még eredeti alakjukban megvannak, pl. *harmu*: három, *holmu*: halom, továbbá:

1221. Quorum nomina sunt hec Zubus Beud Nepleguen *Nugulm* Hodus etc. Ph. 4/B. — 1277. Uenit ad fossatum *ark* uulgariter dictum. O. L. D. 35834. — 1328 (1388). Circa predictam viam est quedam arbor Magalfa wlgariter vocata que *Nyugulmfa* appellatur. O. L. D. 7345. — 1399 (1406). Vnum virgultum alias *Berk* wlgari. A. 6. — 1415. Ad quendam venam quam Andreas *Zydalmthauafoka*, dictus vero Sigismundus econtra Thwrzeg Eger vocari dixisset. M. Kállay.

Az *a—o, o—u* hangokról alább.

Ragok és képzők.

Egyes számú 3. szem. birtokrag 16 szónál fordul elő, ezek közül 7 magánhangzón, 9 pedig mássalhangzón végződik, ennél fogva két csoportra osztva fogjuk tárgyalni. Az elsőhöz tartoznak: *azaa* aszója, *fehe* és *fee* feje, *meze* mezeje, *tue* töve, *holmodia* halmodi-ja (erre nézve lásd magát a szót és a szóvégi kihangzókat), *megaia* megyéje, *zenaia* szénája. Ezekből láthatjuk, hogy akkor még nem mindenütt szúrták közbe a hiatus elenyésztetésére a *j-t*. Ez, miként az alábbi példákból látni fogjuk, elvétele a XIV. sz. végéig is előfordul:

1095-iki példákat l. a *fő* és *vejsz* szóknál, 1135-ikit pedig a *fa* szó nál; — 1211. Ad collem qui vulgo dicitur *Apatfeereh* et sub colle sunt due mete. Inde egreditur ad monticulum qui uulgo nuncupatur *Zouafeereh* iuxta quem est meta. Ph. Ti. 1/5. (azaz: *fejére*, ebből *fő*, *feje* ugyanilyen példát l. a *-ra -re* ragnál; — 1240. Fenetum nomine *Apat toa*. Ph. 61/8. — 1236. Prima huius terre meta incipit in *Euzlu meze*. M. — 1257. Vadit ad finem *Chichowgepwe*. Usque ad *Bud gepwe* O. L. D. 461. — 1266. Cum stagno nomine *aaron mortuaya*. O. L. D. 604. — 1270. Fossatum quod wlgariter *Wrdugbarazdaya* nuncupatur. O. L. D. 1877. — 1283. Ipoliti nepotis Mohar nostro autem wlgari *Moharunukaya* uocati. O. L. D. 1145. — 1330. Incipit in vertice cuiusdam montis *Michalhazatete* vocato. M. Péchy. — 1351. Nec racione collecte marturinarum *Banzo*.

lusmaia uocatarum. A. 3. — 1389. Cuiusdam Silue *Kohnyaerde* vocate. Excepta Silua Coquine. O. L. D. 7460. — 1404. In possessione *Jakabfyanusfalva*. M. — 1407. Prescripta piscina *Penthelethonyaya* non *Zalkthonyaya* vocaretur. O. L. D. 10004. — 1433. Perveniet ad terram *Matediaya*. Ph. 15/E. (*dió: diaja*, mint *aszó: aszaja*, illetőleg *j* nélkül *azaa*; l. még a *disznó* szót). — 1435. Cuiusdam terre *Baczafayathaya*. M. Ibrányi. — 1448. Peruenissent ad silam sew rubetum wigo *Makogevperye* vocatam. O. L. D. 36391. — 1476. In prato *Czakokapozthaya* vocato. Le. A. 86/28.

Mássalhangzón végződő tőhöz 9 szóban járul a 3. szem. birtokrag: *uuege* vége, *sara* sárja, *uasara* vásárja, *cuta* kútja, *eri* ere, *uueize* vejsze, *holma* halma, *zarma* szarma, *humca* homokja. Mindezekre álljanak itt a következő századokból való példák:

1095-iki példák az *ér* és *út* szóknál, továbbá: 1095. Quintum predium quod dicitur *ketel loca*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit per ripam eiusdem fluuii ad locum qui dicitur *Banruueh*. Ph. Ti. 1/5. (azaz: Bánréve, a középkorban *ré* sohasem fordul elő, hanem mindig csak *rév*). — 1231. Ad locum qui uocatur *Chasma Berke*. O. L. D. 168. — 1245. Iuxta magnum salicem in latitudine terrarum que uulgo *Ketbarana scele* dicitur. Ph. 64/A. — 1293. Ad pontem *Zemdyhyda* uocatum. O. L. D. 2223. — 1344. Monticulum qui wigo *Bolukpeturholmya* nuncupatur. O. L. D. 3678. — 1344. In latere vnus vallis *Vrduk Zantasa* vocate. M. — 1343. Castra *Chaakturnia* et *Sturgow* vocata. Ph. 55/F. — 1348 (1379). Michaelis dicti *Mehfulca*. O. L. D. 37078. (*fulák: fulánk*, Ny.Sz. tehát *fulák: fulca*, épen olyan, mint *homok: humca*, l. ezt a szót). — 1357. Ad quendam foueam *Benedicverme* uocatam. A. 3. — 1364. Totalis possessionis Owalth alio nomine *Varnepefelde* uocate. M. — 1371. Venit ad Siluam *Ispantauakvzy*. M. — 1386. Hinc transeundo super *Rewfaorunya* vsque ad fluuium *Danobii*. O. L. D. 7182. (ez tehát épen ellentéte a *homok: humca*-féle alaknak, ma ugyanis: *homoka, orma*). — 1392. Ad quendam collem *Kaderdeuchupya* dictam. O. L. D. 28769. — 1395. Aliam particulam terre ipsorum *Eghazzerefelde* nominatam. M. — 1411. Venissent ad Alpem *Zephawasa* alio nomine *Crasnahawasa* vocatam. Le. Met. Mármaros 18. (*krasna* szép). — 1413. Exit de fossato magno *porozloarkya* vocato. O. L. D. 28778. — 1417. Cum piscina *Zenthistuanpalastya* vocata. Le. Introd. P./2.

A helyhatározó *-ra, -re* rag teljes *reá* alakjában 9 szóban 12-szer fordul elő és pedig hatszor össze van írva az illető szóval, hatszor pedig nincs. Miként már a bevezetésben is említettem, az oklevél egykorúságának egyik legerősebb bizonyítéka a *-ra -re* ragnak itteni teljes alakja (vö. *reá-m, reá-d* stb.), mely így sohasem található többé, de ezenkívül még az is figyelembe veendő, hogy a *reá* teljes alak különbség nélkül járul magas és mélyhangú tőkhöz, a mi a következő századokban szintén nem fordul elő, hanem egészen úgy illeszkedik a tőszóhoz, akár csak *ma*.

1211. Ad montem qui uocatur *Varfeereh* iuxta quem sunt due mete. Ph. Ti. 1/5. (azaz *fejére*; még két ilyen példa a 3. szem. birtokrágnál). — 1232. Superius peruenit ad *Yciafucara*. M. Kisfaludy. — 1265 (1272). Deinde uenit ad *Balwankure* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1273. Postea currit per duas metas continuas ad *menytegudurre*. O. L. D. 841. (azaz: mennyütögdörre). — A XIV. századbeli példák a *menő* szónál találhatók. — 1401. Ad vnum montem *Mesesrehagow* vocatum. O. L. D. 8650. — 1402. Benedictum *Bothrafaragoth*. Le. A. 27/18. — 1421. Quadam particula terre *Monyorosrayarowfeld* vocata. M. — 1421. Ad quandam fossatam *wlgo weremre*. O. L. D. 11116. — 1426. Thoma dicto *Napranezew*. Le. A. 46/18. — 1474. Ad nouem marchas *wlgo kylenechgyrara*. M.

Az *-ász* *-ész* főnévképző egyszer fordul elő: *luaz lovász*; későbbi példák:

1231. Uadit ad occidentem super uia *Halazu*¹⁾ usque ad Danubium ad Vrrewy. O. L. D. 168. — 1240. In predio *Mehez* hec sunt nomina jobagionum. Ph. 61/8. — 1379. Petrum dictum *Madaraz*. Le. A. 12/47. — 1389. Petrus *Mehez*. O. L. D. 7469. — 1422. Johanne *Vadaz*. Le. A. 42/38. — 1423. Thomas *Rewez*. Le. A. 43/83. — 1461. Nicolao *Thykaz*. M. Kállay. — 1463. Petro *Banyaz*. M. Kapy.

Az *-at* *-et* főnévképző a *szakadat* szóban kétszer fordul elő és talán a *sziget* szóban is-et képző van; későbbi példák:

1327. Ascendit ad montem *Istenkelethe* dictum. O. L. D. 2470. — 1417. In loco *Thelekthekeuleth*²⁾ nuncupato. M. — 1428. Ad locum qui dicitur *Heeleuwechersarkalath*. Penes eandem *Heelewch*. O. L. D. 12031. — 1450. Vnum velum deauratum quod continet super lectum uidelicet *wlgo menezet*. Le. A. 108. — 1479. Diuertens ad locum qui dicitur *Alsofolyamath*. M. — 1510. Penes quandam terram *Kewzepagazath* vocatam M. Forgách.

Az *-s* melléknévképző 3 szóban hatszor fordul elő: *köves* (4-szer), *ölyves* és *fövényes*; későbbi példák:

1095. Quartum predium quod est iuxta flunium *arpas*. Ph. 15/Oo. — 1152. Duos pulsatores scilicet *Vosos Foth*. Ph. 38. — 1211. *Feguueres Erdeus Horogus Vodos Zentus* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. *Vendegus Vduorus Vydecus Hotolmos Scemus Golombus*. Ph. 61/8. — 1227. Ad unum montem que in hungarico *Nerges berch* nominatur. O. L. D. 134. — 1245. Iobagiones equestres qui uulgariter *Louoslegen* nuncupantur. O. L. D. 287. — 1275. Ascendendo circa montem *Vylagus*. M.

¹⁾ A «halász» szóra a többi példát l. a Term. Tud. Közl. 1894 évf. 492. l.

²⁾ Ennek megfelelő latin szó az okleveleinkben számtalanszor található «diverticulum» pl. 1395. Abhinc inter duas sessiones versus aquilonem procedendo in diuerticulis terrarum arabilium pertingeret ad Arukzeg. M.

Rhédey. — 1257. Viginti sex iugeribus terrarum de *Keykusfev*. Ph. 14/M. — 1320. Ad vnam arborem *Ikrustul* dictam. O. L. D. 1990. — 1337. Possessiones *Oltarusperkedfew* et *Zantowteluk* vocatas. O. L. D. 1390. — 1356. Supra quendam vadum seu transitum *Kuuechesrew* dictum. Le. Met. Ugocsa 10. — 1368. Quidam riuulus Rogosnapataka alio nomine *Sasuspatak*. O. L. D. 25769. (*rogoz sás*). — 1384. Molendini *Hedasmolon* nominati. O. L. D. 7101. — 1392. Vnam metam reperissent perforatam *Lykashatar* dictam. O. L. D. 28769. — 1392. Dirigitur ad Siluam *Euethes*. Ph. Ti. 1/21. — 1422. Stephanus *Syuthagus*. O. L. D. 11283. — 1423. Andree *Jonhus*. Le. A. 43/18. — 1427. Mesda seu signum inciperet in vno arbore piri siluestris vlgó *Ikreskurthuel* dicti. M. — 1389. Peruenit ad montem *Syuegesheg* appellatum. Le. Met. Abaúj 14.

Az *-i* melléknévképző egyszer fordul elő: *eleui* elevi: azaz elői; későbbi példák:

1311. Decem pecias panni *ypri*¹⁾ uocati. O. L. D. 1790. — 1483. Duabus tunicis de medio pernis et *ahy*.²⁾ M. Kállay. — 1343. Quandam magnam viam *atrakynogwth* vocatam. O. L. D. 3573 — 1382. Cuiusdam noui pontis *Zomaionihid*. O. L. D. 30725. — 1384. Ad antiquam viam *Posoniwth* vocatam. Ph. 41/R. — 1416. Quandam viam *Zechywth* vocatam. A. 7. — 1423. Duobus pratis sew fenilibus vno Anthalnyla et altero *Athyaywthamelleke* nominatis penes viam de possessione Athya ducentem existentibus. Le. A. 43/11. — 1450. Continenciam ad domum videlicet *hazy helthezo*. Le. A. 108.

Az *-ó -ő* igenévképző két szóban fordul elő: *azah* aszó, *mench* menő; mint az alábbi példákból is látni fogjuk, a legszebb és legérdekesebb középkori magyar szók mindenestre az igenevek.

1211. *Lukeu Kereu Thocorou Meteu Thogodou Erizeu* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1252. Quorum vinitorum nomina hec sunt in villa Sceuleus Crachin Hothus *Wetheu Aarud Feltheu*. O. L. D. 369. — 1256. Prima meta incipit a *feredeuszg* iuxta pratum egrug. Ph. 10/9. — 1291. Uadit supra ad montem *akazthowhegy* vocatum. O. L. D. 1332. — 1353. Priuilegium³⁾

¹⁾ *Ypres* (olv. *ipr*) város Nyug. Flandriában.

²⁾ A középkori magyar nyelvben Aachen (ebből az ófn. szóból: *aha*, *acha*, 'víz') városának neve *Ah* volt: 1361. Faciat peregrinacionem ad ecclesiam beate virginis de *Ah*. M. — Az aacheni székesegyház híres magyar kápolnájáról (építtette Nagy Lajos királyunk 1374-ben) és annak magyar eredetű kincseiről bővebben: Hampel, Archæolog. Ért. új folyam VIII; továbbá Pulszky-Radisich, Az ötvösség remekei Magyarországon: végül: Az 1884-ik ötvösműkiállítás lajstroma.

³⁾ Hogy ez az oklevél (eredetije nincs meg) csakugyan 1280 előtt kelt, kitűnik a következőkből: 1280. Quandam terram custodum siluarum nostrarum ad Potok pertinentem Roduan uocatam prout in antea contulisse dicimus eidem pacifice possidendam etc. M. Soós. — Talán ebből az *óv-ni* igéből származik az *avas erdő* elnevezés; az *aras* óvott, azaz tilos

quoddam excellentissimi principis domini Ladislai Regis Hungarie super terris Custodum siluarum et piscatorum tunc regalium prope villam Patak *Erdeuouou* et Halaz vocatorum. M. Soós. — 1334. In quodam loco wigo *Wereumal* vocato. O. L. D. 2864. (*verő* ma is élő szó ebben: verőfény). — 1349. Ad terram vbi carbones cremantur *Zenhegethew* vocatam O. L. D. 30114. — 1357. Sud pede cuiusdam monticuli *Solumkaialthow* vocati. M. — 1359. Quatuor molendinis per manus artificis aqua desuper opprimente currentibus *felyulchapomolon* dictis. M. Kapy. — 1367 (1384) Cadit in alium fluuium *Altalesew* vocatum. O. L. D. 5595. — 1369. Pergendo inter capita duorum riuulorum videlicet Vizak et *Vizzafulou-pathaka* vocatorum. M. — 1389. Michael *Haztapasztou*. O. L. D. 7467. — 1415. Vnum crinale *Nyakbawethew* vocatum. M. Máriássy. — 1416. Michaellem dictum *Kerehtew*. M. Rhédey. — 1429. Georgius *Polczonzaro* dictus. M. Rhédey. — 1430. Monticulum wigo *Dobogohalm* vocatum. O. L. D. 12298. — 1453. Mathias *Erdekelew* O. L. D. 36407. — 1480. Benedictum *Lothanoytho*. Ph. 51/Rr. — 1499. Petrum *Sokzerethe* Le. A. 107/2.

A *-d* hely- és személynévképző, mely állítólag azonos a következő *-gy* képzővel, csak az *-i* véghangzóval együtt fordul elő: *holmodi, opoudi, lopdi, huluoodi* stb.; későbbi példák:

1152. Item *Damacham* et *Houodi* et *Hugdi* liberas esse constituo Ph./38. — 1135. Quorum nomina ista sunt Zelemen *Nemusd* etc. Ph. 15/Kk. — 1211. *Hytuand Fiod Quereud Arud Tengurd Halald* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1225. Quorum nomina sunt Kynus *Bizoud* etc. Ph. 1/F. — 1231. Usque Danubium ad Vrrewy qui est sub ecclesia *Erdeud*. O. L. D. 168. — 1252. Subtus montem *Mogusd*. O. L. D. 368. — 1264. Transendo quandam vallem *Tekeneud* vocatam. Ph. 16/O. — 1297. Per viam a Lapus Nyar usque ad aquam *Kysdunad* uocatam que via dicitur Altaluth. M. Justh. — 1407. Juxta lapidem *Soosd*, M. — 1468. Duo falcastra feni in loco *Kyswelgyed* vocato. M.

A *-gy* képző, melylyel leginkább fanevekből erdő- és folyóelnevezések alkottatnak, kétszer találhatók: *fyzeg* fizegy (mai kiejtés szerint füzegy) és *sumig* somogy; későbbi példák:

1349. Iuxta fluuium *Egreg*. Ph. 5/Ll. — 1231 (1397). Tenet metam cum Silua *Zylag*. O. L. D. 174. — 1489. Quoddam nemus *Zylagh* vocatum. O. L. D. 8446. — 1367. Vlra fluuium *Nyaragh* vocatum. O. L. D. 5549. — 1095. Siluam unam que appellatur *Hashag*. Ph. 2/A. — 1359. Versus Siluamipsius Monastrei *Feketeuerdeu* seu *Hassagh*¹⁾ vocatam. Ph. 20/C.

erdő volt ellentétben a közérdővel: 1337. Uersus occidentem per Nemus *Owosberuk* uocatam. M. — 1379 (1381). Siluas *Kuzerdo et Ouas* nuncupatas. O. L. D. 6753. — 1480. Quandam Siluam *Awas* vocatam. O. L. D. 36717.

¹⁾ A mai *hás* alak a középkorban sohasem fordul elő, hanem mindig *hás*; pl. 1363. Arborem Tylie *Hasfa* wlgariter dictam. O. L. D.

1236. Tenet metam cum villa *Zaldubag*. M. — 1414. Quibusdam Siluis *Zaldobagh* et Eger appellatis.¹⁾ Le. A. 34/58.²⁾

A folyó- és erdőelnevezéseken kívül a *-gy* képzővel ilyen szók is képeztetnek: *horhagy*, ebből *horh*, l. NySz. továbbá: «Vineam in territorio *Hurhag* vocato. O. L. D. 3181. — Igen gyakran találkozunk azzal a nézettel, hogy az ilyen folyónevekben *Egregy*, *Füzegy*, *Nyáragy* stb. az *ügy*, *víz* szó tartotta fönn magát, de ez tévedés, hiszen az *ügy* szó csak nem fog minden egyes esetben a töszó kedvéért *-agy*, *-egy*, *-ogy* stb. alakot felvenni. De megmit jelentsen akkor a *-gy* képző az erdőelnevezésekben: *szilágy*, *száldobágy*, *gyiogy* vagy *gyógy* (ebből *gyió* = dió, lásd a hangok és betűk közt a *d-t*), továbbá az ilyen szóban: *horhagy*(?) Ezekre csak nem lehet ráfogni, hogy vizek volnának. Egyébiránt az *ügy*, *víz* szó, a hányszor csak előfordul, mindig teljes alakjában ki van írva, pl.: 1434. Ad quendam paruum riuum qui wlgo *wyzafolowgy* vocaretur. O. L. D. 12594.

5207. — 1407. Arbore Tylia wlgo *hasfa* vocata. O. L. D. 9363. — Hasonlóképen: *nyds* nyárs, *fassang* farsang.

¹⁾ Os képzővel: 1498. Quadam Siluam *Zaldoboszeg* vocatam. Le. A. 106/2. — 1533. Siluam suam *Zaldobos* vocatam. O. L. Kol. Mon. 106.

²⁾ A töszó *száldob* az oklevelek tanúsága szerint hársfát jelentett: 1391. Sub quadam arbore Tilie wlgariter *Zaldob* vocata. Ad quendam Siluam *Malezaldoba* nominatam. O. L. D. 28954. — 1430. Peruenissent ad quendam arborem Tilie wlgo *Zaldob* vocatam. M. Bethlen. — A NySz.-ban csak egyetlen idevágó adat található: «A szőlőt, ha elég vastag, tzigolya avagy *száldok* vesszőkkel is meg lehet kötözni.» Apáczai Csere J. Encycl. 271. Sándor István is átvette ezt: «*szádok*, *száldok* tilia». De megvan a régi TSz.-ban mint székely tájszó: *száddokfa*, *zádokfa*. (A Czuczor-Fogarassy féle szótárban: «szál-dob egymás mellé vert két karóról lógó deszka, melyen a helységekben elszállásolt lovas katonáknak abrakolásra dobolnak»; hogy ez az adat hiteles-e és az itt említett szál-dob mennyiben függ össze a fönt említettekkel, el nem dönthető. Ilyen értelme van egy állítólag 1463-iki oklevélben is, l. Székely Oklevéltár I. k.; csakhogy ez az oklevél nagyon gyanúsak látszik, tehát bizonyítékul el nem fogadható). — Az oklevélbeli példák és a mai Száldobágy nevű helységek tanúsága szerint a *száldob* szó a következő megyékben élt: Bereg, Szatmár, Máramaros, Szilágy, Bihar, Kolozs, Udvarhely, stb., tehát csakis a Tiszától keletre.

Az a—o és o—u-féle elmélet.

A középkori magyar nyelv hangtanának kétségenkívül legnehezebb része a rövid magánhangzóknek (*a, o, ě*) mikénti kiejtése és írásmódja. Eddig az a nézet volt elterjedve, hogy az Árpád-korban, tehát tényleges nyelvtörténetünk három első századában a rövid magánhangzók kiejtése a mainál zártabb volt, t. i. a mai *a* akkor *o*, az *o* *u*, az *ě* pedig *i* volt. Ezekre mindenekelőtt a következőket kell megjegyeznünk; az *ě*—*i*-féle elméletre a már föntemlített (hangok és betűk: *e* hang) *hegy*, *szege* és *egy* szókön kívül alig található bizonyíték, hacsak a *Tymis*, *Lyndua* szókat nem számítjuk, de ezek tulajdonnevek. Így tehát marad még az *a*: *o* és *o*: *u*, melyek közül az első a XIV. sz. közepéig, részben annak végéig, az utóbbi pedig a XV. sz. közepéig, részben a XVI. sz. első negyedéig érvényben volt a fölhozandó példák tanúsága szerint.

Legújabbán két nyelvtudósunk az eddigi elméletet alapján megdönteni igyekezett; az általuk fölhozott érvekre a következőket kell figyelembe vennünk: 1. Igaz, hogy az oklevélbeli magyar szók írásmódjában vannak ingadozások és ellenmondások, de ezek aránylag csekély számmal találhatók, sőt — miként a «Bevezetés»-ben láttuk — inkább csak látszólagosak, mert többnyire átírt oklevelekből valók. 2. A nevezett hangok fokozatos átalakulása oly pontosan kimutatható, hogy el sem képzelhetjük miért kezdtek volna pl. csak 1320 táján (sok szónál már előbb is) *magast*, *agyagot*, *homokot*, *vakot*, *nagyot*, *parlagot*, *asztalt*, *vadat*, *papot*, *szolgát* stb. írni, pedig ezeket az alakokat már a XI—XIII. századokban is így írhatták volna, mert azok a betűk épűgy rendelkezésükre állottak akkor is, de azért a három első században a nevezett szókat csakis így találjuk: *mogos*, *ogog*, *humuk*, *vok*, *nog*, *porlog*, *oztol*, *vod*, *pop*, *zuluga* stb. 3. A régi elmélet mellett bizonyítanak a rokon és érintkező nyelvek, különösen áll ez a szláv nyelvekre nézve, mert itt nemcsak azokat a szókat hozhatjuk föl, melyeket a magyar nyelv vett át, hanem azokat is, melyek a magyarból kerültek az egyes szláv nyelvekbe. Itt azt találjuk, hogy a magyar ma már *a*-t, illetőleg *o*-t ejt azokban a szókban, melyekben középkori nyelvünknek megfelelőleg az átvévő szláv nyelvek, *o*-t illetőleg *u*-t mondanak, pl.: *oproda* (*apród*), *gjopot* (*gyapot*), *virostovati* (*virrasztani*), *inoš* (*inas*), *šipuš* (*sípos*) stb. A szláv nyelvekben az

ilyen szók: *boj, bob, kokoš, lopuch, svobod, kuchnja* stb. ma is épen úgy iratnak és hangzanak, mint a magyar-szláv érintkezés első századaiban, de a középkori magyar nyelv: *boj, bob, kokos, lopuch, zobod, cuhna* stb. szavait már a XV. sz. eleje óta így mondták: *baj, bab, kakas, lapuh* (ma *lapu*), *szabad, kohnya* stb. — Egyébiránt a kérdés végleges eldöntése nem fog egyhamar sikerülni, jóllehet az alább fölhozott bizonyítékok a régi elméletet legalább részben igazolni látszanak, csakhogy a míg az a néhány ellentmondás *) megfejtve nem lesz, addig folyton támadhatnak ellene kifogások.

Magában az 1055-iki tihanyi oklevélben csak két ellentmondó példával találkozunk: *azah* aszó, *zakadat* szakadat, de ezek közül az előbbi a későbbi oklevelekben a XIII. sz. végéig kizárólag «ozov, ozou»; a többi szókban egészen szabályosan mindig *o* felel meg a mai *a*-nak és *u* a mai *o*-nak, pl. *nogu* nagy, *holmu* halom, *hodu* had stb.; *bukur* bokor, *fuk* fok, *sum* som, *hurhu* horh stb.

Az egyes szók fejtegetésénél, a hangokról és képzőkről szóló fejezetekben temérdek idevágó adat található, tehát itt csak kiegészítésül lássunk még néhány példát:

1095. Inde ad caput arbustarum *Bolug*. Ph. 15/Oo. — 1211. *Hi-uotol Moglou Vocu Morodec*. [Ph. Ti. 1/5. — 1211. Extenditur metis interpositis usque ad *Hoyouholmu*. Ph. Ti. 1/5. — 1240. Arbor que uulgariter *Mogol* uocatur. O. L. D. 246. — 1278. Terram *Mogosmort* uocatam. O. L. D. 1021. — 1279. Super monticulo qui *Ogyogos* nuncupatur Hontme. O. 20. — 1289 (1291). Touthwelg *Wylagusberuk* Kerestus *Baanfolua* Ke. sekund Cheuzteluk *Pentekfolua* *Boymukfolua* Feirtou etc. (poss). O. L. D. 1244. — 1298 (1305). Kethnyres videlicet *Olnyres* et Fulnyres. O. L. D. 30589. — 1328. Ad metam *Rumluthighaz* vocatam. O. L. D. 2511. — Inde vadit in longitudine cuiusdam Nemoris ad *forcosverum*. O. L. D. 2872. — 1336. Item pallacium sub quo est cisterna cum cellario deserto quod *vok-pynche* nominatur. O. L. D. 3002. — 1355. Possessionem Fulseuadryan antedictae et *Olsouadryan*. O. L. D. 17634. — 1364. In fine cuiusdam nemoris wlgariter *Huzyuberek* uocati. M. — 1369. Nicolaus dictus *Cinkus* M. — 1378. Possessionem *Viragusberk*. M. — 1385. Siluam autem *Vagutherdew* vocatam. M. — 1398. Laurencio dicto *Torkus*. M. Kállay. — 1418. Monticuli wlgó *Orum* vocati. O. L. D. 10682. — 1449. Quandam porcionem ipsorum Molendinariam aridam wlgó *Zarrazmalvm* dictam. Le. A. 61/45. — 1489. Cuiusdam prati *Hwzywmochar* appellati. Le. A. 98/2. — 1494. Jacobum *Gaydus*. Le. A. 102/19.

*) Ilyenek: *aianduc, halaz, zakalus, alma* stb., melyek sohasem találhatók így: *oianduc, holaz, zokalus, olmo* stb.

Mindezekből láthatjuk, a mai *a*-nak megfelelő *o* már a XIV. század végén eltűnt, ellenben a mai *o* helyett *u*-t a XV. század végéig, sőt azon túl is találhatunk, de csak az utolsó szótagban pl. a Marmelius-féle szótárban (1533) ilyen alakot: *harum*, *halum*, *homalus*, *dakus*, *sarus* stb. akárhányat olvashatunk.

A mi a rokon és érintkező nyelvekkel való összehasonlítást illeti, az ugor és török nyelvekből egyelőre csak igen kevés példát hozhatok föl.¹⁾ Azoklevélbeli bizonyítékokat akként állítottam össze, hogy azonnal világosan szembetűnjék minden egyes szónál a mai *a* és *o* hangokra való átmenet kora, azaz meddig irták ezeket *o* val, illetőleg *u*-val, tehát mikor tértek el a nevezett nyelvek megfelelő hangjaitól.

Mai <i>borjú</i>	Középk. <i>buryu</i>	török <i>puru</i>
<i>fon</i> (ige)	<i>fun</i>	ugor <i>pun</i>
<i>had</i>	<i>hod</i>	„ <i>chont</i>
<i>hat</i> (számnév)	<i>hot</i>	„ <i>chot</i>
<i>holló</i>	<i>hullou</i>	„ <i>kullach</i> , <i>chullach</i>
<i>homok</i>	<i>humuk</i>	török <i>kum</i> , <i>kumak</i>
<i>kapcs</i> (-ok, -ol)	<i>copch</i>	„ <i>kopča</i>
<i>komló</i>	<i>kumlou</i>	„ <i>kumlach</i> , <i>kumlak</i>
<i>orosz</i>	<i>uruz</i>	„ <i>urus</i>
<i>torok</i>	<i>turuk</i>	ugor <i>tur</i>
<i>vad</i>	<i>vod</i>	„ <i>vont</i>

Borjú. — 1211. Iuxta cuius ripam in loco qui dicitur Bureu ohul est meta. Ph. 1/5; *bureu* borjú valamint *huzeu* hoszjú, azaz hosszú, l. a berkenye szót;²⁾ *ohul* = *oul* azaz ól, valamint *bahatur* = *batur*, azaz bátor, *tohu* = *tou*, azaz tó, l. ezt a szót, *gyohonni* = *gyónni* NySz. stb. (ilyen határjelek: lóakol, juhól, istálló, stb. igen gyakoriak az oklevelekben). — 1231. Usque ad *Buryas* fuca. O. L. D. 168. — 1462. Vacce cum vitellis wlgo *Burjos* Inew sex. M. Kállay.

Fonó. — 1254 (1324). Peruenit ad villam *Funo* populorum domine

¹⁾ Igen sok bizonyító szóra pl. *kurum*: *korom*, *buréak*: *borsó*, *komis*, *harminez* stb., melyek kétségtelenül így irattak: *kurum*, *bursou*, *hormich* (*harmicz*, l. Murm.), még nincsenek adataim, mert a hazai levéltáraknak még csak csekély részét dolgoztam föl eddig, t. i. az országot, a pannonthalmi, leleszi és részben a múzeumit; idővel tehát az itteni tizenegy példa nagyon könnyen megsokszorozódhatik.

²⁾ *Ozeu* aszjú, aszú, pl. 1270. Ad alium riuum *Ozev*potok. O. L. D. 705. — Későbbi példák az *aszó*-nál.

Regine. O. L. D. 1589. Ezek a fonók királyi (jelen esetben királynői) condicionariusok voltak és a helység, hol laktak, róluk neveztetett el, épen úgy, mint: *márczadó méznevelő, solymár, hódász* stb.

Had, l. ezt a szót.

Hat azaz 6. — 1296. Vbi sunt sex arbores uirgultinorum quare iste locus uocatur *Hottharasth*. O. L. D. 1435. — 1416. In quo loco essent sex arbores *Illice hathfa* vocate. Le. Met. Zempl. 1.

Holló. — 1285 (1334). Terram nostram vacuum et habitatoribus destitutam *Hulloudzalasa* vocatam in comitatu de Sarus existentem. Hazai O. VIII. 238. — 1327. Castrum *Hulloukw* vocatam. O. L. D. 2418. (Hollókő Nográd vm.-ben.) — 1365. Peruenit ad quoddam prtaum *Holloufezek* dictum. O. L. T. Ü. 18/15. — 1456. Castri *Hollokew*. O. L. D. 15105.

Homok l. ezt a szót.

Kapocs. — 1390 k. *copch* BesztSz. — 1458. Vnam Stragulam de panno Scarlat cum Spintere wilgo *kapch*. M. Kállay.

Komló. — 1095. *Qumlou*, l. az *aszó*-nál. — 1264. Procehit ad quendam collem *Kumloumal* dictam. — 1339. Ad faciem possessionis *Kumlow* prenominate. O. L. D. 3259. — 1363. Super terra *Komlozurduk* vocata. O. L. D. 5213.

Orosz. — 1258. Villarum Chun et *Vruzwar*. Ph. 41/L. — 1266 (1297). Cella monachorum quod *Wruzku* uilgariter nominatur. Ph. Ti. 1/9. 1324. In possessione sua *Vruzy* vocata. O. L. D. 2246. (Vámos-Oroszi Szatmár vm.-ben, ez az oklevél épen a vámadományról szól.)

Torok, HB.-ben *turchucat*.

Vad. — 1240. Hec sunt nomina Sutorum de eodem predio¹⁾ qui alio nomine Tymar²⁾ dicuntur Stephanus *Vodos* *Vodu*. Ph. 61/8. — 1298. Duas arbores vna *vodberekina* et alia *Illicis*. A. 1. — 1386. In monte *Vadlegelew*. O. L. D. 7227.

Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>asztal</i>	<i>oztol</i>	<i>stol</i>
<i>bab</i>	<i>bob</i>	<i>bob</i>
<i>baj</i>	<i>boj</i>	<i>boj</i>
<i>galamb</i>	<i>golomb</i>	<i>golomb</i>
<i>godolya</i> ³⁾	<i>gudula</i>	<i>gdula</i>
<i>halm</i>	<i>holm</i>	<i>cholm</i>
<i>haraszt</i>	<i>horost</i>	<i>chvrost</i> ⁴⁾
<i>határ</i>	<i>hotar</i>	<i>kotar</i>
<i>kakas</i>	<i>kokos</i>	<i>kokoš</i>
<i>kamara</i>	<i>komora</i>	<i>komora</i>
<i>káposzta</i>	<i>kapuzta</i>	<i>kapusta</i>
<i>konyha</i>	<i>kuhnya</i>	<i>kuchnja</i>
<i>lanka</i>	<i>lonka</i>	<i>lonka</i>

Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>lapu</i>	<i>lopuch</i>	<i>lopuch</i>
<i>pap</i>	<i>pop</i>	<i>pop</i>
<i>parlag</i>	<i>porlog</i>	<i>prelog</i>
<i>patak</i>	<i>potok</i>	<i>potok</i>
<i>szabad</i>	<i>zobod</i>	<i>stobod</i>
<i>szolga</i>	<i>zuluga</i>	<i>sluga</i>
<i>szolozma</i>	<i>zulusma</i>	<i>sluzba</i>
<i>tanya</i>	<i>tona</i>	<i>tonia</i>
<i>udvar</i>	<i>uduor</i>	<i>dvor</i>
<i>unoka</i>	<i>unuka</i>	<i>vnuk</i>
<i>zab</i>	<i>zob</i>	<i>zob</i>
<i>torony</i>	<i>turn</i>	<i>turn</i> (kfn.)

¹⁾ osyan azaz Varsány.

²⁾ A *timár*-nak tehát eredetileg nem Gärber, hanem Schuster volt a jelentése (l. Nyr. 10:435.). — Mint királyi condicionariusok gyakran említettnek: 1340. *Condicionarium regalium* uilgariter *Thymar* dictorum. O. L. D. 3334.

³⁾ Kihalt szó, az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben található, valami körtefajt jelentett; lengy. *gdula* = Pfundbirne.

⁴⁾ Miklosich a létező forrásokból csak *chvrost* alakot tud kimutatni

Asztal. — 1293. Inde uadit ad *nugolm oztol* uocatum. O. L. D. 1370. — 1382. Andreas *Aztalnak* dictus. Zal. O. II. 186. — 1458. Manu-
tergia ulgo *Astalkeskenev* quindecim. M. Kállay.

Bab. — 1211. Hodus Thompa Chima Arud Zeleh *Bobzem* etc. Ph. Ti. 1/5.

Baj. — 1231. Tendit cum eleuatis metis usque ad metam *Boynoe* et Thome. O. L. D. 168. — 1331 (1347). Martinus filius *Boynuk*. O. L. D. 3674. — 1377. Georgius *Baynuk* dictus. Le. A. 10/13.

Galamb. — 1210. Quorum nomina hec sunt Rupa Feud Filis Chuca *Golombus*. Ph. 5/F. — 1298. Petri filii *Golomb*. O. L. D. 1499. — 1476. In *prato Galambosparlaga* vocato. Le. A. 76/28.

Godolya. — Az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Szójegyzé-
kekben fordul elő, magyarázatát l. ez utóbbiban és a Századok¹⁾ 1893.
évf. 324. l. Egyéb példák: 1275. In montem qui dicitur *Gudulamal*.
O. L. D. 921. — 1362. Arborem *Gudulafa* dictam. O. L. D. 5116. — 1515.
Prope *Godolya* sunt quatuor (scil. jugera.) M. Ibrányi.

Halom, l. ezt a szót.

Haraszt. — 1227. Siluarum que uulgo *horost* dicuntur. M. Forgách.
1257. Uadit per Siluam que dicitur *horost*. O. L. D. 456. — 1341. Ad
uirgul tum *Koachharazthya* dictum. 3147.

Határ. — 1095. Inde ad caput quercus et ibi est cumulus hoc
est *hotar*. Itur ad signum quod uulgo dicitur *hotar*. — 1239. Unde ad
Mege hotar. Haz. O. II. 23. — L. még a *ledny* szót. — 1332. Tres metas
terreas *Zeghatar* nomnaitas. O. L. D. 2747.

Kakas. — 18. Петръ дѣдо Кокос. Mon. E. Strig. I. 219. — 1275.
Inde circuit unum nemus quod uulgo uocator *Kocos*. O. L. D. 927. — 1323.
Nicolao dicto *Kokos*. O. L. D. 2157. — 1370. Ad vnum lacum *Kakasthow*
vocatam. O. L. T. Ü. 26/47.

Kamara. 1398. Possessionem suam *Elescomora* vocatam. O. L. D.
8380. — 1451. Johannes *Kamaras*. O. L. D. 14443. — A következő példa
igen érdekes annak bebizonyítására nézve, hogy ugyanazon tőből szár-
mazó szók különböző időben kerültek a magyar nyelvbe. Ugyanis a *ko-*
mornyk szót sem a középkori magyar nyelvben nem ejtették, sem a mai-
ban nem ejtik *kamarnyk*-nak, pedig ha a kamara tőszóval egyidejűleg
véteztet volna át, akkor ennek és a többi hasonló szóknak megfelelőleg
az eredeti *o*-nak *a*-vá kellett volna átváltoznia, a mint ez a felhozott összes
példák tanúsága szerint meg is történt,²⁾ még pedig a XIV. sz. második
felében, de a *komornyk* szó a XV. sz. második felében véteztet át,³⁾ tehát
akkor, mikor a magyar nyelvben az említett átalakulás már megtörtént,
ennél fogva az akkor átvett ilyen szók már nem változtak többé és meg-

az ószláv nyelvben, de az őszláv alakot *chvrost*-nak tartja, ezt pedig
kétségtelenül bebizonyította Uhlenbeck (l. itt 54.).

¹⁾ Az ottani példa 1543-iki átiratból való, tehát már *o*-val van írva:
Godola.

²⁾ Pl. az egy és ugyanazon tőből származó. *asztal* és *asztalnok* szók
körülbelül egy időben vehették föl mai alakjukat tehát valószínűleg együtt
is kerültek nyelvünkbe.

³⁾ A cseh nyelvből az akkori erős cseh hatás következtében.

tartották eredeti alakjukat. — 1496. *Petrum Comornik*. O. L. D. 30050. — 1505. *Petrus Komornyk*. Le. A. 113/64. — 1542. *Joanni Komornyk*. M. Káposzta. — 1472. *Petro Kapuzthas*. O. L. D. 17340. — 1460. *Sessiones Wywaras Kapuzthasmegeyer*. O. L. D. 15444.

Konyha. — 1206. *Peruenit usque locum nomine kuhnamezei*. O. L. D. 45. — 1327. *Vadit a parte meridionale ad Kuhnyaheg*. O. L. D. 2418. — 1380 (1414). *Quedam Silua Kohnyaerdeu¹⁾* appellata. O. L. D. 6742.

Lanka. — 1389. *Quendam locum lonkas vocatum*. O. L. D. 7481. *Lapu²⁾*. — 1285. *Cadit in meridiem ad Lopuchustauara*. M. Soós. 1412. *Feneto Lapuhus dicto*. O. L. D. 9913.

Pap. — 1211. *Cum terra ville Popi*. Ph. Ti. 1/5. — 1290. *Terram Popnepe vocatum*. O. L. D. 1296. — 1338. *Iuxta predictum virgultum pop haraztha dictum*. O. L. D. 3662. — 1418. *Johanne dicto Pap* M. Kállay.

Parlag. — 1265. *Uenit ad Geuden porloga*. O. L. D. 595. — 1323. *In planicie Narosporlog vocata*. M. Hanvay. — 1389. *Quartale wigo parlag dictum*. O. L. D. 7469. — 1461. *Usque ad quasdam terras arabiles Henyelewarlag vocatas*. M. Kisfaludy.

Patak. — 1227. *Inde tendit in Zarozpotok*. O. L. D. 134. — 1323. *Quedam aqua Werespatak nuncupata*. O. L. D. 2160. — 1366. *Vnus ryүүлus qui uocatur Haturpataka*. O. L. D. 30691.

Szabad. — HB.-ben *zoboducha*. — Helynevekben igen gyakori.

Szolga. — 1222. *Terciam partem Danubii et piscature que Tonya dicitur hungarice que ad castrenses Zuluga Geurienses pertinebat*. Ph. 1/A. — 1292. *Castrenses de Golgoch qui Zulgageurienses alio nomine nuncupantur* Mon. E. Strig. II. 330. (Ezekén kívül is igen sokszor.) — 1325. *Mark dictum Zulga*. M. Kállay. — 1355 (1382). *Jacobo dicto Zolga*. O. L. D. 6868. — 1483. *Valentino Zolgabyro*. O. L. D. 18805.

Szolozsma. — Okleveleinkből és törvényeinkből annyira ismeretes, hogy elég lesz csak két példát felhozni: 1275. *Collectam marturinarum et victualium que Zulusma nuncupatur bano Sclauonie pro tempore constituto nullatenus soluere teneantur*. O. L. D. 33724. — 1351. *Banzolusmaya* l. a 3. szem. birtokragnál. (*Szolozsma* = ószl. *služba* a *sluga* szó-

¹⁾ Igen gyakran található már a legrégibb oklevelekben: 1109. *Silum coquine que circumiacet in metis*. O. L. D. 11.

²⁾ Egyike azon szóknak, melyeknek szláv eredete ellen és mellett a legutóbbi években sokat vitatkoztak; a szó ugor eredete mellett legfőbb bizonyítékul azt hozták föl, hogy a magyar szóban nincs nyoma a szláv végző *ch* hangnak, mely egyebütt fönn szokta magát tartani, azaz hogy nem mondjuk *lapuhok*, *lapuhos*, *lapuhot*, mint az összes többi szóknál, pl. *méhék*, *mohos*, *dohos*, *potrohot* stb. Ha tehát csak ezt kellett kimutatni, úgy a szónak szláv eredete most kétségtelenül be van bizonyítva, de ez a példa egyszersmind arra nézve is tanulságos, hogy a vitás szók eredetét csakis azoknak legrégebben előforduló alakjával dönthetjük el, már pedig erre a célra codexeink és egyéb nyelvméleink igen fiatalok, de még vallásos tartalmuknál fogva szókincsük is csekély, tehát legtöbb esetben egyedül az oklevelek magyar szavai nyújthatnak fölvilágosítást.

ból; a *drug*-ból képzett *družba*¹⁾ középkori okleveleinkben szintén igen gyakran található mint személy- és nemzetségnév: *durusma* v. ö. Nyr. 21 : 374.)

Tanya. — 1109. Item dedit sanctus rex portum MODOCHEA qui *thona* uocatur cum descensu ad piscacionem vsorum. O. L. D. 11. — 1293. Loca piscatoria in Danubio que vulgariter *Thana* dicuntur. O. L. D. 1374.

Udvar. — 1201. *Uduornici* de uosian. Ph. 19/V. — 1270. *Vdwornici* domini Regis in terra *Wdwornuk* uocata. Mon. E. Strig. I. 581. — 1319. *Vdworus* cum fratribus suis. O. L. D. 1968. — 1388. Ad dictam possessionem *Wdwornuk* Daras. O. L. D. 8005. — 1412 (1420). Tribus Curiis *Peregwduar* uocitatis. O. L. D. 10758.

Unoka. — 1209. Quorum nomina sunt hec *Vnuca* Vitalis etc. Mon. E. Strig. I. 193. — 1263. Tenet metam cum villa *Apatunukaya* et ibi est meta. M. — 1283. *Moharunukaya* l. a 3. szem. birtokragnál. — 1463 Paulum *Vnoka*. O. L. D. 15875.

Zab. — 1264 (1270). Semel in anno Regi munera dare tenentur et pabulum quod uulgo dicitur *vamzob*. O. L. D. 561. — 1400. Nicolaum *Zabarus* dictum. Zichy O. V. 159.

Torony. — 1324. Castrum seu Turrem *Symonthurnya* vocatam. O. L. D. 2223. — 1343. *Chaakturnia*, l. a 3. szem. birtokragnál. — 1360. Castellatum de *Chaaktornya*. M. Békássy. — 1413. *Regitoronhel*, l. a hely szónál.

Lássuk most már a dolgot megfordítva, azaz a szláv nyelvekbe került magyar szók idevágó bizonyítékait; itt csakis a szerb, horvát és újszlovén nyelvekre hivatkozhatunk, mert ezek már a XIII. század óta vettek át magyar elemeket, a lengyel és cseh nyelvek azonban csak a XV. századtól kezdve, tehát akkor már ezt a két magánhangzót többnyire²⁾ mai alakjukban találták.

Mai magy.	Középk.m.	Szláv	Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>apród</i>	<i>oprod</i>	<i>oproda</i>	<i>gyapot</i>	<i>gaputh</i>	<i>gjopot</i>
<i>bársony</i>	<i>barsun</i>	<i>baršun</i>	<i>marok</i>	<i>mork</i> ³⁾	<i>morok</i> (<i>vaša</i>)
<i>csont</i>	<i>chunt</i>	<i>čunta</i>	<i>ország</i>	<i>uruzag</i>	<i>rusag</i>
<i>gomb</i>	<i>gumb</i>	<i>gumb</i>	<i>sipos</i>	<i>sipus</i>	<i>šipuš</i>

Apród. — 1324. Nicolao dicto *Oprod*. M. Ibrányi. — 1367. Johannes dictus *Apród*. O. L. D. 30695.

Bársony. — 1221. In predio *Barsunus*. Ph. 4/B. — 1285. k. Mons vero *Barsunus* propter lectisternia sic relictia que fuere purpurea, de tercolis extitit nominatum. Kézai. Fontes dom. 1/2. 85. l.

¹⁾ Mint tájszó: *dorozsba*, *duruzsba*, *druzsba* = vőfély, valószínűleg csak újabb kölesönvétele a tőtből. (Tsz.)

²⁾ Az utolsó szótagok mai o-ját kivéve.

³⁾ Csak képzővel ellátott példák vannak.

Csont. — 1337. Benedictus dictus *Chuntus*. O. L. D. 3041. — 1430. Stephani dicti *Chontos*. O. L. D. 27863.

Gomb. — 1299. Petrus dictus *Gumbus*. Mon. E. Strig. II. 474. — 1458. Ladislaum *Gombos*. O. L. D. 15297.

Gyapot. — 1390. k. *gaputh*. Besz. Sz. 698.

Marok, mark (-os, -ú). — 1376. Nicolai dicti *Beumorkow*. M. — 1442. Gregorium *Markos*. O. L. D. 36390. — *Morokvaša* (szerb) = marokvas.

Ország. — 1230. k. *uruzag*. H. B.

Sípos. — 1400 (1403). Johanne *Sypus*. O. L. D. 1430. — 1463. Clementem *Sypus*. O. L. D. 15875. — A következő három szóra: *inoš* = *inas* és *virostovati* = virrasztani, *vorga* = varga csak *a*-val írt adataim vannak a XV. sz. első negyedéből, ezek tehát egyelőre mint tényleges bizonyítékok föl nem hozhatók.

Sokan azt fogják ellenvetni, hogy az idegenek, tehát az összes szlávok is a mi *a* hangunkat *o*-nak hallják, ennél fogva az ilyen szókat mint *apród* csakis *oprod*-nak hallották és így is vették át. De itt megint az a bökkenő, hogy a legtöbb magyar kölcsönszóban a mi *a* hangunkat nem írják és nem is mondják *o*-nak, pl. *falat*: *fa-lat*, *gazda*: *gazda*, *vallani*; *valovati* stb.; de még a szláv nyelvekből a magyarba és innét azokba visszajutott szókat is *a*-val írják és ejtik*) pl. *akó*: *akov*, *asztal*: *astal* stb. pedig az ilyen szók eredetiet ma is *stol*-nak, *okov*-nak írják és mondják. Hasonlóképen állunk az *o*-val is: *dobos*: *doboš*, *bokor*: *bokor*, *csoport*: *čopor* stb. Ezeket a szókat valószínűleg később vették át, mint a fentebbi táblázatban összeállítottakat.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet.

Már az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy a középkori oklevelek magyar szavai a legrégibb kimutatható alakot tüntetik föl, tehát sokkal közelebb állnak a rokon és érintkező nyelvek megfelelő szavaihoz, mint ma. Ha szavaink legrégibb előfordulását hiteles adatokkal hat, hét, nyolcz századra visszavihetjük és az így nyert alakot a rokon vagy érintkező nyelvekéivel összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy azok néha teljesen megegyeznek, vagy pedig igen csekély a különbség köztük. Így pl. *hot* (azaz 6): *chot*, *gemis*: *jemiš*, *zelednek*: *slědnik*, *lopuch*: *lopuch*, *selner*: *seldener*, *ulcha*: *ulica*, *siher*: *šigar*, *šugar* stb. (ma: *hat*, *gyümölcs*, *szelindek*, *lapu*, *zseller*, *úteza*,

*) T. i. az illető nyelv *a* betűjének hangjával.

sír.) Az oklevelek adataival tehát egyszerre eldönthetjük vitás szavaink eredetét és kimutathatjuk azoknak fokozatos átalakulását, mindez pedig összehasonlító nyelvészetünkre nézve nemcsak rendkívül fontos, hanem egyszersmind az egyedül biztos út annak oknyomozó alapon való tovább fejlesztésére. Lássunk tehát még néhány példát, melyek a fentebbi táblázatokban nincsenek meg.

Mai magy. Középk. m. Ugor s tör.			Mai magy. Középk. m. Ugor s tör.		
bátor	bahatur,	bagatur,	nyuszt	nuz	nochs
	batur	batur	sir (főnév)	siher	šiger,
					šugar
disznó	gisnav	sisna	só, saj(ta- saht, soht		šäch
gyümölcs	gemis	jemiš	lan)		
iker	ikir	ikiz	szár ¹⁾	zar	sari
mogyoró	munorau	mañer	ünő	ine	inek

Bátor. — 1138 (1329). In villa scer hec sunt nomina seruorum qui dant panem Kuteles *Bahatur* Tulhoidi Mogdi Scerecin Scegun. Mon. E. Strig. I. 91. — 1252. Inter terram filiorum *Batur*. O. L. D. 368. — 1370. Johannes dictus *Batur*. Le. A. 6/2. — 1403. Blasium *Bator*. Zichy. O. V. 339.

Disznó, l. ezt a szót.

Gyümölcs. — 1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur*. Ph. 15/Oo. (azaz gyümölcsénybokor). — 1214. Inde ad lacum *Gemulscinus*. Ph. 41/F. — 1312. Circa pomerium quod wlgó dicitur *gemulchkerth*. O. L. D. 1806. — 1414. Arborem *Gymelchfa* vocatam. O. L. D. 27000. — (Az *l* körülbelül a XII. sz. végén kerülhetett ebbe a szóba,²⁾ hasonló a *boldog* szó, mely az egész középkoron át mindig: *bodug*, *boudug*, *bodog*,³⁾ de viszont az *l* betűt a XVI. sz. eleje óta nemcsak a beszédben, hanem az írásban is elhagyogatták az ilyen szókból: *gyümölcs*, *polcz*, *csolnak*, *kulcs*, stb., pl. 1597. Apro *vas kucz* wszeogeben. O. L. Ű. C. 101/3.)

Iker. — 1095. Cuius meta incipitur de gemina frutice quod uulgariter uocatur *ikurbucur*. Ph. 15/Oo. — 1236 (1239). Riuiulus cadit in alium quem quidam *Ycur* ozov uocant. Haz. O. VI. 33. — 1262. Duo parui lapides naturales contigui quas siluarum Custodes *Ykurku* nominarunt. Mon. E. Strig. I. 472.

Mogyoró, *monyoró*, l. ezt a szót.

¹⁾ Kihalt szó; az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben van meg, mindkettőben sárgát jelent, tehát ugyanazt, a mit «sari» a törökben.

²⁾ Az oklevelekben 1526-ig *l* nélküli alak (*gyümöcs*) nem található. (t. i. a XIII. sz. eleje óta).

³⁾ 1377. Blasium dictum *Bodugh*. Le. A. 10/13. — 1463. Transitur ad ecclesiam Beate Marie virginis wlgó Kerek *Bodoghazzon* Eghazara. M. Balassa.

Nyuszt. — 1344. *Nobilem dominam* ¹⁾ *Nuz vocatam.* O. L. D. 3707. — 1504. *Vnam subam cum pellibus nuz subductam.* O. L. D. 33011. *Sír*, l. ezt a szót.

Só, sava, saj-talan. — A középkorban az országutakat *hadútnak*, *kirdlyútjának*, *öttevénýútnak*, *vásárosútnak* stb. nevezték, ezeken kívül az egész országban voltak még az úgynevezett *sóútnak*, melyeken a folyóktól távolabbra eső vidékekre a sót széthordták; az ilyen utak neveiben maradt fenn a «só» szónak legrégibb alakja: ²⁾ 1257. *Iuxta uiam antiquam que Solthuth uocatur.* Ph. 3/Q. Ez a Győrmegeye keleti részén elhúzódó sóút volt, melynek még a latin nevét is megtalálhatjuk: 1235. *Usque uiam que uocatur salifera.* Ph. 5/W. — 1271. *Iuxta magnam uiam Solthuth a wigo uocatam.* Veszpr. kápt. — 1320. *Circa viam Souhtwth nominatam* Zalai. O. I./152. — Később, midőn a *t* előtti *h*-ből *j* lett, ³⁾ a főntebbi alak is megváltozott: 1431. *Quandam viam Saythwsuth alio nomine Wasaruth vocatam.* O. L. D. 31132. — 1451. *Quandam viam publicam Saythosuth nominatam.* O. L. D. 36407. — Ennek a szónak az ellentéte t. i. a *saj-talan*, már nemcsak codexeinkben, hanem az élő nyelvben is előfordul, oklevélbeli példák: 1469. *Michaelis Saythalan.* O. L. D. 16907. — 1498. *Emericus Saythalan.* O. L. D. 20765. — Az itt fejtegetett szó azonban nem csak összetételekben, hanem külön is található. 1138 (1329). *In uilla Sahtu sunt allatores Salis quorum nomina sunt hec.* Mon. E. Strig. I. 94. — A sóútnak újabb elnevezései: 1452. *Pervenissent ad vnam semitam Sowth nuncupatam.* Le. Me. Már. 31. — 1510. *Venissent vsque ad viam Soosuth.* M.

Szár. — Beszt. Sz. 677 és Schl. Sz. 1242 szerint *croceus* = *zar.* — Oklevélbeli példák a Schl. Sz. jegyzeteiben, továbbá: 1479. *Vnum equum Zaar alium Zewgh.* O. L. D. 18278. — 1373. *Equum suum Zugzar coloris* Le. A. 8/14.

Ünő. — Beszt. és Schl. Sz.-ben: *ine.*

A mi a szláv nyelvekből átvett szókat illeti, itt már annyi az az eredetivel megegyező példa, hogy csak néhány jellemző összehasonlításra szorítkozhatunk.

¹⁾ A menyétfélék nevei gyakran találhatók nőnevek gyanánt, pl. 1394. *Dominas Zypazzon et Hewlgazzon.* Sopronvm. O. I. 519. Viszont néhány nyelvben a menyétet és nyestet asszonykának és menyasszonykának nevezik, pl. olaszul *donnola* (ebből *donna*), spanyolul *comadreja* (tulajdonképen komaasszonyka), bolgárul *nevjestulka* (ebből *nevjesta* menyasszony) stb. — A *nyuszt* szó «t»-jére nézve l. alább a *só* szót.

²⁾ A szóvégi *t* épen olyan járálékbetű, mint ezeknél a szóknál: *nyuszt*, *rubint*, *tulipánt* stb.

³⁾ Hasonló példák: *kerehtew*: *kerejtő*, *mezechtelen*: *mezejtelen*, *buhturu-yen*: *bojtorján* stb. (ezeknek idézeteit már fent látnuk); továbbá: 1364. *Nicolaus dictus Pirohtos.* Ph. 2/T. — 1398. *Petrum Puzthohtow.* Haz. O. I. 292. — 1390. k. *sahtar*: *sajtár*. BesztSz. 832. sz. — Ugyancsak így lett a kfn. *ehtel*-ből (*eht*: *acht*, azaz 8) *ejtel*, *sleht*-ből *selejt*, *Chehte*-ből *Csejte* (Nyitra vm. vágújhelyi járás, tótul ma is *Cachtice*), *Sehter*-ből *Sőjtör* stb.

Mai magy.	Középk. m.	Szláv	Mai magy.	Középk. m.	Szláv
<i>barázda</i>	<i>brazda</i>	<i>brazda</i>	<i>mészáros</i>	<i>menzaros</i>	<i>mensar</i>
<i>berkenye</i>	<i>brokina</i>	<i>brokinja</i>	<i>szelindek</i>	<i>zelednek</i>	<i>sljednik</i>
<i>bodza</i>	<i>boz</i>	<i>boz, bez</i>	<i>szin</i>	<i>zen</i>	<i>sjen</i>
<i>bozza</i>			(épület)		
<i>cseresnye</i>	<i>cheresna</i>	<i>črešnja</i>	<i>útcza</i>	<i>ulcha</i>	<i>ulica</i>
<i>dunyha</i>	<i>duhna</i>	<i>duchna</i>			
<i>esztergályos</i>	<i>wzturgar,</i>	<i>strugar</i>	<i>superlát</i>	<i>sparlah</i>	Középféln.
<i>megye</i>	<i>mega</i>	<i>medja</i>	<i>zsellér</i>	<i>selner</i>	<i>sparlach</i> <i>seldener</i>

Barázda. — 1095. *brazda* l. a *berkenye* szót. — 1300. Per *Barazda* eundo ad metam. O. L. D. 34093.

Berkenye, l. ezt a szót.

Bodza. — 1339. Processissent versus orientem ad arborem *Bozfa* M. — 1406. Inde directe ad quandam dumum *Bozbokor* dictam. M. Rhédey.

Cseresnye. — *Cheresna*, l. a *megye* szót.

Dunyha. — 1475. Duos cussinos *duhna* vocatos. M. Kállay. — 1495. Quatuor puluinaria *Duhna* vocata. Le. A. 103/13. — 1522. *Duhna* vnum puluinar. O. L. D. 26268. (V. ö. *kohnya* : *konyha*.)

Esztergályos. — 1422. Johannis dicti *Wzturgar*. Haz. O. 214. — 1434. Matheus *Eztergar*. Ph. 49/Zz. — 1518. Egidio *Ezthergaros*. O. L. D. 23029.

Megye, l. ezt a szót.

Mészáros. — 1438. Johannes *Menzaros*. O. L. D. 36390. — 1453. Georgius *Menzarus*. O. L. D. 36407. — 1520. Luca *Menzaros*. Le. Prot. V. 120. — Ilyen kettős alakok t. i. orrhanggal és anélkül: *donga* — *duga*, *roncsika* — *rocska*, *munka* — *múka*.

Szelindek. — 1395. *Zelednek*, l. Termt. Közl. 1894. évf. 436.

Szín. — 1204. k. Et montem illum super quem duci *foliata* fecerunt nominauerunt *Zenuholmu*. Anonymus 32 fejezet (*foliatum* : levél-szín, v. ö. fr. *feuillée*). — 1495. Vmbraculum wgo *Zen* vbi idem Franciscus nonos vinorum recipi faciebat. M. Forgách.

Útcza. — 1348. In quodam alio viculo populoso *Zeuleusulcha* vocato. O. L. D. 4017. — 1373. Plateam *Teglasulcha* nominatam. O. L. D. 31106. — 1429. In linea *Zenthmyklosulczaya* nominata. Le. A. 48/79. — 1455. In vico *Zenthpetherwchaya*. O. L. D. 36407.

Superlát = függöny. Kihalt szó, l. NySz.; továbbá Be. és Schl. Sz.: *soporlah*, *soporlath* (a Schl. Sz. 1206. sz. alatt sajtóhiba folytán *soporlak*), a Münch. C.-ben is *soporlah* van; legrégibb előfordulása: 1348. Quoddam ornamentum domus wgo *sparlah* dictum. O. L. D. 3992. — Későbbi oklevelekben *soporlah*. — Kfn. *spar-lach*, *sper-lachen*, ebből *sparren*, *sperren* = auseinanderspannen és *lach*, *lachen* = tuch, decke, lacken (Lexer); evvel betűszerint megegyezik a *zapon*a cortina (Be. és Schl. Sz.-ben), t. i. ez is «kifeszített» jelent, származik pedig a *pen* gyökből.

Zsellér. Eddig azt hittük, hogy a kfn. *sidelen* (ansiedeln) szóból származik (l. Mikl. Etym. W. «Wie es scheint ein mhd. *sidelaere* voraus-

setzend»), csakhogy ennek ellentmond a magyar szónak legrégibb alakja, melyben *n* betű is van: 1378. *Tres fundi seu loci mansionales wlgö Selnerhel vocate. M.* — Középf. *seldener*: bewohner, besitzer einer *selden*, häusler, mietsmann; ebből: *selde* wonung, haus, bauernhaus, hütte sowie der dazugehörige grund und boden. (Lexer). — Így tehát csak egy *d* hiányzik még az eredeti alakhoz.

Földolgozott levéltárak.

O. L.=magy. kir. Országos Levéltár; az O. L. után következő betűk jelentése: D.=Diplomatikai osztály, azaz 1526 előtti oklevelek; T. Ü.=Táblai Ügyvédek iratai; U. C.=Urbaria et Conscriptiones; K. K.=Kolozsmonostori Konvent; L.=Limbus.

M.=Magyar Nemzeti Múzeum levéltára; a hol az M. után semmi sincs, ott a Múzeum saját tulajdonát képező oklevelekről van szó, az M. után következő nevek az itt őrzött családi levéltárakra vonatkoznak (ilyen eddig 30 van.)

Ph.=A Szt. Benedekrend főapátságának levéltára Pannónhalmán; itt találhatók Magyarország legrégibb oklevelei, t. i. az összes bárhol létező mintegy 60 db. XI—XII. sz. egykorú oklevél közül 30 db.

Le.=A prémontrei rend leleszi prépostságának levéltára. A «Le.» után következő betűk jelentése: Me.=Metales; A.=Acta; Intr.=Introductoria; Bercs.=Bercsényiana; Prot.=Protocolla, azaz középkori eredeti protokollumok. — Egyike a legnagyobb és legrendezettebb levéltáraknak.

A.=A magy. tud. Akadémia könyvtárának oklevélgyűjteménye.

P Ó T L Á S O K.

A Bevezetéshez arra nézve, hogy az oklevelek íróinak **anyanyelve magyar** volt: 1254. *Insula cum piscatura et captura piscium que in nostro uulgarì Tona et Zaton dicuntur. Ph. 12/J.* — 1322. (1394.) *Quandam insulam Petirke Fewldi nuncupatam materna lingua. O. L. D. 2117.* — 1360. *Tercie partis Tributi in porta Posoniensi que porta sancti Michaelis vocitatur versus Marhek wlgariter Zarrazwam Teutonice vero duer Mauth uocati. Ph. 31/Dd.* — 1366. *Cuiusdam montis lilimberg saxonice nominati in wlgari autem nostro Wiolaheg dicti. O. L. D.*

5476. — 1408. Quadam Silua wlgo Bykerdew vocata selauonicum autem Bukowyna diceretur. O. L. D. 9416.

Az egyes szókhöz. — *Berkenye*: 1279. Ascendit per aliud minus potok super arborem Berekenye M. — *Disznó*: az 1421-ből idézett *Gyz-noshon* szóban a *hon* = *han*, ma csak mint Hanság helynév él még, de a XVII. századig ennek is Han volt a neve: 1584. Mikor nyaron az *hanon* marhath által wyhetnek. Mikoron telen a *han* megh fagy. O. L. U. C. 56/33. (Sárród kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Pomogy közt.) — 1597. Az *Hanon* valamely kewes osztál nyilas kazalo. Az *Hanban* reth heleth nyilasochkaya wagyon. O. L. U. C. 12/42. (Szergény kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Kapuvár közt.) — *Fűz*: 1295. Ad arborem salicis antiquam Meghefyz dictam. O. L. D. 1413. — *Fővény*: 1354. (1360.) Quadam Insula Heghazasfuen vocata, O. L. D. 4908. — *Hely*: 1359. Iuxta fondum colonis Moyorhele. M. — *Kerek*: 1323. Ad vnum magnum dumum Tyweskere vocatum. M. — *Körtvély*: 1475. Predia Kyszevlevs Kevrthwelbokor et Menes Nyom vocata. Le. A. 85/1. — *Lovász*: 1275. Peruenit ad Siluam Nicolay Luuaz nuncupatam. M. Tört. társ. let. 4. — 1436. Medium in terra Loazhaylok. M. — *Nagy*: 1295. (1342.) Marcus Zaznog. O. L. D. 35850. — *O*: 1321. Usque ad locum Outeluk dictum. M. Kállay. — *Sír*: 1269. Protenditur per duas metas ad quandam monticulum qui dicitur serholm. M. Jankovich gy. — *Szád*: 1397. (1416.) Peruenissent ad vnum Sork vocatum piscine Nogzad deinde per modicum spacium pergendo ad locum Hegeslaph peruenissent. M. Jankovich gy. — *Szakadat*: 1274. Transito uero flumine ipsius Sitthwa ascendit ad pyrum quandam ad locum Zakadath appellatum. M. Forgách. — *Sziget*: 1381. Ad quandam Insulam Hayorewzygethe nuncupatam. M. Dóry. — *Szil*: 1307. In possessione eorum hereditaria Neguenzil vocata iuxta Er. M. — *Tő*: az itt említett Ticia corporalis = *derék Tisza* kifejezéshez hasonló példák: 1329. Aque Derekkerus uocate. O. L. D. 2544. — 1377. Ad fluuium Mura wlgo Derekmura nominatum. O. L. D. 6437. — *Út*: 1357. Iuxta fluuium Situa in oppositum cuiusdam fosse Choluukwth vocate. M. — *Vejsz*: 1284. Locis piscacionum Barchhtou et Ikerweyz vocatarum. M.

A ragokhoz; 3. szem. birtokrag: 1356. In latere cuiusdam campi Apachazeuleye nuncupati. M. — 1351. Particule terre litigiose Mykoteleke alio nomine Mark hazaeleufelde nominate. O. L. D. 28730. — 1361. Possessionis Waryobagyakezeu vocate. Soproni Okl. I. 335. — 1438. In terris arabilibus Byterfeldelabya vocatis. O. L. D. 13,147. — *Ara re* helyhatározó rag: 1422. Terre vero Berekallyafelde et Homoklab alio nomine Zalogosradelew. Terra Felyarofeld et alia terra Zendredelewfeld. M. — 1484. Gregorius Naghrawago. M. Ibrányi.

A képzőkhöz; az-s melléknévképző: 1313. Arbor magna Hangas Byk uocata. O. L. D. 1822. — 1341. Vadit ad vnum fontem qui vocatur Mohosfeu. O. L. D. 3402. — 1412. Medium Juger in Homorowel et similiter medium in terra Heteskwrtwel circa Bozyas. M. — 1472. Ad que dam duo loca tempore inundacionis aquarum aquosa Sombokosferthew nominata. O. L. D. 17341. — Az -ő-ő igenévképző: 1349. Stephano dicto Nyllfaragow Görgey. — 1479. Michaellem Gonozgondolo. O. L. D. 18492. — 1509. Emerico Kyuuenhelew [kivénülő]. M. Forgách. — Az erdővő-nál jegyzetben említett *avas*-erdőhöz: 1524. Glandes Silue pro-

hibite Awas voca cate. M. Soós. — A *gy* erdő- és folyónévképző: 1448. Quoddam rubetum Hassagh nominatum. O. L. D. 86391.

Az *a—o* és *o—u*-féle elmélethez: 1368. Duas rotas in magno molendino molentes wlgó Hotosmolun vocato. Quatuor rotas molendini in predicto magno molendino Hotosmolun nominato. Hazai O. I. 259. (A 6 kerékből az egyik fél 2, a másik pedig 4 kereket kapott.) — 1337. Ville Farkasturuk. O. L. D. 3064. — 1325. (1332). Ac piscinas quarum nomina sunt hec Keulges Kewgestokaya Yneweizad Vereshid Hitalia Humukzug Lapuhus Zathuna Fyuzes Rewtokaia Forgianagus ete O. L. D. 2331. — 1363. Thomam dictum Gumbus. M. Káll.

Mai magyar.

Középk. m.

borsó
korom
pad

burso
kurum
pod

burcak (török)
kurum
pod (szláv.)

Borsó: 1254. Uadit ad locum qui Bursoteluk dicitur. O. L. D. 390. — *Korom*: 1325. Magister Kurmus. Haz. O. V. 100. — 1348. Petrus dictus Kurum. Zichy O. II. 315. — 1389. Jacobi dicti Korom. Károlyi O. I. 436. — 1418. Bako dictus Kormos. O. L. D. 10651. — *Pad*: 1244. (1335.) Sub monte Podholm. O. L. D. 267. — 1351. Super vnum monticulum wlgariter dicendo pod. O. L. D. 28730. (Erdély). — 1460. Terre Deda et Thewlgfapadia. O. L. D. 15462.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet: 1340. Usque viam *Sahrtut* dictam iret. Zalai O. I. 365. — *Superlát*: csehül *sperloch* = tentidolum. Prešpurský slovník 1815. sor.

SZAMOTA ISTVÁN.

A Mátyás király halálára való emlékdalhoz. A 7. versszak 1. sorában *Magyar országnak fenes thykere* fölé négy betű van írva: *laga*, melyeket Volf a GyöngyC. kiadása alkalmával a *vilaga* azaz *világa* szó részének tartott (Nyelvmemléktár II. XV. lap), de gyanítását nem tartotta érdemesnek a mű szavai közt is jelezni. *Szilády* (RMK. I. 30.) elfogadta ezt a gyanítást s így közli a sort: *Magyarországnak fenes tikere (vi)lága*; hasonlóképen *Zolnai* is, ki így írja át (Nyelvmemlékeink 224. l.) az eredeti szavait: *Magyarországnak fényes tikere, világa*. Ugyanis ebben a versszakban a *bajnaka-hajlaka-oka* szavakhoz kell rím, s ezt a *tikere* nem adja ki. — Én azt hiszem, itt egy félbenmaradt hibajavítással van dolgunk, melyben a javítást beírták, de a hibát kitörölni elfeledték. A másoló ugyanis a *thykere* két utolsó szótagja helyébe szánta a *laga* szótagokat: *thylaga*, olv. *chilaga*, azaz *csillaga*. A *t-t* fölösleges lett volna kijavítani, úgyis hasonlított az *ó c*-je a *t*-hez és a *cs*-t mindig *ch*-val írja: *bech*: Bécs, *che*: cseh. Így a rím még jobb, s a mérték teljesen megfelel, mert a sor 10 szótagos, mint három más versszak első sora (a többi ötben 11 szótagos az első sor) míg 13 szótagos sor egyáltalában nincs a költeményben. Az értelem is igen természetes (*M.-országnak fényes csillaga*) annival inkább, mert csillagról az egész énekben máshol egyetlen kép sincs véve.

KALMÁR ELEK.

A magyar magánhangzók történetéhez.

Érdemes munkát végzett Balassa József, midőn a NyK. utóbbi füzetében a magyar magánhangzók történeti fejlődését tette különös vizsgálata tárgyává. Azon számos részlettanulmány között, melyekkel főkép az utolsó három évtizedben a magyar hangtan homályos kérdéseit a legkülönbözőbb irányokban tisztázni igyekeztek, ez az első nevezetesebb tudományos színvonalon álló kísérlet, mely általános, összefoglaló képben igyekszik bemutatni ha nem is az összes jelenségek, de mindenesetre egyik kiváló nagy csoportjuk terén végzett kutatások eredményeit s mely ily módon igen becses előmunkálat számba fog jöhetni a még mindig kiépítésre várakozó *rendszeres magyar hangtanhoz*. Azonban bár a lehető legszélesebb alapon, t. i. a nyelvemlékek, nyelvjárások s bizonyos fokig az összehasonlító nyelvtudomány tanulságainak egybefoglalásával végzi műveleteit, voltaképpen a jelen munka sem tekinthető kitűzött feladata végleges megoldásának, hanem inkább csak előzetes vázlatnak, melynek pontosabb kivitele, úgy látszik, valamely későbbi mű számára van föntartva. Kitetszik ez az értekezés egész szerkezetéből, melyben mint valami jeles festmény mintarajzában egyelőre csak jelezve vannak a főbb vonások és problémák a nélkül, hogy akár az anyag a maga teljességében, akár a bizonyságok, megokoló adatok és egyéb nemű részletek az őket megillető tüzetességgel tárgyalva volnának. Ezen körülményeket szem előtt tartva, azt hiszem, nem végzek czélszerűtlen munkát, midőn egyes pontok megvilágításához szerény észrevételeimmal magam is hozzá kívánok járulni.

Ezek között első sorban azon véleményemnek kell kifejezést adnom, hogy olyan nyelveknél, minő a magyar is, melyeknek pozitív történetében múlt és jelen csaknem összefolyik — a meny-

nyiben t. i. a nyelvmemlékek nem valami régi korból valók és csekély számban tartalmazzanak olyan sajátosságokat, melyek az élő nyelvjárásokban is ne mutatkoznának — csakis a rokon nyelvekkel való összehasonlítás adja meg azt a tág látókört, melyben a hangtörténeti fejlődés menete és iránya egész világossággal szemlélhető. Pusztán a nyelvmemlékek és nyelvjárások tanúságai alapján tudvalevőleg vajmi hamar készen lehetünk a magyar mássalhangzók történetével, melyekből a pozitív nyelvtörténeten belül jóformán csak a *v* és *j* tüntetnek fel rendszeres változásokat. Azonban kizárólag e keretben mozogva, képtelenek vagyunk az alakok történeti elsőbbségének eldöntésére legtöbb esetben a nagyobb változatossággal jelentkező magánhangzók terén is; mert abból pl., hogy egyes nyelvmemlékek és egyes nyelvjárások kétféle hosszú *-t* ismét más nyelvmemlékek és más nyelvjárások egyfélével jeleznek, illetőleg ejtenek, éppenséggel nem vonhatunk semmi következtetést az egyik, vagy másik hangállapot régibb és eredetibb voltára; erre nézve csak az nyújt határozott útmutatást, hogy a kétféle *-nek* kétféle magánhangzó felel meg a vogulban is. Mindezekből pedig az következik, hogy magyar hangtörténeti vizsgálatainkban az összehasonlító nyelvtudomány bizonyosságai minden egyes adatnál lehetőleg tüzetesen és első sorban veendő figyelembe, nem pedig csak amúgy mellékesen, odavetett jegyzetképen s nem általánosságban és szórványosan, mint ezt B. értekezésében tapasztaljuk.

Midőn azonban a rokon nyelvek tanulságainak számba vételét ily szükségesnek itélem, nagyon idején valónak tartanám, ha nyelvbúváraink fölhangynának azon eddigelé általánosan követett helytelen eljárással, melynél fogva különösen hangtörténeti megállapításoknál tekintet nélkül a magyar nyelv szorosabb rokonságára, bármely távoli rokon nyelv teljesebb hangalakjából indultak ki s azt közvetlenül a régi magyarnak is tulajdonítva pl. azt mondogatták, hogy a magy. *szem* és *szív* szókban a szóvégi mássalhangzó előtt *l* enyészett el, mivel a finnben *silmä* és *sydäme* alakok találkoznak, vagy hogy a magy. *hal* magánhangzója *a*-ból való, mivel finn párja: *kala* (NyK. XXIV. 275 és 377); holott mint a vogul *säm*, *sam*, osztj. *sēm*, *sem* «szem», vogul *sim*, *šim*, osztj. *sem*, *sam* «szív» alakok tanúsítják az *l* elenyészte már nem esik a magyar nyelv külön életébe, a mint merő véletlennek kell

tartanunk a vogul-osztják *χul, khul, khol* «hal» bizonyossága nyomán a *hal* és *kala* magánhangzóinak közelállását is. Bár eddigelé rendszeresen bizonyítva nincsen, azt hiszem, nem tekinthető többé kétségesnek, hogy a magyar nyelv a vogullal és osztjakkal alkot szorosabb egységet s hogy az eddig közeli viszonyban képzelt zürjén-votják nyelv a nyugati nyelvek csoportjához tartozik. A rokon népek és nyelvek ilyenén megoszlását igazolja a történet is, mely közös «ugor» néven nevezi a vogul, osztják és magyar népeket s szintén közös «csúd» néven ismeri a nyugati rokonság két legszélső tagját a finn és permi népesoportokat, úgy hogy ez alapon jóformán vissza kell térnünk nyelvrokonságunknak elejtett régibb «finn-ugor» nevezetéhez, melyet mint a tudomány részéről egyedül megokoltat és helyest, kivétel nélkül alkalmaznak ma is a finn és egyéb külföldi tudósok s melytől tudvalevőleg Budenz is leginkább a kényelem kedvéért tért el, midőn a rövidebb «ugor» nevezetet hozta forgalomba az összes rokon nyelvekre. Bármiként is határozzanak azonban e mellekes pontban tudósaink, annyi bizonyos, hogy nyelvtörténeti összehasonlításainkban csak úgy járhatunk el magyar szempontból módszeresen, ha minden kérdésnél fokozatos haladásban legelőbb is nyelvünk legszorosabb rokonságát, az uralvidéki ugor nyelveket (vogult és osztjákot) vonjuk vallatóra s csak midőn itt határozott világosságot nem nyerhetünk, vagy ha kutatásaink eredményének további igazolását, illetőleg a megelőző fejlemények földerítését célozzuk, térünk át a távolabbi rokonság fokán álló nyelvekre is.

De ha már a rokon nyelvek nyugati (finn-permi) ágában észlelt jelenségek sem nyújtanak mindenkor elég erős alapot a magyarra vonatkozó következtetésekhez, még kevesebbre lehet becsülnünk amaz eljárás tudományos értékét, mely túlterjeszkedve a finn-ugor nyelvek körén is, csupán az «altaji» nyelvhasonlításból képes fényt szerezni valamely magyar nyelvi tény értelmezéséhez (l. NyK. XXIV, 266, 284. ll.). Az altaji nyelvcsaládok csak rekonstruált közösségeikben, «alapnyelveikben» vethetők egymással egybe; de nincs helyén, hogy az egyik nyelvcsalád ily közössége s egy másik nyelvcsalád egyetlen tagjának, vagy dialektusának esetleg hasonló jelensége közt (minő pl. a szókezdő *r* hiánya a törökségben és votjákban) mindjárt történeti kapcsolatot keressünk a nélkül, hogy arra nézve kielégítő bizonyságunk volna, hogy

amaz egyes nyelvi, vagy dialektusi sajátosság már a rokon nyelvekkel való közösség őskorából való. Mert ha eleve nincs is kizárva, hogy pl. valamely közös szamojéd vonás minden finn-ugor nyelvből kiveszett s egyes-egyedül a magyarban tartotta fenn nyomát: a történeti összefüggés alig elképzelhető nagy távolság miatt itt oly csekély a valószínűség foka, hogy tudományos műveleteinkben komolyan számba sem vehető.

Nyelvtörténeti vizsgálataink ilyeszerű meneténél különös óvatosságra intenek az eddigi tapasztalatok a következtetések alapjául szolgáló szóegyeztetések megválasztásában is. Igen természetes, hogy Budenz Magyar-Ugor Szótára nem szorítkozhatott pusztán a kétségtelen rokonsági esetekre s etimologiai magyarázatokra, hanem hogy különösen ott, hol kész, egész szók alakjában nem kínálkoztak alkalmas egyezések, szófejtésekhez is kell vala folyamodnia, valamint hogy ezek kapcsán nem egyszer nyílt módja sejtelmek és föltevések kockáztatására is. A mily megengedhetők voltak ezek az utóbbi csoportokba tartozó szóhasonlítások a maguk helyén, oly szigorú kritikát követelnek midőn arról van szó, hogy reája további következtetéseket építsünk: az *év* szó összefüggése az ugor *jigä-* «currere» igével, az *út*-é a vog. *võt* «szél», vagy az *inas*-é a vog. *mān* «kicsi» szóval (NyK. XXIV. 265, 284 és 274. ll.) számos más hasonló szórokonyítással egyetemben sokkal inkább rászorílnak maguk is a bizonyításra, hogysem más tételek igazságának megerősítésére bizonyító vallomásuk nyomós lehetne.

Mindezen irányeszméket szem előtt tartva a következőkben Balassa kutatásait a magyar és urali ugor magánhangzói hangmegfelelések világos föltüntetésével szándékozom kiegészíteni s egyszersmind jelezni a magyar hangtörténetre nézve belőlük vonható tanulságokat. Rövidség kedvéért a vogul nyelvjárások közül rendesen csak a három főbbet, t. i. az éjszakit (ÉV.), kondait (KV.) és tavidait (TV.) idézem s csak szükség esetén kivételesen a közép- és alsólozvait (KLV. ALV.), vagy a pelimit (PV.). Az osztjakra nézve, sajnos, csak Ahlquist és Castrén forrásai állanak rendelkezésemre, melyekről pedig személyes tapasztalásból is tudom, hogy hangjelzés tekintetében nem eléggé felelnek meg a tudományos követelményeknek.

I. Hosszú magánhangzók.

1. ê és é.

A) Magy. ê = urali ugor ā, ē.

Magyar	a)			Osztják	
	Vogul			Éjszaki	Déli
én (engem)	Ānēm ¹	oqnēm	—	—	—
ér (eret)	tār ²	toqr	tārčēχ	lēr	lor, turt
fél (felet)	pāl	poql	pāl	pēlek	pēlek
hé v (heves)	sāñk	—	sēχ ³	šañk	čenk
hét (hetet)	sāt	soqt, soät	sāt	lābet	tābet
jég (jeget)	jāñk	joqñk	lāñ	jeñk, joñk	jeñk
kéz (kezet)	kāt	koqt, koät	kāt	kātł-	kēt, kōt
lé (leves)	lām	loqm, loām	lām	—	—
nyél- (nyelés)	nālej-	(KL.V.) nālej-	nēlej-	nēl-	nēt-
tél (telet)	tāl, tēli ⁴	toql	tēl	tal	tede, tūlēχ
tér (terjed)	tārēmł-	toqrēmł-	tārt-	lērēmł-	tēremł-

b)					
né (neje)	nē, nāj	nē, noqj	nē	nē, neñ	ne, neñ
ég (egyet)	sēñkw ⁶	sāχw	—	—	—
ész (eszés)	—	(PV.) jēs ⁷	—	—	—
él (Tiszav. él)	ēłmi	īlēm	īlēm	—	—
kés (« kés)	kasāj	kāsi	—	kāsi	kēže, kā- čēχ kōčēχ

c)					
kél (kelés)	kwāl-	kwoql-	kāl-	kāl-	kād-
két (kettő)	kīt	kīt	kīt	kat	kāt

d)					
bév ⁸ (bő)	pāñχwīñ	(KL.V.) pēñkhwēñ	pāñ	—	—

B) Magyar é = urali ugor ī, i, ill. ē (ē).

a)					
fél (Tiszav. fil)	pil-	pāl	pil-	pal-	pel-, ped-
fészek (« físzek)	piti	pēt	piti	—	pīt, pet
lélek (« lilek)	lili	lélē	lél	līl	tīt
mély (« mīj)	mīl	mēl	mīl	mal	met
nég (« nígy)	nīlā	nēlā	nīlī	nēl	nēla, neda
téved (« tived)	tipxel-	tēp-	—	tap-	tēb-
éj (« íjjel)	īti ⁹	īē	jī	īit ¹⁰	—

b)

ék (Tiszav. ík)	lěnk	līχ	līñ	uñk	jānk
-ért (« írte)	jēr ¹¹ (KLV.)	jēr	jēr-	ir,	—
féreg (« fíreg)	pěrk (KLV.)	pěrk	—	—	—
kéreg (« kíreg)	kēr	—	kēr	ker	—
szél (« széles)	sěl	sěl	—	sěl	—
réül (« riszeg)	rěi	rei	rei	rū	—

Mint ezen összeállításból kitetszik, a magyar tőszótag-beli *é*-nek eredeti kétfélesége világosan vissza-tükrözik a legközelebbi rokon nyelvekben is,*) melyek azt tanúsítják, hogy az *é* azon esetekben, melyekben történeti fejlődéséttisztán láthatjuk, kezdettől fogva nyílt hang (*ǣ*) s hogy hasonlóképpen az *é* is zárt, sőt részben valószínűleg a mai foknál is zártabb (azaz *i*) volt mindenkor. Hogy az utóbbiak valaha a magyar nyelv külön életében «megelőző *aj*, *ej*

¹⁾ Az ÉV. *ānem* «engem, nekem» alaprésze a magy. *én*, *en-gem* megfelelője. A tavdai *āmān* s az osztják dat. *menem* nem pontosan megfelelő szerkezetek. — ²⁾ Jel. «gyökér», *tārēs* «ér». — ³⁾ A zárt hangzójú *sēj* «hőség» alak közvetlenül rövid hangzójú **sāñχ* alakból fejlődött, mint ÉV. *pant-*, KV. *pānt-*, magy. *fed-* = TV. *pēnt-*; — ⁴⁾ *tāl* «tél», *tēli* «télen», a kondaiban is *toql* «tél» mellett: *tēli* «télen». — ⁵⁾ Jel. «terjed»; *tārāti*, TV. *tārt-* «ereszt; terjeszt». — ⁶⁾ Jel. «pára, köd, gőz». — ⁷⁾ Jel. «ész, emlékező tehetség». — ⁸⁾ ÉV. *pāñχwīñ*, *pāñwēñ* «széles, bő», *pāñχwit* «szélesség»: a magy. alak zártabb *é*-je a *v* szomszédságának tulajdonítható. A *bōlség* (PozsC.) s oláh *bilšugu* alakok alapszava képzésnek (*tó*: *tól*), vagy analógiai alakításnak vehető (v. ö. *mēlység*). — ⁹⁾ Jel. «éjjel». — ¹⁰⁾ Jel. «éjszak». — ¹¹⁾ l. NyK. XXIV, 321.

*) Figyelemre méltó, hogy szabályos eltérések felelnek meg a magyar kétféle *é*-nek a zürjén-votjában is, így: *fél*:- zürj. *pol-* | *fészek*: z. *poz* (id.), votj. *puz* (tojás) | *lélek*: z. *lol*, v. *lul* | *mély*: v. *mur* | *négy*: z. *nol*, v. (Kaz.) *nül* | *éj*: z. *voj*, v. *uj*, *üj* | *kéreg*: z. *kor*, v. *kur* | *él*:- z. *ol-*, v. *ul-* | *lép*: z. *lop*, v. *lup* | *kér*:- z. *kor*, v. *kur* | *ég*:- z. *jugid*, v. *jugit* (világos) | *mér*:- z. *murtal-*, (v. *mer-tal*). Ellenben: *fél* (oldal): z. *pöl*, v. *pol* | *lé* (leves): v. *līm*, z. *tem* | *nyél*:- v. *nül* | *tél*: z. *töl*, v. *tol* | *bél*: v. *polin*, *polin* (-ben) | *jég*: v. *jō*, z. *jī* | *né*: zv. *nül* (leány) | *tér*:- v. *tār*-.
 *

szótagból» váltak volna, mint B. fölveszi (NyK. XXIV, 266), nem igazolható.

Erdekes tanulságot tartalmaznak a magy. *kél*-ige egymásnak ellentmondó vog. *kāl*- és osztj. *kāl*- alakpárjai, a mennyiben azt bizonyítják, hogy azaz ingadozás, melyet egy részről az Erdősi-féle *kēl*-írás és a tiszavidéki *kēl*-ejtés, más részről a Jord. cod. *kyl*-írása s a *kilis* hangzás közt mutatkozik, igen régi eredetű. Hasonló alapon magyarázhatjuk a *kér*- (tiszav. *kír*) és *kérd*- (*kērd*), továbbá az *ér*- (*ir*-) és *ért*- (*ert*-) viszonyát, melyeknek etimologiai kapcsolata egész természetes (v. ö. *föléri* észszel; l. MUGSz; valamint B. ellenkező nézetét NyK. XXIV, 261.). Világos adat az alakok eredeti kétféleségére a *két* és *kettő*, melyek egymással nem lehetnek genetikus viszonyban: az utóbbi az eredeti *j*t hangcsoportnak (v. ö. finn *kahte*-, votj. *kikt*- «kettő») hasonulásából az előbbi mint a vog. *kit*, osztj. *kāt* társalakokból kiténik, kétségtelenül a *j* beolvadásából jött létre, mely az eredetileg mélyhangú (*k₂kt₂*) szót az ugor nyelvekben magashangúvá is változtatta. Ez a *j*-hangzósulás azonban nem történhetett már a magyar nyelv külön életében, hanem korábban, még a közös ugor korban; mert különben, mint B. helyesen itéli, az ilyen *j* zártabbra színezte volna a magánhangzót (v. ö. itt *mell* és *mál* = vog. *ma'il*.)

Más útjai mutatkoznak az urali ugor nyelvek világánál az *ē* és *é* hangok fejlődésének a következő szók törésében:

1) Magy. *né* v (*neves*): ÉV. *nam*, KV. *nām*; TV. *nām*; ÉO. *nem*, DO. *nem* | *nyél* (*nyeles*): ÉV. *nal*, KV. *nāl*, TV. *nēl*; ÉO. *nal*, DO. *nül*. Ezekben a magy. alak magánhangzójának hosszúságát nem lehet eredeti hangállapotnak tartanunk, mert erre a távolabbi rokon nyelvek sem nyújtanak alapot. Igazolva van azonban bennük a nyílt hangzás eredetisége. — Ide valónak látszik a *vész*-, *vesz*-ige is, melynek vog. *ūs*-, *uos*-, osztj. *uš*- párjai nem vallanak arra, hogy magánhangzójuk eredetileg is hosszú volt (t. i. *uos* = **vos*).

b) A zártabb *é* is többször másodlagos, még pedig leginkább *ēj* (*ej*, *ē*) diftongusból keletkezett fejlemény a tőszótagban. Világos példák erre: *vér* (*vír*): ÉV. *vīr*, KV. *vīr* «veres» (v. ö. *kēlp* «vér» és «veres»), KLV. *wuir* | *té*-tova: ÉV. *tī*', KV. *tē*' | *vé*-kony: DO. *vāgat*, ÉV. *voutā* | *vél*: v. ö. ÉV. *vaγ*- «látni; tudni». De tévesen véli B., hogy minden zártabb *é*-nek ilyen az eredete; mert mint a

főntebbi összeállításból kitetszik, több *é* (*i*) ugorkori.*) A *fő*, *vő* régi *fé*, *vé* (*fé*-kötő, *fi*-kötő) tőpárjának mintája szerint (l. erre nézve alább 183. l.) képzelhető az *é* alakulása a *tészen*, *létel*, *vétel*, *étel* alaprészeiben (v. ö. vog. *vaj*-, *väj*-, osztj. *vej*-, *vij*- «venni»; vog. *taj*-, *täj*-, *tē*-, osztj. *lěv*-, *lě*-, *těv*- «enni»), melyeknél nem képzelhető, hogy az *é* hosszúsága a *tev*-, *lev*-, *vev*-, *ev*- tők *v*-jének beolvadásából keletkezett; minthogy ez bizonyára *ő* szint adott volna a magánhangzónak. — B. kétségbe vonja Budenz azon felfogásának helyességét, hogy bizonyos hosszú hangzók a magyarban «az eltűnt nasalis pótló nyújtásai»; pedig világos példák erre a magyar nyelvtörténetben: *méggen*, *mész* e h. *mengyen*, *mensz* (v. ö. ÉV. *min*-, KV. *mēn*-, TV. *miñ*-, DO. *men*-, ÉO. *man*-) és *langy*: *lág*y (ÉV. *loñsiñ*-, KV. *lqñsēñ* TV. *lañsiñ* «langyos», ÉO. *luñse* «warm, heiss»). V. ö. még itt: magy *játsz*:- DO. *jantʒ*-, ÉO. *jont*-, *junt*-, ÉV. *jonʒ*-, KV. *jqnʒ*-, TV. *jänkh*- id. Hasonló esetnek vehető: *téged* (*tíged*), melynek párjai, ÉV. *nañ*, KV. *näi'* (acc. *nären*), TV. *nou*, ÉO. *neñ*, DO. *neñ* az *é*-nek eredeti rövidségét mutatják. Egyéb nyelvekben is mutatkozik ilyes hangváltozás, így a görög ind. præs. plur. 3. személye -ουσι eredetibb -οντι helyett való; hasonlóképpen ujszlov. *môde* «hode», *môder* «weise», *môka* «mehl», *môž* «mann» = ószl. *mādo*, *māndrē*, *māka*, *māžb* (Mikl.). — Tudvalevő, hogy mássalhangzó előtt álló *l* beolvadása is okoz nyújtást nyelvjárásainkban (*óma*, *kúcs*); ezen alapon magyarázhatjuk a hangzó jellegét az *ép* (*íp*) szóban (v. ö. ÉV. *jelpiñ*, TV. *ilpeñ* «szent; erős», ÉV. *jelpt*- «éppé tesz, gyógyít»; l. a jelentésfejlődésre nézve a MUGSz. *id-vöz* cikkét).

Eltéréseket mutatnak az itteni észleletektől: *édes* (*ídes*), melynek kezdőhangzójául az ÉV. *at*, KV. *āt*, TV. *ait*, ÉO. *ēbel*, DO. *ēbet*, *āpel* «íz» után inkább nyílt *é*-t várnánk. De megmagyarázza a zártabb hangzást e mellette eltűnt *v*, mely a *vēv*- (vesz), *ēv*- (eszik), *kōv*- (*kő*, *ki*) *szōv*- (sző) s más hasonló szókban a föltehetőleg nyíltabb hangzót (v. ö. ÉV. *vaj*-, *taj*, KV. *kāu*; ÉV. *sar*-, KV. *sār*-) szintén zártabbá változtatta ráhatásával | sért- (*sęrt*-

*) Ilyenekül veendők a *fél*-, *mély* és *négy* szavak hangzói is, noha csak rövid magánhangzók állanak velük szemben az ugor nyelvekben. Ezekben t. i. a közvogul *i* hangszín világosan utal az előbbi *é*, *ēj* diftongusra, mely a távolabbi rokon nyelvek *lk*, *lj* hangsoportjából következik.

Helt.) Bud. elfogadható magyarázata alapján összefügg az ÉV. *sa'ir*-, KV. *saqr*-, TV. *šaur*-, ÉO. *sever*- DO. *sagr*-, *sogr*-, *seur* «vágni» alakokkal, minélfogva zártnak kellene jelentkeznie magánhangzójában. Talán a szoros egyezés csak látszatos s az etimologiai kapcsolatot csak a *säg*-részre terjed. Ez esetben t. i. a magy. alak *sér*-alaprése **siér*- helyett való, (úgy mint rábaközi *sért*-) s akkor az utórész a *szivárog*, *szivárvány*-beli -ár-, -ér igeképzést tartalmazhatná (v. ö. magy. *sujt*- és finn-ugor *s.g.* «caedere» MUgSz.).

Az első szótagon túl eső nyílt fajú *é*-k egy részének történetére fényt derítenek a magy. *e* g é r és g y ö k é r ismeretes megfelelői az ugor nyelvekben: KV. *täñer* (plur. *täñärt*), TV. *täñer*, ÉO. *leñer*, DO. *teñer* | ÉV. *jëkwër* «kidőlt fagyökér földestül» (plur. *jëkwärt*), KV. *jëkur*, TV. *jukär*. Ezekből látni való, hogy a magyar alakok hosszú magánhangzójának semminemű etimologiai alapja nincs s hogy B. nézetével ellentétben az eredetibb alak nem a hosszú, hanem a rövid nyílt hangzó. A hangfejlődés menetét alkalmasan úgy foghatjuk föl, mint a vogulét, hogy t. i. pl. a nyílt hangzójú *eger* alakból (melyet a ragos alakok mutatnak) a szóvégzetben előbb **egër*, aztán a *fehër*, *tündër*, *kövër* stb. analogiájára *egér* lett. A rövid hangzat eredetibb voltát nyíltan bizonyítják az *odú* mellett található *odor* (ÉV. *qntër* «belső rész») és a *keserü* szók másodtagjai is. (V. ö. KV. *kwqskërtayti* «keserü íze van»). — V. ö. még *iparkodik*: vog. *āpërli* «ügyeskedik», *āpër* «ügyes». — Ugyanígy lehet fölfognunk a *kötél*, *fedél* (acc. *kötelet*, *fedelet*) képzőjét is, mely bármennyire hasonlít is első pillanatra a KV. *päntil* «fedél», *ūsil* «lépés» (*ūsi* «lép»), *lëpil* «lepel» (*lëp*- «lepni») képzéshez, valaképpen nem evvel a (változatlan *i*-jével *j* beolvadásra való, tehát a magy. *veszély*, *segély*: tiszav. *veszúj*, *segúj* képzésnek megfelelő) képzővel, hanem az ÉO. *langël*, *lañgal* «fedél» (v. ö. *lañg*-, *lañx*- «fedni»), vog. *moxel*, ÉO. *muñël* «bög», *χātël* «nap» (v. ö. MUgSz. 103, 463.) szókban mutatkozóval azonos. E szerint itt is a *fedel*, *kötél* alakokat tartjuk eredetibbnek, mely megmaradt a képzők és ragok előtt (v. ö. *χātël*: plur. *χātälët*), ellenben mint végszótag vogul-osztják módra zártabbá lett s aztán más hasonló képzések analogiájára különös etimologiai ok nélkül megnyúlt. — Hogy a *nehéz* (*nehezen*) nyílt *é*-je is ilyen természetű lehet, abból is mutatkozik, hogy a mélyhangú *igaz* és *száraz* megfelelő képzések sehol sem hangzanak hosszú hangzóval. Mint az utóbbiak, maradt meg

a *fedél*-lel nyilván eredetileg egyazon képzésű *lepél* (v. ö. vog. *päntil*, *lëpil*), mely a *kebel* (vog. *këmpli*) töszerkezetét követte: *leplem*, *keblem*. — A *menyét* képzője mutatkozik a *nyest*, *nyuszt* (vog. *noxs*), továbbá a vog. *vāntért*, TV. *vāntérqt* (e mellett: ÉV. *vāntér* és *vāntért* «*vidra*») szókban is, mely utóbbiakban a képző magánhangzójának hosszúságára semmi okot sem fedezhetünk fel. Már Simonyi utal arra, hogy a *menyét* csak az *evet* régi *evét* társalakjának utánzása (NyK. XXIV. 138); ez utóbbiban pedig, mint a DO. *taña*, *leñki*, ÉO. *lañgi*, ÉV. *lë'in*, KV. *lëren* «*evet*» alakokból következtethető az <ét = n + t képző, s itt a hosszú nyílt é a nasalis beolvadásából magyarázható (l. fentebb).

Kirekesztendők mint idegen szók az *ê*, *é* hangok történetének számbavételénél B. tárgyalásában: Irániaiak: *tehén* (zend *daënu*, innen a nyílt *ê* hangzás: Ethnogr. V, 74.), *vércse* (u. o. 75.), *székér* (u. o. 76. és VI, 68.), *rész* (u. o. V, 9.), *méreg* (u. o. 20.), *öszvér* (u. o. 73.), *mész* (u. o. 136.), *méh* (u. o. 178.) | Törökök eredetűek: *gém* (NyK. XXI. 120.), *csekély* (Ethn. IV, 189.), *vendég* (Nyör. XIV, 246.), *szék* (Kaz. tat. *säke*, *sike*, csuv. *sak* «*pad*, *lócza*»), *békó* (Kaz. tat. *bërau* «*békó*») | Mongol: *dél* (*döli* «*mittag*; *mitternacht*»; tunguz *inan-dolin* «*mittag*», *dolin* «*mitte*». Említve: Bál. Párh.) Szlav: *né-ha* (NyK. XXIV, 368.). Figyelemre méltó a *véka* (Rábak. *víéka*) szóra nézve, hogy tótul is *viecha* (Mikl. Etym. Wb.); ellenben szerb *vika*.

B. szerint «a tőhöz látszik tartozni, legalább eddig képzőnek ki nem mutatható a következő szavak második tagjában álló *é*: *fazék*, *kemény*, *tajték*, *zsombék*» (NyK. XXIV, 267.) stb. Ámde a *faz-ék* elemzésére nézve l. Halász I. cikkét (Nyr. XXII, 193.); a *kemény*-re nézve v. ö. mord. *kemä* id. (MUGSz.), a *zsombék*-ot illetőleg v. ö. ÉV. *šqmli-χqmli* «*zsombékos mocsár. tundra*» (l. Ethn. IV, 192.); a *tajt-ék* pedig a zürj. *duł* «*speichel*, *geifer*», votj. *dildŭ* «*köp*, *nyál*» szókkal látszik rokonságba tartozónak. — Nem vagyunk bizonyosak ellenben az *-ény*, *-vény* képzésekre példakép fölhozott *edény* és *törvény* szók végzeteinek tényleges képző voltára nézve; mert maguk az alapszók is egyelőre homályosak. — Az *-ély* képzésre példakép idézett *segély* szó régi forrásból nem igazolható, úgy látszik nyelvjutási termék.

á

A) Magy. á = urali ugor ū, ō,

Magy.	Vogul			Osztyák	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
ásít	ūsint-	(LV.) ūsint-	ōsint	ūsētl-	—
álm	ūlēm	ūlēm	ōlēm	ūlēm, ōlēm	ōdam
által	ūltā	(KLV.) ūltā	ultī	ūltī	ūltī, ūtta
ágyék	ūnś ¹	« unś	onśēl	—	—
hagy	χūl-	« khul-	khul-	χaj-, χij-	χajd
háj	χūt- ²	« khūt-	khōt-	—	—
hál-	χūl-	« khul-	khōl-	χol-	χōd-, kül-
háló	χūlēp	khulp	—	χōlēp	χōdap
három	χūrēm	khūrēm	khōrēm	χūlēm	χudem
hát	χūtāi ³	khuti	—	—	—
márt	mūr- ⁴	mūrs-	mōrmqχt-	morałt- ⁵	—
nász	nūsēm ⁶	—	—	—	—
száj, szád	sūnt	sunt	—	—	—
szárad	sūr-	(KLV.) šur-	—	sōr	sōr, sār
tál	—	(PV.) tūl ⁷	—	—	—
vár-	ūr-	ur-	ōr-	urałta- ⁸	—

B) Magy. á = urali ugor ō, q̄.

ágy	—	(KLV.) ōlēχ ⁹	ālēñ ¹⁰	—	—
ángy	q̄ni'	ōné	q̄ni	añeγa	—
álmúl	q̄lm-	—	—	—	—
áz	—	(KLV.) jōs-	—	—	—
ház	(kwol ¹¹)	kwäl	khul	χōt, χāt	kōt, kāt
más	mōt	mōt	mqt, māt	—	—
vág	vq̄ñχ-	vōñkh-	vq̄ñχ-	voñχ-	—

C) Magy. á = urali ugor ā, ō.

ár	ārtēl- ¹²	—	—	artal-	—
bátya	pānt ¹³	pānt	pāntē	—	—
hág	χāñχ-	khōñkh-	khēñkh-	χōñχ-, χuñχ-, χōñ-, küñd-	—
száz	sāt	sōt	sāt	sōt	sāt, sōt
záp (tojás)	sāp ¹⁴	(KLV.) šq̄p, šoqp	šāp	—	—
szál (haj)	sālēm	soqlēm ¹⁵	—	—	—

¹⁾ Jel. «segg»; ūnśūs «az állatok fartája», TV. onśēl «far». —

²⁾ «hízni». — ³⁾ «mögé». — ⁴⁾ «merülni, víz alá bujni». — ⁵⁾ «eintauchen, eintunken» (Ahlq.) — ⁶⁾ «nászoló» (сватъ). — ⁷⁾ «fatál (laposra vágjt teknőféle, melyben az ételt földjék)». — ⁸⁾ «mártja magát, alámerül». — «worauf merken, wahrnehmen». — ⁹⁾ «álm, állatok fekvő helye». — ¹⁰⁾ E mellett. alqt «ágy». — ¹¹⁾ A mennyi-

Fontos tanulsága ezen egybeállításoknak, hogy a fölismerhető rokonságú adatok jelentékeny részében a tőszótagbeli á hosszúsága őseredeti, azaz nem a magyar nyelv külön életében keletkezett fejlemény, továbbá hogy ezek fejlődésének iránya részben egy zártabb hangzóból indult ki (valószínűleg *ō*-ból, mely *°a*, *oa* *qa* diphthongusokon át juthatott az *á* hangfokáig).

B. szerint az első szótagban álló *á* a legtöbb esetben úgy keletkezett, hogy vagy két szótag (*ájá*) vonódott össze, vagy pedig *áj* diphthongus vált hosszú hangzóvá». Ámde azon adatokban, melyekben a *j* beolvadást a vogulból és osztjából igazolhatjuk, különböző jelek arra vallanak, hogy a magánhangzó hosszúsága megvolt a *j* beolvadása előtt is, vagyis hogy legalább részben szintén őseredeti, mint az eddigi példákban. Hosszú magánhangzót találunk az osztják alakokban a *j*-nek megfelelő szóközépi *g* (*γ*) mássalhangzó előtt ezekben: m á j: ÉO. *mūrōl*, *moγōl*, DO. *mūgot*, *mūgol*; ÉV. *majt*, KV. *mait*- (nomin. *mōi*), TV. *mait* | z á r: ÉO. *tōγor*-, *tūrort*-, DO. *tōγr*-; ÉV. *tārt*, KLV. *tqurt*- | s z á l (szálfa, száлка): ÉV. *sa'ilä* «hegyes karó», KV. *sēilä*, PV. *sīl* «szálka» (снѣла); v. ö. LV. *sīlā*, ÉO. *sōgol*, DO. *sāgat* «brett» (l. MUGSz.) | m á l (róka-m.): ÉV. *ma'il* «mell», KV. *māil*- (nomin. *moul*), TV. *moul*; DO. *maugel* | n y á r l: ÉV. *nār* «hab, tajték», KLV. *nēr*, KV. *nōr*; ÉO. *naur*, *nawēr*, DO. *nāwer*, *nēwer* (melyekben a *w*, *u* mint sok egyéb esetben *g*, *γ* helyett valónak vehető).

ben a *d-l* hangváltoztatás a szóközépen uem az egyes ugor nyelvek külön életének jelensége, valószínű, hogy az osztj. *χōt*, *χāt*, magy. *ház* alakokkal szemben *l*-t tükröző s amúgy is sajátos hangalakú vog. *kwōl*, *kwāl* permf. átvétel (v. ö. votják *kwa*: tő *kwal* «háza, *kwa*la «sátor» stb.) Maga a szó közös ugor átvétel az iránságból (l. Ethnogr. V. köt.) — ¹²) «becsleni; fontolni, meggondolni». — ¹³) «feleség v. testvér részéről való idősebb sógor», a tavdaiban egyszersmind «anyai nagybátya». Mikl. szerint a bolg. *bašta* «vater», orosz *bata*, *batko* «atyuska» török eredetű («der stamm *batja* ist türk». Etym.Wb. 8), miben nyilván a török *baža* «nő részéről való sógor» szóra gondol. A magyarban az idézett alakok nycmán a *bátyá*-t eredetiiek tarthatjuk, ép úgy, mint a hozzá hasonlatos *atya*, *anya* sz. kat, melyeknek szintén megvannak a törökségben közelálló *ata*, *ana* párjai. — ¹⁴) «korhadt, rothadt (fa, csont)». — ¹⁵) *ēt*-s. «hajsza», *noul*-s. «húsrost».

A váll-nak ÉV. *va'in*, KV. *vqin*, TV. *ven-sáp*, DO. *vān* megfelelőiből az látszik, hogy kettős végmássalhangzójában tartalmazza az elenyészett *j* (ill. *γ*, *g*) hangot épúgy, mint a *māl* magashangú *mell* megfelelője, mely = ÉO. *megel*, *mewel*, irtisi *meget*. Hasonló eset: áll = ÉO. *añen*, DO. *ānen*, ÉV. *ā'in*, KV. *iān*, TV. *in* «áll», melynél szintén látnivaló, hogy a magánhangzói hosszúság nem a *j* beolvadásának fejleménye, hanem talán inkább az elenyészett nasalisé, mint főntebb a *lág*y és *játsz*-szavakban is tapasztaltuk. Ezek után nem vehetjük biztosra a láb magánhangzója hosszúságának *j*-féle eredetét sem, minthogy az ÉV. *la'il*, KV. *lqil*- (nomin. *löl*), TV. *lail*, *läil* pontos osztják megfelelőjét nem ismerjük. Bizonytalan a nyál, ÉV. *nāl* «fanyálka» és az ÉO. *noñel* szónak egybevetéséből levonható következtetés is, minthogy az utóbbinak értelme Ahlq. szerint: «schnecke», nem pedig: «schleim, rotz», mint Budenz (MUGSz.) Vologodszki nyomán adja.

Következésként rövid magánhangzók jelentkeznek az urali ugor nyelvekben a következő szók megfelelőiben: nyárs: ÉV. *ñarśi* (Reg. szerint: *n.-jiw* «junger ausschlag im walde, reisis, buschholz»), KV. *ńors* «füzfa», ÉO. *ńorsi*, DO. *ńarse*, *ńarša* id. (l. MUGSz.) | szár (csizma-sz., láb-sz.): ÉV. *la'il-sor*, PV. *sar*, TK. *sqr*, ÉO. *sur*, DO. *sur*. A távolabbi rokon nyelvek adatai (f. *süäre*, mord. *sājār* id.) valószínűvé teszik, hogy a magyar az utóbbi esetben az eredeti hosszú hangzót az ugor nyelvekkel szemben megőrizte, de a *j* hatása a hosszú hangzó keletkezésére itt sem tekinthető a különös magyar nyelvtörténet tényének.

A hol az *á* az első szótagon túl jelentkezik, többnyire kimutatható, hogy *j* tartalmú s ennél fogva eredetileg magashangúnak vehető képző vagy rag mélyhangú alakítása. A hol *a*-val váltakozik, B. nézetével ellentétben azt hiszem, hogy a rövid hangzó az eredetibb épúgy, mint az ilyen természetű *ê*. A *bogár* (acc. *bogarat*) szóra nézve v. ö. KV. *pākwér* «apró légy (мошка)». Az ily szerkezetű mélyhangú szók utórészeiben a vogulban nyílt rövid hangzó, *a* (*ä*) van, pl. KV. *khwātēñ* «hattyú»: plur. *khwātāñēt*, ÉV. *χātēl* «nap»: plur. *χātālēt*.

Kirekesztendő mint nem közös ugor eredetű árja elem az eredeti szók tárgyalásából: *nád* (l. Ethn. V, 178.).

3. f.

A tőszótagbeli hosszú magyar *i* keletkezésére nézve az ugor nyelvek egyező szavai a következőleg tanuskodnak:

1. Rövid *i*-nek megnyúlásai: víz (*vizet*): ÉV. *vit*, KV. *vit*, TV. *ut* | szív: ÉV. *sim*, KV. *sēm*, TV. *šom*; DO. *sem*, de még hosszán: ÉO. *sām* | nyír: ÉV. *nir* «vessző», KV. *nēr*, TV. *nēr*; DO. *nerem* | sziz (szűz): KV. *šés* (*š. oqj* szűz leány, цѣлка) (v. ö. Ethn. V, 140.) | szív- e mellett: *szip*- és *szop*-. ÉV. *sipγ*- «szopni». A magánhangzói megnyúlás oka nem a hangsúly, hanem az analogia hatása lehet, pl. *víz*-nél: ad an. *iz*, *nyír*-nél: ad an. *nyírkos*, *nyír*-.

2. Hosszú hangzók eredetileg is *s* e mellett, úgy látszik, részben valamely nyiltabb hang (*ē*) változatai. Mélyhangú szóokban: bír-: ÉV. *vērm*-, KV. *pērm*- «elbírní, túrní, meggyőzni»; ÉO. *ve-ram*- «überwinden, überwältigen» | csíp-: TV. *tēpēlmūt*- «csípni» | híves (*hűvös*): ÉV. *sēkw*, KLV. *sēkhw* «hűvös, KV. *sākw* (votj. *šjal*- «kihűlni»; v. ö. a hangmegfelelésre votj. *tāj* «tetű»: ÉV. *tākēm*) || ír (gyógyító ír): TV. *tēr* «orvosság», KV. *tērp* || nyíl: ÉV. *nāl*, KV. *nēl*, TV. *nēl*; ÉO. *nol*, DO. *nol*, *not*, *nat* | nyírk: ÉV. *nār* «mocsár», ÉO. *nār*, *nāra* «feucht, nass» | ín «ader»: ÉV. *tān*, KV. *tōn*, TV. *tān*, ÉO. *lōn*, DO. *l ān*, *ton* || íjj: ÉO. *jūrol* (Ahlq. *jořol*, *juřol*), DO. *jōgot*, *jōgol*, *jaugol*; ÉV. *jaut*, KV. *jout*, TV. *jgot* | nyír-: DO. *nōγr*-, *nōgr*- «schnitzen», ÉO. *nōγor*- «hobeln, schnitzen» | sík: v. ö. vog. *sēγ*- «töröl» (l. MUGSz.).

Ez utóbbi példák gondolkodóra inthetnek bennünket, hogy lehet-e minden esetben, hol a távolabbi rokon nyelvek *g*, *j* hangjával szemben a magyarban hosszú *i*-t találunk, e magánhangzó hosszúságát a *j* beolvadásának tulajdonítanunk s nem kell-e inkább legalább egy részében az ily eseteknek azt föltételeznünk, hogy a magánhangzó hosszúsága megvolt már előbb is s csak a zárt *i*-féle hangszín az, melynek keletkezésére a *j* hatott, a mint ezt világosabban látjuk pl. a magy. *titok* szónál: v. ö. vog. *tujt*- «elrejteti», vagy a *kiabál*-nál: v. ö. *kajabál*. Ha a *juhász*: *ihász*, *juhar*: *ihar*, *jonkább*: *inkább* hangfejlődésre tekintünk, nem kell okvetetlenül a magy. *íz* «membrum» hangzójának hosszúságát az osztj. *još* «hand, arm» alapján *j*-beolvadásból magyaráznunk, mert lehet az pl. a másik *íz* «sapor» szónak analogiai hatása is.

Az eredetileg mélyhangú hím (*hímja, hímot*) = ÉV. *χājim*, KV. *khōjem* «hím madár»; a rí-, ríj- (*reenac. sord-c.; rívás*) = ÉV. *rāñχ-* «kiáltani, ordítani»: tehát a magánhangzói hosszúságot ezekben régiebbnek lehet vennünk a *j* alakulatánál. Az *íjj* analógiai hatásával magyarázhatjuk ezt az ív szóban, mely mint B. helyesen kiemeli, nem azonosítható az *íjj* szóval s inkább a vog. *jiw*, osztj. *jux* «holz» párjának vehető (l. a jelentéskapcsolatra nézve MUGSz. 813.).

Mint idegen szók kirekesztendőek a tárgyalásból az iráni eredetű *tíz* (Ethn. V, 139.), *mű* (u. o. 76.), továbbá a mongol, illetőleg török eredetű *kígyó* (NyK. XXI, 119. és Ethn. V, 296.), *gém* (u. o. 295.) és *síma* (sag., kaz. tat. *šima, šiba, šimart* «sima»).

4. ó, ő.

Föltűnő a hosszú ó hangnak aránylag gyér előfordulása a tőszótagban; ennek oka alig lehet más, mint a mit föntebb kimutattunk, hogy t. i. az eredeti *ō* java része *á*-ra változott. A mai nyelv *ó, ő*-je, mint B. tüzetesen igazolja, rendesen valamely rövid hangzónak *v*-vel való kapcsolatából *au, ou*, illetőleg *eü, üü* diphthongusok átmeneti alakjaival fejlődött. Ezen fejlődésnek kiinduló pontja legalább egyes esetekben, úgy látszik, visszanyúlik az ugor nyelvek közössége korába, melyekben néha szintén hosszú *ō, ū*, illetőleg *qu, äu* áll a magy. *ó, ő* hangzóval szemben, így: *tó* (acc. *tavat*): TV. *tō*, ÉO. *tū* (*tūv-*), irtisi osztj. *teu*, szurguti *toux, tox* s z ó (szavam): ÉV. *sqw, squ* «ige, szózat»: *kaj-s* «bűvölő ige» (vog. *suǵ* = magy. *zaj*; l. MUGSz.) | *ló* (*lovat*): ÉV. *lū* (*lūw-*), KV. *lō* (*lōr-*), TV. *lū*; ÉO. *lou* (*lovi*), DO. *tau, laux, lox* | *kő* (*követ*): ÉV. *kāu* (*kāw-*) «malomkő», KV. *kāu*, TV. *kū* «kő, kavics»; ÉO. *keu* (*kev*), DO. *keu, kaux, koux* id. | *ő, ö* (*övé*): ÉV. *taw, tau* (dat. *tawān*), KV. *tāu*, TV. *tou*; ÉO. *lu*, DO. *teu, leux* | *sző* (*szöv-*): v. ő. ÉV. *sa'i* «hajfonat» (tő: *saγ-* e mellett *saγ-* «fonni»), KV. *sāi'*, TV. *sou*; ÉO. *seu* (*sev*), DO. *sēu, seux* | *jő* (*jöv-*): ÉV. *jiw, jiu*, TV. *jōu, jū*. A régi magyar *jó* «fluvius» is = ÉV. *jā*, KV. *jō*, TV. *jā* (EO. *joγan*).

Azon körülmény, hogy az ÉV. *nañ* «te» szó a kondaiban *näi'* s a tavdaiban *nou, nū*, ellenben a tő *nāγ-* (pl. KV. acc. *nāγēn, nāñ*), világosan mutatja számunkra az utat, melyen a TV. *poñ*, KV. *pāñk* «fő», ÉO. *neñ, nē*, DO. *neñ, ne, ni*, ÉV. KV. *nē* (tő: *nēγ-*),

TV. *nī* «nő» és ÉO. DO. *veñ* «vő» szónak pontosan megfelelő magy. *fő*, *nő*, *vő* ezen alakjait, valamint a *fej-*, *nej-*, *vej-* töket magyaráznunk kell. Megvannak még e hangfejlődés példái a magy. *nyű*, *hattyú* és *holló* szókban, melyeknek megfelelői: ÉV. *nīñk*, KV. *nīx* «nyű», ÉO. *nēñk* «wurm, motte», DO. *nīñk* «made» | ÉV. *χatēñ* (tő: *χatañ*), KV. *khwatēñ*, TV. *khutqñ*, ÉO. *χōtañ*, *χōtēñ*, DO. *χōteñ*, *χōdañ* | ÉV. *χulaχ*, KV. *khwolēχ*, TV. *khulqχ*, ÉO. *χolēχ*, *χulēχ*, DO. *kōlañk*, *kōlak*, *χulaχ*, továbbá a magy. < *ú*, < *ű* nom. possessivus képzőben, melynek párja a vogul-osztják -*ñ* (*iñ*, -*ēñ*). Mindezek azt tanúsítják, hogy a szóvégi *ñ* több esetben fejlődött *ó*, *ő* (*ú*, *ű*) diphthongussá a magyarban, melynek módját alkalmasan úgy képzelhetjük, mint a fentebb idézett ÉV. *nañ* szónak tavdai megfelelőjében s mint a szóvégi *γ* általában vogul nyelvjárásokban alakul (pl. *jār-* «*atyá*»: ÉV. *jāī*, PV. *jāi*, TV. *jāu*, *jū*; *vaγ-* «*erő*»: ÉV. *va'i*, KLV. *woqī*, TV. *vou*, *vou*). Ezen -*aγ* < *āī*, *āu* és -*aγ* < *aī*, *ou* változási folyamat nem történik *v* átmeneti alakokkal s fölöslegesnek tartom a *fő*, *vő*, *nő* hangzóinak magyarázatánál is ezt felvennünk, mint B. teszi, ki megelőző **fēve*, **nēve*, **vēve* alakokra következtet. A *fej-*, *tő*alak *j*-je nem analogikus hatás, (*fē* helyett a 3. személyű *feje* részéről), mint utóbbi időben általánosan magyarázzák, hanem az eredeti *ñ*, *γ* mássalhangzó megmaradt fejleménye. A közönséges *fēmet*, *fēdet* alakok mellett már a nyelvemlékekben is szerepelnek: *feyedet* (ThewrC.), *feyedre* (JordC.) *feyednek* (ÉrsC. CornC.), *feywnk* (ÉrdyC. NyT.), sőt a nominativusi *fej* alak is előfordul, még pedig árpádkori oklevelekben: *Aufey* (1255), *Vlnozwfey* (1257), *fluvius Isuafey* (1272). Az eredeti nominativusi alakok ezek voltak: *fő* és *fē*, melyek egymáshoz úgy viszonylottak, mint a déli vogulban *nāi* és *nou* «*te*», vagy magy. *nő* és *nē*. E mellett az egységes tő *fej-* volt (*fejem*, *fejed*, *feje*), mint a vogulban nom. *jāi* mellett: ÉV. *jārem*, *jāren*, *jārä*; de a nominativus *fő*, *fē* alakjainak hatása csakhamar megrontotta az eredetileg egységes ragozási főszerkezetet s lábra kapott a *fēm*, *féd*, *feje*, mint a szó mellett *szóm*, *szód* e h. *szavam*, *szavad*, vagy a lozvai vogulban *jāi* mellett: *jāim*, *jāin*, *jārä*. Később még az is tetézte a változatosságot, hogy az eredetileg csak tőkép szereplő *fej* alak nominativusi szerepre is jutott az analogia hatalmából.

Az *ő*, *é* váltakozásnak ugyanilyen alapja mutatkozik a szóközépen e szóban: *szőr* (*szér* Helt.): ÉV. *sā'ir* «*lőszőr*», KV.

soär, soqr. Ellenben a főz- (*fez- JordC.*) ÉV. *pajt-*, TV. *pīt* «főzni» megfelelői után ítelve előbb *fēz*-nek hangozhatott, mely a *fő-, főv-* (KV. *poqj-* «főni») analógiájára nyerte *ő-s* alkatát.

Az *ő*-nek *é*-féle hangból való fejlődését világosan igazolják: *s ő r e g* «*acipenser ssellatus*»: DO. *sāraḡ sarak* «*cyprinus ratilus*», EO: *seuri* «*coregonus albula*», ÉV. *sorēḡ* «*coregonus vimba*» (l. Ethnogr. IV, 176.) | *ő n* hal «*aspius rapax*»: ÉV. *āln*, KLV. *oqln* «*salmo lenoc*» (u. o.).

Eredetinek tarthatjuk az *ó* hangzót ebben *ó l o m*, melynek párja a TV. *wōlēm* «*ólom*» azt mutatja, hogy a magánhangzó eredeti alkatának megőrzésére a szókezdő volt hatással. Ugyancsak eredeti lehet az *ó* az *ó n* szóban, melynek ÉV. *āln*, KV. *oqln*, TV. *qlēn* «ezüst» másaiban az elenyészett *l*-t ismerjük föl az eredeti állapot védő okának.

A B. tárgyalásába fölvetett idegen szók közül iráni: *róka* (Ethn. V, 72; ugyanilyenek *mező* és *üsző*, de ezek ugor korból valók is lehetnek; l. u. o. 177) | török: *öröl-* (NyK. IX, 87; ezzel szemben Budenztól kevesebb valószínűséggel eredeti szónak magyarázva MUGSz. 856.), *erő* (NyK. XVIII, 103.), *kopó* (v. ö. oszm. *köpek* «kutya») | német: *rőt*.

5. ú, ű.

A) Magy. *ú* = urali ugor *ū, ō* (vagy *u-s* diftongus).

Magyar	Vogul			Osztyák	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
fúv- (fú)	<i>pūr-</i>	(KLV.) <i>pūr-</i> , <i>powr</i>	<i>puw-</i>	<i>polt-</i>	<i>pū-, pōg-</i>
húgy (kasza-h.)	—	—	<i>khōńs</i> ¹	<i>χūs, χōs</i>	<i>χūs, kōs</i>
húsz	<i>χūs</i>	<i>khus</i>	<i>khus</i>	<i>χus</i>	<i>χūs, kōs</i>
lúd	<i>lunt</i>	<i>lont</i>	<i>lōnt</i>	<i>lunt</i>	<i>lōnt, tunt</i>
nyúgod-	<i>nūnt</i> ²	—	<i>nōnt-</i>	—	—
nyúl-	<i>nūns-</i>	<i>nūns-</i>	<i>nōńs-</i>	—	—
szú	<i>sūr</i> ³	<i>squ, sūr</i>	—	—	—
túl	<i>tūl</i> ⁴	<i>tqul, tqul</i>	<i>tūl</i>	—	—
nyúz-	<i>nujr-</i>	<i>nij-</i>	<i>nōj-</i>	—	—
úr	(<i>q̄tēr</i>)	<i>ōtēr</i>	—)	<i>ūrt, ūr</i>	<i>ort</i>

¹) «csillag». — ²) «kipiheni magát». — ³) KV. *squ* «szú», ÉV. *sūr* id., KV. *sūr* «bélgiliszta»; v. ö. *tūr*: magy. *tó*, TV. *tő*. — ⁴) «túlról, onnan».

B) Magy. *ú* = urali ugor *u, o*.

húgy- (hugyoz-)	ḡuńś-	(PV.)	khunś-	khunś-	ḡos-	ḡos-
húny-	ḡon-		khwõnkh-	—	ḡunẽmta-	—
múl-	mul-		mõl-	mõl-	—	—
újj (digitus)	tulä		tq̄lä	tuläšẽm	lui	tuj, loj
úsz-	uj-	(PV.)	vuj-	uj-	us-	ũd-

A tőszótagbeli magyar *ú* a mennyire történetét a legközelebbi rokon nyelvek tükrében kivehetjük kezdettől fogva zárt (*u, o*) hangszínű s az esetek egy részében egyszersmind hosszú volt. A némely esetekben (pl. *húsz, túl, szű*) fölvehető *v* beolvadás hatása az *ú* keletkezésére túlesik a magyar nyelv külön történetének határán.

Különös hangfejlődést mutat az itteniekhez képest az «ármel» jelentésű magy. *újj, ujj* melynek ÉV. *tajt*, KV. *tajt*- (nom. *tõt* «ruha-ujj») ÉO. *lõt* párjai nyomán olyan hangalakulatot várnánk, mint a magy. *máj* (ÉV. *majt*, KV. *mõit*-), vagy *mál* (ÉV. *ma'il*, KV. *mõil*-). Azt lehet föltennünk, hogy ez az *újj* analógiai hasonulás a másik *újj*-hoz egyeredetileg nyiltabb (pl. **õjj*) hangzásból.

Az *ü* hang, bár a déli osztjában is előfordul, nem tekinthető az ugor nyelvek közös fejleményének. Tudvalevő, hogy a magyarban rendszeren *i*-vel váltakozik s ez a hang áll vele szemben a *nyű* (*nyív*) és *szűl*- (*szíl*-) szavak megfelelőiben is; v. ö. ÉV. *niñk*, KV. *niç* stb. (l. fönt), továbbá KV. *šĩñkl*- «megfoganni (magzatról mondvá; pl. *ãm khq̄ñšilẽm, kãçrẽmt viš-khqr šĩñklẽs* én érzem, hogy hasamban gyermek fogant meg, az orosz kifejezés szerint: «született, ребенок родился»). Az *i, ĩ*-hez közelálló hang *t. i. é, ě* található párjaként a *hűvös* és *szűz* (*hives, szíz*) szókban (l. fönt 181. l.), továbbá ebben: *fűt* (rég *fít*): v. ö. TV. *pẽlt*- (*kẽr pẽltãntem печь топлю*, befűtöm a kemenczét), ÉV. *pẽl*- «meggyuladni» (tűzről mondvá), *palt*- «tűzet rakni, gyujtani».

Sajátságosan eltérő hangmegfeleléseket tapasztalunk a következőkben: *űl*- (*ül*): ÉV. *ũnl*-, KV. *võnl*-, TV. *õn*-; ÉO. *õmẽs*-, DO. *õms*-, *ũms*- | *fű* (*fiv*): ÉV. *pum*, KV. *põm*, TV. *pum*; ÉO. *pum*, DO. *pũm põm* | *sűrű* (*sírõ*): ÉV. *surä* (*s. lãm* «sűrű hallevés»), KLV. *sũr*: (*sũrẽs tuji* sűrűn havaz). Nem valószínű, hogy a hangrendi változás ez esetekben *ű*-ből *ü*-re közvetlenül történt s lehet-

ségesnek kell tartanunk, hogy a magyarban is megvolt valamikor a tavadai és lozvai vogulból ismeretes *u* (az *u* és *ü* között álló középhang), melynek hosszú alakja különösen *i*-vel diftongizálódva (*ü—ui*) egyaránt könnyen adhatott létet az *i*-nek úgy mint az *ü*-nek.

Ugyanígy lehet fölfognunk keletkezését a magy. tűz szó magánhangzójának, mely ugarságszerte már hosszú hangzóval, illetőleg diphthongussal hangzik: KV. *tqut*, TV. *täut*, ÉO. *tut*, irtisi osztj. *tüt*, csak a szurgutiban *tüet* (Pápainál: *türet*). Látnivaló, hogy itt a szóközépi mássalhangzó-elemnek nem *j*, hanem *v*-féle irányban indult meg változása s így valószínű, hogy a *tűz*-nek is előde valamely osztják *tüt* (*tüt*, *tüt*) féle lehetett. Hasonló szó *szük*, mely a finn *soukka* «angustus» szón kívül (MUGSz.) bizonyára összefügg az ÉV. *saw* «szükség, inség», *sawéli* «szükségben szenved, szűkölködik» szókkal (v. ö. még ÉO. *sořas-* «arm werden, verarmen») s eredetileg bizonyára mélyhangú (*sük*) volt. A *tűr*- (föltűrni a ruhát) igének pontosan megfelel a KLV. *toyr-* id., melynek fejlődését a magyarban szintén az előbbi szók mintája szerint képzelhetjük.

MUNKÁCSI BERNÁT.

A «hajnal» szóhoz. Tulajdonképen csak Prikkel Marián «Ős valásunk egy-két nyelvi emléke» cz. dolgozatának III. része záró jegyzetéhez (77. l.) van egynehány szavam. Prikkel ugyanis e jegyzetében Ipolyi nyomán rátér Grimm Jakab azon állítására, a mely szerint *hajnal* szavunk átkerült egyes szláv nyelvekbe és a németiségbe is. Azután pedig szóról-szóra így folytatja: «Ipolyi magát a munkát, a melyben Grimm ezt állítja, nem nevezi meg, csupán a lapszámot jelzi. Több Fremdwörterbuch-ot megnéztem, de a hajnalt egyikben sem találtam. Végre is: fides penes auctorem! Grimmnek pedig elhihetjük, hogy igazat mond.» Erre csak annyi a mondani valóm, hogy a ki Ipolyi id. munkájában lapozgatni szokott, az jól ismerheti a «Magyar mythologia» szerzőjének azt az idézési módját, a melylyel «Grimm» és csupán a *lapszám* nála mindig a Grimm J. «Deutsche Mythologie»-jára, még pedig a mű második kiadására (1844) való hivatkozást jelent. Itt is e munkára történik utalás, a mit különben az idézett hely tartalmából sem volt valami nehéz kisűtni. Magam is hivatkoztam különben már Grimm e helyére a «Pallas Nagy Lexikona» két cikkében is, a melyek elseje (a *Bakter*) már régebben, másodika (a *Hennül*) pedig csak a minap jelent meg. Hozzá szolt a *Hennül-hajnal* összefüggésének még mindig el nem döntött kérdéséhez Liebrecht Felix is «Zur Volkskunde» (Heilbronn, Henninger 1879.) 403. l.

KATONA LAJOS.

Osvallásunk egy-két ,nyelvi emléke'.

IV. Az ,istennyila' név.

Munkácsi szerint szintén közös mythikus felfogás bizonyítékai a villámnak *«istennyila»* s a vele szorosan egyértelmű éjsz. vog. *tārēm-nāl* kifejezések. A vogul ember a minden isten őst *Numi-Tārēm*-ot vadásznak képzei, ki a medvének szerint, midőn kedves leányát, t. i. a medvét *«ezüst rudú rudas hajlékában»* hátrahagyja, *«húsz fogú fogas száját im mikképpen nyítja meg»* :

„Szűz emlős mellű magzatkám óh hallgass meg!
Szűz cseces mellű gyermekem óh hallgass meg!
Ezen magam alkotta aranyugarú sugaras napom fölött,
Aranyszépségű szépséges napom fölött
Nyusztfogó hét hurkos útra megyek én,
Jávorfogó hét hurkos útra állok im én.”

S midőn vadászatáról visszatér, *«csúcsa letörött sok törő vasat sok számban gyűjt össze, éle letörött sok gyilokszerszámot sok számban gyűjt össze»*, hogy azokat új használat céljából megigazítsa'. (Ethnogr. 4: 51.)

Munkácsinak ,nyelvi mythologikus emlékei' között könnyen észrevehetőleg ez a leggyöngébb. Vagy talán az idézte medvének-részlet bizonyít csak valamit is a *tārēm-nāl* kifejezés meglétele mellett? Épen nem! Hiszen ebben még maga a *nāl* (nyil) szó se kerül elé, nemhogy *tārēm-nāl*-ról (istennyila) történnék benne említés! A szóbeli medvénekben (l. Vog. népk. gyűjt. 3: 34—58), égháborúról, villámlásról szó sincsen; hogyan lehetne tehát ez bizonyosság a *tārēm-nāl* (istennyila, tkp. égnyla) kifejezésnek meglétele mellett? Különben is a pogány vogul nép oly jóságos öregnek (vadásznak vagy halásznak) képzei a maga főistenét, *Numi-Tārēm*-ot, a kiről alig is gondolható, hogy villámnyilakat tudna szórni az emberekre. Azután meg a *tārēm-nāl* név nem lelhető meg sehol a vogul mythikus énekekben; legalább én egy helyt se találtam, noha az eddig megjelent népköltés-gyűjteményeket átkutattam. Pedig ha egyáltalán dívik a vogulban ezen elnevezés, akkor

a mythologikus énekekben okvetetlen kellene lenni valamelyes nyomának annál is inkább, mert Munkácsi állítása szerint ősvallási képzeteken alapszik. Mindamellett nem tagadom kereken a létezését, hanem csak módfelett kétségesnek mondom az imént közlött oknál fogva.

Föltéve azonban, hogy a *tǎrém-nāl* név valósággal él a vogulban s járatos a villámnak kifejezésére, kérdés, szolgálhat-e tanubizonyosságul a vogul és magyar népek eredeti mythol. felfogásának közösségére nézve? Tagadhatlanul szolgálhat, de csak abban az esetben, ha magyar egyértékese, az *«istennyila»*, kétségtelen ősvallási felfogásban gyökeredzik; más különben nincsen semmi alapja s értelme a két név rokonságba állításának.

Az eddig történt nyomozások, a melyek egyébként meglehetősen számmal találkozunk, mindannyian tanuskodnak az *«istennyila»* ősvallási eredete mellett. Mindazok, kik a magyarok ősvallásáról eleddig irtak, majd valamennyien megegyeznek abban, hogy a villámnak népies *«istennyila»* neve eredete szerint elválaszthatlanul összefügg a *«magyarok Istené»*-vel, a ki mennyei lakából zivatar idején mint nyíllakat zúditja a földre villámait. Különösen Szabó Károly szép móddal állítja eléink ama rokonsági kapcsolatot, mely az *«istennyilá»*-t a magyarok nemzeti Istenéhez fűzi.

„A magyar, úgymond, mint kiválólag harczias nép, ki hazáját s mindenét fegyverrel kereste, fegyverrel védte, ki szántás-vetéssel nem foglalkozva, életét harczokban töltötte, vagyonát, kincseit háborúkban szerezte, örömét, dicsőségét hadjáratokban találta, istenét sem tudta másképp gondolni, mint a hadak hatalmas vezérének, a seregek urának, ki saját népét csatáiban vezérli, védi, támogatja s a nemzet ellenségeit bosszuálló fegyvereivel összetöri. Népünk a villámlásban és mennydörgésben maig is «isten nyíllát» látja s ellenségét megátkozva, isten nyíllal kívánja üttetni.” (Emlékezzünk régiekről. Kisebb tört. munkái I. 313.)

Azonban nem Szabó K. az első, ki e nézetet hirdeti; Toldy és Ipolyi már jóval előbb előállnak vele. Az előbbi például így nyilatkozik: „Úgy fogák fel őt (az Istent), mint népük saját védurát, mint *«magyarok Istenét»*, mely név egész mai napig jelentékeny módon él a magyar nép öntudatában. Fegyveresen képzeltek őt, ki a gonoszokat nyíllal ejti el; innen a villámnak népi neve mind máig *«Isten nyíla»*” (Nemz. irod. tört. 1851. I, 17. l.) — Ipolyi ugyan-ebben a véleményben van (Magy. myth. 9. l.) s az *«istennyila»* eredetét őseink tűzímádására viszi vissza (u. o. 188.). De a legújabb kutatók is vallják e hitet: teszem Kuun Géza gr. nem rég kiadott érdemes munkájában (Relationum Hungaror. cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima, Claudiopoli 1892.) ezt írja:

„Hungari Deum sibi nationalem bellicosumque effinxerunt in tertia mythologiae eorum epocha, quem *Magyarok Istene* nominabant, quasi

nationalem Hungarorum Deum, quem symbolo gladii et spiculi adorare iis mos erat (175. l.) Cælum sub duabus formis aspectibusque imaginabantur sc. 1) forma aëria: *lebegő ég* «æther», 2) forma superaëria: *menny* «cælum immobile», unde numen tonans mortales ictu fulminis terret, punitque, quam ob rem fulmen *menny-ütő-kő*, *mennykő*, vulgo *isten-nyila* «spiculum dei» dicitur (173. l.).

Réthy László pedig imígyen szól: „A nagy ég, a főisten, melyet a vogul felfogásban egy jóságos öreg halásznak látunk rajzolja, a magyarság felfogásában harcziás isteni lény alakjában jelenik meg, mely a felhők felett lakozva hatalmas nyilzáport szór a zivatarban (*Isten nyila* = villám)”. (Beöthy: Képet irod. tört. 18. l.)

Eme nyilatkozatok, mint látnivaló, egytől-egyig összevágának az «*istennyila*» név ösvallási eredetének bizonyozáságában. A föltűnő csak az bennük, hogy ámbátor történetiróktól származnak, positiv történeti tanubizonysággal, számbavehető erősséggel egyik sincs közülök megtámogatva. Arról egészen hallgatnak idézett íróink, hogy mire alapítják következtetésüket. Vajjon miért? Nem nehéz feleletet adnunk: egyszerűen azon ok miatt, mert történeti adat nem áll rendelkezésükre állításuk megbizonyításában. De hát valami alapjuknak mégis csak kell lenni, a mire támaszkodnak! Igen kell lenni és van is; csak hogy ezen alap, a mely nem más, mint a hagyományos nemzeti hit, fölötte gyöngye s dülékeny. Mert ugyan ki tudná erre támaszkodva kimutatni, hogy a villámnak «*istennyila*» nevét, mint valami sajátos nemzeti idiotismust, valóban őseinknek harcziás természete hozta létre? Bárki is vállalkoznék e munkára, fáradozása nagyon valószínűleg, sőt majdnem bizonyosan kárba veszne! Az a körülmény, hogy a magyarság harcziás nép volt s főképp nyíllal hadakozott, semmi esetre se tekinthető elegendő okul-alapul arra, hogy a villámokat mindjárt főistenének nyilaiul fogja föl s nevezze el. Vajjon nem voltak-e más nemzetek szintoly harcziatermettek, mint őseink? És vajjon csak a mi elődeink harcziáltak volna nyilakkal? Bizonyára nem! Pedig e kérdések fölötte könnyen felbukkannak a kutató elméjében; és hiszem, nagyon hiszem, hogy nem tudnának rájuk megnyugtató feleletet adni, kik az «*istennyila*» kifejezés eredetét erőnek-erejével őseink harcziás természetéből akarnák kimagyarázni.

Különben ne gondolja senki, hogy a villámnak Isten fegyvereként, nyilaként való appercipiálása a magyar nemzeti, vagy épen ugor felfogásnak sajátos, magában álló tulajdonsága. Korántsem. Mint a nyomban következő példák bizonyítják, közös ez más törzsbeli népekével is.

Avagy tekintsünk csak az ókor csodált népére, a görögökre: talán nem is voltak oly harcziás természetűek, mint az ősmagyarok, a villámokat mégis *Ζεύς δάρδαίυλ*, *nyilaiul* fogták fel; bizonyosság reá.

Hesiodos, a kinek Theogoniájában a cikázó villámok mint $\kappa\eta\lambda\alpha$ $\Delta\iota\omicron\varsigma$ $\mu\epsilon\gamma\alpha\lambda\omicron\iota\omicron$ jelennek meg (V. 708.)

A latin költőknél ugyanezek szintén mint «*tela, iacula, spicula Jovis*» tűnnek elénk; ime egy pár példa:

„At Pater omnipotens densa inter nubila *telum* contorsit‘ (villámmal sujtá a gógös elisi királyt Salmoneust. Verg. Aeneid. VI. 592). „Iam satis terris nix atque diræ grandinis misit Pater et rubente dextera sacras *iaculatus* arces, terruit orbem‘ (Horat. Carm. I. 2). „*Tela* reponuntur manibus fabricata Cyclopum‘ (Ovid. Metamorph. I. 259. v. Előzőleg 253 v. „Jamque erat in totas sparsurus *fulmina* terras‘). „Arbitrium est in sua *tela* Jovi‘ (Ovidius) sat.

A héberben a *chêc* szó, melynek eredeti jelentése «nyíl», szinte használatos a villámnak jelölésére (l. Fürst—Ryssel: Hebr. und. chald. Handwörthb. 427.), ugyanígy az arab nyilat jelentő név is (l. u. o.). A szentírásban, különösen az ó-szövetségnek úgynevezett poetikus könyveiben s ezek közt legfőképp a zsoltárokbán a villámok mint *Jehova nyilai* hullanak az emberekre, tesztem:

„És kibocsátá *nyilait* s elszéleszté őket: a villámokat megsokasította és megzavará őket (17. zs. 15. v.). Nagy volt a vizek zúgása; szózatot adtak a felhők: mert *nyilaid* átmentek (76. zs. 18. v.). Tündököltesd a villámlást és szórd széjjel őket: bocsásd ki *nyilaidat* s zavard meg őket (143. zs. 6. v.). A nap és hold megállanak hajlékukban; a te *nyilaid* fényében mennek ők és villogó dárdád fényénél (Habac. 3. r. 11. v.). És az Úr Isten feltűnik felettük és kipattan az ó *nyila*‘ (Zach. 9. r. 14. v.)

Határozottan a biblia hatásának kell betudnunk, hogy a középkori latinságban is megfészkelte magát a villámnak «*sagitta Dei*» elnevezése. Bizonyoságul Du Cange-ban a következő három példát találjuk (VI. 23.):

„Tonitrua maxima fuerunt cum pluvia magna in civitate Parmæ et in quattuor locis *sagitta* de coelo percussit (Chron. Parmense ann. 1292 tom. 9. col. 825). In vigilia B. Johannis Baptistæ in hora vesperarum tonitruum, et *sagitta* de coelo percussit in turre communis Parmæ (ibid. ad. ann. 1299 col. 840). Tres de coelo ceciderunt *sagittæ*: prima super campanile S. Pauli, secunda super campanile S. Petri tertia super capella Domini.‘ (Acta S. Rom. tom. 2, pag. 103.)

Sandersnél (Wörterbuch der. deutsch. Sprache 2 a. 527.) erre a kitételre akadunk: „Man entgeht des blitzes *pfeilen*, doch den pfeilen Amors nicht‘ (Boie—Matthison a. 8., 153.); de itten a *pfeil* minden valószínűség szerint csak a szójáték miatt van alkalmazva a villámra. Mindamellett nem lehetetlen, hogy a népnyelv a német-ségben is használja e czélra.

A szláv mythologiában tudvalevőleg *Perun v. Parom* a villámlás és menydörgés istene, a kinek nevét közönségesen alkalmazták

a menydörgésnek és villámlásnak kifejezésére is (Miklosich : Wörtb. 244.); mondják pl. *parom do teba* : «villám, mennykő (üssön) beléd!» E mellett a villámnak népies neve : *Paromova (Perunova) strêla* : *P nyila*; káromkodó forma : *Sto bohoj, sto strêl* : «száz isten, száz nyila!» (Ipolyi: Magy. myth. 10.) Látható ebből, hogy a szláv népies felfogás is *Isten nyilainak* tartja a villámokat.

De vessünk egy pillantást a rokon finn népre. A villámok ezeknél is *Ukon nuoli* (U. nyilai), *Jumalan nuoli* (: Isten nyilai). Tanuságul lehet reá a Kalevala 33. rúnójának ez a helye (263—270.): „Szóla Ilmár neje így: Oh Felséges Ukkó isten! ajazd fel a legjobb *nyilad*, vedd elő legkülönb íjjad s réznyilvesszőt illeszsz arra, te lángoló kezijadra; *tüzes nyilad* jól helyezd el, réz vesszejét gyorsan lödd el sat.” (Barna fordítása 224. l.) Ukkó teljesíti a kérelmet, csak hogy magát a kérőt sújtja le villámával. Vagy például a 14 rúnóban Lemmikäinen kéri Ukkót, hogy legyen segítségére s öntsön *nyiláport* az égből a gonosz Hiisi lovára. „Erre Ukkó főalkotó, isten felhők felett lakó *villámait* czikáztatá, égfedelét meghasgató.” (313—315. Barna 80.) A finn ember, ha ellensége vesztét kívánja, Castrén szerint ilyen átkot mond rája: Verjen meg a *tüzes istennyila!*” (Csengery: A magyarok ősvallásáról. Tanulmányai I. 81.)

E sor bizonyára még nem teljes. Ha tovább kutatnánk, alkalmasint meglelnők a villámnak Isten nyilául való felfogását más népeknél is; azonban ennyi is elegendő ama hagyományos hit alaptalan voltának kitüntetésére, mely az «*istennyila*» elnevezést ősmagyar vagy akár ugor sajátságának hirdeti uton-utfélen. Ime világos példák tanúsítják, hogy indogermán nyelvekben is él-virágozik. Ha többet nem is, annyit kétségtelenül bizonyít e körülmény, hogy a szóbeli apperceptio nem egy vagy két nép sajátos tulajdonsága, hanem közönséges jelenség a nyelvek körében. Az már aztán megint más kérdés, vajjon a vallási felfogásban bírja-e alapját, vagy valamely egyéb okban, teszem fel az illető népek harczias természetében. Mindenesetre érdekes s érdemes dolog volna kihüvelyezni a teremő alapokat; annyi azonban bizonyos, hogy nem csekély fáradsággal járó munka volna, mert nem csupán nyelvészeti, hanem pszichológiai problémákat is rejt magában. A közlött összehasonlításra támaszkodva annyit bátran állíthatunk, hogy legtöbb valószínűség szerint a vallást illeti meg a fő-fő rész megalkotásaért.

Hogy az «*istennyila*» nevet nem az őshazából hozták magukkal elődeink, biztosra vehető. Ez az állítás ugyan első tekintetre kissé merésznek tetszik, de nem lesz az, ha meghányjuk-vetjük támogató erősségeit. Népünk tudvalevőleg gyakorta él e kifejezéssel, midőn ünnepiesebb kedvében a villámnak járását valamelyik ellenesére akarja irányíttatni. Ismert szólásmódok: *Istennyila*

üsse meg, verje meg, járja meg, csapjon bele, szántsa meg a hátát, hányja ki stb.; belejár az *istennyila* (Erdélyi: Népdalok 2: 304.); az *istennyila* is csak mellette csap le; az *istennyila* se árt neki; mi az *istennyila*?; hasonlatok: tüzes, hegyes, mint az *istennyila*; úgy jár a] fara, mint az *istennyila* (= gyorsan Erd. Közmond. 129. l.) sat. Ezekből s egyéb példákbl megtetszik, hogy az *istennyila* mint népies kifejezés eléggé járatos nyelvünkben. A nép körében való emez elterjedtsége pedig kétségtelenül bizonyítja, hogy nem a jelen korban termett, hanem régebbi idő szülötte. Nyelvemlékeinket vizsgálva mindamellett azt tapasztaljuk, hogy kora nem igen eshetik messze tőlünk, mert a legrégibb források, melyekben előkerül (Madarász Márton: Vasárnapi evangéliumokból való szent elmélkedések és Tofeus Mihály: A sz. zsoltárok resolúciója) a 17. századból valók. E jelenség természetesen nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy egy vagy két, sőt akár három századdal előbb is ismeretes volt nyelvünkben. A Ny. Sz. mindössze négy példát tud felhozni reá a régiségből, melyek közül a két első vallási munkából való.

Ezzel a körülménnyel kapcsolatban tovább mehetünk egy lépéssel s kimondhatjuk, hogy, az *istennyila* *nemcsak hogy nem ősmagyar idiotismus, de nem is magyar elme szüleménye, mert minden valószínűség szerint idegen földről, a szentírásból plántáltott át hozzánk.*

Általán tudott dolog, hogy a biblia minden kereszténységre tért nép nyelvére volt több-kevesebb hatással. E hatás pedig nem csupán a grammatikára terjedt ki, hanem a szókincsre is. Saját nyelvünkben is nem egy szentírási kifejezés nyert polgárjogot. S ez a jelenség könnyen érthető; hiszen a régi időben tagadhatlanul a biblia volt legforgatottabb, fönt-alant egyaránt ismert könyve a világnak, melynek műszavai, kitételei a sokszoros olvasás folytán bizonyára hamarosan kelendőkké váltak. E mellett papjaink szóval és írásban szintén hathatósan közreműködtek az elterjesztésükön.

A szentírásnak legolvasottabb része pedig, mint mindenütt, úgy nálunk is a zsoltárok-könyve volt. Szembeötlőleg bizonyítja ezt az a körülmény, hogy többszörös fordításukat találjuk a régiségben, nevezetesen az Apor, Döbrentei, Festetich, Kulcsár codexekben s egyéb helyeken is. Már pedig a zsoltárok, mint a fönnebb idéztük példák igazolják, nem egyszer hirdetik a villámokat, *Isten nyilainak*; s ezen felfogást gyakori olvasásuk és éneklésük vajmi könnyen átoltthatta s meggyökereztetthette a magyar nyelvben szint-úgy, mint a középkori latinságban. Számottevő tanúságtétel e mellett az a jelenség, hogy az *istennyila* név említett zsoltárfordításainkon kívül legkorábban vallási művekben kerül elő a régiségben. Nem hagyható továbbá figyelmen kívül az sem, hogy

a zsoltárokat költőink gyakran feldolgozták énekeknek, főkép a protestantizmus elterjedésével, a mely felekezet tudvalevőleg rendes templomi énekekül használja őket. Hogy azután eme feldolgozásokban az eredeti kifejezések nagy részét megtartották, magától érthető dolog. A nép pedig, mely naponta énekelte, vagy hallotta a szószekekről és olvasta a fordításokban s egyéb vallási munkákban, lassadján elszokta, megtanulta a főbb typikus kitételeket, melyeket eszmekörébe könnyen beleilleszthetett. Ezen az úton-módon vált az «istennyila» is több más bibliai kifejezéssel egyetemben nyelvünk tulajdonává.

Már most, ha az «istennyila» eredete a szentírásban sarkallik, világos, hogy sem alapja sem értelme a finn *Jumalan nuoli* vagy akár a föltett vogul *tjërëm-näl* névvel való kapcsolatbaejtésének. Én különben abban a véleményben vagyok, hogy a finn *jumalannuoli*-t is a szentírás hatása hozta létre. A kereszténységnek s vele a bibliának hatása a Kalevalára félreismerhetlen és le nem tagadható. *Ukko* alakja a keresztények Istenének több tulajdonságát egyesíti magában; sőt a Kalevala utolsó rúnója olyannyira keresztény szellemű, hogy Máriáról és Krisztusról zengedez. Épen nem lehetetlen tehát, hogy *Ukko nyilai* is (= a villámok) Jehova hasonló fegyverszereinek képmására alakultak meg a finnek képzeletében.

Mint czikkelyem elején kifejtettem, a *tjërëm-näl* megletelet kétségesnek tartom a vogulban; de ha mégis megvan, úgy gondolom, eredete ugyanoda mehet vissza, a hova magyar és finn társáé, t. i. a kereszténység hatására. Megemlíthetem itt Hunfalvynak egy tévedését is, hogy t. i. a «villám» fogalmának jelölésére használt vogul *sali* (*salé, säli*) szónak «szeg, nyil» etymont tulajdonított (Vog. föld és nép 19.) s a magyar «istennyila» egyértékesének akarta feltüntetni; pedig nyilvánvaló, hogy ez a *sali* «blitzen» igével függ össze, a mely a magy. *salyog, csillog*, finn *selkeä, selkiä, lapp cälget, cälges, votj, čelekt-, čelekjal-* stb. szavakkal rokon. (MÜg. Szót. 368.) H. hibája különben Kuun Gezára is átragadt. (l. idézett műve 173.)

Az «istennyila» eredetének tisztázásával önként fölmerül bennünk az a kérdés, mit tartsunk a «magyarok nemzeti Istené»-ről, a kinek a hagyományos nézet legsajátosabb tulajdonsága gyanánt szokta emlegetni, hogy égiháború alkalmával villámaival, mint hatalmas nyilzáport' szórja mennyei lakából! Ez a kérdés nem vág ugyan szorosan tárgyunkhoz, de tagadhatlan közeli érintkezésben van vele, azért lehető rövidséggel igyekszünk reá megfelelni.

Azon eredmény alapján, a melyet ősvallásunkról eddig főleg a nyelvészet támogatásával kiderítettünk, annyit határozottan állíthatunk, hogy eleink nem voltak igazában egy Istent imádók, a mint krónikásaink rájuk akarják bizonyítani; de nem is voltak

szoros értelemben vett polytheisták; hanem alkalmasint közben tartottak a két szélsőség között. Nagyon valószínű, hogy nem voltak egy fő isteni lénynek ismerete nélkül, de hogy ennek eszméje olyannyira határozott és kidomborodott volt volna hitükben, mint a milyenek régi történetíróink s részben még a korunk, beliek is fel igyekeznek tüntetni, semmi esetre se fogadhatjuk el. Kétségtelen, hogy imádtak, tiszteltek megszemélyesített természeti jelenségeket, valamint különféle szellemeket, geniusokat is. Voltak bálványaik is.

Az újabb vizsgálat emez eredményével merően szembeszáll az a kép, a melyet pogány őseink vallásáról krónikásainkból, főkép Anonymusból, a Bécsi és Budai krónikákból és Thuróczyból állíthatunk össze. Ezen kép értelmében a honfoglaló magyarok az egy igaz Istennek oly teljes tudatában voltak, mint akár a kereszténység; egy Istent imádtak, ki nemzeti pártfogó Istenük volt és mindenütt mellettük állott a harczok közepette, buzdította, erősítette, győzelemről-győzelemre vezette őket; Álmos és Árpád választott emberei, a kiket azon czállal rendelt vezérekül, hogy kedvelte magyarjait elvezessék az ígértföldjére, Attila örökebe. Szemmel láthatólag egészen más e kép, mint az előbben közlött; mindamellett nem valami nagy sor eltalálnunk, melyikük felel meg jobban a valónak.

Krónikáinkat tudvalevőleg papi emberek írták, a kikben a hazafias érzelem lángja semmivel se lobogott alacsonyabban, mint a vallásos buzgalomé. E derék emberek minden igyekezetükkel rajta voltak, hogy az ősök vitézi tetteit, hazafoglalását mentől szebbnek, mentől dicsőbbnek rajzolják az utókor elé. És feladatuknak megoldása nem is került nagy fáradságba. Tudákosságuk nem engedte, hogy a parasztság csacska énekeire támaszkodjanak (bár úgy lopva ezekből is csentek egyet-mást), hanem a *bibliához* üztesarkallta őket, a melyből Jehova választott népének, az izraelitáknak ragyogó példája tündökölt feléjük; Jehova vezérli a zsidókat kiválasztott embereivel, Mózesrel és Józsuével a nekik megígérte, tejjel-mézrel folyó Kánaán földére. Védi, oltalmazza, segíti őket minden léptükön. Midőn Mózes, a kirendelt vezér, az örökségül ígért országnak határán vétke miatt sírba száll, Józsuét állítja élükre, hogy a foglalás nagy művét akarata szerint végrehajtsa.

Olvassa el bárki figyelmesen Anonymust és társait, alig hiszem, hogy észre nem veszi, mily nagy a hasonlóság a zsidó népnek Kánaánba való vezérlése s a magyaroknak honfoglaló hadjárata között. Jáfet ivadékaiknak, a magyaroknak Istene épen olyan viszonyban áll választott népével, mint Jehova az izraelitákkal.

Mindkettő kijelöli népének a birtoklandó hazát: ez Kánaánt, amaz Pannóniát; s egyformán vezetik, védik, segítik őket. A zsidó Jehova Mózeset teszi vezérnek, a kinek hivatása azonban csak Kánaán ha-

táráig tart, mert a halál itt bűnéért sírba dönti őt (*Dixit Dominus ad Moysen*; *Hæc est terra, pro qua iuravi Abraham, Isaac et Jacob dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis et non transibis ad illam.* Deut. 24, 4) : a magyar Jehova Álmot választja ki ugyanerre a feladatra, a ki szintűgy, mint Mózes csak az ígértföldjének széléig, Munkácsig vezeti nemzetét s azután csakhamar életét vesztí ; a Budai krónika megjegyzése szerint ugyanis : „Huius (sc. Arpad) pater, Almus in patria Erdelcu occisus est, *non enim potuit in Pannoniam introire*“ (39), vagy mint Bonfinius még jellemzőbben mondja : „*Almus Pannoniam, veluti promissionis terram intrare non potuit*, in Transsylvania namque cæsus est“ (Dec. prim. I, 9). Mózes hivatalát a bibliában Józsué nyeri el, a ki Jehova akarata szerint fényes harcei diadalmakkal elfoglalja Jákob örökségét s felosztja nemzete tizenkét törzse között: a magyarok Istene Árpádra bízva a honfoglalás befejezését : s ez a felső utasítás értelmében be is tölti szerepét, mert derekas harczokban visszavívja Attila hagyományát s igazsággal kirészeli népe' törzseinek. Ilyformán „*bene implevit Deus*, mint Anonymus írja (10 b.), in Almo duce et filio suo Arpad *propheciam*, quam cecinit Moyses propheta a filiis Izrael: Et locus, quem calcaverit pes noster, noster erit“ (v. ö. *Omnem locum, quem calcaverit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi.* Jos. 1, 3), vagy Thuróczy szavai szerint : „*Retradidit autem Dominus Hungaris Pannoniam*, sicut tradiderat filiis Izrael tempore Moysi Sehon, regem Amorhaeorum et Ogh regem Basan et omnia regna eorum in hereditatem“ (II. 3. v. ö. *Percussit gentes multas et occidit reges fortes: Sehon, regem Amorrhæorum et Ogh regem Basan et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel servo suo.* 134. zs. 10—12. vv.). Ide vehető Anonymusnak eme szinte bibliai ízű nyilatkozata is : „*Deus enim, cuius misericordia præuia erat, tradidit duci Arpad et suis militibus inimicos eorum et per manus suas labores populorum possederunt*“ (20 b. v. ö. *Dedit illis regiones gentium et labores populorum possederunt.* 104. zs. 43. v.).

E rövid összehasonlítás, azt hiszem, elég világosan mutatja, hogy krónikásaink munkáján a szentírás hatása lépten-nyomon megtetszik : *Őseink nemzeti Istene Jehovának, Álmos vezérük Mózesnek, Árpád Józsuének, a hazafoglalás dicső munkája Izrael népe Kánaánba vonulásának képmása náluk.* Ez a jelensége, melyre historikusaink nem igen vetettek s vetnek szemügyet, nagyon is számottevő tényező a krónikások helyes megítélésében.

Ilyformán teljesen biztosra vehetjük, hogy a magyarság nemzeti Isténének eszméje nem az őshazából származott hozzáánk, hanem a szentírásban gyökeredzik szintűgy, mint az «istennyyila» kifejezés is. A «magyarok Istene» nem egyéb, mint a zsidók Jehovájának pap-krónikásainktól alkotott képmása, a mely idő folytán, főkép a 16. században, midőn bibliai költőink a hazánk vesztére törő harczok zajában nemzetünk sorsát a választott zsidó nép küzdelmeivel hasonlították össze, mind jobban és jobban kifejlődött s belehatolt a magyarság köztudatába.

Ne ringassuk tehát magunkat, nemzeti hiúságunknak hódolva,

ama patriarhális, szívet-lelket csiklandó csalfa hitben, hogy akár a magyarok nemzeti Istenének eszméje, akár pedig a villámnak Isten nyilaként való felfogása s elnevezése ősvallásunkból maradt reánk.

V. A 'teremt' szó.

Ez az utolsó «ősvallási kifejezés». A teremtés fogalmára, mondja Munkácsi, a vogulban egyik legjáratosabb kifejezés: *tārāti* «bocsát, ereszt» pl. *elem-žqlés ünlénē mā tārātuñkwē ti tārémťslén*: az ember lakó földet megteremteni *im megteremtetted* tdk. bocsátani *im bocsátottad* | *am Paräp-näj āñkw tāräte'im*: én Paräp-asszony anyát (ily nevű hegyet) bocsátok (azaz: teremtek). Hogy miként vált a «bocsátást» jelentő ige a «teremtés» értelmének hordozójává, teljes világossággal (!) kiderül a részletesebb teremtesi leírásokból, melyekből azt látjuk, hogy *Numi-Tārēm* ősiszten a földet és jelenségeit nem pusztá szavával ex nihilo alkotja, hanem azokat mennyei lakából alá bocsátja, még pedig rendesen igen nehézkes módon: kötelekkel vagy hágcsón... A vog. *tārāt-*, momentán *tārémť-képzésével* alakilag és jelentésben pontosan egyezik a magyar *teremt-*, s midőn a kifejezés ennyire azonos, nem kell-e a bennük rejlő alapfelfogást is azonosaknak tartanunk?! (Ethnogr. 4: 53—54 l.)

Bármennyire tetszetes látszatra Munkácsi emez utolsó egyeztetése, mindamellett tévedésen alapulónak s el nem fogadhatónak kell kijelentenünk. Okoskodásával szemben előre is határozottan állíthatjuk, hogy 1. a vog. *tārāt-*, *tārémť-* ige nem mythologikus kifejezés s nem jelent soha annyit, mint «teremteni», hanem tisztán csak «eresztetni, bocsátani», 2. ha még mythikus elnevezés volna, se lehetne a *teremt-*igét vele rokonságba állítani.

Eleve megjegyezhetjük, hogy más dolog teremteni valamit (= semmiből vagy már meglevő dologból létrehozni) és más a már kész teremtményt mennyből alá bocsátani. M. tévedése épen azon fordul meg, hogy az utóbbi miveletet is teremtésnek veszi.

Lássuk különben, miként megy a vogul mythológiában végbe a teremtés. A *Xul'-ātēr mõjt* (ördögfejedelem regéje) szerint: *mā űntayťně eli-pqalt viti' tārmi' akwän žqmitayťēm ālsei'* (Vog. népk. gy. I. 151.) vagyis: «mielőtt a föld megteremtődött, a víz és ég egymásra borulva földték egymást». Magát a föld létrehozását illetőleg meglehetősen zavart találunk a teremtés regéiben; némelyhol *Numi-Tārēm* bocsát le (*tārāti*) az égből egy darabkát, a mely azután rövid időn megnövekszik; másutt meg úgy buktatja ki a tenger mélységéből valamelyik küldöttével. Egészen világos, hogy a föld mind a két esetben már eleve készen van, s az énekek csupán arról szólnak, miként teszi *Numi-Tārēm* az emberek s

állatok számára lakhatóvá; magáról a létrehozás actusáról legtöbb-ször hallgatnak. Midőn tehát a *Mā xul'item mōjt*-ban (a föld viz-ből való előbuktatásának regéjében) ezt olvassuk: *Numi-Tārēm jārān au kwol jānit jelpiñ mā-lqmtél tārātawé* (Vog. népk. gy. I. 135.), azaz «N—T. atya háznagságú szent földdarabot *bocsátott alá*», tisztában lehetünk azzal, hogy itten valójában nem terem-tésről van szó, hanem a már megteremtett föld égből való leeresz-téséről. Épen nem lehetne e kitélt pl. így fordítanunk: «N—T. atya háznagságú földet *teremtett*».

A hol igazán teremtésről történik említés, ott sehol se találjuk, hogy a *tārāt*- vagy *tārēmt*- igealakkkal fejeznék ki; teszem az «ember teremtésének regéje»-ben *Numi-Tārēm* e szavakkal küldi testvérét *Joli-Tārēm*-ot «az ember korabeli világ» létrehozására: *Nañ jāj'—āri, añ joli māné va'ilēn, ēlēm-xqlēs jisiñ tārēm, ēlēm-xqlēs nqtiñ tārēm sññkēmtañkwé ēri!* (Vog. népk. gy. I. 128.): «Te testvér (nőtest-vér), most szállj le az alant levő földre, az ember korabeli világot, az emberidejebeli világot kell *megteremteni!*» Minthogy pedig *Joli-Tārēm* nem tudja miből s hogyan hozza létre az embert, ezzel a kérelemmel küldi fel követét bátyjához: *Numi-Tārēm jā'i-pīkwé! añ ēlēm-xqlēs űnlēnē squiñ mā ti űnttāslēn, posiñi ti vārāslēn: añ ēlēm-xqlēs xuml'ē sññkēmtañkwé?* (u. o. 129.): «N—T. bátyácska! az ember lakó kerges földet most már *megteremtetted*, világossá tetted: de hát az embert hogyan kell *megteremteni?*» A követ alá-szállta után: *Numi-Tārēm xumiānā ēlēm-xqlēs-xuri vāruñkwé kētitā* (u. o. 130.): «N—T. elküldi embereit, hogy *csináljanak* (földi) emberalakokat», a melyekbe azután *Joli-Tārēm* életet lehel s munkája elvégzését e szavakkal adja tudtára *N-Tārēm*nek: *Jautā pūrēm sāt xumin sññkēmtēnē ti sññkēmtāslēm* (u. o. 132.). «Íjja fogott hét férfiadat *megteremteni* im *megteremtettem*».

Eme példánkban, mint látnivaló, valóságos teremtésről, meg-alkotásról van szó, a melynek jelölésére azonban épen nem hasz-nálják a teremtésnek Munkácsi szerint sajátos *tārāt*-, *tārēmt*- kife-jezőjét, hanem a *sññkēmt*-igét. De még számos ily példát lehetne idéznünk, melyek határozottan tanúsítják állításunknak igaz voltát.

Hogy Munkácsi a *tārāt*-et ösvallási kifejezéssé tenni igyekvő buzgalmában szembeötlően téved, saját felhozta példájával is meg-bizonyíthatjuk, a mely így hangzik: *Am Parāp-nāj āñkw tārāte'im:* «Én Parāp-asszony anyát *bocsátok*», azaz M. szerint: «*teremtek*» (tehát *tārāte'im = teremtek*). Hogy itt a *tārāte'im* formának terem-tésre való értelmezése nyilvánvaló hiba, bizonyítja ugyane mon-dásnak teljesebb alakja: *Am Sāt-ur āñkw sññkēmtē'im, Parāp-nāj āñkw tārāte'im* (Vog. népk. gy. I. 80.), vagyis: «Én Hét-hegy anyát *teremtek*, Parāp-asszony anyát *bocsátok alá*». Mivel Parāp-asszony egy a Hét-hegygyel, világos, hogy a kitételnek helyes értelme ez: Én Parāp-asszonyt (hegyet) *teremtek s azután lebocsátom őt*; tehát

a sajátlagos teremtés kifejezője itt is a *sāñkēm̄t*-ige, míg a *tārāt*-csak a már megteremtett Paräp-asszony földre való *leeresztését* fejezi ki.

Íme egy más, szinte számottevő bizonyosság Munkácsi tévedésének igazolására! *Numi-Tārēm a Xul'-q̄ter mōjt*-ban így gondolkodik magában: *Mat-ūrēl mā voss ūnttēnum, mat-ūrēl mā nāñx voss jojttēnum* (Vog. népk. gy. I. 160.) «Valami módon hadd teremtek földet, valami módon hadd hozok fel földet (t. i. a vízből)!» *Xul'-q̄ter*-t felszólítja, hogy álljon hozzá társul: *Nañ am apšim voss q̄lēm, mēnki akwāt mā voss ūnttēnumēm!* (u. o.): «Légy te az én öcsém! teremtsünk ketten földet! Ez imígyen válaszol: *Am Numi-Tārēm, man q̄smarēl nāñēm mā nāñx jojtte'im?* (u. o.): «Én N—T. kicsoda ügyességgel hozhatok fel neked földet (a vízből)?» N—T. biztatja őt, hogy merüljön alá a tenger fenekére s hozzon fel onnan földet. *X-ā.* kétszer lebukik, de lélekzete kifogyván, üresen kell felszínre szállnia; harmadszor végül leér a tenger fenekére és *supān sei vis, Numi-Tārēm āsuwnē nāñx tq̄tētā.* (u. o. 161.): «homokot vett a szájába s felhozta N—T. atyáknak». Erre azután: *Numi-Tārēm Xul'-q̄teri' mā ūntuñkwē patsi'* (u. o.): «N—T. és *X-ā.* el kezdték a földet teremteni.

A teremtésnek tulajdon kifejezése itten, mint látnivaló, az *ūntt*-ige, mely eredete szerint összefügg a vog. K. *unl-* «*sitzen, űlni*» igével s etymonja: «*setzen, hinsetzen*», a melyből később az «*aufbauen, schaffen*» jelentés fejlődött ki. De ugyanebben a példában a tenger mélységéből hoznak fel egy kis rész földet (v. ö. *man q̄smarēl nāñēm mā nāñx jojtte'im?*) «*kicsoda ügyességgel hozhatok fel neked földet?*» vagy: *sei..... nāñx tq̄tētā:* «a homokot.... felhozta»), a melyből azután a kontinens sajátlag megteremtődik. Már most a milyen jögon Munkácsi a *tārāti* «*bocsát, ereszt*» igét ösvallási kifejezésnek mondja csupán azért, mert néhol *Numi-Tārēm* úgy bocsát le az égből egy-egy darabka földet, melyből a kontinens utóbb megalakul: épen ily jögon a *nāñx jojtti* «*felhozta*», *nāñx tq̄tētā* «*felhozta*» kifejezéseket is mythologikusoknak állíthatjuk, mert az előttünk levő rege szerint a tengerből hozzák fel a kontinens teremtésére anyagul szolgáló homokot (földet). Nyilvánvaló, hogy mind a két állítás alaptalan s könnyen nagy tévedésbe visz.

Ha a *tārāti*, megjegyezhetjük még, eredetileg csakugyan a teremtéssel függne egybe, akkor vallási művekben bizonyára használatos volna «*creat*» értelemmel. Az eredeti pogány vallás kifejezéseit ugyanis tudvalevőleg a kereszténység jó részben elfogadta s megtartotta, mondhatni, mind megannyi népnél. *Numi-Tārēm* (a személyesített ég) például a keresztény voguloknál is jelöli az Istent; de már *tārāt*-, *tārēm*- igét épen nem használják soha a teremtés kifejezésére, hanem csak a rendes «*bocsát, ereszt*» jelentéssel. Így

teszem Márk evangéliumának vogul fordításában ezt találjuk (Ny. K. 10: 228.) *Jestli taretaganim tanin juj tetal, paštimtat lonkt* (8, 3.): «Ha eleresztem őket haza éhen, elerőtlenednek az úton»: vagy (Ny. K. 10: 253.): *N'urine erin istobi am taretalim nanane judejskij naerme?* (15, 9.): «Akarjátok-e vajjon, hogy elereszszem a zsidó királyt?» A hol pedig teremtésről van szó, ott egészen más kifejezéseket találunk, pl. (Ny. K. 10: 235.): *Panketat že telim asne, humme i neme joltša tinin Torim* (10, 6.): «Ab initio creaturae masculinum et feminam fecit (creavit) eos Deus» (Vulgata). Itten tehát a «creat» értelem a jolt-igével van kifejezve, míg a «creatura» egyértékese *telim as* (v. ö. *Tonätel mö telimišt, vit' telemišt tēlem tuššēp tārime sgorlǝw ngostē*: «Azzal a föld teremtésekor, víz teremtésekor termett álló fenýőt vagdalni kezdte. Vog. népk. gy. II. 237. *Ájkä, kwol-sistē akw' jiv-saw tēlem*: «Öreg, a ház mögött valami cserje termett! Vog. népk. gy. I. 3. sat.).

A közlött összések alapján tehát bizton-bátran kimondhatjuk: a *tārät-*, *tārēmt-* nemcsak hogy nem „legjáratosabb kifejezés” a teremtés fogalmára, hanem egyáltalán nincs is vele semmi származási kapcsolatban. Rendes vogul kifejezések a teremtésre: *sāñkēmti, űntti, tēlti* sat. de soha *tāräti* v. *tārēmti*; ezt csak akkor használják a myth. énekek, mikor arról szólnak, hogy *Numi-Tārēm* valamely már megteremtett dolgot lebocsát (*tāräti*) az alsó világra.

Föltéve azonban — bárha meg nem engedve — hogy a *tārät-*, *tārēmt-* valósággal a teremtés kifejezője, a magyar *teremt-* «procreat, producit» ige mindamellett semmi áron sem állítható vele rokonságba. Maga Hunfalvy is, a ki ülönben szintén belebonyolódik abba a hibába, hogy *tārät-*et teremtésre magyarázza, bizonyosságot tesz állításom igaz volta mellett. „Ha úgymond (Vog. f. és n. 117.), a *täre, táremlēm, táretēm* szók eredeti jelentését kutatjuk, nem a *terem*, hanem más magyar szóban találjuk megfelelőjüket. *Täre* azt teszi: (keresztül) ér, *táres*: az ér, mintegy a mi a testen keresztül ér; innen *täremli*: érik, beéri; evvel van az *ered*, *ereszt* egybeköttetésben s a vogul *tāretēm* valóban: *eresztek*? Abban ugyan téved Hunfalvy, hogy a *tārēs* «ader, wurzel» szót a *tāräti* rokonának mondja, de annyiban tagadhatatlanul igaza van, hogy a magy. *terem-*, *teremt-*ige eredete szerint minden látszatos egyezés daczára se tartozik össze a *tārät-*, *tārēmt-* szóalakokkal.

A *tārät-*, *tārēmt-*ige értelme: «lassen, gehen lassen, herablassen». Magától értődő dolog, hogy e jelentést a causativ képzés segíti benne kifejezni szintúgy, mint a magy. *ereszt-*, vagy a finn *päästä-* igeformákban (l. MÜg. Szót. 794.). E szerint a *tārä-* (ug. *tār-*) alapigének: «procedere, progredi; fortgehen, abgehen; távozni, (el) menni, eredni» a jelentése. Ezzel szemben a *terem-*, *teremt-*beli *ter-* alapige egy *t;gr-* «ziehen; húzni» ősugor igealakra megy vissza

(1. MUg. Szót. 210.), a melynek értelme szembeszököleg teljes-tökéletes ellentéte a *tără-énak*. Kiegyenlítésről szó sem lehet köztük, mert egészen nyilvánvaló, hogy a *tărăt-*, *tărămt-*nak «lassen, gehen lassen, herablassen» a jelentése, míg a magy. *teremt-* «proferre, producere, procreare; hervorbringen» s azután «erschaffen» értelmű. A «húzás» és az «eresztés» olyannyira ellentétes két fogalom, hogy semmiféle rokonság se képzelhető közöttük.

Budenz a *tară-*, *tărăt-*, *tărămt-* formákkal a magy. *ered-*, *ereszt* igealakokat köti rokonságba (MUg. Szót. 794.) még pedig egészen helyesen; mert hiszen a jelentésük teljesen egybevágó s alakbeli rokonságuk is könnyen kimutatható (az *ered-* eredetibb *tered-* alakra megy vissza, a szókezdő *t* lekopását illetőleg vö. vog. *tāñer*: magy. *egér*, vog. *tuł'ě*: magy. *új*, vog. *tē*: magy. *ev-* [eszik], vog. *tī*, *t'i*: magy. *ez* sat.). Látható ebből, hogy az *ered-* *ereszt-* formák épen nem mellékalakjai a *terem-*, *teremt* nek, mint Munkácsi állítja (Ethnogr. 4: 54.) s nincsen legcsekélyebb atyafiság se köztük.

A *teremt-* ige tehát tisztán nyelvészeti ok miatt se köthető rokonsági kapcsolatba a *tărăt-*, *tărămt-* igeformákkal.

Rövidre fogva fejtegetésem eredményét, a felsoroltam mythol. és nyelvészeti erősségek alapján e szerint, azt hiszem, joggal s kereken kimondhatom, hogy a vog. *tărăt-*, *tărămt-* ige nem mythikus kifejezés; de még ha az volna, se lehetne a magy. *teremt* szóalakot vele egyeztetni, mert az etymonjuk merőben ellentétes.

R. PRIKKEL MARIÁN.

A Magyar Határozók. Simonyi Zsigmondnak e részletes mondat-tani munkája most készült el teljesen. Most jelent meg a második kötet második fele (első fele 1892-ben). Az egész II. kötet 8-rétű 464 lapra terjed. Ebből 288 lap a névutók használatát tárgyalja (a ragoké az I. kötetben van), 40 lap a határozó ige neveket (az infinitivus határozói használatát, továbbá a *-va ve*, *-ván vén*, *-vást rést* és *-atta ette* végű ige neveket), 41 lap a határozó szokat (helyh., időh., állapoth., végh., módh., okh. szokat). Azután következik hat lapon egy egészen rövid «rendszeres áttekintés». Ez egyrészt azért van oly rövidre fogva, mert a két-kötetes munka máris igen terjedelmesre nőtt; másrészt, mert amúgy is okvetlen szükséges volt a részletes tárgymutató (18 lap) és szómutató (62 lap). Ezt a kettőt Kalmár Elek készítette el nagy gondnal és hozzáértéssel. A szómutatóban föl vannak sorolva az összes fontosabb kifejezések és szólások, melyek a munkában idézve s tárgyalva vannak. E jegyzék jó szolgálatot fog tenni mindenkinek, a ki nyelvtörténettel, synonymikával vagy stilisztikával foglalkozik.

Értelmi egyezés a görögben.

Az indogermán nyelvek általános törvényét az alany és állítvány, a jelző és jelzett tárgy neme, száma, ill. személye közti egyezésre nézve a szanszkrit grammatikusok felette jellemző szóval nevezték el.

A congruentiát *sámánádhikarany*nak hívják, mely annyit tesz, mint oly szók közti viszony, melyeknek substratuma (tartalma): *adhikaranaja* ugyanaz: *sámána*. A formai egyezés e nyelvben szigorúan van keresztül vive, de azért kivételes szerkezet fordul elő.

A görög nyelv a külső, alaki egyezés helyett a *belalak* szerénti az vagy nevezett *értelmi egyezést* sokkalta nagyobb szabadsággal használja. E tekintetben a latin nyelvénél is szabadabban jár el és meglepő találkozás van a magyar népies nyelv és a görög népies és irodalmi nyelv között az értelmi egyezés sűrű alkalmazásánál. Nagy mező nyílik előttünk; az összehasonlítás nagyon tanulságos; a példák egész sorát találjuk Kühner kimerítő mondattanának 359—371. szakaszaiban és teljes megerősítését annak az általános, egybefoglaló jellemzésnek, melyet a következőkép mond ki: «A *χαρά σύνεσιν σύνταξις* egy nyelvben sem oly gyakori, mint a görögben. Ez az élénken érző és gondolkodó görög szellemében gyökerezik, mint ki nem a szónak holt formáját, de a forma élő tartalmát látta és fogta föl. A szabályosságot aggodalmas pontossággal kereső nyelvtan szabályaival nem törődve képződött a görög nyelv a beszéd eleven, üde fuvallatától átlengve és a *költők* befolyása alatt.» Ez az igazság. A költők iskolájába járt a görög nép a maga egyetemes egészében; mert hiszen a rhapsodok ajkairól leste el a szárnyas szavakat.

De a nyelv fesztelen, néha pongyola használata a magyar-

ban is rendkívül élénk. A mondat nem a logikai forma keretében mozog, de a gondolathoz simul csodálatos szabadsággal.

A magyar nyelvben az értelmi egyezés érdekes példáit gyűjtötte össze és módszeresen tárgyalta Simonyi Zs. Nyelvőr 9:224. és köv. és ugyan e folyóirat 13:404. és 446. és köv. lapjain; valamint P. Thewrewk Emil Arany Aristophaneséhez írott glossariumában. Az ő tőlük idézett példákból válogattam ki az ez értekezés körébe illőket. Feladatomból tekintem az értelmi egyezést összehasonlító mondattani alapon tárgyalni. A görög mondattan példáit más indogermán nyelvekével világítom meg és a megfelelő magyar példák közül is idézem a legjellemzőbbeket.

Mint hogy a görögből indulok ki, az értelmi egyezésnél a görög nyelv általános szabályaitól eltérő kivételeket is e nyelv szellemében csoportosítom:

I. Az állítmány per attractionem az állítmányi névhez vagy több alany esetében az egyikhez simul.

Első csoportnak tettem ezt, mert itt az *alaki* egyezés megvan, csak átruházódik az állítmányi névre vagy egyik alanyra.

II. Értelmi egyezés a nemű egyezés alól való kivétellel. Ide vonom az *értelmező*-t is.

III. Ha az alany gyűjtő név, az állítmány többesben áll; még pedig: a) gyűjtő főnév, b) gyűjtő névmás mellett.

IV. A többes alany mellett a gyűjtő jellegű állítmány egyes számban.

V. Személybeli változás.

A tiszta pongyolaság eseteit külön csoportba nem osztám, de a példák kapcsán megjelölöm.

I. Az állítmány az állítmányi névhez vagy több alany közül az egyikhez simul.

Példák: Hdt. I:93. ἡ μὲν περίοδος εἰςὶ στάδιοι ἔξ. — Aesch. Ch. 319: χάριτες δ'ὁμοίως κέκληνται γόος ἐκκληῆς προσδοδόμοις Ἀτρεΐδαις. (Alany: γόος állítmány κέκληνται.)

A latinban: Sall. Jug. XXI: possedēre ea loca quae Numidia appellatur. Per. Aud. III, 223: amantium irae amoris redintegratio est Cic. parad: Contentum suis rebus esse maximae sunt divitiae.

Hogy az ily simulás miképen domborítja ki a gondolatot, annak jellemzésére szolgál az a visszatetszés, melyet az alaki egyezés szigorú alkalmazása kelt a következő mondatban: Liv. XL, 11: Demetrius iis unus omnia est

A szanszkritban*): Panc. 263: sarpa āha: sāpratam tvā me

*) A példákat részint Speijer: Sanskrit Syntax, Leyden, 1886-ról, részint Rāmāyana Gorresio-féle kiadásából merítettem.

mitram jātam (nem pedig *jāta*) = a kígyó mondá, mostan te lettél barátom. Itt a *mitram*hoz mint állítmányi névhez símult az állítmány: *jātam*; ezért a semleges nem. Még jellemzőbb: Mah. IX, 294: *saptaprakrtayo hieta saptangam rājyam ucyate*: e hét elem együtt nevezetetik héttagú királyságnak. Itt a *rājyam*: *regnum*hoz tapad az *ucyate* = *vocatur*; *apellatur*. — Még egy példát hozok föl, hol az *egyik* alanyynal egyezik meg az állítmány:

Kantimati rajyam idam mamaca *jivitam* adya prabhriti *tvadadhīnam*: Cantimati et regnum hoc atque *vita* mea tibi *sub-jecta* est.

*Franceziában**) : Le fuir et le bannir est tout ce que je puis (Campistron). Le fer, le bandeau, la flamme est toute prête (Racine). Son courage, son intrépideté étonne les plus braves.

Magyarban: Az attractio nyilván fölismerhető a következő népmesei fordulatban. Nyr. 6:286: «Mért sirsz három árva?» «Hogy ne sirnék, szép szűz Márja, mikor anyám föld gyomrába.»

Az alak egyezés túlszigorú alkalmazására vall MüncheniC.: ti vagytok földnek *savi*, holott a latin szövegben: vos estis *sal terræ*.

A görög nyelvben egy felette érdekes kérdés megoldását kísérem meg e helyen; még pedig azért, mert szerény felfogásom szerint itt is az állítmánynak az állítmányi névhez való símulásáról van szó. Ez az úgynevezett *σχῆμα βοιάτιον ἢ Πινδαρικόν* kérdése. Lássuk a példákat. Pindaros X. Olymp. 4. és köv. verse így hangzik: «μελιγάρους θυνοὶ ὑστέρων ἀρχαὶ λόγων τέλλεται, καὶ πιστὸν ὄρκιον μεγάλας ἀρεταῖς». Dissen hivatkozik Welckerre, ki Hipponaxnak e két sorát: Δὸ' ἡμέραι γυναῖκος ἐστὶν ἡδίσται, ὅταν γαμῇ τις κακφέρη τεθνηκυῖαν. Ugyancsak Pind. Dithyramb 1:16: Dissen olvasása szerint: ἀγείται τ' ὄμφαι μελῶν σὺν ἀδλοῖς, ἀγείται Σεμέλαν ἐ λικάμπουκα χοροῖ. És ide vonható Homeros, Hymn. in Cereren 279: ξανθαὶ δὲ κόμαι κατενύνοθεν.

Mind e helyek a congruentia durva megsértései. Kühner így oldja meg a kérdést: «Azon főnevek, melyeknél ily szerkezet fordul elő, dolognevek, melyeket valószínűen úgy kell tekinteni, mint a többszámú semleges neveket.» A Hipponaxból vett példát Gaisford egy tollvonással kitörli a példák sorából *ἐστὶν* helyett *εἰσιν*-t téve. Így tesz Gemoll és pedig a mi Ábelünkre hivatkozva (1886-iki kiadásában) a homerosi hymnusból vett példában: ξανθῇ δὲ κόμῃ-t tartják a helyes lectionak. Dindorf nagy thesaurusában megjegyzi: cum numero plurali coniunctum, nisi, quæ Ruhnkeni coniectura est ξανθῇ δὲ κόμῃ corrigendum». Voss egyesnek: mint egy gyűjtő jellegű állítmánynak veszi a κατενύνοθεν-t és und Locken wie Cold umblühten-nek fordítja.

*) Noël-Chapsal: Nouvelle Grammaire française. Paris. 1891.

Magam a *σῆμα βοιωτιον*-t félreértésen alapulónak tekintem. Szeréntem az állítmány az állítmányi névhez vagy appositióhoz simul és így a tárgytalam csoportba vonható. Hóman a maga kiadásában a Pindarosi helyet a D. G. V. codexek olvasásától eltérve, úgy javítja, hogy az *ἀρχαί*-helyett *ἀρχά*-t tesz: és akkor az állítmány (*τέλλεται*) egyszerűen ehhez mint állítmányi névhez simul.

Magam is hajlandó vagyok Homanhoz csatlakozni; de erre sincs szükség. Egyszerűen a szünetjel törlendő a *καὶ πιστὸν ὄριον μεγάλαις ἀρεταῖς* előtt és akkor a *τέλλεται* egyes száma ehez simul: tehát magyarul e hely ezt teszi: «mézédesen zengő dícsalok, kezdetei a későbbi hírnévnek, zálogául is tekinthetők a kiváló erény diadalának».

Apollonius Dysc. valamint Hephaistion a külön *σῆμα βοιωτιον* felvételével csak arról tettek tanulságot, hogy az alaki egyezést túlszigorúan követelték. A többi példában az ajánlott szövegjavítások e külön schemát tárgytalanná teszik. A dithyramban már Thiersch (1820-iki kiadásában) a következő szöveget állapít meg:

*ἀγεῖτ' ὁμῶς μελέων σὺν αὐλοῖς.
ἀγεῖτ' Σεμέλαν ἑλικάμπουκα χοροί.*

Az alaki egyezés teljes. A szövegjavítás nem önkényes és nagyon valószínű.

Ideje áttérnünk a második csoportra.

II. *Értelmi egyezés a nemi egyezés alól való kivétellel.*

A magyarban a nemi egyezés nem fordulván elő, csak a székelly *fiú-leány*-féle jogi kifejezésben és őseinknek híres *pro rege nostro Maria Theresia* felkiáltásában érezhető «király» szóban észlelhetjük az értelmi egyezés némi nyomát. Annál gazdagabb az indogermán nyelvekben az értelmi egyezés e faja.

Homeros 10:84: *φίλε τέκνον* fordul elő, holott egy pár sorral fennebb (81) *Ἐκτορ τέκνον ἔμουν* kifejezéssel fordul Hekabe Hektorhoz. *Aiskhylos*: Ch. 880: *φίλτατ' Ἀγίσθου βία*; még szembetünőbb *Euripides* *Troad*. 740: *ὦ φίλτατ' ὦ περισσά τιμηθεῖς τέκνον*. De nem csak a költőknél, a prózairóknál is találjuk a nemi egyezéstől eltérést. *Xen. Cyr.* 7:3, 8: *ὦ ἀγαθὴ καὶ πιστὴ ψυχὴ, οἶχην δὲ ἀπολιπὼν ἡμᾶς*. Mintegy látjuk, hogy rendre hatol be az író gondolkodás útján az elszálló lélek mivoltába és míg az első felsóhajtásnál a *ψυχὴ* formájára gondol, azután az elszálló lélek személyisége jutván eszébe *ἀπολιπὼν*-t alkalmaz. Legjellemzőbb *Homeros* 10:87: *φίλον θάλος, ὃν τέκνον ἀπτή*. Nem természetesen simul-e a mondatszerkezet a gondolat belső formájához? A képies kifejezés további fentartása mikor szülről van szó, képtelen vagy sértő.

Ide vonható a régi grammatikusoktól *σῆμα πρὸς τὸ συνώνυμον*-nak nevezett alak, mely abban áll, hogy egy főnév synonymájára vonatkoztatja a mondat további menetében a jelzőt. Pl.

Thuk. 2:47: «ἡ νόσος πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις λεγόμενον πρότερον πολλὰκις ἐγκατασκήψαι»: a λεγόμενον alkalmazásánál az író már nem a ἡ νόσος-ra, de τὸ νόσημα-ra gondol, mint a következő 3. §-ból kitetszik, hol a νόσος-ra vonatkozó névmás αὐτοῦ (λεγέτω οὖν περὶ αὐτοῦ). Homeros: μ, 75-ben fordul elő: τὸ μὲν οὐ ποτ' ἐρωεῖ, holott az előző versben νεφέλη κυανέη-ről volt szó. *Faesi* megjegyzi: τὸ μὲν, dies «das durch νεφέλη bezeichnete Ding». De hát ennek értelme nincs, holott ha a τὸ μὲν-t a νεφέλη synonym-jára: a νεφός-ra visszük: a congruentia teljes.

A szónoki, de még inkább a bölcselmi stilban az elvont kifejezéseknél szereplő τὸ vagy τὰ egy gyűjtő egészlet alkotott és e collectivumban a jelző többesbe és him nembe csap át: Plato Leg. 657, de: τὸ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν ἐκείνους αὐθωροῦντες, διάγειν ἡγρομεθα πρεπόντως χαίροντες τῇ ἐκείνων παιδιᾷ.

A szanszkritban kitünő példa Ram. 2:52, 42: τῶν cintayanta(h) nirāhara: krtā: prajā: = rád gondolva, alattvalóid nem vesznek táplálékot magokhoz. Itt a prajā: nőnemű alanyra vonatkozó participium himnemben áll az értelmi egyezésnél fogva. Tökéletesen megfelel a francziában e mondatnak: les vieilles gens sont soupçonneux.

A latinban Cicerónál fordul elő: Hoc idem generi humano contigit, quod in terra collocati sunt. Az ily mondatfűzés: pars hostium per agros dilapsi pars urbes petierunt, — a nemi egyezés alól való kivételt mutatja, de egyszersmind más csoport alá is tartozik, melyről alább lesz szó: Cic. in Verr. 2:32: Quod unquam huiusmodi monstrum aut prodigium audivimus, qui cum reo transigat. Sőt még metonymikus fordulattal is találunk példát:

Liv. 23:17: Hannibal Acerras conatus pellicere, postquam obstinatos (tehát a lakókat érti) vidit.

A németben*) Schiller e mondata: Auf dieser Bank von Stein will ich mich setzen, dem Wanderer aufgerichtet: a participium a dativusban lévő Bank-ra vonatkozik. Hier ist das Mädchen, kennst du sie? Klärchen, die noch gestern bei uns war. Ide vonható az az eset, midőn a mutató névmás gyűjtő értelemben semlegesben áll bármely nemű főnévre is viszonyítva. Pl. Die gefährlichsten Feinde . . . das sind die Schmeichler.

Fontos észrevételt tesz Kühner arra a tényre, hogy a görögben a felső fok neme gyakran nem az alanyéval, hanem az állítmányi névével egyezik. Pl. Hdt. 4:85: ὁ πόντος πελαγῶν ἀπάντων πέφυκε θωυμασιώτατος-ban a rendes egyezést találjuk, de ugyan-csak nála 5:24: κτημάτων πάντων τιμωτάτον ἀνὴρ φίλος-ban már a felső fok neme a gen. part. nemével egyezik. Kühner szerint, ha a

*) A példákat Heyse: «Leitfaden zum gründl. Unterr. in d. d. Spr.» ez. műve 24. kiadásából (Hannover 1891) vettem.

felső fok neme az alanyéval egyezik, akkor voltaképp comparativ értelemben fordul elő, ha pedig a *partitivus genitivus*-nak tekintett névnevéhez csatlakozik akkor, a *partitiv* értelem lép előtérbe. A szanszkritban a következő mondat: Draup. 7:18. *Kuntyah prānāir istatamo* = Kuntya drágább életemnél (voltaképp: *legdrágább*). Kühner fenti megkülönböztetése mellett szól. — *Ziemer**) a fokozásról írott összehasonlító nyelvészeti értekezésében a felső foknál is az összehasonlító viszonyt látja.

Verg. Aen. 5:359. *clipeum* Didymæonis artes és Soph. Ph. 36: *ἐκπωμα* φλαυροῦργου τινός *τέχνηατ' ἀνδρός* közt az egyezés tekintetében semmi különbség nincs.

Sokkal merészebb az értelmi egyezés a következő mondatban: Thuk. 6:10: *σπονδαί* ἔσονται οὕτω γὰρ ἔπραξαν αὐτὰ: i. e. τὰ περὶ σπονδᾶς. Plato Prot. 357. c: ὁμολογοῦμεν *ἐπιστήμης* μηδὲν εἶναι κρεῖττον, ἀλλὰ τοῦτο αἰ κρατεῖν... καὶ ἡδονῆς καὶ τῶν ἄλλων πάντων. Ha e mondatokba behatolunk, azt látjuk, hogy a névmás használatánál már jobban kibontakozott a gondolat és a *konkret* nevet elvont körbe vonta. Ugyanis *σπονδαί* egy bizonyos cselekvés, melylyel a fegyverszünetet megkötik; az *αὐτά*-val már a fegyverszünet kötésével járó összes cselekvényeket egybefoglalja. Nem fedezhette hát az *αὐτά* a *σπονδαί*-t és így az egyezéstől eltérő szerkezet szükségére állt be. Még inkább el lehet ezt mondani a Platóból vett helyről. U. i. az *ἐπιστήμη* mint *elvont* név nem uralkodhatik az egyesek szenvedélyein és kéjvágyán, hanem igen, ha az egyes az *ἐπιστήμη* birtokába van: ezt fejezi ki a *τοῦτο*. A mutató név gyűjtő, összefoglaló jellemére fennebb a német példa is rámutat.

Az értelmezőnél a nemi egyezés nem szükséges, sőt még akkor sem egyezik mindig a jelölt névvel, ha ez személy. Hdt. 1:32. *πᾶν ἔστι ἀνθρώπος συμφορῇ*: az ember egész mivoltában az esélynek van alá vetve. Soph. Ph. 434: *Πάτροκλος* δὲ σοῦ πατρὸς ἦν τὰ φίλτατα. Hdt. 6:100: *Αισχίνης*, ὁ Νόθωνος ἐὼν τῶν Ἑρετρέων τὰ πρῶτα. A nemi változásra és az első csoport alatti attractiora egyformán illenek a példák.

Még egy utolsó példát, mely mondatértelmezőül nézhető: Hom. A, 27: *ῥοισσιν* ἐοικότες, ἄστε κρονίων ἐν νέφει στήριξε, *τέρας* μερώπων ἀνθρώπων: ez a *τέρας* a végeredményt foglalván egybe, értelmezőképp egy egész mondathoz csatlakozik.

III. *Ha az alany gyűjtőnév, az állítmány többesben áll.*

Homeros β. 278: *ὥς φασαν ἡ πληθὺς*. Aisch. Ag. 565: *Τροίην* ἐλόντες δήποτ' Ἀργείων στόλος θεοῖς λάφυρα ταῦτα... *ἔπασσάλευσαν* Hdt. 9:23: τὸ πλῆθος ἐπεβοήθησαν. Thuk. 4:32: ἀμα ἔφ γιγνομένη καὶ ὁ ἄλλος στρατός ἀπέβαινον.

*) Vergl. Syntax der indg. Comparison, insbesondere der Comp. Casus der indog. Spr. und sein Ersatz. Dr. Hermann Ziemer. Berlin 1884.

A középkori görög köznyelvből is álljon itt egy pár példa: Belizárról egy középkori *historiás ének* (ed. Wagner) 110. verse így hangzik: ὅλο τό πλῆθος θέλουν τον = az egész nép őt akarja. Paraspondylos Zotikos *historiás énekében* a várnai csatáról (Pecz adta ki az Akad. Értekezések 1894-i sorozatában) két ily értelmi egyezés fordul elő: 42. vers: ἡ ἐκκλησία . . . νά . . . ὀμνοῦσί. 459: πᾶσα πνοή ἐξίσταντο.

A névmás is ölthet ily gyűjtő jelleget és többesszámú állítmányt von maga után. Soph. Ant. 707: ὅστις γάρ αὐτός ἢ φρονεῖν μόνοςδοκεῖ ἢ γλῶσσαν, ἦν οὐκ ἄλλος, ἢ ψυχὴν ἔχειν, οἷοι διαπτύχεντες ὥφθησαν κενόι. Megfordítva: Euripides Hec. 359: δεσποτῶν ὦμῶν φρένας τύχοιμ' ἄν, ὅστις ἀργύρου μ' ἀνήσεται. Amabban az osztó fogalomról emelkedett egyetemes általánosra, emitt az általános fogalomról tért az egyesre.

A lényeg az, hogy a gyűjtőnév mellett az állítmány distributív jellegű és így kerül többesbe. Ennek teljesen megfelelő ellentéte az az eset, midőn az alany distributív jellegű és az állítmány összefoglaló. Ez utóbbi esetről a következők fejezetben fogok szólni. Térjünk az előre bocsátott példák során egy sajátos esetre.

Euripides Or. 1135: νῦν δ' ὅπερ ἀπάσης Ἑλλάδος δώσει δίκην ὦν πατέρας ἔκτεινε ὦν τὰ πόλεις τεύχεα: Kühner szerint e mondatban a visszahozó névmás κατὰ σύνεσιν került többesbe. S hasonló módon e mondatban: Thuk. 2:45: εἰδὲ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅ σ α ι νῦν ἐν χερσείᾳ ἔσσονται, μνησθῆναι az ú. n. σχῆμα ἀπὸ τοῦ κοινοῦ-t látja, azaz a γυναικεία-ból kiveszi a γυναικῶν-t, melyhez akkor a rendes congruentia szerint alkalmazkodik ὅσαι. Én e két mondatban a mutató névmás rendes ellipsisét látom és akkor e két példa nem vonható az értelmi egyezés jelen esetei közé. Ép így Homeros μ. 97: κῆτος ἃ μύρια βόσκει ἀγαστονος Ἀμφιτρίτη-*ra* is megjegyzi Kühner, hogy a relativum nem egy határozott egyedre, de az egész fajra vonatkozik. Én itt az attractiónak a görögben kedvelt nemét találok. Ugyanis a mondat helyes értelmet nyer, ha így egészítjük ki: κῆτος, ὦν μύρια β. ἂ. Ἀ. De e példa mégis e csoportba tartozik.

A latin példák közül a nemi egyezés alól való kivételre hozott példák illenek. Az ily mondat: cum tanta multitudo lapides conicerent, in muro consistendi locus non erat az *értelmi* egyezést világosan mutatja.

A *franciában* következő szabályt állít föl Noël-Chapsal: ha az állítmány a gyűjtő jellegű alanyval egyezik, akkor egyesbe megy, ha a gyűjtő nevet alkotó elemek vannak kiemelve, akkor többesszámba.

Például: Voltaire: la moitié des passagers n'avait pas la force de s'inquiéter du danger. Itt az állítmány egyesbe megy. Fenelon: Un grand nombre d'oiseaux faisaient resonner ces boca-

ges de leurs doux chants. Ha mind a kettőre: a gyűjtő névre is az őt követő névre is vonatkoztatható az állítmány, akkor a gyűjtő-névvel egyezik az állítmány, ha ez *általánosságot* jelent, az őt követő névvel, ha a gyűjtőnév részelő (distributív) jelentésben fordul elő. Álljon itt mindkét esetre egy-egy példa: La *totalité* des hommes *redoute* la mort; és: Une foule de *soldats* s'*aperçurent* que ceux qui avaient été tués étaient tous Romains.

A szanszkritban az állítmánynak az alanyval számban való megegyezésénél az alaki egyezés teljes szigorral van keresztül vive. Ha sociatív jellegű *præpositio* vagy határozó köti egybe az alanyt más szóval: akkor többes szám fordul elő, mint latinban a *cum*-mal az alanyhoz csatolt szó után, mint például: *Bocchus cum pedibus* postremum Romanorum aciem invadunt. Teljesen megfelel a szanszkritban a következő mondat: Ram. 2:34, 20: tá parisvajya bāhubhyā tāvubhau rāmalaksmānu paryāṇke *śītayā sārḍhā* rudanta: samaveṇyan. Őt öelve karjaikkal mindaketten Sama és Laksmāna (itt úgy nevezett dvandva compositio fordul elő, mely a görög köznyelvben is található) ágyánál *Śītával* együtt sírva megjelentek: itt a *rudanta*: *samaveṇyan* többes száma a *śītayā sārḍhā*-szófüzésben találja meg magyarázatát. De itt nem a gyűjtőnév vonzza a többest, de az összefoglalt, egyesített alany complexummal egyezik meg az állítmány többesszáma.

A magyarban ez utóbbi példának megfelel Kriza 402: Egyik a másiktól elszakadnak. Zrínyi 1:65: egyik a másikat gyűlölik. — Szabó István Od. 1:199: Az *inasság* bort *elegyítettek*, teljesen a népies szerkezetnek megfelelő mondatalkotás. Ott van Kriza Vadr.: ablakán kövekkel is hajgáltak a község. A magyarban a számnév vagy számot jelentő kifejezés egybefoglaló természete folytán a rendes egyezés szerint egyes számú állítmánynyal jár; de azért a tiszta népnyelvben fordul elő: a *tizenkét vitéz* arra *tartanak* (Kriza Vadr. 443.). Az ily kifejezésben: Az *barom* oly igen *betegek* minden háznál, a *barom* mint gyűjtőnév vonzza többesbe az állítmányt. Az állítmány egyszerűen osztó jelleget ölt. Ha megfordítva az állítmány foglalt egybe, akkor egyesbe megy; de erről szól a következő fejezet.

IV. Többesszámú alany mellett az állítmány egyesben áll.

E csoportba tartozik a görögben ismert szabály, mely szerint semleges nemű többes mellett az állítmány egyesben áll. *Schmidt János* úgy véli, hogy ennek eredete alaki egyezésre volna visszavihető, a mennyiben a semleges *a*-ja voltakép a gyűjtő fogalmat kifejező nőnemű nevek *a*-jára emlékeztet. Egyszerűbb magyarázat az értelmi egyezés fölülkerekedése az alaki egyezés fölé. A görög köznyelv, valamint az újgörögben az állítmány többesszáma visszahelyezi az alaki egyezést *in iura paterna*. Delbrück. S. F. (4:1879) művében teljes jegyzékét adja a homerosi használatnak, mely preg-

nans bizonyítékát szolgáltatja annak a bámulatos simulékonyságnak, melylyel az állítmány simul az alanyhoz. Legjellemzőbb a következő mondat, melyben egyazon mondatban az egyesszám s a többesszám is előfordul: B. 135: *καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλονται*. Itt az egyesszám kifejezi, hogy a hajó *gerendázata* indult rothadásnak és a *kötelek*: rendre *foszladoznak*. Ha ω, 534 *ἐκ χειρῶν ἔπατο τεύχεα* és P. 760: *πολλάδὲ τεύχεα κατὰ πέσον* mondatokba behatolunk, látjuk, hogy amabban az állítmány egyesben foglalta össze a cselekvényt, emebben pedig az állítmány distributív jelleggel bír. Homerosnál túlnyomó az egyesszám használata, kivált a névmások után, mert ezeknek összefoglaló jelleme van.

Delbrück kétségtelennek tartja, hogy az ősidogermán nyelvben az egyesszám volt a szabályszerű; ennek emlékét csak a görög őrzi meg; a többi nyelvek az alaki egyezésre tértek át. A szanszkritban már alig fordul elő. Delbrück a következő példát hozza föl: Rr. 1:63, 9: *savā tā*... *devesu astu* = *πάντα ταῦτα ἔστω θεοῖς*. U. o. 162, 9: *nate vivyan mahimānam rajansi* = *ὁ ἄῃρ οὐ χωρεῖ τὸ μέγθος οὐν*. Itt *vivyat* (mert az *n* szandhi szabálynál fogva áll a *t* helyett) egyesben van a *rajansi* mellett, mely *rajas* többesszáma.

Összes olvasmányaimban merészebb formáját a *semleges* nevek e vonzatának nem találtam, mint Plato Civ. V, 63, c: *τοῦν γὰρ τῶν θηρίων: ἐλεθρῶταρά ἐστιν*: ebben az állítmányi név *ἐλαυθερώτερα* többesszámban, a kapcsolóige (copula) egyesben áll.

Ide tartoznak a francia *il est, il ya*, az angol *it is*, a német *es gibt* kifejezéseknek, melyekben a gyűjtő jellegű, az összefoglaló állítmány egyesben áll, teljesen megfelelő következő példák: *Soph. Pr. 520: ἦν δ' ἀμφίπλεκτοι κλέμαρες*. *Euripides: Jon. 146: ἐν ἦν δ' ἔφαιενταί γραμμασι τοιαῖδ' ὄφαι*. Plato Civ. 462, e: *ἔστι μὲν που καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἀρχοντές τε καὶ δῆμος*. Sőt még *kettősszám* mellett is előfordul az egyes: *εἰ ἐστι τοῦτω διττῷ τῷ βίῳ*.

Álljon itt egy felette jellemző példa annak megvilágítására, hogy az állítmány akkor kerül egyesbe, ha összefoglal, ha gyűjtőjellegűt ölt. A fentebbi példák is világosan beszélnek e tényről, mert hiszen nem *semleges*, de más nemű nevek többesszámmával az *ἐστι* t egyesszámban egyezteteti. E példa következő: Xenophon Cyr. V, I, 14: *τὰ μοχθηρὰ ἀνδρώπια πασῶν, οἷμαι, τῶν ἐπιθυμιῶν ἀκρατὴ ἐστι κἄπειτα ἔρωτα αἰτιῶνται*. Itten a hitvány emberekről szólva egyszer konstatálja, hogy az érzéki indulatok rabjai: egyest használ, mert általánosan mondja ki a szabályt, azután ugyanez emberek *egyenként* okolják Eróst: ezért az *αἰτιῶνται* többes száma.

Kühner két csoportba osztja a *semlegesek* többese mellett a rendes alaki egyezésnek kivételes alkalmazását: a) ha *semleges*

név személyeket jelöl meg, b) ha a semlegesben több alkatrész van, vagy ha az általa jelölt cselekvés több különböző helyen és időben történik. Pl. Xen. An. I, 7, 17: ὁποχωρούντων φανερά ἦσαν καὶ ἱππων καὶ ἀνθρώπων ἔχνη πολλά... az ember és lónyomok különböző helyen láthatók: ezért a többes.

Az állítmány összefoglaló jellegét föltétlenül az *egyszám* érzékíti meg.

Euripides Hipp. 772: δεινὸν οἱ πολλοί, κακοῦργοις ὅταν ἔχῃσι προστάτας. E mondatban a οἱ πολλοί mint a *plebs* jelzése jár a δεινόν-nal, szétszórt jelleget öltvén a mondat második felében jár többesszámmal.

És felette jellemző mondattani tény, hogy ha a többesszámú *semleges* alanyban *gyűjtő* egybefoglaló kifejezés lappang, az *egyszámú állítmányban* szintén ezt találjuk meg. És ilyenkor az állítmányi név semlegesbe megy át a nemi egyezés áthágásával. Példák:

Hom. B. 204. οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κοίρανος ἔστω.

A latinban teljesen megfelel Verg. Aen. IV, 570: *varium et mutabile femina*.

A szanszkritban érdekesnek tartjuk a következő példát: *Mrcchatakī* (idézve Speijertől): pakṣavikalacca pakṣi cuccaacca taru saraṣca jalahīnam sarpaṣca uddhṛta damṣtras *tulyam* loke dari-draṣca = szárnyaszegett madár, lombtalan fa, kiszáradt tó és fogatlan kigyó: ilyen a szegény ember e világban. Itt *tulyam*: aequale a több alanyt egybefoglalva, egyetemes érvénnyel fejezi ki, hogy *hasonló*. Ime a több alany mellett is *egyszám*.

A *magyarban* számos eset fordul elő. Például: Nyr. V, 265: a kik szép nép. — Aranka: Uj elm. 13. Pázmány szokásai s mondásai bizonyosan szép és jó *magyarság*. — Kisfaludy S. Bold. Szer. I. ének: Hol a fényes *társaságok* A léleknek unalom; A *tomboló mulatságok* Szívnek, testnek ártalom. — H. B. Legyenek neki *segéd*. — Szász K. Nib. é. 221: Legyetek *üdvöz*. — Merényi Ered. népm. 58. Hamarabb *elkopnék* a ti *lábaitok* térdig.

Simonyi fennebb idézett értekezésében felállított csoportok világos képet nyújtanak az állítmány *egyszámú* használatáról. Ugyan ő: *Szóegyeztetés az állapothatározóban* cz. értekezésében az *ul, ül, vá-vé, nak-nak* ragú határozó jellegű állítmányi nevek egyes számát a felsorolt példák alapján úgy magyarázza, hogy a hol az *egyest* alkalmazza az író vagy mesélő, ott egyáltalán a második névszót gyűjtőnek veszi, erre pedig legalkalmasabb a melléknév: Így foglalja egybe a szabályt: «A szereplést (-ul-ül), átváltoztatást (-vá-vé-nak), nevezést, és vélest (-nek) jelölő *határozók*, ha többesszámú névszóra vonatkoznak is, *mindig megállhatnak az egyszámban*, kivéve, ha éppen többségre változást akarunk nyomatékosan kiemelni.»

Arany Hamlet-ford. 22: «Megtartom a szép leczke *benyomását*, örül szívemnek» magyarosságát a nyelvemlékek igazolják. Az ily kifejezést a görög és latin kettős tárgyesettel fordítaná Retinebo affectus huius admonitionis pulchrae custodes animi. Teljesen megfelel ennek az a mondat, melyet Hom. A 27. idéztem a mondatához járult értelmező eltérő nemének jellemzésére: ἰοῖσιν εὐκρίεσσι, és στήριξε, τέρας μερώπων ἀνθρώπων: a szívárványhoz hasonlítva, melyet a beszédes ember csodájául (vont az égre Kronion).

Ide vonható a sok *pongyolaság*, melyet a nép a népies színezetre törekvő író megenged magának. P. Thewrewk E. i. helyen Aran, Aristophanes fordításából a következő passzusokat idézi: Túrjetek, *galambom* (Lys. 711). Hisz nem vagyunk mi *ember* (Mad. 65). Kedvenczíróitokat ti mikép hagyjátok cserbe, ha *vénül* (Lov. 408). Oh *lelkem*, asszonyok (Lys. 200). Mi vagyunk a gonosz (Nők ünn. 743). *Örült* nem vagyunk (Nők ünn. 195) *Néma* lettünk (Ach. 644). Idézi továbbá Erd. Népd. II, 329.: *Ti* se legyetek *kényes*. U. o. III, 18: minálunk a lányok *kényes*.

Mindenesetre jellemző, hogy többnyire a *melléknév* megy egyesbe. A *melléknév* egyetemesítő, gyűjtő jelleget legkönnyebben ölthet. Hiába való pedántság volna minden pongyolaságot megokolni és benne benső logikai egyezést keresni.

A gondolat *belalakjához* idomul a nyelv. Az alaki egyezéstől való eltérésnek számtalan árnyalata van. Egy ily mondatban például: Nézzen isten *kegyelmeitek* (Arany Ágnes a.), egyszerre két jelenséget látunk. Először a többesszámú alanyhoz az állítmány egyes száma járul: mert az egész törvényszék mint egy testület lebeg Ágnes asszony előtt, de körül nézve látja az egyes bírókat. Másodszor a magyarban ilyen címek után (*kegyelmeitek, nagyságtok, fölségtek*) egyesszám jár.

A magyarban érdekesnek tartom Mikes következő helyét: Ő méltóságuk *éhen* jöttek vissza; ő méltóságuk egy nyomorult korcsmára *szállottak*. Ime mind *éhen* voltak és egyenként *szállottak* korcsmára.

És e ponton áttérhetek értekezésem utolsó fejezetére is, mert itt egyszersmind *személybeli változás* is fordul elő.

V. Személybeli változás.

Az értelmi egyezés legtermészetesebb mintegy *δεικτικῶς* alakját találjuk meg a fölszólításoknál; mert itt a közvetlenség kizárja a félreértést. Így ἄγε, φέρε, ἰδὲ után a parancsolómód értelmi egyezés szerint következik. Például: Homeros γ 475: Παῖδες ἐμὸι. ἄγε Τηλεμάχῳ καλλιπριχας ἵππους ζεύξατε. Aristophanes Ach. 318. εἰπέ μοι, τί φειδόμεσθα τῶν λίθων ὧ δῆμοιαι. — Itt az egyesből többesbe csapott át a beszélő személy a helyzetnek megfelelően; de megfordítva is megesik, hogy több személytől egy személyhez

fordul: *Euripides*: Bacchæ 173: ἴτω τις, εἰζᾶγγελς: itt a személybeli változás nem csak szám szerint, de valóban személy szerint is megtörtént. *Euripides* Rhes. 685. és köv.: πέλας ἴθι, παῖς πᾶς . . . ἴσχε πᾶς τις . . . Ime a gyűjtőjellemű πᾶς-hoz második személy társul. — Legérdekesebb Hdt. VII, 140: ὧ μέλει, τί κάθησθε; λιπῶν φεῶν ἔσχατα γαίης. — A δεικτικῶς még érezhetőbb Soph. OC, 1102: ὧ τέκνον, ἡ πάρεστος; 1104: πρόσέλθετ', ὧ παῖ. Oedipus együtt gondol Antigone-re és Ismenere, de csak Antigone-hoz szól.

A levélstil fesztelensége még érezhetőbbé teszi a nyelvnek a gondolathoz való simulását, ha mindjárt az összefüggés lazábbá is lesz, az egyezés összhangja pedig fölbomlik is. Példák: *) Thuk. I, 128: Πανσανίης, ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης τοῦσδε τέ σοι χαρίζεσθαι βουλόμενος ἀποπέμπει . . . καὶ γνώμην ποιοῦναι . . . θυγάτρα τὴν σὴν γῆμαι — és alább 129: ὧδε λέγει βασιλεὺς Ἑλένης Πανσανίης καὶ τῶν ἀνδρῶν, οὓς μοι ἔσωσας, καίτοι σοι εὐεργεσία ἐν τῇ ἡμετέρῳ οἴκῳ. Tehát a 3-ik személyből második és első személybe csap át.

A költészetben, kivált drámában a δεικτικῶς alak a mutató névmást használja az első személy jelölésére, a mondat menetében az állítmány értelmi egyezése teszi a dolgot érthetővé. Például: Homeros β, 40 és köv.: ὧ γέρον, οὐχ ἑκάς οὗτος ἀνὴρ . . . ὅς λαὸν ἤγειρα. Aiskhylos: Prom. 304 és köv.: δέρκου θεάμα, τόνδε τὸν Διὸς φίλον τὸν συγκαταστήσαντα τὴν τυραννίδα, οἷσις ὅπ' αὐτοῦ Πημοναῖσι κάμπτομαι. Kühner a scholiasta nyomán Pindaros II Ol, 87: μαθόντες δὲ λάβροι πανγλωσσίᾳ κόρακες ὥς ἄκραντα γαρυέτον Διὸς πρὸς ὄρνιχα θεῖον-t: qui autem didicerunt inepte loquaces ut corvi inutili clamore certant adversus Jovis aquilam — úgy értelmezi, hogy a γάρυετον használatával «scheint der Dichter den Simonides und Bakchilydes zu verstehen». Hasonló véleményben van Tycho Mommsen (ford. 1852) és Boeckh. Thiersch és újabban Jurenka (Fraccaroli legújabb olasz fordításának ismertetésében) itt a személyi célzást kizártnak tekinti. Magam is hajlandóbb vagyok a γαρυέτον helyett γαρυέμεν-t olvasva a λάβροι-hoz csatolni az infinitívust; de már maga e vita is bizonyítja, hogy az értelmi egyezés mily váratlan fordulattal csap át a többesből a kettősbe és ép ily könnyen a harmadik személyből a második személybe.

Nem fűzöm tovább a példákat. A mondat a gondolat teste és nem logikai sablon. A beszélő személy helyzetét, hangulatát mint egy a mondatban nyilvánuló drámai életet látjuk kifejezve azzal a mondatalkotással, melyet értelmi egyezésnek nevez a nyelvész. A mondatok helyes értelmezésénél a lélektani mozzanatot soha sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Nem, kivált a görögben, melynek szabadabb szerkezete e nép szellemi mozgékonyságának,

*) Kühner i. m. 371. §. 3. jegyzet.

elméje finom hajlékonyságának oly jól megfelel. Azért volt e nép művésznemzet, mert nem tűrte a formák igáját és szabadon hajlító nyelvét a gondolat finom árnyalatainak plasztikus kifejezésére.

HEGEDŰS ISTVÁN.

Kolozsvári káposzta. — «*A mongol császárság története*» czíme alatt találjuk az Erdélyi Muzeum idei III. füzetében a többi közt a következőket, melyeket nem fölháborodással, hanem resignatióval, sőt csöndes derűtséggel illik olvasnunk: «De az ismétlés e tekintetben még mindig nem fölösleges, nem a *Gulliver logadoi Akadémiája systematikusainak* megtérítésére, hanem az olyanokért, a kik nálam levélben az után kérdezősködnének, mikor lesz már vége a zürzavarnak, a melyet a magyar nemzet eredetére nézve a *nemzeti hagyományt fitymáló finnista és turcista két nyelvész párt* teremtett. — Az *egy jórevény érdekei* miatt a magyar nyelvtanulókra erőszakolt 8 éjszaki *dibdáb nyelv* grammatikája nem az a magyar nyelvre nézve, a mi a goth nyelvtan a germán nyelvekre, vagy a mi az ó-szláv a testvér szláv nyelvekre nézve. — Ha pedig az intéző körök belátni nem akarják, megérjük, hogy *Csaszlauból kell importálni magyar nyelvtanárokat*, a mi a kényszerű *finnező cseh* érdekeinek megfelelő, de nem a magyar nemzetének. — Az ott (t. i. az Ural vidéken) lézengő turáni néptörödékek minden *maczko-legendájuk* daczára is mind számra, mind nyelvre nézve a Turánság 150 milliót tevő többi ágaival szemben semmitmondók. — A kik az Ural-Altaji elnevezést divatba hozták.... nem kívánhatják, hogy a nagy Turánságot az *ő nyomorú zacskójukba* beleszorítsuk. — Az *egykönyvű emberek* (homines unius libri), azok t. i. a kik a *török-tatár nyelveken kívül az egész Turánságban semmit sem látnak*, a Húnokat tisztán törököknek tartják és kürtölik. — *W. Radloff muszka-német turcista*... Mégis kár, hogy a *kétszeresen sógor* csak Finn-cseremiseket, Csuvas-törököket, meg szegény Tatárokat látott s hogy a Turánságot egy nyelvből ismeri! — A *Nagy-Magyar alapította budapesti Akadémia* pedig mégis csak érdemel valamit a nagyszerű eredményért! Hisz annak *finnezőji* támadták meg a nemzeti hagyományt, ők maguk sem tartván egy finn-ágú magyar nemzetet valamire képesnek. — A Hún-Moger nemzet nyugatra vonultában érintkezett és kereszteződött a már korábban nyugatra jött és sok nem turáni kereszteződés folytán mindenkép *kifordult Finn-Yugra népekkel* s úgy állott elé az a *káros hatás*, a melynek tulajdonítom ige-rendszerünk összekuszált voltát. — Én tőlem lehet akárki fin-cseremis, vagy csuvas-török-tatár a maga szakálára, de nem a magyar nemzetnek, történetének és nyelvének rovására. *A ki ezt akarja tenni, menjen és kérjen eme dibdáb népektől kenyeret!* És most azon reménynyel zárom be ez ismertető bevezetést, hogy a mélyen tisztelt hallgatóságból senki sem lesz, a ki ezután *ne szánakozzék azokon*, a kik a magyar nemzetnek *finn-yugra vagy török-tatár ágú* voltát vitató iratokat a magyar nemzet pénzéből fizetik és kinyomatják, mert annak annyi alapja sincs, mint volna olyan vitának, hogy a gorilla majom-orangutang-e vagy csimpanz? — BÁLINT GÁBOR».

Vogul szójegyzék.

I.

i és, is | und, auch (or.) T. 324.

i 1) éj | nacht AL. 2) éjszak | nord, *i-poql* éjszak felől | von norden; *i-vuot* éjszaki szél | nordwind KL. III.353. — *ijiñ*, *i poql khūrēm khatēl* éjéstől három nap a. a. három éj, három nap | drei nächte u. tage KL. III.355.

iätēl a réten | auf der wiese K. III.131.

iēl év | jahr; *āñ-ti iēl* az idén | heuer, *mol-ti i.* tavaly | voriges jahr, *mot-iēl* a jövő évben | künftiges jahr K. 380. — idő | zeit K. I.166.

iyt hátul, utóbb, mögött | hinter, später — Igek. *iyt-joxti* utólér | einholen P. 14.

ikēm nincs | es ist nicht — plur. *ikemiñēt* T. 322.

ilä, *iläl* előre | vorwärts P. 13. *ilānū* távolabbra | weiter KL. III.349. *uj iłtä-poqltān* a medve elé KL. 5. *ilneñ khatēl* harmadnap | am dritten tag KL. 17. — Igek. *il-* P. KL. T; — *ilē* P. (jelentését l. *el-*, *jel-*).

il 1) alúl | unten III.374. — 2) zsenge | zart III.269.

ilēl-ilēl imitt amott, messzire egymástól | hie u. da, weit von einander KL. III.345. — v. ö. *ilä*.

ilēli von | ziehen III.433. *ilyati* (fr.) u. o. *ilēli* hord | tragen, einführen — *pom ilēlēm oqrēmte* szénahordás idején | zur zeit des heu-einfuhrs KL. 16. *ilēlayti*, *ilēlaytēnti*; *ilēlaytēlti* hureczolkodik; hureczolkodni kezd | ausziehen, sich schleppen NyK. 22: 49. *ilkkhati*, *khqñkhē-ilkkhatnē mō* (két folyó közti) vontató út K. 377. *ilti* húz, vonszol | ziehen AL. 79. *ilütali* hord P. 27.

ilēm idő(-járás) | wetter KL. 16. — l. *ēlēm*

il-pāl előrés | vordertheil; T. 307. — v. ö. *ilä*.

ilī jár | gehen T. 320. — *ilēli* halad | schreiten AL. 77. *ilānti* utazik | reisen T. 326. *ilkelī* (fr.) járogat T. 319. l. *jälī*.

ilīyni mennydörgés | donner T. 330.

ilki mennydörög | es donnert T. 330.

ilkiñ el, tovább | fort, weiter T. 306. — v. ö. *ilä*.

ilmés, ilmis szerfölött nagyon | überaus (tlk. élesen v. ö. B. *elmi*) T. 319.

ilt (adi.) gyors | schnell B. 346. *iltti'* hirtelen | plötzlich u. o. *imét-lunt, imét-väs* cseles lúdbáb, cseles réczebáb III.497. *in* miért, mi okból | warum FT. 324.

in most | jetzt T. 318. — *in-pél, -qš* még most; *in-ti, in-ciñ* éppen most u. o.

in még | noch II.103. már | schon I.34. csak most | nur jetzt I.20. — *inét* még nem | noch nicht. — *in xajtéläset, in šepiläset* a leánykérést tárgyalták, nagyban rendezkedtek | sie haben die brautwerbung besprochen, haben grosse vorbereitungen gemacht II.95.

inär nyereg | sattel I.45. II.316.

(*jel-*) *ingili* elsötétül | sich verdunkeln AL. 61. *jel-inğels* P. 15. — I. *jiniki*.

ini' csipkerózsa | heckerose III.18.

inik sógorasszony | schwägerin K. II.225.

inikém titkos | geheim; *inikémén* titokban | heimlich K. 383.

iniki szolgáló | dienerin K. — v. ö. *enkaj*.

inšt csak most | nur jetzt P. 20. *än i.* hát most P. III.523.

int kër orsókarika | spindelring I.101.

intäm vagy | oder T. 324. *éntäm* AT.

intäp öv | gürtel T. 309.

intäpti övez | gürtlen T. 309. *intäptäxti* övezi magát AL. 64.

intër terebélyes | geräumig II.381.

inti kezd | anfangen P. III.521. fog | wird P. 25. lesz | werden, *ön intä* enyém legyen | dass soll mein sein KL. III.351. —

khum ints täu mi lett vele | was ist mit ihm geworden P. 25. (pass.)

khgtux intaus szakítódni kezdett | es fing an zu reissen P. 25; *nul-*

mél itwësem megsebesültem | ich wurde verwundet u. o. — *intili*

kezd KL. 30. *intenti* fejlődik, lesz | sich entwickeln KL. 6. — L. *jëmt.*

ipsä sötét | finster II. 127.

ira örökké, mindig | immer FK. — I. *errq.*

is most | jetzt II.277.

is kor | zeitraum — *än-të istë* ebben a korban | in diesem

zeitraum (epoche); *pës is-törëmt* hajdan, a régi korban | in alten

zeiten KL. 17. — *isiñ torëm* régi idő | alte zeit. P. 20. — v. ö. *jis.*

is-xqr árnyék | schatten I.5.

is kicsi | klein — *is-khar* kised | kleines kind AL. 60. *is-*

kärkwë id. AL. 61. *tayt-jü is-kärkwäi khattelän* hasítsd a tűzifát

apróra | das brennholz klein schneiden P. 10. *is-vuj* madárka |

vögelein P. 17. *iskë khum* fiú P. III.525. — I. *vis, wüs.*

is ész | verstand T. 159. — I. *jës.*

is hóg | jüngere schwester K. II.238.

(*il-*) *isämi* megszégyenít | beschämen T. 307.

- isäp* helyett, gyanánt | statt T. 322. (tat. *esäb*).
isēm meleg | heiss P. 15.
isērmä szégyenérzet | schamgefühl P. 325.
iskhöti kisebbik | der kleinere P. III.525. — v. ö. *is*.
isili 1) melegedik | sich wärmen I.152. *iseli* id. P. 15. *istäyti*
 id. AL. 79. 2) melenget | wärmen I.40. — *isselti* 1) melegít III.372.
istili id. KL. 20. 2) forral | sieden II.358.
isi száll (a madár) | sich niederlassen II.295. — *isiläli* II.244.
isrēšli III.91. *isēpi* III.456. *isēpi* (i l.) KL. III.487. *isäpi* KL.
 III.349. id.
isirme fagy | frost T. 160.
isläti (tat.) dolgozik | arbeiten T. 325.
ismit leves | suppe KL. 14. (a. a. *isēm üt* «meleg víz».)
isnäs ablak | fenster I.1. II.21.
ist faszeg | holznagel III.291.
it, üt (igek.) vele | mit T. 315. — l. *jit, jot*.
it-noys szökő nyuszt | hüpfender zobel, *it-lē'in* szökő evet |
 hüpfendes eichhorn II.345.
it éjszaka | nacht KL. III.201. *est* | abend K. 380. *itā* este
 —abends KL. 17. *itī* éjjel | nachts, *it-žätel* éjjel nappal B. 342.
este K. 380. *it-sēri* esthajnal | abendroth II.322. *är it* minden éjjel
 | jede nacht T. 167. *itu, itun, itutin* este AT. 317. *itilätel* estén
 ként | jeden abend K. 380.
itel l. *jitel*.
itimi beéjjeledik | es wird nacht II.102.
itmäx (tat). kenyér | brot T. 167.
itmēñ *jol* szökdelő- hely | sprung-platz III.425. — v. ö.
it-noys.

J.

- ja* no | nun I. 11.59.
jā apa | vater FK. I.170. — l. *jä'i*.
jā folyó | fluss — *jē* K. 377. *jā* P. 15. KL. 3.
jaṛatā nos, ó | nun, oh I.73. halljátok-e | hört ihr I.137. —
jaṛatā sār nos tehát | also II.250.
jayte mer | schöpfen T. 309. — l. *iōxti*.
jākēr vasmaeska | anker II.137.
jäl ... l. *jöl* ...
jam ... l. *jām* ...
janēs külön | besonders I.161.
jāni játék | spiel KL. III.203. AL. 55. — *jani* id. P. 8. *jonī'*
 id. B. III.206. 465. *jānu* id. T. 155.
janitli magasztal | preisen 362. — v. ö. *jāni'*.
jāñk jég | eis II.321. *j. žulay* hófehér holló | schneeweisser
 rabe I.1. — *jāñkiñ* jeges I.80. *jāñkēm* fagyos I.93. jeges III.211. —
joqñk K. KL. P.

jānkelmä lép | sumpf I.90. III.121.

jānkēn diakon III.375.

janni játszik | spielen P. 28. — v. ö. *jonʹi*.

jansēs saját, külön | eigen, abgesondert I.75. — v. ö. *janēs*.

jāntāw íj-ideg | bogen-sehne III.452. — *jānteuw* I.96.

III.204.

japāk selyem | seide I.96. — *jāpēk* KL. III.203.

jar hely | ort KL. III.491. *jartē*, *jarnē* helyett, gyanánt | statt, anstatt KL. 15. *jarnē* módjára | so wie KL. III.491. — *jār* mint | wie B. 351. *jar* id. II.67. (a br.) *jarēn* gyanánt II.85. (a br.) *jārpēl*, *jār-mantik*, *jār-mont* mintha, úgy tetszik | als ob, es scheint so B. 351. *jārēntakēt* éppen mintha II.177. *jārtākēt* id. K. II.164. — v. ö. *jor*.

jāra gyalú | hobel AL. 57. — v. ö. *jor*.

(*il*-) *jaratē* lekapar | abkratzen. T. 159.

jārem inség | noth I.7. II.262.

jarēn, *jārēntakēt* l. *jar*.

jarili felejt | vergessen AL. 61. — v. ö. *joruli*.

jarīñ büszke | stolz AL. III.493. — v. ö. *jor* erő.

jarmak selyem | seide II.397. *jarmēk* III.427.

jārmēli rászorúl | bedürfen 366.

(*jel*-) *jarmi* lesóványodik | abmagern P. 15.

jārtākēt l. *jar*.

(*el*-) *jartkhati* megcsökönyösödik | störrig werden. KL. 6.

jārti akadályoz | hindern II.103.

jaš ösvény | pfad KL. III.489. P. III.521. ösvényrovás P. 27. — *jos* id. B. III.337.

jašā hótalp | schneesuh KL. 5. *josā* id. B. II.285. *jošān* (adi) I.74.

jaši ró | kerben P. III.521. *pal-jaši* széthasít, fölszijal | zerschneiden P. 18.

jāssā egyenesen | gerade III.208. 278. — *tu jassā* (a br.) egyenesen oda II.291.

jāt közép | mitte — *χātēl-jāt* dél | mittag I.3. *ma'il-jatēt* (a br.) melle közepén II.20. — l. *jot*.

jāta nosza | wohlan, ha! II.22. *jātā* id. II.56.

jātēl kedves | lieb II.268. III.39. *j. misēt* istenadta kedves tehenek I.10.

jatēl l. *jotēl*.

jatēn-takh később ismét | später wieder KL. III.353. — v. ö. *jatel*.

jā és | und B. KL. *jā-ti* no lám II.118.

jā l. *jā*, *jā'i*.

jāxxāti megremegtet | erschrecken I.86.

ā'i apa | vater — *jā'ikwē* atyuska I.77. *j. p'i* bátya II.21. öcs

I.40. atyafi II.207. | älterer, jüngerer bruder, anverwandter; *jār^c-ārī* nőtestvér | schwester II.22. *jārēn tiniñ, āñkwēn tiniñ* azt az apádat, anyádat III.123. *jīgintēm āñkwēntēm* id. III.110. — *jā* K. I.169. *jā-pōu* bátya K. II.223. *jā-pōrⁱñs* testvérek | gebrüder K. II.222. — *jāi* KL. III.349. P. 8. *jāi-q* testvér P. 8. *jāum-pū* bátyám AL. 70. *jāu* T. 154. *jāw-āu* leánytestvér u. o., *jū* AT. u. o.

jārⁱkwe húgocska | schwesterchen II.423.

jāxti l. *jākti*.

jāit l. *jūt*.

jāj- jōn | kommen D. — B. *jīw*; — *jājalti* megjön KL. 46.

jājinti KL. 33.

jākti metsz | schneiden I.17. (de v. ö. *jāxtuwäst* I.19.) — *jāktli* III.380. *jāktēlīli* II.185. vagdal; *jāktapi* kettévág | zerschneiden I.71. *jāktlayti* vág KL. 18. — *jāxti* id. K. II.230. KL. 6.

jāli jár, megy | gehen B. K. P. — *jālīli* B. *jālīli* KL. 6. *jālīlālī* II.183. *jālīlōgli* KL. III.351. *jālenti* I.69. K. 168. *jālēlānti* I.123. járkal; *jol jālīli* letapos | niedertreten I.43. *jālēpālī* megy II.167. — *jālmiñ* bujkáló | schleichend II.417.

jālpēl új | neu K. — v. ö. *jēlpēl*.

(*nukh-*) *jālts* begyógyúlt | heilen AL. 78.

(*vuor-*) *jālwl* erdei manó | wald-teufel K. II.226.

jāmes l. *jgmēs*.

jāñkhi l. *jōñrī*.

jāñi 1) nagy | gross — D. *jāni* T. *jānu*; *jāñēñ* id. KL. 45. 2) soká | lange KL. III.345. — *jāñit* régóta | lange schon KL. III.283. *ta jāñit paul* oly nagyságú falu I.48. *mā jāñit* széles e földön I.158. *mā jāñitēl* id. I.27. 143. *nañkin jāñitēl* egymagadban | du ganz allein II.145. *jāñitātēl* egész terjedelmében I.163. *jāñtētātēl* id. K. *χumim jāñitiñ χum* férjemhez hasonló nagyságú férfi III.402. *jāñr^c-uj* jávor | ellenthier III.81.

jāñimi nő, növekszik | wachsen I.4. III.34. KL. 226. *jānumi* id. T. 153. *jāñimālī* id. — *jāñmēlti* nevel | erziehen I.137. P. 27. *jāñmēltēlī* id. II.181.

jāñitakw 1) terület | gebiet II.26. — 2) *amkām χum jāñitakāmtēl* a magam férfiúi méltósága szerint u. o.

jāñkēmān magában, magányosan | allein P. 21. — l. *iñkēm*.

jānu játék | spiel l. *jāñi*.

jāpēk l. *japāk*.

jāpēt kés | messer KL. III.491. *jāpt* id. P. 22.

jāppi látszik | sichtbar sein P. 22.

jārt l. *jort*.

jāt 1) közép | mitte KL. III.353. *jāt-pū* középső fiú KL. III.493. *jātiñ āwi* keresztpántos kapu | ein thor mit einem querholz II.63. — 2) vele, együtt | mit, zusammen AL. 60. *am jātēm*

velem | mit mir P. 18. — **Igek.** *jät-ülem* magammal viszem | ich nehme ihm mit AL. 61. — v. ö. *jet, jot.*

jätër fajd | auerhahn K. II.235. plur. *jätërit* B. II.26.

(*χḁñiñ*) *jätëri* (medve-műszó) görbe kés (?) | messer III.409.

jë ëj | nacht — *të jë* ez éjjel | diese nacht K. — I. *jì.*

(*pël*)-*jeyšëti* szétrombol | zerstören P. 22.

jëzw, jëkw táncz | tanz III.417. KL. III.491.

jëkëli fölnyergel | satteln K. II.229. *jëkëli* befogja a lovat | anschirren das pferd P. 25.

jëkwä asszony, feleség | weib P. III.539. AL. 45. *jëkwë* K. 8. — v. ö. *ëkwä.*

jëkwër gyökér, gyökércsomó | wurzel, III.208. KL. III.489.

jëkwër P. III.523.

jëkwi tánczol | tanzen K. 399. tánczoltat KL. 5. — *jëkwešlali* tánczol III.367.

jel (tő *jal-*) hely | platz AL. 55.

jel P. *jël* T. alsó | unter, *jelë, jël* alá, le P. 13. *jeläl, jelen* id. KL. 13. — **Igek.** *jel-päti* leesik | hinunter fallen KL.; *jel-pūχ* elfogni | einfangen; *jel-nüremti* megerősít | befestigen P. — *jël-čuyმათი* leszakad T. Rendesen *il-* a tavdaiban pl. *il-khötë* lehajlik, *il-äruts* megmaradt, — vidékenként *jil* pl. *jil-aitlem* elaltatom. — v. ö. *jäl, jol.*

jël-öl első | erster, *jëlt* elől | vorn P. 13. **Igek.** *il-, ilë-*; T. KL. *il-* v. ö. *el-*.

jëlëχ törém alvilág | unterwelt P. 15. *jëlëχ mā* id. FT. v. ö. *jälë, jälëχ mā* id. AT.

jëli-päl alsó fél | untere seite FT. *jälë-p., ëli-p., ili-p.* id. T. 309. — *jëli-numi khul* emeletes ház | stockhohes haus u. o.

jëlkhël le, lefelé | abwärts FT. *jälkhël jälkhail* id. T. 309.

jëli letapos | niedertreten III.247. — v. ö. *jälili.*

jëlit dermesztő | erstarren machend — *χulax-nól j. χol* holló orrát dermesztő reggel III.81.

jëlpël új | neu K. II.229.

jëlpin 1) szent | heilig 2) igen | sehr *j. molëχ minën* igen gyorsan menj NyK. 21: 350.

jëlti föléled | aufleben I.131. K. II.231. *jëltepti* föléleszt | beleben II.280. alkot | hervorbringen I.30. K. II.334.

jëm homok | sand III.337.

jëmen katlan | kessel I.113.

jëmt, jëmt-kë: *χätälä j.* minden nap | jeden tag 343. *χumit j.* férfiaként | je ein mann 349. 350.

jëmti válik, lesz | werden III.445. 467. — *qrm χumlë j. a* mint az idő beáll | wenn die zeit da ist I.136. *χumlë jëmtsën* mi lett | was fehlte dir I.15. *äjuñkwë jëmtsëm* inni kerekedett kedvem | ich bekam lust zum trinken I.115. *jöχtuñkwë jëmtëstü* csaknem utól-

érte | bald holte er ihn ein I.12. *pūyēmtuñkwé jēmtēstā* meg akarta őt fogni | er wollte ihm fangen II.129. *jēmti* K. I.167. — 1. *inti*.

jēn benn | drinn FK. — 1. *jūn*.

jengi szolgál | diener P. 8. — v. ö. B. *ēnkaj* K. *inki* szolgáló | dienerin.

jēni csipkebokor | hagedorn K.

jēniti szab | zuschneiden K. 396. — *jēnsi* id. u. o.

jēnti épen marad, | unversehrt bleiben I.68.

jepriñ ügyes | geschickt P. 521. — 1. *āpēr*

jēr tájék | gegend I.90. (birt.-r. *jērā* I.11.); *jēr* irány | richtung II.5. *jēr* hely | platz T. 310. idő | zeit K. III.131. *jēri* oldalvást | seitwärts 347. *jērēñ* id. T. 321. *pēs jērēl* id. 345. *tup-jēr* csaknem, mintha | beinahe, gleichsam 351. *oqmp-jēr-nāñ-pōu* eb lyuka kölyke K. II.236. — v. ö. *jar*, *jor*.

jēri ének | gesang KL. III.201. *jēri* id. P. III.539. *jēru* AT. *ēru* id. T. 155. — v. ö. *ērī*.

jēri átkoz | verwünschen K. III.131. — *jērpti* átkozódik | fluchen K. III.130. *jērꝑati* szitkozódik | sich gegenseitig fluchen I.26. — *il-jērē* elátkoz T. 311. [*ērīñ*.

jērīñ talán | vielleicht KL. 21. — *jērēñ* id. P. 23. — v. ö.

jērki énekel | singen T. 326. — *jērkti* átkoz | verwünschen K. 396. — v. ö. *ērī*.

jērmi rászorul | bedürfen. KL. 16. — v. ö. *jārmēli*.

jērnē kellő | entsprechend KL. 23. — v. ö. *ērnē*.

jērpti szeret | lieben KL. 27. AL. 69. — *jērꝑaxti* szeretkezik | verliebt sein KL. 22. *jērēꝑaxti* id. P. 12. — v. ö. *ērī*.

(*nukh-*)-*jērreli* megvendégel | bewirthen AL. 78.

jērri énekel | singen, *jērrenti* id. KL. 45. *jērrekāti* éneklődik | поется AL. 77. — v. ö. *jērki*.

jērtē rögtön | sogleich, *jērtēl* gyorsan | schnell, *ākwe-jērt* egyszer | einmal (B. *akw'-ērt*) K. 380. — v. ö. *jēr*.

jēs ész | vernunft AL. 77. — v. ö. *īs*.

jēsēlti észrevesz | wahrnehmen AL. 77.

jēsi dörzsöl | reiben *pōli jēs wēs kailēm* feldörzsölte (ill. feldörzsöltetett) a lábam (a csizma) K. 383; — *jēs lanti* koptat | abreiben III.421. *jēsꝑati* egymáshoz ér | sich gegenseitig berühren III.197.

jēsši dicsér | loben KL. 22. — *jēsškāti* dicsekedik | sich rühmen AL. 54. — 1. *ēsꝑi*.

jēt középső | mitte T. 321. *jēt-ur* délben | mittag T. 317. — v. ö. *jāt*, *jot*.

jēt est | abend, *jētāi* este | abends P. 20. — v. ö. *jī*.

(*lū*)-*jēwēr* lóménés | gestüt III.335.

jī utó, hátsó rész | hinten K. 373. *jī-qolt* utoljára | zuletzt K. II.232. *mēnēmāt jī-poglt* távozása után | nach seinem entfernen I.167. — v. ö. *jui*.

jī P. KL. *jī* K. T. *i* AT. 1) éj, éjjel | nacht, nachts; — *jī-tē khatēl* éjjel nappal | tag u. nacht P. 19. *jī tē kh.* id. K. II.237. *jīñ-khatēl* id. KL. 17. *jī-šup* éjfél | mitternacht P. 19. *jīž* éjjel | nachts K. I.170. *jītalēn* id. P. 19. *jītelātēl* éjjelenként | jede nacht K. *jītu* este | abends T. 317. — 2) *jīkē-poql* éjszak | nord KL. III.347. *jīti-poql* éjszaki I.117. *jīteñēš* éjszak felől | von norden, nördlicherseits K. 382. — v. ö. *i, it.*

jīxtli vág | schneiden T. 160. — v. ö. *jākti.*
jij 1) utó | letzt, *jij-ōl* utolsó | letzter P. 2) belső | innen, *jij-poql* belülről, hazulról | von innen, von zu hause P. 14.

jil (igek.) l. *jel.*

jiliñ dörgő | donnernd I.35.

jilkē első | erster KL. 11.

jilpēl ujonnan | neulich II.17.

jilpi id. II.187.

jiltti' rögtön | sogleich II.71.

jimi jön | kommen KL.

jimlāti gyógyít | heilen T. 309. *jimlātēxti* gyógyul | geheilt werden u. o.

jinqāt — l. *jundā.*

jinqāt (postp.) után | nach T. 308.

jinnēl belülről, hazulról | von innen, von zu hause T. 308.

(*jgle*)-*jīnēmtqūē* elszenderedik | einschlummern K. 374.

jini csipkerózsa | hagerose KL. III.203. — v. ö. *jeni.*

jini szab | zuschneiden II.316. — v. ö. *jeni.*

jīñki sötétedik, éjjeledik | es wird finster, nacht KL.25.

jintāñ tű | gras III.267. 335.

jir véráldozat | blutopfer II.258. — *jiriñ* (adi.) II.14.

jīra-maš örökre | ewig P. 20.

jiryati véráldozatot hoz | blutopfer bringen II.282.

jis 1) kor | zeitraum, *ti jist* ezen korban, mai világban | in der heutigen welt; *cēm-χalēs jisīñ tārem* az ember korabeli világ — 2) őskor | urzeit; *jis-χum* ősi ember | urmensch III.470. *jis-ājkā χum* I.70. *ēri'*-*jis* az ének őskora | die urzeit des liedes 341. *jist* régen, hajdan | vormalis 341. *mat jist* valami régi korban | in einer alten zeit I.43.

jis-χuri árnyék-szellem | schatten-gespenst NyK. 24. 155.
jisu-khorō árnyék | schatten T. 155. *jisi-khorō* id. AT.

jisēnti jön | kommen KL. 33. *rēriñ vōt rērin jisēntawēm* (pass.) meleg szél melege szálldogál hozzám III.20. *jisēntāli* jödő-gél II.148. — l. *jiv.*

jisī, jisu l. *jis-χuri.*

jit 1) utól, hátul | hinten K. II.239. *jitem-poqlēmt* utánam | nach mir K. 373. — **Igek.** *jit-kwāji* üldöz (után-jár) | verfolgen K. 373. *jit-jili* kísér | begleiten K. u. o. — *jit-kwājmeti* nyomában jár,

nyomoz | verfolgen, nachspüren, ausforschen P. 14. — v. ö. B. *jui*, *juit* — 2) vele | mit T. 315. *tētātīm jīt-ustil* atyját magával vitte | er hat seinen vater mitgenommen; v. ö. *it-khārttus* magával czipelte | mit sich schleppen T. u. o. — v. ö. *jāt* stb.

jital ti patwēs enyészni kezdett | es begann zu verschwinden I.52.

jitel vele | mit, *jitélēm* velem | mit mir, *ūx-jitel*, *ūx-itēl* együtt | zusammen AT. NyK. 24: 315. — v. ö. T. *jortēl*.

jitémtel: roxtēm j. ijedtemben | in meinem schrecken NyK. 22. 50.

jitér ménes | gestüt III.40.

jiw 1) fa | baum I.3. KL. III.347. P. 12. — 2) koporsó | sarg III.120. *kēreñ jiw* vas sáncz | eiserne schanze II.87. — v. ö. *jū*.

jiw jōn | kommen B.

jō folyó | fluss I. *jā*.

jākh bőr, suba | haut, pelz K. II.235. — *noysiñ jaxi* nyusztgalléros | der einen mardertragen hat III.254.

joxel szárított hal | dörr-fisch III.461. *joxl* id. II.54. *khul-jaxēl* szárított halszeletek | geschnittener dörr-fisch KL. 6.

jāynē körülforgó K. II.360. — I. *jāñyi*.

(*piś*)-*jaysep* csipői | hüften K. II.238.

joxti 1) megjő | ankommen I.3. 11 7. K. 1.166. — 2) jut | gelangen. — 3) utóler | erreichen. — 4) halaszt | aufschieben II.420. 258. *posēm at joxti* lélekzetem nem futja ki | mein athem reicht nicht aus I.161. *mā nāñx joxtte'im* földet hozok fel | ich hole erde herauf I.160. — *joxtāli* jut I.35. *at joxtili* nem elég | es reicht nicht aus II.131. *joxtilāli* eljön II.190. *joxtēpi* elér valahová | angelangen II.117. *joxtxati* jut III.193. gyarapodik | zunehmen III.285. *at joxtxatwēs* nem birt megjönni | er konnte nicht ankommen I.115. *ākwün joxtkhēseī* összejöttek | sie kamen zusammen K. I.166. *joxtenti* lesz, válik vmivé | wird, fit KL. 6. — *χotā joxtnāi'* meddig | wie weit III.212. *khōt joxtnā* id. KL. 29. *joxttal: qolē joxttal ūs tēlē* vége érhetetlen város támadjon | es entstehe eine endlose stadt K. I.171.

joxti kanalazni—löffeln, mit löffel schöpfen. KL. 14.

jōjil belülről, hazulról | von innen, von zu hause K. 373. — v. ö. *jū*, *jūil*.

jol 1) haszon | nutzen K. P. 13. — 2) hely | platz K. II.377. KL. III.201. ülőhely | sitzplatz II.99. *jolpā*, *joliñ* üléses III.359.

jāl K. T. *jol* KL. *jol* B. alsó | unten; *jālēn*, *jālē*, *jālāl* lenn, le, lefelé | unten, hinab, abwärts K. 374. *jolēn*, (*jālēn* KL.) *jolā*, *jolāl* alant, alá, alulról | unten, unter, von unten B. 336. *jāl-poqalt*, *jāl-poqlnē*, *jāl-poqlnēl* id. K. 374. — *jāl-qot* legalsó K. II.223. *jāl-al-pōu* a fiatalabb fiú | der jüngere sohn K. 374. — Igek. K. *jāl-ajwēs* elaludt | einschlafen, *jāl-āli* megöl | ermorden, *jālē-kēti* leküld |

hinunter schicken I.170. *jqlé-tujimi* beáll a tavasz | es wird frühling; B. *jol-va'ili* leszáll | herabsteigen *jol-rāti* lever | niederschlagen. — v. ö. *jel*.

jöléyti megesik | es ereignet sich K.

jqlém gyalom | fischergarn K. 373. T. 156.

jolésaxti könyörög | flehen K. II.240.

jolémti kér | bitten KL. 26.

jolemtali lealáz | demüthigen II. 99.

jalkhail AT. le, lefelé | nieder, abwärts, *jalkhél* id. T. 309. —

v. ö. *jql*.

joli-pāl alrész | der untere theil 336. — v. ö. *jql*, *jol*.

jolké-törém alsó ég, föld | der untere himmel, erde KL. 13.

— l. *jql*.

jqló, *jálóz* *mā* alsó világ, túlvilág | die untere welt, jenseits; *jqló-pāl* alsó fél | untere seite T. 309. — v. ö. *jql*.

jalti hasonlít | vergleichen K.

jolti 1) rendel | ordnen II.242. — 2) igéz | zaubern II.150. —

joltxati támad | entstehen II.331.

jámés 1) jó | gut. 2) szép | schön KL. III.347. 3) *jámés* jeles | vorzüglich KL. III.203. — *jámésäkw* jól, szépecskén | gut, schön, (adv.) I.25. III.77. II.187. *jámšok* id. KL. 19. — 4) *jámés pāl* jobb oldal | rechte seite II.99. *jámés poal* id. KL. III.347. *jámés qlné j. kätém* jobb felől való jobb kezem | von rechts meine rechte hand II.262.

jámésmaxti kibékül | sich aussöhnen II.6.

jāmi B. *jōmi* K. P. *joami* KL. jár, megy | gehen *jāmenti* I.113. *jāmanī* KL. 54. *jāmentali* I.18. *jāmīti* I.34. *jōmitenti* K. II.240. (fr.) id. *joamliti* lép | schreiten KL. III.487. *jāmīli* (fr.) id. II.186. *kwon jāmlīti*, *kwon jāmlitāli* félre tér | abseits gehen II.127. *elä jāmmēti* eltávozik | sich entfernen I.99. *jolä jāmsāli* alátapos | niedertreten II.187.

jāmp hold | mond T. 308.

jōn benn, otthon a házban | drinn, zu hause K. 373. *jēn* id. FK. — v. ö. *jun*.

jāñé forog | sich drehen T. 160. — l. *jāñxi*.

jonri játszik | spielen III.35. *jonrāsi* id. II.125. *jāñrimé* játszva I.46. — *jāñkhi* id. T. 153.

jāñxép hónap | monat I.60. II.48. III.47. — *joñkhép* hold | mond K. II.227. *joñkhép* hónap KL. III.349.

jāñxi B. *jōnkhi* K. *joñkhi* KL. *joñghi* P. *jānghi* AL. 1) körüljár | herumgehen II.120. — 2) fordúl, forog | sich drehen, wenden K. II.224. KL. 30. *poñkém lax-joñghi* a fejem forog, szédül | mein kopf dreht sich, sehwindelt P. 17. — *jāñxilāli* megfordúl II.193. *jāñxēpi* (mom.) II.117. *jāñxāsi* forog II.129. *jānghēmi* id. AL. 61. *jāñxti* fordít, forgat | drehen, wenden II.153. I.162. *jōñkhti*

KL. 29. *joqñkhti* KL. 14. *jāñxäti* III.153. *jañxiti* III.372. id. — *mā jāznē* földet körülforgó II.360.

jāñxmāñ forgó | sich drehend, *talxññ* sírei *j. xññ* hegyes karddal forgó király II.276.

joñkhvélteñ kanyarulatos | schlängelnd, *Oqs j. soät vōl* Obnak k. hét fordulója K. II.223.

jonñ játék | spiel — l. *jāni*.

jonti varr | nähen AL. 74. *jōnté* id. T. 333. — v. ö. *jūnti*.

(*jel*)-*jānti* lehül, megfagy | sich abkühlen, erfrieren P. 15.

(*kāt*)-*jāqolox* kendő | (hand)-tuch T. 310.

joqm ..., *joqn* ... l. *jām* ..., *jān* ...

joqñk jég | eis. — l. *jāñk*.

jāot-nēl nyíl | pfeil T. 331. v. ö. *jaut*.

jōpek szoknya | weiberrock K. I.169.

jor B. *jqr* K. T. *jor* KL. 1) hely | platz *kwol-jor* háztájék | hausumgebung. 2) gyanánt | anstatt B. III.98. *qm jārem* helyettem K. 384. *am jorēmt*, *taw jorāt* id. 338. *jorné* gyanánt II.409. *jarēn* II.85. *jorté* I.121. *jārli*, *jārmānt* K. 384. id. — *jorēñ* alkalmas | tauglich, geeignet III.293. *jortal* teljesen (a. a. nyomtalanúl) 350. *jortal* id. KL. 20. *jortal ālim* teljességgel hiányzik | es fehlt ganz u. gar I.48. *jortal akwäi'* at éppenséggel nem | überhaupt nicht I.46. — v. ö. *jar*, *jēr*. [302.]

jor gyalu | hobel III.291. *jor-poultēp jiw* gyalufogófa III.172.

jār, *jör* II.131. 1) erő, hatalom | kraft, macht. 2) erős, hatalmas | kräftig, mächtig II.72. 397. *akw' jāriti'* egy erejük II.74. — *joriñ* (o br.) gögös | stolz II.71. *joriñ* kitűnő | ausgezeichnet K. I.167. *jārtal* erőtlen | kraftlos I.137. — 3) *jör* hős | held NyK. 21 : 349.

jōrēl szándékosan | vorsätzlich T. 320. *jōrēl* id. P. 21.

jōrēlayti büszkélkedik | stolz sein III.289. *jorlēpti* megtisztel | beehren III.212.

jārēn szamojéd II.279.

jōrēsti könyörög | flehen K. II.377. (o br. K. 396.)

jörz, *jörz* társ | genosse K. II.223. (transl. *jōrri*).

jorjēn szamojéd K. II.223 — v. ö. *jārēn*.

jārli alkalmas | tauglich, geeignet K.

jārli 1) tisztel | ehren K. 2) *jorli* áldoz | opfern K. 374. megvendégel | bewirthen K. 396. [II.223.]

iorli 1) szegény | arm K. I.166. — 2) *jqrli* árva | waise K.

jorl lax szegénység | armuth K. [T. 311.]

(*jālē*)-*jōrliti* leszegényedik | verarmen K. 374. *il-jārlomē* id.

jōrmi rászorul | bedürfen AL. 79. — v. ö. *jārmēli*.

jormōñis tatárul T. 320. [365.]

jorpiñ áldozat | opfer, *jorpiñäi'* mīlēm áldozatúl adom K.

jorsti áld | segnen K. II.379.

- jort* társ | *genosse* K. II.223. *jort* id. T. — v. ö. *jurt*.
jartél (postp.) vele | mit K. II.377. *qm jartlém* (*jartélem*)
velem K. I.168. *jortél*, *jortlém* id. T. 315. — *am jartlém* id. AL. 60.
foruli elfelejt | *vergessen* III.86. *jaruli* id. K. I.168. *jarilaxti*
KL. 20. *jaruloqli* K. *jorkhulaxtē* T. 328. id.
jas láb | *fuss* III.221. *jos* id. P. III.537.
jos ösvény | *pfad* III.337. — v. ö. *jašä*.
josä 1) hótalp | *schneeschuh* II.285. *josäñ* (adi.) I.74.
(*nuñ*)-*jasme* kiderül | *sich aufheitern* T. 319.
jot közép | *mitte* III.423. *jēt* id. K. III.131. *jotkē* középső K.
II.238. *jētēt*, *jētnē* középen, közére K. 377.
jāt- K. *jot*- B. együtt, vel | *zusammen, mit*, — *qm jātlem* K.
II.223. *am jōtēm* B. 338. *velem, akw-jot* együtt 338. *nēt-jot* nőekkel
338. *viť-jot* vízzel K. 377. — **Igek.** *jot-toti* B. 338. *jāt-tati* K. II.225.
vele *visz* | *mitnehmen*. *jēt* KL. — v. ö. *jōrj*, *jurt*, *jartél*.
jotél később | *später* 342. — *jätél* AL. 61. *jätél* K. *jätél*
KL. 17.
jotlitapi varr | *nähen* AL. 77. — *kwän-jqtsaus* ki van varrva
AL. 78. — v. ö. *junti*.
jqu morzsa | *krume* P. 8.
jaut íj | *bogen* — *jäit* KL. III.483.
jouti vásárol | *kaufen* 338. KL. 6. *jouti* K. *jauti* AL. 64.
javqlē erdőt irt | *wald roden* T. 167.
jāwqlē egybegyűjt | *zusammenbringen* T. 330. *jāltlēt* egybe-
gyűlnék T. 312.
ju be, haza | *hinein, nach hause* K. 373. KL. 12. P. 14. *jū*
AL. 60. — *jun* benn a házban | *drinn im hause, otthon* | *zu hause*
III.378. T. 308. *benn* | *drinn* KL. 12. T. 308. *jūw* be a házba | *ins*
haus hinein B. 336. *jūw jōyti* haza érkezik I.130. **Igek.** 1) *ju-tuɣw*
bemenni P. *ju-äji* kiiszik P. *ju-nēlēji* lenyel T. *lomētnē ju-tajwēs*
(pass.) a láng fölemésztette K. 2) *ju-vojlgātē* haza, visszagondol *ju-*
uñulē megcsókol (v. ö. B. *jūw* vissza) — v. ö. *jōn*, *jui*, *jēn*, *jinnēl*,
jij, *jūil*, *jōjil*.
jāu apa | *vater* — I. *jäi*.
jū 1) apa — I. *jäi*. 2) fa P. III.523. — I. *jiw*.
jui 1) belső, benső fél | *das innere, juiɣ kwäl* a belső szoba
P. 14. — 2) *jui-pāl* hátsó rész | *der hintere theil, jui-aul* utóvég | *ende*,
jui lañɣ visszafelé út | *rückweg*; — *juit* hátul, után | *hinten nach*,
jūil hátulról | *von hinten, jūw, jūwle* hátra, vissza | *rückwärts*,
zurück, jui-pāl (postp.) után | *nach* B. 336. — KL. *jūi*; *jūit jūin*;
jūil id. *jūj-qil* utolsó | *letzter* KL. III.347. *jūi-quil* id. KL. 12. —
Igek. *juit-koiliti* nyomoz, nyomában jár | *nachspüren, jūw-mini*
visszamegy | *zurückgehen* B. 336. — v. ö. *ji*, *jūt*, *jīn*.
jūil I. *jui* 2.
juit I. *jui* 2.

- jükä* öreg asszony | matrone T. 160.
jüle haza | nach hause I.23. hátul | rückwärts III.6. v. ö. *jüw*,
jüwle — I. *ju*, *jui* 2.
jumas jó | gut T. 160. — v. ö. *jgmés*.
jumaslay jószág | güte, *jumaslayel khultin* maradjatok jól
(köszönés elváláskor) | lebt wohl T. 160.
jun I. *ju*.
junanti szendereg | schlummern AL. 54. — *junsé* id. T. 326.
jel-junémtqwesém elaludtam P. 15.
juni-pält (postp.) után | nach T. 308. B. *jui-pält*.
jüniti üt | schlagen II.298. KL. 20. *junéti* id. P. III.525.
junitogli id. KL. III.201. *puli' junilati* izzé porrá tapos | zerstampfen in kleine theile II.54. [*jui* 2.
junát hátsó | rückwärtig, *jinqt* id. T. 308. B. *juin-qul* — v. ö.
jüns-uj fekete sas | schwarzer adler.
jüntép 1) tű | nadel II.46. K. II.223. *j. pup* tűfok | nadelöhre
III.227. *juntpiñ* tűs, tüvel kirakott II.59. — 2) páncél | panzer I.6.
II.59.
jünti varr | nähén II.59. *juttemtoqli* (fr.) KL. III.491. *jünt-saytné tātép* varrószerszám-ládika | nähzeug-kästchen I.69.
jüntmil varrás | naht II.60.
jür jur-féreg I.68. II.130.
jur-squt nyirhéj-köcsög | topf aus birkenrinde III.127.
jürän erős | stark *jqut-jürän* íjegyveres | mit bogen bewaffnet II.354. — v. ö. *jör*, *jörin*.
juri 1) szándékosan | absichtlich NyK. 24. 21.
jurš sógor | schwager T. 162.
juršayti összetársul | sich associiren I.53.
jurt társ | genosse III.379. KL. 6. barát | freund II.47. *jurtél*
(postp.) vele | mit; B. 338. KL. 15. *akw-jurtél* együtt | mitsammen
338. *akw-jurtél* id. KL. 14. *am jurtlém* velem | mit mir 338. —
v. ö. *jort*, *jörx* stb.
jüti vásárol | kaufen T. 327. v. ö. *jouti*. [K. 227.
jütken-älé varródoboz födele | deckel eines nähkästchens
jütmél varrás, K. 378. — I. *jüntmil*.
jüttemtoqli I. *jünti*.
jüw, *jüwle* I. *ju*, *jui* 2.

K.

- kai äti* ó nem I.130.
kaj, *kaj-sqw* idéző ige | zauberformel II. 349. 369.
kayér kebel | busen; vágy | verlangen III.55. *kakér* kebel
III.386. méh I.84. *As-k.* Ob medre | flussbett des Ob's II.67. *kayröp*
(adi.) III.50. — *käyr* id. K. II.235. has | bauch K. II.226. méh |

gebärmutter K. II.240. — *kixr* has T. 160. — *kuxr* kebel KL. III.487.

kāl nöstény | weibchen II.339. III.27. a br. II.35. — *kaj* III.203.

kālén hang | stimme KL. 355. — *kalné* id. II.337. *kalná* kurjantás | geschrei III.341. — v. ö. *kalñ*, *çal*.

kälénäi pontosabban | pünktlicher III.535.

(*nir*-) *kalñ* *suj* vesszőágak zörgésének (ill. zörgéses) zaja | das Geräusch vom rauschen der ruthenzweige II.59. v. ö. *pum-kalñ* *suj* u. o. III.128.

kam : *kam* *vōtli* *jur-squtātēl* szedegető medvetalp köcsögével K.

kami silány *voj* ezüst | geringes silber III.6.

kāmñt puha, lágy | weich I.164. II.112.

kamkä nagy varsa | senkhamen I.152. — *kāmkä* id. P. 22.

kāmñämi meglágyul | weich werden II.401. *kāmñemi* id. *kāmñemi* lágyít | erweichen P. 27.

kamtä halom | haufen III.417. — *kamtē* id. P. III.523. —

kāmtä id. KL. III.480. — *kamtä-pāl* földhoporsok | kleiner hügel III.208. — *kāntä-poql* gyökérhalom | ein haufen wurzeln KL. III.481.

kan tér | platz I.3. *kwol-kan* padló | diehle II.164. — *kān* id. III.385. KL. 15. darab | stück III.449. *mō-kān* földszín | erdoberfläche K. II.230. *pōl-kān* utcza | gasse P. 22. *tēp-kān* szántóföld | acker P. 15. *kēp-tēn* id. AL. 60. — *kanēñ* téres | geräumig *kāññ* id. *kāññ* padlós | gediehl I.79.

kanñti tapos | treten II.289. *kāñti* id. AL. 78.

kank nagybátya | onkel II.21. 194.

kañsi elsorvad | auszehren, hinschwinden I.23. *kañsilāli* III.26. *kañsli* II.312. *kañslawé* (pass.) III.29. id.

kant harag | zorn III.9. — *kānt* id. III.370.

kantmaué megharagszik | erzürnen II.291. *kantmejawé* id. I.165. II.54. *kantmēlaxti* mérgelődni kezd I.58.

kāñturēñ l. *kāññ*.

kapaj rettenetes I.50. irtózatoss II.424. | gewaltig; istenadta : *jāñi* *mā-sajl* *kapaj* *ti* *nēlēm* nagy földomb az istenadta tünt im elém III.141. — *loñi* *kapajēm* vadászkutyám (*loñi* kopó) | mein jagdhund III.201. — v. ö. *kāpi*.

kāpak koresma | wirtshaus I.18.

kapalēm : *nañ* *χotēl-wit* k. *elēm-çalēs* te honnan került ember vagy NyK. 21:335.

kāpērti fáradoz, bajlódik | sich bemühen I.145. igyekszik | sich bestreben (a br.) II.127. ügyeskedik geschickt thun II.375. *am* *jotēm* *kāpērtē* 'in én velem huzakodol | du ringst mit mir II.202.

kapsāj mérges légyraj | ein schwarm giftiger fliegen II.219. — *kapsei* apró légy || kleine fliegen I.163. III.130.

kar rigó | drossel III.41. — *kār* id. III.91. *kwār-kwār* id. K.

kārāj tokhal | stör I.68.

karūk-žul ganajhal | mist-fisch III.502.

kārēs káresz-madár | eine art vogel II.185.

karēs magas | hoch III.510. — *kars* id. III.188.

karfi morog | brummen I.49.

karkām ügyes | geschickt III.455.

kārmítali megfigyel | beobachten III.223.

kars l. *karēs*.

kārt udvar | hof II.325.

(*kēr-*) *kartā* vas-sáncz | eiserne schanze II.69.

kartiñ dühös | wüthend II.265.

kartop burgonya | kartoffel T. 331.

kārwilti vigyáz, őrködik | acht geben, bewachen II.162.

kās kedv | lust I.39. — *koqs* id. K. *kās* id. T. 322. — *ness*

kāsi (*kassi* III.504.) mind hiába | alles umsonst II.116. *kāsiñ* vigásagos | lustig III.366. *žotāl-kāsiñ žontle* 'it bármérre lehet hallani | überall kann man es hören I.72. — *kaš-kaš* akár-akár | oder-oder P. 24.

kaš öcs | jüngerer bruder II.73. III.380. — *kās* id. K.

kasāj kés | messer I.7. II.122. *kasaji* II.33. — *kāsi* K. II.223.

kasāp-juw II.335. — l. *žqšēp-juw*.

kasāuw-jozł keszeghal | weisssfisch II.54.

kāsēli észrevesz | wahrnehmen I.49. II.265. III.144. — *kāsēli* K. II.232. *kāsēloqli* K. II.226. id. *pāri-kāsēlayti* visszatekint | zurückschauen K. II.232.

kāsi versenyez | wettstreiten II.116.

kasm sárga | gelb I.33. III.7.

kāsti előidéz | mittelst zauber rufen I.74. II.382. — *kāstēm*

žar-pikāt ti sēlēmā áldozatúl fogadott rénszarvas tulok-ját im megszerezte II.108.

kastel (postp.) át, -ig, -ra | während, bis, auf: *tāl-k.* a télre, *télen át* | während des winters; *ti vārmēl-k. qle'im taw-pālt* ezen dologra vagyok nála | auf, wegen dieser arbeit bin ich bei ihm 343. *man juw joztenuw k.* míg mi visszaérkezünk | bis wir zurückgekehrt sind I.94. — *kāstēl* id. KL. 18.

kāstul idéző ige | anrufung II.402.

kāt kéz | hand B. K. *kat* KL. *kāt*, *koāt* K. *koqt* P. KL. *kātkwē* kezecske II.292. *kātlā* kacsó | händchen I.98. *kātlā-pālēm* félkezecs-kém III.51. *katł-pogłāt* félkezecskéje P. III.523. *kātiñ* épkezü I.10. 145. *kātep* II.274. *kātpā* III.343. *koqtpā* ügyeskezü ill. kezű KL. III.491. *kat-tin* kész pénz | baargeld KL. 6.

kātēltap vízmerő | wassereimer II.333.

kātlāp medvetalp | bärentatze III.52.

kaššā sajtár | scheffel AL. 79.

kāwēnli hajtogat | beugen III.303.

kä ... l. részben *ka* ...

kāl ... l. *kwāl* ...

kälčēz torok | kehle T. 313.

kämp földhalom | erdhaufen K.

(*khām*-) *kämsértayti* összekuporodik | kauern P. 16.

kān sok | viel T. 322.

kāni ernyős | mit einem schirm versehen P. III.539. — *kān-tūrēn* ernyős süvegű III.257.

(*tī*-, *tu*-) *kāniñ* íme ez, az | dieser, jener T. 165.

tī-kānt rögtön, azonnal | sogleich AL. 61.

kāp (*tō*: *kämp*) halom | haufen KL. 6.

kāpi igen, nagyon | sehr AL. II.414. — v. ö. *kapaj*.

(*oqlēn*-) *kārkēm* ölbeli magzatkárm | mein schoosskindlein KL. III.485.

kārseltayti javúl, gyógyul | heilen AL. 54. *kārsti* helyreigazít, gyógyít AL. 69. — *kārselti*: *manērāi'* *kārseltēn'*-utān mire való volt neked őket bántanod | was hast du ihnen leides angethan II.66.

kās zseb | tasche K. I.169.

kāserli kártyáz | karten spielen I.22.

kāsi szeg | säumen P. 16.

kāslitapi odarak | hinstellen AL. 77.

kāsmelqwē (pass.) sárgul | gelb werden; *peł-kāsmelqwēs* tönkre ment | zu grunde gehen P. 22. — v. ö. *kasm*.

kāstel kedveért | zu liebe, um K. II.237. — v. ö. *kās*, *kāš*.

kāti macska | katze KL. 5.

kān malomkő | mühlstein K. P. 8. KL. 3. — *kāumēn* id. (?) K. II.232. — *kū* kő | stein T. 159.

(*šām*-) *kāwē* szembogár | pupille P. 8.

-*ke* (enclit.) ha, midőn | wenn, wann.

kēin gomb | knopf III.287. — *kēñn* id. III.99. *kīñ* id. P. 18.

kēinā könnyű | leicht 359. — *kinnā* KL. 18. *kuñkū* T. 153. id.

-*kel* (enclit.) ha | wenn KL. 23. P. 24.

kēl 1) kötél | strick II.416. — 2) beszéd | rede, sprache II.420. *kēlāñ* beszédes | redselig u. o.

kēli' láp | sumpfwiese, moor I.105. III.298. KL. III.347.

kēli látszik | es scheint K. 375. KL. 29.

kēlp vér | blut II.24. vörös | roth III.299. *kēlp-sēñyw* mámor | rausch, betäubung I.98. — *kēlpiñ* véres | blutig; *kēlpēñ* vörös | roth I.113.

kēlpawē (pass.) beverződik | blutig werden II.73.

kēm mód, mennyiség | art, quantität 346. *tī*-, *ta-k*. ilyen, olyan; *enunyre* | solcher, so weit; *mā mat-k*. a föld a mekkora | die erde, so gross sie ist I.146. *sāt-k*. egy hétig | eine woche I.4. — *kēmā'* *tī jēmētē* elmúlt | es ist vergangen I.4. — *kēmēl* módon, formán NyK. 21:329. 346. körülbelül | beinahe.

kēmiñ elmés | klug II.170.

kēmjei elmélkedik | sinnen II.170.

kēmpli 1) ruha széle, alja, szárnya | saum, schooss des klei-
des I.45. II.21. 93. 277. — 2) *tārēm k.* világ széle | ende der welt
I.34. *mā-k.* föld környéke | umgegend I.96. — *kēpēl* ruhaelő K.
kipli T. 164.

kēnās üst | kessel I.98.

kēñēs ügy (ill. tanács) | angelegenheit, rath P. III.521.

kēñēsti tanácskozik | sich beratschlagen P. 12. III.521.

keniñ tur bömbölő hang (medvéről) | brüllender laut III.287.

kēñ l. *kēñ*.

kēñs hirtelen, rögtön | sogleich, plötzlich T.

kēñsi l. *kēñsi*.

kēñsi ébred | erwachen II.97. *kēñsi* AL. 74. *kēñsamli* III.188.
366. *kēñsēmlī* KL. III.201. *kēñsēmlāli* AL. III.207. id. — *kēñsēlti*
III.188. AL. III.207. *kēñsēmti* III.164. ébreszt | wecken; *kēñsēltāli*
id. III.106. *kēñsēltaytīli* ébresztgeti magát III.321. — *kēñsi* K.
II.225. *kēñsenti* K. I.172. *kēñsenti* T. 309. ébred.

kēnt süveg | mütze I.35. — *kēt* id. KL. III.349. K.

kēpēl képpen, kēnt | gleich 346. *χulax k.* holló alakjában
II.295. *χotēm-k.* valamiképpen | irgendwie 346. *kēpēl-kēpēl* úgy —
mint | so — wie I.151.

kēr 1) vas | eisen 2) sáncz | schantze II.213.

kēriñ, *kērēñ* 1) vasból való | eisen *ūs kērēñ jiw-ültte* a sán-
czoszlopon keresztül II.213 II.213. — 2) pikkelyes *pākū* czirbolya-
toboz | beschuppter tannenzapfen II.78. — 3) kerges *nāñk* fenyő |
tanne mit harter rinde II.26. — 4) *k. χansāp* csipke himzésű | spit-
zenbesetzt III.35.

kēr vminek belseje | das innere — *kērt*, *kēt* -ben | im; *kēñ*
-be | in's; *kēr-pql* -ból | aus KL. AL. P. — *kīt*, *kīñ* id. FK. v. ö.
kiwēr.

kērāχ kell | bedürfen T. 166. — *kogrēχ* id. K. I.169.

kērās meredek hely | anhöhe III.242.

kēreji fölház | anziehen III.427.

kerék bűn | sünde K. 373. (or.)

kēri fűz, tűz | reihen, schnüren, nesteln D. köt | binden
II.122; — befog | einspannen II.21. 112. *kērīlāli* id. II.253. *ju-kērs*
bennakadt | stecken bleiben T. 313.

kērīli botlik | stolpern K. 378.

kērīnañkār sākmiñ sa'i numpālēn a szétomló (?) napheví
fürtök fölé II.322.

kērīlēxti merészkedik | wagen T. 159.

kērsāli fürdik | baden II.327.

kērsawē meghorzosolódik | streifen I.113.

kērsētānti vágódik | einschneiden, *sairēp nōlā tūjtnē k.* a fejsze

orra a hóba v. | die schneide der axt schneidet in den schnee ein III.462.

kérsti készít magának | sich bereiten K. I.169. — *kérsztyti* készülődik | sich vorbereiten K. II.223. *útra* készül | reisevorkerhungen machen K. II.170. *kérséltáli* mozgat | bewegen III.417.

kért igazán | wahrlich KL. 23. *kért táx* éppen így | geradeso T. 319. *kértiñis igazán* T. 320.

kés 1) káka | binsengras II.381. *kész sás* KL. III.347. — 2) *khwql-kés* reggel, reggeli időben | morgens 380.

kés ... l. *kéns* ...

késéli füttyöl | pfeifen K. 396. — *kisi* id. II.67.

késétépti gáncsesal elcsúsztat | ein bein unterschlagen, zu boden werfen P. III.523.

kési üveg | glas III.126. K. II.377. — *kusu* id. T. 185.

-két 1) l. *ként*. 2) ha, midőn | wenn, wann (enclit.), *-kétel* K. *ketél* P. III.523. id. [T. 331.]

kėti küld | schicken B. K. AL. — *ketitáli* id. II.248. *kiti* *kíyr* l. *káyér*.

kül sógor | schwager II.308.

kilkäti csiklandik | kitzeln AL. 54.

kímét rozomák | rosomak III.527.

kin l. *kér*; — *kín* l. *kéñ*.

kinnä l. *kéñä*.

kinsi keres | suchen I.1. II.45. K. I.170. *kinši* id. KL. III.349. P. III.521. — *kénsi* keres, vadász | jagen K. I.167. II.226. — *kinsi-láli* vizsgál untersuchen III.392. — *kisséytláli* keresgél, herumsuchen I.109. *kisszati* II.177. *kisszatáli* II.164. id.; *kisméji* id. III.384; vadász III.384. *késéyti* id. K. 396.

kinši *kisemti* l. *kénsi*.

kipli l. *kempli*.

kirt: *kirt-nólp-ekwä* fáczánkacsa orrú asszony | die frau mit der fasanen-nase I.19.

kis abroncs | reif III.394. II.310.

kis ucczu (kutyanak) KL. 46.

kiséti csúszik | rutschen P. 21.

kisi l. *késeli*.

kiskä macska | katze AL. 77.

kiskáli sejt | ahnen T. 324.

kisti hajlít | biegen II.311. *kerekít* | runden II.372. — v. ö. *késétépti*.

kit kettő | zwei — *két*; *kit* T.

kiti kérdez | fragen — *kitili* I.74. *kitili* AL. 64. *kiteli* P. III.523. *kitili* K. I.169. *kitapi* I.8. *kitépi* u. o. *kitípi* I.81. *kituli* T. 328. id. *kitilaxti* kérdezősködik I.71. [kénši.]

kíti 1) l. *kėti*. 2) *nuñk-kitim* felköltöm | wecken P. 15. v. ö.

kiuti köszörűl | schleifen P. 15. II.229. *kiutkätne* öxytēs
köszörű kö | schleifstein K. II.223.

kiwér, kiwr 1) belső | das innere — *kiwér-t, -né*, B. K. -nél
B. *keurt* K. *kiwér-pogl* K. -ben, -be-, böl | im, in, aus. — v. ö. *kér*,
kwir. 2) üreg | höhle I.152. tál | schüssel III.199.

koamélt kemény | hart KL. 27.

koät l. *kät*.

koxtali szalad | laufen AL. 77.

koip dob | trommel II.428.

koji követ | verfolgen II.96. III.96. *koilili* id. II.189. *kojmiti*
id. II.91. üz | nachjagen 63. *kojili* megmozgat ill. megvizsgál
II.418.

koji magzat | sprössling II.354.

(*jglé-*) *kolékhti* aláassa magát | sich vergraben K. II.224.

köm kis idő | ein wenig zeit II.190. — *küm* pillanat | augen-
blick I.35. II.19. 121. (u br. 341.).

kāmlemi l. *kamiämi* — *kamté* l. *kamtä*.

konšé kér | verlangen T. 333. — v. ö. *kénsi*.

koqrēx (tat.) kell | bedürfen I.169. — *né-koqrēx* mi végett, mi
czélból | wozu K. *män-kāqrēx* P. 23. *mär-kāqrēx* AL. 62. id. *koqrkäi*,
jémti szükséges | es ist nöthig K. — v. ö. *kērāx*.

koqs l. *kās, kwos*; — *koqt* l. *kät*.

kōpēka kopek KL. 47.

(*puñk-*) *kopit* koponya | schädel II.298.

(*il-*) *korēpti* kiélesít | schärfen T. 311.

korol (or.) király | könig T. 307.

korpkis hegyesen, élesen | spitzig, scharf (adv.) T. 320.

(*tgu-*) *kqrti* megmerevedik | erstarren K. 372.

kosér kártya | karten P. 28.

kot-köl akár-akár | ob-ob K.

koté köt | binden 308.

kotmel kötés | verband T. 308.

köt (or.) év | jahr T. 307. *küt* id. 318.

kőzēsti meggaragszik zornig | werden K. 398.

kōm erő | kraft K. tehetség | kraft P. 23.

kōñerali görbül | sich verbiegen P. 13.

kōññi sikamlík | gleiten P. 22.

kōr kemencze | ofen K. 376.

kōrsēnti busul | trauern K.

kōsnēs ablak | fenster K. III.126. *kušnäs* id. P. 18. *kwōsnäs* id.
K. I.231.

kū l. *käu* — *kuyr* l. *kayēr* — *kujé* l. *kwäji*.

kukkuk kakuk I.39.

kuł ördög | teufel, *kuliñ* I.5. — v. ö. *χul*.

kuł szövet | stoff K. 388. — v. ö. *khul*.

- küläti* szétszóródik | verstreut werden I.62.
kuleiti setál | spazieren 340.
kum-pāl hegyetlen | ohne spitze III.13. *kum-pāl ālnē saw*
lujmäs hegyetlen sok törővas.
kūm l. *kōm*.
kumlīn pettyes | getüpfelt II.362.
kun l. *kwān*.
kunällem: *ä k. ti oumnēl* nincs nyugtom ettől a betegségtől |
 ich habe keine ruhe von dieser krankheit T. 160.
kūnäs 1) göngyöleg | ballen II.28. — 2) csöngetyű | schelle
kunäs — *iñ*, — *pā* (adi.) I.45. II.316.
kuñēr szegény | arm II.311. *kuñerak* (dimin.) II.17.
kuñkä l. *kēñä*, *kuñkäs* adv. T. 319.
kūpnit könnyű | leicht I.132.
kūr 1) kohó | schmiedesse II.298. kemencze | ofen NyK.
 22:49. *kwīr* id. T. 311. — v. ö. *kōr*. — 2) l. *kwīr* belső.
kur láb | fuss: *jāsiñ-kuriñ sēs-vojiñ-ñoyi* kezes lábas háncs-
 vastagságú hájas hús II.33.
kurili ordít | brüllen KL. 20.
kuritawē csattog | knallen I.14. *kuritanē* csattogás | knall I.1.
kuritēnē id. I.13.
kūriti összerombol | zerstören III.29.
kurkä-ñol bárka | barke II.55.
kursip tekercs | gewinde I.18.
kūs egy szűrfajta | eine art pelz I.152.
kūs abroncs | reif T. 312. — v. ö. *kis*.
kūs merőkanál | schöpf-löffel KL. 14.
kūsāj gazda | hausherr II.112.
kūšēri göngyölődik, zsugorodik, ránczosodik | sich rollen,
 einschrumpfen, runzelig werden P. 14.16. — *kūšeri* id. AL. 77.
kūsmāñ mámomoros | berauscht: *k. sēñxwēn* részegséged
 mámora II.362.
kuśnāñ adományozó | verleihend: *tūjā uj k. xāñ* tavaszi álla-
 tot a. király II.350.
kuśnēs kovács | schmied III.13.
kuśnäs l. *kōśnēs*.
 (*kwān*-) *kušpi* leesik | hinunterfallen P. 14.
kusu l. *kēsi*.
kušux kürtő | rauchfang T. 318.
kūt l. *kōt*.
kutšuwē lerészegszik | sich berauschen I.69.
 (*laḡ*-) *kültérti* körül-kerít | umringen, einfassen AL. 61.
kūs ablak | fenster — v. ö. *kōśnēs*.
kwālī kötél | strick B. *kwalī* P. 8. *kwālī* K. II.222. *kwoglī*

KL. 2. *kwǎl* P. 17. *kālu* T. 155. — *lāñyā-kwālǎ* at *āstēs* szava-
beszéde be sem fejeződött I.119. — v. ö. *kēl*.

kwāli B. *kwǎli* K. *kwǒli* KL. *kāli* T. fölkel | aufstehen I.6.
K. I.167. KL. III.203. T. 309. kiszáll | hinaussteigen II.83. kimegy |
hinausgehen I.4. K. II.222. KL. III.345. szétágazik (a folyó) | sich
verzweigen III.335. nő | wachsen T. 317. — *kwālélāli* I.4. *kwālilāli*
II.181. *kwǎlēpi* K. I.167. *kālāpi* T. 159. id. *kwālēpi* megtámad |
angreifen űs a várost II.91. *kwāltapi* id. III.163. *kwālēpayti* fölkere-
kedik | sich erheben II.219. *kwālti* fölkeleszt | aufgehen lassen
jāñyēp a holdat I.121; visz | tragen I.3. 29. *kwāltilāli* visz II.243.
khǎtēl kwālenti fölkel (a nap) | (die sonne) geht auf (*khulanti* id.)
AL. 77. *khǎtēl kālāntnē ur* napkelő táj T. 330. *kwālpā jāñyēp* kelő
hold | der aufgehende mond I.121. *ut nuñ-kāli* a víz kiárad T. 309.
ñoul pošēmēl kāltilēm a húst füsttel járatom a. a. megfüstölöm |
fleisch räuchern T. 160.

kwāsértāwē: *sāmām pašēmñē kwāsértāwēi* (pass.) szememet-
égeti a füst | meine augen brennt der rauch P. 25.

kwat (igek.) el, meg | ver: *kwat-jarili* elfelejti | vergessen,
kwat-rǎytēs megijedt | erschrecken AL. 61. — v. ö. *khwǎt*.

kwā ... l. részben *kwo* ...

kwāji nyomon jár | folgen P. 27. *kujē* id. T. 327. *jit-kwāj-*
mēti nyomoz. P. 14. *jit-kwāji* követ, üldöz | verfolgen K. 372. —
v. ö. *koji*.

kwānkā át, keresztül | durch, über KL. 14. — v. ö. *kañghq.*
kwār-kwār l. *kar*.

kwārēx tyúk | huhn AL. 56. P. 17.

kwārt ing | hemd K. I.169. KL. 14. AL. 56. P. 15. *kwārt-*
mowēs fehérenemű | weisswäsche P. 13.

kwāsemlenti gyúlad | sich entzünden KL. 17. *šimēm kwāšau*
(pass.) szívem ég, kesereg | mein herz brennt, trauert P. 25.

kwāššaus (pass.): *šūk-ūt pǎrsēl tǎil kw.* a tejet szeméttel tele-
keverte AL. 78.

kwāt melyik | welcher AL. 59.

kwīr, *kūr*, *kēr* FT. *khul* belső | inneres, *kwīrt*, *kūrt*; *kwīrēn*
bent; be | drinn, hinein T. 313. — v. ö. *kēr*.

kwīr l. *kūr*.

kwq ... *kwoq* ... l. részben *kwā* ...

kwol B. *kwāl* K. KL. ház, sátor, szoba | haus, zelt, stube —
kwāl-kān padló | diehle K. *kwālēñ qñšuy*, *nē* házi gazda, asszony |
hausherr, hausfrau K. I.166. KL. III.355.

kwǎlēñ éppen | gerade, *kw.* tokh éppen úgy | gerade so K.
kwolās liszt | mehl 348.

kwon B. *kwān* D. *kun* T. *kwǎnē* FK. ki, künn; félre | aus,
hinaus; abseits. — *kwon-ā*, *-āl*, *-al* ki, kifelé, *-ēl* kívülről; *kwān-ē*,
-ēl id. *kwānt* künn AL. 60. *kuni-pāl* külfél T. 309. *kwonnū* odább |

weiter fort III.119. *kwānēx* külső | äusseres — Igek. ki, el, meg | hinaus, weg, ver- : *kwon-mini* kimegy, *kwān-ašti* elkészül KL. 30. *nān kwān-sailēm* kenyeret megtörök AL. 61.

kwoni-χātpā akárki | irgendwer II.129.

kwons, *kwoss* B. *kwāns* P. *kwās* P. KL. köröm | nagel; marék | die hohle hand B. I.129. — *kwoss-kēr* köröm I.163. 154. *kwoss-kēr-nāl* fricska | nasenstüber I.6. *kwospā nāl* horgos nyíl | pfeil mit hacken II.168.

kwonsi karmol | kratzen I.30. *kwānsi* P. 27. KL. 34. *kwon-sēsli* vakar | kratzen I.131. *kwonsiti* körmei közé fog I.16. *kwonsi-tayti* kapaszkodik | klettern II.120. *kwāšētāyti* összekarcolja magát P. 27.

kworēs 1) menny | himmel I.45. III.116. — 2) életkor | lebensalter II.286.

kwoss B. *koqs*, *kwqs*, *kwqse* K. *kwōš* P. *kwās* KL. a mint, habár | als, obwohl; legalább | wenigstens B. *ti-kwoss* hiába | umsonst I.145; bárhogyan | wie immer; *ta-kw.* id. *kwqs-nār*, *kwqs-khon-nār* bármi, bárki | irgendwas, irgend jemand K.

kwōšér csikos evet | eichhorn III.124.

(*χot-*) *kwōšertawē* (pass.) összepörzsölődik | versengen III.225.

kwōšnā-pārā kopott suba | abgetragener pelz III.527.

kwoss l. *kwons*.

kwossēm 1) nyírhéj puttony | putten aus birkenrinde II.204. *kwāššēm* id. KL. III.493. — 2) hátí batyú | bündel auf dem rücken III.341.

kwot : a szarvasfélék lábszárbőre II.22. 113.

kwotēl B. *kwātl* KL. közép | mitte; *kwotliñ sun kwotēlkātān* közepes szánom közepébe II.247. *jā kwotēlrišemt* folyócskám közepében II.160.

kwōšēlti suhogtat | rauschen lassen : *om tōsēm pumēt kwōšēltām*, *khwqtē joytam* én a száraz fűvet suhogtatva, hova jutok el K. *kwōšnās* l. *kōšnās*. [II.224.]

L.

la'il láb | fuss B. *lōl* K. KL. — *la'il-kēr* talp | sohle I.2.

la'iltit lábnyilas; *kēmplinel la'iltit-nupēl jolāl lewētaytēs* a ruha szárnyából a lábnyilas irányában lefelé huzakodott II.19.

lax : *χum-lax totné jūtpēm b a j v i v o* pánczélom | mein kriegs-panzer I.119.

lāx, *lāx* l. *lāñx*.

laxāti törekszik | streben I.107.

laxēr pánczél | panzer I.98. II.22.

lāxi l. *lāwi*.

laxw l. *lakw*.

laj 1) alvilági | unterweltlich II.350. *lai* id. II.354. — 2) kiseded *āri* leány | kleines mädchen III.225. *lajiñ* id. III.233.

laji dob | werfen III.379.

lāki labda | ball II.182.

lakw kerék | rad II.311. *lakwiñ* kerek | rund u. o. — *lakwä* : *sarni* l. *kit sāpāk* arany patkós két csizma | mit gold beschlagene zwei stiefel II.315. — *laɣw* kör | kreis KL. 14. környék | gegend KL. III.345. — *lakw* karika | ring P. 10. — **Névtótó**: *ūsā lakwā* város szerte | durch die ganze stadt hindurch II.207. keresztül | durch I.15; *laɣwā* körül | rings KL. 14. *laɣw*, *laɣ* id. P. 16. *laɣwē*, *laɣu* szét, körül K. 376. *laɣu* mindenfelé | überallhin K. II.225. *lēɣ* (*lēɣkēm*) körül T. 315. — **Igek.** *lakwā*- szét B. *laɣ*- AL. *laɣw*-, *laɣ*- P. *lēɣ*- T. körül | ringsum, um-

lakw sűrű | dicht, II.113. III.195. *lākw* id. I.98. III.270.

lakwi B. *lākw* K. KL. AL. érkezik | ankommen I.21. lép | schreiten II.67. lopózkodik | schleichen III.84. KL. 29. *jw*-*lakwi* betoppan | plötzlich eintreten II.66. *akwān lakwsēt* egymásra borultak | sich umarmen I.31. II.22. mozog | sich bewegen III.395. AL. 69. K. II.227. 229. (*ā* l.) lecsúszik | abrutschen I.62. *jw*-*tāl lakwi* ölfát rak | klafferholz auflegen K. 399. — *lākw*ti mozdít | bewegen K. 372. *lakwelti* ugrik | springen II.129. *lākwēlti* (*ā* l.) id. K. I. 168. II.225. *lākwēltāɣti* indul | aufbrechen AL. 54. *lakwɣati* búvik | sich verstecken 347. *lākwēntāɣti* (*ā* l.) átsuhan | huschen FK. I.170.

lāl ellenfél | gegner, feind II.41. — *lālt* ellen, szembe | gegen, gegenüber I.5. (visszafelé | rückwärts I.17.); — *lālt* KL. 16. P. 19. *lālt* K. 378. *lēt* T. 315. id. *akw* *lālt minēsi* egymásnak neki mentek II.375. *ākwlālt pēs* egymással szemben KL. 14. *lēt-pis* id. T. 315. — **Igek.** szembe | entgegen.

lālēpti megigazít | richten K.

lām B. *lōm* K. *lām* KL. T. 1) zelnice | kaulbeere II.271. K. III.126. KL. III.483. *lām-jw* zelnicefa III.91. *lāmēñ*, *lāmāntēñ* zelniczés KL. III.483. *lāmāntēñ* id. AL. III.207. — 2) bogó | beere T. 314. — *lām-uj* I.163. *lām-uj* I.119. szunyograj | ein schwarm mücken, *lām-ojkw* szunyogocska | eine kleine mücke KL. III.487. *lāmi* szunyog P. 8.

lāñɣ beszéd | rede II.399. üzenet | nachricht I.35. *lāɣ* id. I.79. tanács | rath II.418. — *lāɣ* szó | wort D. beszéd KL. 3. (tő: *lāñɣ*- K. de v. ö. *qm lōñkhēm* K. I. 168. *lāñkh*- KL. *lāñgh*- T. *lōñgh*- P. III.521.).

lāñsiñ puha | weich II.58.

lāñsumē meglangyúl | lau werden T. 323. *jel-lqñši* id. P. 15.

lap- B. *läpe*-, *lāp*- K. *lēp*- T. igek. pl. *lap-mayilēm* bedugom | zustopfen; *ulā lap-ɣarititā* a tüzet eloltja | das feuer verlöschen 348. *jōmē lāpē tuštilēm* a folyót elzárom | den fluss ver-

sperren K. 376. *ustél lép-püntilém*, az asztalt betakarom | den tisch zudecken T. 312.

lapä közel, közelre | nahe II.5. *lapät* közelben | nahe, in der nähe, *lapaté* id. III.123. *lapän* id. 151. *ta lapänü* erre közelebb I.61. *lap'-iles* id: *lap'-ilés älém-kém paulétté älém-kém mir a nép*, mely a közelben létezett falvakban élt I.79.

läpi elfér | platz haben I.34. 71. *loapi* id. K. *läpi* AL. 70. *läplayti* id. I.157. — *män läptal ti patmät a földön* kezdenek el nem férti I.156.

lapi emelkedik, fölkerekedik | sich erheben II.317. *läpi* id. K. III.129. AL. 77. — *lapiläli* II.253. *lapiläléyti* II.329. *laplawé* I.45. *lapéji* I.18. *lapejémtuwé* I.6. *lapejälawé, lapejéptüwé* I.10. id. *xotél lapi* hogy bírja ki I.27. — *laptal föl* nem érhető | unerreichbar: *josä nol l. pal ur kinse'im* hótalp orra, melyre föl nem emelkedett, oly sűrű hegyet keresek III. 94.

läpi ágernyő | gezweige III.188. lombornyő | laubwerk III.510.

lapka bolt | gewölb I.14. *läpkä* id. I.48.

lärés szekrény | schrank II.313. III.59.

larpi forog | sich drehen I.6.

[267.

larki terebélyes galyú (*tari'* fenyő) | breitästige (tanne) III

larpi: *Sät-pupi'-larpi-nāj* hét istenkét-teremtő — asszony II.322.

larséx rongyocska | lumpenzeug III.91.

(*pél-*) *larsätayti* szétmegy | auseinandergehen P. 22.

larsin rovátkos (*xurpä* szélű) | ausgekerbt II.314.

lāsél lassan | langsam III.361. *lāsél* K. I.171. *loqšél* K. P. 21.

lécäl id. T. 320. *loqšél, loqšit* csendesen KL. 19. *loqšéx* lassanjáró K. III.131. *lāséläkw* lassacsakán I.7.

läsi leskelődik | lauern III.120. *läsi* id. T. 153. *jäl-loqši* megles | auflauern K. 374. *lāsepi* id. III.380. *loqškati* lesbe áll P. III.523.

lat érték, minőség | werth, qualität — *kit latél* kétféleképpen | zweifach; *xumitü latél nētü jis férje* helyett neje jött | anstatt 345. — *ton-lat* akkor | damals K. 379. *ton-lät* az alatt | während dessen K. II.233. *ton-loqt* erre | hierauf, nachher K. II.228.

lätéx szó | wort I.45. III.30. nyelv | sprache: *lā lätéxél* osztják nyelven 329.

lätiñ szó | wort I.137. 146. üzenet | nachricht II.207.

lathati alasüpped | sinken III.6. *lathäti* id. III.40.

latt mérték | maass P. III.523. — *lätt* id. P. III.521.

läwi B. *läwi* K. P. *läwi* (pres. *länt*) T. *läri* B. *loqri* KL. *läi* (tő: *lqy-*) AL. mond, szól | sprechen, sagen; rendel | verordnen I.22. ígér | versprechen P. 29. *läwäslén* áldd meg | segnen I.73. *läri* hív | rufen II.116. v. ö. *lä'inüt tori'* hívására u. o. — *lawéli* emleget | oft erwähnen P. III.539. *läwälti* III.271. *lqolti* K. II.222.

KL. 12. id; *lāwīlālī* megszólal | anfangen zu reden II.244. *lāwē-pānti* kikotyog | schwatzen 345. — *latti* mond K. KL. P. *loḡtti* K. I.166. *lattenti* beszélget KL. III.481. *loḡṡṡati* id. K. I.166. *lausi* ígér | versprechen 329. *laukti* AL. 64. *lauṡṡti* KL. 31. id; *lauṡṡati* mondódik KL. 31.

lauti pörlekedik, káromol | zanken, schmähen I.35. III.472. *lautnā* szidás | das schelten I.20.

lauti l. *louti*.

law düh | wuth II.12. — *law* III.371.

lā . . . l. részben *la* . . .

lā 1) közelebb | näher, *lātā* közelben | nahe T. 312. —

2) *tuj-tārēm-lā* nyár táján | zur sommers-zeit T. 319.

lāṡ jó (adi.) *lāṡkīś* jól | gut adv. T. 320.

(*kwān-*) *lāṡti* kiver | hinaussschlagen P. 14.

lāj : *lēi* K. *lij* KL. *lī* AL. *lēri* P. vet, dob, lö | werfen, schiessen — *lājenti* dob KL. 33. *lājēpi* lö K. 396.

(*son-*) *lāli* (dual.) szántalpak | schittenkufen K.

lāli alkudozik | unterhandeln K. II.238.

lātti illik, odavaló | passen AL. 79. *tok lātti* úgy lehet | es mag so sein KL. 22. *tašnā lāllāsēm* kész lettem | ich wurde fertig AL. 57. *lāṡṡti* készentartva rendez | ordnen III.429. *lāṡṡṡṡti* egyezkedik | sich einigen AL. 77. *lāṡṡṡṡti* id. P. 10. v. ö. *lālēpti*.

lām leves | suppe T. 153. *lām* P. 15. *loām* K. id.

(*il-*) *lāmtus* (pass.) megveszett *āmp* a kutya | der hund wurde wüthend T. 307.

lāñ jég | eis T. 158. *lāñ-ōum* hideglelés | frostiges fieber u. o.

lāñḡst a jégen T. 307. — l. *jānk*.

lāñkwī szerszám | werkzeug III.44.

[II.419.

(*terēn-*) *lāñsāñ* kór gyötörte | von krankheit gepeinigt

lāpel l. *lāpel*.

[KL. 20.

(*lāp-*) *lāpēpi* bereked *turēm* a torkom | heiser werden

lāpkhē susog | flüstern, säuseln T. 313.

lāskhān test | körper: *nār lāskhānēl* meztelen testtel | mit nacktem körper; *nār lāskhāniñ āitām* meztelen ember | ein nackter T. 320.

lāt darab | stück KL. III.487. — *khqtēl-lātēl* napról napra | von tag zu tag; *jāmp-lātēl* havonként | monatlich T. 317.

lātnē : *nḡyer* l. *opi nāj* czirbolyatoboz k o p á c s o l ó (pickend, klopfend) nénédasszony III.205.

lātti ropog | krachen : *kātānēn lāttiketēn* ujjai a mint ropognak II 67.

lātti olvas | zählen III.201.

le l. -li. — *lēy* l. *lakw*.

lēin evet | eichhörnchen I.4. *lēin* P. III.521. *līin* KL. III.203.

līn KL. III.355. *lēn* T. 160.

lęyti szegez | vernageln P. 17.

lei fark | schwanz II.345. *leipä* (adi.) I.64. *lętänel* farkánál K. II.227. *lę KL.* 46. *lę AL.* 55.

leimati l. *lewäti*.

(*ju-*) *lekęmi* belök | hineinstossen K. II.238.

(*nukh-*) *lęki* rak | legen, schichten: *tat-jiw* *tällä nukh-l.* a tűzi fát öllé rakja AL. 57. — v. ö. *läkwi*, *lakwi*.

lękw sógor, a férje bátyja | schwager II.81. KL. 2.

lęlé lélek | seele K. *lęl* T. 321. *lęl* P. 8. *lęlęn* eleven | lebendig K. II.231. elevenítő | lebendig machend K. II.230. *lęlt* elevenen T. 321. — v. ö. *lęli*. [P. 15.]

(*nuńk-*) *lęleis* (præt.) föltámadt, ill. föllélekzett | auferstehen.

lęmęs ronda | schmutzig K. II.238.

lęn, *lęn* l. *lęin*.

lęn II.198. *lęńk* I.31. *lę* K. II.239. KL. 3. T. 314. (tő: *lęńk-*, *lęńkh-*) szeg | nagel.

lęńkę egér | maus III.148.

(*lap-*) *lęńkhtęsi* bedug | verstopfen I.163.

lęńkw fejsze | axt III.469.

lęntęti reng | schwanken II.313. *lęntęlti* rengedeztet | erschüttern II.91. — *lęntęi* hullámzik | wogen I.29. *lęntęenti* dagadozik | anschwellen I.61. *lęntęltęntawę* (pass.) id. I.61. — *lęntęn tęręm* 1) rengő ég II.213. 2) *lęntęn t.* dagadó oczeán I.61. 3) *lęntęn sęris* tápláló (?) tenger II.291. — *lęntętenę* rengedezés: *lęntęn tęręm lęntętenęt* *sujti* rengő égnek rengedezése hallik II.213.

lęntępiji letakar | bedecken II.424. — v. ö. *lępi*.

lęptę lepedő | decke: *jęmęs lęptęl lępawęm* jeles lepedővel takarnak be engem III.318.

lępi terít, takar | decken, bedecken II.316. 321. KL. 20. K. III.129. *lępi* K. III.129. *lępęli* III.151. *lępęmti* I.33. id. *lępsayti* betakarózik 329. — *lępliń* takarós, ill. takart | bedeckt II.321.

lęs vadászhurok | jäger-schlinge III.4.

lęčęl l. *lęčęl*. [I.101.]

lęsi enyvez | leimen III.307. *lęseyti* ragaszt | zusammenkleben

lępiji elsorvad | auszehren, siechen II.382.

il-lešti 1) megigazít *toqt* tűzet | das feuer richten KL. 19. P. 14. *nuńk-lešti* (a kést) megjavítani, megfenni, (messer) schleifen P. 15. *toqt-lęsp-ji* tűzi piszkafa | ofengabel P. III.539. — 2) olt | löschen: *palwęs lęstnę kęr-kęt* gyertyaoltó vaskéz a. a. koppantó | lichtscheere P. 27. — *lęstęli* csillapít | stillen: *simęn* éhedet I.3.

lęt l. *lęlt*.

lętki kopogtat *ou* ajtót | an der thüre klopfen K. 399. *nuń-lętki* felbugyog | aufsprudeln T. 311.

lewäti lehűz, előhűz | herab-, hervorziehen III.107. II.219. (ę l. II.174.) *lewätęli* (ę l.) id. III.384. *lewętayti* huzakodik II.19.

(ē l. II.83.) — *leuteli* kivon II.237. *lēmumati* leveti *sawä* bőré | die haut ablegen II.295. *leimati* kihúz *kasājä* kését | das messer ziehen I.17. *lunt-sqw* leveti ludbőré I.28. (ē l. III.362.).

li . . . l. részben *le* . . .

-*li* vajjon, -e | ob K. T. -*lë* P.

lër vet, *lõ* | werfen, schiessen B. *liššenti* *lõ* I.6. *liṣṣaxti* eldobja magát KL. 33. — ö. v. *läj*-

liṣwi mozog, locsog *üt* a víz | sich bewegen, wallen (vom wasser) AL. 79. — v. ö. *lākwi*.

likmi hozzájut | dazu gerathen 328. *likmēti* találkozik vmi-vel | antreffen III.120. — *likti* leesik ill. levetődik | fallen AL. 78. *kwon-likti* kirepül | hinausfliegen II.83. — v. ö. *lākwi*, *lakwi*.

lili lélek | seele II.365. lélekzet | athem I.17. *lilisamä-mūs* a mint lélekzett I.6. v. ö. I.1. *lili-äp* lehelet | athem I.8. *lili-ät* id. KL. 23.

liliñ eleven | lebendig I.29. *liliñ sarni* ragyogó arany | glänzendes gold I.31.

lilijēti éleszt | zum leben bringen I.44. 129. *lilti* 1) lélekzetet vesz | athem holen I.1. — 2) ordít | brüllen: *uj-āñs liltimē ti sūlintāli* az állatöreg im ordítva ugrándoz III.380.

lipelē ujra, ép most, ujonnan | wiederum, soeben, neulich I.29. II.260.

liñmi lazúl | erschlaffen 348.

lipēs: l. *puñkēl unli* szabad (be nem takart) fővel ül | baarhaupt sitzen I.29. — v. ö. *lēpi*.

(*kwän-*) *lipēsti* kiloccsan | herausspritzen P. 14.

lipkiti takarózik | sich zudecken T. 308. — v. ö. *lēpi*.

lā . . . , *lo* . . . l. részben *la* . . . és *lu* . . .

lā osztják 329.

lāṣ B. *loqkh*, *lōkhw* KL. *lōkw* P. III.523. zúg | winkel II.269. III.55. *šāris-lāṣ* tengerből | meeresbucht I.135. *sūp-l.* szájböle | rachen I.161. *tus-lōkhw* id. KL. 46. *kuzr-loqkhēmnē* keblem zugába KL. III.487. *tuz-lāṣēt* maga magában ill. maga belsejében T. 313.

(*ār-*) *lāṣ* versenyt | um die wette AL. 78.

lāṣiji betör | einbrechen III.60.

lāṣšē fölreped | spalten, bersten T. 160. *khāp pāl-lāṣṭalus* (pass.) a ladik széthasadt T. 316.

loṣš- csikland | kitzeln: *ām loṣšmēñ-khqr qsem* én csiklandós vagyok — *loṣšlilēm* csiklandoztatlak | ich kitzle dich T. 331.

lākhwi gombolyít | haspeln K. 399.

lohkw zörget | pochen K. — *kwän-l.* kiver | hinausschlagen, P. 14. *jel-l.* levág, leszúr | niederhauen, erstechen P. 15. v. ö. *lāṣti*.

lqim fejsze | axt P. III.523. *lqim-ṣal* id. III.431.

lōkw l. *lāṣ*.

lokwi kúszik | klettern P. III.523. *lokventi* id.

- lalta* folt | fleck AL. 54. *loltä* id. I.165.
lām leves | suppe P. 15. *loqm* K. *lām* T. id.
lōm darab | stück K. II.239.
lomēt láng | flamme K. 373.
lāmzati földagad | anschwellen III.423. *lāmzēpāli* id. III.531.
lāmzēnti taposgat | treten AL. III.207.
lāmji közeledik | sich nähern III.84.
lāmp lompos lépés | schlotternder gang KL. III.203. *lāmpä*,
-ēñ lompos | schlampig u. o.
lāmpēzji áttalpal, átlompol | durchschreiten KL. III.203.
lāmsāñ lompos | schlampig III.441.
lāmt rész | theil III.151. *mā-l.* földdarab I.135. *tūjt-loqmt*
hófolt KL. III.345. — *nār lāmtiñ* zum meztelen (ruhájú) férfi | ein
nackter mann II.60. v. ö. *nār lāmtēl jāli* P. 10.
lōmti darabokra vagdal | zerstückeln K.
lāñz 1) út | weg I.12. — *lōñkh* K. II.232. *lōñkh* P. 18. *lōz* (tő:
lōñkh-) KL. 3. *lāñ* T. 155. id. — 2) nyom | spur II.125.
lōñz-itaxti fáradozik | sich abmühen I.71. czibálgat | zerren
I.26. *lāñz-itaxti* küszködik | ringen II.74.
(*juv-*) *lāñzēli* haza visz | nach hause tragen III.235.
lāñi kopó | jagdhund III.208. medvebocs | bärenjunge KL.
III.351. *lōñi kapajēm* vadászkutyám II.201.
lāñmatē meghasad | bersten T. 307.
lāñzä, -*āl* a folyón lefelé | strom abwärts B. *lāñzē*, *lāñzal*,
lāñkhal K. II.223. *lāñkhq* stb. KL. *lānghq* AL. id. — *lāñzālñ* *jākēm*
lefelé vivő folyócskám II.243.
lōqskēti lecsillapodik | sich beruhigen K. 396. — v. ö. *lēsti*.
lōqtēlp monda | sage K. I.166. [II.325.
lāpant lapu | klette AL. 55. *tūr-lāpānt* tavi tünderrózsalevél
lāpātali ság | flüstern P. 13.
lōpēzti lebegve tovaftut *pqt* a réeze | flatternd davonlaufen P.
27. v. ö. *tquliñ lōpēñkēl* szárnyas lebegéssel | mit flatternden
flügeln u. o.
lāpēl (postp.): *paulä-l.* *jāli* falunként jár | von dorf zu dorf
gehen 349. — *lāpēl* id. *khātēl-l.* naponként | täglich KL. 18.
lōpēñ l. *lōpēzti*.
lōpēsti talpa | schreiten K. II.224. *lōpēstenti* csapdos a szár-
nyaival | die flügel schwingen AL. 57. — v. ö. *lāmpēzji*.
lāpšēz ruha | kleid AL. 77.
lōsati reped | spalten, bersten AL. 54.
lōšēm csont | bein T. 312. — v. ö. *lūšēm*.
lāšri erősen bevágja *āwi* az ajtót | die thüre zuschlagen
III.370. *lāšrēli* id. III.371.
lāšyēnti vánszorog | taumeln K. III.131.
(*pal-*) *lāšili* szétbomlik (a szán) | auseinandergehen 348.

- lqsiñ* szikra | funke P. III.525.
lošit tágas | geräumig I.158. bō | reichlich II.245. III.145. —
lqšit id. I.90.
(pār-) *lqškēmi* meglazúl | sich lockern P. 14.
lqššēyati viszket | jucken AL. 54.
lqšt laza | locker AL. 57.
lqtēy szikra | funke I.13. *lqyziñ* üszkös *jiw-sup* fadarab
kohle, glim mende holzstücke II.310.
(noñkhwē) *lōtēli* leszakad | abreissen K. II.228.
(yot-) *lqtyati* megfakúl | fahl werden 348. *kwān-lqtpi* id. AL.
57. *lōtpi*, *lōtpenti*; *lqtti* fehéredik; fehérlík AL. 77. — *il-lqtkhēte*
elhervad | verwelken T. 307.
lotpi ropog | krachen — *koqt-toľē lotpi* v. *lōteypeñ* olenti keze
ujja ropogós | seine finger krachen K. 396. — v. ö. *lātti*. [325.
lqtkhē locsog *ušlam* a ruha | das kleid trieft vom wasser T.
(pāl-) *lqtulē* megreped | zerspringen, spalten, bersten T. 316.
lqu tíz | zehn KL. III.349. P. III.523. *lou* KL. 21. *lou* T.
lquyati, *lquyzi* l. *lāwi*. [159, id.
kāt-lqutan keszkenő | sacktuch T. 309.
louti mos | waschen I.68. II.14. *lqutyati* mosakodik | sich
waschen II.106. *lqutsi* lemos II.327.
(āmp-) *lqw* elpóráz | leitriemen III.529.
lqwēs pad | bank I.5. 49.
lowintē olvas | zählen III.144.
(elē-) *lōkēmi* eltaszít | wegstossen K. — v. ö. *lēkēmi*.
lōksqu (csiklandós | er ist kitzlig — *ām lōksēp* osem csiklan-
dós vagyok K. 396. — v. ö. *lōyš-*
lōmertē ránczol | falten K. 396. [gut K.
lōñ jobb | besser — *lōñi* helyesen | richtig; *lōnkāi* jól |
lōñsi, *lōš* l. *lōñsi*.
lu T. 155. *lū* KL. 3. *lūw* B. v. ö. *lū-kwol*, *lū-lūl* I.6. *lō* K.
(lōñ K. II.378. *lōyēñ* K. II.239. 380.) *lō* | pferd.
lū düh | wuth KL. 1. — v. ö. *lāw*.
lu (*luw-*) csont | bein II.120.
lui a folyónak alvidéke | stromabwärts B. KL. alvidéki I.135.
lui-ōtēr K. II.222. alsó KL. 3. *luikē* id. KL. III.203. *loi*, *loikē* AL.
60. — v. ö. *lāñyā*.
lujri énekel | singen II.291. — *luimeñ* éneklő II.429.
lujmäs törő vas, ék | brecheisen III.13. 243. *lojmäs* KL.
III.489.
luki mozog | sich bewegen; *luxti* mozgát | bewegen T. 327.
— *ju-luxtoñ* a tolózárral bezárni | zusperren; *ajuw-lukātēp* ajtózár |
thürklinke, schloss T. 331. *luxkutné* suj kopogó zaj T. 330. — v. ö.
lakwi, *lākwi*.
lūl rossz | schlecht I.5. *lūl* id. KL. 22. *csunya* | hässlich K.

tül' törém rossz idő | schlechtes wetter AL. 79. *töl' csunya*: *töli ql* hőszámban ill. csúnyán van T. 321. — *tü-lül* ló-ganēj | pferdemist I.6.

tüli áll | stehen I.2. II.259. *tüleri* III.421. *tüliáli* II.196. *tülemi* II.95. *tülsi* I.144. *tawän q̄s ʒot tüli p̄wuñkwé* neki pedig hogyan lehetett megfogni II.112.

tüli' vöcsök | haubentaucher II.71. III.229. *töli'* id. I.2.

tülin magas | hoch I.71. III.242. *tülit* I.12. *tülitte* II.123. *magasan* (adv.). *assin-tülit* rőf mélységre | eine elle tief I.43.

tülin rosszúl | schlecht (adv.) II.309. — v. ö. *tül*.

lumpértenti motyog | schwatzen KL. III.349.

lumsi a munkába belemelegszik | eifrig arbeiten, sich er-eifern 367.

tüns sírás | das weinen II.319. *tüns* KL. 45. *tüs* id. III.380. *tüs-vül* könnyek | thränen P. 10. *tös* K. *tös* AL. 55.

tünsi sir | weinen II.99. *lonšēm* (gerund.) T. 331. *tönši* AL. 74. *tünsi* K. II.377. id; — *sírva* kér | weinend bitten II.91. *jol-l*. megindít | rühren II.91. *tünsi*, *tünsäti* sirat II.174. I.56. *eläl tün-sältayti* elsírja magát I.34. *tünsenti* KL. 45. *il-tönčé* elordíta magát | brüllen T. 321. *tönčayti* sir T. 310.

lunt lúd | gans I.28. II.184. KL. 18. *lont* K. T. 160. — *lonti-jep khom* lúdvadászó férfi | gänse-jäger K. 396.

luntilawé (pass.) izmosodik | stark werden II.289. *luntiläné* izmosodó u. o.

luoptä l. *lüptä*.

löp fatörzs | baumstamm P. III.523. *löpi* id. I.121. II.60. III.124. *kidölt* fatörzs P. 17. *löpi* id. T. 163.

lüptä levél | bla't I.6. III.298. (*lüptap* I.38.); *luoptä* KL. III.349. *löptä* B. NyK. 22:54. *lopté* K. 373. *läpta* AL. 54. *lqptq*

tüs l. *tüns*.

[T. 331.

lusi kúszik | klettern; *luspäli* id: *käl noys lusiñél tot lüspälä* nőstény nyuszt kuszásával kusszék ott alá II.339. — *lusiäti* mászik KL. 351.

lusēm száлка | gräte B. NyK. 22:49. — v. ö. *lošēm*.

tüsiñ bojtos, rojtos | mit quasten, fransen versehen I.98. 123. — *luspä* id. I.98. II.316. *sät luspä q̄ln äpä* hét karikás ezüst böcső III.116. — *ʒañzei lusiñ sät tür säs-teres* (ill. rojtos, sás-sal borított) hét tó II.320.

lutätel: *mätätel lutätel* földestül mindenestül | mit land u. alles darüber I.68.

luti keményedik | hart werden, sich härten II.102.

tü ... l. részben *lu*.

tültēñ bűnös | schuldig KL. 26. — l. *tül*.

tülemi szid | schelten K. — l. *tül*.

SZILASI MÓRICZ.

Ószlovén, újszlovén.

A «Nyelvtudományi Közlemények» idei 1. füzetében Melich János ismertette Ásbóth Oszkárnak szláv szavainkról szóló akadémiai értekezését, egy helyen ezt mondja: «Az első fejezethez még csak azt jegyzem meg, hogy nem ártott volna itt is megemlíteni, hogy az újszlovén nyelv nem egyenes örököse az ószlovénnek (v. ö. Volf: Kiktől tanult a magyar írni-olvasni? «az ószlovénnek egyenes örökösében, az újszlovénben» stb. 29. lap). Az elnevezés Kopitar-Miklosiché, kik szlovén létükre mintegy hazafias ügyet védtek vele» (105. l.).

Nem egészen világos, hogy az ismertető ezt mért kívánja: azért-e, mivel hite szerint Ásbóth a dolgot bizonytalanságban hagyta, vagy pedig azért, mivel attól tart, hogy az én régibb állításom valakit megtéveszthet. Sem az egyik, sem a másik föltevés nem áll. Ásbóth ugyanis azt mondja: «nem lehet elég gyakran ismételni, hogy Miklosich, mikor ószlovénnek nevezi azt a szláv nyelvet, a melyre legelőször fordították a szentírást, koránt sem érti a szlovén szón azt, a mit most értünk rajta, ki is emeli több helyen a dialecticus különbséget, mely már a legrégibb kortól fogva elválasztja az úgynevezett ószlovént az újszlovéntől, és elnevezését első sorban arra alapítja, hogy maguk az ószlovén nyelven szóló források mindig «szlovén»-nek nevezik ezt a nyelvet — *językú slověnskú*» (6. l.). A maga véleményét sem hallgatja el, midőn azt mondja hogy «az ószlovén nyelv egyetlen egy most élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban, mint a bolgár nyelvvel» (5. l.), és ismét: «az ószlovén nyelv valamennyi élő szláv nyelv közül csak a bolgárral áll szorosabb kapcsolatban» (7. l.). Ez az olvasót, úgy hiszem, semmikép sem hagyja bizonytalanságban, hogy Ásbóth egy élő szláv nyelvet sem, tehát az újszlovént sem, sőt még a bolgárt sem tartja az ószlovén nyelv egyenes örökösének. Az első idézet Miklosichot a hiú szlovén hazafiaskodás vádja ellen is védi. A ki Kopitar műveit forgatta, ezt sem vádolhatja igazságosan. Kopitar olyan nagy hasonlóságot talált a régi szláv liturgikus nyelv és az ő anyanyelve, a mai szlovén közt, hogy igaz

meggyőződéssel tartotta a kettőt egynek, és azt hitte, hogy amaz csak régiebb alakja emennek. Hogy mint szlovén ember e fölfödözésnek örült, azt talán még sem lehet kárhoztatni. Bizonyára nagyobb hiúság van abban, hogy finn szaktársaink a világért se mondanának ugor nyelveket, hanem erősen ragaszkodnak a finn-ugor elnevezéshez, mintha az ugor nem foglalná magában a finnt is vagy mintha a finn volna a legnevezetesebb ugor nyelv.

A mit talán kívánni lehetett volna Ásbóthtól, az mindössze az, hogy meg kellett volna említenie, hogy arról a kérdésről, egyenes örökös-e az újszlovén az ószlovénnek vagy milyen rokonsági viszony van a kettő közt, nemcsak másutt, hanem nálunk is volt vita. Erre éppen az az értekezésem adott okot és alkalmat, melyre Melich hivatkozik. Mint egyik érdekelt fél, mert nem titok, hogy a vita Ásbóthtal kettőnk közt folyt, se nem panaszlom, se nem keresem, hogy egykori ellenfelem, a ki az életben igen kedves emberem, mért hallgat vitánkról, mely minden hevesége mellett is mindkettőnknek nagy okulására vált és a magyar nyelvbuvároknak bizonyára ma is tanulságos. A miért fölszólalok, az csak az, hogy Melich szavai alkalmasak azt sejtetni, mintha az, a mit értekezésemből idéz, mindeddig vagy egyáltalában, vagy akár csak az én részemről is fölvilágosítás nélkül maradt volna. Ki kell jelentenem, hogy én miattam se kénytelen senki se sötétben tapogatódzni. A ki nem resteli a fáradságot, megtalálhatja erre vonatkozó fejtegetéseimet a Magyar Nyelvőr 1885. és 1886. évi (XIV. és XV.) kötetében «Egy kis szlavisztika» (XIV. köt. 499—501. l.) és «Még egy kis szlavisztika» (XV. köt. 122—126. és 162—168. l.) címek alatt. De még akkor is, ha magyar nyelvész sem ezekről, sem Ásbóth szlavisztikai dolgozatairól tudomást nem véve, csupán az én tiz éves értekezésem alapján elfogadná, hogy az újszlovén az ószlovénnek egyenes örökös, és már most az ószlovéneken kívül fölvilágosítást keresne az újszlovénnél is, ugyan mi kárát vallaná akár ő maga, akár a magyar nyelvtudomány? Válaszul e kérdésre újra idézem, a mit Miklosich 1886-ban írt nekem: «Es war schon am anfangе meiner schriftstellerischen thätigkeit meine ansicht, dass dem altslovenischen jene sprache am nächsten verwandt ist, die ich neuslovenisch nenne, und diese ansicht halte ich bis zum heutigen tage fest. Sie werden daher in meinen büchern, in denen die sprachen nach dem grade ihrer verwandtschaft geordnet sind, auf das altslovenische stets das neuslovenische folgen sehen». Miklosichről nem kell mondanom, mennyire jártas volt mind a szláv nyelvekben általában, mind pedig az ó- és újszlovénben különösen is, és így a magyar nyelvész bizonyára nem vallja kárát, ha az ószlovéntől cserben hagyva, figyelmére méltatja az újszlovént vagy legalább a többi közt ezt is. Meg vagyok győződve ma is, sőt most, hogy az

újszlovént valamivel közelebbről ismerem, még inkább mint régebben, hogy jobb szolgálatot teszünk a magyar nyelvészeknek, ha az újszlovénre egyesenes figyelmeztetjük, mint ha óvjuk tőle, tartsák bár akár helyesen, akár helytelenül az ószlovén lányának vagy testvérének vagy akármijének. A nyelvbeli adatok ezzel nem változnak. De egyébképen is van hozzá közünk. Ott vannak dunántúli, különösen vas- és zalamegyei vendjeink, a kiknek újszlovén nyelvjárása sok tekintetben figyelemre méltó. De ki törődik velük? Számuk egyre fogy s el fognak tűnni a nélkül, hogy nyelvüket akár a szláv, akár a magyar nyelvtudomány kiaknázza volna. Pedig ki tudja, nem lesz-e az mind a kettőre nézve tetemes veszteség? Lelkiismeretem mulasztással vádolna, ha a magyar nyelvészeknek minden hypothesis és theoria mellőzésével tisztán gyakorlati szempontból is újra nem ajánlanám az újszlovént. A szlavisták hadd vitatkozzanak, a mennyit akarnak; minket az ne tartóztasson vissza, hanem iparkodjunk tárgyunkra nézve tanulságot szerezni, a hol találhatunk.

Főfontosságú ránk nézve természetesen mindig az ószlovén fog maradni. De itt se zavarjon minket a szlavistáknak «*de lana caprina*» örök időkhig folyó vitája. Mennyi leleményt, fogást és furfangot fejtenek ki, csak hogy az ószlovén nyelv bölesője, hazája folyton problema maradjon! Magyar nyelvész már csak humorral nézheti, hogyan iparkodnak elkerülni és másokkal is elkerültetni az igazság megismerését. Ásbóthot is belesodorták e mulatságos helyzetbe, a min fölötte csodálkozom. Mert mint szlavista és magyar mindennel rendelkezik, a mi a kérdés helyes megfejtésére szükséges. Megvan benne a kellő tudomány és megvan benne a kellő elfogulatlanság. Csak az a baj, hogy az idegen szlavisták kedvéért megfélemedezett róla. Sokkal jobban ismeri és becsüli ezeknek sok tekintetben értékes tudományos munkásságát, mintsem hogy meglássa a mellett alattomban működő gyarló irigységüket. Dehogyan tudnák túrni, hogy valamelyikük fölfödözze az ószlovén nyelv hazáját vagy hogy valamelyik nevezetesebb szláv népet érje az a dicsőség, hogy neki több köze legyen az ószlovénhez, mint másnak. Van ugyan egy classikus tanu rá, hol keresendő az ószlovén nyelv bölesője, de azt erre a kérdésre nézve soha sem hallgatják meg. Ez a classikus tanu a mi nyelvünk, melyet némelyek közülük vagy egyáltalán nem vagy csak gyarlón ismernek, mások pedig dölyfösen lenéznek. Quid boni a Naza reth? Ásbóth nem vette észre a kelepczét, csak a nagy tudományos apparatust, melylyel eltakarják. Mint részre hajlatlan egyikük mellé sem állt, hanem titkos szándékuk szerint elfogadta, hogy «hiszen azt sem tudjuk, hol beszélték azt az úgynevezett ószlovén nyelvet, hogy állíthatók tehát, hogy éppen ebből a nyelvből került ez vagy az a magyar szó» (7. l.). De a mellett igen szépen és meggyőzően bizonyítja, hogy a magyar

nyelvbe került szláv szók javarésze helyesen csakis az ószlovénből magyarázható. Ha tehát valamiről a legvilágosabban kitűnnék, hogy fehér és én nem tudnám fehérségének eredetét, akkor azt kellene mondanom: ez voltaképen kétségtelenül fehér volna, de nem tudván, miért egyezik meg teljesen a fehér színnel, csak azt mondhatom róla, hogy szakasztott olyan, mint a fehér. Ezt a körmönfont logikát Melich igen okosan hibáztatja és kimondja: «Sok pro, és sok contra érvet lehet fölhozni az ószlovén nyelv hazájára, de a magyar nyelv kétségtelen bizonyossága, hogy mi az ószlovénből vettük szavainkat, a melyekért persze, melleleg megjegyezve, nem mentünk Szaloniki környékére» (104. l.). Ezt én már kilencz évvel ezelőtt kimondtam. «Meggyőződésem szerint e kérdésben a mi nyelvünknek döntő szava van. A bolgár eredet hívei ignorálják a mi ószlovén kölcsönszavainkat, melyek nemcsak egyháziak, hanem sokkal nagyobb számmal egyébfélek. Ez utóbbiak csakis élő beszédből kerülhettek hozzánk, már pedig a bolgár eredetű ószlovén ily messze nyugaton elszakadva a néptől, mely beszélte, csakis holt liturgiai nyelv lett volna. A mi ószlovén kölcsönszavaink tehát határozottan Miklosich elmélete vagyis az ószlovénnek pannon eredete mellett bizonyítanak» (Magyar Nyelvőr XV. köt. 124. l. jegyz.). Ásbóth, mint magyar ember az ószlovén nyelv pannon eredetében ránk, mint nem szlávokra nézve bizonyára nem lát dicsőséget, a mint másrészt kisebbségünknek sem tartaná, ha a bizonyítékok más eredetet mutatnának. Csak ki kellene vonnia abból, a mit nagyon helyesen és világosan valónak bizonyított, az elfogulatlannak egészen magától kínálkozó következtetést. A versengő idegen szlavisták ugyan meglehet ezután sem akarnának látni, de azzal mi jövőre sem törődnénk, hanem jó kedvvel néznők továbbra is komikus logikai és nyelvtudományi bukenczeiket.

VOLF GYÖRGY.

A Vogul Nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Ilyen cím alatt jelentek meg külön is Munkácsi Bernát vogul-tanulmányai, melyek eddig a NyK.-ben láttak világot (a M. T. Akadémia kiadása 1894. Sr. 300 l.; ára 2 frt. 50 kr.). Tartalma hat részre oszlik: I. Északi vogul nyj. II. Közép-lozvai nyj. III. Alsó-lozvai nyj. IV. Kondai nyj. V. Pelimi nyj. VI. Tavdai nyj. Mindegyikben részletesen van tárgyalva az alak-tannak fő része: az ige- s a névragozás. Az első négyhez rövid nyelv-mutatványok vannak csatolva, az utolsó kettőnél ezek elmaradtak, mert időközben megjelent a Vogul Népköltési Gyűjtemény három kötete. — Ajánljuk szaktársaink figyelmébe az új könyvet, mely először ismerteti behatóan a nyelvünkhöz legközelebb álló ugor nyelv alakjait.

Ismertetések és bírálatok.

Német szófejtés.

Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von Friedrich Kluge.
Fünfte verbesserte Auflage. Strassburg. 1894.

Kluge etymológiai szótára megérte már az ötödik kiadást is (az első megjelent 1882-ben). Ez a körülmény mindenesetre annak a jele, hogy Kluge műve derék, hasznavehető munka. Nem állítható, hogy minden egyes német szónak megtalálnók a magyarázatát, de az irodalmi nyelv legtöbb szavának alaposan, helyes módszerrel van megbeszélve az eredete. Az új, ötödik kiadás nem csak abban az értelemben van megjobbítva, hogy a szerző tekintetbe vette a negyedik kiadás óta (1888 óta) elért, itt-ott biztosabb eredményeket, hanem abban az értelemben is, hogy olyan szavakat is fölvetett a műbe, a melyekről eddig egyetlen egy kiadásban sem szólt. Kluge minden egyes szónál véleményt nyilvánít, s e tekintetben eljárása sokkal helyesebb, mint Miklosiché, ki a hasonló hangalakokkal s jelentéssel bíró különböző nyelvi szavakat egyszerűen egymás után felsorolja. Növeli a mű becsét az ötödik kiadáshoz csatolt kronológiai összeállítás is, a hol körülbelül 1869 jövevényszóról ki van mutatva, mikor melyik században gazdagíthatták a német szókincset. Az összeállítást azzal a megjegyzéssel kísérik, hogy valamely szó első irodalmi előfordulása nem egyértékű azzal, hogy az illető szó akkor kezdett a nyelvben használatossá válni. A mi *roncsika* szavunk példa reá; de ott van a német *dolch*, a mely Kluge szerint a XVI. században jöhetett át a németbe. A magyar *gyolk* alak bizonyítja, hogy a szó ismeretes volt már a XV. században a németeknél (v. ö. Nyr. 23).*) Ebben a kronológiai összeállításban találjuk, hogy a magy. *darabont* a XIV. vagy XV. században került bele a németbe; a magy. *huszár*, *kocsi* a XVI.-ban; a magy. *talpas* (NySz.: fusssoldat) > ném. *tolpatsch* a XVII.-ben. A *darabont*-ról igyekeztem kimutatni (v. ö. Nyr. 23), hogy Kluge véleménye hibás. Német

*) A *dolch* eredete meglehetősen homályos; a szó sem nem közgermán, sem nem közszláv.

köznyelvi magyar jövevények, nézetem szerint, még a *horda* (Kluge szerint tatár) és a ném. *schabracke* [$<$ magy. *csaprag* NySzót. I: 340 ($>$ ócseh *čaprák* Jungmann I. 259) $<$ tör. *čaprák* Vámb. Prim. Cult. 26 Zenker $>$ or. *чапракъ* olv. *čeprák* Mikl. Etym. Wb. $<$ jak. *čapírák* Böhlingk]. — A *csákó* (v. ö. *tschako* Sanders: art Kopfbedeckung der Infanterie) Kluge összeállítá-sából hiányzik, pedig nyelvtörténeti adatokkal is igazolható szó; hasztalan kerestük a *tschismen*-t is.

Nyert a szótár értékében azzal is, hogy az új kiadásba a szerző igen sok tájszót vett föl (Listy filologické 21: 394). Ebben a dicséretben azonban nem osztozunk teljesen. Mivel különb tájszavak pl. a *klampe*, *krampe*, *pöckel* stb., mint teszem a *kotter* (összefügg a Klugetől említett *kot*-tal), *gerhab*, *siurfen*, *siurpeln* ($>$ magy. *szörpöl*; összefügg a *schlürfen*-nel)? stb. Vagy vegyük föl az összes tájszavakat, vagy pedig csak az irodalmi nyelv szavait tárgyaljuk.

Az eddig fölhozottak nem csökkentik a munka értéket. Az egyes szavak etymológiája philologiai rátermettséggel van tárgyalva. Lehet egy-egy szó eredetéről eltérő nézetünk, de Kluge egyetlen egy fejtegetéséről sem mondhatjuk el, hogy ne volna alapos philologiai ismerettel írva. Mielőtt a szerző a szavak felsorolását megkezdéné, rövid bevezetésben számot ad a német, ill. germán szókincs különböző elemeiről. A ki a dolog iránt mélyebben érdeklődik, utalom Kluge egy másik munkájára, mely a Paul-féle *Grundriss der germanischen Philologie* I. kötetében jelent meg. A germánság legrégibb jövevényei a *silber* és a *hanf* szavak. A mi a *silber*: ezüst (a magyar szóra v. ö. zürj. *eziš*, wotj. *uzuš* $<$ *összét árvist*) szót illeti, megjegyezzük, hogy ennek idegen, nem indogermán eredete összefügg azokkal a kutatásokkal, melyeket Schrader (*Urschichte und Ursprache* 259—269) tett, s melyek szerint a fémekkel az indogermánok különválásuk után ismerkedtek meg. A másik legrégibb jövevény a *hanf*. Honnan vették az európai indogermánok e szót, megmondani igen nehéz. A szókezdő *h* és *k* kezdetekből legföljebb annyit lehet következtetni, hogy az átadó nyelvben velaris *k* (arab *kaf*) volt a szókezdet. Biztosan kimutatható legrégibb jövevényei a germánságnak a kelta vendégszók (v. ö. germ. *rik*, gót. *reiks*: király $<$ egy ókelt. *rig*-ből; óír. *ri*, genit. *rig* Kluge, Paul-féle *Grundriss*-ban); azután jönnek a latin jövevények. A germánságban vannak nyomai egy szlávlett érintkezésnek is, de meg kell jegyezni, hogy mindig nehéz kimutatni, hogy e történelem előtti korban kelta, szláv, latin jövevénytől van-e dolgunk, vagy pedig közös európai indogermán szóval. Sok jel pl. arra mutat, hogy az európai indogermánok az ázsiai ágtól való elválásuk után még együtt, mint egynyelvű nép ismerkedtek meg a szántás-vetéssel. Az *ar*: pflügen, *mê*: mähen, *mî*: mahlen, *sê*: säen, *oq*: eggen, *mîg*: melken olyan gyö-

kérszók, melyeknek az ázsiai ágban hasztalan keressük a megfelelőit (v. ö. Kluge, a Paul-féle Grundriss-ban). A germánság nagyobb befolyást a finn-lapp nyelvre gyakorolt, a mint Thomsen műveiből is meggyőződhetünk. A germánok a finneket, minden bizonynyal a mai lakó helyeiken találták, a kik Tacitus korában (v. ö. Germania 46) szegény, vadászó nép voltak. A mint külön váltak a germán nyelvek, s a kereszténységgel megismerkednek, a különböző nyelvi hatások is biztosabban kimutathatók. Kluge e hatásokat igen szépen s meggyőzően festi. Csak azt jegyzem meg, hogy szerinte a németsegre a szláv ágnak biztosan kimutatható hatása a XIII. századdal kezdődik. A bevezetésben megemlíti Kluge az ős haza kérdését is, s ez szerinte vagy délkeleti Európában vagy Ázsiában keresendő. A Latham-féle elméletet, mint teljesen tartahatatlant, meg sem említi.

Rövid ismertetésünket azzal zárjuk, vajha nálunk is találkozánk egy Kluge, a ki, ha nem is az összes szókincsről, de legalább az irodalmi nyelv szavairól az eddig tett kutatások eredményeként meg csinálná a mi etymologiai szótárunkat. Bizonyos tekintetben csak összegezni kellene az eddig elért eredményeket, mert nyelvünk idegen és őszókincse nagybára ki van mutatva.

MELICH JÁNOS.

Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig.

A M. T. Akadémia megbízásából írta *Zolnai Gyula*. (25 mellékletbeli s egy szövegközi hasonmással.) Ára 6 frt. Budapest, 1894. 4. r. IV+296. l.

E díszes kiadvány, melynek első sorban tájékoztató s népszerűsítő-célja van, Szily Kálmán indítására s buzgó támogatásával létesült — s bizonyára nagyban elő fogja mozdítani nemcsak nyelvemlékeink ismeretét, hanem a nyelvtörténet s általában a nyelvészet iránti érdeklődést is. A mutatóványok úgy vannak megválogatva, hogy nemcsak nyelvi és palaeographiai, hanem műveltségtörténeti szempontból is érdekesek és tanulságosak.

Zolnai nagyon jól megoldotta feladatát: a mutatóványok alapján tanulságosan világítja meg nyelvünk történeti fejlődését. Mind az általános bevezetés, mind pedig az egyes mutatóványokhoz való apróbb bevezetések és jegyzetek teljesen megütik a ma alkalmazható szigorú mértéket.

Nagyon alaposan és világosan van megírva a 48 lapra terjedő bevezető rész, *«nyelvemlékeinkről általában»*. Ennek első fejezete kifejti a nyelvemlékek fontosságát a nyelvbúvárlatra nézve s teendőinket tanulmányozásuk terén.

A második fejezet tüzetesen tájékoztat a nyelvemlékeknek olvasá-

sáról s előadja a magyar hangfejlődés legfontosabb részeit. Ez nagyon hasznos olvasmány lesz sokaknak, mert e tekintetben igen sok hibás nézet van elterjedve. Lám, a Régi Magyar Költők tárában is, melynek olyan avatott szerkesztője van, nem egy hibás olvasatot találunk. Például mindjárt a Pannóniai ének legelső soraiban: emlékezzünk régiekrel, ... kijuttekrel, ... eleikrel ... vitézségekrel — hibás a-rel alak s helyesen -rél olvasandó, mint Zolnai is kifejti. *) — De ugyancsak a Pannóniai ének második sorát Szilády így olvassa: «Az Szythiából kijuttekrel», az ötödik sort is «Szythiából kiindulának», s a 70. sort: «Kik Szythiából kijüének». Az eredetiben ez van írva: Zythyából, Zythiából, ha ezt háromtagúnak olvassuk, mind a három helyen jobb a vers, s azért mások csakugyan így olvasták: Szittyából. De Szilády azt mondja (RMK. I. 232): «Ember, nemzetlehetne szittyá, de Szittyországot a tudákos átdolgozó is bizonyosan Scythiával iparkodott kifejezni.» Mintha Szittyá nem volna ugyanaz a szó, a mi Scythia. Hisz épen ezt a Scythiát olvasták (mint Zolnai is helyesen jegyzi meg 163) Szittyának, mert az *sc* betűket régente *sz*-nek olvasták, a *thi* pedig (vagy *thy*) közönséges jegye volt a *ty* hangnak. Az Erdy-codex azt írja Zytyyaban (286) és «az Scytyay magyarok» (495) s a kettős *tt* azt mutatja, hogy szittyának és szittyainak ejtette az író (Zolnai is helyesen szittyainak olvassa 240). Az országot tehát Szittyának és Szittyországnak nevezték magyarul, és csakis ez utóbbi összetételből magyarázható meg a szittyá szónak melléknévi használata. A Szittyországot olyan kifejezésnek vették, minő Magyarország, Németország, Törökország, s minthogy ezeknek előrsze népnév (magyar, német, török), amabból is a szittyá szót a Szittyország lakosaira értették. Jól veti ezt egybe Zolnai (263) a francia szóval, mely eredetileg szintén

*) Ide tartozik a *kivel*-nek helyesebb *k ivél* olvasata is, mert megfelel neki *belél* s mind a kettőben ugyanaz a rag, a mi a *rél* második eleme. A felsőtiszai nyelvjárásban »a *kivel* ma is csak *kível*«, úgymond Szilády (Irod. Közl. 5: 117—8). De ez hibás okoskodás; mert ép úgy mondhatná, hogy a *közel*, *távol*, v. pl. *jövendől*, *patkól* ma is csak rövidhangúak, — de ebből nem következik, hogy régebben nem hosszan hangzottak: *közél*, *távól*, (*távúl*), *jövendől*, *patkól* (l. M. Hat. II. 144—5. 342). — A *kível é*-jének tehát semmi köze ahhoz, hogy a *kivé*-nek hosszú-e az *é*-je (mint Sz. hiszi id. h.), mert a kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint *belől* és *belé*, vagy mint *messzől* és *messze*. Hogy pedig a codexek *kyue* alakja sokkal inkább lehet *kivé*, mint *kive*, az innen következik: a vége kétségkívül irányrag, ép úgy mint a *bele*, *hova*, *haza*, *messze*, *vissza*, *tele* szók vége, már pedig ha ezek megrövidítették is a latin *á* é-t, a többi társuk maiglan megőrizte a hosszúságot: *alá*, *fölé*, *közé*, *mellé*, *mögé* stb. (s mellettük még *belé* és *hová* is), és valaha amazokat is kétségkívül hosszú hanggal ejtették: **hazá*, *messzé* stb.

országnév: *Francia*, s előfordul az *anglia* is 'angol' táncz, nyelv, posztó értelmében, nyilván *Angliaországból* elvonva: Francia menuett első mindeneknél, azt elhagyván kezdnek futósó *Angliát* (Orczy: Költ. H. 105), Jól beszéll Frantziául, Olaszul, Spanyolul, *Angliául* (Kir. Besz. 78). Ötödik Károly mondotta, hogy ő szeretne beszélleni: Olaszul az ő szeretőjével, Spanyolul az Istennel, *Angliául* a madarakkal (uo. 115.) «Felöltözék gúnyájába talpig vörös *angliába*» (Arany-Gyulai Népk. gy. I: 140 és 138.)*

Hogy a hangfejlődés tárgyalása milyen szükséges, arra nézve még egy csattanós példát említek. A *hét* szó Esztergomban is *hét*, de a *négy* helyett ott *nígyet* mondanak, és nyelvjárásaink nagy része sok szóban tesz ilyen önkényesnek látszó különbséget (l. Balassa J. kimutatását, M. Nyelvjárások 113). E megkülönböztetés folytatódik a ragozásban és szóképzésben is, mert a *hét* tárgyesete *hetet* és származéka *hetedik*, nyílt *e*-vel, ellenben a *négyből négyet* és *negyedik*, zárt *é* és *ë* hangokkal; hasonlóképen *kefét*, *ekét*, de *kezt*, *nyelit* e. h. *kezt*, *nyelét* stb. Budenz J. már 1860-ban világosan kimutatta, hogy a mai magyar *é* nyelvmemlékeink tanúsága szerint azelőtt két pontosan megkülönböztetett hang volt: némely szókból nyíltabb *ê* (olyanféle mint az *êre* szóban), másokban pedig zártabb *é*. S íme, erről a fontos nyelvtörténeti tényről, mely mai nyelvtanunknak számos látszólagos szeszélyét megmagyarázza, még 30 évvel utóbb, 1890-ben sem volt tudomása Imre Sándornak, ki «A m. ny. tört.» 28. lapján azt mondja, hogy a tiszavidékiek néhány szóban *é*-t ejtenek, «bár legtöbb szóban *é*-t; oly szeszélyei vannak a kimondásnak, melyeknek szabályát találni lehetetlen, legalább még eddig!»

A harmadik fejezetben Z. pontosan számot ad a könyvnyomtatás koráig terjedő összes írott nyelvmemlékekről (összesen 93-at mutat ki), s azonfölül a nyelvmemlékeknek összes kiadásairól s a rájuk vonatkozó egész irodalomról.

A munkának főrésze azután a régi nyelvmemlékekből való szemelvényeket közli. Az egyes szemelvényeket kisebb-nagyobb bevezetés előzi meg, melyben a szerző számot ad az illető emlékek helyesírásáról s

*) Szilády az id. h. ironizál, hogy mink szittyázkodó jó kedvünkben habahwryawal szittyifikáltuk a «*Szitiát*», de az ő megjegyzései fölöttébb hiányosak két irányban: 1. Kétségbe vonja, hogy az ÉrdyC. írója *Scythiát* sz hanggal ejtette volna, s azt kérdi, «hogy az ÉrdyC.-ben hányszor fordul még elő az *sz* *sc*-vel írva a 495. l. *scyttyay*-án kívül». Itt elfelejti, hogy ugyancsak az ÉrdyC. írója a 286. lapon tagadhatatlanul az *sz* hang jegyével írja: *Zyttyaban*! 2. Ismét elfelejt Sz. arra a kérdésre felelni, hogy vajjon hol vette magát a *szittyá* szó, ha nem a *Scythiát* olvasták *Szittyának*??

tanulságosabb nyelvtani sajátosságairól. Utólag pedig minden darabot számos jegyzet követ, s ezekben minden meg van magyarázva, a mi megnehezíti a megértést.

Ide teszem befejezésül egyes apróbb megjegyzéseimet.

38. l. A SimorC-ról nincs megemlítve, hogy egész szövege (majdnem szóról-szóra) megegyezik a VirgC. 64.—72. lapjaival.

A nyelvelmékeknek repertóriumához általában megjegyzem, hogy mióta Z. könyve elkészült, ismét figyelemre méltó tanulmányok történtek. Maga Z. dolgozta föl Nagy Gyula kiadása alapján a Königsb. Tör. újonnan fölfödözött részeit a f. é. Nyr.-ben. Ugyancsak Z. böngezte ki az 1489-i Batthyány-féle miséskönyv magyar adatait; ezek a f. é. M. Könyvszemlében jelennek meg. Szamota I. igen tartalmas tanulmányt tesz közzé folyóiratunkban az 1055-i Tihanyi alapító-oklevél magyar adatairól. Szintén ő fogja közzétenni nemsokára Mátészalkai Zalka L. magyar glosszáit 1489—90-ből.

55. és 88., 89., 119. Az *Izsák, rózsá, torzsa, rozs, perzsa*-féle szókat alig ejtették valaha s hanggal.

63. A HB. olvasásában nézetem szerint javítandók: *intétüinek* h. *intétvínék* (8. sor) és *ildétüitül* h. *ildétvítül* (24. sor; vö. *hitves*, nem *hitües*, s másfelől még ma is *keziben*, *fült* Szabolessm. stb., vö. Arany: Hát. Pr. 324), — *szobodúchcha* h. *szoboduchcha* (23), *lilki ért* h. *lilki ért* (27), *Ábrám* h. *Abrahám* (30).

66. *Gye* a HB-ben talán eredetibb alak, mint a mai *de*. Vannak kétségtelen esetek, melyekben *gy*-ből *d* lett, pl. a *disznó* és *dió* árp. oklevelekben mindig *gyisznó* és *gyió*. Ez tehát a palócz jésítéssel ellenkező dissimilatio, olyan mint *tyik* h. *tik*, *lyik* h. *lik*, s talán az infinitivusban is *irnyi* h. *irni*. (*Gyümölcs* h. *dimölcs*-öt ír Ráskai Lea. A *düh* is előfordul régebben *gy*-vel, l. Ny. Sz., s ide tartozik nézetem szerint — nem pedig a *gyűlöl* családjához — az EhrC.-beli *gyűlhödség*, *gyűlhözség*, *gyűlhözés*. Viszont az EhrC.-beli *gyicsér*, *gyicsősejt* már palóczos jésítés lehet.)

70. A *bírság* szónak 'ítélet' jelentéséhez idézni kellett volna a *bíró* szót.

84. «Aranyas *jédél*» — nem így, hanem *fédél* (l. NySz.), a mi rövidítése a szintén ott előforduló *fé-fédél*, ill. *fő-fédél* összetételnek.

84. b. «*Matras*» — vö. *matász* Ny. Sz.

89. «*Gilva* — boletus, egy gombafaj. A m. *gilva* máshonnan ismeretlen». De több vidékről meg van a Tsz.²-ban a *gejragomba*, *gilva* stb. (l. *Golyva* alatt.)

109. «*Gyűlöség* ... Az l kiesése a *gyűlölség* főnévben hajdan igen gyakori volt.» Miért éppen ebben a főnévben? A *gyűlölség* l-lel nem fordul elő Pázmány előtt. Ellenben volt egy *gyűlös* melléknév, mely alkalmasint **gyűlölös*-ből rövidült (mint pl. *-ből* < *-belől*), s e szerint **gyűlölőség* > *gyűlöség*, az l betoldása pedig újabb etymologizálás (mint a *mértföld* Pázmánynál).

121. Nagyon jó megjegyzés a következő: «*igén szélösségő* ... A képzőt elődeink még némileg főnévnek érezték, vagyis a kifejezés az ő

nyelvérzékük előtt azt tette: *igen széles ségő*, mint ma is mondjuk: *igen éles eszű* stb.»

121. *Jogljanak neki* a BécsiC-ben («deferant honorem») úgy látszik a. m. békéljenek jogjához, jobb kezéhez; l. *Békéllik* NySz.

132. «*talántál*» így olvasandó: *talán-tal*, mert hisz az utótagja = *tal(án)*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Kisebb közlések.

Néhány egytagú igénk eredetéről. Szilasi M. «Kombinált műv. és mozz. igekepzők» című, különben igen alapos és eredeti értekezésében helyreigazításra szorúl a következő tétel (NyK. 24: 182.): «Ismeretlen eredetűek, de hosszú utolsó magánhangzójuk szintén eredeti kettős mássalhangzóra enged következtetést, vagy ha nem is, azok analógiáját követhették: *gyúr-, gyűr-, ír-, szór-, szűr-, tür-, mer-*». A *tür-* szó kivételével valamennyinek régóta ismeretes az eredete: *gyúr-* = török *jour-, jojur-* «kneten, zusammenkneten» (Zenker), altaji-tatár *jura-*, tobolszki-tatár *juvar-* «tésztát dagasztani, gyúrni» (Budag.), l. Vámbéry: Szóegy. és Budenz jelentését, továbbá Vámb. Magy. Ered. | *ír* = köztörök *jaz-*, csuvas *sír-* u. o. s több más helyen is | *szór* = csag. *saur-, sawur-* «streuen; wannen (getreide)» (Zenk.) | *szűr-* = tör. *süz-* «durchseihen, durchdrücken (durch ein tuch)» (Zenk.), csuvas *sör-* id. h. u. o. | A *gyűr-* igét Vámb. a *tür-*, (pl. föltűri ingét) változtatának tartja s az oszm. *dür-* «gyúrni, göngyölni» szót egyezteteli vele (l. Szóegy.). A tatárban is van *tür-* «összegyúrni, összegöngyölni, összekuszálni» (Budag. I, 389.). Budenz mellözi ez egyeztetést, pedig találó hangbeli analógiák: *töm-, dömszöl-, gyömszöl;* *tüszö-, dészö* és *gyüszö* | *mer-* «haurire» megvan Budenz MUGSzótárában (vog. *amért*) stb.; v. ö. még hozzá: votj. *omirt-* «schöpfen».

—B.—

Megint egy «szláv-litván hangtörvény». Munkácsi a mult füzetben végszót irt a *vidrá*-hoz, a melyben sok furcsa dolgot mond, nekem pedig egyebek közt leczkét tart a kötelességtudásból, a mi bizonyosan rám fér, ő hozzá pedig, volt tanítványomhoz, olyan nagyon jól illik. De hát mindez szót sem érdemel, csak ne fedezett volna föl megint «szláv-litván hangtörvényt». Tiltakozik ugyan erősen az ellen, mintha ő ehhez a dologhoz értene, — «elvégre is szerény munkásságom irányának egyetlen ismerője sem várja tőlem a szláv-litván hangtörvények tisztázását», l. 67. l. — de azért be nem fejezheti mondókáját a nélkül, hogy

nagy merészen ki ne jelentsen megint valami újat a szláv-litván hangok viszonyáról. Fölépti pedig tételét Miklosich egy ő előtte is immár nyilván való botlásán és a tényekben való teljes járatlanságát pótolja — erős logikával. Miklosich, a ki hangtani kérdésekben vajmi könnyen veszi a dolgot és teljesen a régi iskolához tartozik, a szláv *vydra* szó mellé következetesen a litván *udra* alakot teszi rövid *u*-val, pedig a litván szó *úd*-nak hangzik. Ha Miklosich az újabb nyelvészek pontosságával jár el, mindenek előtt nem állította volna, hogy a szláv szó egy litván *udra*-nak felel meg, mert *vydra*-nak csak litván *úd*-ra lehet tökéletes mása, de bizonyára észre is vette volna nem sokára, hogy a litván szót helytelenül jegyezte ki rövid *u*-val és nem ismételte volna évtizedeken át egy és ugyanazt a helytelen alakot. Mindenesetre jellemző, hogy Miklosich, ha csak a *Lexicon palaeoslovenicum* újabb kiadásától indulunk is ki, tovább mint husz évig újra meg újra hibásan írja le épen azt a szót, amelyre Munkácsi egész okoskodását építi. Miklosich még 1886-ban sem tudta, hogy *úd*-nak hangzik a litván szó, így tehát némileg érthető, hogy az akkor megjelent *Etymologisches Wörterbuch* című, egyébiránt sok tekintetben kitűnő munkájában tévesen azt mondja: «asl. *vydra* aus *úd*». Hogy litván *udra* alak nincs is, azt most már Munkácsi is tudja, de hát ha valaha mégis volt ilyen alak? Munkácsi erről az eshetőségről sem feledkezik meg, csak hogy megtudjuk, mi kíváncsi szlavisták, hogy hát akkor mi lett volna, és ime kész egy új szláv-litván hangtörvény: «egy régibb rövid hangzójú litván *udra* alaknak szabályos szláv *úd*-ra másából is csak *vydra* fejtett volna»! Ugyan ki állítja azt? Talán Miklosich? Miklosich igenis azt hiszi, ámbár tévesen, hogy kivételesen rövid szókezdő *u*-nak a szláv nyelvekben *vy* is felelhet meg,^{*)} de különben ő is a szabályos hangfejlődésnek azt tekinti, hogy ha ilyen szókezdő rövid *u*-nak *въ* (*vŭ*-) felel meg a szlávban (lásd *Altslovenische Lautlehre* 3-ik kiadás, 145. l.). Ennek az új hangtani törvénynek atyja egyedül Munkácsi Bernát, a ki abból, hogy Miklosich a tények nem kellő ismerésével azt állította, hogy *vydra* *úd*-ból lett, nem tudom milyen logikával azt olvasta ki, hogy minden szókezdő *u* (= szláv *ŭ*): *vy* lesz! Igaza van Munkácsinak, tőle a «szláv-litván hangtörvények tisztázását» nem várjuk.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Török (oszmanli) eredetű jövevényszavainkhoz. A törökség magyar jövevényeit Miklosich mutatta ki (*Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Wortschatze*. Wien, 1889). Meyer Gusztáv nem rég egy figyelemre méltó tanulmányt tett közzé a bécsi akadémia *Sitzungsberichte*-iben (1893, 128. köt.: *Türkische Studien*), a hol vizsgálat alá veszi a törökség (nyugati) görög és román

^{*)} Szemben Miklosichnak csak nagy kritikával használható ószlovén hangtanával fölhipom nyelvésztársaim figyelmét Leskiennek sokkal rövidebb, de azután igazán csaknem az utolsó betűig megbízható összeállítására, a melyet óbolgár nyelvtanának 50 első lapján találni (*Handbuch der altbulgarischen Sprache*. Zweite Auflage. Weimar 1886).

elemeit. Bevezetésben kimutatott néhány, Miklosichtól föl nem említett török nyelvi magyar jövevényt; ezek a következők:

1. oszm. *barda*, 'bottheraxt' < rum. *bardă* < magy. *bárd* (v. ö. Nyr. XXIV. 61. l.). Az oszmanli alak nem magyar, hanem rumuny jövevény, a hová a magyarból került (Cih. II. 479);

2. oszm. *ladinga*, 'art patronasche' < magy. *ládika* (?) 'kistehen, schatulle'. Meyer ez egybeállítását helytelen, mert az oszm. alak a jelentésileg is teljesen egyező magy. *lódíng* (< ném. *ladung* Dankovszky, Nyr. XIX. 99 és az én német vendégzavaim) mása. A vég *a* azonban azt sejteti, hogy a magyarból ez alak délszláv közvetítéssel került bele a törökségbe;

3. oszm. *major*, 'meierei' (Zenker) < magy. *major*;

4. oszm. *mukan*, 'schafhirt oder schafzüchter aus Siebenbürgen' (Zenker) < rom. *mocan* > magy. *mokány* (v. ö. Szinnyei Nyr. XXIII. 10. füz.); nem közvetlen a magyarból való, hanem román jövevény;

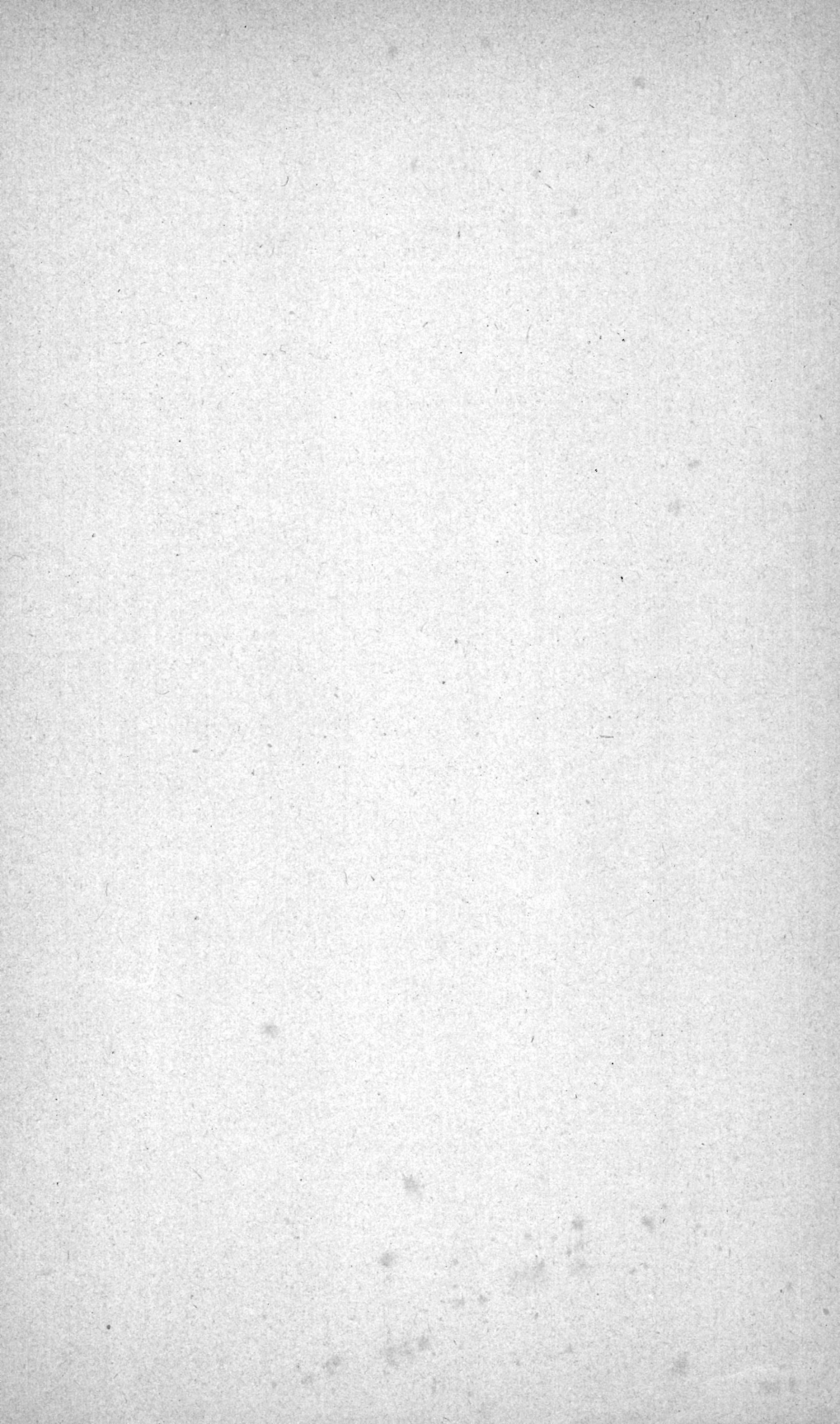
5. oszm. *mamaliga*, 'polenta' < rom. *mămăligă* > magy. *mamaliga* (?) (v. ö. szerb, horv. *mamaljuga*, kis or. *mamatyga*); az oszmanli valamint a magyar alak rumuny jövevény;

6. oszm. *paljos*, 'petite epée à deux tranchants, poignard' < magy. *pallos* (v. ö. rum. *palos*, szerb *palos*, t. cseh *paloš* | lengy. *pałasz*, or. *palasz*, ném. *pallasch*, ol. *palascio*). A magyar szó eredetére v. ö. NyK. 6:310, 8:588, Nyr. 17:449, 18:395. — Lehet, hogy az összes európai alakok a tör. *pala*, 'degen' (Bud. I. 310, Mikl. EtymWb.) szóra vezeten-dők vissza; kérdés azonban, hogy magyarázódik az -s végzet. A mi az oszm. *paljos*-t illeti, nézetem szerint ez sem került egyenesen a magyarból a törökbe. A hosszú magyar *l* az oszmanliban nem vált volna *lj*-vé; ez szláv hangtani megfelelés [v. ö. kis or. *mamatyga*, szerb. horv. *mamaljuga* (az *l* = *ll*-féle); magy. *zsellér*, szláv *zeljar* stb.]. Az *lj* tehát szláv területre mutat, s így a *paljos* sem a szó szoros értelmében vett magyar jövevény;

7. oszm. *casar* < magy. *császá*r. Így nevezték régen a törökök a német *császár*-t.

A Meyertől fölhozott oszmanli magyar vendégzók a hangalakok szigorú mérlegelése mellett inkább délszláv vagy rumuny jövevényeknek bizonyulnak; a *császár* és a *major* azonban közvetlen magyar átvételek.

MELICH JÁNOS.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: Magyar hangtan és alaktan.

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára füzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmlékek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvujítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások, helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ara 75 kr.

BUDAPEST, 1895.

TARTALOM.

<i>Munkácsi Bernát.</i> A magyar magánhangzók történetéhez. II. ...	257
<i>Melich János.</i> Adatok a szlávság magyar elemeihez ...	288
<i>Szilasi Móricz.</i> Vogul szójegyzék. M—P. ...	304
<i>Munkácsi Bernát.</i> Az <i>est</i> eredete ...	317
<i>Kalmár Elek és Négyesy László.</i> A Königsbergi Töredék versmértéke	351

Ismertetések és bírálatok.

<i>Kalmár Elek.</i> Pázmány Péter összes munkái ...	356
<i>Balassa József.</i> Új francia nyelvűtan és helyesírás (Clédat munkái)	359
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Latin szófejtés (Keller munkái) ...	365
<i>Szilasi Móricz.</i> A finn nyelvészet története (Setälä után) ...	369
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Vörösmarty mint nyelvész (Kiss Ernő értekezése)	376

Kisebb közlések.

<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul «isten-nyila» ...	373
<i>Munkácsi Bernát.</i> Néhány műveltségi szó eredetéhez ...	374
<i>Kalmár Elek.</i> <i>Egyenest</i> ...	375
<i>Munkácsi Bernát.</i> Helyreigazítás (<i>ki</i> és <i>mi</i>) ...	287
<i>Simonyi Zsigmond.</i> <i>Kincs</i> ...	303

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz tóból áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.

A magyar magánhangzók történetéhez.

II. Rövid magánhangzók.

1. e, ë és ö.

A.

a) Magyar *e* = urali ugor *ä*, *ë* (ill. diftongus).

α)

Magyar	Vogul			Osztyák	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
emel-	<i>ālm-</i>	<i>oqlm-</i>	<i>ālm-</i>	<i>ālēm-</i>	<i>ātm-, īlm-</i>
epe	<i>tāp</i> ¹	<i>toqp</i>	<i>tēp</i>	—	—
eper	— (PV.)	<i>āpērēx</i> ²	<i>āpērjēx</i>	—	—
fekete	<i>pāñk</i> ³ (KLV.)	<i>poqñk</i>	<i>pāñ</i>	—	—
fen-	—	<i>poqnmēl</i> ⁴	—	—	—
hegedű	<i>sāñk-</i> (PV.)	<i>šanghul-</i>	<i>čāxēltap</i>	—	—
	<i>wēltēp</i> ⁵	<i>tēp</i>			
lepke	<i>lāpēx</i>	<i>loāpēx</i>	<i>lāpāx</i>	<i>lēbendē</i>	—
les- (lés-)	<i>lāš-</i>	<i>loqš-</i>	<i>lāš-</i>	—	—
meleg	<i>māltip</i> ⁶	<i>maltēp</i>	<i>māli</i>	<i>mēlēk</i>	<i>mēlek, mēl- lenk</i>
nyers	<i>nār</i>	<i>ñoqr</i>	<i>nār</i>	<i>nār, nāra</i>	<i>nāra</i>
nyelv	<i>ñelm</i>	<i>ñilēm</i>	<i>ñilēm</i>	<i>ñālēm</i>	<i>ñālem, nā- dem</i>
segg	<i>sāñkw</i> ⁷	<i>sqñkw</i>	<i>šoñgh</i>	—	—
sellő	—	—	<i>sārlä</i> ⁸	<i>sara</i> ⁹	—

¹ «medveepe», TV. *tēp* általában «epe». — ² L. Nyr. XXIII, 1. — ³ «korom; szurtos, fekete, szemetes, piszkos». — ⁴ *poqnmēl* «fenkő», *pāñl-* «fenni». — ⁵ l. Nyr. XIX, 149. — ⁶ *māltip xātēl vārs* meleg nap lett. — ⁷ «ágyék». — ⁸ «a folyónak lejtős és sebesen omló helye». — ⁹ «gleich, bald», *saraiñ*, «schnell, baldig»

teher (terh-)	tārwiť	toqrwiť	tārkiť	lavért ¹⁰	tāgert, lā- gert
-telen (-talan)	-tal	-tāl	-tāl, -tēl	tal, talli ¹¹	tāda, tālēx
-tél (mez- tél-láb)					
teleped-	tāl ¹²	toal-	tēl-	—	—
tetű	tākēm	taχēm	tāχēm	tevtēm	teudem, ta- gutem
velő	valēm	voglēm	volēm	vēlēm	vēdem, vē- lēm

β)

elő	ēli	ēl	ili	jel	il, it
esküv-	ēsγ ⁻¹³	esγ-	ēšk-	īšik-	—
est	ēt	īť	—	āt	āt, at ¹⁴
em-ber	ēlēm-	ēlēm-	—	jilēm ¹⁵	—
	χālēs	kholēs			
fesél	pēsēml-	pēst ⁻¹⁶	—	—	—
kebel	kēmpli ¹⁷	kēpēl	kipli	kimēl	—
kengy-el	kēš ¹⁸	(KLV.) keš	—	kēnd, kēš	kēnc
lep	lēp-	lāp-	lip-	—	—
nej- (nő, nē)	nē-	nē	nī	nē, neñ	ne, ni, neñ
szenny	sēmēl ¹⁹	sēmēl	šimēl	—	—
verseng- (vorāt-) ²⁰		vērētaxt-	—	—	—

γ)

gyermek	ńaurēm	—	—	ńaurēm	ńaurem, ńeurem
mered, ma'ir- ²¹		mair-	mair-	—	—
mereszt-					

(zürj. *šur-šar* «schnell, eilig»). — ¹⁰ «schwer». — ¹¹ «leer»; *talaml-* «leer werden»; *talamt-* «ausleeren». — ¹² «föltelepedni, fölszállani, beletülni (a csónakbav. szánba)». — ¹³ «dicsérni, magasztalni» (l. MUGSz.). — ¹⁴ «nacht»; EO. *ila*, DO. *idai*, *itn* «abend» inkább az *ēj* rokonságához látszik tartozni zártabb hangzójával. — ¹⁵ *jilēm-tut* «nordlicht». — ¹⁶ «fölfejteti, föloldani». — ¹⁷ «kleiderschooss». — ¹⁸ «belül szőrös bőrbotos, rénbőrbotisnya». — ¹⁹ «fekete» (l. MUGSz.). V. ö. itt még KV. *sēmēl* «rozsdá», *lāp-sēmēs* «megrozsdásodott». — ²⁰ ÉV. *vorāti* «minden áron valamit akar, erőszakosan küzd valamiért», KV. *vērētaxti* «verseng». — ²¹ «nyomni»: *ulāmanēm jol ma'ire'im* ruháimlenyomom (a ládák-)

nyereg	na'ir	na'irä	näurä	—	noger
tele	ta'ilä, taul- ²²	tqul	täul	tēl, tēli	tēt

b) Magyar e = urali ugor ä, e.

egér	(FLV.) tañēr	tāñkēr	tāñēr	leñgēr	teñēr
enyeleg-	añil- ²³	īñil-	(uñul-)	—	—
lebeg-	lap- ²⁴	lāp-	lāp-	—	—
e v(«geny»)	sai	(ALV.) sāi	sēi	lēj-, lē- ²⁵ tej, lūj	—
fej, fő	(puñk)	pāñk	pāñ, poñ	—	—
fejt-, fejlík	—	pāj- ²⁶	—	—	—
kedv	kant ²⁷	(KLV.) kánt	—	kant	kend
kering-	—	—	—	kerla-	kered-
mell	ma'il	māil-	moul	meğēl,	meget
		(mqul)		mevél	
menyűl-	manit- ²⁸	mānēmt-	mānēmt-	menēm-	—
merő	marawi ²⁹	mārwē	—	—	—
mevet-, nevet	(mūwint)	mārint-	(mouint-)	—	—
mezejte-	mas- ³⁰	mās-	mās-	—	—
len					
negyven	nalimen ³¹	nālmen	(ñilu)	ñel-jañ	ñeda-joñ
remek	—	rāmēx ³²	—	—	—
(«fragmen»)					
szeg-	sañk- ³³	sañk-	sāñg-	señg-	señk-
tegez	—	tāut	—	—	—
tetsz-,	tattēmt- ³⁴	—	—	—	—
tekint-					
vej- (vő)	—	—	—	veñ	veñ (voñ)

c) Magyar e = urali ugor i (é).

ez	ti-ti	tē-tē	ti-ti	tām; si	tema
----	-------	-------	-------	---------	------

ban). — ²² *tailä* «teli, tele»; *tqul-* «elégnek lenni, teljesnek lenni». — ²³ «csókolni». — ²⁴ «emelkedni». — ²⁵ «faulen». — ²⁶ *khul paji* halat fejt föl, vág föl; v. ö. magy. *szel-* és *zul silti* halat szíjal. — ²⁷ «harag» (l. MUGSz.). — ²⁸ «szakítani, tépni». — ²⁹ *marawi ngul* merő hús, csupa hús(mondta egyik közlőm teljesen behályogosodott szeméről); *marawi tüliñi* jēm̄ts «es wurde rundherum wolkig» (Reg.), KV. *mārwē khotēl vonlēsēm* «egész nap ültem». Budenz egybefogja a *mered-*igével (MUGSz.). — ³⁰ «ruhát ölteni». — ³¹ Ellenben *nēgy* = ÉV. *ñilä*; tehát megvan a vogulban is ugyanazon különbség, mely a magy. zárt hangú *nēgy* (*nígy*) és nyílt *negyven* alakok közt. — ³² *rāmēx* «a csorba vlmely edényen, v. szerszámon», *rāmēkēñ kási* «csorba kés». — ³³ «törni, zúzni»; *sankēp* «mozsár». — ³⁴ «tekinteni». — ³⁵ «szállani (pl.)

s zel-	sil-	selt-	—	—	—
es (és-)	is- ³⁵	es-	—	—	—

B.

a) Magyar *ë, ö* = urali ugor *ä, ē* (illetőleg diftongus).

a)

ëb	āmp	oqmp	āmp	āmp	āmp
bök-	—	(PV.) <i>pük</i> - ³⁶	pāk-	—	—
fēlhö,	—	—	—	pālēñ	pēlēñ, pēteñ
fölhö					
mëg,	māñχw ³⁷	mōñkhw	māñghä	(muñχ)	—
mög					

β)

gyökérjēkwér ³⁸	jēkur	(jukär)	—	—
ëv-, öv-taj-, tē	tāj-, tī-	tāj-, tē-	lēv-	tēv-, līv-
(ënni)				
öt	at	ät	äit	vēt
örök,	—	ērrq, ³⁹ ira	—	—
erek				
s zem,	sam	sām	šom	sēm
szöm				
szö v-	saγ	säγ-	sow-	sev-
(szö)				

γ)

förd-, (pül-) ⁴⁰	päil-	poul-	pēget-	peugel-
fērd-				
förtöng, pärt. ⁴¹	(päyért-)	(powärt-)	pert-	—
ferteng				
örvénya'ir	(PV.) a'ir	our	avér ⁴² (?)	—

b) Magyar *ë, ö* = urali ugor *ä, e, é (i)*.

csëcs csöcs	śakw	śäkw	(ćuχ)	—	—
csög	—	(PV.) šoñgil	—	—	—
csënd,	tawänt- ⁴⁸	täwënt-	tüwēñ	teveñ	—
csönd					

madár». — ³⁶ «coire cum femina»; v. ö. magy. *basz-* és *vog. püt-* «döfni, bökni», *pütχat-* «coire». — ³⁷ *māñχw* «fejszefok, késfok», KV. *pös-mōñkhw* egy varsafaj «segge, fara» (ahol a hal kihúl; l. Ethnogr. IV, 307.). — ³⁸ l. jelentését fönt 176. l. — ³⁹ örökké». — ⁴⁰ «fürdeni»; a magy. *r* képzőnek jelentésértékileg megfelelő *l* képzővel. — ⁴¹ *pärt-*, *pārit-* - caus. képzővel «forgatni, begöngyölni» (sárban fetreng = forog). — ⁴² ÉV. *a'ir-nē* cyprinus idus = ÉO. *avér-nē* id.; DÖ. *agërna*; *ëgërneñ* (Pápai). — ⁴³ *vöt tawänti* v. *tawi*

ëm-, ëmlő	—	—	—	—	em-
ëgy	akw ^c	äk ^c	(uχ, uki)	ī, it	it, ej, ī
fëd, föd	pant-	pänt-	pänt-	—	—
jöv-	jāj-, ji-	jāj-, ji-, jē-	jāj-, jō-, ji-	ji-	jiv-, jīg-
köv- (kő)	kaw- ⁴⁴	käw-	ku	kev-(keu)	kev (keu)
	(kau)				kauχ
könyök	χañrā ⁴⁵	khoñēr	khāñrā	(još-) ka-	kuññaj,
				van	kunχñi
könnyű	—	keinä	(kuñgä)	kēna	kēne,
					kanneχ
köt	—	—	kot-	—	—
köszo rú	—	—	kēs- ⁴⁶	—	—
lök-	—	lökēm- ⁴⁷	—	—	—
löv-	lāj-, laj-, li-	lāj-, lé-	—	—	—
mëny, möny	mañ	māñ	miñ	meñ	meñ
öcs	apši	—	—	apsi	—
öl (fa)	tal	tāl	tāl	lal	tet, lül
öl-	al-	äl-	äl-	vel-	vel-, ved-
öv- (övé, ő)	taw	täw- (täu)	tow-, tuw- (tou, tü)	(lu)	tev-(teu), leuχ
rövid	raw ⁴⁸	—	—	rav ⁴⁹	rau
szög, szög	sañkw ⁵⁰	(ALV.) soñkhw	suñ	—	—
töm-	taγ- ⁵¹	tāγ-	—	—	—
vöcsök	—	(ALV.) vāñsir ⁵²	—	—	—
vöv-, vöv- vesz)	vaj-, vī-	vāj-, vē-	uj-, ū	vej-	vej-

c) Magyar ē = urali ugor i (é, e).

mën-, mön-	min-	mën-	miñ-	man-	men-
szër, ször	sir	sēr	—	sir	sir

A kétféle rövid magyar *e* hangot illetőleg, mint az itt adott összeállításból kitetszik, az urali ugor nyelvekben nem mutatkozik a hangmegfeleléseknek azon szabályos eltérése, melyet hosszú párjaiknál

a szél lecsendesedik, lecsillapszik; TV. *tuwētīn* «csendes». —

⁴⁴ «malomkő»; TV. *ku* és az osztj. alakok jelentése: «kő». —

⁴⁵ *la'it-χañrā* «térdfajlat»; v. ö. finn *kyynärä*, lappF. *gainer* «könyök»; az osztják alakok jelentése: «könyök». — ⁴⁶ TV. *kēsīñ ku* «fenkő». — ⁴⁷ *elē-lökēmēstē* eltolt a helyemről, ellökött (оттолкнул меня отъ мѣста; *lökēmāχw* пехнуть). — ⁴⁸ «darabka, morzsa» (l. MUGSz.). — ⁴⁹ «fein, klein; stückchen». — ⁵⁰ «ék». — ⁵¹ «tömní, bedugni». — ⁵² *colymbus auritus*.

tapasztalni alkalmunk volt. Nyílt és zárt *e*-nek egyaránt hosszú, vagy rövid nyílt hangzó (*ä, ē*; vagy *ä, e*) áll szemben s csak az esetek igen csekély számában zártabb hangzó (*i*, vagy *e*).

Közelebből megvizsgálva e hangmegfeleléseket, azt vesszük észre, hogy a nyílt *ä, ē* megrövidülése a magyarban rendesen megtartotta ugyancsak nyílt hangszínét s ahol e szabály zavarát látjuk, többnyire fölismerszik az ok is valamely szomszédos *v* hatásában, mely egyszersmind az *ē*-t labializálta. Világos esetek erre: *öt, örvény, föld-, förtöng-, szöv-, év- (öv-)*. A *gyökér* és *mög* szóknál is mutatkozik a vogulban *v* elem; az *éb-* hangzójának zártságáról pedig föltehető, hogy nem eredeti állapot, a mennyiben t. i. nem váltakozik *ö*-vel s Meliusnál *e* írása található (*ebek* NySz.).

Azon körülmény, hogy az ugor társnyelvekben csak igen ritka esetben felel meg a magyar zárt *ē*-nek szintén zártabb (*é, i* hang, élénk ellentétben áll azon általános felfogással, hogy «a magyarban a töszótag *ē*-je gyakran régiebb *i*-ből lett nyíltabbá (NyK. 24:381.)». Ez a felfogás a nyelvmlékek néhány szórványos adatán alapszik, melyekben a mai *ē*-vel szemben *i* jelentkezik, holott ezek joggal tekinthetők az egykori nyelvmlékek megfelelő *ē* hangzós alakjai mellett dialektikus mellékalakoknak, amint ma is ilyenek gyanánt ismeretesek: *igenyes, hírvad, kigyelmed, kinyér, sitét, szilígy* stb. Az *i* eredetibb volta mellett a HB. *igy (égy)* és *mígé (mégé)* alakjainak sem tulajdoníthatunk valami különös nyomosságot, tekintetbe véve, hogy ugyane nyelvmlékben egyéb mai zárt *ē*-k *e*-vel vagy *u (ü)*-vel vannak jelezve (pl. az első szótagban: *kegümet* v. *ö. kygelmes* Gyöngyc.; *nemenec*; *eneyc*; a későbbi nyelvmlékekkel egyezőleg: *mend*; *num*=*nēm*, *zum*=*szēm*, *munhi*=*mennyei*). Ha egy 1256-iki oklevél *feredeu-zyg* alakban adja a *szög* «angulus» szót, 1214-ből van «locus *berug-scug*», 1067-ből «locus *aruscegui*» (Nyr. 7:268.); s 1268-ból *sceg-hatar* (u. o. 7:218.). Hasonlóképpen a *hëgy* «mons» adata 1278-ból: *eregeteu hig*; de már 1291-ből *akasztow-hegy* (u. o.). A nyelvmlékek *sytet* alakja mellett 1264-ben följegyzett alak: *sethetwelg* (u. o. 269.). Az *öttevény* 1254-ben *ittewen*, de már 1210-ben *etteuen* s 1265-ben is *ehtewen* (u. o.). Az úrpádkori oklevelek magyar szavainak tüzetesebb tanulmánya bizonyára még sok példával fogja gyarapíthatni ez adatokat, melyek együttvéve az összehasonlító nyelvészet tanulsá-

gával mind azt igazolják, hogy a tőszótagbeli magyar *ē*-vel változó *i*-nek nem lehet föltétlenül a történeti elsőbbséget tulajdonítanunk.

A mélyhangú hangzósor hármas fokának (*a*, *o*, *u*) megfelelőleg föl kell tennünk, hogy hármas fokú volt a magashangú hangzó vagyis hogy az *e* és *i* mellett volt kezdettől fogva *ē* is. Jóformán föltehetjük, hogy a mai *ē*-k tetemes része kezdettől fogva is ilyen hangfokú volt, ellentétben B. nézetével, ki *e* hangot a tőszótagban másodlagos fejleménynek tartja: «részben *ē* rövidülésének, részben eredetibb *i* változatának» (NyK. 24:380.). Az hogy az urali ugor nyelvek ez *ē*-vel szemben nyílt *e*-t mutatnak s másrészt a magyar nyelvjáráásokban ennek *i* változata jelentkezik, arra mutat, hogy amaz *ē* eredettől fogva ily középállású volt a két jelzett hang között, vagyis hogy a nyelv főterületén az esetek nagyobb részében sem nyiltabb, sem zártabb nem volt mai fokánál. De sejthetjük, hogy ép úgy mint a vogulban, kifejlődött a magyarságnak is egyes részeiben az *ē* hang mellett, vagy talán belőle a még zártabb *ē* hang (az *é*-nek megfelelő rövid hangzó), mely könnyen csaphatott át *i*-be, ép úgy mint fönmarad hosszú mása *í*-be.

Bár vannak példák tőszótagbeli *ö*-közösségekre is az ugor nyelvekben (v. ö. a fenti kimutatásban a *köt*-, *csög*-, *szöv*-, *lök*-, *szög*-, *könyök*-*örvény* szokat), ezeknek keletkezését mégis, tekintettel az ilyen közös *ö*-k csekély nyelvterületére, általában az egyes nyelvek külön történetének korszakába kell helyezni. Az *ö* ejtésnél kezdetben, mint az esetek nagyobb részénél még kimutatható, valamely szomszédos *v* hatása működhetett közre, a midőn a páros alakkal (t. i. *ē*-vel és *ö*-vel) ejtett szók analogiája kiterjedt egyéb *ē*-vel ejtett szókra is, sőt egyes területein a nyelvnek az egész *ē* hangzós szókincsre. Tévedés volna azonban hinnünk a régi nyelv *beles*-, *erem*-, *ket*- (böles, öröm, köt-) stb. adatai nyomán, hogy ezen *ē-ö* hangváltoztató hanghajlandóság aránylag későn, pl. a magyar nyelvemlékek korában indult volna meg. Mint láttuk, a nyiltabb *ä* (*e*) — *o* hangváltozás szerepel a vogulban is s valószínű, hogy mint annyi egyéb hangváltozás, ez is már az ugor közösség korában vette kezdetét. A török nyelvi hatás korában az *ü*-vel együtt már szélteben szerepelhettek az *ö*-k is, mert több innen való szó (pl. *köpü*-, *ökör*-, *söpör*-, *görény*-, *szösz*-, *kökény*-, *kökörcsin*-, *bögöly*-, *gözü*-, *kölcsön*-, *pöcsik*-,

czötkény) ajakhangzóját már magával hozta (v. ö. pl. török *öküz* «ökör»; *köken*, *kügen* «meggy»; *söpür*-, *süpiür*- «söpörni») s a magyarban ezt megtarthatta.

Fontos bizonyosság az ö-éjtés régi eredete mellett, hogy több magy. *ö*, *ő* hangnak az urali ugor nyelvekben mély hangrendű ajakhangzók (*o*, *q*, néha *u*) felelnek meg, melyek legalább részben alkalmasan úgy magyarázhatók, hogy *ö* (*ü*)-féle hang volt a közös alap, melyből egyrészt *o* (*q*, *u*) fejlett, másrészt a régi állapot, t. i. *ë* (s ebből esetleg *e*, vagy *i*), illetőleg *ö* (*ü*) megmaradt. Ilyen esetek:

Magyar	Vogul			Osztják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
k ö s z ö n -	<i>χqsγ</i> , <i>χosγ</i> ¹	<i>khwqsγ</i>	<i>khōšk</i> -	—	—
k ö z	<i>kwoll</i>	<i>kwätl</i>	—	<i>küt</i>	<i>kut</i>
ö z - v e g y ³	<i>volēp</i>	(AL.) <i>valēp</i>	<i>vatip</i>	—	—
p ö k	<i>polēx</i> ²	<i>pqlēx</i>	—	<i>polsēñ</i>	<i>palax</i>
r ö g t ö n	<i>rottē</i> ³	<i>ratteñ</i>	—	—	—
r ö s t, r ē s t	<i>raqs</i> -, <i>ros</i> - ⁴	<i>raqs</i> -	—	—	—
r ö p ü l - r ē p ü l	<i>rqplaxt</i> ⁵	—	—	—	—
r ö t t ö g, r ē t t ē g	<i>roxt</i> - ⁶	<i>roxt</i> -	<i>roxt</i> -	—	—
s z ö r n y ű	<i>sorñēxl</i> - ⁷	—	—	—	—
t ö r	<i>taur</i> - ⁸	<i>tqur</i> -	<i>tqur</i> -	—	—
b)					
g y ö n g e, g y ě n g e	—	<i>ñāñkēm</i> ⁹	—	<i>ñāmēk</i>	—
f ö s t -, f ě s t	<i>pāqs</i> -, <i>pōs</i> - ¹⁰	<i>pāqs</i>	<i>post</i> -	<i>pos</i> -	<i>pus</i> -, <i>poss</i> -
l ē, l é (lewe Jorde.)	<i>lāñxāl</i> ¹¹	<i>lāñrē</i>	—	—	—
c)					
ö s v é n y	<i>ūsil</i> - ¹²	<i>ūsil</i> -	—	—	—

¹ ÉV. *χqsγ* -: *āmp lēγā χqsγi* az eb csóválja a farkát; ALV. *pāñk khāššēm* köszönök (tkp. fejet hajtok), KV. *tōrēm khwqsγi* imádkozik. — ² «nyál, köpet; takony». — ³ «rögtön, azonnal». — ³ l. NyK. XXII. 10. — ⁴ «késni, késedelmezni». — ⁵ «a récze szárnyacsapkodása midőn a víz fölött röpül». — ⁶ «ijedni, rettegni». — ⁷ *polēm vitnēl sorñēxle'im* «отъ холодной воды сдп-риваю, reszketek a hideg víztől». — ⁸ «szétmállani, morzsolódni». — ⁹ «lágý, gyöngé»; ÉO. *ñāmēk-sāmpa* «weichherzig». Az osztják alakot már Budenz is egyeztetí (Verzweig. d. ugr. Spr. 68.). — ¹⁰ «mosni» (l. MUSz.). — ¹¹ «aláfelé, le a folyón»; *lui* alvidéki. — ¹² «lépni» (l. MUgSz.).

örv, ür-ügy	ur ¹³	vör	ur	vör, ur	—
vejsze	űsem ¹⁴	űsem	—	vošem, ušem	—

d)

keserű, köserű	kwošértaxt ¹⁵	(KV.) kwāškértaxt	—	—	—
		(KLIV.) kwāšértaxt-			
követ-	koit-, koi- ¹⁶	kwāj-		kuj-	—

Az első szótagot követő *e*, *ē*, *ö* hangok történetére vonatkozó magyarázatok közül kell kételkedve fogadnunk azon állításnak általánosságban való érvényét, hogy «az *e* mint frequentativ és momentán igeképzőknek része az ugor *j* (*g*) képzőből lett» (373. l.); mert pl. az idézett *fél-emlik* képzés csak úgy viszonylik alapszavához, mint a vogul *tīl-* «repülni»-hez a *tīlēmlī*, præt. *tīlāmlēs* (pl. *ēlā tīlēmlī* «elrepül»), mely utóbbiban pedig semmi nyoma a *j*-nek, a mint ezt Budenz magyarázata sem föltételezi (Ugor Összeh. Alakt. 57.). Ugyanígy vannak kellő alap¹³nélkül *j*-s diftongusból származtatva: *-el* (pl. *visel-*), mely olyan képzés, mint *tīlēli* «röpdös», vagy *tañireli* «nyomkod» (v. ö. *tañri* «nyom») s különbözik a tényleg *j*-s elemű *-āl*, *-ēl* frequ. képzőtől, melynek vogul párja: *-īl*- és *-āl* (pl. *āl-* «lenni, élni»: *ālīli* «éldegél»; *ūsint-* «ásítani»: *ūsintāli* «ásítózik») | *-ed* (pl. *enged, éled*), melynek mélyhangú párja *-ad* (*szakad-, szárad-*): a præsens-alak rendes frequ. képzője a tavadai vogulban *-qnt*, *-ant*, *-änt* (pl. *ōr-* «várni»: *ōrāntem* «várok», *šour-* «vágni»: *šourāntem* «vágok»); e mellett *j*-s elemű képzőbokokkal alakultak: ÉV. *lowinti* «olvas» (de: *rātenti* «ütöget»), *vātimānti* «közeleg» stb. | a magy. mom. *-et* (pl. *szeret*) = vog. *-ät* (pl. *kwolēs žot-sul'ji* «a liszt szétszóródik»: *ānā pul-sakwalēs, sakwanā lakwā sulätäst* «az edény összetört, darabkái szétszóródtak»; vagy *ulā χārši, χāršäti* «a tűz pattog, egyet pattog»); *j*-s tartalmú ellenben a magy. *-ít* mom. képzőnek (pl. *vonít, taszít*) megfelelő vog. *-it* (pl. *tquliñ uj muñi rēpi* «a madár tojást tojik», *āmp rēpiti* «az eb megkölykezik») | a magy. *-ep* mom. képző (pl. *üledik, telepszik*) = vog. *-äp* (pl. *kwāl-* «kelni»: *kwālāps* «hirtelen fölkelt»), melynek szintén van *-ip* párja (pl. *oj-* «végződni»: *ojipi* «elvégsződik, elfogy»). Egyéb képzőknél sem tarthatjuk föltétlenül elfogadhatónak a nyílt *e* eredetének jelzett magya-

¹³ «ok, mód». — ¹⁴ l. Ethnogr. IV, 161. — ¹⁵ «keserűnek, csipősnek érzik» — ¹⁶ «követni nyomán járni vlkinek».

rázatát, különösen nem hol oly világosan látunk, mint a KV. *jāntēn* «ideg», vagy az osztják *mēlek*, *mēllenk* «meleg» szóknak megfelelő magy *ideg* és *meleg* szavak végzetének esetében.

Hasonlóképpen kételkednünk kell a nom. verbalnak magyarázott *-e* képző (pl. *enyhe*, *fürge*, *szüle*, ezek mellett: *enyhő*, *szülő*) eredetibb *ő* alkatában, mely *b*, vagy *m* mássalhangzóknak volna maradványa, tudván azt, hogy az ilyen *ő*-k szilárdan szoktak egyébként megmaradni (pl. *velő*: ÉV. *valēm*, *tetű*: ÉO. *teudem*; nom. verb. <ó, ő, = vog. *-p*, *-pā*). Inkább tekinthetjük ezeket *j*-tartalmuaknak, látván, hogy világosan ilyen a szintén *ő*-ből magyarázott magy. *eme* (osztják *imi* «weib, frau») és *öcse* (ÉV. *apsi*) végzete, továbbá a hasonló képzővel alkotott mélyhangú *atya*, *anya*, *apa* szavaké (l. MUGSz.). Figyelembe veendő, hogy a nyelvtörténet régebbi korszakában is vannak egymást megelőző, különböző időkből származó fejlődési rétegek s hogy egyazon ősalaknak eltérő módon jelentkező fejleményei innen is magyarázhatók. Joggal várhatjuk el pl., hogy azon *j*-s képzések, melyek a magyar nyelv külön történetében alakultak, a mai nyelvben legalább valamely jellemzetes zárt hangzó (*i*, *ē*, *é*) alakjában jelentkezzenek; azonban nem szükségképi ez oly *j*-s képzéseknél, melyek már az ugor közösség korában átmentek e hangzósúláson, amint ezt pl. az *eme* és *öcse*, vagy az *atya* és *apa* szóknál fölvehetjük (v. ö. DO. *ata* «vater», TV. *apa* «ipa», sőt a mordvinban is *ata* «alter mann», e mellett *ataj* «schwiegervater», valamint a cseremiszbén *ata* és *ači* «pater») s melyeknél már a magyar nyelvi fejlődés kezdete nem *j*, hanem talán már *é*, vagy *ē*. Ezek után a dimin. *-ke*, *-cske* képzőt sem fogjuk eredetileg *-ő* végzetűnek tekinteni, mint B. teszi, hanem úgy értelmezzük, mint a megfelelő ÉV. *-kwē* dimin. képzőt, mely eredete szerint = dimin. *-k* + dimin. *-j* (l. Budenz: Ug. Össz. Alakt.). — A *tele* és *teli* viszonyára nézve számba veendők: ÉV. *ta'ilä* e mellett *ta'il* (*ti puškä ta'ilä vitēl* «ez a hordó tele vízzel»: *kwol-ta'il jojtäst* «egész házzal jöttek») és ÉO. *tēl*, *tēli* «voll». A vog. *ta'ilä* aligha más, mint az osztj. *tēli*, valamint a magy. *tele* is közös alaptól fejlődhetett a *teli*-vel.

A harmadik személyű birtokosrag eredetének kérdését, bár sokan és terjedelmesen írtak fölé (l. különösen Nyr. XVII.), még mindig nem tekinthetjük véglegesen tisztázottnak. Az éjszaki vogulban tudvalevőleg *simēm*, *simēn*, *simä* birtokos alakok vannak, melyek közül az első (ha esetleg, mint Budenz hiszi, eretibb *-nm*

helyett való is), továbbá az utolsó pontosan egyeznek a magyar *szivem* és *szive* alakokkal. Hogy micsoda mássalhangzó tűnt el a vog. *simū* és a vele szorosan egyező magyar *szive* végéről, arra nézve tájékozást nyújt a vogul többes számi harmadik személyű birtokos alak: *simän-l* (2. személy: *simän* e h. **simän-n*), továbbá az ÉO. *sāmel*, DO. *semet*, *semel*. Nincs semmi kényszerítő okunk, mely arra a föltevésre indítson, hogy ezen eredetibb *d*-ből származó s egyébként állandó természetű *l* a magyarban *j*-vé változott volna (l. Nyr. 17:56.), mely utóbbi hang a *máj*, *ujj*, *uj*, *íjj*, *háj* szókban eredetibb *gl* (*gd*) s ebből fejlődött *γl*, *jl* hangcsoportok fejleménye, nem pedig pusztá *l* (*d*) mása. Az ily *d*, *l*—*j* hangváltozásra analogia-képpen előbb (Budenz-album 271. l.) magam is hivatkoztam a *várja* *várjuk*, *várjátok*, *várják* alakok *j* mássalhangzójára, melyet mint a harmadik személyű tárgy jelzőjét a pusztá *d* (*t*) harmadik személyű névmásragból származtattam. A vogul *rätilem*, *rätileñ*, *rätitā*, *räti-*, *limēñ* («verem, vered, veri») stb. tárgyas ragozású präsensalakok azonban megtanítanak bennünket arra, hogy ez a *j* is több mint a pusztá harmadik személyű névmás, t. i. a vog. *i*+*l*-nek egyenértékese, mely *i* pedig a vogul *γ* präsensképző változata, mely megvan az alanyi ragozás alakjaiban is (ÉV *räte'im*, *räte'in*, *räti*, *rätimēñ* stb.; KV. *roqtrēm*, *roqtrēñ*, *roqti*; «öt verik» az éjszaki vogulban: *rätianl*, a kondaiban: *roqtränl*), úgy, hogy ezek szerint a magyar *várja*, *várjuk* stb. alakokban a *j*-t az eredeti (*γ*) präsensképző és a harmadik személyű tárgyjelölő *l* egybehasonulásának kell tartanunk. A mi a *-ja*, *-je* (*napja*, *kertje*); *-juk*, *-jük* (*napjuk*, *kertjük*) birtokosragokat illeti, ezeknek *j*-je a magánhangzós csonka tövek teljesebb alakjából való analogiai elvonás útján keletkezett. A *fē-m*, *fē-d*, *fej-e*, *fej-ük*, vagy *epē-m*, *epē-d*, *epēj-e*, *epēj-ük* alakoknak egybevetése különösen a ragtalan *fē* (*fő*), vagy *epe* alakokkal könnyen teremthette annak képzetét, hogy tulajdonképpen *-ja*, *-je* és *-juk*, *-jük* a harmadik személyű birtokosragok, melyeket a nyelvtörténet folyamán egyéb magánhangzós tövekre (pl. *velő*: *veleje*, *ajtó*: *ajtaja*), sőt mássalhangzói tövekre is (*napja*: *kertje*) alkalmazni kezdtek. Ily módon eszik a *szeme* alaknak eredetibb *szemej*-ből való magyarázata (NyK. 24:375.) s a mennyiben a dialektusok *szemi*, *szemē* alakokat ejtenek, ezt a személyrag eredetibb zárt hangzójából (*szēmē*, **szēmē-l*) értelmezzük, mely a nyílt végzetű alakban nyíl-

tabbá (széme), a zárt végzetűben pedig egyes nyelvjárásokban zártabbá lett (szemít e h. szemít, szemét).

Kihagyandók az eredeti szókincs fejtegetéséből a következő török, illetőleg mongol származású szók: *erő* (l. NyK. 18:103.) | *eke* (csuv. *aga* id.) | *ige* (mong. *üge*, uigur *üge* «wort»; Vámbéry, Ujg. Sprachm. 198. és Bálint G. Párhuzam) | *szeplő* (v. ö. kaz. tat. *sipkel* «szeplő»). — A *ejsze* iráni eredetére nézve l. Ethnogr. 5:176. — Szláv szó a *pemet*, *pemete* (l. Miklosich; Nyr. XI.). — A *mese* szóról sem mondható, hogy eddigelé «nem elemezett» (l. Ethnogr. 4:254. és 5:25.).

2. a.

A) Magyar a = urali ugor ū, u (ō, o)

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
	a)				
agg	<i>ūñk</i> ¹	<i>uñk</i>	—	—	—
arcz	<i>ūrt</i> , <i>ūrt</i> · ²	<i>vort</i>	<i>urt</i>	<i>ort</i> ·	<i>ōrd</i> ·, <i>ūrd</i> ·
basz-	<i>pūt</i> ·	<i>pūt</i> ·	<i>pūt</i> ·	<i>pōt</i> ·	<i>pot</i> · —
fakad	<i>pūñet</i> ³	(ALV.) <i>pōñet</i>	<i>puxmät</i>	<i>poñgepsa</i>	<i>pōñot</i> , <i>pūñot</i>
fal	<i>pūl</i> ⁴	(PV.) <i>pōl</i>	<i>pōl</i>	<i>pulem</i> ·	<i>pulem</i> ·
fazék	<i>pūt</i> ⁵	<i>pūt</i>	—	—	—
ha	<i>χūñ</i> ⁶	<i>khun</i>	<i>khōn</i>	<i>χun</i>	<i>χun</i>
hamu *	<i>χulēm</i>	<i>khulēm</i>	<i>khōlēm</i>	<i>χojim</i>	<i>χōjem</i>
kanál	<i>χūñ</i> ⁷	<i>khūñ</i> ·	<i>khōñ</i> ·	—	<i>konkai</i> ⁸
vad, vadon	<i>ūnt</i> ⁹	—	—	<i>ūnt</i> , <i>vōnt</i>	<i>unt</i> , <i>vont</i>
	b)				
fal	—	—	—	<i>pūñel</i> , <i>puñel</i> ¹⁰	<i>puñat</i> , <i>poñal</i>
fan («szőr»)	<i>pun</i> ¹¹	<i>pōñ</i>	<i>pōñ</i>	<i>pun</i>	<i>pūñ</i>
hajt («pellere»)	<i>χujt</i> · ¹²	(KLV.) <i>khujt</i> ·	—	<i>χoxtēpta</i> ·, <i>χōjt</i> ·, <i>χoxol</i> ·	<i>kogol</i> ·

¹ «nagybátya» (elavult szó; eredetileg úgy látszik: «senex»); *ūñkēm sār*p «nagy jávor». — ² *ūrt* «részt», *ūrt*· «osztani» (l. MUGSz. 752. l.). — ³ «bökni»; KLV. *pūt*χat· «coire cum femina». — ⁴ «fakadék, kelés»; *laptq puxmätäl* a levél kifakad (a rügyből). — ⁵ «fakadni», ÉO. *pul* «bissen», *pulem* «schmecken, kosten»; DO. «verschlucken». — ⁶ Ősi jövevényszó az ugor nyelvekben (l. Halász I. Nyr. XXII.). — ⁷ «ha; mikor». — ⁸ «kanalazni, ételből fölvenni, merni». — ⁹ «schöpfkelle». — ¹⁰ «erdő». — ¹¹ «seite» (l. MUGSz.). — ¹² «szőr». — ¹³ *χoxtēpta*· «laufen od. traben lassen»; *χoxol*·

mag	<i>muñi</i> ¹⁸	<i>moñ</i>	—	—	<i>mōχ, mōk</i>
mar	—	—	—	<i>morit</i> ¹⁴	<i>mūrt-</i>
hajnal	<i>χuj</i>	(KLV.) <i>khuj</i>	<i>khøj</i>	<i>χuñtēl,</i> <i>χondēl</i>	<i>χunt,</i> <i>kunt</i>
hab	<i>χump</i>	<i>khqp</i>	<i>khup</i>	<i>χump</i>	<i>χump,</i> <i>kump</i>
hasít-	<i>χusāt</i> ¹⁵	<i>khwośet-</i>	—	—	—
hal	<i>χul</i>	<i>khul</i>	<i>khol</i>	<i>χul</i>	<i>kul, χul</i>
szapoly	<i>šunpēl</i> ¹⁶	—	—	—	—
zaj	<i>suǰ</i> ¹⁷	<i>soj</i>	—	(<i>sī</i>)	(<i>sei</i>)

B) Magyar *a* = urali ugor *ō, o* (*ā, q, a*; ill. *ū, u*).

a)

apa	<i>āplē,</i> ¹⁸ <i>qpā-</i> (KLV.) <i>ōpē</i>	<i>apa</i>	<i>obrasī</i>	<i>ōp, ūp</i> ¹⁹
	<i>riš; āpa</i>			
asz- («száradni»)	<i>tās-</i>	<i>tōs-</i>	<i>tāš-</i>	<i>sos-</i>
aszó	<i>sās</i> ²⁰	<i>sōs</i>	<i>šaš</i>	—
arasz	<i>tārés</i>	<i>tōrés</i>	<i>tāraqs</i>	<i>sōrés</i>
acsarog-	—	<i>ōšγ-</i> ²¹	<i>qšt-</i>	—
fagy-	<i>pōl-</i>	<i>pōl-</i>	<i>pāl-</i>	<i>pōt-</i>
				<i>pōtāj-,</i> <i>pūtōj-</i>
fajd	<i>pōltā</i>	<i>pōlt</i>	<i>paltā</i>	—
had	<i>χānt</i>	<i>khōnt</i>	<i>khānt</i>	—
haj	<i>χā</i> ^{22a}	<i>khøj</i>	—	—
hal- («mori»)	<i>χāl-</i>	<i>khōl-</i>	<i>khāl-</i>	<i>χad-, χāl-</i>
hall- (HB. <i>hadl-</i>)	<i>χōntl-, χōl-</i>	<i>khōl-</i>	<i>khāntl, χul-,</i> <i>khāl- χulēnt-</i>	<i>χūdand-,</i> <i>kulēnd-</i>
haraguv-	(KLV.) <i>khōrj-,</i> ^{22b} <i>khārj-</i>	<i>khwqr-</i>	—	—
harcsa	<i>sqr̄t, sort</i> ^{23a}	<i>sqr̄t</i>	<i>sqr̄t</i>	<i>sōrt</i>
hat («sex»)	<i>χat</i>	<i>khōt</i>	<i>khāt</i>	<i>χōt</i>
hattyú	<i>χatāñ</i> ^{23b}	<i>khwqteñ</i>	<i>khutqñ</i>	<i>χōtañ</i>
				<i>χōteñ,</i> <i>kotteñ</i>

«laufen, traben»; DO. *χōxt-, kogoł-* id.; ÉV. *χujt-* «izgat, unszol»; v. ö. *χajt-* «futni» (l. MÜgSz.). — ¹⁸ «tojás». — ¹⁴ «brechen, zerstückeln». — ¹⁵ «hasítani» (l. példáját VogNépk. Gyűjt. 291. l.). — ¹⁶ «merítő nyírhéj-edény» (l. Ethnogr. 4:173.). — ¹⁷ «hang». — ¹⁸ «nagyapa, ősapa»; ÉV. *āpa*, KLV. *ōpē* «medve. — ¹⁹ «schwiegervater». — ²⁰ «patak», amint az *aszó* is «patak, folyó» jelentésű (l. Ethnogr. 4:182. l.). — ²¹ «haragudni»; TV. *qšt-* id. — ²² *ul khq-nelēn ōn, pāl-khārjēm* ne bánts engem, megharagszom (осержусь); KV. *khwqr-* «szidni (пирать)». — ^{22a} «hajüstök» (l. Nyr. 19:148. — ^{23a} «csuka» (l. Ethnogr. 4:181.). — ^{23b} Ethn. 294. Ősi török-ugor

kap-	<i>χāpēj</i> ²⁴	<i>khapej-</i>	—	—	—
para	<i>porā</i> ²⁵	<i>porē</i>	<i>pāq</i>	<i>por</i>	—
szalú	—	—	—	—	<i>sōgot</i> ²⁶
tag	<i>tāñχ</i> ²⁷	(KLV.) <i>toñkh</i>	<i>tāñk</i>	—	<i>toñχ</i>
vaj	<i>vāj</i> , <i>vōj</i>	<i>vuoj</i>	<i>vāj</i>	<i>voj</i>	<i>vōj</i>
val-, vol-	<i>āl-</i>	<i>ōl-</i> , <i>ül-</i>	<i>ql</i>	<i>ul-</i>	<i>val-</i> , <i>ūd-</i>
vastag	—	<i>ōšēñ</i>	<i>qšēñ</i>	—	—

b)

al	<i>jol</i>	<i>jql</i>	<i>jql</i>	(il)	(jit, il)
arany ^{28a}	<i>sārñi</i> , <i>sorñi</i>	<i>surēñ</i>	—	<i>sarni</i>	<i>sorña</i> , <i>sarnā</i>
a z, ott	<i>ta</i> , <i>ton</i> ; <i>tot</i>	<i>tātē</i>	<i>tu</i>	<i>tomi</i>	<i>tom</i> , <i>toma</i>
faggyú	<i>polwēs</i> ^{28b}	<i>polwēs</i>	—	—	<i>polt</i>
farag-, forgács	<i>por-</i> ²⁹	<i>por-</i>	<i>pqr-</i>	—	—
gyanánt, gya-	<i>jol</i> ³⁰	(KLV.) <i>jal</i> (<i>jol</i>)	—	—	—
lánt	—	—	—	—	—
hajl-	<i>χūt</i> ³¹	(<i>khūt-</i>)	(<i>khōt</i>)	—	—
halad-, hallad-	—	—	—	<i>χola-</i> ³²	—
hancsik	<i>χqmēs</i> ³³	(LV.) <i>khāmšēl</i>	—	—	—
has	<i>χqpsi</i> ³⁴	<i>khqpsi</i>	—	—	—
hanyatt	<i>χqni</i> ³⁵	<i>khani</i>	<i>khanqu</i>	<i>χonđa</i>	—
kacs, kasmol-	<i>kwons</i> ³⁶	(<i>kwāns</i>) <i>khuñš</i>	<i>kunč</i> , <i>kuš</i>	<i>kunč</i>	—

jövevény-szó. — ²⁴ *pāsmēχ-pāl χāpejāslem* «fölkaptam, fölrántottam fél czipőmet» (Vog. Népk. Gyűjt. 3:427.); KV. *nōkh-khappjān pālkhēsēn* «надерни на ногу сапоги, rántsd föl a csizmad». — ²⁵ magy. *para* jelentése «úszó fa», a többi ugor szavaké: «tutaj» (l. Ethnogr. 4:202.). — ²⁶ «eine hobel, mit der man böte aushöhlte». — ²⁷ «pata»; v. ö. magy. *íz* «membrum», főképpen *kéz- és láb-íz*; az éjsz. osztják *jōš* megfelelőben meg éppen «hand, arm». — ^{28a} Ugor-iráni jövevénytyszó. — ^{28b} «gyertya, fagygyúgyertya»; DO. *polt* «talg». — ²⁹ «gyalúltni»; *pornā* «gyalú». — ³⁰ «hely»; Zalában *gyalánjába* = «helyett» («nem iszom spirtuszt pálinka gyalánjába»). — ³¹ «hajtani, meghajtani (biegen)»; TV. *khōjlqlql* «meghajlik». — ³² «fliessen, rinnen, laufen» (l. MUGSz.). — ³³ *χqmēs mā* v. *χqmsiñ mā* «zsombékos láb»; KLV. *khāmšēl* «zsombék, láphalom» (l. Ethnogr. 4:181.). — ³⁴ «tüdő» (l. MUGSz.). — ³⁵ *χqni pats* «hanyatt esett»; EO. *χonđa* «rücklings, auf den rücken». — ³⁶ «karom, köröm»; l. e. szóegyeztetésre nézve Ethnogr. 4:172. A *kasmol* kolozsmegyei szó ezen értelemben: «karmol» (v. ö. *kwons* «karom» és *kwonsi* «karommal megkap, karmol, vakar»); képzőjében a *karmol-* analógiai hatása ismer-

lapú	—	(PV.)	lapēñk ³⁷	lapkheñ	—
langy	loñsiñ		lañsēñ	lañsiñ	lunše
paraj	pori ³⁸		pqari	—	—
tat ³⁹	taɣt, toɣt		toɣt	—	—
tat-hal ⁴⁰	—		—	taɣt	—
tavas z	(tūjü)		(tūjē)	tove	tāwen, tauɣ
varjú	(ūrin-ēkwä)		—	—	voreñga, varñaj vorña

C) Magyar a = urali ugor ā, a (ō, o).

a)

agár	ākēr ⁴¹	oqkēr	—	akar	—
agy	āñt ⁴²	ōñt	āñt	ōñēt	ōñet, ōñet
anya	āñkw	qñkw	oñk	añgi, añki, añka	—
agyar	anšer	āñšer	anšer	—	—
bagoly	māñɣwlä	—	—	makla ⁴³	—
daru ²	tāri ⁴⁴	tōri,	tāro	tōr, tōra	tāraɣ, tōra
facsar	pašert-	pāšert-	—	—	—
lassú	lāšēl ⁴⁵	loqšēl	lēčāl	—	—
marj	marēk ⁴⁶	mārēɣ	—	marēk	mērek
salyog-, csillog-	sāl- ⁴⁷	sēl-	sāl-	šūli-	—
tapló	tāplēɣ	taplēɣ	tāplīɣ	—	—

b)

akad-	taɣāt-taɣn- ⁴⁸	tāāt-	tāt	taɣarla-	—
apró	tapēr ⁴⁹	—	—	tapēr	—
atya	—	—	—	—	ata
hajó	ɣajt-, ɣāp ⁵⁰	—	—	—	—

szik föl. — ³⁷ l. NyK. 23:435. — ³⁸ «száras, leveles fű». — ³⁹ «a ladik tatja» l. Ethnogr. 4:170. — ⁴⁰ «tinca vulgaris», TV. *taɣt* id.; l. u. o. 183. — ⁴¹ l. NyK. 23:344. — ⁴² «szarv»; v. ö. PV. LV. *qntēp* «agyvelő». — ⁴³ «Pernis apivora» (súlyomfaj); vog. *māñɣwlä* «bagoly». — ⁴⁴ Ősi török-ugor jövevény-szó, mint a *hattyú, hód, gyalom* stb. — ⁴⁵ «lassan (pl. megy)»; KV. *vuot iqlē loqškhēts* a szél lecsillapodott (затихъ). — ⁴⁶ «felső kéz- v. lábszár, a szárny-kar». — ⁴⁷ *šayl sālī* «villámlik»; TV. *sāl* «villám»; ÉV. *šūli* «glanzen, schimmern». — ⁴⁸ *taɣāt-* «akasztani», *ta'imat-*, *taɣāp-* «fönnakadni»; *alēsñē taɣnēs* «beleakadt a csapdába». — ⁴⁹ *kasāj-tapēr*, *sairēp-tapēr sa'irsajä* «a milyen apróra csak késsel, fejszével vágni lehet, olyan apróra vágta» (Vog. Népk. Gyűjt. 2:122.); EO. *tapēr* «kehricht». — ⁵⁰ l. Ethnogr. 4:168.

savanyú	saw-, sawl- ⁵¹ (KL.V.)	šau-, šaul-—	šum- —
s z a j, z a j («treib- (KL.V.) sai ⁵² eis»)	—	—	—

Az urali ugor nyelvek bizonyossága szerint a magyar *a* hosszú és rövid zártabb hangzókából (*u*, *o*) keletkezett, részben azonban a hosszú *á* hangzónak s kiveszett rövidjének (*a*) is változata.

Ezen eredmény teljesen megfelel azon megállapodásnak, melyre eddigelé a magyar *a* története tekintetében pusztán a nyelvemlékek és nyelvjárások vizsgálata nyomán jutottunk, azon különbséggel mégis, hogy eddigelé az *á*-val nem váltakozó magy. *a*-t pusztán rövid *o* (vagy *u*) hangzóból származtattuk, míg most látni való, hogy ez az esetek nagy számában hosszú zárt hangzóból is alakult. A fejlődés útját ezeknél kétféleképpen is képzelhetjük, vagy úgy, hogy előbb megrövidültek a magyarban s mint ilyen rövid hangzók jutottak az *o*, vagy *u* hangzókhoz az *a*-ig (úgy mint pl. a HB.-beli *muganec* ma: *maga*), vagy pedig mint egyéb ily zárt hosszú hangzók (l. fönt az *á* tárgyalásánál), hosszúságuk megtartásával lettek nyitabb *ā* hangzóvá, s ebből rövidültek el ezen hosszú hangzó teljes kiveszésével *q*-vá.

Ki kell azonban emelnünk e pontnál azon nézetünket,^{*)} hogy az *q*-nak itt jelzett fejlődése tülesik a pozitív magyar nyelvtörténet látóbatárán, más szóval, hogy az árpádkori oklevelek s Halotti Beszéd *o*-ja, a mennyiben a későbbi nyelvemlékek, illetőleg mai nyelvjárások (*o*-val nem váltakozó) *q*-jával szemben áll voltaképpen nem *o*, hanem *q*-féle hangnak jelzése. Erre vonatkozó fel fogásom alapjai a következők:

1. Azon tapasztalat, hogy idegenek (pl. németek, oroszok, finnek), kiknek nyelvében a mi *q* hangunk hiányzik, vagy a

⁵¹ *sawém* «savanyú», *sawli* «savanyít»; ÉO. *šum*- «sauer werden». — ⁵² «jégszaj» (l. Ethnogr. 4:192.).

^{*)} Jelen értekezésem írásakor még nem lehettem tekintettel Szinnyi Józsefnek ugyane tárggyal foglalkozó s a Nyelvőr legutóbbi füzetében megjelenő «Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában» című érdemes munkájára, minthogy emennek akadémiai fölolvassásakor dolgozatom már teljesen befejezve át volt nyújtva a nyomdai kiállítás czéljára.

mennyiben megvolna, írásban nincs külön jelezve: rendszeren *o*-val írják, illetőleg hallják a magyar *q*-t. Ismeretes pl. a németeknek ilyen *o*-s írása és ejtése az éleczlapokból. Hasonlóképpen *o*-val jelzik következetesen a vogul *q*-t Ahlquist s az orosz utazók. Igen könnyen elképzelhető, hogy a magyar nyelv írásra való alkalmazásának első kísérleteinél, midőn a latin *a* betűt az *á* hangra foglalták le, a töle lényegesen elütő *q* hangra nem maradt más betű, mint az *o*, mely ilyformán épűgy mint ma az *e*, egyszerre két hang jelzésére szolgált.

2. A legrégibb magyar nyelvű följegyzett szó, t. i. a *magyar* népnévzet, melyet Béla király névtelen jegyzője *moger*-nek (*Hetu moger*) s egy 1252-ből származó oklevél *mogor*-nak ír, már Ibn-Rosztah 914-ben írott könyvében *mağğarije* alakkal fordul elő s ez az írás található Al-Bekri és Gurdēzi könyveiben is (l. Akad. Értesítő: 1894; 223. l.). Ugyane szó Constantinus Porphyrogenitusnál Μαζάρροι alakban van említve (De admin. imp. 37. fej.); sőt Teophanes még régibb időből, t. i. 528-ból említ egy Μουαγγέρις nevű hún királyt, mely ha azonos a magyar szóval (a mint Kuun Géza gr. és Marczali állítják), egyszersmind azt igazolja, hogy a kezdő szótag hangzója sem *a*, sem *o* nem volt, hanem valamely középben álló hangzó, tehát *q*. Figyelemre méltó, hogy a keleti magyarok nevét viselő Kaukaszus-vidéki *Mažar* helységnév, továbbá a votjakok földén található *Madžar*, *Mađarovo*, végül a keleti népek (örmények, törökök) állandó *mažar* hangzású szava mind azt tanúsítják, hogy e szó első hangzója már a honfoglalás előtt nyíltan, tehát nem *o*-nak, hanem *a*-nak hangzott, vagyis hogy az árpádkori *moger* írás *o*-ja csak az *q*-nak érthető ortografiai jelzése. Fölemlíthetjük itt, hogy a *magyar* név előrészevel egyező ÉV. *mańśi*, KV. *mańś*, TV. *māńśi* «vogul, osztják» népnév (l. Ethnogr. I, 290.) is a nyíltabb kiejtés mellett tanuskodik, mi mellett az is fölhozható, hogy a *Megyer* első szótagja is nyílt, illetőleg nem változik *ö*-vel.

3. A magyar krónikák *Solt*, *Toksun*, *Tosu* alakban közlik az ismeretes magyar vezérek neveit, de Constantinusnál ezen nevek írása: Σαλτας, Ταξίς, Τασής, mi a görög írás ω, *o* betűi mellett nem történhetett volna, ha ama nevek előtagjában tényleg *o* hangzott volna. Ugyanílyen viszonyban vannak egymáshoz az arab írók *azar*, a görögök χαζάρροι s a mi kozár népnévzetünk, melynél

megjegyzendő, hogy noha *Kozár*, vagy *Solt* helynév ma is ismeretes, ezen kiejtés nem élő, hanem írott hagyományon alapúlhat (egyébként pl. *Zobulchu* ma *Szabolcs*, *Opour* ma *Apor*). V. ö. még ezekhez Const. *καρχας* méltóságnevét, melynek magyar mását Marczali Tuhutum vezér Anonymusnál említett *Horka* fiának nevében véli fölismerni (Magy. Nemz. Tört. 47.).

4. A magyar nyelv honfoglalás előtti török elemeinek mai alakjaiban a köztörök rövid *o*-nak szintén *o* felel meg, mi nem lehetne akkor, ha az Árpádkorban az ilyen *o*-k *a*-vá változtak volna. Ezt igazoló példák: magy. *kos* : oszm. *koč*, csag. *koč*, altaji *koč-kor* (l. NyK. 20 : 150.) | magy. *borz* : csuvas *porš*, *porěš*, (virjal-csuv., melyben minden *o* elváltozik *u*-vá: *purěš*), oszm. *borsuk*, altaji *porsuk*, kaz.-tatár *borsék*; orosz *barsuk* (l. u. o. 151.) | *toklyó* : oszm. *toklê* (Bianchi, Vámb.; de *tuklu* Zenker), szerb. *toglu*, csag. *toklê*, *tokli*, tobolszki tat. *tokli*, kirg. *toktu*, *tokta* (l. u. o. XXI, 128.) | *koboz* : tat. *komuz*, kir. *kobuz*, oszm. *kobuz*, csag. *komuz*, csuv. *koběs*, (virj. csuv. *kuběs*), jak. *χomus* | *gyom* : csuv. *šom*, altaji *joñ* | *orv*, *oroz* : csuv. *vorō*, oszm. csag. *ogri*, *ogru*, *kojb*. *oγir*. A török-magyar elemek *a* hangja általában köztörök *a*-nak s nem *o*-nak felel meg; egyedül a *szaru*-fa tehetne kivételt (=csag. *soruk*; l. NyK. 21; 126.), mely azonban népetimologiai alakítás a *szarv* (*szaru*) mintájára.

5. Megvan az *q* hang az összes vogul s — mint Pápai följegyzéseiből tapasztalom — az összes osztják nyelvjárásokban is, még pedig leginkább mint az *o* hang változata. Föltehető tehát, hogy a magyarban sem aránylag új keletkezésű az *q*, hanem a mennyiben *o*-ból felett, ez a külön magyar nyelvtörténet kezdő korszakában, mindjárt az ugor testvérnelvektől való elszakadás után ment végbe.

6. Azon csekély, megbízhatóan közölt anyagban is, melyből az árpádkori oklevelek magyar szavainak képét láthatjuk, jó számmal találunk ingadozásokat az *o*-s jelzés dolgában; így: *Oxunteluke* 1268-ból és *ohzynfolua* 1234-ből, de *Ascennepe* 1197-ből és *achsin* a HB-ben (NySz.) | *ozou* 1265-ből s ugyanez évszámmal: *azov* (u. o.) | *horozt* 1249-ben s *harazt* 1258-ban (Nyr. VII, 318.) | *okoz-tou* 1291-ben, *forkos* 1210-ben; de *farkasagazto* 1200-ban (u. o. 415. és 270.) | *Sceguholm* 1217-ben, de *Molmhalmu* 1075-ben és

Melinhalmu 1124-ben (NySz.) | *hotar* 1217-ben, de *hatar* 1086-ban és *sceg-hatar* 1268-ban (NySz. és Nyr. 7:218.).

Ellene látszik szólani az *o* hangjelzés *q* értékének a magyar nyelv szláv elemeinek azon tanulsága, hogy a szláv *o*, melyet még ilyennek írnak az árpádkori nyelvemlékek (pl. a *potok*, *golumb*, *milost* = ószl. *potokŭ*, *golabŭ*, *milostŭ* szavakban) a későbbi nyelvemlékekben *a*-val íródik s a mai nyelvben *a*-nak hangzik. Azonban itt arra lehet gondolnunk, hogy az a szlávság azon részében, melyből a magyar-szláv jövevényszók származnak az *o* hang kissé nyíltabb lehetett, a mint ez pl. az oroszban a hangsúly előtt csaknem *q*-nak hangzik (*xopomo* = *χqrqšo*), más részről, hogy a magyar rövid *o* — a mint alábbi fejtegetéseinkből kitűnik — a mainál valószínűleg zártabb volt (a mai hosszú *ó*-nek megfelelő rövid *o* hangzó), minél fogva a mindenesetre nyíltabb szláv *o* inkább a magyar *q*, mint *o* hangzóval volt visszaadható.

Valamint az *eme*, *öcse* szavakban s a *-ke* dimin. képzőben, nem tarthatjuk a hangzói végzetet *v*-s diftongus változatának az *apa*, *anya*-féle szókban s a mélyhangú *-ka* dimin. képzőben sem, a mint ezt B. fölveszi, ki az *apa* és *apó*, *anya* és *anyó*, *buczka* és *buczko* alakokat pusztá hangtani változatoknak tekinti (l. erre nézve fönt 266. l.).

3. o.

A) Magyar *o* = urali ugor *ū*, *u* (*ō*, *o*).

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
	a)				
fog	<i>pūr-</i>	<i>puw</i>	<i>puw</i>	—	—
rojt, rost	<i>rūsi</i> ¹	—	—	<i>rosé</i> (Volog.)	—
tolvaj	<i>tūlmaz</i>	<i>tūlmēx</i>	<i>tūlmox</i>	<i>lołmaz</i>	<i>tōtm-, lūtm</i> - ²
	b)				
bogyol	<i>muñkelt</i> ³	—	—	<i>pañgē</i>	—
domb	<i>tump</i> ⁴	<i>tomp</i>	<i>tump</i>	—	—
fog	<i>puñk</i>	<i>pāñk</i>	(<i>peñ</i>)	(<i>peñk</i>)	(<i>pank</i> , <i>peñk</i>)
fon	—	—	<i>pun-</i>	<i>ponlla-</i>	<i>puntt-</i>

¹ «rojt». — ² «lopni» = vog. *tūlmēt-* id. — ³ «bogozni, össze vissza kuszálni, kötni». — ⁴ «sziget» (l. MUSzót.). —

forr-	—	—	purkh ⁵	—
holló	χulax	klwōlēx	khulax	χulēx, χolēx χūlax, kō-lan̄k
homlok	—	—	—	χulēm ⁶
horzsol	χurt-	—	khurat- ⁷	χor- ⁸
lov- (ló)	lūw-	loγ-(lō)	lu, lō	lou, lovē
torok	tur	tq̄r	tq̄r	tur
				tūr

B) Magyar o = urali ugor ō, o (q̄, q; ū, u).

a)				
odu, odor,	q̄ntēr ^{8a}	(KLV.) oq̄ntēr	—	ondēr, un- ont dēr; unt
dob-	tāmp ⁹	—	—	—
kor-	—	—	khōr	—
mond-	mōjt-, ¹⁰ māj̄jt-	mojt(nom.majt moj̄)	mońś, moś mōńt,	māńt
mony	mān, ¹¹ mōn	mān	mān	mōn
ostor	q̄stēr ¹²	ōstēr	—	—
b)				
hol- (hal-)	χāl-	khōl-	khāl-	χāl
sok	sāχā ¹³	soγ	—	χad-, χal-
vol- (vql-)	q̄l-	ōl-	q̄l-	ul-
				val, ūd-
c)				
fol- (nagy), paul	—	pq̄l (poul)poul	pūrol,	pūgot,
falu	—	—	pōrol	pūgol
forog	poγēr- ¹⁴	—	—	—
toll, talu	tq̄ul	tq̄ul	tūl, tōl	tōrol
rogy	raup- ¹⁵	rēp	—	tōgot
			rōχan-,	—
			roχnema	—
d)				
bonyol	māń-	māń- (mōń-) —	—	—
von-	vāntēp ¹⁶	voq̄nēp	(vānp)	vunēp
				(venep)

⁵ TV. *ut purkhq̄nt* «a víz forr». — ⁶ «augenbraue» (l. MUGSz.). —

⁷ «beretválni». — ⁸ «schälen, abschälen, schinden». — ^{8a} «a test belseje; anyaméh»; ÉO. *unt* «bauch», DO. *ont* «das innere». —

⁹ *pišālēl tāmpē'im* puskával lövök (стрѣляю), *tāmmat-* (mom.), *tāmpāl-* (frequ.), *sārp jol-tāmpēstā* lelőtte a jávort (v. ö. magy. *lő-és vog. laj-* «dobni»). — ¹⁰ «mesélni, regélni» (l. Ethnogr. 4:255.); *mojt* «mese, monda». — ¹¹ «herezacskó». — ¹² Ugorkori iráni jövevény szó. — ¹³ «mind, mindnyájan»; v. ö. ÉV. *saw* «sok». —

¹⁴ «hengergőzik». — ¹⁵ «összeomlani, összerogyni». — ¹⁶ «horog. csáklya», ÉO. *vunēp* «schifferhaken» = magy. *vonogó* (l. MUGSz,

		e)			
boglya	moʒel ¹⁷	moʒol	moʒol	muŋgali, muŋol muŋgel	
fos-, fos	poś-	pqś-	poś-	poś	pať
gondol	—	khōum ¹⁸	—	ʒamet-	—
hol, hova	ʒot	khōt	khōt	ʒodan	kot
hol-nap	ʒol ¹⁹	khwql	khul	ʒoleut	ʒodaj
hoz-	—	(PV.) khqitt- ²⁰	—	—	—
hozzá	—	—	—	ʒośa	—
hosszú	ʒqśä	khwqśä	khuśo	—	—
homorú	ʒami ²¹	khqmi	khqmut-ʒomla	—	—
jov- (jó)	ʒamēs	ʒamēs	ʒumqś	(jēm)	(jem)
kozma	kwosēmt- ²²	(KLV.) kwäśēmt-	—	—	—
mosolyog	—	mośy ²³	mqś	—	—
morzsa	mqrśä ²⁴	mqrś	—	—	—
nyolcz	ŋqlq-lu	ŋql-lqu	ŋqla-lu (ŋil)	(ŋigelax, ŋit)	—
nyom	ŋqlēmt-	ŋqlēmt-	—	—	—
oldal	qntēl ²⁵	qñtēl	antēl	oñti-lū	—
olvad-	ql-	ql-	ql	lql-	—
oszol	qśä ²⁶	(KLV.) oqśä	—	—	—
por	pqrēs ²⁷	(KLV.) pqrēs	—	—	—
tova, oda	(tū)	tqu	tū	toʒo	toʒoť

A magyar *o* mint urali ugor megfelelői nyomán ítéltetjük részben *u* (*ū*) hangból keletkezett, részben pedig nyíltabb ajakhangzó (*o*, *ū*) volt eredettől fogva is.

Ugyanezen tapasztalatra vezet bennünket a magyar nyelv török elemeinek vizsgálata is, melyeknek egy részében, mint fentebb (274. l.) láttuk, az *o* eredeti, egy más részében azonban *u* fej-

és Ethnogr. 4:173.). — ¹⁷ «bog, kötelék»; TV. KV. moʒol «kéve». —

¹⁸ LKV. kwäl joutux khōumam «házat venni gondolok, szándékozom (думаю, хочу)», tñl elē mēnuʒ oqť khōumi innen elmenni nem szándékozik, nem gondol (не думаешь); ÉO. ʒamet- «einsehen, verstehen». — ¹⁹ «reggeli idő», ʒolit reggel (adv.); DO. ʒodaj-ʒunt «morgenröte». — ²⁰ jāpēt ti² khqittēn! «hozd ide (неси сюда) a kést». — ²¹ ʒami pats arczra esett (l. MUGSz.), TV. khāp il-khqmutilēm a ladikot fölborítom (öblével lefelé). — ²² «füstöt gerjeszteni, csinálni», kwosēml- «füstölögni». — ²³ «mosolyogni». — ²⁴ «kevés», morsiñ id. — ²⁵ «oldalborda». — ²⁶ «rész, darab». — ²⁷ «szemét».

ménye. Ez utóbbi eset példái: *homok*: oszm. *kum*, alt. *khum*, *khumakh*, kirk. *kumak* («homokszátony»), kojb. *kum*, jak. *kumaz*, tatár *khom*, *khomak* | *borjú*: oszm. *buzayu*, csag. *bozayu*, *bozru*, kirk. *buzau*, kaz. tat. *béza*, alt. *puza*, kojb. *buzō*, szojot *puza*, csuv. *pěru* | *borsó*: oszm. *burčak*, kirk. *buršak*, alt. *mircakh*, tat. *borčakh*, csuv. *porča* | *bors*: oszm. *borž*, kirk., tobolszki tat. *buruč*, alt. *purč*, *mirs*, kaz. tat. *boroč*, csuv. *poroš* | *korom*: oszm. *kurum*, kirk. *krum*, kaz. tat. *korum*, csuv. *xorom*. Föltűnő, hogy a volgavidéki török nyelvekben a köztörök *u*-val szemben álló magy. *o*-nak szintén *o*-féle hang, t. i. a zártabb *o* felel meg, mely megvan a déli vogul nyelvjárásokban s hosszú változatában (\bar{o} = magy. *ó*) a magyarban is. Már az *i*-vel váltakozó *ë* történetének vizsgálatánál azon eredményre jutottunk, hogy az utóbbi megfelelő hosszú hangzójának, az *é*-nek igazi rövid alakját, t. i. az *ë*-nél zártabb *é*-t egykor szintén ejtett magyar hangzónak fölvegyük: az előbbieket nyomán jó okunk van ezt föltenni a hasonló fokú mély *ó* hangzóra nézve is, vagyis hogy az *o* mellett megvolt az *o* hang is, melynek az *u*-hoz való közelállása okozhatta azt, hogy az árpádkori oklevelekben s a HB-ben rendszeren *u* jelzést találunk a mai *o*-val szemben. Ilyen *o*-val volna pl. a rokon nyelvek megfelelő alakjaira való tekintettel olvasható a HB. *mundoa* és *pur* alakjainak *u*-ja szemben azon nyiltabb *o*-val, mely a *choltat* szóban van jelezve. Megjegyzendő, hogy az oklevelek szavaiban itt is ingadozás mutatkozik: *humuk* 1269-ből, de még előbből, 1194-ből: *homoc* (Nyr. 7:218.); *Huzyumezeu* 1342-ből, de *Hozzoumezew* 1217-ből; *homurou teteu* 1375-ből, de *Homorowozow* 1214-ből; *fuk* van 1291-ből, de 1300-ból már *fok* (NySz.).

Az *o*-val együtt föl lehet tennünk az *ö* rövid hangzójának, t. i. a mai *ö*-nél zártabb ejtésű *ö*-nek is létezését a régi magyar nyelvben. Ilyennel olvashatjuk pl. az 1319-ben írt *vkurfeu* kezdő hangzóját látván azt, hogy az *ökör*-nek megfelelő török szavak általában *ö* (s nem *ü*) szókezdettel jelentkeznek: oszm. csag. *öküz*, *ögüz*, kirk. *ögüs*, jakut *orus*, kaz. tat. *ögöz*, csuv. *vojor*; s hasonlóképpen nem gondolhatjuk *ü*-nek az *u*-jelzést ebben: *Kurust-ut* 1274-ből (Nyr. 7:268.) szemügyre véve az 1297-ben jegyzett *Ke-reztur* alakot (u. o. 269.) s a szónak ószlov. *kr̋st̋r* eredetijét.

Mint idegen (iráni) szó kihagyandó az eredeti elemek tárgyalásából: *asszony* (l. Ethnogr. 5:136.). — Nem tekinthető ismeretlen

eredettűnek: *ország* (HB. *uruzag*) s elemezhetetlennek a *mocsok* szó (l. MUGSz. 631.).

4. i.

A rövid *i* közös megmaradására csak kevés példát találunk a magyar és urali ugor nyelvekben; mint ilyenek tekintetbe jöhetnek: itt: ÉV. *tit*, KV. *tét*, TV. *tit*; DO. *tet*, *tetti* | *viz-* (*víz*): EV. *vit* stb.

Nem minden esetben, midőn hosszú *i* és rövid *i* váltakoznak, lehet a hosszú hangzást eredetibbnek tartanunk, mint B. gondolja. Világos példa erre a *víz* szó, melynek rokonságát pontosan ismerjük, de általa hosszúságát igazolva nem látjuk. Hasonló esetek: *síma*: tat. *šéma* | *tiz* összet *des*, *däs*, *das*, zend. *dasa*, skr. *daça*, zürj. *voj*. *das* s bizonyára még több más eredeti és idegen szó.

Apriorisztikus, egyes eseteket általánosító ítélet, hogy «a már állandóan röviden hangzó *i*-k szintén hosszú *i*-ből rövidültek, mely *aj*, *ej* s ebből fejlődött *é* diftongusból lett». A felhozott példák közül nem lehet ezt kimutatni az *itt*, *ide*, *innen* alakokra, melyeknek *id* alaprésze világosan jelentkezik a vog. *titi* «ez» szóban, hol pedig *j*-s diftongus befolyásának fölvételére az alak keletkezésénél semminemű alapunk; ez az *id* = magy. *ez* (v. ö. *büz* és *büdös*, *víz* és dial. *vides*, *ügy*) s tulajdonképen nem egyéb, mint a közelre mutató névmás kettőzése («ez-ez», ily értelemben: «im ez»; *az* = «az-az» = ÉV. *ta-ti*, *ta-tik*; v. ö. Budenz: Összh. Alakt. 289.). — Az *is* ha eredetileg egy is volt az és (=vog. *ās*, *ōs* «is, szintén») kötőszóval a régi *es*, *es-még* alakokhoz képest csak olyan hangtani változat, mint *ěskola* mellett *iskola*: fejlődésében *j* elem nem szerepel. — Nincs semmi bizonyosság erre a *kilencz* szóban sem, melynek előrésze valószínűleg a *kil-* *kül* szó (v. ö. vog. *qntel-lu* «oldal-tíz» = «kilencz» e mellett *iqqlu* «orr-tíz» = «nyolcz»).

Nem okvetetlenül szükséges, hogy a fejlődés *é*, *i* fokokon keresztül jusson az *i* hez még oly esetekben sem, midőn ez utóbbinak keletkezésére világosan *j*-elem beolvadása hatott. Különösen áll ez ott, hol a *j* megelőzi a magánhangzót; azt hiszem pl., hogy a *lyuk*: *lik*, *juhász*: *ihász*, *juhar*: *ihar* változásoknál az *i* közvetlenül a *ju* szótag változata s nem valamely megelőző *é*, *i* állapoté. Még az ilyen alakokban is mint *kajált*- inkább gondolhatjuk a *kiált*- felé a fejlődést ily módon: *kejált*-, *kijált*-, *kiált*-, mint hogy az

ugyancsak *kejált*-ból fejlődött *kéált*-ból lett volna előbb **kiált*-s ebből *kiált*; valószínűtlen ugyanis, hogy a *kéált*-alakban egyszer már végkép elenyészett *j* tovább hatott volna arra, hogy az *é*-ből még *i* is legyen.

Figyelemre méltó, hogy a magyarban *j* elem befolyása nélkül egyszerű «hangtörés» útján is keletkezik *i*, *i* hangok *a*, *o*, *u* hangokból pl. a *fiŋg*, *ín*, *vissza*, *piszok*, *tipor*-, *ipa* stb. szavakban. Az ilyenek keletkezését alkalmasan bolgár-csuvas befolyásnak magyarázhatjuk amint erről már volt alkalmam tüzetesebben nyilatkozni (l. Ethnogr. 4:178—179. ll.). Hasonló esetek még: *iparkod*- (ÉV. *āpēr* «ügyes», *āpērli* «ügyeskedik», finn *uppera* «diligens») | *czimpa* (ÉV. *tāmp* «az állatok orrhegye, schnauze», KLV. *tomp* id.) | *tidó* «nyírhéj-fáklya» (ÉV. *tōnt* «nyírhéj», DO. *tunda*, *tonday* id.; l. Ethnogr. 4:175.) | *csillapod*- (PV. *jel-sōplēs* «kiengesztelődött, lecsillapodott haragjából») | *viza* (ÉV. *ūns*, ÉO. *vunž* «coregonus nelma» stb. l. Ethnogr. 4:177.). V. ö. még *vidra* (u. o. 178.), melynek szláv eredete is vitatható. — Az *irány*, *arány* szóban, melyet B. ezek közé soroz, *j* befolyást mutat a KV. *jūrēx* «oldal, irány (срочона)». Ez utóbbiak közé fölveendők még: *sió* (= vog. *sājim*, *sōjim* «patak» stb.; l. Ethnogr. 4:181.) és *pina* (mely valószínűleg = vogul *puj*, *poj* «culus, anus» + *nān*, *nōn*, ÉO. *nōn* «női szeméremtest»).

A *ki* és *mi* kérdőnévmások magánhangzóját B. bizonyára csak az *i* hangszínre való tekintettel «teljesebb alakból» magyarázza; mire azonban semminemű alap. A hosszú hangzóval (*i*, *é*-vel) nem váltakozó *i* ezekben kezdettől fogva rövidnek tekintendő (v. ö. KV. *nē* «mi, mely, mi», TV. *ńo-chor*, finn, lapp *mi* stb.; továbbá finn *ke*, lapp *kä*, mord. *ki*, cser. *kō*, *kū*; l. MUgSz.).

Eredeti elemeknek tekintett *i d e g e n s z ó k*; jelesen irániak: *híd* (l. Ethnogr. 5:76. és 179. ll.) | *tíz* (u. o. 139.) | *isten* (u. o. 138.). — Török szók: *ír* (csuv. *sír*-, köztörök *jaz*-) | *síma* (l. fönt) | *ki-csiny*, *kicsi* (csag. *kičik*, oszm. *kücsük*; NyK. X. 85 és tat. *kečē*, csuv. *kéžen*) | *szirt* (tat. alt. *sirt* «gerincez», nogaji *sirt* «hát», oszm. *sirt* «rücken, schulter, schulterseite»; innen mélyhangúsága: *szirtok*; l. Ethnogr. 4:190).

5. u és ű.

Magyar *u* = urali ugor *u*, *ū*; *o*, *ō* (*q*).

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Északi	Kondai	Tavdai	Északi	Déli
	a)				
dug-	—	—	<i>tuñ</i> ¹	—	—
buczó ²	<i>moχsun</i>	(PV.) <i>muksēn</i>	—	<i>muχsañ</i> , <i>moχsañ</i> <i>muχseñ</i>	—
kutya	<i>kūtuw</i> , ³ <i>kutuw</i>	<i>kuŋkē</i>	<i>kučurē</i>	—	—
utó	<i>juit</i> ⁴	(jit)	<i>junqł</i>	<i>jurot</i>	—
zsugorod-	<i>šunķertaχt</i> ⁵ (KLV.)	<i>šunķēr</i>	—	—	—
	b)				
buzog-	<i>poχ</i> ⁶	<i>pāšγ</i>	—	<i>pōšī</i>	—
jut-	<i>joχt</i>	<i>joχt</i>	<i>joχt</i>	<i>joχot</i>	<i>jōgod</i> -, <i>jōχt</i> -
nyuszt	<i>noχs</i>	<i>noχs</i>	<i>noχs</i>	<i>noχos</i>	<i>noχos</i>

Azon kevés adatból, melyekben a magyar *u* történetét az urali ugor nyelvek egyezései alapján szemlélhetjük, az derül ki, hogy az kezdettől fogva zártabb ajakhangzó (*u*, *o*) volt srészben hosszú hangzónak változata. — A *jut*, *nyuszt*, *buczó*, *utó* adatokban az *u* megőrzésére a mellettük eltűnt *γ*, illetőleg belőle fejtett *v* volt befolyással, mely bizonyára egyszerűen az előtte álló hangzót megnyújtotta. A *dug*, *zsugorod* adatokban a magánhangzót követő nasalis enyészett el s tekintve, hogy a távolabbi rokonnyelvekkel való összehasonlítás ugyanilyen természetűnek tünteti a *lugas*, *nyugszik*, *sugár*, *sudár*, *tud*, *ugrik*, *zug*, *zsugori* szavak *u* hangzóit, azt lehet hinnünk, hogy ezeknél ismét csak voltaképen a nasalis elenyészttével járó magánhangzói hosszúság az, mely az *u*-nak ily hangfokon való megmaradhatását

¹ *ti äs ju-tuñultuñ kēräk* «ezt a likat be kell dugni (заткнута надо)». — ² «aspro vulgaris; aspius rapax»; az ugor alakok jelentése: «coregonus moksun». Ősi török-ugor jövevényszó (l. Ethnogr. 4:182.). — ³ «kis kutya, kutyakölyök» (az *eb* és *kutya* között ez lehetett eredetileg a jelentésbeli különbség). — ⁴ «után, hátul». — ⁵ «zsugorodik (bőr)». — ⁶ «fölbuzogni (víz)»: *jā-poszēp* «vízforrás» = magy. *buzgó* (l. Ethnogr. 4:187.); ÉO. *pōšī* «tropfen, triefen».

eszközölte, a midőn e példák újabb igazolmányai lehetnek azon fel fogásnak, hogy magánhangzói hosszúságok a magyarban nasalis csoportok egyszerűsítése nyomán is keletkeztek (l. fönt).

A rövid ü-nek is ugyanazon mód szerint látjuk fejlődését az urali ugor nyelvek tükrében, mint a hosszú ü-ét: ez is t. i. részben i-ből (illetőleg ezt megelőző nyíltabb hangzóból), részben magashangúságba való csapással u-ból keletkezett. Példák: *fül, fil*: ÉV. *pal*, KV. *pāl*, TV. *pīl*; ÉO. *pal*, DO. *pel, pet* | *hüvely, hively*: ÉV. *sipāl*, KV. *sépāl* | *süt, sit*: KLV. *šit*, TV. *šēt* - «sütni» (pl. a napról; v. ö. ÉO. *saŋgart* - «braten») | *sülyed, silyed*: ÉV. KV. *sēp* - (*jol-sēpi* «alásülyed (a vízben)») | *ük, ik*: ÉV. *aki* «nagybátya», KLV. *äki*, KV. *äk* «após», TV. *äx, äk* «anyós»; ÉO. *aki, agi* «onkel, oheim», DO. *iki* «greis» | *küsz kisz* «alburnus lucidus»: ÉO. *kelsi* «leuciscus rutilus», DO. *külsi, kelsä* «cyprinus barbus» (l. Ethnogr. 4:176.) || *rügy* (Zalában: *rigya* «bimbó helye, ha elvirágzott»): ÉV. *rünt* «rügy», KLV. *rünt*, PV. *rontē, ront* (v. ö. ÉO. *runt* «ohrring») | *nyüst*: TV. *ñux, polna-ñux* «szösz (кудель)» | *füst, fist*: ÉV. *posēm*, LV. *pāšēm* «füst», TV. *pošulaŋtāl* «füstöl»; ÉO. *pūseñ* «rauch» | *sügér, sigér* «perca fluviatilis»: ÉV. *sukēr* «coregonus lavaretus», ÉO. *šogor* id. (l. Ethnogr. 4:176.) | *üt, it*: ÉV. *junit*, KLV. *junit* - «ütni, csapni vágni» (v. ö. *ját-sz*- és ÉV. *jonŋ*- stb. l. fönt).

Eredetieknek tárgyalt idegen szók, még pedig irániak: *üveg* (l. Ethnogr. 5:20.) | *üstök* (u. o. 140.) | *fürj* (u. o. 75.) | *úr* (mely azonban ugorkori jövevényszó is lehet; u. o. 136.) — Török eredetűek: *bürök* (NyK. 24:407.) | *kút, kutu* (Ethnogr. 4:187.) | *ölyü* (NyK. 21:123.) | *süveg* (u. o. 125.) | *szurok* (u. o. 18:121.) | *szür* - (u. o. X.). — Az *enyv*, mint a *daru, hattyú* stb. ugor török jövevényszó.

Az ugor testvéرنyelvek és régi nyelvemlékeink egybevetéséből mindezek szerint azon tanulság következik, hogy bár általában megvolt a magánhangzói hangemelkedéstörvénye a magyar nyelv valamely ősikorszakában: e törvény jelenségeinek mégis már csak legvégső fejlődésmozzanatai jelentkeznek a pozitív nyelvtörténet hatá-

ránál. Az Árpád-kor hangzórendszere csak igen csekély fokbankülömbözött a maiétól, mely főképpen abból állott, hogy a nyíltabb *o*, *ö*, *ë* hangok mellett, vagy talán azok helyett a zártabb hosszú *ó*, *ő*, *é* hangoknak megfelelő zártabb rövid *o*, *ö*, *e* hangok divatoztak, melyek a későbbi századokban nyíltabbá váltak.

Kérdés, hogy megvolt-e az *a* hang is a hosszú *á* mellett, mint ez a többi ily módon eltérő hangzópárokból következhetné? A hosszú, mélyhangú *á* közös szavakban is kimutatható a magyar és vogul nyelvekben (l. fönt); ellenben a rövid *a* ott a hol vogul nyelvjárásokban jelentkezik, többnyire szemmel láthatólag újabb fejtemény, pl. az éjszakiban rendszeren *ä*, az alsólozvaiban *q*, *o* helyett való (ÉV. *sam*, = KV. *säm*, magy. *szem*; ALV. *tat*-«hozni» = ÉV. *tot*-, *tqt*-). Másrészt az *q*, mint kimutattuk, igen régi a magyarban s részben (*o*-val váltakozva) közösen is található vogul nyelvjárásokkal. Mindezek arra vallanak, hogy az *a*, ha ugyan megvolt valaha a magyar nyelv külön életében, mindenesetre igen korán enyészett el, illetőleg ment át *q* hangzásba. Ezen fölfogást megerősítik a török jövevényszók is, melyekben a török rövid *a*-nak többször *á* felel meg, mi azt bizonyítja, hogy már a honfoglalás előtti századokban hiányozván nyelvünkben a rövid *a* hang, velük a magyar kiejtés úgy bánt el, mint az ily hangot tartalmazó újabb keletű jövevényszókkal (v. ö. pl. magy. *bába*, *bánya*, *drága*, *barát* és szláv *baba*, *baňa*, *brat*, ószl. *dragü* másaikat; vagy *kántor* = lat. *cantor*, *bál* = ném. *ball* stb.). Ilyen esetek: *árok* (oklevelekben: *Aruk*): csag. *arig* | *árpa*: köztör. *arpa* | *gyász*: oszm. *jas*, csag. *jasa* «klage, trauer»*) | *gyáva*: csag. *jaba* «nutzlos, wertlos, schwach» | *sár*: köztör. *saz* «mocsár» | *sárog*, *sárga*: ktör. *sarig* | *szál*: oszm. *sal* «tutaj» | *szám*: csag. *san* «zahl, zahlung, berechnung» (csuvasos szóvégi változással) | *szán*:- ktör. *san*- «vélni, gon-

*) Ez a szó, mint már Budenz czéloz reá (NyK. X.), az arabs *ياس ja's* (csag. *jas tutmak* «a gyászt tartani» Budag. 2:329.) s így a *hír* mellett második világos adat arra, hogy a régi török jövevényszókkal arab elemek is jöttek a magyarba, vagyis hogy a török hatás kora még a honfoglalás előtt közvetetlenül a VIII. században is tartott (l. Ethnogr. 5:19.).

dolni, kívánni» || *boszorkány*: votj. *busturgan* (NyK. 20:467.) | *csótán*: tat. *cěwělcān* «giliszta» (u. o. 471.) | *kocsány*: oszm. *kočan* | *oroszlán*: ktör. *arслан*, csuv. *arěslan* | *sárkány*: kún *sazagan* | *sakál*: ktör. *sakal*.

Egy másik érdekes kérdése nyelvtörténetünknek a *tővégi magánhangzókra* vonatkozik, melyek tudvalevőleg még bő számban jelentkeznek a régibb árpádkori okleveleinkben. Tapasztalva, hogy az árpádkori hangzórendszer nagyjában egyezett a maival, már eleve is nagyon kétesnek kell jelezniük — ha általánosságban van értve (NyK. 24:397.) — azon nézet helyességét, mely szerint «a *tővégi magánhangzók* elveszésének idejét körülbelől a XII. századra tehetjük». Erre nézve ugyanis számbaveendők a következő körülmények:

1) Már a XI. század közepéből származó legrégebbi tihanyi oklevélben is — mint erről Szamota közlése értesít — ingadozásokat találunk a *tővégi magánhangzó* jelölésében; megvan az egyik szón a *szóvégi u*, a másikon azonban nincs. Nagy Gyula közléseiben (Nyr. VII.) 1067-ből ilyen alakokat találunk: *homus er*, *scen holm*, *hatar*, *nog-ewrem*, *sar-tue*, melyek már magukban véve eléggé igazolják, hogy a XI. században is csak szórványosan, vagy csak egyes nyelvtérületekre szorítva lehetett meg a *tővégi hangzó*. A hangtörvények általánosságát szem előtt tartva helyesebben azt mondhatjuk, hogy általában e korban nem volt meg már a *tővégi hangzó s* csupán egyes kivételes esetekben maradt fenn nyoma egykori létének. ahol e jelenség okát egyelőre, mivel az adatok kellő számban nem állanak a köz kutatás rendelkezésére, nem adhatjuk.

2) Ha a *tővégi magánhangzó* eltűnése csak a XII. században ment végbe, érthetetlen, hogy a XIII. század elejéről való HB.-ben nemcsak hogy a *tővéghangzó* hiányzik, hanem hiányzik a *magánhangzós* végekről eltűnt mássalhangzó is, pl. az ilyenekben: *fa* | *vola*, *mente* | *ovdonia*, *ketnie* | *feze*, *erette* | *scine*, *muga nec* | *mige*, *bele* | *munhi*. Ha e kiveszett mássalhangzók után nem régiben még *magánhangzó* is következett volna, e mássalhangzók a HB.-ben még bizonyára jelezve volnának.

3) Hogy a távolabbi rokonnyelvek alapján föltételezett *tővégi magánhangzó*, ha ugyan megvolt valamikor teljes általánosságban a magyar nyelv külön életében, mindenesetre a honfoglalás előtti

korokban enyészhetett el: arról tanulságot nyújthatnak a magyar nyelv török elemei is, melyekben nemcsak rövid nyílt véghangzók maradtak fenn mai napig (mint: *árpa, alma, balta, béka, bika, gyertya, gyáva, síma, torna* = tör. *alma, arpa, balta, baka, buga, sorda, jaba, šéma, torna*; vagy: *kepe, kéve, göte, serke, teve, zerge* = tör. *köbä, kültä, sèrkä, devä, mandsu sirga*), hanem ü is ezekben: *gözü* = kaz. tat. *köse* «patkány» | *gügyü* «nádkeve»: csag. *küdü* «garbenhaufen», nem vévén itt tekintetbe a *kapu, saru, kutu, ölyü, csepü* stb. adatokat, melyek bár valószínűleg szintén rövid hangzóval kerültek át, mindemellett eredeti hosszú voltak is vitatható. Igaz ugyan, hogy a *szücs* és *szatócs* szókban eltűnt a -*ci*, -*çi* nom. agentis képző végzete; ámde figyelembe veendő, hogy a csuvasban e képzőnek magánhangzós végzetnél -*s* alakja változik a *zé*-vel, pl. a *szücs* szó = anatri-csuv. *séwés*, ezek mellett: virjali csuv. *šöžé, šölžé* (l. NyK. 21:128.); itt tehát a magánhangzós szóvégzet eltűnhetett már a törökség terén is. Hasonló eset lehet a *gyöngy* is, melynek egyéb törökségből tudvalevő másainak (oszm. *inži*, tat. *énži*, kojb. kar. *nindī, tīndī*, csag. *jīnžü* stb.) csuvas változatát nem ismerjük. Más eset a *sör*, melyre Simonyi hivatkozik (Magyar Szótók 20. l.). mely inkább iráni, mint török elem s mindenesetre az ugor közösség korából való (vog. *sor*, zürj. *votj. sur* = szkr. *sūrā*, zend *hura*, melyből a török *sıra* is való; l. NyK. 24:407.).

4) Igen alkalmasnak látszanék a hivatkozás a magyar nyelv iráni elemeire, mert ezeknek zend alakjaiban tényleg láthatók magánhangzós teljesebb végzetek, mint pl. ezekben: *tehēn*: z. *daēnu*, *híd*: z. *haētu*, *vár*: z. *vara*, *várad*: z. *varatha*, *tíz*: z. *dasa*. Még nem világos azonban eddigelé, hogy melyik volt az az ága az iráni nyelveknek melyből a magyar elemek, a mennyiben nem közősek az urali ugor nyelvekkel, valók; a mi pedig az összetot illeti, mely mint több biztos nyom alapján állíthatni, mindenesetre amaz ismeretlen nyelvhez közel állott: ez legalább ma már nem tűnteti föl a jelzett magánhangzói végzeteket, valamint elvesztette azokat már a pehlevi is; v. ö. pl. az idézett esetekhez: összet *χīd*, *des*, pehl. *var*; vagy *vért*: o. *varth* (zend *veredra*), *üstök*: o. *sthug*, *asszony*: o. *ayšīn* stb.

5) Ha pedig a külön magyar nyelvtörténet legrégibb forrására, az urali ugor nyelvekre megyünk vissza, ott is csak azt

tapasztaljuk, hogy általában nincsenek tövégi hangzók: a magy. *lúd* és *víz* szónak ott is csak *lunt* és *vit* alakok felelnek meg valamint jóformán, az egész töszerkesztés eljárása egyezik a mai magyar nyelvvel (l. NyK. 24:156.). Ami kész szót erre nézve Simonyi adatúl felhozott (Magy. Szótók 8. és 9. ll.), azokban a végzet egytől egyig vagy fogyatékos följegyzés, vagy értékes képzőelem. Méltán vethetjük tehát föl ezek után a nehéz kérdést, mik hát voltaképen azok a magánhangzói végzetek, melyeket főkép a XI. és XII. század oklevelei egyes mai mássalhangzós végzetű töveknél jeleznek?

Szerény nézetem szerint ha e betűknek (*u, i*) tényleg hangok feleltek meg s nem pusztán — a mint esetleg valamely későbbi kutatás még kiderítheti — ortografiai sajátosságok: értelmezésük csak azon nyomok alapján lehetséges, melyek a tövégi magánhangzóra nézve még a vogulban megmaradtak. Ezek t. i. ama könnyen eleső s néha *ä*-vel is váltakozó *-é* véghangzóból állanak, mely némely képző és rag teljesebb alakján jelentkezik, így: lativus *-né, -n* (pl. ÉV. *āmpnē* «ebnek», *mānē* «földre»; de: *āsān* «atyjának», *vātan* «partra») | loc. *-té, -t* (pl. ÉV. *vittē*: KV. *vitēt* «vízben», ÉV. *pačēmt* «oldalomnál», *ašērmāt* «hidegben») | acc. *-m, -mē* (pl. KV. *načmē* «gerendát»: *ēkwētām* «feleségét») | inf. ÉV. *-uñkwē*, KV. *-oχw-oχ* | part. præs. KV. *-pe, -p*, ÉV. *-pā, -p* (pl. *ūnlēp* «ülő», *χajtpā* «futó»). Ezeknek a tavdai vogulban még változatosabb alakok felelnek meg, hol a loc. ragja: *-tq, -tā, -tē*, a lativusé: *-nq, -ne, -n*, az accusativusé: *-mi, -mē*. Azt tehetjük tehát föl ezek analogiáját követve, hogy a XI., illetőleg XII. században hangzottak még egy-egy részében a magyar nyelvterületnek bizonyos esetekben (melyeknek föltételeit az adatok csekély száma miatt egyelőre meg nem állapíthatjuk) ilyes, hogy így nevezzük, «sulytalan» kihangzások, melyeknek hangszínei az *u, i* írást követve, bizonyára a már kimutatott zártabb *o, ö* és *é* lehettek. Ezek valószínűleg, különösen az összefüggő folyékony beszédben ugyanegy nyelvterületen is eleshettek, a mint az ilyféle hangzóknál ezt a vogulban is tapasztalhatjuk. Természetes e mellett, hogy míg az egyik oklevélíró már csak a pontosság és hitelesség kedvéért is a teljesebb kiejtést követte iratában, a másik, ki egyszersmind más vidékbeli volt, ily kihangzásokat vagy nem ismert, vagy nem tartott lényeges hangelemnek. Megjegyzendő, hogy az *álmu-, hármu-, szerelmü*-féle alakok a mai *álom, három,*

szerelem nomin. tövekhez képest nem tekinthetők eredetibbeknek, a mennyiben az utóbbi tőalakulat már a vogulban és osztjákban is mutatkozik, pl. *ülém* «álom»: *ülmém* «álmom»; *χurém* «három»: *χürmél* «hármával» stb. Az *álm*-féle tőalakulattal egészen analog jelenség mutatkozik a pelimi vogulban, hol *vułmē*, *nülmē* nomin. alakok vannak ilyenek mellett; *vułém* «álom», *nülem* «nyelv» (l. még több hasonló példát s e jelenség magyarázatát NyK. 24:9.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Helyreigazítás. A *ki* és *mi* névmások magánhangzóinak eredetére nézve föntebb (280. l.) kifejezett nézetemmel szemben igazolnom lehet mégis Balassának azon további bizonyítás nélkül hagyott fölfogását, hogy «teljesebb alakból» keletkeztek. Bánffy-Hunyadon ugyanis a szóban forgó névmások -*n* ragos alakjai így hangzanak: *kijēn*, *mijēn* (pl. *kijēn* láta pártát? *mijēn* áll vala?). Korda Imre észlelete szerint (Nyr. 15.113) a kiskүн-halasi nyelvjárásban is «a teljes tőhöz veszik a *ki*, *mi* névmások a -*n* ragot: *kiōnn*, *miōnn*». Kalocsán is így ejtik: *kijōn* («kin, kicsodán»). Minthogy itt analogiai hatásra aligha gondolhatunk,*) föl kell tennünk tényleg, hogy mint az -*i* végzetnek egyéb eseteiben, itt is *j* hangelem tűnt el a magánhangzó elől s csupán az a kérdés, miként magyarázzuk ezen mindenestre csak pronominális képzőnek vehető *j*-t. Erre alapot nyújtanak a következő osztják alakok: ÉO. *χoj*, *χoje* «wer», SO. *koje*; ÉO. *muj* «was» (*muj*-kem «wie viel?» *muj*-sir «wasfürein?»), SO. *mughu*: *mughu*-*mughu* kakoñ? («ming» Pápai), *mugu*-sir «wie beschaffen?» (Castrén), *muguli* «was» (C.); Az ezekben feltűnő névmásképző mutatkozik a vogulban is hol a KV. *khon*, *khwqn* «ki», PV. *khqn*, *khwqn*, TV. *khan* «ki, a' ki» tő mellett bővebb ÉV. *χāñχä*, KLV. *khañkhä*, ALV. *khñgwa* alakok járnak. Megjegyzendő, hogy a magy. *ki*, *mi* végmássalhangzója nem csupán az osztjákban mutatózó egyszerűbb *j*, *j* hangelemből, hanem a vogulban föltetsző csoportos *ñχ* pronominális képzőből is vehette eredetét, mint ezekben: *fej* (vog. *pänk*), *nej*-, *né*, *nő* (oszt. *neñ*), *vej*-, *vő* (oszt. *veñ*); az egyszerűsített *χ* alakból is *j* fejlődik, pl. ezekben: *tolvaj* (vog. *tulmax*), *marij* (vog. *marek*).

MUNKÁCSI BERNÁT.

*) En mégis ilyen hatásra gondoltam (az -*n* rag tárgyalásában MNévrag. és Tüzetes MNy., l. ez utóbbiban még a 216. lapot is): minthogy a *ki* és *mi* -*n*-ragos alakja aránylag ritka, követték ez esetben a leggyakoribb -*on* ön ön végű alakok mintáját. Ha a *kiēn*, *miēn* alak eredeti volna, akkor volna nyoma a nyelvemlékekben is. S. Zs.

Adatok a szlávtság magyar elemeihez.

A szlávtság magyar elemeivel Halász, Munkácsi és Csopey foglalkoztak. Miklosich maga is foglalkozott a kérdéssel, de azt hiszem, nem találkozik tudós, a ki az ő kimutatásaira azt mondaná, hogy több jövevényt már nem lehet kimutatni. Én ezuttal adatokkal akarok járulni a Halász munkájához. Az itt kimutatott szavak mind a magam gyűjtése, s valamennyi B. Szarvas nagyközség nyelvében él. — Sok tekintetben érdekes lakosság lakik e helyen, a hol munkabíró, becsületes s jómódú a legtöbbje. Három-négy generáció múlva csak egy-egy ethikai vonás fogja elárulni, hogy az alföld e gazdag vidékén tótok laktak, mert az elmagyarosodás a külső viszonyok, a körül fekvő magyarság befolyása alatt kikerülhetetlen. A nyelv ma már a műveltebbek ajkán meglehetősen zagyva, s nem kell hozzá erős szláv tudomány, hogy az ember az ilyen mondatokat, mint *id'eme na városházu birtok v telekkühi obtekintu-vat'* megértse. A legnagyobb ellenállást az asszonyi nem fejt ki; mindenütt, a hol nyelvcserek történnek vagy történtek, a női nem cserélte föl legkésőbb nyelvét. — Hunyadmegye Cserna-Keresztúr nevű falujában hallottam egy paraszttól, — ez a község egészen eloláhosodott s most visszamagyarosítják —, hogy 'mi már csak beszélünk uram magyarul, de az asszony a nem tud.' Bizonyára ők voltak az eloláhosodáskor is a 'hátramaradottak'. — B. Szarvason e tekintetben az iskola van hivatva — különösen a leányokra nagy ügyet vetve — a magyarosodást terjeszteni. S becsületére válik az odavaló tanítói karnak, hogy az oktatás már mindenütt magyar. — Hogy Szarvasnak régibb lakosai magyarok voltak, azt maguk a határelnevezések is igazolják, mert az mind magyar. — Sok tekintetben érdekes ez a tót nyelvjárás; a szlavista, a ki foglalkozik a magyarországi tót nyelvjárásokkal, érdekes dol-

gokat jegyezhet föl itt. Így pl. a szarvasi tót nyelvjárással meg lehet állapítani — legalább negative —, hogy egy-egy német jövevény mikor kerülhetett bele a tótságba. Ha az illető szó a szarvasi nyelvjáráásban is megvan, bizonyos, hogy a kérdéses német jövevény legfeljebb a XVIII. századig juthatott bele az összes tótságba, mert a szarvasiak mai helyeiken, a hol 1722-től fogva vannak, nem közlekedtek németekkel. (Ilyen német jövevények: *fjertucha* : *vortuch*, *opces* : *absatz*, *pigl'ajz* : *bügeleisen*, *bekem* : osztr. *becken*, *forhauzik* : *vorhaus*, *fúrik* (talicska) : *fuhr*, *fuhrmann*, *crmomám* : *zimmermann*, *šličuhe* : *schlittschuh*, *šránke* : *schranke*, *spehár* : *speher* stb.) Egyedül egy jövevényről lehet kimutatni, hogy újabb (*rajčul'a* : *reitschule* v. ö. magy. *rajcsúr*, Nyr. II: 477), de ez a 80-as években három évig ott állomásozott huszárság emléke.

Addig is, míg a nyelvjárást teljesen kidolgozom a magyar nyelvészet szempontjából s Paštrnek a hazai tót nyelvjárások most készülő*) munkája eredményeivel összehasonlítom, előre bocsátom e nyelvjárásnak magyar jövevényeit. Csak azokat vettem föl, a melyek nincsenek meg Halásznál, vagy Jancsovics szótárában, ki szarvasi pap volt. Ha Halász egy-egy adatát fölvettem, azért említettem föl, mert Halász nem idézhette Jancsovics szótárából, mivel az nagyon hiányos. — A munkában mindenütt a szokott rövidítésekkel élek; a tót szavak helyesírására azt jegyzem meg, hogy nem a cseh-tót helyesírással adom őket, hanem inkább hangzásuk szerint lehetőleg magyar betűkkel.

adov ebben *számadov* : a ménesnél stb. a főbojtár neve < magy. *számadó*.

akov : fakorlással bekerített hely < magy. dial. **akó* < *akol*. A magyar szó szláv jövevény, de a tót alak csakis egy magyar **akó* (< *akol*)-ból válhatott.

áláš : 1. csorda, ménes stb.-beli állatok delelő helye; 2. építkezésnél < magy. *állás*. A magy. *állás* 'delelő hely' jelentését v. ö. *juh-*, *ló-*, *ökörállás* (NySzót.)-sal. A TSz.²-ban e jelentésben nincs meg a szó.

alov, *alov* : előre! mars! < magy. *aló*, *alló* (Orosháza TSz.²). A szó német jövevény a magyarban (Nyr. 24:58).

áltám (*altan* Jancsovics) < magy. *áltány* (német eredetű. Nyr. 24:58).

*) Egy értekezést már közzé tett a bécsi akadémia kiadásában.

año^uša, año^us (így nevezi a férj felesége édes anyját) < magy. *anyós* (ugor ered. v. ö. vog. *añkw*).

apo^us (így nevezi a férj felesége édes apját) < magy. *após* (ugor ered. *apá*-tól).

ášlog (*anšlog, ainšloch, á[~]šlog*): bűdöskő, a melyet borba adnak < magy. *ánslóg* (TSz.²; német eredetű Nyr. 24:58).

ášov, áso^u < magy. *ásó* (ugor eredetű); a magyarból átkerült a szerbbe is (Nyr. 16:15).

átajába: együtt véve (csak vevésnél mondják) < magy. dial. *átajjába*, irod. *általában* (TSz.²).

átalvetov: kettős zsák, a melyet pl. a ló, szamar stb. hátára tesznek, a melynek két végében teher van, középtűt pedig üres s az állat hátán fekszik < magy. *általvető*.

bagov (*bago^u*): pipából kiveret dohány; a ki ilyet a szájába tesz: *bago^us* s arra azt mondják: *bago^uzuje* < magy. *bagó*.

baja. [Á ákú báju má? = milyen *baja*, betegsége van?] < magy. *baj*.

bakter: vasuti őr (az idősebb emberek éjjeli bakterről is tudnak, de az ifjabb nemzedék elől elveszett e tipikus alak) < magy. *bakter* (német ered. Nyr. 24:60).

balangov: ördögszekér; átvitelesen mondják arra, a ki egész nap kóborol < magy. *ballangó* (főleg alföldi tájszó, TSz.²). Itt említem meg a *bulagovat* (barangolni) igét, látszólag szintén magyar jövevény, talán *ballagni*-ből?

bár (kötszó): bárcsak, < magy. *bár*. Jungmann szótára, obwohl, wenn auch, obgleich' jelentésben közli a felsőmagy. tót-ságból, Halász (Nyr. 17:252) szintén közli, de Jancsovcics (szarvasi lelkész volt) szótárából nem, mert abban nincs benne.

baracka: ismert jelentésén kívül: ütés a fejre < magy. *barack* (szláv ered.). — Halász csak Matzenauerből idézhette.

bársom (ragozásban *bársoň*) < magy. *bársony*.

bavta (Halásznál *balta* (Nyr. 17:252) < magy. *balta* (török ered., tör. *balta* axt Vámb. Prim. Cult. 23, 102; csag. *baltu* axt, hacke' Vámb. Csag. Stud., Ny. Köv. 10:128).

bečluvat: valamely tárgynak az értékét úgy körülbelől megmondani [mondják *šacuvat* is: ném. dial. *schatzen* (> magy. *saccol* is); < magy. *becsül*.

bekeš: báránybőrből készült férfi kozsók; < magy. *bekecs*. Eredetét nem ismerem. Linde próbálta e szót Báthori István egyik vezérétől, *Békési*-től származtatni, de jól jegyzi meg Jungmann, 'kteriz slowo Linde *mylně* odvodj od nēgakeho plukownjka *Békési* sloužjjejo we wogsku Štěp. Bátoriho'. — Egyes személyek neve szolgálhat ugyan ruhanév elnevezésül (v. ö. magy. *benzer*, *pencil* < ném. *Spenser* Nyr. 25:62), de itt az egyeztetés hangtanilag képzelenség. — Hal.

bendov: megvetőleg a jóllakott hasra, pl. Ale si si ti napchav *bendo*": megtömted-e már a hasadat? < magy. *bendő*.

bevčov (v. ö. cseh *belčov* Dank, Halász) < magy. *bölcső* (török eredetű, Ethn. 4:205, 5:22). A kicsinyített t. *beččik*-ről azt hiszem, hogy egyenesen az oszm. *beşik*-ből való; az ugyancsak dim. *beččovik* pedig t. *bevčov* + t. *beččik* vegyülete.

betár: a ki csak nyáron béres (május végétől — szent Mihály napig) < magy. *betyár* (a jelentésre nézve v. ö. TSz.²; török eredetű, NyK. 8:187). A Jancsóvics tulajdonította 'vagabund' jelentése nincs meg a szónak e dialectusban (Hal.).

bezeg: pina peczek < v. ö. magy. *bézzög*: sárlik (a közösülni vágyó nő, kancza, tehén nemi része) TSz.². — A t. szó, azt hiszem, a TSz.² azon *bézzög*, *bözzög* szavától eredt, a mely 'örámutatót' jelent, de az itt megfelelő jelentést a TSz.²-ban nem találjuk meg. V. ö. *bizgentyű*: picca peczke (ugor ered. *biz-* igétől.)

bičak (és *budli bičak*: székesfehérvári bicska) < magy. *bicsak*. A szó tör. ered. (v. ö. oszm. *bičak*, jak. *bisak*, csag. *bučak*, csuv. *pičik* stb.), s nem szláv (Mikl. Nyr. XI.). — Hal.

bičkás: verekedő < magy. *bicskás* (TSz.²). E szó is csak a kúntság közletésével kerülhetett e dialectusba (v. ö. TSz.²; Nyr. 16:142).

biko (legink. több. *bike*) < magy. *bika*. A magyar szó török eredetű; ugyancsak a törökségből, még pedig egy csuvasféle nyelvből (Ethn. 4:179, 5:22) való az ószlov. *bikъ* (> újszl., szerb., bolg. *bik*, cseh *byk*), míg a kéttagú horv., szerb. *bika* (Nyr. 11:116) a magyarból való (Halász).

bires: egy évre fogadott férfi szolga (v. ö. *komencáiš bires*) < magy. *béres* (v. ö. NySzót. 4., servus boarius). — A magy. *bér* török eredetű (tör. *bere* Nyr. 11:197., v. ö. csag. tule *bir*, oszm. kele *bir* 'lösegeld' Vámb. Prim. Cult. 127.) s Miklosich szerint magyarból valók az újszlov. *bir* 'ausstattung', bolg. *bir* 'tributum', szerb. *bir*, ószlov. *birъ* 'census'. Matzenauer szerint egy ószlov. *birati*, *birati* (idevaló szerinte horv. szerb. *birati*, *sbirati* 'collire', cs. *berně* od. *beru*) származékai a szláv alakok. — Miklosich Etym. Wb.-jában fönntartja nézetét; tekintve azonban, hogy a szó az éjszakai szlávtságban is előfordul, részemről e szót is azok közé sorolom, a melyet a szlávtság közletlenül a törökségből vett át.

birka < magy. *birka* v. ö. lengy. *biera*, or. *birka* 'ovis turcica aut valachica', szerb. *birka* Matzenauer 112). Török (NyK. 21:115) s nem szláv jövevény (Nyr. 15:218). Hal.

birrás: 1. régebben juhászt jelentett; 2. egy fonóházbeli játék neve, a melynél egy legény juhász öltözetet vesz föl magára, s egy leánnyal, mint menyasszonnyal, végig jár több fonóházat < magy. *birrás*. A magyar szótárak e második jelentésnek megfelelőt nem ismernek. — Hal.

bitang (*bita~stvo*): ló stb., a mely gazdátlanul kószál; gazdátlanság; rossz gyermek; <magy. *bitang* (ném. ered. Nyr. 25:63).

bitov: vágóhid (v. ö. *bitovisko*: vágó híd tér) <magy. *bitó*. — A magyar *bitó*-nak csak kendertörő, czövek (TSz.²) jelentése van; a *bitó*-fa kifejezést is hasztalan keressük akár a TSz.²-ban, akár a NySzót.-ban. Pedig a tót szót nem lehet a cseh *bitovati*: beute machen (kfn. *biuten* > magy. *bitol* Nyr. 25:64) igéből származtatni. Azt hiszem, a tót nyelv e jelentésében a magyar nyelv számára megőrzött egy kifejezést, a mely talán a nép nyelvéből is kihalt már. Nézetem szerint a t. *bito*^u, *bitov* egy magyar **bit*-, *bitol* (TSz.²) igének igeneve, s jelentése olyan nom. loci, mint *esküvő*; *bitó*, a hol mintegy a „zsákmányt levágják”. (V. ö. *bitó*-fa kitélt).

bočkor (Matz. 100), *bočkora* <magy. *bocskor*. Ismeretlen eredetű, de a tótlá a magyarból került. (Hal.) — Lehet, hogy összefüggésben van a tör. *bačmag* [>or. *bašmak*, lengy. *bačmag* Jungmann, Mikl. EtymWb.] szóval (ebből magy. *pacsmag* NySzót.).

bojtár <magy. *bojtár* (olasz ered. Kőr.) Hal.

bolond: könnyelmű és hitetlen, hebrencs <magy. *bolond* (<ószlov. *bládz* Nyr. 11:117, Mikl. EtymWb.).

bosorka: öreg, hárpías vén asszony, cigány kártyavető, a ki babonahíves hírében áll <magy. *boszorkány* (votj., csuv. *busturgan* (NyK. 20:467). Halász kétes egyezésnek tartja, de azt hiszem, hogy a magyar *boszorkány*ból azért nem vált t. *bosorkám* (továbbbragozásban *bosorkán*), mert a szó csakis asszonyt jelent, s így az *m*, illetve *n* azért tűnt el a szó végéről, hogy a szó végzetében is nőneművé válhasson: — A TSz.² *boszorka* alakjai szláv jövevények.

bolt (*bo^ut*): kereskedés <magy. *bolt* (Nyr. 17:385, 16:18, 20:21).

botoša: posztóból készült csizma, cipő (sebes lábra, vagy tél idején) <magy. *botos* (TSz.²).

bucke (csak többesben), *buckavá* zem; <magy. *bucka* (MUGSz.). — Hal.

buga: apró szarvú, kis tömzsi tehén <magy. *buga* (TSz.²). A magy. szó újabbkori oszmanli jövevény. (Nyr. 13:259).

[A magy. *búg*: párosodik (a sertés) és a t. *búka^t* (csakis sertésről) viszonyát még nem tudom tisztázni, de annyit látok, hogy a magyar szó jövevény, s végelemzésben talán nem más, mint a *bika* szó etymona. Még több adatnak a birtokában nem vagyok, egyelőre csak mint esetleges találkozást említem meg.]

buknut: (*bukni*, za *buknut*) lebukni <magy. *bukni* (ugor. ered. MUGSzót.).

buđogovi (többes) <magy. *bugyogó* (TSz.²).

bunko^s: stössel; *bunko^u* <magy. *bunkó* [bizonytalan az ere-

dete; Budenz szerint ugor, Schuchardt szerint német; v. ö. lengy. *punkiel* (elavúlt) der stämpel zur Matrice der Buchdrucker, jak se zdá z něm. *bunkel* 1. ictus, 2. nádosec Matzenaner 285].

butkoš: pálinkás edény <magy. *butykos* (TSz.²). — A TSz.²-beli *butykál* és a t. *butkať*: bugyog, bugyborékol jelentés miatt nem egyeztethető.

cakňa, cakňa (többes): csipkeféle a kendő, szoknyán stb. <magy. *cakni* (Nyr. 25: 102). Lehet azonban egyenesen a németből is.

cakompak: mindenestül <magy. *cakompakk* (Nyr. 25: 102). Hangalak és jelentés miatt egyenesen a magyarból.

ciberaj: meggyből készült cuspajz <magy. *cibere* (TSz.²). A szóról, geográfiai elterjedése miatt, valószínűbbnek tartom, hogy a magyarban tót jövevény, de eredetét nem ismerem.

címer: kukorica virágja, üstöke (Jancovics); másik használata a szónak az, ha valaki mindenből a legfinomabbat vesz; akkor azt mondják, hogy csak „na címer” vette <magy. *címer*. Az első jelentés miatt magyar jövevény (v. ö. TSz.², Nyr. 25: 104 és Hal.). Miklosich EtymWb. adatai szinte magyar eredetűek.

cinterim (ragozásban *cinterin*): temető <magy. *cinterim* (NySzót.), *cínterem* (közép latin jövevény). A jelentésre v. ö. Lészneec halotti tisztesség tételec a cimeterion avagy temető kert felé (Com: Jan. 212). — A fiatalabb nemzedék azonban mindég *temeto*“-ot mond.

cipele (többes): uribb fajtájú cipő <magy. *cipellő* (közép latin jöv. v. ö. Mikl. EtymWb.).

cipo“, *cipov*: kisebb kenyér (Matzenauer) <magy. *cipó* (eredetét nem ismerem, de lehet, hogy közép latin jövevény v. ö. lat. *zippula*, *placenta*“, ó olasz *zeppola* Matzenauer 132).

citrom <magy. *citrony* (TSz.², Nyr. 25: 104).

cundra: kurva <magy. *condra* (TSz.²). Az egyezés kétes (v. ö. Nyr. 11: 121).

cupák: lábszárcsont <magy. *cubák, cuvág* (TSz.², Nyr. 25: 106). A szó *cubák, cupák* alakjában is német jövevény a magyarban, mert ha tót volna, akkor a tót szónak nagyobb jelentésköre volna (v. ö. TSz.²).

cvancigoluvať: összeszidni <magy. *cváncigol* (TSz.², Nyr. 25: 106).

čak: ugy-e? <magy. *csak*.

čáko“: 1. csákó; 2. kiálló szarvú tehen, ökör <magy. *csákó* (TSz.², Nyr. 25: 157; v. ö. az utóbbi jelentésre még hienz *tschák*, der ochse mit herabgebogenem gehörn. Fromman. Deut. Mundart, 6: 31, szintén magyarból). — Hal.

čapáš: buzán stb. átgázolt út; gyalogút, stb. <magy. *csapás* (TSz.² ugor ered.).

čapo^u, *čapov*: 1. ostor hegye (ököröstornál); 2. légy-csapó, 3. kaszán, a mely a buzát szép rendbe leteríti <magy. *csapó* (TSz.²).

čárdáš: a szolgálni kénytelen szegényebb fajta legény, a ki peckesen, borjú szájú ingbe, félrecsapott kalappal jár <magy. *csárdás* (török eredetű Ethn. 4: 277; egyenesen a törökből az oláhba is Nyr. 19: 408).

čěk (ebben *bikacsěk*: a régibb világban a komisszárius bika-farkából készült ostora) <magy. *csög* (török eredetű, Ethn. 4: 262, Nyr. 18: 483, de v. ö. Bud. MUGSzót. 375).

čejder: him ló <magy. *csődör* (ném. er. Nyr. 25: 158).

čizmi, *čizmi* (többes) *čizma* <magy. *csizma* (török ered. v. ö. oszm. *čizme* 'stiefel'). — Hal.

čobola: tégely (aratóknál) <magy. *csobolyó* (TSz.²) bizonytalan egyeztetés v. ö. Matz. 133, 140; a szerb *čobanja* ellenben <magy. *csobány* > ószlov. *čbanъ*).

combo^u*ke* (többes): a kutya szőrére, tehén farkára ragadt sár csomók, máskép *štrombo*^u*ce* <magy. *csombók* (TSz.² ugor ered.).

čomo^u: dohány csomó, *čomo*^u*čik*: kisebb fajta d. cso. <magy. *csomó* (ugor ered. MUGSzót.; v. ö. Matz. szerb *čom* 'fasciculus', a melyet ő magyar jövevénynek mond; nekem úgylátszik, hogy e szerb alak török jövevény lesz, v. ö. csag. *čom* 'eine haufe' Vámb. Csag. Stud.).

čomoslo^u: szőlőzúzó bunkós fa <magy. *csomoszló* (TSz.², ugor eredetű).

čova, *čova*: aratáskor a kút gémjére tett jelzés (szalmacsutak, zsák stb), hogy az aratókat készen várja már a tanyán az ebéd; mérnöki jelzés <magy. *csóva* (TSz.², eredetét nem ismerem).

čuta: szalma csomó lőtisztításnál stb.; *čutka* (többes): a kukorica eltakarítása után hátramaradt kukoricaszár gyökere <magy. *csutak*, *csutka* TSz.²).

čutura: pipaszár szarvból készült vége <magy. *csutura* [török vagy délszláv eredetű a magyarban v. ö. Mikl. Fremdw. 83. Nyr. 11: 121, Matz. 25; Körösi olasz (Nyr. 13: 453) egyeztetésétől újabban elállott].

čejš: kukorica-, szőlő csész <magy. *csész*: A tót szó a magyarból való (v. ö. *csődör*: *čejder*, *ménes*: *mejneš* stb).

dara: durván megörölt kukoricaliszt <magy. *dara* (török eredetű Nyr. 13: 369, Hunf. Ethn. 264.).

dékám, *déⁱkám*: pap, kisebb hivatali hatáskörrel, mint az esperes <magy. *dékán* (NySzót., ném. ered. Nyr. 25: 158).

depov: kisebb pálinkamérés <magy. *depó* (TSz.², ném. jöv. Nyr. 25: 158.)

dereš (ló) <magy. *deres* (MUGSzót.; Halász csak Dankovszkyból idézhette). — Hal.

donga <magy. *donga* (ószlov. *daga*, az *n* miatt magyar jövevény, mert a tót, illetve csehben az ószlov. nasálisok eltűntek).

dongo^u, *dongov*: nagyobb fajta repülő bogár <magy. *dongó* (TSz.²).

dög, *dëga* <magy. *dög* (TSz.², eredetét nem ismerem).

drvot (Halász *drót* alakot is közöl) <magy. *drót* (ném. ered. Nyr. 25: 159).

dugov: a boglyas kemence nyílása elé tett elöte <magy. *dugó*. A tót szó jelentésének megfelelő magyar nincs meg a TSz.²-ban.

?*dumbjer* <magy. *gyömbér* (német eredetű). — Hal.

dílís <magy. *gyűlés* (ugor ered.).

ekhov: kocsiernyő, (másképp: *hajlok*) <magy. *ekhó* (TSz.²),

elešig: élelmi szer <magy. *eleség* (ugor. ered.).

fani (többes): a férfi szeméremtesten levő szőrszálak <magy. *fan* (TSz.², ugor ered.).

favka, *fa^uka* egy falka disznó, lúd stb <magy. *falka* (TSz.², ugor. ered.?).

fasuvať (*vi-*); verést kapni <magy. *faszol* (TSz.² <ném. *fassen*).

farto: (lónak mondják) <magy. **fartó* <*fartolj*. Megvan a *fartat* (ugor. ered. MUGSz.) ige is *fartat* alakban.

fene (káromkodásban) <magy. *fene* (MUGSz.).

feršlo^ug: nagy bolti láda <magy. *ferslóg* (TSz.² <ném. dial. *verschlåg*).

fickoš: hencegő, dandy parasztlegény <magy. *fickós* (TSz.². — Hal.)

firhejc (kocsinál) <magy. dial. *firheic*, *ferhéc* (TSz.² <ném. *vorholz*). — Megjegyzem, hogy a szó lehet egyenesen német jövevény is (v. ö. *firhang* <ném. *vorhang*, *fjertucha* <ném. *vortuch*) s a felső magyar nyelvjárások *firheic* alakjukat a tótból vették. A többi nyelvjárásban a szó német eredetű.

firnajz <magy. *firnajz* (<baj. osztr. *firnaiz* Höfer I: 218).

fodastaš: fogyasztási adó <magy. *fogyasztás*.

fogaš: ruha akasztó, *fogaška*: vasborona <magy. *fogas* (TSz.², ugor. ered. *fog*-tól).

foglalo^u: előpénz <magy. *foglaló*.

fok: vízfolyás, erecske <magy. dial. *fok* . . . (2. víz-járta keskeny meder TSz.², ugor eredetű).

fokoš: a városi hajduk kisbaltás botja <magy. *fokos*. A magy. *fokos*-t Bécsben is ném. *fokosch*-nak mondják).

forgov, *forgo^u*: kalap mellé tett bokréta-féle, árvalányhaj stb. <magy. *forgó* [átmenet a lengyelbe is: *forga*, der *federbusch* (auf dem helme) Matz.].

fuják: téli időben zimankós szél (Jancsovics nem ismeri) < magy. dial. **fuják*, *fuját*, *fujatég* (TSz.² NySzót.) — Hal.

fúkat: fujni < magy. *fujkál* (TSz.²).

gajduvat: sírni, lármázni < magy. *gajdol* (TSz.²). A magy. *gajdol* Miklosich szerint (Nyr. 11: 165) szláv jövevény; az etym. szótárban azonban az egyeztetést elhagyta. A szó alapszava lát-szólag a magy. *gajda*: dudelsack (v. ö. bolg. *gajda*, szerb *gajde*, t. *gajdy*, kisor. lengy. *gajda* < tör. *gajda* Mikl. Etym. Wb.), ámde ebből nem *gajdol*, hanem **gajdál* lett volna a magyarban, mivel ennek okvetlen egy **gajdati* lett volna az alapja (v. ö. *babrati*: *babrál*, *bérmati*: *bérmál* stb). Figyelembe veendő a jelentésbeli eltérés is, a mi a *gajda*, illetve egy **gajdál* és *gajdol* között van. A *gajdol*: jubilo, frohlocken, jauchzen (NySzót.), lármáz, obéogat stb. (TSz.²); de sehol nyelvünkben nincs meg a 'dudeln' jelentése. — A magy. *gajdol*, *gajdul* (NySzót.)-nak teljesen egyértékese jelentésileg a t. *hajdákat*, ordítózva lumpolni, 'kiabálni', cseh *hajdakati* 'verschwenden'. — A két szó teljesen egyezik is mind jelentésileg, mind hangtanilag. Csak egy a bökkenő, s ez a *g*:*h* megfelelés, egy hangtani változás, a melyet a cseh és tót nyelv hajtott végre a XIII. században a maga szavain. Ez a változás azt bizonyítaná, hogy a magy. szó legalább is a XIII. század előtt került bele nyelvünkbe, a mit azonban nem tartok valószínűnek. — A német nyelvben azonban találunk egy megfelelőre s ez a *geuden* (kfn. *giuden* Sanders; Klugenál, mint sokszor, ennek sincs meg ez etymona), ennek *vergeuden* jelentése egybevág a magyaréval. A magyar nyelvre bizonyos, hogy a *gajdol* a ném. *geuden* mása,* melyből hamis analogia a NySzót.-beli *gajd*. A tót *hajdakati* valószínű, hogy szinte német jövevény, bár itt erősen belejátszik az a nézet is, hogy a szó a *hajde* (v. ö. bolg. *chajde*, szerb *chajde*: auf < tör. *hajdé* Mikl. Etym. Wb.) adverbiumból lett. Ilyen a magyarban a *nógat* is. — Nézetünk tehát ez: a magy. *gajda* szláv, esetleg török jövevény s nincs semmi etymologiai összefüggésben a *gajdol*-al, a mely német, s a melyből a *gajd* analógiás alakulás (NySzót.). Lehet, hogy a t. cseh *hajdákat* szintén német (kfn. *giuden*, ujfn. *geuden*) eredetű, de valószínűbb, hogy adverbiumból vált igévé. A t. *gajduvat* azonban magyar eredetű.

gang: ház eresze alatti folyosó < magy. *gang* (TSz.² ném. ered.).

gaňa: a ki rendetlenül öltözködik, piszkosan tesz-vesz < magy. *ganyó* TSz.²). — V. ö. *gányál*.

gát: földtöltés < magy. *gát* (olasz ered. Körösi).

gati (többes) < magy. *gatyá* (Nyr. 11: 165).

* A német igei megfelelések kivétel nélkül a vég *l* előtt rövid vokállissal vannak meg nyelvünkben.

gaz: gyim-gyom, haszontalan fű stb < magy. *gaz* TSz.³). — Hal. —

gazduvat, gazda < magy. *gazda* v. ö. NyK. 26: 278, 6: 303, 1: 315, Nyr. 11: 166). — Hal.

gerega: görög dinnye < magy. *görög*. — Hal.

gljeda: sor < magy. *gléda* (< ném. *glide*).

gomola: kis tőrögömböcskék, a mit az asszonyok 2 krajcárjával adnak el a piacon < magy. *gomolya* (TSz.²). — (Szláv eredetű).

griflik: palavessző < magy. *grifli* (TSz.²) < ném. *griffel*.

gubov (selyemgubó) < magy. *gubó* (tör. ered.?).

hajduch: városi szolga < magy. *hajdú* [török eredetű; a lengy. *hajdak* 'boum agitator' Matz. 172 egyenesen török eredetű lehet < tör. *hajduk*] s nem a magy. *hajtó* mása; v. ö. tör. *hajdamak*, csag. *hajtamak* 'treiben', ellenben a magy. *haj-t* ugor eredetű.] — Hal.

hajtov: vadászatnál; *vigrehajtov* < magy. *hajtó* (ugor eredetű). Hal. csak a lengy.-ben találta meg).

hajov: schiff < magy. *hajó* (ugor eredetű v. ö. vog. *χajt-* 'futni' stb. Ethn. 4: 168, MUgSzót.). Hal.

hajzli: árnyékszek < magy. *hajzli* (TSz.², ném. ered. **häusel* dial. osztr. *häuserl*).

halom < magy. *halom* (ᚨ́oszsláv. *hlъmъ* Mikl.).

hálov: 1. halász szerszám, 2. szunyog háló (résztint *súhog-chalov*, résztint csak *hálov*) < magy. *háló* (ugor ered. v. ö. MUgSzót. és Ethn. IV. 196, pontos megfelelői vog. *χulép*, osztj. *χölép*).

hanaď: városi szolga, a ki lovon vagy kordén viszi ki a kupak-tanács végzéseit a tanyákra meg a szőlőkbe < magy. *hadnagy* (a jelentésre v. ö. e szónak kúnsági jelentéseit TSz.² 2 és 3). — Hal.

hát (*Hát d'e si bov? Hát hol voltál?*) < magy. *hát*.

he'kás: bizalmaskodó, s legtöbbször sértő megszólítás < magy. *hékás* (TSz.²).

hěrcok < magy. *hőrcsök* (szláv eredetű; a tót kifejezés *chrček*).

herňov: 1. selyemhernyó, 2. tavaszkor a fákon levő hernyók, melyektől megszokták tisztítani a gyümölcsöt. < magy. *hernyó* (török eredetű, v. ö. tör. *karinža*, 'hangya' Ethn. 4: 179, 5: 22).

homok (*homočistá zem*: homokos föld) < magy. *homok* (tör. ered. tör. *kumaz*, tat. *kumak*, kirg. *kumak* | mong. *χumag*. Ethn. 4: 293). Halász Jancsovicból nem idézhette.

hončok, *hančik*: 1. határjeltül csinált egy kapányi föld-hányás; 2. vakand-túrás: < magy. *hancsik*, *honcsok* (TSz.², a szó eredete nincs még eddig megállapítva, v. ö. lozvai *khmšél*, éjsz. vog. *χames mā* stb. Ethn. 4: 191), de v. ö. Szinnyei Nyr. 24: 53—56.

huncút: selma; *huncutka*: hajfűrt < magy. *huncút*, *huncutka* (TSz.², német ered.) — Hal.

hurkás (egy puszta neve), *hurka*: bél < magy. *hurkás*, *hurka*. (Ugor ered.) — Hal.

husáng : nagy dorong < magy. *husáng* (TSz.²).

húзов : a csizmán a két kis fül, melyeknél fogva könnyebben húzhatja föl az ember a csizmát; *dugovhuzov* : dugóhúzó < magy. *húzó* (NySzót. tractor, zieher; ugor ered.).

ír : kisebb vízfolyás < magy. *ér* (ugor ered. TSz.²).

írek (na-) : örökre, valamit na *írek* (= örökre) eladni < magy. *örök* (Ugor ered. v. ö. osztj. *ārt*, vog. *ārm*, zürj. votj. *ar* 'év').

járás : csorda-járás, *krava járás* : a hova egy tehéncsorda jár < magy. *járás* (NySzót. pascuum, viehtrift, weide, ugor ered.).

jó"ság : egy gazda marháinak összesége, általában a szarvas-marhák összege < magy. *jószág* (NySzót. 2., hab und gut, marha-jószág, ugor eredetű).

juhás : (v. ö. lengy. *johás*, *juhás* Matzenauer, Hal. Jancsovicsból nem közölhette) < magy. *juhász*. A régibb kifejezés az *ovčjar* mellett *bača* volt (v. ö. palóc *bacsa*, s *bács* szavakat TSz.²); *dalok*-ban fordul elő. — Hal.

kalantuch : az a szerszám, a mellyel a férfiak télen kőcből spárgát fonnak < magy. dial. *kallantyú* (Alföld Nyr. 14: 95; MUg.-Szót., v. ö. vog. *χiul*-, *khiul*, éjsz. osztj. *χuwēl*, *χull'*, zürj. *kīlal* Ethn. 4: 173).

kalap : hut, *kalapos* : hutmacher < magy. *kalap*, *kalapos* (német eredetű; Jancsovicsban nincs meg). — Hal.

kamas : nagy, lusta legény < magy. *kamasz* (eredetét l. Ethn. 5: 73). — Hal.

kančok : kis kan malacz, *kan* : öreg kandisznó (Hal.) < magy. *kan* (v. ö. csag. *kaban*, *kaan*, das männliche schwein, held, das oberhaupt Vámb. Csag. Stud., stb. Ethn. 4: 25, 5: 19, 22, Nyk. 24: 408). — Tekintve a *kančok* alakot, hajlandó vagyok ez alakot a tótban délszláv jövevénynek tartani. A *-csok* diminutiv képző (tör. *ček*, *čik*, *džek*, *džik*, v. ö. Über die Einwirkung des türkischen auf die grammatik der südosteuropäischen sprachen. Miklosich Ferencz. Sitzungsberichte der kais. Akad. in Wien. phil. clas. 120 köt: 1—11) a törökből mint képző átment a bolgárba, szerbbe, és kis-oroszba, s talán ez egy szóban szerb közletéssel a tótba. — Hal.

kaparík : gyűjtés után a tarlón összegereblyézett búza < magy. *kaparék* (Alföld, Nyr. 14: 95.).

kar : halotti tor. Onnan vehette nevét, hogy a halotti tornál nemcsak barátságos ebédet ülnek, hanem, a mi ilyenkor a legfőbb, *karban* a jelenlévők szent énekeket énekelnek < magy. *kar* (v. ö. Éneklőkncs serege, *karja* Com: Jan. 125 | mert al vala az *carba* syralmakat jmadzagokban. Marg. L. 10. NySzót.).

kaleráb < magy. *kalerábé* (ném. eredetű, tir. baj. *kôlrâbi* Fromman Deutsch. Mundart. 6: 290).

kech, *kachaví* : kehes < magy. *keh* Jancsovicsban nincs meg. — Hal.

ketejfik <magy. *kötőfék*.
követ: képviselő <magy. *követ*.
kiša: a min a hámfa van <magy. *kisa* fa (NySzőt., török eredetű).

kisbírov: városi szolga, hajdú <magy. *kisbíró*.

kočiš, *koč* <magy. *kocsis*, *kocsi*. — Hal.

komenciáš: urasági béres, a ki családostól lakik a majoron <magy. *kommenciós* (latin eredetű; a jelentésre és a szóra nem tudok magyar adatot idézni, de a szó képzése miatt magyar jövevény).

kopperta: couvert <magy. *kopperta* Nyr. 20: 326.

korec, *korcovat*: fonatos keresztkötés a nádfedelees házak varkocsánál <magy. *korc*, *korcolni* (TSz.; török eredetű Ethn. 4: 163).

kukás: állami dohány termelő <magy. *kukás* (Nagykunság Nyr. 20: 45).

kupak: pipa földje; a segg tréfás elnevezése <magy. *kupak* (török eredetű).

kutko: kis kutya <magy. **kutykó*. *kutya*. — Hal.

lajblík: gilet <magy. *lajbli* (kar. osztr. *leib'l* Lexer Kär Wb.)
 Lehet egyenesen német eredetű is. — Hal.

lajt: nagy vizes hordó <magy. *lajt* (Nyr. 12: 95. Ismeretlen eredetű).

lanzás: régebben olyan öreg embereket hívtak így, a kik hosszú, láncsa-féle bottal éjjeli őrök voltak <magy. *lándzsás* (a megfelelő jelentés hiányzik a magyarban. Szláv eredetű).

lapoš: vízállásos szántóföld, rét (*lapošská* zem: lapos föld, *lapoška*) <magy. *lapos* (v. ö. finn *lampe*, észt. *lomp*, or. lap. *lāimpa*, votj. *lap*, *lapäg*, zürj. *lapkiđ* niedrig Ethn. 4: 183).

legím: fickos, paraszt ifjú <magy. *legény* (ugor eredetű, MUG-Szót.).

[*lepem* a vég *m* miatt magyar jövevénynek tartható, de lehet, hogy csak analógiás alakulás; v. ö. ujszl. *lepen* 'kuchen' stb. Nyr. 11: 317].

lebenč: rendetlenül összedarabolt sifli, a mit a levesbe tesznek <magy. *lebbencs* (Nyr. 11: 92, 20: 45.).

lo^ugo^u, *lo^ugov*: az a hámfa, a melyen a *lo^ugo^us* húz (ló) <magy. *lógó*, *lógós*. — Hal.

lopov: borszivó tők <magy. *lopó* (Nagykunság Nyr. 23: 143).

major (de *majer* is, egyenesen a németből) <magy. *major* (német ered.).

?*mamlas*: tátott szájú, mafla <magy. *mamlyasz*; megvan a csehben is (Jungmann), s inkább szláv jövevény a magyarban.

maškara <magy. *maskara* olasz jövevény, innen egyenesen átment a kar. osztr.-ba (*maschgara* Lexer Kär Wb.) is. — Hal.

mejneš <magy. *ménés*. Magyar eredetű a szlov. *ménuš* és *kisor*. *myneš* (Nyk. 6: 299). Ismeretlen eredetű.

mincjer <magy. *mincér* (Nyr. 19: 561, 20: 76. német eredetű). A tótba több mérték-név egyenesen a németből került (v. ö. *šajdel* <*seidel* stb.), de a *mincjer* magyar eredetű hangalakja miatt (v. ö. *kaštjel* <magy. *kastél* Hal.).

mišling: sűrűn vetett kukoricatakarmány <magy. *misling* (Debrecen és vid.). Ném. eredetű.

ňaklov: a kocsirúd végén levő kötél <magy. *nyakló* <*nyakaló* (NySzót. v. ö. A rúd orrában vettetnec a szűgyelő hámról alá függő *nyaklóc* tartó istrángoc Com: Jan. 87).

nemes <magy. *nemes*. Néhány családra mondják, a kik *nemesek* voltak.

ňomáš: régi legelőföldek <magy. *nyomás* (Kecskemét, Kálotszeg Nyr. 19: 46, NySzót. 4.) *pascua campi libera*).

ňomík: gyalogút <magy. *nyomdok*, *nyomdék* + tót *choňík*: gyalogút.

oláh, *olách* (többsben: *olási*) <magy. *oláh* (szláv eredetű). — Hal.

opšit: a 12 évet kiszolgált katonák szabadság levele <magy. *obsit* (német. ered., Halász csak Dank-ból közölhette). — Hal.

pakompart: két oldalt kis szakál <magy. *pakompart* (<ném. *backenbart*).

pallás: haju <magy. dial. *pallás*, *padlás*. Hal.

palov: az utcákon végig rakott deszkák, ez a „trottoár” <magy. *palló* (v. ö. NySzót.: *ponticulum*, *trajectita trabs*, *steg*).

pánva: kötél, a mellyel a ménesből a lovakat fogják <magy. *pányva*: *capistrum*, *halfter* (NySzót.).

pánt 1. vaspánt, 2. a tyúkólba tett keresztágak, a melyeken a baromfiak alszanak, <magy. *pánt* (német eredetű; a második jelentésre v. ö. *pánt*: *ligula*, *binde* NySzót.). — Hal.

papuča <magy. *papucs* (tör. ered. | v. ö. tör. *pápüdž*, perzs. *pápüş*, szerb *papuča*, slov., *kisor*. *papuča*, or. *panpuša*, lengy. *papuč*, cseh *papuč*, újgör. *παπούτςιον*, fr. *babouche*, osztr. baj. *papetsche* Matzenauer). A csehben, lengyelben és tótban magyar eredetű. — Hal.

partjeka <magy. *portéka* (német ered.).

patka: ház előtti kis pad <magy. *padka* Jancsovciban nincs meg. — Hal.

perňa <magy. *pernye* (szláv eredetű). Hal.

prješ (Jancs. *preš*) <magy. *prés* (német eredetű). Hal.

piškvti (többs) <magy. *piskót*, *piskóta* (v. ö. erd. szász *pisch-kôt* Fromm. 5: 363; a magyar szó olasz eredetű. Körösi).

pošta <magy. *pósta* (olasz. eredetű Kör.). A műveltebbek a

levélhordó: *levélhordó*-nak mondják, míg a szegényebb nép *poč-tár*-nak nevezi. Hal.

potka < magy. *potyka*. — Hal.

rács: léczből csinált polcz, a hová nyáron a kenyeret teszik < magy. *rács*. Ebben a jelentésben él egyedül, s magyar jövevény. A magyar szó szláv eredetű,

ráf: keréknek vaspántja < magy. *ráf* (német eredetű).

rajzuvať: < magyar *rajzolni* (német eredetű).

rakás: garmada < magy. *rakás* (Nyr. 16: 16) MUGSzót.

ránce (csak többesben, egyese volna *ránc*, *rañec*): gatya *ránca* < magy. *ránc* (ném. ered.).

rejt (na *rejtách*): legelőföld < magy. *rét* (ném. ered.).

rejtes: béles < magy. *rétes* (A *rét* szláv eredetű).

?*ribezlja* < magy. *ribizli* (v. ő. slov. *ribez*, szerb *ribizle*. cseh *rybes*, *rybíz* t. *rybizla* < ném. *ribbels*, *riebsel* Matzenauer 294).

A magy. szó osztr. baj. *riebisel* (Dank.)-ből való; a tót szó is lehet egyenes német jövevény.

ríf < magy. *rőf*, *réf* (ném. ered.). — Hal.

ríseš (másképp *ukovňik*): arató munkás, a ki részből (12-ed-ből stb.) dolgozik; cséplőgépek is, a melyek gazdáról gazdára járnak nyomtatni, ne *rís* (= részre) dolgoznak; ezen felül a *rís* jelentése: örökségi osztályrész stb. szemben a régebbi *tál*-lál (< ném. *theil*); < magy. *rész*, *részes*.

rigli: ajtó zár < magy. *rigli* (ném. eredetű).

roz < magy. *rozs* (szláv eredetű).

šalangov: rojt a ruhán, dohányzacskón, gyeplőn stb. < magy. *sallang* (német eredetű). A tót szó a *balangov*-féle szavak hatása alatt vált *ov* végűvé.

šalukátor: ablak fa-táblája < magy. *zsalugátor* (német ered., v. ő. osztr. *schalû* < magy. *zsalu* Mareta, a bécsi schotteni gym. ért. 1865-ről).

šarkam (jó lovakról mondják, hogy futnak, „ako *šarkani*“) < magy. *sárkány* (tör. ered. NyK. 21: 126). — Hal.

še'tálo°, *šejtálov*: a pendelyesóra ingája < magy. *sétáló*. Nem tudom, a nép nyelve mennyire ismeri e jelentésben a szót, de a NySzót. ezzel a jelentéssel nincs meg. Az is lehetséges, hogy a magyar szó e jelentését éppen csak e tót nyelvjárásunk őrizte meg nekünk.

šin: vasuti sín < magy. *sín* (ném. ered.).

šintér (kutyapecér) < magy. *sintér* (ném. ered.).

širato°, *sirator*: egy terület (szőlő kertek) neve; azt mondják, hogy itt vallamikor temető volt < magy. *sírató*. — Hogy e hely magyaroktól kapta nevét, minden kétségen fölül áll; s ki tudná megmondani, mért nevezték el ily meg, bélyegzően'.

špitál < magy. *spitály* (ném. ered.).

šroʹf < magy. *sróf* (ném. ered.) — Hal.

šor : rend, < magy. *sor* (MUGSzót.).

sálás : tanya < magy. *szállás* (ugor ered.). — Hal.

sára : czizmaszár < magy. *szár*. — Hal.

sárca : vizityúk < magy. *szárcsa* (tör. ered. v. ö. Csag. *sariče*, ein kleiner raubvogel mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche. Vámb. Csag. Stud.).

sarma : apróra fölvagdalt hús, káposztáslevélbe göngyölve < magy. *szárma* (török eredetű NyK. 8 : 174, a törökből átment az oláhba is Nyr. 19 : 410).

sečkavágov < magy. *szecskavágó*.

sikšov, gyakoribb *šikšov* < magy. *széksó*, *szíksó* (v. ö. NySzót. 3., *szék*, *szik* : *natrum*). (A *só* ugor eredetű).

sejkeš : székes föld, a hova semmit sem lehet vetni < magy. *székés* : *natrosus* NySzót.).

šsirom (*sirončok*) : uti lapúnak a magja < magy. *szirony* (ugor ered.; v. ö. különben a csuv. *sěren*, tat. *sěran* Ethn. 4 : 179). — Az egyezéshez szükséges jelentéseket azonban ki kellene egyenlíteni. Kétes egyezés.

surdík : keskeny kuczkóféle hely < magy. *szurdék*, *szurdok* (NySzót.). — Hal.

surkálöv : pipaszurkáló < magy. *szurkáló*.

štapša < magy. *tepsi* török eredetű ; v. ö. újgör. *τάψιον*, *τέψιον*, *τάψι*, oláh *tipsie* (Nyr. 19 : 410, Matzenauer 418.) — Matzenauer ismer a tótban egy *tepša* alakot ; ezen át válhatott a tót szó *tapšá*-vá a magyar *tepsi*-ből ; különben nem.

taracka : egy, a búzára ártalmas fű neve < magy. *tarack*, *taraszék* : schlangenwurz (NySzót. szláv eredetű ?).

tátoš : mondják roppant csunya, házról házra járó férfi koldusokra, s ijesztik e névvel a kis gyermekeket ; a babonásabb elem hite szerint nagy fekete felhőkből lovon szokott leszállni egy férfi s ez a *tátos* (garabonciás) ; < magy. *tátos* (v. ö. *tátos paripája* NySzót.).

tapšuvat < magy. *tapsolni*. Hal.

temetov < magy. *temető*. V. ö. *cinterín*.

terkele (többes), *terkelica* : törkölypálinka < magy. *törköly* (ném. ered. v. ö. osztr. baj. *törkelen*, mit weinproben in torkel sc. bewirten Schmeller I. 620, Nyr. 10 : 532).

túzok (csak Matzenauer ismeri. Hal.) < magy. *túzok* (csag. *tugdak*, Hunfalvay Magy. Ethn. 266 ; köztör. *tugdak* Ethn. 5 : 23 ; török ered.). — Hal.

vakarč (és *bakaráč*) : kis cipő, a melyet a dagasztó teknő oldalaira ragadt tésztából csinálnak < magy. dial. *vakarcs* (v. ö. NySzót. *vakarcs* : panis ex corrasis massæ reliquiis confectus Mat.). — Egy magyar dalban, a melyet többször citálni hallottam, gúnyolásképp a deákokra, *vakaró*-nak is mondják. Eredetére v. ö.

MUGSzót. s úgy magyarázandó, mint a *ripacs* (MUGSzót. 663), *huporcs* (MUGSzót. 114) szavak.

váraž, váraš < magy. *város*. — Hal.

virastovat: 1. halottasházhoz „*virastuvat*“ mennek a rokonok, jó barátok, szomszédok, a mi annyiból áll, hogy éjjelig a halottas háznál szent énekeket énekelnek; 2. általában sokáig éjjel föl lenni < magy. *virasztani*. Ugor ered. — Hal.

vontatov: kisebb szerű búza, széna stb. boglyák. (Azért nevezik így, mert egy e célra készített masinán vontatják a szerűt, kazalhoz stb.; az elnevezés természetesen magyar s a tótok átvették, a nélkül, hogy ez ígét is átvették volna); < magy. *vontató*. A TSz.² bizonyosan ismeri e szót e jelentéssel. Maga az ige átment a szerbbe *vontati* (Matzenauer).

žačkov (dohány-, pénz- stb.) < magy. *zsacskó* (német ered.?).

živám: < magy. *zsivány* (ismeretlen ered.) — Hal.

žombík: rétes helyeken kiálló gyepes hantocskák < magy. *zsombék* (ugor ered., v. ö. Ethn. 4. 192).

Ennyi az, a mivel a Halász összeállításaihoz pótlásul járulhatok. Ha megjelenik az egész TSz.², bizonyára még találkozni fog több magyar jövevény, a melyet felsorolhatok, mert a tájszavak közül a kúntság szavai kerültek bele nyelvjárásunkba legnagyobb számmal. — Látható ezen összeállításból is, hogy ha a mi nyelvünkben sok az idegen, bizony mi is sokat adtunk és adunk folytonosan, mert a nyelvek élete a szókincs tekintetében folytonos, soha meg nem szűnő adás-vevés, csere-bere.

MELICH JÁNOS.

Kincs. Ez a szavunk nyelvemlékeink bizonyossága szerint eredetileg *kéncs*-nek hangzott (v. *kencs*-nek, v. ö. *mend* > *mind*). Eredetijét a perzsa s vele rokon nyelvjárásokban találjuk: újperzsa *ganž*, örm. *ganž*, szanszkr. *ganža*, óperzsa *gāža*. Ez a szó tehát más kereskedelmi szókkal együtt a perzsából jutott a mi nyelvünkbe. Érdekes, hogy a perzsáktól a sémi népekhez és a görögökhöz is eljutott: khald *genaz*, héber *kanas*; görög *gaza*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Vogul szójegyzék.

M.

mā föld | erde B. *mō* K. KL. P. *mā* T. — hely | platz I.18. tájék | gegend I.63. *mā-lam* világtájék II.131. út, weg K. I.166. *mō-tärm* föld színe | erdoberfläche P. 19. *niälä mōn* négy részre KL. 6. *mā-nār-uj* földi giliszta | regenwurm I.163. *mā-tapriš* egér | maus I.163. *mā-yar-añt* mamut-csont II.112. — *māxum* nép I.8. *māxēm* id. II.79. 129. (v. ö. *mām*).

mārejawé letelepszik | ansiedeln I.72.

ma'ēs ért, miatt | für, wegen III.421. *mas* KL. 8. *mas* P. 23. *moqs, mas* K. II. 239. id; — *ämki mas* magamról KL. 45. *am moqsām* irántam, ellenem | gegen K.

māri dug, töm | stecken, stopfen I.18. *māri* K. II.237. *moqri* KL. 31. *māi* (tő: *māγ* —) AL. 76. *māri* (tő: *māγ* —) P. 28. *moqi* T. 332. id; — felszúr | auf stecken II.309. *vitnē m.* vízbe márt | ins wasser tauchen I.151. — *mařintāli* (a br.) II.30. *ma'inti* (a br.) II.172. *moqēmti* KL. 32. *maḳhti* elbujik | sich verstecken K. I.168. *maqumtaxti* belebuj | hineinschlüpfen, -kriechen K. II.225.

ma'il mell | brust I.96. *mail* KL. III.485. *mail* K. II.233. *moul* T. 163.

māriñ mézes | mit honig I.20. *mā'iñ* id. II.34.

ma'ir tuskó | klotz B. NyK. 22: 2. *māir* id. KL. 2. *kēr. ma'irēp mā'iriñ xāp* vas fenékbordájú fenékbordás hajó II.56. — *ma'ir jiw* görbe hátú fa II.91.

(*akwän*) *ma'itēli* összefűz | zusammenheften I.154.

maγ, maγpā : *mān-maγ* minő | was für ein AL. 59. *mān-maγpā* id. KL. 11. *āl-mān m.* valamilyen—von irgendwelcher art; *at-mān m.* semmilyen | keinerlei KL. 12.

maṣti : *γūlpēt maṣtēm* hálómat kivetettem | das netz auswerfen B. NyK. 22: 48.

mai' mi | wir II.27.

mainit hasonló | gleich : *tul-pāñxw m. sēñxw* felhő borujához h. mámor III.288.

maj- B. *māj-* D. ad | geben. Sing. 3. sz. *māγ* B. *mei'* K.

mij KL. *mā* AL. *māji* P. *mou* (fut.) T. — *mikti* KL. 33. *miššenti* II.143. id.

majruté szorít | drücken T. 306.

majt máj | leber II.179. *mēt* K. KL.

mak : *mōjt mak jelpiñ mātū* a regének tulajdonkép való (eigentlich) szent helye I.18.

māleji tapogat | betasten I.5. *maléšli* (a br.) I.130. NyK. 21 : 362.

(*añ-*) *maliñ* l. *añ*.

maltip meleg (*vōt* szél) | warm III.55. 511.

mām nép | volk II.127. *mēm* id. KL. 5. — v. ö. *māzum* l. *mā*.

mañ kicsi | klein I.48. fiatal | jung II.260.

man mi | wir B. L. P. *man* K. *māñ* T.

man vagy | oder I.14. *mān* id. KL. III.347. P. III.523. valjon II.81. — l. *aman*.

man : *man sawit* mennyi, hány | wie viel 334. — *mān* mi, micsoda | was P. 12. mikép | wie KL. III.203. *mān-šaut* P. 12. *mān-šāt* KL. 11. *mān-ši* AL. 61. mennyi | wie viel ; *mān-maḡ*, — *maḡpā* l. *maḡ* ; *mān-sēr* milyen | was für ein P.12. *al-mān* valami | etwas u. o.

mañ meny | schwiegertochter II.274.

manā minő, micsoda | was für ein, was ; *manā-sir* id ; *m.-kēm* mennyi | wie viel 334. — *mānā* mennyire, mint | wie sehr KL. III.349.

manēḡ mennyi | wie viel ; *m.-kēm* id. 334.

manēr B. *māner* P. *māndēr* KL. mi | was — minek, mi czélból | wozu 354. valami | etwas P. 12. *manēr-sir* minő | was für ein 334. *nañen* *manēr* neked mi közöd hozzá 352. *manēr ātim* akármilyen ; a mi csak kell | es sei was immer ; was nur nöthig ist u. o. *manērāi*, *mañri* miért | warum 354. *manēršentel* mivel | womit II.117. — *al-mān* l. *al*.

māñw 1) fejsze foka | schneide der axt : *māñw-pāl* életlen | stumpf III.13. *šqurēp-moñkhw* id. KL. 27. 2) buzogány | keule *ñāl-m.* nyílbuzogány III.360.

māñi gombolyít | winden AL. 72 *mēñi* bonyolít | verwickeln K. 398. *māñimti* göngyöl | einwickeln P. 15. *maññti* B. id. (de v. ö. *puñkā samā maññtēstā* (a br.) fejét szemét lecsüggesztette I.6. 20.) — *māñyati* fölfordul | umwerfen III. 401.

maniñ l. *añ*.

manñti összezúz | zerschmettern III.29. ránt | reißen II.122. *māneti* szakít, tép | reißen P. 18. *manenti* P. 25. *manēmti* I.41. III.91. *manēšli* B. *mānēmti* K. II.237. *mānēšli* KL. III. 349. id. — *māñiti* fölránt | emporreißen K. *mēnēmti* id. T. 160.

mañši vogul I.48. *māñš* id. K. I.179. *mañšā* vogulúl | vogulisch KL. 18. *māñšēñēs* K. *māñšiñis* T. 319. id.

mańsik rén farka | schweif des rennthiers II.112.

mansim šopér him fajd | auerhuhn III.119. *mansin* fajd III.379.

māńšē eltompul | stumpf werden T. 307. *māńsi* id. K. II.223.

mant lapát | schaufel III.380.

mańtā göngyöleg | ballen III.210. 413.

mańtél 1) mentében, irányában | in der richtung; *űt-aš m.* a víz fölszine mentében AL. 60. — 2) gyalog *jāmiti* jár | zu fuss gehen 346. *mańtql* id. T. 320.

mańtēń, *mańtiń* 1) annyi ideig | bis: *pōlēm* *χul* *pūt* *mańtēń* míg egy jeges hal az üstben (megfő), annyi ideig I.111. közben | während II.207. folytában III.209. — 2) *tēlpā* *jāńyēp* *mańtēń* *sāt* egy ujult hold korabeli hét III.337. — 3) *ton-mańtiń* hát pedig 356.

marā játékbáb | puppe II.204.

(*jol-*) *māreχti* alá merülget | untertauchen I.111. *marēχti*, *marēχtoqli* id. KL. 20.

marēm szorultság, szükség | bedrängniss, noth I.155. 138. — *mātā* *marmi'* *jēmtēs* a területe szűkké vált I.157.

mari szűkül | sich verengen II.135. megszorúl *lilitā* a lélekzete | der athem stockt ihm I.140. *jel-māri* id. KL. 11. — *marli* szűkit II.157. *marili* szükségbe esik | in noth gerathen II.402. *marapi* szűkül, megreked *gššā* *tāńyēm* vékony utam III.300. — *marēm-*: *marēmanē* *sorχān* *χul* *tī* *maremawesū* mint szükségben levő pisztránggal, im szükségbe jutottunk (in noth gerathen) II. 160. — *marēmanē* *kātūn-nak* *marēmawēs* unatkozó kezünk ize meg-unatkozott (sich langweilen) II.207.

māri hisz, bizik | glauben, vertrauen AL. 72.

markāyā (dual.) szárnykarjai | die schwingen I.27.

maršāk l. *marš.*

mart dühös | wüthend III.405.

masi B. *māsi* K. I.169 *māši* AL. 70. *māši* KL. 13. *meši* T. 330. ruhát ölt | ein kleid anziehen; — *ta'ıl* *masēm* *qter* ruhát viselő fejedelem II.119. — *masili* III.382. *masēpi* I.119. III.409. *māsēpi* K. II.226; *masyati* I.140. *māškēti* K. II.227. *māškati* P. 15. öltözködik; *masti* II.121. *mastili* II.28. öltöztet | ankleiden: *āńkwēlān* *χuritā* *mastēn* a fatuskó fölé ölt s d az ő alakját III.411. — *māsne* K. II.377 *mešne* T. 330. *māsne-khqr* K. I.169. öltözők, ruha | kleid.

māštēr mester | meister III.3.

mat B. *māt* K. L. valamely, valami | irgend ein, etwas — *akw'-mat* B. *ākū'-māt* K. KL. valamilyen, valami; *akw'-mat-ērt* B. *ākū'-māt-šit* egyszer | einmal; *mat-χatpā* kicsoda | wer I.7. *mat-vajpi* minő, micsoda | welcherlei 335. *mat-namiń* talán | vielleicht I.25. *māχum* *mat* *χum* idegen ember | fremder mann I.24.

matä-matä valamiféle | irgend ein II 213. *matä-kēmt* egy ideig | eine weile; mely időben | wann 341.

matēlē talán, aligha | vielleicht, kaum 351.

matēr B. *mätēr* K. L. valamely | irgend ein *akw'-matēr* B. *āk'w'-mäter* KL. 1. *akw'-mat*; *mäter-pūt* KL. 11. *mäter-pūt-mätärt* KL. III.349. id; *nē-mätēr* I.1. *mätr-oqt* K.II. 240. senki, semmi | niemand, nichts; *matēr-kasiñ* akármilyen | was immer; *m.-sēr-mat* valamiféle. B.

mati megöregszik | alt werden I.152. *mäti* id. K. 396. AL. 72. — *matēm ājkä* öreg ember I.35. 74. *mätēp khatēl* lenyugvó nap | untergehende sonne K. 396. *khotēl mätne ēl-poalt* nap nyugta előtt K.II.240.

maukim bögre | brüllend: *m. jūwlē tā sūlinte'it* b. rohannak visszafelé III.67.

mä... l. részben *ma...*

mä'inti, *mä'inti* l. *mü'inti*.

mäist a mint | als: *tü jimet-m.* a mint oda jött; *ākwe-m.* egyszer csak | einmal K. — v. ö. *āk'w'-mät-sit* KL.

(*äm-*)*mälä* ha, hogyha | wenn KL. 23. — l. *äm*.

(*päl-*) *mälemti* szétszakít | zerreißen T. 316.

mämä anya | mutter T. 164.

män: *khōrēm män il-urtilēm* három része (theil) osztom T. 324.

(*äm-*) *mänēñ* ha ugyan | wenn ja KL. III.347.

mänt 1) mentében, hosszában | längs K. 377. II.224. *mänti* id. — 2) át, keresztül | durch; *mäntēl* id. K. 377. P. 18. — 3) mialatt | während KL. 18. *mäntä* akközben | unterdessen KL. 16. *mäntēl* id. KL. 16. K. mialatt K. *mäntēñ* át | während, genau bis KL. III.349. — V. ö. *mañtēl*, *mañtēñ*. 4) l. *mōnt*.

mäntēm talán | vielleicht K. P. 23.

mär mi, micsoda | was, L. *m.-tämlē* id. *äl-m.* valami | etwas; *at-m.* semmi | nichts KL. 11. *mär-mqs* miért | warum KL. 22. *märuy* id. AL. 62. KL. III.353 (*ā* l.); *mēr* id. P. 23.

märäu; *ujnē märäu-tail tēuñkwēn* (pass.) a medve szőröstül-bőröstül (s a m m t h a u t u. k n o c h e n) egyen meg KL. 26.

(*šoꝛl*) *märränē* mennydörgés | donner KL. 21. — v. ö. *mīryiläli*, *mirritawē*.

mäšēy macska | katze K. *mišäy* id. T. 322. — *mišäy* T. 330. *mišäkit* (plur.) T. 158. 322. leány | mädchen.

mät nevetés | das lachen AL. 78.

mēkēs gyarló | schwach II.329.

mēketi megadja magát | sich übergeben T. 324.

mēn B. *mēñ* P. T. *mēn*, *mān* K. *min* L. (dual.) mi ketten | wir zwei.

mēñkw ördög | teufel II.146.

mēsi kanyarulat | windung II.5. *mēsi* folyóforduló AL. 65.
mēsiñ jā kacsaringós folyó II.184. III.268. *mēssiñ jā* id. AL. 55.

mēt bér | lohn: *mētiñ kāt* jutalommal tele kéz | die hand
 voll lohn II. 403. *mēt-nē* szolgáló | dienstmädchen II.96.

mīl mély | tief II.327. *tal-militné* ölnyi mélységre | klafter
 tief I.70.

mīli: *khūrēm kōpēka mīlqus* (pass.) három kopékát ígértek
 (adtak) érte KL. 47.

mīlpā süveges | mit einer mütze: *śorās-oysēr mīlpā* fekete
 rókaprém-süveges II.321.

min l. *mēn*.

mini B. L. *mini* T. *mēni* K. megy | gehen — *minili* II.136-
minilāli II.263. *minenti* I.121. *minmīti* I.55. *pal-mīnkāti* szétter-
 jed | sich verbreiten AL. 54.

mīr nép | volk I.9. emberiség | menschheit I.154.

mīr-īlālī dörög | es donnert II.51. 131. *mīrritawē* hirtelen
 dörög I.15.

mīriñ dörgő, csattogó | donnernd, krachend III.153. 4. morgó
 | brummend II.199.

mīs 1) tehén | kuh I.8 — 2) *ur-, vor-, vit-mīs* hegyi, erdei,
 vízi tündér | bergs-, waldes-, wasser-fee II.277. 315.

mīsi halmos | hügelig III. 9. *vīr ir uj m. ēntēp* *χot-pēstitā* vö-
 rös nyuszt halmos övét leoldja u. o.

mō ... l. részben *mā* ...

mōj (tő *mōjt-*) mese | fabel K. 361.

mōjēl kötés, görcs | knoten II.337. 59. *śorūi mōjlāñ kwol*
arany kilincses ház | ein haus mit goldener klinke II.355.

mōjēnli bogoz | schnüren III.173. *mōjēlti* megkötöz | bin-
 den II.337. — *jor-poultēp mōjēnlēm* a gyalufogót tovább görbít-
 getem (?) III.303.

mōjt, *mōji* magzat | sprössling II.369. — *birtokr.*: *mokēm*
 III.36. *mōjin* II.419.

mōysēñ moksún-lazacz | moksun-lachs I.134.

mōitli fárad, kinlódik | sich abmühen K. 398.

mōjt rege | sage — *majt* id. T. 162. — v. ö. *mōj*.

mōjti regél | erzählen, fabeln II.99. *mōjteni* id. KL. 45.

mōkti mászik | kriechen AL. 60.

mōkať khqetēl tegnap | gestern P. 19. — v. ö. *mōjzat*.

mōkē liszt | mehl K. 377.

(*sis-*) *mōksēr* (hátán) pupos | buckelig III.146.

mōl jószág, áru | vermögen, waare II.331. K. II.376. *mōlēñ*
zum vagyonos ember | reicher mann II.325.

mōl 1) minap, régen, előbb | jüngst, lange vorher 341. *mōlāl*
 I.59. *mōlēx* II.85. *mōlēx* K. I.168. id; *mōl ta'il* régtől fogva | seit

lange 341. *mōl yātēl-ta'il* a már minapában is III.113. — 2) taval *tēli* télen | vorigen winter I.57. *māl tēl-tuj* taval | voriges jahr AL. 61. *mōlti* id. I.55. *molti* K. *molti* P. 19. id. — *molyat khotēl* (FK: *molkañt*) tegnap | gestern K. *mālakhat, māla it'* id. T. 316.

mōl, -rē, -rāl' a ház előrsze | vorraum des hauses K. 375.

mālē múlik | vergehen, vorübergehen T. 327. *mōlti* id. K. II.223. — *ām lum nou lunmē khānghā-māqstīl* az én lovam a te lovadat megelőzte (zuvorkommen) T. 316. *raqtsmēl khaiteu, khot-khar mālē* fussunk versenyt, ki győz? T. 166.

mālēx gyorsan | schnell KL. 20. AL.77. P. 22. — *ti mōlaxēl* ily gyorsan | so schnell I.71.

mōlēmi siet | eilen P. 22. *mālēmi* K. *mōlēmtaxti* id. I.71.

mōlsāñ maliczabunda | eine art pelz I.152.

mōltēx fegyver | waffe T. 159. *māltax* T. 158.

(*jel-*) *māltējāmi* fölmelegszik *tōrēm* az idő | das wetter wird wärmer AL. 78.

māltēp meleg | warm KL. 16.

māñ mony | ei, hode T. 158.

mōñyēlti körbe vesz | umringen I.119. — v. ö. *mūyēlti*.

mōñšēm inség | noth II.262. *mūñšēm* II.349.

mōñt B. *mont* K. *māñt* KL. régebben, előbb, minap | früher, jüngst 341; *añ-mōñt* II.129. *añ-mōñt* K. *mōñt-ta'il* B. a minap | vorigesmal; *māñtē* régebben | früher K. P. *māñtēl* (FK: *māñtēl*) óta | seit K. — *māñtāñ* azelőtt | ehemals KL. III. 201. *āi-, ām-māñt*; *āi-māñtāñ* most, imént | jetzt, soeben KL. 16.

mōqrē idő | zeit K. I.167. *mōqrēñēs* késedelmezve, időt töltve | saumselig (adv.) K. 382.

mōr 1) silány *ālñ* ezüst | gering II.364. 2) *m. vōr* rengeteg erdő | ein ungeheurer wald III.155 sötét erdő I.99.

mār lehellet | athem K. II.232.

mōrax sárga málna | himbeere III.134. 360.

mōri bolondság | dummheit, bagatelle I.18. közönséges | gewöhnlich II.74. könnyen | leicht (adv.) II.60. — *mārē* hiábavaló | unnütz P. 21. *mārāi* hiába, czél nélkül | ziellos u. o. *mārī* hitvánnyan | unnützer weise K. II.233.

(*pul-*) *mōqri* bogyó-fürt | beeren-büschel KL. III.487. *mōriñ, morip pil* fürtös bogyó III.269.

mōrjām zsombék | moorerde III.360.

mōrs alkalmas | geeignet III.74. *ta m. olyan* | solcher I.6. — *mōrsiñ sāt* kiszabott hét | ausgemessene woche I.35. *uj mōrsiñ nūl ētēñ* állatot megillető négy éjjeled III.57.

mārš kevés, kevés ideig | kurze zeit T. 319. *mārše* kevés, egy kissé | wenig, ein wenig K. III. 131. *māršāk* AL. 61. *māršākū* P. 22. *māršāñ, māršākūñ* KL. 19. *māršēkölē* K. 381. id; *māršāk*

kevés híja, csaknem | fast P. 23. *mqrstän* kevés idő múlva, nem sokára | in kurzer zeit, bald P. 20.

mqr déli mő vidék | südlich gegend P. 10. *morti māxum* mádárköltöző vidék népe III.46. *mortim tārēm* költöző madarak déli hazája I.28. *m. sām* tengertüli vidék | jenseits des meeres II.70.

morti mér | messen KL. 5. *mqrte* id. T. 160. — *mqrtes*: *taw kqtä mqrtes* az ő kezéhez mért (angemessen) II.87. *mortēs xātēl* meghatározott nap | ein bestimmter tag I.136 alkalmas | geeignet I.37. *ta mortēs* oly derék | so vorzüglich III.135.

mos betegség | krankheit I.165. III.3. *mostal* ép | gesund NyK. 22:50. büntelen | unschuldig III.50. *most* erőtlen | kraftlos KL. III.355.

mos, mosü B. *mqs* K. *māš* KL. *miš, mēš* T. — *ig* | bis (postp.) *moš* egy keveset | ein wenig I.1. III.119. *ismēt* | wiederum III.455. *m. ert* gyorsan | schnell — B. v. ö. *mqrš*.

mošü kevés | wenig I.162. III.119. *moššükwē* kevésbé I.164. *moššükwän* id. 328.

most sáncz | schanze II.331.

mōt B. KL. *mot* K. AL. P. *mqt, mōt* T. *māt* AT. más, másik | anderer—*mōtēn* id. B. KL. *mōt-mōt*; *mōtēn-mōtēn* egyik-másik | einer u. der andere; *mōtēntā* másodszorra | das zweite mahl KL. 21. *motēntā* AL. 62. *motēntāi* K. I.169. id. *motiñis, motēñēs* másképp | anderst K. 382. *motēñis* id. AL. 61. *mōtīt* másik II.122. jövőre | künftig III.321. *mōtāl* másképp 344. *mōtālē* mássá I.69.

moť *khatēl* tegnap | gestern; *moť-īt* tegnap este | gestern abends AL. 60. *moto-khatēl* KL. 16.

mowēl l. *mūřel*.

mowēš ruha | kleid P. 10. *kwärt-m.* fehérenemű | weisswäsche P. 13.

(*laxwē-*) *mōknām* szétágazó (*lōñkh* út) | sich verzweigend K. 376.

mūřel körül | rings herum (postp.) 340. *mowēl* id. III.83. — **Igek.** *mūřel-jāmīti* körüljárkál.

mūřēlti megkerül, körüljár | umkreisen, rund herumgehen I.135. II.129. *mowēlti* id. III.76.

mūřinti nevet | lachen I.146. *mā'iñti* K. 397. *māñti* KL. 15, id. *mōwēlāli* mosolyog II.285.

muj vendég | gast III.339. *mōj* vendégség | gäste K. II.227. *mōj puñk* násznagy | verlobungszeuge II.248.

mujili vendégeskedik | zu gaste sein II.157 *mujli* id. II.7. 262. ajándékoz | schenken II.13. *mujlēptaxti* egymást megvendégetni II.157.

mujlēp ajándék | geschenk P. 27.

muł igézet | zauber II.417. *mułtēm* igézetes (adi). u. o.

mūlati füstölög | rauchen III.120.

mul vendég | *gast* I.75. II.125. *m. pāl* vendégrekesz | *gastzelle* I.33. II.284. — *mōlēñ* vendégrekeszbeli K. II.239.

mul nyer | *gewinnen* P. 28. *kwān-mul*ti eljátszik | *verspielen* P. 14.

mul múlik | *vorübergehen* AL. 61. — *mulnā* (postp.) -ig, *multaig* | *bis* KL. 17. *mūlnāi* id. B.

mulñ vit halsereges víz | *fischreiches wasser* I.133.

(*layw-*) *mūl*ti körüljár | *rund herumgehen* P. 16. *layw-mūl*ti id. K. 376. — *mūlet*: *soqt soqr m. khom* hét világot körüljáró férfi K. II. 376. *mūltenēñ sōut* a mint körüljáród K. II.377. *mūl-tiān-mānt* miközben ők ketten megkerülték KL. 18. — V. ö. *mūjēl*ti.

muñēm izzadság | *schweiss* III.469.

*muñkēl*ti göngyölít | *wickeln* III.513.

muñmentaum (pass.) izzadok | *schwitzen* P. 25.

mūrēñ czölöpös | *mit pfählen* II.331. kerek | *rund* III.405.

mūri alámerül | *versinken* I.160. KL. 17. (*u. br.*) *mūrm*i id. II.96. *mūrsi* buvárkodik | *untertauchen* I.160.

muś kis | *klein* — *muśu* kisebb, *muśiś* *muś* legkisebb T. 320.

mūs, *mūśē* B. *māś* K. szerint, -ként: *ti-m.* így | *so*; *zum-m.*, *zumle-mūśē* hogyan | *wie*; *mūśēl* helyesen | *recht* I.70. *mūśēlā* *ti* ez a rendje, módja 349. — *āk-māś* egyszerre, hirtelen | *auf einmal*, plötzlich K. *tokh ūlñāt māś* a mit így van K. I.170. *khom-māś* emberként | *als mensch* K. III. 131.

muśsi mosolyog | *lächeln* P. 22.

mūsti tetszik | *gefallen* K.

mūstaxti kinlódik | *sich quälen* AL. 61.

mutrā bűvös erő, fortély | *zauberkraft, kniff* I. 11. II.61.

*mutrā-sāt*mīl megrottás ellen való istenidézet II.372.

N, n.

na (tő: *nāñgh-*) a kelepcze kifeszítő fapeczke | *stellnagel* P. 9.

na'ir nyereg | *sattel* II.327.

nāxi kopácsol | *picken, hauen* III.293. *nēkhwi* orrával csipeget K. II.227. *noghi* AL. 69. — *nāxwēl*i III.92 id.

(*nuñk-*) *nāirē*tyi fölnyergel | *satteln* P. 15.

1. *nāj* B. *nāi* K. *nāj* KL. 1) asszony, fejedelemasszony | *frau, fürstin* — *nāj-sāñin* asszony-anyád II.134. gazdaasszony | *hausfrau* KL. III.355 — 2) istennő | *göttin* — *nājiñ* II.131.

2. *nāj* 1) nap | *sonne* I.44. II.61. — *nai* id. P. III.523. — 2) tűz | *feuer* — *nāj-jiw* tüzi fa II.143. *nāj-χūri* tüzi szerszám II.179. — *nājiñ* napos I.44. tüzes I.8.

ñajt-yum samán II.374.

1. *nak* 1) fok | stufe I.138. — 2) vég | ende: *jamés nakné pattawän* jó végre fogtok jutni I.10 *jamés n.* szerencse | glück I.137. — 3) íz, tag | glied: *kātem-nak* kezem íze II.289. — 4) rét | falte: *at nakpä nakēñ šeskän* öt rétfű rétezett kendő III.421. — *akw-nakēt* egy részben | theilweise I.13. — *noç* íz tag T. 155. — v. ö. *nāk*.

2. *nak*: *pilä nakä šunīñ tūw* bogyó termésében bő nyár III.255. — *pilä nakiñ tūw* bogyó érlelő (reifend) nyár III.494.

3. *nak* vétség | vergehen II.388. baj | mühe, plage I.5. *nakép* kárhozatos | unglück bringend III.225.

nakaši: *n. taryiñ saw suj* csemetefenyő sok berek | viele heine mit fichten-setzlingen III.278.

ñaki tapos | treten I.84. *ñaxi* id. AL. 78. *nākhi* id. K. 399. *ñākhi* ráhág P. 17. — *ñaktälti* letapos II.337 *ñaxtēmti* id. III.225. *ñoqklayti* topog | stampfen KL. 12.

1. *nal* (igek.) 1) a víz irányában befelé, folyó irányában lefelé | wasser-einwärts, fluss-abwärts: *khul nal-tarāti* a hal a kisebb folyóból a nagyobbba ereszkedik P. 16. — 2.) le | hinab, hinunter: *nal-va'ili* leszáll 337. *nal-šunšēm* letekintek KL. III.347. *nal-vorti* letaszít P. 16. — *mir nal atyate'it* a nép a folyóhoz gyűlelkeszik II.207. *nal tālē'it* fölszállnak (a naszádra) | hinaufsteigen II.207. — *nalū* beljebb II.266. — v. ö. *nalēm*

2. *nal* nyél | schaft, stiel, heft I.151. *nāl* id. II.257. P. 14. *nēl*: *khausantnē n.* írótok T. 330.

ñal l. *ñol*.

ñāl nyíl | pfeil B. *ñāl* KL. *ñāl* P. *ñēl* K. id. — *tērēn-ñāl* kór-ság kinja | die peín der krankheit B. II.349.

ñāl csapda | falle III.17. 87. fajdtör III.368.

nalēm lenn | unten, *n. çujēs* lenn a vizen feküdt II.83. *n. çultçinte'it* lenn himbálódznak II.203. v. ö. KL. III.347. *nalmi jārīs* lent lévő folyócska II.176. — *ñālm-pāl* T. 311. Ra g. *nalēm*, ~ *it*, ~ *ēl* 337. *noqlmēn* lenn a folyónál, tűznél K. 375. *nālt* id. AL. 60. *nal-wā*, ~ *wāl* B. *nālwē* K. lefelé a parthoz, folyóhoz; *nālwē* id. II.265. *pūt nāl-wā ti tarātilmēn* fazékat a tűzre (auf das feuer) akasztunk II.33. *ñoçi nāl-wā ti pētilēmēn* húst az üstbe (in den kessel) aprózunk u. o. — *nalū* B. *nālu* K. 1) le a vízre *jamés* ment II.95. *n. repititā* beleveti a vízbe I.154. — 2) le (igek.) *tāl tū nāl-w sāñwāsi* innen oda le-ugrik II.213. — 3) be | hinein *n. çulī-taytsemēn* bellebb (weiter hinein) bocsátkoztunk II.266. *nalū pal-tētā* tűzbe vetette I.13. — *nalū-kē patnū* ha kardomhoz jutna ill. ha beleesne (kard az összefüggésből!) II.148.

ñālēmti nyal | lecken AL. 77. *nālentī* id. K. 396. *nāljōqli* egyet nyal u. o.

nālī nyom | drücken P. 22. — v. ö. *ñolenti*.

- naliji* nyelv | schlücken K. 373. *naliti* id. — *šam-naletkati* nagyot nyelve megfulad | ersticken P. 22. — v. ö. *néleji* T. 330. *nalimän* negyven | vierzig B. *nälmén* K. *näliñ-varsiñ suj* zörgő, ropogó zaj | rasselndes, krachendes geräusch NyK. 22:51. *nalkän* *zul* hering II.160. *nälék-zul* id. III.134. *nältép* fűrészorru buvárkacsa | tauchente NyK. 22:49. *nam* B. *näm* D. név | name — *namíñ*, *nämēñ* neves, hires, jeles | berühmt, vorzüglich — *namēl* szándékosan | vorsätzlich 346. *namēji* nevez | nennen II.154. *namejāli* III.158. *namti* I.4. id. *nāmék* puha | weich III.287. 439. puha ágy III.278. *nāmēr* sűrű | dicht I.89. *nampēr* : *χis-n* fővényszem | sandkorn II.26. *namsi* AL. 64. *namt* KL. III.353. — I. *nəm* . . . *nañ* B. *näi'* K. *näu* KL. *näi* AL. *näi* P. *nou*, *nū* P. te | du. *nañ* kenyér | brot II.87. — *noañ* K. *nään* KL. 6. id. *nāñk* vörösfenyő | rothtanne II.120. *nāñki* látszik | es scheint II.89. *nāñkpä* látható | sichtbar III.273. *nāñkileñ* éleslátó | scharf sehend II.335. — *nāñki* KL. 25. *nāñkläsi* vörösfenyő erdő | rothtannen-wald II.381. *nañrä* hatalmas | mächtig II.4. 101. III. 4. 153. *nāp* 1) batyú | bündel III.341. — 2) batyútartó | packsack I.109, — *nōp* KL. III.353. K. 378. id. *nāp* jávortulok | elen-farren III.298. *nāpi* süllyed, elmerül | sinken AL. 72 *nopi* P. 17. *nāpmiñ* bukdácsoló II.2. (q br. III.189.) *napmiñ* I.131. *nāpēmti* lecsüggeszt *sipä* nyakát | hängen lassen I.84. *naprējawē* átázik | durchnässt werden III.295. *naprējaxti* id. III.343. — *nāprējaxti* id. KL. III.203. *nāprājawē* (pass.) lucskos lesz KL. III.355. *nar* bűn | sünde II.462. — *nariñ* bűnhődéshozó | strafe bringend III.507. 1. *nār* mocsár, láp | sumpf III.121. 267. *nēr* id. K. II.235. *nār* sár | koth T. 313. 2. *nār* B. *nār* KL. *nār* P. *noqr*, *noär* K. 1) csupasz, meztelen | nackt: *nār kāt-sqr* csupasz kéz-szár III.235. *nār lqmtēl* meztelenül K. 19. P. 10. *nārñē* KL. 6. *noqrñē* K. I.169. id; *nār aχwtēs* kopár kő | ein kahler stein II.192. — 2) nyers *kēr* vas | roh eisen II.331. zöld *jiw* fa | grün III.87. *pom* fű KL. 30. — *noqr-vuj* idei csikó | heuriges füllen K. II.229. — v. ö. *nārī*, *nārēχ*. 3. *nār* csizma | stiefel II.122. *nār* bocskor | riemensschuh AL. 56. — *nārä* id. I.17. *nērä* id. K. *nārēm* váll | schulter I.43. csipő | hüfte I.43. III.515.

nārēp torlaszoló fa | schlagbaum II.333. ajtó támasztó II.293.
nārēptālti torlaszol | verbarrikadieren II.333.
nāri szablya | säbel II.14. 33.
nāri: 1) *ńol-*, *pal-* *nārġä* orra-, füle czimpája | nasen-, ohren-knorpel I.17. 2) gyöngéd | zart I.138. *nāri* KL. III.345. *nāre* II.279. id.

(*pal-*) *nari* szétfeszít | ausbreiten III.293. — *nāri* erőlködik | sich anstrengen K. I. 167. 168 tol | schieben T. 310. — *nariti* 1) taszít | stossen III.454; tol II.271. *nāriti* id. II.56. *nāruti* id. T. 312. — 2) *kātä n.* kinyújtja kezét | die hand ausstrecken I.31. *ilē-nārāti* id. P. 13. *nāriti* id. AL. 64. *naremti* id. III.231. *narmati* beront | hineinstürzen I.50 — *naritayti* tolja magát *nalu* le a vízre II.95. *nārāti* id. AL. 54. *nārēkhti* ladikot tol | den kahn schieben P. 10.

narmä husállvány | fleisch-ständer KL. 14.

nārmī kopaszodik | kahl werden 348. *kwän-nārmēs* csupasz lett P. 14.

(*kwon-*) *nārpti* kirekeszt | ausschliessen II.87. — v. ö. *nārēp*.

ńarsi csúszik | rutschen P. 17.

narti l. *nortī*.

nasiñ: *turi tqulēp n. pāñs* turujsas szárnyal tollazott (befiedert) nyíl III.523.

ńasmāp-tār szemfedő | leichentuch III.421.

nat l. *nāt*.

nāti B. *nēti* KL. P. uszik | schwimmen II.211. *nōtau* (pass.) id. P. 25. *nātauē* id. III.497. usztat | auf dem wasser fahren II.81. *ladikázik* | kahn fahren III.498. — *nātilāwē* II.137. *nātēltāli* II.184. usztat.

nati illeszt | anfügen II.295. 329. III.279. 417. — *nātēpi* id. KL. 28.

ńaulkhqtē l. *ńawli*.

ńaur csikó | füllen KL. III.355. — v. ö. *ńawēr*.

ńaurēm gyermek | kind — *ńawrēm* id. I.70. *ńaurēmakēm* (dim.) III.456.

ńausi l. *ńġwi* I.29.

ńawēl: *ń. sitpā siteñ squt* gyökérrel (mit wurzel) ívezett íves bödöny III.293.

ńawēñ kal pipegő hang | piepende stimme II.337. — v. ö. *ńġwli*.

ńawēr csikó | füllen I.43. *ńawēr-voj* III.221. *ńaor-vuj* K. II. 228. *ńawēr-pī* I.43 id. — v. ö. *ńaur*.

ńawlēk zsenge | zart III.4.

ńawli üldöz | verfolgen I.12. II.22. *ńawli* id. I.7. üget | traben III.11. 67. leüt | herabschlagen: *sipā ńawlēnē sari ūlēm* olyan

mély álom, hogy a nyakunkat le lehetne ütni II.38. — *nawli* II.136. 189. *nawliłali* II.194. *nawélyati* II.96. üldöz; *nawélyati* (a sic!) nyargal üldözve I.119. *nawukhaté* id. T. 313. *nawli* II.66. — *ul voss nawlawé* ne erőlködjék | sich anstrengen II.310. — v. ö. *niuli*.

nawriji kijátszani | hintergehen II.129.

nä ... l. részben *na* ...

(*ju-*) *näze* orrával betör | mit dem schnabel zerbrechen T. 308. — v. ö. *näwi*.

näx: *äk näxém* egyedül | allein KL. 21. *näxät poñkél* id. P. 11. *näxkánt* id. K. 386. *äm näxémté* stb. AL. 62. *näxte jiw* egyedül álló fa | alleinstehender baum K. 386. *n. lāx loattén* mondj egy szót K. u. o.

nä'i nedv | saft III.267. *näi* KL. III.349.

näxém kopolytú | kiemen KL. 46.

näixtaxawé (pass.) hájasodik | fett werden KL. III.349.

näiris erősen | stark (adv.) KL. III.201. — *näürs* id.

näjar l. *näjér*.

näk 1) lépcső | stiege II.409. — 2) *sāt näkpä näkiñ kwolké* hét szobájú szobás (ill. hét tagú) házacská | ein häuschen mit sieben zimmern, d. i. abtheilungen II.38. — v. ö. *kit näkep, näkeñ* két minőségű | zweierlei K. II.223. — l. *nak*.

näkw: *näkwä posi jgmés tá'ilém* színe fényes jeles ruhám III.533. — *näkwéñ* sima *nuj* posztó | glatter stoff KL. III.355. *näkwéñ nuj* fényoldalas posztó | glanzfarbiger stoff III.210.

näléwāl hitvány | wertlos K.

(*nukh-*) *nälti* nyélbe üti *jäpt* a kést | das messer in den heft einschlagen AL. 78. — *nuñ-nälti* id. T. 309.

nämti nevezget, szid | nennen, schelten T. 158.

nän miért | warum K. 387. — *nin* T. 324 (F.T. *in*) id.

nä-nér mi, micsoda | welches, was K. 370.

näntsati rénünő | renn-kalb II.49.

när-jiw tolórúd (a ladikon) | schiebestange KL. 45.

när gyűlölet | hass: *näri' vüvén* meggyűlöltetel ill. gyűlöltre vitelel I.12. rossz néven veszi neked II.156. — *näriñ* 1) átkos | verflucht II.409 — 2) szentséges | heilig II.263.

1. *när* hab | schaum II.36. — *näriñ* (adi.) II.30. 310.

2. *när* karcsú | schlank II.196.

när mi, micsoda | welches, was K. 370. *när* id. T. 166. *närné khoji* mibe kerül | was kostet es? K. *när-mas* miért | warum K. 387. *när-šqu* hány, mennyi | wie viel T. 166. *när-šqu-por* hány-szor | wie vielmals T. 323. — *nér* miért | warum T. 323. — v. ö. *né*.

närék puñkpä termetes (?) fogú | mit ansehnlichen (?) zähnen III.93.

närepi ingerel | hetzen I.115.

- näri* öröl | mahlen P. 27.
näriti szűr | durchseien K. 377.
närtmäti megragad | anpacken II.60.
närtäp *zum* összehuzodó férfi (a medvéről) | ein kauender mann (vom bären) III.142. 243.
näs csáklya | hacken I.98. *näs* id. AL. 62. — horog II.57.
at näsüp näsän kätlä öt horgú horgas kezecske III.275.
näsän izletes | schmackhaft I.87.
näsi kötöz | binden P. 15.
näürä erős | stark; *näürs* erősen (adv.) KL. 18. — *näüris* nagyon | sehr AL. 61. — v. ö. *näiris*.
näüremtäxti erősödik | erstarken AL. 54.
näwi koppaszt, kiczibál | zupfen P. 29.
1. *nē* nő | weib — T. *nī* — *nēyiñ* nós; *nētal* nőtlen.
2. *nē* (tagadó szócska): *nē-mat-xätpä* senki niemand; *nē-mäter* semmi | nichts B. — *nē-nē* sem-sem K. 385. *nī-nī* id. T. 322.
nē mely, mi | welches, was; *khwqn-nē* kicsoda | wer; *nē-sēr* minő *nē-sēr-när*, FK. *nē-sē-när* mi, micsoda; *nē šou* mennyi | wie viel; *nē-nē* mi, miért | was, warum K. 370. — *nē-koqrēx* miért K. 387.
nēlti vár | warten KL.III.489. — *puñkhēm kwonä nēltäslēm* fejcském kinyújtottam | hinausstecken III.312. — 1. *nēli*.
*nēr-*köt | binden — *nēxsēli* NyK. 22: 51. *nēyēmti* kötöz II.107.
nēimti KL. 32. *nēimäti* I.10. *nēisi* KL. 32. id; — *nēikti* hozzáköti magát | sich anbinden AL. 64.
nēi'-at még nem K. 385.
nēili, *nē'ili* B. *nēili* K. P. *nē'ili* K. *nēili* P. III.525. 1) látszik | sichtbar sein I.135. előtűnik | hervorscheinen P. III.523. fölbukkanik | emportauchen I.1. — 2) érkezik | ankommen I.6. II.81. 193. 261. *kwon n.* kijön | herauskommen I.8. *nēilēnē xätēl* kelő nap | aufgehende sonne II.134. *lilin nēilēs* életed megmenekült | dein leben ist gerettet I.20. 68. 70. — *nēilāli* jelentkezik | erscheinen II.198. *nēilēpi* id. P. III.523. K. *nēlittawē* id. II.129; *nēltxati* id. II.89. fölnéz | hinaufsehen III.439; *nēlti* eltűntet | verschwinden lassen P. III.525. eljut, megérkezik | ankommen K. II.240. *nē'ilti* szemügyre vesz | in augenschein nehmen, beobachten III.508. *nēlti* kinyujt ill. mutat III.312 (l. s. v.); *nēilkhqti* találkozik | sich treffen K. III.128. — *nēuli* kijő T. 159. *nēli*: *khqtel tar-nēli* a nap feljő AL. 79. *pun kwän-nēlāti* a szőr kihull | die haare fallen aus P. 14.
nēl szárító bak | ein gestell zum trocknen KL. 5. *n.* *šir* kereszttrúd | querstange u. o.
nēl l. *nāl*, *nol*.
nēleji l. *nāliji*.
nēlm nyelv | zunge I.5. *nēlmē*, *nēlmē* id. P. 9. — *süp-nēlmtal*

szótlan | sprachlos; *sūp ātim, nielm ātim* id. I.5. *ulā nielmā* tűz lángja | flamme I.45.

nēlti l. *nālti*.

nēmās német | deutsch; *n. lēñkēr* vakondok ill. német egér maulwurf III.148.

nēñ-at még nem | noch nicht K. 385.

nēpék írás | schrift I.75. papír | papier KL. 3. *n.-lqmt* papírdarab II.117.

(*ālā-*) *ñēr* valamely | irgendwas T. 166.

ñērāspi-uj-ērret medvebosszú énekek | lieder über die rache des bären III.441. — v. ö. *nār* 2.

ñērēmti elragad | rauben K. II.222.

nērtēz istengyertya: *ti nāñk-p' jamēs n. xqsit* ezen vörös fenyőcsemetéből álló szép istengyertya hosszában II.327.

ness csak | nur II.91. csak úgy | nur so I.12. III.64. ingyen | umsonst 350. szinte KL. III. 493. *ness ālnē* békében, üresen lévő | ruhig, leer III.143; 513. *n. tēlēm* magától termett | von sich selbst gewachsen I.38. *n. ātim* nem egyéb I.44. *n. suñ* közönséges jószág | gewöhnliches gut I.134. *n.-pēl tox jāli* azon cél nélkül (ohne ziel) is utazhatik II.207. *n. jāli* minden különös ok nélkül (ohne besondere ursache) meghal 350. *n. lūñé* mozdulatlanul (ohne sich zu rühren) álló I.84. — *nēsē* P. *niss* T. *noss* KL.

ñewi tép | reissen AL. 76. — v. ö. *ñāwi*.

ñewēr borju | kalb III.298. — v. ö. *ñaur*.

nī... l. részben *ne*...

1. *ñiγ-vuj* nyű, féreg | made, wurm K. 362. — v. ö. *ñiñk*.

2. *ñiγ* vörösfenyő | rothtanne K. I.171. — v. ö. *nāñk*.

ñiγlās vörös fenyő KL. 30.

ñiγpē jū fenyőág | tannenzweig P. III.539.

ñiγi nyúz | schinden K. 401. *ñiγw* P. 14. — l. *ñoji*.

ñilā négy | vier.

ñiltāñ-puñk a veres sziklapart teteje II.56.

ñilu negyven | vierzig T. 159.

ñimvirs csuszó-mászók | gewürm I.163.

nīn l. *nāñ*.

ñiñk nyű | made NyK. 23: 362.

ñir vessző | ruthe I.23. ág | zweig KL. III.349.

ñiri tép | reissen AL. 72. *ñirāsi* ránt I.163. II.100. *ñirmiti* id. II.83. *ñirēmti* elragad | rauben I.18. II.93. KL. III.487.

ñis (tő: *ñiñs-*) haltej | fischmilch K. 362 AL. 55.

ñis medvefog | bärenzahn — *ñiñpā* I.117. III.335. *ñiñpā* KL. III.349.

ñitēp wannēm szülő erdőm | der wald, wo ich geboren bin KL. III.345.

niuli üldöz | verfolgen KL. 20. AL. 70. *niulkänti* AL. 69.
niwqléxti AL. 77. id. — v. ö. *nawli*.

no ... *nq* ... l. részben *na* ..., *nu* ...

nq̄x̄er czirbolyatoboz III.205. II.183.

nq̄xi sántit | hinken AL. 70.

noxi hús | fleisch II.33.

noxor mi | was, welches T. 166.

noxs nyuszt | marder I.5. nyusztbőr | marderfell I.31.

säme nq̄x̄sitepti megfojt | erdrosseln K.

noxta erdei tűz | waldfeuer T. 163.

1. *nokhti* látszik | sichtbar sein KL. 15.

2. *nokhti* unszol | aneifern K. II.237.

nqi igen, nagyon | sehr T.

nq̄j̄er fejedelem | fürst K. II.232. — *nq̄er* AL. 70. *nq̄j̄ar* T. 165.

nol nyolez | acht III.419. — *nol-sq̄t* nyoleczvan | achtzig III.502. *nol-sot* K. *nqlqlu* T. — v. ö. *nallq̄w*.

nol B. *nql* K. T. *nol* KL. *nal* AL. 1) orr | nase. — *nol-tus* arcz | gesicht KL. 13. *nql̄i-som-ém* id. T. 307. *nal-täläk* orrezimpa | nasenknorpel AL. 55. — *nol-kwali* kötőfék | halfter II.112. — 2) fok | das cap II.136. 96. *ur-nol* hegyfok | vorgebirge II.209. *q̄arä n.* ritkafájú föld II.96. — *jä-nel* (illeszkedve!) folyó forduló partja, folyófok | flusswende AL. 55. — 3) hegy | spitze *séri-n*; *jüntép-n.* kard, tű hegye | degen-, nadel-spitze K. II.223.

nql̄éx vékony (*turpā* hangú) | dünn II.29.

nol̄éx̄taxti viaskodik | kämpfen, streiten II.20.

nolēm sās nyári nyirhéj | sommer-birkenrinde II.52.

nolenti nyomkod | drücken, pressen I.60. 121.

nql̄i kigyó | schlange I.80. II.323. *noli* AL. 55. *nqlu* T. 314. id.

nallq̄w nyolez | acht B. *nallqu* K. *nollou* KL. *nqlalu* T.

nolt alacsony *turpā* hangú | mit tiefer stimme III.316.

nql̄t csekély | wenig: *tépā vitä n.* étke, vize cs. III.341. KL. III.355. — *n.* *turpā turiñ r̄q̄ñy* éles (?) hangú, hangos kiáltás | ein scharf (?) klingendes geschrei II.11. — l. *nolt*.

(*khwt-*) *nqlttq̄us* (pass.) megkoszosodott | aussätzig werden K. — v. ö. *nulēm*.

nolui összenyom | zusammendrücken III.456.

nqmértkē tojás | ei T. 308.

nq̄mi gondol | denken III.80. *nq̄mēlmati* I.15. *nq̄msi* III.120. KL. 8. K. I.167. *nq̄msilāl̄i* II.41. id; *nq̄msax̄ti* gondolkozik | nachdenken I.160. *nomsax̄ti* id. K. II.224. — *il-nq̄mēlmatē* elgondolkozik, búsul | grübeln, sich betrüben T. 307.

nq̄mt (*nq̄mēt-nē* III. 55.) gondolat, elme | gedanke, verstand I.5. T. 160. vágy | sehnsucht II.301. szándék | vorsatz T. 160. —

nəmtəm xulilələm megsajnálta (tlk. elmém fölemelkedett) | bedauern II.187. — *nəmtiñ* elmés, okos | klug II.41; I.137. III.266.

nōn női szemérem | weibliches geschlechtsglied: *lo-nōn* lópéra K. II.228. *nōn-vōnghé* — *pū-oəmpei* lyukfi-ebek P. III.523. *ta añkwā nōn'* (káromkodás) I.26. — *nān* K. II.236.

nənméji megindít | bewegen II.369.

nōnsi nyúlik | dehnen AL. 74.

nəgsté l. *nəwi*.

nopāti fölfüggeszt, fölnyársal | aufhängen, aufspiessen KL. III.353.

nəpiti mázol | schmieren II.211.

nōr dió | nuss AL. 78. *czirbolyatoboz-mogyoró* | zirbelnuss AL. 74.

nār hegység | gebirge III.323. Ural I.12. 129. *nār-əxwēs* sziklakő | fels KL. 20.

nor gerenda | balken II.291. III.96 *nər* id. K. AL. 70; *nər* nyárs | spieß T. 159. *nur-jiw* id. I.97 II.113. 172.

nārēx zsenge | zart II.274. — *nārxi* vékony zelnice | dünner traubenkirschbaum III.455. — v. ö. *nāleŋ*.

nōri akar | wollen AL. 72. — *nōri* id. K. II.226. óhajt | wünschen K. II.378.

nōri csúszik | rutschen 344. — *kwon-normiti* kimászik | hinauskriechen III.417. — *normāñ* kuszó III.48.

nori összezúz | zermalmen II.23. *norsi* id. II.108. — *nori* *uj* szorongató állat III.154. *norāñ*: *sis* *norāñēl* *norēstū* háztúzással zúzta széllyel II.23. hátszorítással II.108. — *nōri* törik | brechen K. 376.

(*supi'*-) *nāri'* (tok) porcogója | knorpel III.499.

nāri hemzseg | wimmeln I.31.

norma (deszka) állvány | gerüst III.55. — *əxwēs-normā* kögát | damm II.176.

nortēx híd | brücke K. 362.

norti terít | bedecken I.45. *kiterít* | ausbreiten III.428. *narti* abroszt terít | aufdecken AL. 56. *nortxati* teritődik, oda hatol | sich ausbreiten, eindringen II.362. — *nortmāñ*: *vīr* *q̄lāt* *n. mākwē* vörös színnel borított (ü b e r d e c k t) földecske III.7.

noss l. *ness*.

nəseñ ízletes | schmackhaft KL. III.351. — l. *nāsāñ*.

nət B. *nat* KL. P. kor | zeit, alter I.129. élet | leben I.137.

nətiñ: *ələm-xəles* *n. tārēm* az ember idejebeli világ II.35. 179. stb. — *nətpalit* mialatt | während II.295.

nōti segít | helfen K. II.228. *nəti* id. AL. 72. T. 327.

nətmi megkorosodik | altern I.149.

nəu rekettyefűz | bachweide KL. III.355.

nguzati stb. l. *nowi*, *ngwi*.

nowl KL. 20. *ngul* P. 22. *ngwel* (*ngwä* B. I.58) hús | fleisch.

nowé miatt, következtében | in folge dessen, wegen K. 387.

KL. 22. *nüwné* id. B. 354. — *säm nowé* szeme láttára K. I.172.

nguré erős | stark K. II.232. — v. ö. *näürä*.

(*nokh-*) *nourémi* megerősödik | erstarken K. 374. — v. ö. *nürémti*.

nowé egymás közt | mit einander : *ékw'-qáñsz* *n*. *loqyata* az öreg ember s a felesége egymás közt beszélgetnek K. I.166. — l. a k ö v e t k e z ő t.

nowäm, *nowän* stb. egymás | einander : *mën nowämt vëkhtësmé* mi egymást megláttuk P. 12. *nowäm-pës jërptaxtimën* egymással szeretkezünk KL. 22.

ngwëltawé (pass.) izmosodik (*ngwä* a husa) | kräftig werden II.102. *ngwëlayti* birkózik | ringen P. III.523.

nowi tép, gyomlál | reissen, jäten K. 402. — *nuwi* kopaszt | rupfen T.331. — v. ö. *näwi*.

ngw- hozzáfog, kezd | beginnen K. 402. praet. *ngusi* K. II.238. *ngosté* K. II.237. — *ngostém* kezdve T. 336 *ngukhoté* id. T. 159. 138.

ngwi B. *nowi* K. KL. (*nowi* mozgat, érint, bánt KL. 34).

1) mozog | sich bewegen. — *ngwési* nyüzsg | wimmeln I.156; *ngwésäli* I.25. *ngwënti* ficzkándozik (a hal) | herumspringen AL. 61. — *nouli* hajlik | sich beugen K. — *nowmi* megmozdul I.10; *nowmti* II.261. I.31. *nowmäti* I.10. indul, halad | aufbrechen, fortschreiten. — *nausi* rezeg | zittern I.29. *ngusänti mä* reng a föld | die erde erbebt I.61. — *nowëmtépti* (kissé) megmozgat II.51. 247. *nouti* id. K. *nouti* (*n!*) id. KL. 34. *nguti* hintáztat | schaukeln AL. 60. *ngutép jü* rezgő fa P. III.523. *nouti* fárad (ill. mozog) | sich bemühen T. 322. — 2.) bánt | zu leide thun I.49. *ngwiti* II.156. *nguti* KL. 23. id; *nowiti* megránt (*sërmät* a gyeplőt) | anziehen II.317. bánt II.410. *nguzati* (*n!*) bánt III.87. ingerel | necken KL. III.353.

ngwli tur pipegő hang | piepende stimme II.429. *ngwlem süp-kém* pipegő szájacskám u. o. — v. ö. *nawëñ*.

nu ... l. részben *no*...

nukh, *nokh*... l. *nuñ*, *nuñk*.

núj posztó | tuch I.7. III.101. KL. III.355.

(*çot-*) *nuiémti* (*n?*) félreránt | wegziehen I.29. — v. ö. *ngwi*.

núi nyúz | schinden I.152. II.93. — *çasli-sqw nuje'im* mohkérget vájok föl ill. nyúzik II.185. — *nújli* II.192. *nújrali* I.153. *nújreläli* II.192. *nuiémti* II.165 nyúz. — *nōjé* T. 326. *nüjji* AL. 64. id.

nul árvíz | fluthwasser III.218. 257.

íuľ nól l. *nuli*.

íuláš lúczfenyves | weiss tannen-wald I.105.

íulem seb | wunde III.505. kosz | grinde KL. 78. — *íulem*, *íulmé* P. 9. *íolmi* T. 163. seb.

1. *íuli* jegenyefenyő III.103. szurokfenyő III.317 | silbertanne, pechtanne; *íuľ* lúczfenyő P. 8: *íuli* T. 163. *íolo* AT. 163. id; *íol* vörösfenyő | rothtanne K. II.378.

2. *íuli* eskü | schwur III.54. *íuli-uj* esküvő állat II.195. *íoli*, AT. *íolo* id. T. 163. *íuľ* id. P. 10.

íultāñ meredek hegyfal | steile felsenwand I.6.

íulti esküszik | sewören III.54. — *íultili* III.152. *íultilāli* III.386. *íultsāpi* III.381. id. — *íolti* K.

num B. P. T. *nom* K. felső | das obere — *numi* id. *Numi-Tārēm* isten neve tlk. felső ég B. 336. *numi*, *numo* id. T. 308. *numēn* fönt | oben, auf B. P. *nomēlt* id. K. *numēl* felülről | von oben B. T. *nomol* id. AT. — *num-öl* P. 14. *nom-qol* K. II.223. legfelső | das oberste — v. ö. *nuñ*, *nuñk*.

ñumiti megmozdul | sich rühren III.61. — v. ö. *ñqwi*.

ñumqş pāl jobb oldal | rechts, rechte seite T. 330.

nuñ: *nuñēn*, *nuñkēt* fölül, fönt | oben, auf KL. 13. *nuñk* föl, fölé | nach oben, aufwärts P. 14. *noñkhē*, ~ *khwē*, ~ *khaľ* id. K. 374. *noñkhāl* II.233. *nuñghaľ* AT. *noñghail* id. T. 309. — *nuñy* *Tārēm jāum* fényes T. apám AL. 414. — *Igek. nañy*- B. 336. *nokh*- K. 374. *nukh*- KL. 13. *nuñk*- P. 15. *nuñ*- AT. *noñ*- T. 309. fel-, meg- | auf.

ñünšli kinyújt | dehnen, ausziehen P. 18. — *il-ñönşqntayte* kinyújtózkodik | sich strecken T. 307. *il-ñöntē* kipihení (ill. elnyújtja) magát T. 307. *ñontesali* id. AL. 61. *ñonti* pihen | ruhen AL. 74. — *ñüntlayti* id. II.219. — *ñüntsiti* nyúl *kātätel* kezével | die hand ausstrecken; mit der hand greifen I.131. *ñüntsintāli*: *kātāñēñ ñüntsintālei*’ ujjaikat huzogatják ill. kezüket nyujtogatják II.67.

1. *ñüp tōri-pu* gyöngé húsú darufi | ein kranich-junges mit zartem fleisch KL. III.349.

2. *ñüp* násznép | hochzeitleute K. II.238. *ñüpi* nász | hochzeit K. II.223. *ñöp* leánykérő | brautwerber T. 162. — *ñüp-pāsēñ* lakodalmi asztal K. II.238. *ñüpi-jōr* házastárs | ehehälfte K. II.223.

ñüpel (*numpel*) felé-, hoz, irányában | gegen, zu, auf B. 339. KL. 8. — *vāt n. akwē* harminczegy | einunddreissig B. 339.

ñüpreñti sétál | spazieren 336.

ñüpis kemény | hart I.27.

ñüplayti nősul | heirathen KL. 17. *ñüplaytñē mām* násznép | hochzeitleute II.129. — *ñöplē* nőül kér | freien T. 159. *ñöplaytqlēp* *khum* kérő vőfély | brautwerber T. 331.

nur bosszú | *rache* II.96. megbosszulás: *án jái' - p̄r̄en nur ti kojmitei'* ama bátyjuk megbosszulását keresik (űzik) im II.62. bosszú-ok | *ursache zur rache: jár̄ä minēm jár̄iñ nur man at ānsiken* atyától eredt atyai bosszúokunk nincs II.27. — *nor* harag | *zorn* K. 378. — *nuriñ: já'i n. xqlä uj* apai bosszúval (megátkozott) dög állat III.444. haragos | *zornig* III.76. *nuriñ xum* megrontó v. bosszuságot okozó ember III.444.

nūr szij | *riemen: n-lāk* szij-lapda II.182. *n. va'ilep* szíj-nyakló | *riemen-halfter* I.109.

nūrēm rét | *wiese* I.98. *n.-uj* medve (réti állat) | *bär* I.98. *nūrmēñ xum* id. III.334.

nūrēm hatalmas | *mächtig, stark: n. uj* medve | *bär* II.193. III.1. — *nūrēm: vuor n.* erdei hatalmas a. a. medve KL. III.483. *nōrēm-ōnt-voj-p̄kwē* hatalmas erdei állatfucska III.467. — v. ö. *nōurē, nāūrā.*

nūremti megerősít | *befestigen* P. 15. 25. v. ö. *nōurēmi.*

nūriś erősen | *stark* (adr.) P. 21. — v. ö. *nāiriś.*

nurmalti: am nurmaltēm utēm az én bosszúm okozója | *der mir rache* schuldet II.71. — v. ö. *nur.*

nurpā: akw' n. sāt q̄ln egy karikára fűzött (ill. karikás | *auf einen ring* geheftet) hét ezüstpénz II.291. *akw' n. sāt put* egy akasztóíves hét üst | *sieben kessel* auf einem reif II.17.

nūrsili ri | *weinen* II.337.

nusā szükség | *noth* II.429. *q̄jtā-pil n. tūw* réti bogyóban szükös (dürftig) nyár III.26. — *nusā* szegény | *arm* KL. III.353.

nūsāñ tarka | *bunt* II.278.

nūsēm nász | *hochzeitvater* II.95 nászrokon II.258.

nūsi (u br.) megjavul | *sich bessern* 342. *nūsēmlāli* id. II.427.

nūsi nyújtóztat | *ausstrecken: nūsne* II.67. — *nūsilāli* megnyugszik | *sich beruhigen* II.196. — *nūñsli.*

nūsēlti l. *nūwē.*

nūwē mozog | *sich bewegen* T.332. *nūwēmti* megindul | *aufbrechen* II.99. *himbāl* | *schaukeln* K. II.222. *nūwēmtāli* megmozdul | *sich rühren* II.85. *nūwiti* hajt | *treiben* II.21. rohan | *rennen* III.275. — *nūsēlti* üldözőbe vesz | *verfolgen* I.12. — l. *nūwi.*

O, a.

q-q igen | *ja* KL. 21.

qanā csésze | *schale* K. 378. — l. *oqanā.*

oā leány | *mädchen* K. II.222. *oq* P. 8. *oqi* KL. III.345.

oātēm l. *oqātēm.*

ēx hegy | *berg* K. 374. *ēx-poñk* hegycsúcs | *bergspitze* P. 16. meredek part AL.78.

q̄xel ész | vernunft T. 158.

ōkherti megátkoz | verfluchen K. III.129.

ōkhešēm imádság | gebet T. 156.

q̄xxiñ cserzett *taqewl* bőr | gegebtes leder II.50. — v. ö.

q̄xwti.

q̄xi: *law-q̄xi lawiñ nq̄mtel*, *kant-q̄xi kantiñ nq̄mtel jāmili* dühös fejbeli dühös elmével, haragos fejbeli haragos elmével jár föl s alá III.9. — v. ö. *ōx*.

q̄xsal réz | kupfer T. 162.

q̄xsā darab | stück I.13.

q̄xsā pénz | geld K. 365. P. 10. *ōkhešē* id. K. 373. — *q̄xsēñ* (adi.) K. II.379.

(*jel-*) *q̄xsāmi* lesoványodik | abmagern P. 15.

q̄xsēr róka | fuchs.

q̄xti l. *q̄xwti*.

q̄xwtēs kő | stein K. II.223. *q̄xwtēs* KL. 15.

q̄xwti hánt | schälen P. 14. 27. *q̄xti* id. AL. 64.

q̄il l. *q̄ul*.

(*šip-*) *q̄iriñ* (nyak)örvös | mit einem streifen am hals KL. III.351.

q̄it mező | wiese T. 312. *q̄jtā* III.15. 502. *q̄itā a'it-uri* tēls a rét rétalakúvá termett I.41. — *q̄itāñ* (adi.) II.294.

q̄j szerencse | glück II.285.

q̄jrel kiáltás | schrei K. III.132. *ākw' q̄*. egy verszt K. *kit q̄jrel* két verszt P. 19. — *q̄jrel* id. K. II.228.

q̄jri kiált | schreien K. II.224. — *q̄jri* id. K.

q̄ji menekül | fliehen, entlaufen III.363. — *q̄jili* III.361 *q̄jilāli* II.148. *q̄jilāli* II.195. megfut, futamodik | weglaufen; *q̄jipi* megszabadul | entkommen II.56. *el-q̄ipi* id. K. 373. *q̄jipāli* id. III.30. — *vās-uj-xul ti q̄jipuñkwē patsēt* a kacsaféle állatok [vonulása] vége felé kezdett járni I.56. — *kun-q̄jmati* kiszabadul T. 159. *jol-q̄jmati* leválik | sich ablösen II.289. — *la'il q̄jmatne vq̄ñxiñ mā* láb-bicsakló gödrös föld | den fuss verrenkender graben II.386. *vitēn q̄jmati* vízbe süllyed | in's wasser untersinken II.299. *jqlē q̄jmati* elhagy | aufhören K. II.238. — *q̄jti* elszalaszt, futni enged | laufen lassen KL. 13. *kwān-q̄iti* id. K. 373. kiereszt | entlassen: *nāl ul q̄j-tāln* nyilat ki ne ereszszetek I.95. v. ö. *am nālēm q̄jpattal* I.111; — *jel-oiti* leejt | fallen lassen P. 15. KL. III.349; — *q̄jti* old | losbinden AL. 62. *kwān-q̄jyati* leoldódik, lecsúszik KL. III.353. — *qs q̄iteslēm* a czélt eltévesztettem | das ziel verfehlen K. — *nañ nōxsel q̄jtāln* du beza h le mit zobel B. 356.

q̄ji alszik | schlafen II.127. *q̄jwē* KL. III.203. *jol-q̄jwēs* elaludt II.83. K. 374. *q̄jimē* alva II.127. — *q̄ilti* altat | einschläfern K. 374. — *q̄jilmawēs* I.7. *q̄jilmatawē* III.142. — *q̄jilmatne* u. o. *jel-q̄jilmentlaum* P. 22. alszik.

qjkä öreg | alter.

okw' egy | eins P. 9. — v. ö. *ou*.

öl vég | ende P. III.521. — *el-olt* kezdetben | anfangs; *ji-olt* végre, utoljára | endlich, zuletzt K. — I *qol*, *oql*.

ql-, *glé-*, *oql-*: *ql-när* valami | etwas; *glé-khwaté* valamiképpen | irgendwie; *oql-khun* régen, valamikor | irgendwann K. — v. ö. *al-khañghwa*.

āla: *ūt-āla* egész éjen át | durch die ganze nacht AL. 61.

ālā szín | farbe II.319. III.7.

ōlēm álom | schlaf T. 156. — v. ö. *ūlēm*.

ālēm élet | leben I.16.

qlemtaxti emelget, hord | heben, tragen P. 17. *qłéntaxti* hurczol KL. 14. — *oqlenti* emel K. *oqlmi* emel | heben KL. 15.

ōli K. KL. *qli* B. AL. *ql-* T. van, él, lakik | sein, leben, wohnen — *qłili* III.15. *qłilāli* II.164. *qłmēji* lakni kezd, letelepedik | sich ansiedeln I.72. II.183. *qłmīlēm* volt vala II.183. *ōlenti* van K. II.240. — *qłiñēt* a levők | die seienden III.190.

qłmēz bal | links K. II.229. — *qłmaqz* id. T. 330.

qłn ezüst | silber — arany | gold II.123; — pénz | geld B. 350.

qłp-: *vīrīr qłppā qłpeñ na'ir* vörös festésű, festett nyereg | roth gefärbter sattel II.339. *sorñi qłppā jātēl mā* arany-színes kedves föld | goldfarbenes liebes land III.40.

qłp hős | held T. 159.

(*ākū'* -) *ōlpā* teljesen, épenséggel | ganz u. gar KL. 20.

qłtēn arany | gold II.327. aranyos | goldig III.227.

qłti hozzácsatol | anknüpfen, anheften II.298. megtold | anstückeln II.364. *il-qłti* KL. 12. *olti* P. 16. id; *qłtyēli* hozzácsatol I.67. *qłtēm*: *kit jiw q-porā* két fából összerótt tutaj | von zwei bäumen zusammengeschweiftes boot II.135. *qłtmāñ* id. II.279. — *qłtyati* hozzákapcsolódik II.298. — *lunt-vās tēn jui-pālēt ta qłtyatsēt* a vizi szárnyasok ő utánuk sereglettek (schaarten sich ihnen an) I.30. — *ōltmēt* gyarapodás | wachsthum II.379. *ōltmētēñ* gyarapító | vermehrend u. o. *qłtmiñ* id. III.297.

qłti': *lunt-*, *vās-qłti'* lúd-, récze-falka | gänse-, enten-heerde II.428. *qłti'-xarkwē* hal-nyaláb III.227. *qłti-khwar* szárított csibe-aprólek | getrocknetes hühnergekröse KL. 47. *qłti-tōri* fiókdarú-falka | ein schwarm kraniche KL. III.347.

qłtatē csalogat | locken T. 326.

qłtul birtok | vermögen II.46. III.192. jószág | vieh I.134. életmód | lebensweise III.435.

qmilti megmond | sagen P. 19. *qmilti* beszél | reden KL. 18. — *puru-qmaltilem* kiengesztelem (tlk. visszabeszélem) | ver-söhnen T. 308.

ōn fölséges | erhaben II.256. 356. *vojle-ōnle* nagyságos állatocská | erhabenes thierchen III.133.

ōñ l. *āñi*.

ōñγ (tő: *onγu-*) anya | mutter T. 156. *ōñk* AT. *oqñkw* KL. III.353. *tōmel-oqñkhw* jávortehen | elen-kuh KL. 16. — *oqñk* KL. III.353. nőcske K. III.126. *oqñkéske* öreg asszony | alte frau K. I.168. — v. ö. B. *āñkw*, *āñk*.

ōñē ül | sitzen T. 314. *ōntē* id. T. 333. *il-ōntēn* ül le | setz dich T. 310. — *Täut il-ōnts* a Tavda befagyott | die T. ist eingefroren u. o. *il-ōntē* elmerül | versinken T. 159. *ottē* ültet | setzen T. 333. — *khqtēl ontantne ur* napnyugvó táj | die gegend gegen sonnenuntergang T. 330. — *ōntēltaytē* előtünik | hervorscheinen T. 310.

āñγ gyanta | harz III.103. *āñkh-jiw* szurkos fa | harzbaum KL. III.355.

ōñkhē hófajd | schneehuhn K. 397.

ōñγēl l. *āñkwēl* T. 156.

ōñγwi levetközik | sich entkleiden K. 399. *elē-ōñkhwsayti* id. K. II.225. *el-ōñγwsayti* K. 373. *jel-ōñkhwsayti* id. P. 15. *kwün-qñkwse* levetköztet | entkleiden KL. 5. *ōñkwsi* a bőrt lehuzza (a medvé-ről) | das fell (des bären) abziehen P. 27. — *ōñghi* ruhát leveti | sich entkleiden AL. 74.

āñyti gyantáz | mit harz bestreichen III.123. 284.

ōñi, *ōñ* nagynéne | tante K. 360. *āñi* id. T. 164. *āñi'* ángy | schwägerin II.99. III.379.

āñsi van neki | hat; visel | tragen, benutzen II.87. I.34. 143. tart: *tōt ta āñsauwēm* ime ott tart engem | er hält mich dort III.117. magánál tart, ápol | pflegen II.105. ellát | pflegen II.264. fölnevel | erziehen I.159. — *amki āñsē āγim* a magam nemzette leányom | das von mir selbst erzeugte mädchen II.150 *āñkum āñsēm kit pñ'* anyám szülte két fiú | von meiner mutter geborene zwei söhne II.213. *āñswäsēm* születtem | ich bin geboren II.277.

āñstal szűz | jungfräulich III.36.

āñsuγ öreg | der alte K. I.166. — l. *āñsuγ*.

ōñtēñ szaruból való | aus horn K. II.235. — v. ö. *āñtiñ*.

āntēr méh | biene I.103.

āntēs segítség | hülfe I.142. II.15.

āntēsti segít | helfen I.162. II.146.

ānti árad | das wasser steigt B. 328. *kifut a víz* | das wasser übergeht I.31.

āñtil borda | rippe II.99. III.533.

āntsel mellett, tájékán | neben, in der gegend B. 338. *ontsēl* közelében | in der nähe II.73.

ontollou kilencz | neun.

ānu (tő: *qñkh-*) fenyő | fichte T. 162.

- oqelmeñ kegyelmes | gnädig K. II.376.
 oqkw anyós | schwiegermutter K. nagynéne KL. III. 349.
 oqkwérés nénéske K. III. 130. — v. ö. añkw.
 oql, oql, l. qul.
 oql öl | schooss P. 17. KL. III.489. oqlēñ. KL. III.485. —
 v. ö. āl.
 oqlä csaknem, majdnem | beinahe K. — v. ö. ālā.
 oqlēm-poql tulsó fél | jenseits KL. 11. v. ö. ālēm.
 oqlēmü fest | malen K. 396. — v. ö. alpti.
 oqlpél korán | früh K. — v. ö. ālpél.
 oqmél mód | art u. weise K. I.168. 169. II.225. P. 21.
 oqmp eb | hund K. II.223. — v. ö. āmp.
 oqnä csésze | schale K. P. 15. edény | geschirr KL. 14. —
 v. ö. āni.
 oqpä böleső | wiege, oqpēñ K. II.222. āpā AL. — v. ö. āpā.
 oqr anyai részről való rokon | mütterlicher seits verwandt
 KL. 5.
 oqrent adósság | schuld P. 10.
 oqrés tűz | feuer P. III.525. qrés-jiw hasábfa | scheitholz
 III.9. — naj-jiw öräs tűzifa rakás | ein haufen brennholz II.143. —
 v. ö. ārés.
 Oqs Ób K. II.222.
 oqšél halál | tod P. 15.
 1. oqt fegyver | waffe KL. III.201. v. ö. ātā.
 2. oqt nem | nicht K. P. KL. oqtī P. oqtü, oqtēm id. KL. —
 v. ö. at stb.
 oqtēm ember | mensch K. II.223. oqtēm id. KL. III.351. nép
 K. I.170 II.377: oätēm K. 376. — v. ö. ātēm.
 qpa ipa | schwiegervater T. 163.
 qpä medve | bär KL. 6.
 āpér ügyesség | gewandtheit KL. III.481. ügyes | gewandt KL.
 III.485. — v. ö. āpér.
 opi nāj nénédasszony | deine tante III.204.
 qplēm apácskám | mein väterchen III.59. qplu I.68; qplikē
 apácska | väterchen II.426.
 qr-khqn bárki | irgendeiner: qr-ñozor bármi | irgendwas,
 etwas T. 167.
 ōré vár | warten T. 325.
 ōrékh l. ōrokh.
 qryi fésül | kämmen II.125. K. 399. qrkx. id. T. 330. qrrqus
 (pass.) P. III.523.
 qřēm B. qřēm idő | zeit P. III.523. qřm I.136. qřēm KL.
 qřemtē idején | zur zeit III.401. taw joytenē qřemtē az ő jötte-
 kor | als er kam. — ton-qřemt akkor | damals; ton-qřēm-kēm
 azon idő tájt | zu jener zeit B. — māt qřemtē a mikor | als

KL. 16. *nal pätém oqrmät midön lejött* | als er herunterkam KL. III.487.

qrēñ atyafiui | verwandtschaftlich I.115. — v. ö. *ogr*.

qrēs, *ogräs* l. *orēs*.

orēs-pōžep csikos oldalú | gestreift K. II.235.

qri agār | windspil III.259.

ōrokh pálinka | branntwein K. *qraqhw* P. 8. *qraqhwē* KL. 5.

qraqz T. 320. *ōrēkh* K. II.234.

qraqm (tat.-arab) haszontalanúl, hiába | unnützerweise T. 322.

qraqp szekér | lastwagen T. 308.

qraqšp karácsony | weihnachten T. 318.

ōrmi megizlel | kosten K.

qrmli könyezik | thränen vergiessen KL. III.345. (*qumli*?

v. ö. NyK. 22 : 40.)

ōršēn rōf | elle K. II.228. v. ö. *arsin*.

(*jalē-*) *ōrti* elfárad | müde werden K. 374. P. 27. *oqrti* id.

KL. 18. *il-qrtsēm* id. T. 311.

qś atya | vater AL. II.414. — v. ö. *ās*.

1. *ōś* város | stadt T. 162.

2. *ōś* bábjáték | puppenspiel T.160.

1. *ās* juh | schaaf I.8 II.26. *os* id. K. *ōś* id. KL. 23.

2. *ās* szintén, megint, még, is, hát, bizony | auch, wieder.

nun, jawohl I.1. 130. II.117. B. 355. *ās at sem* | auch nicht B.

355. *ās-γum*, *ās-ti* persze u. o. *tīl āsā* ennél tovább, ehhez még |

hiezu B. *ōs* id. KL. 17. *ōs ām-mānēñ* ha azonban | wenn aber KL.

III.351. — v. ö. *ās* P. 20. *qś* id. T. 318.

1. *qś*, *qśē* hiába, czéltalanúl | zwecklos — *qśē ōlēm-khar*

szabad ember | freier mann; *qś tokh* csak, csak úgy | nur, nur so

K. 384.

2. *qś* szín | farbe I.163. III.407. *kit qśnē patsēn* halvány lettél |

(ill. két színbe estél) | du wurdest bla s s I.123. — *qś* fōlszín | ober-

fläche: *qśt rajt* | auf (mit dat.) *qśnēl* -ról | von; *qśēn rá* | auf (mit

acc.) T. 314. — *vūt-qś* víz felülete | wasserspiegel P. 18. —

v. ö. *ās*.

qśā : *tākw qśā* maga | er selbst KL. 9.

ōśāl-naurēm fattyú-gyerek | uneheliches kind I.29.

qśēγ kedves | lieb AL. II.414. — v. ö. *āsēγ*.

qśēn : *tāu-masā at khōlkhati*, *qśnā ātim* ő felőle semmi sem

hallik, hire sincs | von ihm hört man nichts, es ist garkeine

nachricht über ihn P. 23.

ōśērli lustálkodik | faullenzen KL. 22.

qśēγs kulcs | schlüssel T. 162.

ōśi harag | zorn K. 387.

ōśiltē melegít | wärmen T. 307.

qśiñ vastag | dick III.52. *sūrū* | dicht I.156. III.75. *q. ēt* sötét

éj | finstere nacht III.415. *qseñ* II.122. *osiñ* II.131. — *qseñ-és* K. 382. *osiñ* KL. III.351. *oseñ* (*ō* long.) KL. 6. *osiñ ülem mély álom* | tiefer schlaf KL. III.201. — v. ö. *qsit*.

osinté ásít | gähnen T. 325.

qsit vastagságú | dick: *tāres qsit qsiñ* arasznyi vastagságú, vastag III.52. *osit* II.295. *ositi* vastaggá III.31. *qst* KL. III.489. *ost* KL. III.349. *ostél* vastagon KL. 19. — *luwanēm lē'in-lū ositi* jēm̄tsēt csontjaim evetcsont vék on y s á g u v á l e t t e k | meine beine wurden dünn wie die eines eichhörnchens III.117. (v. ö. *osšā vékony*). — v. ö. *qsiñ*.

ositi l. *qšti*.

(*pēl-*) *ositi* megsavanyodik | sauer werden P. 22. — v. ö. *āstē*.

qsjē szűk | eng K.

qsjāz suba | pelz II.129. *qšič* KL. 13. *qšjāk* P. 22. id.

qšlē árpa | gerste AL. 60.

qšmar ügyesség | gewandtheit I.160. *tréfa* | scherz III.477.

ošmarli ügyeskedik | gewandt sein I.7. *furfangoskodik* | schlau thun II.60.

qsmā párna | kissen II.162. *qsmāñ* (adi.) II.164. *qsmq* id. T. 154.

qšpiñ *γum* jómódú, tehetős ember | reicher mann. B. 364. —

v. ö. *āñsi* habet.

oss hadd | lass, lasset (sein) II.166. 179. — v. ö. *voss*.

ossa hogyne, persze, természetesen | wieso nicht, natürlich B. 351.

osšā vékony | dünn III.362. *qššā* id. II.219. *ossi* *-jiw* gyaluforgács | hobelspan I.4. *qššā-lē'ipā* gyík (ill. vékony farkú) | eidechse (d. i. dünn-schwanzig) I.163. — *qššā* keskeny | schmahl KL. 45. — v. ö. *qsjē*.

ossulēssi *γāpān* elhagyták hajójukat | sie verliessen ihr schiff II.66.

qst l. *qsit*.

qstal gyöngé | schwach II.37. nesztelenül | lautlos (adv.) I.49. eszeveszett | toll I.115. — v. ö. *astal*.

qšter ostor | peitsche I.103. II.347. — *ōšter* id. K. II.230. *ošter* id. KL. 3.

qšti haragszik | zürnen II.81. *qštē* T. 325. *ositi* P. III.539. *ošetālenti* AL. 77. id.

osti elhibáz | verfehlen III.452 *qsti* III.517.

št haj | haar K. II.236. KL. 2. AL. 79. — v. ö. *āt*.

qšter fejedeleMHős, isten | heldenfürst, gott; — *qštrékēm* uram | mein herr, gemahl I.57. *qšterākēm* id. I.58. *qšterriš* (dim.) II.192. — *ōšter* II.222. *gazda* | herr KL. III.355.

qti kedves | lieb II.47. 254.

qtiñ édes | süss III.50. *qtēñ* III.235 (a br.) — v. ö. *atiñ. at.*
qtom Ádám I.166.

qtim nincs | es ist nicht P. 23.

qtlam lépés | schritt T. 162.

1. *ou iske* az egyik | der eine P. III.525. — v. ö. *aw kēmel.*

2. *ou-pū* gyermek | kind T. 310. — v. ö. *oä, oq.*

3. *ou ajtó* | thüre P. 17. KL. 5. kapu | thor K. II.237. —
v. ö. *āwi.*

qu-vauñ turel au *vau* hanggal II.201.

qu l. *qw.*

qul 1) vég | ende I.23. 127. II.91. 197. *qol* id. K. I.172. T.
330. *qil* id. KL. III.203. 483. — *qulēp* (adi.). II.147. *jui-qult* utol-
jára | zuletzt II.70. *oqkt-pēs* egy sorban, egymás mellett | neben
einander P. 17. *ākw'-oqkt-pēs* id. KL. 14. — 2) első | erster III.449.
260. — 3) *faj, nem* | art III.16. III.386. — *jāmēs qul* boldogság |
glückseligkeit I.136. — v. ö. *aul, ol.*

qulax császármadár | haselhuhn II.359.

qulēx jeges kacsá I.29.

qum betegség | krankheit K. II.376. *lāñ-oum* hideglelés |
fieber T. 158. — *qumiñ* fájdalmas | schmerzlich P. 22. —
v. ö. *aum.*

qumēti fájdalmat okoz | schmerz verursachen P. 27.

qumiñ l. *qwi.*

qutā dárda | lanze III.190. 400. KL. III.489. *qutāñ* (adi.)
III.140.

qw II.137. *qu* II.137. 261. *quw* B. 377. víz folyása | fluth,
strom; *qwpā* III.324. *qwēñ* II.397. *qwiñ* II.135. (adi.).

qwä igen | ja K.

qwēt-nol folyófok | stromesbiegung II.320

qwi folyik | fliessen II.31. *quti* id. I. 31. *qutné vit* folyó víz |
fliessendes wasser I. 31. 5. *qwētné jā* sebesen folyó folyam | strö-
mender fluss I.81. *qwētné vit* II.386. — *qwēml* I.81. *qumēli* I.39.
folyamlik; *qumlāli* ömlik: *iār āxwtēsī' elā qumlātem* kopár kővé
változott (ömlik) el II.192. — *qumiñ*: *liliñ sgrni q. kwol* ragyogó
aranyval folyó ház | von glänzendem gold triefendes haus I.31. —
v. ö. *aumāñ.*

owrēx part | ufer P. 22. — v. ö. *aurēx.*

ōñkwē rövid | kurz AL. 54.

(jel-) *ōñmi* megrövidül | kurz werden AL. 78.

ōñst ép most, nem rég | soeben AL. 61.

ōr vér | blut AL. 79. vörös | roth AL. 57.

P.

pā, pāi' l. *pui*.

(*aylä-*) *pāylä* immel-ámmal | so-so III.415.

pāywnä dudorodás | geschwulst III.403.

pāywti elhajít | schleudern II.291; lödöz | schiessen III.400.

pāywtili id. III.142. *jákért pāywtläti* a vasmacsát lebecsátja | den anker herablassen II.62. — *pāywti* lö | schiessen KL. III.481. P. 21.

pāytkhgtlé dobálódzik | werfen T. 165. — *pēywti* lövöldöz K. II.240.

pēytlí meglö III.131. *pāyti* id. I.7.

pāi' hüvelyk | daumen II.399.

paip bödön | fässchen II.271. nyirhéjputtony | putte aus birkenrinde. KL. III.353. *pajpék* II.18. *paipká* AL. 76. (dim.)

pajt arcz, pofa | gesicht, wange I.60. II.50. III.500. — *pēt*, KL. III.491. *pēt*, *pēt* K. 190.

pajti főz | kochen KL. 20. *pajti* AL. 64. *pajti* P. 25. id.; — *pajelti* forr | sieden I.6. 75. *pajeltäli* II.260. *pajtaxti* II.33. id.

pajté megszűnik | aufhören T. 331.

pākw czirbolyatoboz | zirbel III.93. *p.-sam* czirbolyatoboz-mogyoró II.108. — *poqkhw* KL. III.349.

1. *pāl* 1) szobarekesz | ein abgesonderter theil im zimmer I.24. *āwi-pāl* ajtómelletti szobarekesz II.197. *kwotl-pāl* középső szobar. u. o. *muli-pāl* vendég-szobarekesz u. o. *muli-pqal* id. II.125. *pāl-aul* a szobarekesz vége II.44. — 2) ágy | bett II.164. III.257. *pālīñ mā* ágyhely | bettstelle III.54. — *pāl* pad | bank T. 159.

2. *pāl*, *pqal* B. *poql* K. KL. P. *pql* AL. *pāl* (tő: *pol-*) T. 1) fél | hálfté: *sam-*, *kāt-*, *la'il-pāl* fél-szemű, -kezü, -lábú | einäugig, einhändig, mit halbem fuss; *sup-pāl* görbe szájú | mit verdrehtem mund I.25. *kit pālā* kétfelé | in zwei theile I.13. — 2) oldal | seite: *nār ta pālñel* az Ural tulsó feléről | von jenseits des Ural II.188. *akw'-pāl* egyfelől | einerseits I.6. *pasān ta pālñe* az asztal tulsó oldalára I.131. — 3) vidék | gegend: *vorin p.* erdős vidék | gebirgs-gegend I.4. — *tujū pāl xqsā xātēl* tavasztáji hosszú nap | ein langer tag zur frühlingszeit I.89. v. ö. *tujū, takwsi pālāñ ti jēm̄ts, patēs* tavasz, ősz felé kezdett válni (az idő) | es war gegen den frühling, herbst zu I.53. 133. 56. — 4) féle | derartig: *mañsi-pāl mirä* m.-féle népe I.68. *pālā jiw* az egyikféle fa | der baum von dieser art II.118. *pärtān pāl nāl'* deszkából való fajtör | eine bretterne falle III.368. *tawlēñ pqal tawlēñ pajtā* szárnynyal alkotott (való) szárnyas követ | mit flügeln versehener fliegender bote I.107. v. ö. I.101. — 5) Határozó: *t'il-pāl* innen | von hier AL. 60. *naurēm-pāl* a gyermekhez | zum kind III.369. *am pāltem* hozzám | zu mir u. s. w. *ēli-pāl* előtt | vor II.120. *jui pqaltā* után | nach I.105. *ti jui-pālkwēt* ezután III.16. *joli-pālñe* alá | nach unten I.49. *tan pālñēlt* mellettük | neben ihnen I.131. — v. ö. *poqlt-nāl*, -hoz | bei

zu K. L. P. *äm pöltémt* mellettem | neben mir T. KL. *äm-poqlémt* KL. 15; *poqli* felé | gegen zu K. *pāl, pālu* id. T. *pālnél* felől | von zu T. *i-jét kit pālt* éjfélt tájt | gegen mitternacht zu T. 318. — *am, nañ kwoni pālén* rajtam, rajtad kívül | ausser mir, dir I.11. *am ti kwoni pgal ašerém vqare'im* csinállok még ennél is külsőmben hideget | ich mache eine noch grössere, als diese kälte I.164. *sāt xum kwoni-pālt taw xāsi* ő a hét férfinél is jobban ért hozzá | er versteht es besser als die sieben männer I.22. — 6) Igekötő: szét, ki, fel pl. *pal-xalili* széthasad | zerspringen B. 248. v. ö. P. 18. *jō pali-tqwi* a folyó szétágazik | der fluss verzweigt sich K. 206. *pāl-ušitlēm* (v. *pālu*) széttaposom | zertreten T. 315. *pāl-khwqrjāytsēm* megharagudtam | böse werden KL. 20. — v. ö. *pēl, pēlē* P. *pul* B. *pil* AL.

pāl sürü | dicht I.105. III.18.

pal fül | ohr B. — *pāl* KL. III.351. K. *šām-pēlān* szemük-fülük P. III.525. *pil* T.

pal *mō* szabadon fekvő, sík terület | ein freies, ebenes stück land P. 18. *pali khujép mō* id. K. 379. — *pali' qutné* szabadon folydogáló | offen, frei fliessend I.5. *pali' ma'ilél* meztelen mellel | mit entblösster brust B. 329. *kātānl pali'* taktépālst kezeiket fölnyitva kinyújtották | sie streckten die offenen hände aus II.117. — *pālén ōli* szabadon van | er ist ein freier mann K. 382.

pālā bárány | lamm I.48.

palāl: *ness qlné palāl-nqweł tqskilēm* husod csupaszszá, gyökérfonal vékonyságúvá fogom leaszalni | dein fleisch werde ich gänzlich ausdörren III.51. — v. ö. *pal, pali'*.

palēm bögöly | bremse I.163. III.75. *palm* bögölyraj | brem-senschwarm I.156.

pali sörény | mähne II.345.

palit B. *pālt* K. KL. 1) hosszúság | länge: *tārés p.* arasz hosszúságú | eine spanne lang I.133. *mail pālt* mellnyi hosszú | brustlänge KL. III.485. — 2) távolság | entfernung KL. 20. *tal-palitné* ölnyi távolságra | einen klafter weit II.129. — 3) Idéhat.: *tēn nqtēn-pālitēl* egész életükön át | ihr ganzes leben hindurch I.165. *ōlnén pālt* id. K. III.128. *ti, ta palit* ily, oly soká | so lange II.97.246. *jel pātnāt pālt* míg leesik | während es hinunterfällt KL. III.481.

pālti főleget | verbrennen I.13. tűzbe vet | ins feuer werfen III.391. *pqalti* tüzet rak | feuer machen II.129. *poqli*: *lomētne nqlwé p.* a lángba veti K. 375. *pālti* éget | brennen P. III.525. fűt | heizen AL. 64. tüzet rak KL. 5. — *pāltili* II.298.

pamiñ kegyes *sam* szem | gnädiges auge II.17.

pāñā fürdőkamra | badestube B. 351. *pāñā* AL. 57. *pāñā* T. 313. id.

pāñā bánya | bergwerk T. 164.

pāñz részegség | rausch I.115.117. — *pāñzeñ yum* I.117. — *poñkli* részegszik | sich berauschen P. 27. *poñkkhēlogli* id. KL. 17. *pāñyelālalu* hagyd a részegségedet I.117. — *poñkhlēm-khar* részeg | betrunken P. 13. *poñkhlēm khals* id. AL. 79.

(*tül*-)*pāñzw* felhő boruja | wolken-düsterheit III.288.

pāñzwit: *zūrem-pārt p.* három deszka szélességű | drei bretter breit III.55. *mā p.* széles e földön | weit u. breit durch die erde I.56. — *pāñzwiñ sampä* széles szemű | breitäugig II.310.

pāñk korom | russ III.93. *pāñg*, *pāñ* id. T. 160.310. — piszok | schmutz II.50. *pāñk vit* piszkos víz | schmutziges wasser II.106. — *pāñkiñ* piszkos | schmutzig II.247. fekete | schwarz II.318.

(*il*-) *pāñlēxti* bekormoz | mit russ einschmieren T. 310.

(*pāl*-) *pāñmē* kiszélesedik | breit werden T. 316.

pannami fingik | furzen AL. 54.

panši megérik | reifen KL. III.483. *ponsēm* érett | reif II.165.

pansi befejez | beenden: *soqt pansēm khotēl* hét befejező nap a. a. vasárnap | sonntag, d. i. der tag womit die woche endet K. 397. — *ponšē* elkészül | fertig werden T. 331. *il-punšqs* bevégeződött; *jāmp* a hold fogytán van | der mond nimmt ab T. 307. — *jel-panši* lecsillapodik | sich beruhigen AL. 70. *jel-panši* lecsillapít | beruhigen AL. 65.

pāñši dárda-nyíl | eine art pfeil III.99.

pānt sógor | schwager II.56. III.417. *pāntékēm* (dim.) III.382. *pantukwē* (a br.) III.383.

panti B. *pānti* L. T. fed | hüllen I.29. AL. 74. fedelez | zudachen III.38. *jel-pānti* betakar | zudecken KL. 13. becsuk *oumē* az ajtót | die thüre zumachen KL. 5. *khqtēl il-pāntēltextels* a nap elfödte magát, elsötétült | die sonne verdeckte sich, ward dunkel T. 310. *khul-pāntēp* házfedél | dach T. 331. — *pantili* III.152.

kwāl-pāntēl házfedél | dach AL. 60. v. ö. *khul-pāntēp* T.

pānti *tōti* laposra hord, a. a. tönkre tesz | zu grunde richten III.284. (a földdel) egyenlővé hord II.188. *p. totwēs* megsemmisült I.68.

pāntmi simává lesz | glatt werden II.283. — *pāntmalti* eloszlat | ausgleichen, vernichten II.352.

par ugar | brachland P.10.

pār suba | pelz III.527.

(*pālēn*) *parātayti* félre takaródik | hinweggehen II.22.

pārēn-jēwēr táltoscsikó | zauber-füllen II.331.339.

pari véget ér | enden III.380. — *parné ēri* bucsuének | abschiedslied III.216.

pariti unszol | nöthigen II.93. kényszerít | zwingen I.165.

pārs vitorla | segel II.59.

pārt deszka | brett III.2. *poqrt* P. 15. *pārt*: *pārteñ jū* mán-goló fa | rollbrett P. 27.

pās hasadék | spalte II.289. — *villa* | gabel: *pāšīñ ōlpā qutā* villás alakú kopja | gabelförmige lanze KL. III.489. *pāšēl-ke sūt qutā* a villás hét kopja III.431 — *pāšēp*: *ñūrēm-uj āsnē lqw sajrép saj-rēñ pāšēp* a réti állat tíz fogú fogas ágasa (szája, a medvéről) I.99. *pāspēñ* (a br.) *ālpā sāt qutā* villás hét kopja III.417. *pās* tornác | ein offener gang T. 313.

pas B. *paš* KL. *pqs* T. *pōs* K. *pos* B. 1) tájék | gegend: *ēntēp-jor pasēn* az őv-hely tájékáig | bis zur gegend am gürtel II.118. *pašt* táján, vidéken *pasnē* -ig | bis KL. 15. *sālipos* rén-nyugvó hely, a. a. tíz verszt B. 351. — 2) távolság | entfernung: *ñāl līnē pasnē* nyíllövő távolságra | pfeil-schussweit II.173. — 3) vég | ende, gränze I.16. *nañknē pas* szemhatár | horizont I.2. *pāsā* (ā l.) *sun-sēm* célba vette III.293.341. *pašā šunsīli* id. KL. III.493. — *pasēn* egészen | ganz, völlig I.62. — 4) idő, kor | zeit: *zālnē pasēn patēm žum* haló korához jutott férfiú | einer, der zur todeszeit angelangt ist I.147. *uz-pāst* egyszer csak | einmal T. 317. *ākw' pōst* egy idő-pontban | zu einer zeit K. 379.

pašā üdvözet | willkomm, gruss II.18. bucsuszó | abschieds-gruss II.156. — *pašākwē* (dim.) II.51.

pašālayti köszön | grüssen II.70. kezet fog | die hand (zum gruss) reichen I.51.

pašāti keresztülfür | durchbohren III.144.245. halad | fortschreiten I.5. — *pašāpi* keresztül hatol | durchdringen I.16. II.393. *pašāpāli*, *pašēpāli* id. II.61. — *minuñkwē at pašāpawē* (pass.) nem mehet keresztül I.15. — *šām-pašāti* agyonfojt | erdrosseln KL. 20.

1. *pasēn* asztal, lakoma | tisch, gastmahl B. *pāsēn* K. KL.

2. *pasēn* liszt | mehl KL. 4.11.

paskha, *pōšjē* l. *passā*.

pāšri csorog | fließen II.72. *pāssātāli* csepegtet | tröpfeln II.345.

pāsi mos | waschen AL. 72.

pāsi' szarvasborju | hirschkalb I.90. rénborju | rennkalb III.314. — *zār-p.* szarvastulok | hirschfärse, *uj-p.* id. II.201.

passā kesztyű | handschuh II.127. *pōssā* id. KL. III.349. *pōšjē* K. III.127. *paskha* T. 309. id.

pāssātāli l. *pāšri*.

1. *pat* vadréce | wildente KL. 45. *pāt* K. P.

2. *pat* lapos | flach P. 18. *pāt* T. 156. — v. ö. B. *pānt*.

3. *pat* csupán, csak | nur, bloss I.164. III.117.

pātēri eltűnik | verschwinden I.63. *il-pātērmēti* id. T. 320. *jel-pātērti* eltüntet | verbergen AL. 78.

pātēs madárháló | vogelnetz I.27.

pāti B. *pāti* D. 1) esik | fallen; száll | herabsteigen II.349. — *tīle ta pats nqmtānl* erre irányult a zeszük | ihr sinn wandte sich hieher I.54. *tīle-tīle pati* ide-oda dülöng | hin und her wanken

II.211. *täre pati* kiderül | zum vorschein kommen I.134. K. 377. *šāmnē pāti szembe-ötlik* | ins auge fallen KL. III.345. — 2) vissza-pattan | zurückschnellen *jaut-jantāw* az ij idege II.43. — 3) kezd | beginnen : *ališlañkwē ti pats* vadászatni kezdett I.4. — lesz, válik | fit, wird : *va'ital pats* erőtlen lett I.34. — fog : *minuñkwe p.* menni fog | wird gehen II.209. — 4) tetszik | mögen, gefallen II.7. *kwā-luñkwē patikēn* ha akarnál kikelni III.217. — *patili, pātili, pātilenti* hull | fallen ; *jō pali-pātili* a folyó fölnyilik | der fluss wird eisfrei K. 379. *χāntlañkwē patili* hadakozni kezd | er fängt an zu kämpfen II.190. — *patli pattan* | hüpfen P. 18. *patilāli* visszapattan | zurückschnellen II.43. — *patēmlī* sikamlík | gleiten II.125. — *poq-tēmlī* neki ugrik | entgegenspringen K. III.130. *patenti* esik | fallen II.129. — *patēmti lō* | schiessen B. 362. I.6. *poqtenti* id. KL. 21. *šāma-mqs poqtētēslēm* agyonlőttem | ich habe ihn erschossen K. — *patti* juttat *kātān* kezébe | zur hand kommen lassen I.131. *taχ p.* hirt visz | nachricht holen I.117 *ēlā pattilēm* előre engedem menni | ich lasse ihn vorwärts gehen III.509. *pätti* ejt | fallen lassen AL. 62. P. 21. *pattilāli* id. kap | bekommen II.193. *patili* rázogat | schütteln III.415. — *patχati am num-pālēm* fölem kerekedik | er überhebt sich über mich II.159. *pättēlēχti* kezd | anfangen P. 318. *patil* lépés | schritt II.129. szökés | sprung III.6. *pātel* KL. III.345

patit 1) nyom | spur I.43. — 2) fenék | grund : *tūr patittē* tó fenekén II.320. — 3) *šāris patitnē* tenger végére | ans ende des meeres I.135. — 4) belső | inneres : *patit kwolnē* legbelső házába II.264. — *patt-* B. *pätt-* D. id. v. ö. 1) *lū-kwol-pattāt mā* az istálló omladékának földjét I.143. *lū saw pattap ūs* lónak sok nyomával való város II.64. 2) *tūr pattant* tavad fenekén II.130. *pättā šāstēm pättiñ suj* a föde (feneke) benőtt földes berket KL. III.483. — 3) *pättēñ vol pattatā* véges folyófordulónak vége II.209. *pättiñ jiw pättē* töves fa tövéből KL. III.489. — 4) *kwol pattānt* házad zugában II.313. — 5) talp | sohlen II.32.72. *pattāñ talpas* (adi.); *χanl-pattā* hónalja | achselhöhle II.112. *kāt pattāt* keze tenyerén | auf der handfläche II.117. *koqt pättq* K. 378. *puñk-pattā* feje bubja | kopfwirbel I.2. *puñk-pattā* id. I.131. *pāñk-pätt-* id. K. II.237. *āwa-pattā* id. III.144.171. (medvéről) *χāp-puñk-pattā* a hajó fődélzete orma | verdecks-spitze II.89. *kwāl-pätt* ház-padlás KL. III.353. — *āwi pattāt* ajtó küszöbén | an der schwelle II.329. — *ēlēm-χālēs-nārem-luwēl tūp pattiñ* 'šāris-vātān pā tqwēs ember-lapoczká-csontot evező gyanánt használva a tenger partja felé evezett II.120. — *señri-pattā* köüst | steinerner kessel II.33.

pātri eltűnik | verschwinden II.74.300. *pātr ali* id. NyK. 22.49. *pātermēti* id. T. 317. *pātri* rejtőzik | sich verbergen T. 310. — *sam vitārem pātrēs* könnyeim törnek elő | es brechen mir die thränen hervor II.147.

patrawés (a br.) elfogta a dühe | er wurde grimmig II.70.

pattelim lín meglőtt evet | angeschossenes eichhörnchen AL.

79. — v. ö. *patemti*.

paul B. *pöwl*, *poulēñ* K.; *pgileñ* K. II.379. *poel* KL. *pol* AL.
poul, *powel* P. *paol* T. falu | dorf.

paulä kender | hanf AL. 72.

pawel jávortulok | elenfärse I.89.

pä . . . l. részben *pa* . . .

pä'irmenti gurúl | rollen P. 16. — v. ö. *pāri*.

pāili fürdik K. II.225. — *poili* AL. 64. — v. ö. *pūli*.

pāji szíjal, halat felszeletel | fische zerschneiden K. 374.

pākēpi l. *pokapi*.

pālén szabadon | frei K. 382. — v. ö. *pal*.

pälēp: *mət pum-pälēp lu* másodfüves ló | zweijähriges füllen T. 167.

(*il*-) *pāñlem* lerészegedtem | ich wurde berauscht T. 311. —

v. ö. *pāñy*.

pāñk l. *puñk*.

pār, *pār*! vissza, vissza! | zurück (interiectio) KL. III.487. —

pār P. *pārä* KL. *pāri* K. *puru*, *puri* T. — Igek. vissza | zurück.

pāri gurúl | rollen K. 375. — v. ö. *pēri*.

pās könyök | ellbogen K. *pisi* id. T. 314.

(*il*-) *pāsérti* kifacsar P. 13.

pāši illatozik | duften KL. 6. *piši* id. T. 160.

pāt lépés | schritt K. II.235.

(*pal*-) *pāteli* fölnyilik *jā* a folyó a jégtől | der fluss wird eis-frei P. 18.

pāteyti a fenekét megtölti | den boden (eines gefässes) füllen P.

pātēti lö | schiessen T. 331. — v. ö. *pati*, *patenti*.

pēχ (tat.) nagyon, erősen | sehr, stark T. 322.

pēksä mókus | eichhörnchen KL. III.203.

-*pēl* is | auch B. D. *at-p*. sem | auch nicht; *kwoss p*. hábár | obzwar.

pēl, *pēle* (igek.) szét pl. *pēl-nali* szétnyom | zerdrücken; *pēl-sāpan* elrothad | verfaulen P. 22. — v. ö. *pul*, *pal*.

pēlamli kigyulad | erzünden II.164.177. *pēlēlawē* (pass.) id. I.8.72. *pēlēmqus* meggyult, megégett P. 15. *tāutne nuñ-pilulus* a tüztől fölemészletett | es wurde vom feuer verzehrt T. 309. — *pēlēmti* gyújt | anzünden NyK. 22:51. P. 27. — v. ö. *pālti*.

pēlēxtēxtē elszegődik | sich verdingen T. 160.

pēli munkás | arbeiter T. 160.

pēli fél | fürchten K. *pili* III.88. KL. 26. P. 523. T. 327. AL.

65. — *pilné* félelmetes | furchtbar I.125. — *pilēm tāyti* megijed | erschrecken AL. 54.

pēli szúr | stechen I.20. II.121. *pēli* id. K. II.223. *pēlti* II.308.

pēlti id. P. 19. *pēlili* szúrdal III.19. *pēlyatili* furódik | sich einbohren III.445. *pēlkēti* id. P. III.539. — *pēltal* áthatatlan | undurchdringbar I.119. III.94.

pēlpi: *p. ti jēmtsem* neki gyorsalkodtam | sich ereilen II.167. — *pēlpiš*: *mōnt kuoni-pāl pēlpiš* még gyorsabban mint az előbb | noch schneller als früher II.173.

pēltañ *zuj* függő madárhálós férfi | ein mann mit einem hängenden vogelnetz III.393. — *piltāñ* id. II.348. — v. ö. *pilātēp*.

pēñri varázsol | zaubern II.16.282. III.27. K. 396.

pēni varázslat | zauberei III.27. *pennēñ* bűvös | bezaubert KL. III.201.

pēnti cserél | tauschen I.130. — *pēntxati* I.130. *pēnteltāxti* AL. 54. id.

pēntemli: *māi' tārmi' tēñ pēntemlei'* a föld és ég ök megalakulnak | erde u. himmel — sie werden erschaffen I.101.

pēntlawē simā kétségbe ejtetik a szive | es geräth in verzweiflung sein herz I.86.

pēr mestergerenda | hauptbalken II.365. *szarufa* | thürpfosten I.132.

pēr rügy | knospe T. 315.

pēr görbe, rézsutos, ferde | schief, krumm K. 382. *p. sūmp* *kancsal*, schielend; *pēri sōñsi* *kancsalúl* néz | schiel sehen K. 383. *pērē šunši* id. P. 21. *oāmpēm pērēl jēmtēs* a kutyám megveszett | mein hund wurde wüthend K. 382. — *la'ilā pēri jekwā* lábcsavargató táncza | sein fuss-verdrehender tanz III.199. *koqtā pēr* kézcavargató | handverdrehend KL. III.203. — *pōñ-pērou onē* fejét lehorgasztva ül | den kopf hängend sitzen; *poñ-pēru pāts* fejével leesett | auf den kopf fallen T. 321.

pērēti fúr | bohren P. 19. *pēr pālu-pēratuys* a rügy kifakadt | die knospe ist hervorgebrochen T. 316. *nuñk-pērētōxw* (a kést) megfenni | schleifen (das messer) P. 15. — v. ö. *pēli*.

pēri 1) göngyöl | umwickeln I.18. *pēriti* III.293.341. *pēritāli* I.18. *pēritaxti* I.14. id. — *ju-pēri* begöngyöl T. 308. *lēx-pērēts* (é br.) körül-tekerőzött T. 315. — 2) *pēriti* fordít | wenden KL. III.353. (é br.) forgat AL. 64. *pērēmti* id. P. III.523. *pēremtaxti* fordul | sich wenden KL. 22. *pēremtaxti* visszafordul III.82. *pērjātāli* kiforgat II.59. *ilpēruti* kifacsar | auswinden T. 307. *jāptēm il-pēri* (é br.) késem kicsorbul | mein messer wird stumpf T. 307. — 3) *pēri* *viti'* vizzé változik | es verändert sich zu wasser I.25. *pēremtaxti* átváltoztatja magát | sich umändern II.96. *nāñx p.* fölemelkedik | sich erheben II.63. — *zul-āter jot pērilem nētā* felesége a *zul-āter*-ral összeszúrta a levét | seine frau hat mit *z.* ein verhältniss gesponnen II.98.

pērji választ | wählen, aussuchen II.120. III.400. K. 396. KL. 23. *pērijili* II.325.

pēmi tūr, kibir | aushalten K. II.225.228. AL. 79.
pērnā kereszt | kreuz 329. KL. 7.
pērsi hozzáköt | anbinden K. 396. *ārikēn pērsēlayti* kis leányo-
 tokat elszerzi | dem töchterchen einen bräutigam verschaffen
 II.248.

(el-) *pērti* elad | verkaufen K. KL. 47. P. 21. *pērti* T. 315.
pēru később, aztán | später, nachher T. 319.
pēs régi | alt II.59. *pēs* K. I.166. *pēs* KL. 17. *pēs-tail* régtől
 fogva u. o. *pēs* P. III.521. *pēs* T. 318.

pēs csipő | hüfte I.43. czomb | schenkel KL. III.489. lábikra |
 wade II.95. *pis* K. II.237. *pis-poz* K. II.228.

pēs káka | binse III.417. — *pesāñ* kákás II.416.

pēsken puska | flinte K.

pēsłāñ sással borított | mit riedgras bedeckt III.204.

pēsti old | lösen III.9. *pēsāti* II.221.316. *pēsti* K. 373. *pēsti*
 P. 18. *pēstēli* K. II.231. *pēsmati* II.217. id.

pētēx kakas | hahn P. 17.

pēter veder | eimer P. 14. — *pēter-poal* id. KL. 30.

pēti berak *pūtnē* az üstbe | in den kessel hineinlegen II.300.
pētili id. III.250. *kwān-pēti* szőrét hullatja | die haare verlieren
 P. — *Losm tar-pēti*, *pal-pēti* a Lozva megnyilik, megszabadul a
 jégtől AL. 61.

pētiti lő | schiessen T. 159. — v. ö. *pātēti*.

pi . . . l. részben *pe* . . .

pi' B. *pou* *pōu* K. *pū* K. KL. P. *pou* T. *pū* AT. *fiu* | sohn;
 dim : *pīkwē*, *pīkēm* II.273. *pīrēs*, *pīrīs*, *pīrīsākwē*.

pil- (igek.) szét, össze, meg | zer-, ver-, pl. *pil-γattēm* szétsza-
 kítom | zerreißen; *pāsēn pil-tāps* az asztal összetörött | der tisch
 zerbrach; *pil-sōwi* megsavanyodik | versauern AL. 61. — v. ö. *pal*,
pēl, *pul*.

pil bogyó l. *pol*.

pili fél | sich fürchten : *pilātēp* madárijesztő | vogelscheuche
 T. 331. *pilēs* félénken | furchtsam P. 21. III.523. *pilismā* rettene-
 tesség | etwas furchtbares I.15. *pilismāñ* félelmetes | furchtbar
 III.67. *pilitēmā γasē jālsēm* igen messze jártam | ich ging sehr
 weit fort B. 350. *pilkēs* félénk T. 320. *piltapēl vārilēm* megijesztem |
 ich erschrecke ihn II.20. — v. ö. *pēli*.

pimenti megizen | benachrichtigen KL. 26. oktat | unterrich-
 ten, belehren III.217.221.

pini helyez | stellen; *namēl p.* nevet ad | namen geben I. 4.
vōt p. szelet támaszt | wind machen I.135. *puñk p.* fejet hajt | den
 kopf bücken I.9. *ma'il jorel pini* II.133. *pinēlti* II.192. *pinēltāli*
 II.194. *pinilāli* III.24. *pintēlti* II.142. mell-erővel fölszerel | mit
 brusteskraft versehen; — *pinti* helyez II.358. *pintēlti* rárak II.329.
 — v. ö. *puni*.

piri : *mater, materi'* *p.* jut valamihez, akad valamire | zu etwas gelangen I.6.29.

pirwä felelő rucza, anas cricca I.29. makkrécze II.181.

piš fogás | kniff II.293. *törém-piš* isteni bölcsesség | göttliche weisheit I.169. — *pés* : *kešné* *pés* vadászfortély | jägerlist K. II.226. — *pišīn* fondorlatos | schlau II.52.

pišēn I. *pus.*

pis réteg | schichte I.68. *sāt-pis* hétrétű | sieben-fältig I.47. *kit-pis* kétszeresen K. — *piš* : *kit pišpā kwāl* két emeletes ház | zwei stock hohes haus KL. 13.

pišāl puska | flinte AL. 78. *pišāliñ* tēren id. III.315.

pišār berkenyefa | vogelbeerbaum T. 163.

pišēltaxti sipol | pfeifen III.124.

piši könyök | ellbogen T. 314.

piški átfúr | durchbohren T. 160.

(*kwän-*) *piškerti* kifacsar | auswinden AL. 78. — v. ö. *pāserti.*

(*jel-*) *pišši* (a gyertyát) elfújja, eloltja | das licht ausblasen, auslöschen, P. 15. *ilē-piššēmēn* fujd el P. 13.17. — v. ö. *pišēltaxti* (?) ; *posyēli.*

il-pišuls lailem megszibbadt a lábam | mein fuss ist eingeschlafen T. 311.

pit fekete | schwarz II.350. *piti* id. II.352.

pitēm főtt | gekocht T. 331. — v. ö. *pajti.*

pitēmlī fészkel | nisten K. 376.

piti fészkek | nest II.96.132. — *pit* id. KL. III.355.

pitmi ajak | lippe NyK. 24 : 9. — *pitmē* P. 9. *pitēm* P. 9. T. 156. id.

po . . . I. részben *pa* . . . *pu* . . .

paaltēm tűz | feuer II.129. — v. ö. *palti.*

pōχ, *pāχ* B. *pāχ* T. *pōχ* AL. *pōkh* K. — 1) oldal | seite 2) szobarekesz | abgesonderter theil des zimmers II.299. — 3) part | ufer II.10. — *pōχēn* mellett : *aku' p.* egymás mellett | neben einander II.207. egymás mellé | zu einander II.267. T. 313. *pajti pōχēn* arcához | zu seinem gesicht I.79. *pāχt* id. T. 313. *pāχtē* id. II.129. T. 313. *pōχētē* mellé I.79.88. — *am-pōχēmne* hozzám | zu mir K. 378. *āk-pōχ-pēs* egymás mellett | neben einander AL. 60; *pōχātēl* II.23. *pāχēl* T. 310. oldalt | seitwärts; — *pāχ-nawrēm* fattyú-gyermekek | uneheliches kind 353. *pāχēn pati* oda lesz | er wird hin I.58.

pāχātur hős | held I.50.

poχēri gördül | rollen III.444. *poχērāli* dülöngözik | wanken I. 6. III.456. — v. ö. *poχri'.*

pōkhēli üt, vág | schlagen AL. III.351.

pōχēti kapaszkodik | klettern II.140. *pōχētāli* id. II.137. *nāñχ pōχāti* II.319. — *pōχātāli* II.283. felhatol | hinaufdringen; *pōχti* fogózkodik | sich anhalten II.361. — v. ö. *pūχi.*

pozlep gomb | knopf III.135.470. *āln pozlapiñ entapū* ezüst gombos öve | sein gürtel mit silbernem knopf I.143.

pozmr (tat.-arab) mámor | rausch T. 160. *pozmer* id. T. 321.

pozri *vāritā* gömbölyűre csinálja | rund machen 344. — v. ö.

pozri.

poztsen le vagy csunyítva | du bist besudelt K. III.130.

(*pal-*) *poztlaxti* megreped | bersten P. 18. — v. ö. *pokapi*.

poist fejsze | axt T. 163.

poj gazdag | reich K. II.376. KL. III.353.

pojerti megáld | segnen III.377. K. II.377. megajándékoz beschenken K. I. 167.

poj könyörgés | bitte, gebet II.319.

pojki könyörög | flehen II.319. *pojki* II.132. *pojksi* I.135.

pojeksi II.129. *pojeksiāli* II.259. id.

pojreš úr | herr K. II.230.

pojreš úr | herr K. II.379.

(*ngkh-*) *pojti* meggazdagszik | sich bereichern K. 374. *nuñ-pājtaptaptē* meggazdagít | bereichern T. 309.

pojti megszűnik | aufhören II.283.303. megállapodik | stehen bleiben II.140. *ētyelane simā pojti* éhe (ill. éhező szive) csillapodik | sein hunger hörte auf I.70.148. *pojtelti* csillapítja | (den hunger) stillen I.148. *tajil voss pojten* avval lakj jól | damit werde satt I.165. — *pojtake*n csillapodjál | besänftige dich II.24.

pokapi sugárzik | strahlen II.316. *zātēl p.* a nap előbontakozik | die sonne bricht hervor II.56. *mākwe p.* a földecske kibontakozik, kiterjed | die erde erweitert sich I.103. *pokpi jintāñ* fakadó, sarjadzó fű | wachsendes gras III.335. — *pokli* hasadoz | bersten : *ašérēm-rē il jiw-sim p.* a hideg miatt a fa belseje h. 354. *pōklāp mo* gödrös, fölrepedezett föld | grubenvolles land K. 396. — *pākēpēp khqtēl* kelő nap | aufgehende sonne K. 396. *jū pal-pākmānti* a fa megreped a fagytól | der baum berstet vor kälte P. 18.

pol bogyó | beere III.127. *pol* K. I.167. III.126. *pul* P. 22. KL. III.483. — *pil* I.165. II.271. id.

polēx köpés | II.259. nyál | speichel I.16.165. —

palkh takony | rotz K. 373.

polxē köp | speien T. 327.

pālēs csizma I.119. *polxēs* AL. 77.

pōli fázik | es ist ihm kalt I.24.164. fázlaltat | kälte verursachen jemandem I.164. — *pōlawē* (pass.) fázik III.115. *at pōlawēm* nem fázom I.164. *pōlwāsem* megfáztam 329. *pōlnē* fázó I.148. *pōlēm* fagyos | frostig III.97.211. — *pōli* fagy | frieren P. 15. III.521. *il-pālās* (praet.) T. 311. — *jel-pōlēslīm* lehütöm | kühlen P. 15 *il-pālālxisēm* meghültem | sich erkälten T. 311.

polis rágalom | verläumdung : *polis vāri* rágalmaz II.21. *pol-sēm* szózatom | meine rede III.106.

- poliä* fajd | auerhahn B. *polta* id. AL. 54.
pqlts sógorasszony | schwägerin T. 162.
polwés gyertya | kerze K. 375. P. 15. *pqlwés* KL. 32.
pom fagy | frost II.244. *pomiñ vôt* fagyos szél u. o.
pom fű l. *pum*.
pömés kedves | lieb III.438.
pon keczehaló | garnnetz III.500. *pon* szőr | haar K. II.223. —
pun toll | feder AL. 56. *tus-pun* szakáll | bart AL. 78. *turuj-punpä*
sas tollú II.101. — *sorüi ponpé sorüi sèrmät* arany festésű kantár-
szár | gold gefärbter goldener halfter II.350.
ponäl kender | hanf III.301.
panyi szúr | stechen K. 399.
poñghwël lapoczká | schulterblatt P. III.523.
poni fen | schleifen K. 396. *pānliti* kardját kijavítja K. II.223.
pāñiti odanyom | hindrücken K. 396.
pāñs nyílvas | pfeil-eisen KL. III.351. nyíl P. III.523. — *ponš-*
pun farktoll | schwanzfeder P. 18. *sqrniñ pānsip kukkuk* aranyos
farkú kakuk I.39. *ponsép* id. K. II.235.
ponsüslü főz | kochen I.151. — *pōñslé* (ō sic.) süt | backen
T. 167. *punšé* fől | es kocht T. 322.
ponsüti szül | gebären I.88. — *am pāñštēm jāim* az én nemző
atyám | mein vater, der mich erzeugte P. 28.
pontāi : *tī mō p. vārīm* ezt a földet síkká teszem | dieses land
mache ich eben P. 10.
poqksi csudálkozik | sich wundern P. 28.
1. *por*, *pōra* l. *porä*.
2. *por-nē* boszorkány | hexe II.307.
porayti tutajt készít | ein floss zimmern II.94.
1. *porä* tutaj | floss II.94. III.378. *pora* AL. 55. *por* I.70.
III.497.
2. *porä*, *por* idő | zeit I.74. II.50. *ta, ti porät* akkor, ekkor |
damals, jetzt ; *taw joxténē porät* az ő jöttekor | als er kam 341. —
pqr T. 317. *už-pqr*, *už-parél* egyszer | einmal T. 323. *khurēm-por*
háromszor | dreimal AL. 62. KL. III.481. — 2) táj | gegend : *χātēl-jāt-*
porät déltájban | gegen mittag I. 3. *taw porä joxtēm qremtē* midőn
vele egy irányba érkeztek | als sie mit ihnen in eine richtung an-
kamen II.89. — 3) *vāpsēm-por* vöcskémet III.417. *sim-porēñ āyi*
szívbeli, szeretett lány | geliebte tochter II.343. — 4) *pora* kereszt-
tül, át | durch AL. 60.
pōrēn vájó fejsze | hohl-axt AL. 55. — *pōrnä* szekercze | beil
III.291.
porés disznó | schwein I.8.
porēsli : *jol-porēslenät eli-pält* mielőtt a hó be nem lepi | bevor
es vom schnee nicht überweht wird III.237. — v. ö. *porxey*.
porēx derék | rücken III.96. *porxä jāktim porxñ ülēm* derék

levágható derekas álom III.96. — *jiw-pqrkh* fatörzs | baumstamm K. III.130.

porzej: *tüjt-porzej-saxl* hóförgeteg-felhő | schneegestöber I.74.

porri iramodik | rennen III.6. *porrilali* III.30. *porrimi* III.6.

pōri *ngmt* neheztelő gondolat | ärgerliche gesinnung II.47.

pori *tqumēste* fogai közé fogta | er nahm es zwischen die zähne K. II.225. — *χasep-pori* *χuji* a hálósátor alatt keresztben fekszik | er liegt querüber unter der schlafkammer II.60.

1. *pori* koró | distel I.33. fűszársíp | rohrpfeife II.67. *pqri* P. 8.

2. *pori* ugrás | sprung III.136.

porimi ugrik | springen I.6.19. iramodik | rennen III.136.

porimali tova ugrik III.479. — *pqrreimi* ugrik KL. 22. *pqrrami* id. P. 13. — v. ö. *porri*.

pormāsanēm holmijaim | meine sachen I.7.

pors szemét | mist III.463. *pors-tauri* forgácsdarabka | stückchen späne 328. *pors-añā* szemétdomb | misthaufen II.112. — *pqrš* KL. III.203. AL. 78.

portēx hirtelen haragú | jähzornig I.109.

portjinti csapdos a vizen szárnyaival | mit den flügeln herum-schlagen I.111. *tüp portjinti* az evező a vízben lebeg | das ruder schwimmt im wasser II.215.

porti (lat.): *māsnēm p. mānitayti* ruhám darabokra szakadt | mein kleid ward in stücke zerissen K. 383.

portiñ sam jó szem | ein gutes auge II.17. — *porttal* szaporátlan | unausgiebig III.286.

pqrwēli ugrik | springen K. II.237. — v. ö. *pqrreimi*, *porimi*.

pōs kúpvarsa | fischreuse I.151.

pōs sógor | schwager K. II.228.

pqš tornász | gang T. 314.

1. *pos* lélekzet | athem I.161. *pos-marätä* id. I.160.

2. *pos* fény | glanz II.364. — *ēt-pos* holdvilág | mondschein I.24. *sam-p.* szeme világa | augenlicht I.36. — *posiñ* világos | hell I.129. *posēñ* fényes | glänzend II.219; — *pasāñ* II.352.354. *pasiñ* II.130 *pqseñ* K. I.170. id.; *samā posēñ*, *postal* erős, gyenge szemű | stark-, schwach-äugig II.209. *posiñakēm* drága fényességem II.44. *pasiñ nūr* dicső Ural | der grossartige Ural I.143; *pqseñ* tiszta | rein KL. 6; *pupi*-*posiñ kit ēten* bálványtól kiszabott (ill. jelzett) két éjjeled | deine dir von gott ausgemessenen zwei nächte III.213.280.

— *pqš* jegy | zeichen T. 162.

(il-) *pošatē* kiürít | ausleeren T. 307.

posāl folyóér | bach I.141.151.

pōsēli meghal | sterben I.41. II.375.

pōsē mos | waschen T. 307. *vūt posēm* (*jiw*) víztől ázott (*fa*) | vom wasser durchtränkt II.61. — *poškhēltayti vūt* locsog a víz | das wasser rauscht P. 24. *poškhōtē* csepeg | tröpfeln T. 160.

poséx vér | blut II.14.

posém, pāsem 1) sarok | ende, ecke: *josā pāsmāyū* a hótalp sarkai II.300. *pāsmēñ sun pāsmān* (q l.) a faros számnak farához | zum hintertheil des schlittens III.419. *posmiñ sun posmekāt* id. II.51. — 2) kormány | steuerruder II.261.270. *posmin xāp* kormányos hajó II.261.270.

pošēm l. *posim*.

pōszati kinyilik | sich öffnen I.31. — v. ö. *punsi*.

pōšje l. *passä*.

posyēli elfuj *polwēs* a gyertyát | die kerze ausblasen T. 375. — v. ö. *pišši*.

posyēn drágád | dein theueres (kind) II.419. *posyukwēt* kedveskék | die lieben kleinen II.429.

pōšyi rak *piñ* fészket | ein nest bauen III.287. *pōšyi* id. III.439. *pošyme* (o br.) II.299. — *sulī-raytnēl pōšyēs sāt ēlēm-xlēš-xuri* fehér agyagból gyűrt hét emberalakot | aus lehm knetete er sieben menschengestalten I.130.163. *pōšyēntē'im* (o br.) *ñārēñ mātū sqrmēl* dagasztom a mocsaras helyét lábszárammal | den sumpfigen boden mit den füssen stampfen III.337.

pēsi elhajt | vertreiben II.395. — *pāse* T. 320. *pošēnti* AL. III.207. *pōsili* II.49. id.

pāsi befejez | beenden: *khōnt ātēm pāsmāistān midōn* a hadgyűjtését befejezte K. II.227. NyK. 23:397.

posi' bél | kern II.77.

pōši (*pošyel*) rakás | haufen III.431. — v. ö. *pōšyi*.

posim füst | rauch I.6.23. — *pošēm* T. 160. *pašēm* AL. 79.

pqšēm KL. 45. id.

posimti füstöl | rauchen 362.

pāsi elkopik (a cipő) | sich abwetzen 366.

pāsmāk cipő | schuh III.396. — *posmēx* K.

posmētē ázik, nedvesedik | nass werden T. 307. — v. ö. *posē*,

posēm.

(il-) *posmātē* lecsuszik | hinabrutschen T. 310.

pošēti nyom | drücken III.533.

poštan retesz | schloss III.36.

pōsti legyőz | besiegen AL. 78. — *at postēm* nem birom | ich vermag es nicht KL. 19.

pāstiñ jelzős | bezeichnet: *vouta ēlmip p. kātēl* vékony élő jelzős kézzel (értsd: fejszével; de *pāstiñ* talán inkább azt jelenti fejszés v. ö. T. *poišt* fejsze) II.291.

postulē virrad | es wird morgen; *khul ux-vail nuñ-postuls* a ház egyszerre kivilágosodott T. 309. — v. ö. *pos* fény.

pot pud 334. — *pōt* K.

pōt l. *pajt*.

potayt rakás, halom | haufen III.431. — *potéxt* zsákmányrakás | ein haufen beute KL. III.491. B. III.337.

potayti gunnyaszt rajta | darüber hocken III.431.

(*ūs-*) *potali* vár-gömböcske | rotunde II.67.

potélqk tető | dach K.

potér beszéd | rede II.249. III.106.

potérti beszél | reden I.5.156. II.144. *potértāli* megkezdi beszédét | die rede beginnen II.249.

poti zsákmányrakás | ein haufen beute III.23.239.

potiti : *ékwatā tū ti potitimē* im felesége ott medvezsákmány gyanánt el van ásva | sein weib ist dort als beute des bären vergraben III.380.

pōtmā bosszuság | ärgerniss I.109.

(*gor-*) *poultép* gyalú-fogó | hobelstiel III.178.

powari gurul | rollen II.73. — *powāri* id. T. 310.

powārti gyúr | kneten T. 312.

pōmti kezd | anfangen K. I.167. II.224.

pōtélkē butella P. 20.

pūxi, *pūri*, *puwi* B. KL. *puwi* K. *puwē* T. *puji* P. *pūi* AL. (tő : *pūy-*) fog, megfog | fangen ; — *pūyēmti* II.129. *pūyālti* II.322. *pūyinti* II.44. *pūwinti* II.250. *pūwmāti* I.29. *pūwmāti* I.41. *pūwmti* KL. 5. id. ; — *pūyti* II.120. KL. 24. *pūkhti* P. III.523. fogózkodik | sich anhalten ; *ju-puukhotē* beleakad | sich fangen (im netz) T. 323 ; *pūxtesi* birkóznak | ringen II.375. *pūxétaytili* id. III.146 ; — *sēñkwā nāny pūxeti* füstje fölszáll | der dampf steigt auf II.266. *ḡap nōlānl-pāl pūyte* it a hajójuk orros tájékát kikötik III.359. — *pāi* *pūxtili*, *pūxātāli* a partra felkapaszkodik II.186. III.369. *pāi* *pōxeti* id. II.141. — *pūxtēmi* üt | schlagen II.63. *pūxtmi* betol, taszít | stossen I.50.57. *pūntmi* dob, taszít | werfen, stossen II.107. — *nālēm nuñ-puwāntel* az orrát fentartja, gögös | die nase hochhalten, stolz sein T. 309. — 2) fuj I. *pūw*.

pūyēlnē kwol fürdő ház | badehaus 354. — v. ö. *pūli* 3.

pūyēñ, *pūyñē* köldök|nabel P. 9. *pūyēñ* KL. 4. *pūyñi* I.36. II.327.

pūyērmati fölfordul | umfallen 351.

pūygn bika | stier T. 311.

pūyēñ tuskó | klotz : *sat pūyñāp pūyñāñ pūyaltēm* hét tuskóval megrakott tűz II.129.

(*tūjt-*) *pūyram* hóförgeteg | schneegestöber II.51.

pūys viharfelleg | sturmwolke II.372.

pūxtēmi szúr | stechen I.162. — *as lap p.* a lyukat betömi | ein loch verstopfen I.163.

(*jar-*, *alat-*) *pūxtēl* matrác, tollderék | matraze T. 156.

1. *puj*, *puji* B. K. P. *pui* L. *poj*, *poji* T. a folyótól fölfelé eső vidék ; erdő, hegy | vom fluss aufwärts gelegene gegend : wald, berg etc. R a g o z v a : *pujin* *pujit*, *pujil* ; — *pālē*, *pāi*, *pā* B. pl. *pāi* *pō-*

zets fölkapaszkodott | hinaufklettern II.141. *pa'* totwés a partra vitetett | er wurde an's ufer getragen u. o. *pā ul kwālén* a partra ki ne szállj II.89. — *pā* T. 311. *pō* P. 16. K. 375. id. — Névutós összetétel: *puji-pāl* B. *puj-poglne* K. *poj-pāl* T. stb. — Névutó *pun*: *āx-pun* a hegyre, *āznél-punnél* a hegyről | auf den, vom berg T. 311. — Ige k. pl. *pūt pā-vojáln* emeld fel az üstöt a tűzről | hebe den kessel vom feuer weg B. 337.

2. *puj* T. P. *poj* K. far | hintertheil: *pujit*, *pojit* mögött, után | hinter, nach; *ām pujimt* utánam | hinter, nach mir T. 313. *ruj-puit* eső után | nach dem regen T. 319. — *pujip* P. III.523. *pojip* K. II.223. faru.

puki potroh, poczak | wanst I.42. II.375.

(*pal-*) *pukmāti* fölpukkad | bersten II.375.

pul B. K. *pul* KL. *pul* B. T. *pol* B. K. AL. T. *pol* T. darab | stück III.5.9. K. III.127. KL. III.349. — *ként-pul'i*, *passā pul'i* *manēsli-lēm* mint egy sapkát, kesztyüt rongyokra szétszaggatom | ich reisse ihn in stücke wie eine mütze, einen handschuh I.127. v. ö. KL. III.349. — 2) falat | bissen I.87. II.34 *uχ-polt ju ne-lejilem* egy falattal lenyelem T. 321. — 3) *pol* forgács | spähne K. I.171. T. 318. *jiw-pul* id. T. 314. — *pol-sām* daraeső | AL. 74. *ut-pul* vízcsepp | wassertropfen T. 313. *toit uχ pul'tél šqy-tqlas* a hó az utolsó szemig mind elolvadt | der schnee ist bis auf's letzte stückhen geschmolzen T. 320. — Igek. *pul'-tauteslitā* szét-rágja | zernagen I.125. *pol'i sairi* szétvagdal | zerschneiden II.140. *pultu-punšqs* szétfőtt | es hat sich zerkocht T. 322. *poli-* K. 383.

pulāt aczél | stahl II.343.

pulép daganat | geschwür P. 14.

pulép dugó | stöpsel III.444.

1. (*jel-*) *pūli* elfuj | ausblasen KL. 32. *pūläsi* ráfuj | anblasen I.131. — v. ö. *pūwi*.

2. *pūli* fal | fressen B. 351. AL. 72.

3. *pūli* fürdik | baden; *pūléné kwol*, *lāñx* fürdő ház, út I.75. II.186. — v. ö. *pūrélné kwol*.

pūlaxtē földagad | schwellen T. 320. v. ö. *pūli*.

pulp nyílásfödél | eingangsdecke III.98. — v. ö. *pulép*.

kwän-pul'sāti kisiklik | ausschlüpfen AL. 60.

pum fū | gras B. T. *pum* KL. *pom* K.

pūmas mulatság | unterhaltung I.61.

pūmti vesz | nehmen T. 159.

pun l. *puj*.

pūñylāp: *il p. nūrem* új alúl gombos hatalmas állat, a. a. medve III.374. — v. ö. *poylöp*.

puné fon | spinnen T. 328. 331. *punkhété* fonódik T. 326.

puni B. *pni*, *pōni* K. *pōn-* T. rátesz, rak, helyez | auflegen — *tōr pōni* kendőt ölt | ein tuch umnehmen K. III.126. *sāt nāl punim*

tqwet hét nyíllal fölszerelt (ill. megrakott) tegez | mit sieben pfeilen beladener köcher II.113. *kūnel poñim voš* kőből épült (ill. rakott) város | aus stein gebaute stadt T. 159.

1. *puñk* B. *poñk* P. L. *poñ* T. *pāñk* K. KL. fej | kopf — *tui-poñkte* tavaszszal | im frühling AL. 60. *poñkeñ uj* farkas | wolf KL. 23. *yar-puñk-uj* him farkas III.341. v. ö. *puñkiñ uj* medve | bär III. 469. — *umis-pāñk* málnabokor, *jini-p.* csipkerózsa-bokor | himbeer-, stachelrosen-strauch KL. III.203. — *Névu tó: poñ-t* rajt | an, im; *pisi poñemt* könyökömmel | mit meinem ellbogen *poñen rá* | auf, in; T. 314.

2. *puñk* B. *pāñk* KL. III.489. fog | zahn — *χūrēm pūñkpā āñt-sq̄arim* három-fogas bunkós szaru-nyílalm II.192. *χūrēm puñkpā χāslēχ* három csúcsú horognyíl I.113.

pūñsi B. K. *pōñsi* B. *pāñsi* AL. *punši* KL. P. nyit | öffnen — *punšili* II.34. *punšilali* II.44. *punšelti* II.395. id.; — *χātēl punsi* napot derit | die sonne aufgehen lassen II.275. *takwēs p.* ősz alkot | herbst machen III.469. — *pūsnē* (part.) III.193. *puššex̄ti* kinyilik (az ajtó) | sich öffnen KL. 26. — *punši* vet, dob | werfen P. 16.

pup vége, hegye | ende, spitze II.59.

pupī B. *pupī* K. *pupī* P. *popī* L. bálvány | götzenbild — *pupi-khwor* kigyó | schlange K. I.167.

pupti rátűz | aufstecken II.71. P. 10. — *popti sētēp* befüz czérnát | zwirn einfädeln AL. 79.

purā ár | pfrieme T. 164.

puri B. P. *porē* T. harap | beissen III.75.372. P. 22. T. 328. — *purliti* harapdál I.98.

puri, *puru* vissza l. *pāri*.

pūri ételáldozat | speiseopfer II.14. — *p. tēnē*, *p. ajnē kwol* lakodalmi, vendégeskedő (evő, ivó) ház | hochzeits-haus II.95.

pūrlī áldoz | opfern I.37. II.97. III.377. — *pūrlayti* id. II.231. vendégeskedik | gasterei halten II.193. — *purliti* megvendégel | bewirten KL. 5.

pus B. *puš* KL. P. *pos* K. *piš* T. ép | gesund I.26. 28. *pusi* jēmtsēt meggyógyulnak | sie werden gesund, heilen I.10. — *pušēn* egészen I.54. mind | alle I.121. *pušēn*, *pušnē* id. KL. 21. III.489. *pusēntal* egytől-egyig II.67. *puššēn* egészségesen P. 21. *pušnē* épen | heil P. III.523. — *posēn*, *squnē olēn* légy egészséges (köszöntés) | sei gesund (zum gruss) K. *pišēn v. sqw-pišēn qlantēn*; *squnā*, *pišēn khaitutlēn* egészségesen vagy-e? (köszöntés találkozáskor) | bist du gesund? (gruss beim zusammentreffen) T. 321.

pusā I.97. *pusa* AL. 55. sűrű sör | eine art dickes bier — *posē* id. K. II.234.

pūsmēl csaknem, majdnem: *aku'ti jol-ūsmēm p. qlsēm* csaknem hogy meghaltam | bald dass ich gestorben wäre B. 346. — (talán: *pūsmēl* (u. br.) s a *pus* ép szóhoz való?)

pūškā hordó | fass I.69. — *puckā* id. T. 312.

pusmi meggyógyul | gesund werden I.8. *pusmipi* id. II.259.

pusmēti meggyógyít | heilen I.8.

pušši elszökik | durchgehen KL. 29.

pūt üst | kessel — *jankiñ* *zul*, *tūtiñ* *zul* *pūt-sis* míg egy jeges hal, havas hal megfőhet (ill. üstbeli) | bis ein eiskalter fisch gar wird I.80. II.109. *pūtēñ* *tēp* főtt (ill. üstös) étel | gekochte speise II.215. *pūt-pañk* üst korma | kesselruss II.201.

1. *put* jégburok fölötti víz | das wasser über dem eis III.257.

putiñ *sqim* jégvizes patak III.331. *putiñ* *awpājā* jégvize omló folyó III.324. — 2. *put* vadréce | wildente T. 315. — v. ö. *pat*.

pūtāsi köp | speien, *putasi* AL. 54. — *sūpānēl* *ḡot-putāsem mā* a szájából kifröcsesent föld | die von seinem munde herausgespritzte erde I.162.

pūli kebel | busen II.19. III.431. *pūt* K. *pot* AL. 85. *pōt* T. 162. id.

pūti szúr, bök | stechen III.400. P. 19. K. II.233. — *pūtmī* III.362. II.97. *pūtmali* III.362.

pūtq̄p kopja | lanze T. 154. *khōl-p.* halszigony | fischgabel T. 331. *pūtēp* id. AL. 55.

puuñ gazdagság | reichthum II.46. jószág | vieh II.111. gazdag | reich K. III.227.

pūwēs fuvallat | luftstrom II.319.

pūwi B. *puwē* T. *pūi* (tő: *pūr-*) AL. fuj | blasen.

SZILASI MÓRICZ.

A fosztó képző nyomatékosan állító értelemben. Feltűnő mindenesetre, hogy *egyetlen* a. m. kiválóan egy, mindenkéül különben egy. Hasonlók *példátlan példa* és *végestelen végig* (l. Thewrewk Nyr. VII. 195); noha teljesen nem egyezők az *egyetlen* használatával. Mert az első, a melyet Kazinczy használt, valószínűleg a *páratlan példa* után készült, a másik meg a fosztó képző rendes jelentéséből is érthető s magyarázható (t. i. olyan vég, a melynek nincs is vége); végre egészen sajátos, hogy az *egyetlen* magában, a jelzett *egy* nélkül is járatos. Érdekes azonban, hogy a rokon nyelvekben is megtalálni párját. Ilyen a votjákban *odigtām*: *ačmā'os odigtām bīrom* mi magunk egytől-egyig (tlk. *egy nélkül*, a. a. egy hja sines) elveszünk Nk. 54. A vogulban egészen hasonló *pusen-tal* (v. ö. *pusen* mind) *la'ilñ uḡ sāt tur pusental tot ta kisitā* lábas állat hét hangját *egyőlt-egyig* ott elfütyölte II. 67. — úgyzintén: *añ- manñ akw' samtal yulñ pērilimē* ime mind *egy szemig* (tlk. egy szem híján) hal van (a hálószemekbe) bonyolulva (v. ö. *sam* szem) Nyk. 22: 49. Ide vonható még *jortal at'im* teljességgel hiányzik I. 48. *jortal akwāi' at* éppenséggel nem I. 46. — v. ö. *jor* hely, tehát *jortal* hely nélkül, ill. nyomtalanul. Hasonló jelentésváltozást, vagyis átmenetet Thewrewk i. h. a németből is kimutatott, a melyhez még *Grimmből* II. 566. a következőket sorolhatjuk: *mouti-lōsi* animositas, übermuth; *frowi-lōsi* temeritas, ausgelassener jubel. (nicht freudenslosigkeit).

SZILASI MÓRICZ.

Az est eredete.

Simonyi Zsigmond volt az első, ki Budenznek e szóra vonatkozó magyarázatával szemben (MUGSz. 799. l.) «Tanulmányok az egyetemi magyar nyelvtani társaság köréből» cz. kiadványában (284. l.) egyes nyelvmelékek s régibb írók *nap-est* «occasus solis, occidens» szavára irányította a figyelmet és kérdésül fölvetette, hogy «ezen adat s a rokon nyelvekbeli föltünőleg egyező s azonos jelentésű szók közül melyiket fogadjuk el inkább alapúl az *est* szó etimológiájában». Maga később e kérdést úgy döntötte el, hogy Budenz szófejtése «mai tudomásunk szerint nem állhat meg; az *est* nem választható el a *nap-est*-től; a finn *ehtoo* stb. úgyis valószínűleg germán eredetű» (Magyar Nyelv 215. l.). Megerősítette e nézetet Setälä, ki az ő Finn Hangtörténetében az *ehtoo* «vesper» szó tárgyalásánál (198. l.) a pontosan megfelelő lapp *ektu, ikto, jukt, ikti, jehti* «tegnap» szóközépi mássalhangzócsoportjára utal, mely a finn szó *ht*-jének *kt*-ből s nem mint a magyar *est*-ből következnek *st*-ből való származását mutatja, minélfogva különös tekintettel a régi nyelv *nap-est* adatára szerinte az *est* szónak vélt összefüggése az idézett finn-lapp alakokkal elejtendő. Legújabbán Szinnyei teszi magáévá e nézetet (Nyr. 24, 317.), hozzáfűzvé ezen igazán megszívlelésre méltó «tanultságot», hogy «nem kell lóhátról lenézni a gyalogjáró nyelvészt, mert a nyelvhasznítás paripája is csak azon közmondásbeli lovak közé tartozik, a melyeknek négy lábuk van, mégis megbotlanak».

Bár az a készséges csatlakozás, melylyel Szinnyei «gyalogjáró nyelvész» a «nyelvhasznítás paripáján» lovagló Setälének nézetét minden további elmélkedés nélkül elfogadjá, éppenséggel nem mutatja valami alkalomszerűnek az idézett tanultság hozzáfűzését, mégis mivel föltétlen igazságot foglal magában s az általános szavakban tulajdonképpen hozzám van intézve, mely köszönettel nyugtázom. Visszatérvén azonban a dologra, t. i. az *est* szóra, bátorkodom megjegyezni, hogy annak az *es*-igéből való származtatása, úgyszintén a lapp *ikto* alakból folyó hangtörténeti következés semmiképen sem volt ismeretlen Budenz előtt s hogy ő ezekre igen számbavehető észrevételeket tesz. Az *est*-nek azonosítása a

nap-eset-tel Czuczor-Fogarasi «Magyar Nyelv Szótára»-ban is előfordul s erre helyesen jegyzi a MÜgSz., hogy «első tekintetre tet-szetes vélemény ugyan, hogy a m. *est* nem egyéb mint *eset* (*esni*, *cadere* igétől), azaz *nap-eset*, *occasus solis*»; ámde a magyar nyelv-szokás szerint nem *esik* a nap, hanem *nyugszik*, *áldozik* s innen nem *nap-eset*, hanem *nap-nyugat* divatos az *occasus solis*, *occidens*-'re». Igaz ugyan, hogy a NytörtSz. adatai közt előkerült mégis később szórványos használatban s főleg «*occidens*, *west*» értelem-ben a *nap-eset* is; de nincs igazolva a «*nap esik*»-féle szólás divata,¹⁾ mely nélkül pedig az *eset* (*est*), *nap-eset* képzés szinte érthetetlen s önkénytelenül utal arra, hogy e szónak ne az *esik* igében keressük alapját.

Egy másik feltűnő körülmény, hogy az *est* nem használatos «*occidens*» értelemben, pedig ha (mint a *nap-eset* elip-tikus kifejezése) a *nap-kelet*-nek, vagy *kelet*-nek ellentéte, mégis csak ez volna inkább elvárható a «*vesper*» helyett. Nincsen eléggé megokolva a képző magánhangzójának következetes elisioja sem; azaz, hogy mért nem mutatható ki legalább tájbeszédileg, vagy a régiség némely forrásában valamely *esetig*-, *eseti*-féle alak is az *estig*, *esti* helyett, illetőleg mellett. Jellemző továbbá az *estvél*, *estve* szerkezet, mely egyébként csakis valóságos eredeti időt²⁾ jelentő szókon (*holval*, *regvel*, *nappal*, *éjjel*) jelentkezik, míg velük szem-ben a körülírással szólásokban *napkelet-kor*, *napnyugat-kor*, *vir-radat tájban* stb.-féle szerkezetek járnak.

Mindez okoknál azonban jelentősebben szól az *est*-nek *eset*-ből való származtatása ellen az a körülmény, hogy alakilag egészen jól egyező és jelentésileg azonos másai akadnak a rokon nyelvekben, még pedig nemcsak a távoliakban, melyeknek adatait Budenz idézi, hanem a vogulban és osztjákban is, mely utóbbiak im itt következnek:

Kondai vog. *it* «*est*», *it-poqläi* «*päts* «este felé áll az idő (Be-чепъ чары)» | *iti* este (вечеромъ), *iti-lätel* esténként. Budenz a Popov-féle evang. *et* «*abend*» alakját az *éj*-hez csatolja; de sem minemű alappal, mert az «*éj*»-re külön szó: *jé*: *jé jäli* éjjel jár, *jé khwojam* éjjel alszom, *té jé* ezen éjjel, *ji-kvättl* éjféli, | *jité-lätel* éjje-enként. Az evangeliumban is: *jej* «*nacht*», *jejpes* «*finster*, *dunkel*» (l. MÜgSz. 772.).

¹⁾ A NytörtSz. e szempontból számbajöhető egyetlen adata: «*míg a nap le nem esik*» (GKat. Titk. 1117); ez azonban, ha benne ugyan tényleg a nap leszállásáról van szó, legfeljebb a *nap-eset*-ből elvont kivételes szólásnak vehető.

²⁾ Nem járúl a *-vel* pl. az idegen eredetű *dél* szóhoz sem, melynek időhatározó alakja: *délben*.

Pelimi vog: *jēt* «est», *jētāi joxts* este jött. E mellett *jī* «éj», *jī-šupne joxts* éjfélre ért az idő | *jītalēn* éjjel.

Tavdai vog. *jītu*, *ītu* «est», *jītu sūs* este lett | *ītun*, *ītutin* este, esti időben (вечеромъ). Mellette *ī*, *jī* «éj», *jī-jēt*, *ī-jēt* éjjel, *tī jīt* ezen éjjel, *māt īne* másik éjjel.

Középlozvai vog. *ītū* «este» e mellett *jī* «éj» és «éjjel» (pl. *ām jī joxtsem* én éjjel jöttem). — Az alsólozvaiban a fogalmilag és hangalakilag is közel álló «est» és «éj» szavak egygyé olvadnak: *mot īt* «tegnap este», *īt-kwātl* «éjjel», *īt-āla* éjen át, *tīt* ma éjjel.

Éjszaki vog. *ēt* «est» | *ēti*, *ētiān* «este, esti időben», *ēti-pālāi*, *jēm̄ts* este felé hajlott az idő. Az «éjjel»-re a külön alakú *īti* (*īti-χātēl* «éjjel-nappal») mellett járatos az *ēt* «est» szóból képzett *ētā* is: *ētā jām̄e'im*, *χātēlā jām̄e'im* éjjel járok, nappal járok, *ētā-χātēlātēl*, *ētiñ-χātēl* éjjel-nappal.

Éjszaki osztyák *jētēñ* «abend» | *jētna* «abends», *jetna-pelka* «gegen abend» (Ahlqv.) Külön alakok: *āt* «nacht», *ātna*, *ātalēñ* «nachts», *āt-kutēp* «mitternacht», *ātēñ-χatl* «tag u. nacht» (id.).

Déli oszty. (irtisi) *idai*, *idaina* «abends», (szurguti) *itn*; míg irt. *āt*, *at*, szurguti *jōgon* «nacht». Pápai Károly jegyzeteiben a Felső-Obvidéken: *ittēñ* «est» (вечеръ); *ēi* «éj» (ночь), *ēine* «éjjel» (ночью).

Nem lehet benne kétség, hogy az itt felsorolt «est» jelentésű alakok szorosan egyező másai a finn *ehtoo*, lapp *ikto* stb. alakoknak, pontos analógiáik a finn *kahte* «két» és *yhte* «egy» = lapp *kuekt*, *kuökt* és *akte*, *ohta* stb. = vog. *kit*, oszty. *kāt*, *kat* és osztyj. *it*, *ī*, *i*. Kérdés csupán, hogy a kifejthető ugor *j₂kt*, *εkt* (*εχt*) törzsalakhoz képest mikép igazolható a magy. *est* hangalakulata.

Budenznek fölvétele erre nézve az, hogy a finn *ehtoo* és lapp *ikto*, *jifta* stb. alakokból következő ősi *j₂kt₂* hangzásnak «kt-j e (= finn *ht*, lapp *kt* és *ft*) a magy. *este*-b e n *št-v é v ált*. Egy később e célra alkalmatlannak bizonyult példán (magy. *ester* «meddő» = finn *ahtera* id.) kívül ő arra hivatkozik, hogy «e hangváltozás gyakrabban találkozik a mordvinban és eszeremiszen, pl. mordM. *māštā*, *brust'*, mordE. *mešče* = osztylirt. *meget* id.» Több világos példát találunk ily hangváltozásra Paasonen érdemes tanulmányában a mordvin hangtanról («Mordwinische Lautlehre. Academische Abhandlung von H. P. mag. philos.» Helsingfors, 1893, 35—37 ll.): mordM. *štir* = mordE. *tejtēr*, *tejtēr* «leány» = litván *dukter* | mordM. (a penzai kormányzóság Psenevo falujában) *kušt* = mordM. (u. o. Krasnoslobodsk faluban) *kušt* (a *kuj* «kigyó» szó pluralisa, melyben tehát a *ž* megelőző j-ből fejtett); mordM. (Psen.) *nāšt* «ők látnak» = *nājt* (v. ő. *nājms* «látni») | mordM. (Psen) *visca* = mordM. (a tambovi kormányzóság Seliscse falujában) *viχca* «mit gewalt» (ebből: *vi*, *vij* «gewalt»); ugyanígy *viscāk* (Psen.) = *viχcāk* «együtt» (v. ő. mordE. *vežke*, *vejke* «egy»). Erza dialektusokban váltakoznak:

ketýtime és *kečleme* «kéz nélkül», *kendirýtan* és *keherstan* «ich bringe zum reifen», *koc̣t*, *mact*, *kanšt* pluralis alakok ezekből: *koṭy* «vászon», *maṭy* «pincze», *kaṇý* «kender». Budenz az efféle hangfejlődés igazolására a szanszkritra is utal, hol *aštau* = gót *ahtau*, gör. *ὄκτω*, lat. *octo* (l. Verzweigung d. ugr. Spr. 35. és MUGSz. 213. ll.), úgy, hogy ily világos fejtegetés után szinte különös Setälä felfogása, ki szerint a magy. *est* és a finn *ehtoo* egyezése mellett mindenáron az következne, hogy a finn szóközépi *ht* régibb *št*-nek volna képviselője s másrészt igazolhatatlan volna, hogy ősi ugor *kt*-ből a finnben *ht*, míg magyar másában *št* fejlődhetett.

Szerény véleményem szerint az *est* szó magyarázatában Budenztól fölvett *kt*—*ýt*—*št* hangváltozást az idegen nyelvek példáin kívül (v. ö. német dial. *nīst* = *nicht*) néhány magyar adattal is lehet igazolni, ilyenek:

nyüst «dicker, grober wergfaden»: tavdai vog. *ñux*, polna-*ñux* «szösz, kenderszösz (кудель)» | finn *niite*- «licium textorum», *niine* «boot (zum flechten)», melynek hosszú magánhangzójában Budenz eltűnt gutturalis nyomát látja.

nyest «mustela martes»: finn *näätä* id., lpF. *nätte* (MUGSz.), mely a *nyuszt* alaprésze (vog. *ñoy̯s*, osztj. *ñoy̯os* «zobel», ész. *nugise* «baummarder») magashangú párjának tetszik s ősi hangalakjában, úgy látszik, gutturalis elemet tartalmazott a szóközépen.

nöst-ény (rövid magánhangzóval s ebből per analogiamad *nő né: nöstény*), mely alaprészében a finn *neite*, lapp *neita* stb. alkatát tükrözi. Az *št* ben foglalt gutturalis elemet az osztj. *neñ* «nő» és lapp *niññalas* «nöstény», kolalapp *niñce* stb. mutatják (l. Setälä «Ein nasal im urfinnischen» cz. értekezését).

Ugyancsak *ý*-s változással magyarázza Setälä a magy. < *ít* képzős igék imperativusát (*tanítson*, *tanojtson* e. h. **tanojṭyon*, melyből **tanoj̣yon* változatot át a régi *tanohon* keletkezett); l. «Tempus- u. Modus-Stammbildung» 142. l. Ez a *ý* a rendes *j* imper. képzőnek fejleménye lehet épúgy, mint a fent idézett mordvin példákban, melynek e képződését az < *ít* régibb < *eht* alakjához való assimilatio segíthette elő (*kerehtew* = *kerejṭő*; l. Szamota, fönt. 163. l.). Ugyanily alkatuak (azaz végzetükben régibb *kt*, *ýt*, illetőleg *tk*, *ṭy* fejleményét tartalmazzák) jobbadán az egyszerű -*t* végű ige-*t*övek is, pl. *jut*- (vog. *jojṭ-*), *fut*- (finn *poḥti* «vehemens cursus») | *vet*- (f. *väṭkää*- «vi projicere») *köt*- (f. *kyṭke*-), *met*- (lapp *muṭke*- «perfringere»); melyeknél tehát szintén érthető a *jusson*, *kössön*-féle hangalakulat.

Mindezek után, azt hiszem, a magy. *est* szót a «vesper» fogalom eredeti sajátos szavának tekinthetjük, a némely régibb írónál előforduló *nap-eset* kifejezést pedig az *est* hatása alatt keletkezett népetimologiai alakításnak.

MUNKÁCSI BERNÁT.

A Königsbergi Töredék versmértéke.

I.

Hogy a K. T. verses mű, azt kezdettől fogva tudtuk, de az igazi mértéket a rongált szavak miatt nehéz helyreállítani, s úgy látszik, mintha az egyes sorok megkülönböztetésében pusztán a találgatásra volnánk utalva. De nekem feltűntek azok a pontok, melyek a hasonmásban (*Zolnai Nyelveml.* 75. l.) világosan láthatók, hátha a sorvégeket jelölik azok, mint majdnem mindenütt, a hol egy vers folyó sorokban van leírva. (Legszebb példája az ilyen sorjelzésnek Zolnainál a Katalin-legenda 270. l.). E pontok szerint osztottam föl tehát a nyelvemléket és öt 4—4-soros versszakot nyertem, melyekben átlag három hosszabb sor közt egy-egy rövidebb fordul elő. A ritmus emelésére csupán a sorok fölött betoldott részleteket kellett egynek kivételével kihagynom és egy (a v. o ?) betűt betoldanom a *chudaltus*-ba, mely Zolnai szerint úgys csak egyedül itt található alakja a szónak. Így is elég döcögős és egyenlőtlen ugyan a vers, de nem sokkal kezdetlegesebb a R. M. K. egyik-másik költeményénél. Van benne négyszótagú sor 2, öt szótagú 3, hathét és nyolcz szótagú 5—5. A sorvégző pont csak 3 helyt hiányzik. — Ebben az eredményben bízva, az új töredékeket is igyekeztem sorokra bontani és $\frac{4}{4}$ ütemű 8 szótagos, néhol $\frac{4}{3}$ ütemű 7 szótagos sorokat találtam; szinte gyanús volt, olyan pattogósan perdültek. Ekkor kerültek kezemhez az új részek hasonmásai. Az 1. lap ki is elégített, mert a teljes sorokból a 11—18-ban öt pontot találtam, s ezekből 4 az én soraimnak végére, 1 pedig oly helyre esett, hol a kibetűzetlen részek miatt nem állapítottam volt meg a sort, Simonyi gyanításai következtében ez az egy is a sor végére került; a hiányos sorokban még 8 más pontot találtam. Ámde a 2. lapon is volt 3 pont a teljes- és 3 a hiányos sorokban, de csak 1 esett az én számításom szerint való helyre.

Közlöm itt a régi töredéket s az új töredék 1. lapjának sorait versalakjukban, továbbá a többi pontjelek helyeit, a pontokat csillaggal jelölve.

Simonyi olvasásait (fentebb 48. l.) tekintetbe vettem, a mi pedig az én gyanításom, azt *dőlt* betűvel írom; a kihagyni valókat szögletes, a bevenni valókat kerek zárójelbe fogtam. Kár, hogy a magyar szókritika a class. philológiának világszerte szokásos rekeszjeleit nem így, hanem épen megfordítva használja.

A régi K. T.

	úgy szólának*	
1. Világ[nak] kezdetvitől fugván*	4/4	
Rochtonk ez nem lött vala*	4/3	
Hugy szűz leány*	2/2	
Fiot szülhessén*	3/2	
2. Szűz ségnek tükere*	3/4	
Tisztán maradhassun*	3/3	
És nekünk hírünk	3/2	
Benne nē lejessén*	3/3	
3. Tudjuk, látjuk [őt] szűz leánynak	4/4	
Ki ölében*	3/2	
Tart csudál(o)tus fiot*	4/3	
Fürisztje musja*	3/2	
4. Étetí imleti*	3/3	
Úgy hugy anya szilüttét*	4/3	
De ki légyen néki atyja	4/4	
Ozut nem tudhotjuk*	3/3	
5. Ez oz isten mint [őt] esmérjük*	4/4	
Kit szeplő nem illethet*	4/3	
Mert ha isten ő nüm volna*	4/4	
[ő] Benne bínüt lélhetnéink*	4/4	

Az új K. T.

1. l. (dcb) 4. sor: bizunságut* — 5. s. (v)étüt(t)* világon — 6. s. ségüt* — 7. s. mnia* — 9. s. en* úr istennek — 10. s. *El
11—18. ss.

Én szerető (h)ív szulgám*
Ki(é)n küvetségüm (vi)sel
Hesse, angyol(u)knok korát*
(Ha)mar elé mulhas(sa)
(Ég)eknek ég(ét) még(é)
(Já)rhassa és) Názárét
Várasát mégé lélhesse,
Ihul vagy(u) szőz leánynok
(L)akadalma, (kē)ráli
Mogzotbel(öl) támadatja,

Dicső Árun ágbe(lő)l
Áradatja . . támagy
Gábri(él) és küvetségem
(T)é visellyed . .
Kéráluknok (kē)rálátul*
Isten sé(g)nek anyjához*
(A)ngyoluknok asszuny(á)huz
Tisztüs(ön) munkállék
Küvetségüm huz(j)ád végyed*

19. s. légyen* szűz —

20. s. *Józsepnek jegyüsé(hüz)
Ezén szóvol idvüz légy

(Márja isten ma) losztyávol
 Tellyes úr tē véléd vagyun
 Aldutt vogy tē (mënd asszunyk)
 (F)előtt és tē mihűdnek
 Gyümölcs(e) (*úr Jézus Krisztus*)

25. s. isten* fiú — 26. s. rad.* sze.

2. lap. 12. s. münnyün* vol(ó) — 13. s. asszunynok* ugyan —
 17. s. mutut* és — 22. s. lélé* és — 23. s. pusztó belé takarútá* —
 25. s. lánok* pukul(n)ok. KALMÁR ELEK.

II.

Kalmár Elek hypothesisa érdekes és igen tetszetős. Meglehetősen valószínűséggel állítható, hogy a pontok a K. T.-ben a verssorokat (illetőleg az éneksorokat) akarják egymástól elválasztani. — Mindazáltal a fölfedezés módszertani értéke korántsem föltétlen. Ha elfogadjuk, hogy a szöveg kéziratai ponttal jelezték a versvégeket, még mindig kérdéses, hogy a ránk maradt példány pontozása mennyire megbízható. Nem valószínű ugyanis, hogy a szövegnek az a másolásból eredt romlása, melyet maga Kalmár Elek is megemlít, éppen a pontokat kímélte volna meg. Már a Kalmár sortördelése elismeri azt, hogy nem minden versvégen van pont; mi biztosítékunk van arra nézve, hogy minden meglevő pont versvégre esik? A helyzet tehát, hogy a fölfedezett pontok biztos kiinduló pontokul szolgálhatnának, jórészt maguk is kritikai revisióra szorúlnak, melyhez a támaszpontokat a jelenleg rendelkezésünkre álló adatokhoz képest ismét csak a szöveg versszerű lüktetésében kell keresnünk, a mit pedig éppen a pontok segítségével kívántunk megállapítani. Az okoskodás így nagyon közel áll ahhoz, hogy körben forogjon. Kellő óvatossággal azonban ki lehet a bajt kerülni. Két, magában véve nem egészen ismert, de bizonyos viszonyban levő jelenség kölcsönösen megvilágíthatja egymást. Ily kombinatív értéke van a K. T. pontjainak is. A hol a pont és a szöveg versszerű lüktetése összevág, ott mind a kettőt igazoltnak fogjuk tekinteni, s így több sorra nézve véleményünk kétségtelen megerősítését köszönhetjük Kalmár Elek fölfedezésének (pl. az utolsó 3 sorra nézve); ott is jól útbaigazítanak e pontok, a hol a szöveg maga többféle tagolást is megengedne. Pl. pontok nélkül gondolható ilyen felosztás is:

Hogy szűz leány | fiot szülhes || sen, szűz ségne | tükere ...

A *szülhessen* után levő pont most kizárja a tagolást. De a hol a pontozás és a lüktetés ellentétben van s e pontok szerinti olvasás nem ad ép ritmust, ismét új kérdések előtt állunk. Ilyen kérdés pedig egész özönrel van. Tény, hogy a pontok útján nyert sorok példátlanul különbözők.

Magában véve lehetséges ugyan a legtöbb sor, ámbár a négy tagú sorok igazolandók; de összefüggésükben tekintve, mindenesetre igen gyanús, hogy annyiféle sort kevertek volna össze ilyen rövid szövegben. Mi az oka, hogy az a $4-4+4-3$ tagolású periodus, melyet — úgy látszik — alap-típusul kell tekintenünk, egyszer $3-3+3-3$, másszor $4-3+3-2$, sőt $2-2+3-2$ formát ölt?

Kalmár fel is osztotta a szöveget 4 sorú szakokra; csak rá kell nézni e felosztásra, s azonnal szembe tűnik az a rendkívüli eltérés, hogy egy 8 tagú sornak a másik strófa azonos helyen hol 7, hol 6, hol 5, sőt 4 tagú sor is felel meg. (Megjegyzem, hogy én a régi K. T. utolsó sorát $4-3$ -nak tekinteném.) E tekintetben az eredmény korántsem oly végleges, mint K. úr feltűnteti, s épen nem lehet megállapodnunk annál, hogy valamilyen vessorokat nyertünk, hanem tovább kell nyomozódni s e versalakok ésszerűségét bírálat alá vetni.

Teendőnk már most: elfogadni nem végleges eredményül (mert ezt csak néhány sorra nézve lehet tennünk), hanem feltételelesen, az utólagos igazolás fentartásával, módszeres eszközül K. úr hypothesisét, mely mégis valami fogható, s egyéb conjecturákkal szemben mégis tényleges *hagyomány*, s azután vizsgálni:

1. Mi lehetett a periodus-alkat főtipusa? (Nézetem szerint a $4-4+4-3$, a középkori görög és latin költészet annyira elterjedt formája, mely néhány sorban igen szabatosan feltűnik s a többi felvehető sornál állandóbb.)

2. Mi az oka a sorok nagy eltéréseinek? Mert hiszen ha énekszöveg volt, mégis nagyjában egyenlő hosszúságú sorokra volt szükség.

a) A szöveg romlása okozza-e az eltérést?

b) Vagy a K. T. oly kezdetleges verselési fokot tűntet fel, hogy a sorok ily különös egyenlőtlensége is versszámba ment még? Legalább a fordításban talán nem tudtak verselőink ritmust tartani? V. ö. ezzel azt, hogy a ritmus néhány sorban igen pontos, sőt egymás mellett három sorban is.

c) Ha tényleg annyira különbözők voltak e sorok, mi egyenlítette ki a különbséget? Egy szótagnak több hangjegyre elnyújtása az énekben? Milyen határig képzelhető ez, s mily mértékig volt szokásos a nép számára készült énekekben? Lehető-e, hogy 4 szótagot énekeltek 8 hangjegyre?

Részemről azt hiszem, mind e körülményeknek része van a I. ma ismert alakjában. Vizsgálandó, melyiknek mi része van benne.

Legtöbb kérdésre kielégítő választ nyernénk abból, hogy ha sikerülne a K. T. eredetijétől szolgált latin egyházi éneket fölfedeznünk. Esetleg fölvilágosítást nyerhetnénk a K. T. codexének tüzetesebb tanul-

mányozásából is, a mit már Zolnai Gy. is («Nyelvelméleink» 74. l.) szükségesnek mondott.

Kalmár úr conjecturái az «Új K. T.» verstagolására és szövegkiegészítésére nézve egyelőre inkább csak szellemes kísérletnek tekinthetők; megbeszélésekbe nem bocsátkozhatom, csak általánosságban jegyzem meg, hogy e conjecturák is sokkal biztosabb alapot nyernének azzal, ha sikerülne a periodus alkatnak főtipusát megállapítani.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

III.

U. i. A kézirat beküldése után kaptam meg Zolnai tanulmányát a K. T. szalagjairól (különnyomat a Nyr.-ből). Z. hosszabb vessorokat vesz föl, de én megmaradnék a főntebbi mérték mellett, egyrészt a pontok egyező támogatása miatt, de azért is, mert így a 3 tagú ütemek mindig a sor végére kerülnek, míg a Zolnai felosztása szerint sor elején is volnának, végre, mert a $\frac{1}{4}$, illetve néha $\frac{1}{3}$ ütem máig is leggyakoribb mértéke a breviárium énekeinek.

Ezen alkalom adtán legyen szabad a következő pár jegyzettel kiegészíteni Z. tanulmányát: A 9. sorban (N. Gy: u. enec) világosan ezt látni: *ulenec*, vagyis ülének — 12. és 16. s. *követséget visel*: latinosság; fordítása a *gerere* szónak, melyet *magistratus*, *negotium* mellett, mindenféle más szavakkal is összefűztek. — a 19. sorban *turied*, melyet Z. kérdőjellel *türjed*-nek olvas, a mai *törjed* felszólító alaknak látszik; épen az *ü > ö* hangváltozásra legtöbb a példa, s a felszólító máskor is teljes alakú: *végyed* (18. s.), *visellyed* (16. s.) — 43. a hiányos *we* szó mellett *mia* nem érdemel kérdőjelt, mert nem más, mint a többször előforduló *miä*, «miatt» = által, vagy talán «mellett». — 46. s. *fugadot*, fogadat a. m. *fogant* szavunk *fogand*s, «gyermek» jelentéssel. — 52. s. *pustobele*: a mint látom, *pustobele* áll, az *e*-nek felső félköre ép oly nagy, mint az alsó és egészen leér. — Négyesy úr fejtegetésében egyelőre csak az utolsó bekezdésre van az a megjegyzésem, hogy a szavak kiegészítésére nézve csak annyi coniectura származik tőlem, a mennyi folyó betűvel van szedve.

KALMÁR ELEK.

Ismertetések és bírálatok.

Pázmány Péter összes munkái.

Mondhatni irodalmunk gazdagodásáról adunk hírt, midőn Pázmány összes művei megjelenéséről teszünk jelentést. P. legrégibb klasszikus prózáirónk, műveiből 300 év háborúi közt alig került ki a pusztaulást egy-két példány, és eddig, ha azokat olvasni akartuk, oly zárandoklást kellett tartanunk, mintha levéltárak pecsétes iratait akartuk volna bontogatni. S most, a mik eddig úgyszólván csak történeti dicsőségünk voltak, azok jelenünknek közkincsévé válnak, mindenki olvasni foghatja, alig lesz számbavehető könyvgyűjtemény, melyben meg ne legyenek. E gazdagodást annál többre kell becsülnünk, mennél nehezebben volt elérhető. Már pedig a nehéz akadályok igen tetemesek voltak. Az I. kötet 13 évi vajadás után látott 1894-ben napvilágot s a kormány intézkedése nélkül, mely megengedte, hogy azon a nem egészen 2000 frton kívül, melyet évenként Vaszary hercegprimás a budapesti papnevelőintézet költségvetéséből nyújt a vállalat támogatására, minden többi költséget az egyetemi nyomda viseljen, még máig sem olvashatnók a hitújítás legtüzeesebb tollának lángoló szavait. Mekkora tevékenységre, buzdításra, rábeszélésre volna szükség, hogy Káldi, Telegdi és más jelesek műveit szintén teljes és hiteles kiadásban más tényezők, a főpapi udvarok, egyházi és tudományos testületek akár karöltve is visszaadják a jelen társadalomnak, melytől az idő pusztító keze oly régen elragadta azokat!

P. művei az említett módon biztosítva, hét év alatt fognak megjelenni külön latin és magyar sorozatban, 7-7 kötetben; tehát az utolsó köteteket 1900-ban várhatjuk. A kiadást az egyetem hittudományi kara intézi, mely az egyes műveket saját kebeléből külön-külön szakférfiakra bízza és a művek eredeti keltének sorrendjében fűzi sorozatokba.

Bennünket természetesen a magyar sorozat érdekel. Ennek I. kötete három művet tartalmaz, két hitvitát (1—200. és 371—588. ll.) és közben Kempis Tamás világra szóló művének magyar fordítását: Krisztus követéséről. Ezt Kisfaludy Árpád Béla, a hitvitákat Rapaics Rajmond

adta ki. Rapaics írta (a Századok közlése szerint) az egész sorozat leg-
elején álló rövid, de velős életrajzot is P.-ról. Az életrajzot álta-
lános előszó követi, mely az összes művek kiadásának főbb szempont-
jait s a kiadás történetét mondja el.

Csak ezután jó P. első hitvitája: *Felelet* Magyarai könyvére, a követ-
kező beosztással: I. bevezetés a kiadótól, 2. P. műve a lap szélén P.
jegyzeteivel, alján a kiadó magyarázataival, 3. tárgyi és irodalom- meg
egyháztörténeti számozott jegyzetek.

Ugyanily szerkezetű a másik két mű kiadása is, csak hogy a 3. a
Kempis-fordításban fölösleges volt, a másik hitvitában pedig (*Az új tudo-
mányok* hamisságának tíz bizonyága) ugyanez a fejezet két részre oszlik:
I. tárgyi jegyzetek, II. rövid tájékoztatás az e műben említett XVI—
XVII. századbéli írókról és idézett műveikről, a) katolikusok, b) luther-
ánusok, c) zwingliánusok, kálvinisták; külön-külön betűrendben. (Illy-
ricus, ki a 387. l. van említve, kimaradt.)

Mint látjuk, a kiadás nemcsak a műveket adja, hanem a laikusra
nézve is könnyen kezelhetővé teszi őket. Minden járulék, mit a kiadók
tesznek a műhöz, lehető legrövidebbre van fogva.

Igy a bevezetések is. A *Felelet* előtt Rapaics Magyarai életéről,
műveiről és P. Feleletének keletkezéséről tájékoztat, egyúttal külön is
számot ad kiadói eljárásáról, mely alkalommal halálával emlékszik meg a
NySz. hasznavehetőségéről. A Századok bírálója kiváló történelmi érzékre
való ítéletnek dicséri, hogy Rapaics Pázmány ezen szavait: Magyarai
«gyermekségétől fogva Szamosfalván a taligakenéshez értett többet»
csak általános értelmű gúnyolódásnak veszi, melyből M. származása
helyére mitsem lehet következtetni. De figyelemre méltó, a mit R. említ,
hogy P. máshol is (389. l.) «Colosvári taligás»-nak nevezi Magyarit.

A Kempis-fordítás bevezetésében Kisfaludy meggyőzően
bizonyítja az irodalomtörténet eddigi tudomása ellenében, hogy e mű
nem lehet P.-nak 1604-beli munkája s így tulajdonkép nem az I., hanem
az 1624-nek megfelelő kötetben volna helye. Bizonyítékaihoz egy bár
bár nem nagyon fontos, nyelvi bizonyóságot is csatolhatunk. P. első hit-
vitájában (1603) úgyszólván alig, a másodikban is (1605) nagyon ritkán
használja az *a* névelőt, sőt az 1613-ban megjelent Kalauzban is több-
nyire a teljes *az* névelőt használja mássalhangzók előtt is, ellenben utolsó
művében, a Prédikációkban (1636) mássalhangzó előtt mindig egészen
úgy, mint ma szokás, *a* névelőt használ. És a Kempis-fordításban hasonló-
képen teljes következetességgel ezt a mai használatot követi. Ennélfogva,
ha a Kalauz 1623-iki második kiadásában ki van javítva az *az* régies
használat, akkor lehet az újabb használat a Kempis-fordításban is javítás
ellenkező esetben világos, hogy a mű valóban csak 1624-ben készült.

A kiadók magyarázó jegyzetei lehető leghívebbre vannak fogva s többnyire 7—8 lapon is alig fordul elő egy-egy elavult szónak v. kifejezésnek mai fordítása. Ez az eljárás, mely a futólagos olvasást mégis csak megkönnyíti, tekintve a kiadás természetét, egyáltalában nem helyteleníthető; a ki jobban el akar mélyedni az olvasásba, annak úgy is kezére lehet a NySz. A magyarázat nagyon egyenletes és nem igen fordulnak elő könnyű dolgok megmagyarázva, nehezek homályosságban hagyva. Csak az *elvélt* szó van kétszer is lefordítva: 220. 304. ll. Egyszer másszor persze jól fogna a magyarázat, mikor hiányzik: 22. l. «iszonyú, oktan *kezes-lábos* szitkok» = oktan nagy, vö. tenyeres-talpas; 36. l. f. 6. s. «Most, ez világnak *söprején*» = végén, mint ebben (NySz.): «yffywsaganak vyragaat erdeghnek aggya es veenseegeenek seprwyeet istennek»; «Izrael fiainac maradéka az az a sópróie auagy vtóliya». Ezeket a jelentéseket a NySz. sem emeli ki az illető szóknál. A kiadók magyarázatai egyébként sokszor függetlenek a NySz.-tól. Így 550. l. *red-foga*, jegy.: rátamada, 551. l. *vissza-követ*: jegyz.: «megfordítva utánozzák. Tertullianusnál: in perversum æmulantur». Ezek a szók a NySz.-ban nincsenek meg.

A szavak híűségéről sajnos nem sikerült módját ejtenem, hogy egybevetés alapján szólhatnók. Az általános előszó, valamint Rapaics külön előszava a Felelet előtt a felől biztosítanak, hogy lehető leghívebben kapjuk kezünkbe az eredeti szavait, csak nyomtatói külsőségekben térnek el tőle, hogy ő h. ö-t, gi h. gy-t írnak stb., és mivel P. «a szók végén egyáltalán nem kettőzi a mássalhangzókat»: *jób, nagyjób, eset, hagyjót, ad, néz, sies*, a kiadók a perfectum t-jét és a coniunctivus kétséget okozó alakjait a mai helyesírás szerint adják: *esett, add, nézz* stb. (de: 29. l. «had aláb jó Szász») egyebekben meghagyják az író következetlenségeit is. És valóban az ilyen alakokat is igen helyesen híven megőrizve találjuk: «öncs-ki (*így*) magasságból kegyelmességedet» 295. stb.

Mégis attól tartok, hogy van egy szempont, melyben a nyelvész csak kritikával bízhatik a szavak átírásának helyességében, ez pedig a magánhangzók hosszúságának jelzése. A két hitvitának czímlapját betű szerint közli Rapaics (8. és 375. l.) s ezek úgy mutatják, mintha az *á, é, ő, ú, ű* betőkön P.-nál nem volna ékezet: Felelet az Magiari Istvan Sarvari Prædicatornak az Ország romlása okairul, irt kőnivere. Iratot Pazmani Peter altal. — Az mostan tamat vy tvdomaniok hamissaganak Tiiz nyilván valo [Czímlap: tíz nyilván-való!] bizonisaga. És [?] reovid intes a Teoreok Birodalomrol és [?] vallásrol [á?]. Iratot Pazmani Petertul. — A kétséges *-rül* rag a Kempis-fordításban többször röviden van írva: 216. *kivánságokrul*, 352: *rendrül*, 353: *visgálásárul, eltekéllésérül*; ép így

a -búl, -bül, -tül, -tül ragok is; továbbá egyes szók változnak: 21: *túd*, 215: *tudós*, 446: *költenének*, *gyümölcse*, főkép az *e* és *é*: 391: *ismér*, 409. 1. sor: *emlekezeti*, 3. s.: *emlekezet*, 5. s.: *emlekezetinél*. Egészen gyanús alakok: 185: *vészni*, 445: *vénni*. Másrészt soha sem találkozunk azzal az ékezett többes első személylyel, mely Bellaagh kiadásában (nem tudom, felhasználták-e ennek tanulságait az átírássra) oly gyakori: *tudúnk*, *vagyunk*, *házunk*, *képünk*.

Mind ezekben a kérdésekben könnyen tájékozódhatnánk, ha az eredeti kiadásnak minden művéből mellékelve volna egy-egy belső lapnak a hasonmása. A címlap, mit a Századok bírálója kívánna, nem felelne meg oly jól, mint egy belső lap. Más kényelmi eszköz is hiányzik még a kötetből: nincs a végén lapszámozott tartalommutató. P. eredeti tartalommutatói úgy el vannak dugva, hogy a lapozgatóra nézve nem is léteznek. Semmi költségbe és fáradságba sem kerülne továbbá minden lapon a sorok fölé kitenni az illető mű címét és fejezetét. Így az igen jó kiadás még jobbá lenne.

Kár volna elmulasztanom azt a kérdést is, hogy vajjon benn lesznek-e az összes művek közt P. levelei, az 1629-kí esztergomi egyházmegyei zsinat végzései, s más ily munkálatok, melyeket P. maga készített. Hiányos volna a gyűjtemény, ha kimaradnának.

Egyébiránt a tulajdonképeni irodalmi művek kiadásáért is kifejezhetjük a nyelvészet nevében köszönetünket.

KALMÁR ELEK.

Új francia nyelvtan és helyesírás.

L. Clédat. *Grammaire raisonnée de la langue française*. Paris. H. le Soudier.
L. Clédat. *Précis d'orthographe et de grammaire phonétique pour l'enseignement du français à l'étranger*. Paris. G. Masson.

Clédat nyelvtanai sok tekintetben új szempontból tárgyalják a francia nyelvet, s ezért érdemlik meg a mi figyelmünket is. A *Grammaire raisonnée* (vagy, a mint magyarul nevezhetjük, okoskodó nyelvtan) nem pusztá leírása a mai francia nyelvnek; a szerző nem elégszik meg a tények egyszerű közlésével, hanem magyarázza, sőt gyakran bírálja is a nyelv sajátságait. Egy kissé furcsának tetszhetik, ha a nyelvi tények bírálatáról szólunk, hisz a nyelvtaníró feladata csupán a tényeknek közlése, legfeljebb magyaráznia lehet őket az illető nyelvnek történeti fejlődése alapján, de bírálatról, az egyes nyelvtani sajátságok helyességének vagy helytelenségének mérlegeléséről szó sem lehet. A nyelvész megfigyeli és magyarázza a nyelv természetes fejlődését, de nem erőszakolhatja más irányba, nem kényszerítheti új irányú fejlődésre. Clédat sem a nyelv szerkezetét, belső szervezetét bírálja, hanem csak a

rá kényszerített külalakot, a sajátos írásmódot. Nyelvtanában folytonosan figyelemmel kíséri a francia nyelv történeti fejlődését s ennek alapján magyarázza meg a mai nyelvnek egy-egy sajátosabb jelenségét. Ugyancsak a történeti fejlődésnek figyelembe vételével mutatja ki azt a nagy ellentétet, mely a mai francia nyelvnek beszélt és írott alakja között van. S csakis ebben a tekintetben bírálja a nyelvet, kimutatva, hogy mily kevésbé illik a XIX. század francia nyelvére a XVII. századból rámaradt ódi ruha.

A nyelvtan elé Gaston Paris, a jeles nyelvész, írt előszót, melyben méltatja Clédat vállalkozásának jelentőségét, s egyúttal érdekesen tárgyalja a francia helyesírás reformjának kérdését. Ez előszó bő kivonata — melyet itt közlök — legjobb ismertetése magának a nyelvtannak, s egyúttal tanúságot tesz arról is, mily véleménynyel vannak a francia nyelvészek legjobbjai nyelvüknek mai írásmódjáról.

A rendes meghatározás, melyet a nyelvtanok élére szoktak iktatni — mondja G. Paris — bár egyszerűnek és világosnak látszik, ha komolyabban vizsgáljuk, igen nehezen érthető. «A nyelvtan a helyes beszéd és írás tudománya.» (La grammaire est l'art de parler et d'écrire correctement.) Mit jelent e meghatározásban a *beszéd* és *írás* szó, vagy mit jelent az, hogy *helyesen*? A «beszéd» szón különböző működést értünk: a kiejtést, a szavak megválasztását, a szavak alakjának változását, s végül összefűzésük módját egyes mondatokká; vagyis ide tartozik a helyes kiejtés, a szókincs ismerete, az alaktan és a mondattan. E négy rész közül a francia nyelvtanok teljesen elhanyagolják az elsőt, a szótárakra bízzák a másodikat, a harmadikban összezavarják a helyesírást a nyelv tényeivel, s rendszeresen csak a negyediket tárgyalják, bár ezt is tökéletlenül. A történeti nyelvtanok e mellett az etymológiát is tárgyalják, kimutatva, hogyan fejlődtek a szavak és nyelvtani alakok egyes hangjai, a mi mindenesetre érdekes dolog, csakhogy nincs semmi befolyással a nyelv mai használatára.

Az «írás» szónak is három különböző jelentése van: a betűvetés módja (szépírás, calligraphia), a betűk viszonya a kifejezendő hangokhoz (helyesírás, orthographia) vagyis midőn a beszélt nyelv helyett az írott nyelvet használjuk, végül a stílus vagy gondolataink írásbeli kifejezése módja. A szépírás és a stilisztika azonban nem tartoznak a nyelvtan körébe, marad egyedüli tárgyal a helyesírás, s nyelvtaníróink az alaktan és mondattan mellett egyedül ezt tárgyalják, mint a nyelvtannak legfontosabb részét, pedig jogosan csak mint jelentéktelen függelék foglathatna mellette helyet. Hisz egészen mellékes dolog, hogyan jelöljük az írásban a nyelv egyes hangjait; ha a francia vagy a görög nyelvet gyorsírással írjuk, mégis ugyanaz a francia vagy görög nyelv marad.

A fentebbi meghatározásnak legkényesebb része a helyesség kérdése. A nyelvtudomány előtt nincs jó és rossz, helyes és helytelen; valamely kiejtismód, nyelvtani alak vagy mondattani szerkezet használatos ma, vagy pedig használták régebben vagy csak egy vidéken: ez az, ami a nyelvészt érdekli. Az ő feladata kimutatni, hogy a nyelv folyton változik, hogy a mit ma helytelennek és hibásnak tartunk, az holnapra az egyedül helyes használat lehet, továbbá hogy az egyes hangok és alakok, a szók jelentése és szerkezete folytonos hatással vannak egymásra, s az analogikus hatás folyton új csoportokat teremt, új rokonságot hoz létre, mit sem törődve a helyesség elvével. Azonban a nyelv az emberek egymással való érintkezésének eszköze, s ha helyesen használjuk, könnyebben megértenek bennünket, s e mellett emeli társadalmi értékünket is. A nyelvtani hibát, sőt a helyesírási hibát is megbélyegzőnek tekintik, tehát kerülni kell őket, s igyekezni fogunk «helyesen» beszélni és írni. Azonban ki dönthet a helyesség kérdésében? A mi a kiejtést illeti, nincs elismert tekintély; a francia akadémia, bár az ő kötelessége volna, sohasem foglalkozott a helyes kiejtés kérdésével; az egyedüli szabály, hogy a párizsi előkelő társaság kiejtését kell követni, s ebben, főleg az idegenek, a Théâtre-Français színészeit szokták példaképül tekinteni. Azonban a helyes kiejtés is folyton, bár észrevétlenül változik. Az alakok körében az utolsó két század folyamán alig történt egyéb változás, mint a mi a kiejtést illeti. A mondattant a nyelvtanírók, néha bosszantóan aprólékos pontossággal, rendszeres szabályokba öntötték, s bár ellenkeznek néha a klasszikus írók használatával, legalább tekintetbe vették mindig a világosságot, a megérthetést legelső kelléket. Mindazonáltal a mondattan még mindig alakulóban van, s csak úgy épülhet fel helyesen, ha a legjobb írók nyelvhasználatának gondos tanulmányozása előzi meg. Azonban a helyesírás meg van állapítva; ez a nyelvtannak egyedüli része, melyet hivatalos tekintély szentesített. A francia akadémia, bár sohasem ajándékozta meg a nemzetet nyelvtannal, retorikával és poétikával, bár ígérte, kénytelen volt megállapítani a helyesírást, midőn kiadta szótárát. Ez a helyesírás, mely a XVII. század könyvnyomtatóinak írásmódján alapul, egy kevés változást szenvedett ugyan a XVIII. és XIX. században, azonban nagyjában ma is csak a hagyományon alapul, nem pedig a mai kiejtés s a leghelyesebb jelölismódok gondos tanulmányozásán. A nyelvtanírók kezében tehát, mivel itt szilárd alapon állottak, az egész nyelvtan (a mondattant kivéve) az akadémiai helyesírás alkalmazásának tudományává lett. S ez volna a nyelvtanok leghelyesebb meghatározása. Szerintük írni annyit tesz, mint «ugyanazon hangalakot különbözőképp, s különböző hangokat egyformán jelölni az akadémia szabályai szerint». S minthogy e szabá-

lyok telve vannak ellentmondásokkal és ingadozásokkal, nyelvtanaink érthetetlen szabályok gyűjteményei, melyeknek egyszerűen alá kell vetni magunkat, megtanulva az ép oly értelmetlen kivételeket, mint a szabályokat. A francia nyelv tanulása nem egyéb, mint a helyesírás tanulása, s beszédekben és könyvekben még dicsőítik is e tanulmány terén tett rendkívüli haladást, lenézve azt a barbár korszakot, a mikor még nem tanultak francia nyelvtant, s elfelejtik, hogy ép akkor éltek a legnagyobb francia írók. Heine azt mondotta, hogy a rómaiak azért hódították meg az egész világot, mert nem kellett latinul tanulniok; s én (t. i. G. Paris) gyakran gondolom, hogy Pascal, La Fontaine, Bossuet, Voltaire azért tudtak oly remekül írni francziául, mert nem kellett a nyelvtant tanulniok. Az igaz, hogy elég sok helyesírási hibát követek el, a mi miatt meg is buktak volna a legegyszerűbb vizsgálaton; csak-hogy ők jobban tudták használni az időt, melyet a mi tanítványaink helyesírási aprólékosságok megtanulására fordítanak; pl. hogy megtanulják az *ou* és *eu* végű szavakat, melyek a többes számot *x* vagy *s* betűvel képezik, vagy hogy megtanulják a *dre* végű igék kettős sorát, melyek a 3. személyben *d*-re vagy *t*-re végződnek.

Clédat azt óhajtja, hogy a francia nyelv tanulása, a mire ma nagyobb szükség van, mint valaha volt, szabaduljon ki ebből a pocsoltyából, gyümölcsözőbb legyen az ész és kevésbé veszedelmes a jó ízlés számára. Nyelvtana nem szakít végleg a hagyománynyal, melyet lehetetlen egyszerre kiirtani, hanem csak lassanként és okosan készíti elő a kímélését. Az egész első szakaszt, s a másodiknak is jó részét a helyesírásnak szenteli; azonban mily különbség van az ő logikus magyarázatai, széles szemhatára, messze menő türelmessége s a többi nyelvtanírók apró, okadatolatlan szabályainak gyűjteménye között, melyek képtelenségeknek bizonyulnak, mihelyt számot akar róluk adni az ember. Az ő orthographiája valósággal a hivatalos helyesírás bírálata, azonban mindig mérsékelt, elfogadható, mely sohasem törekszik forradalmi felforgatásra. Irják, ha tetszik, *choux* és *clous*, *doigt* és *froid*, *aulx* és *maux*, de ne tekintsék műveletlen embernek azt, a ki így ír: *chous*, *doit*, *aus*. Mindenesetre tudni kell, miért írunk így vagy amúgy. A hivatalos helyesírásnak is megvan a maga létjogosultsága: tanításai régibb, ma már eltűnt kiejtés maradványai, vagy pedig egy régibb kor ferde etymologiai tudásának gyümölcsei. Clédat, a ki írt már egy francia történeti nyelvtant is*), ismerve a nyelv történetét, pontosan megjelöli a mai írásmód eredetét, s ezt oly mérséklettel és tapintattal teszi, hogy a figyelmes olvasó, ha nem is ismeri a francia nyelvet, s ha nem is tud latinul, figyelemmel

*) Nouvelle grammaire historique du français. Paris, Garnier.

kísérheti világos fejtegetéseit. Nem ajánlhatom eléggé könyvének olvasását; különösen szeretném, ha hatással volna az iskolai nyelvtanokra hogy ezáltal nagy mértékben megkönnyítse a gyermekek számára a hivatalos írásmód nehéz jármát, s egyúttal lejjebb eresztene a korlátot, mely akadályozza az idegent, hogy nyelvünket megismerve, velünk szorosabb érintkezésbe lépjen. Valóban bámulatos, hogy e mai, magát demokratikusnak nevezni szerető korban minden áron fenn akarják tartani ezt a középkori várat, a hova a legtöbben csak nagy nehezen juthatnak be, s melynek nincs más létjogosultsága, mint hogy védi a legigazságtalanabb arisztokracziát, mely azon nyugszik, hogy a belépőt teljesen értéktelen, de babonás tiszteletet élvező titkokba avatják be. Egy idő óta erősen ostromolják e várat, s remélhető, hogy Clédat rendszeres és türelmes ostroma alatt meg is fog dőlni.

Azt azonban nem állítjuk, hogy Clédat megoldotta a helyesírás kérdését, s ő maga is jól ismeri e vállalatnak rendkívüli nehézségeit. A nemzeti írásmód valóban a nyilvános életnek egy formája: minél kényelmesebb, egyszerűbb és világosabb, annál könnyebb a polgároknak egymással s az idegenekkel írásban érintkezni. Szükséges tehát, hogy legalább leglényegesebb pontjaiban egyforma megállapodás jöjjön létre mindazok közt, a kik az illető nyelven írnak. Ez annyira igaz, hogy miután az állam nem tartotta fenn magának a szabályozás jogát, a nemzet önkényt meghódolt az akadémia tekintélye előtt, annál is inkább, mivel ez az írásmód nagyjában megegyezett a közszokással, s mert azt hitték róla, hogy észszerű alapon nyugszik. Azonban sokkal jobb lett volna, ha a helyesírás szabályozását más kezekre bízák. A helyesírás nem ízlés, hanem észszerűség és célszerűség dolga; helyes megállapítása nyelvészek, pedagógusok, üzletemberek és könyvnyomtatók közös tanácskozásának feladata, de semmi esetre sem költőké, regényíróké, vagy akár bölcsészeké és kritikusoké. Furcsa dolog, ha a legnagyobb írók és lángeszű költők avval töltik idejüket, hogy megállapítsák, mikép lehetne legcélszerűbb kapcsolatot hozni létre a hangok s az őket jelölő betűk között, úgy hogy e kapcsolat megfeleljen a világosság követelményeinek, a nélkül hogy feleslegesen szaporítaná a jeleket, s hogy nagyon megrontaná a francia írás hagyományos alakját; valóban nekik egyéb dolguk van. S ha hozzá is fognának, bizonyosan rosszul végeznék, mert nem készültek erre a feladatra, s mert nem ismerik a nehézségeket, a melyekkel jár. De nem is fognak rá vállalkozni. Legnagyobb részük nem törődik vele, sokkal jelentéktelenebbnek tartják a dolgot, hogysem érdemes volna vele foglalkozni; s a kiket érdekel, majdnem mind szenvedélylyel ragaszkodnak a régi írásmódhoz, melyet ismernek s melyben nevelkedtek, s védik is ezt az írásmódot a legkülönbözőbb s

a legcsodálatosabb okokkal és okoskodással, a mi azonban mind a megszokás legyőzhetetlen erejére vezethető vissza. A kérvény, melyet a helyesírás reformja érdekében a tekintélyes férfiak igen nagy száma nyújtott be a francia akadémiahoz, csak ellenségeskedéssel vagy közömbösséggel találkozott, s Gréardnak mérsékelt törekvése is hajótörést fog szenvedni*). Valóban jó szolgálatot tennének a francia akadémának, ha megszabadítanák e súlyos tehertől, melyhez csak véletlenül jutott; hisz ennél sokkal fontosabb és hozzá illőbb feladatokkal kellene foglalkoznia. Az akadémia szótárának csakis az volna a feladata, hogy megállapítsa a helyes kiejtést, a szókincset s a szavak jelentését, valamint használatuk módját bemutatva egyes példamondatokon. A helyesírás megállapítását pedig egy nyelvészekből és a gyakorlati élet embereiből álló csekély számú tagokból álló bizottsághoz kellene utasítani; ezek aztán rövid idő alatt megajándékozhatnák a nemzetet egy alkalmas és célszerű írásmóddal.

Meglehet, hogy az új írásmód elfogadása csak afféle általános forradalom hatása alatt volna lehetséges, a milyen a múlt század végén a métermértéket a régi mértékrendszer helyébe állította. Mert nem tagadhatjuk, hogy egy teljesen új helyesírás elfogadása gyökeres átalakulást követelne: az összes eddigi könyveket el kellene dobni, mert 20 év múlva gyermekeink előtt ép oly olvashatatlanok volnának, mint a XVI. századbéliak a mai francia gyermek előtt; — az összes szótárakat újra át kellene dolgozni, s a szavak alfabetikus sorrendje is teljesen megváltozna; — a tulajdonnevek, melyeknek írásmódja nem változik, új kiejtést vennének fel. Bölcs mérséklettel lehet azonban csökkenteni e nehézségeket, könnyebbé tenni az átmenetet. S egyelőre a leghelyesebb eljárás, ha, mint Clédát teszi, egy kis türelmet és szabadságot kérünk. Ezen irányban haladva bátran, de mérséklettel, elő lehet készíteni a közvéleményt az új intézkedés elfogadására, melynek egyelőre csak veszélyeit és nehézségeit látja, de nem ismeri a hasznát. —

Clédát könyve nemcsak a helyesírás tárgyalása miatt érdemel figyelmet; több más új és kitűnő rész is van benne. A ragozás tárgyalásának módja ép oly világos, mint egyszerű, s nagyon megkönnyítene a tanítást, ha mielőbb bevinnék az iskolába. A mondattani megjegyzések, melyekből nem alakul ugyan teljes mondattan, a mi ily kis terjedelmű kötetben nem is volna lehetséges, telve vannak szellemes és világos magyarázatokkal, s helyén valónak tartom e műben azt az eljárását is, hogy az alaktant és mondattant együttesen tárgyalja, mi által a könyv olvasása vonzóbbá, szabályai könnyebben érthetőkké lettek. Nálunk is

*) Az akadémiahoz benyújtott kérvény ismertetését l. NyKözl. 23. k.

hasznára válna a francia nyelv tanításának, ha az iskolában tekintetbe vennék a nyelv sajátosságainak azt a világos és áttekinthető tárgyalását, mely Clédat könyvét kitünteti.

A másik műben (*Orthographe et grammaire phonétique*) Clédat teljesen szakít a hagyományos helyesírással, s bemutatja a francia nyelv alakтанát úgy, a mint a mai élő nyelvben jelentkezik. E művében az idegenekre van tekintettel, a kik sokkal könnyebben boldogulnának a francia nyelv tanulásával, ha nem kellene éveig vesződniök a helyesírás nehézségeivel. Az idegen nyelv tanulásában ezt a hármas czélt tűzi ki (melyek közül inkább a másodikat tenném első helyre): 1. A tanulónak beszélnie kell az illető nyelven, és pedig minél helyesebben, tehát ismernie kell a nyelvtant, s a szókincsnek egy részét; 2. olvassa és értse meg a helyesírással írt vagy nyomtatott szöveget; 3. tudjon írni úgy, hogy írását meg lehessen érteni. Ezt a hármas czélt sokkal könnyebben elérhetjük, ha phonetikus írással kezdjük a tanítást, s csak később térünk át a hagyományos írásmódra, midőn a tanuló nyelvismerete már kellőleg megerősödött, s ha nem tekintjük olyan nagy bűnnek, ha a magyar tanuló francia dolgozatában helyesírási hibák vannak. A helyesírás nyúge akadályozza a nyelv sikeres tanítását; a tanuló nem ismeri a nyelvtant, mert a helyesírás aprólékosságai elfödik előle magát a nyelvet. Pedig mily egyszerű a francia nyelv alaktana, ha lehántjuk róla a mai írásmód nehéz ruháját! Clédat 63 kis oldalon tárgyalja az egész alaktant, s tárgyalása elég részletes és világos. Valóban felényire szállítanók le a francia nyelv tanításának nehézségeit, ha a kiejtés és nem a helyesírás tanítását tekintenők első és fő czélnek.

BALASSA JÓZSEF.

Latin szófejtés.

Keller Otto: Lateinische Volksetymologie und Verwandtes. Leipzig, Teubner. 1891. X+387. Ára 10 márka.

Keller Otto: Zur lateinischen Sprachgeschichte. Erster Teil. Lateinische Etymologien. Leipzig, Teubner. 1893. VII+196.

Ámbár kissé elkésve, meg kívánunk emlékezni Keller Ottónak két tartalmas szófejtő munkájáról, a nélkül, hogy ismételnők azokat a kifogásokat, melyeket számos külföldi bírálója fölhozott (a bírálatok föl voltak sorolva a mi könyvészeti rovatainkban s az Indg. Forschungen Anzeiger-jában).

A latin népetymológiát tárgyaló érdekes munka, mely Kuun Géza grófnak van ajánlva, két főrésztre oszlik: az első a tulajdonképi latin népetymológiát állítja össze, a másik a jövevényszóknak többnyire nép-

etymológiás átalakításait. Az első főrészben fejtegetett szók jobbára tárgyi csoportokban vannak összegyűjtve: helynevek, személynévek, istennevek, csillagnevek, állatnevek, növénynevek stb. stb. De más szempontok is érvényesülnek ilyen címek alatt: főnevek, melléknévek, névmások, igék stb.; oly szók, melyeknek csak jelentését változtatta meg a népetymologia; régies helyesírás hatásai; ál-összetételek előszókkal; szófelezések; népetymologia útján keletkezett mythosok stb. — Függelékül görög népetymológiák vannak tárgyalva, de többnyire jövevénytörzsek átalakításai, úgy hogy e függelék inkább illett volna a második főrész mellé. — Ez a második főrész a latin jövevénytörzsek az átadó nyelvek szerint csoportosítja: föníciai eredetű szók, görög szók, középeurópai nyelvekből vettek, oszk eredetű szók stb.

Mutatványul fölemlitek egyes példákat, jobbára olyanokat, melyek a magyar szófejtést is érdeklik.

A *patkány* velencei neve *pantegana* és friauli neve *pantiane* (mint Ascoli kifejtette volt) összefügg a 'poczakost' jelentő velencei *pantegan* szóval. Azonban a *pantegana* név s talán már a középlelatinban **panticanus* jóformán csak népetymologia, mely a poczakot jelentő *pantex* szóhoz kapcsolta a patkánynak görög (s kivált újjörög) *ποντικός* nevét. Az utóbbi tulajdonkép *μῶς Ποντικός* 'pontusi egér' volt, hogy a házi egértől megkülönböztessék a későbbi bevándorolt patkányt. (Szintúgy nevezik ezt frank egérnek az irek és német egérnek a cseh népnelv.)

A *vidra* latin *lutra* neve az indg. *udra*-ból K. szerint vagy úgy keletkezett, hogy mintegy *lutor*-nak, mosónak, képzeltek, vagy pedig a görög *ἐνυδρίς* átalakítása, mely maga is a népetymológiával tette 'vizbeli' állattá az *udra*-t.

A *páva* latin *pavo* neve a görög *παῶς*-ból K. szerint hangutánzással lett, mert a pávának rikácsolását így mondták: *paupulare*.

A *mandula* latin neve *amandola*, *amandula*, a görög *ἀμυγδάλη*-ből lett, úgy, hogy *amandus*-ra és talán a megevést jelentő *mandere* igére gondoltak.

Az *oleum* 'olaj' szó a görög *ἐλαιον*-ból lett. A szókezdő *o* hangot K. abból magyarázza, hogy az ókorban annyira kedvelt illatos olajok nevéhez könnyen fűződött az *olēre* 'illatozás' képzete. — Viszont K. könyve óta jelent meg Seymour Conway értekezése a latin *d > l* hangváltozásról (Indg F. 2:165), melyben az van fejtegetve, hogy az *odor* mellett fölteendő régi **odēre* ige helyett a latinok épen az *oleum*, *olea* kedveért vehették át a szabín *olēre* alakot. Melyiknek van igaza? Alkalmassint az angolnak; akkor vagy a szabínban történt meg a K. fölvette népetymologia, vagy pedig tisztán hangtani úton lett az *el*-ből *ol*-a latinban.

A narancs neve a középlatinban **arantium*-ból (vö. ol. *arancia*, keleti nyelvekben *nārenṣ* stb. < ind *nāgaraṅga*) *aurantium*-má lett, nyilván az *aurum*-ra emlékeztető színe miatt. Így a fr. *orange* : or ; vö. *Goldorange* Goethénél.

A cukor neve, a görög *σάχαρον*, a vulgáris latinságban *sub*-bal való állószetetéllé lett : *succarum*. (Innen kapta aztán más népetymológiával a *sucus* ,nedv' szó a kettős *c-t* : *succus*.)

A rákbetegség latin *cancer* neve a főtt rákra emlékeztető vörös szín miatt lett a görög *γάγγραινα*-ból.

Érdekes a *lekvár* szó története. Ez a latin *electuarium*-ból lett, ez pedig a görög *ἐκλεικτρον*-ból, mely tkp. a. m. ,kiszörpölni való'. A latin nyelvérzék az *electum* ,válogatott' szóhoz kapcsolta s *electuarium* főnevet képezett belőle, mint *sanctum* : *sanctuarium*. (A németben a népies *lequar-on* kívül még *latwerge* is lett belőle.)

Kedves népetymologia, hogy a szerelmi csóknak *savium* nevéből a klasszikus kor után *suavium* lett, nyilván a *svavis* szó belevegyítésével.

A görög *κόλιξ* ,kehely' szó alkalmasint azért lett a latinban *calix*, mert a virágkehelynek g. *χάλυξ* nevével zavarták össze.

Similago és *simila* (> *zsemlye*) ,finom búzaliszt' a g. *σεμίδαλις*-ből K. szerint a *similis* és *farrago* hatása alatt fejlődött.

Placenta (> *palacsinta*) = *πλαχόεντα* (a *πλαχόεις*, *πλαχοῦς* ,lepény' szó tárgyesete) — a *placens* (-tem) szó kedvéért, mintegy ,tetsző'.

Az újlatin *baccalaureus*, mely ,babér-bogyó birtokosát' látszik jelenteni, eredetileg *vaccalarius* volt s a nagyobb hűbéres jószág birtokosát jelentette.

A *katakomba*, *catacumba*, a *cumbere* ,feküdni, pihenni' szó hatása alatt keletkezhettek a g. *katatymbe*-ből.

Νεχρομαντεία tkp. halottidézés : ebből a középlatinban *nicromantia*, *nigromantia* (melyből közvetve a m. *garaboncza*), mintegy ,fekete mesterség', vö. ném. *schwarzkunst*.

Caritas h. *charitas*-t azért írtak a késő latinságban, mert a görög *χάρις*-ra gondoltak.

Redivivus csak a késő latinságban jelent föltámadtat, mintha *red + vivere* volna az etymonja, pedig eredetileg *reduvívus* volt s régít, ócskát, (uraságoktól) levetettet jelentett, mert **reduere* szolgált neki alapul. (Vö. *reduviae*, a kigyó levedlett bőre, az üres csigahéj stb.)

Európa sémi eredetű név s összefügg a héber 'ereb szóval : tkp. nyugatot jelent. A görög népetymologia úgy alakította, hogy mintegy a ,messzeterjedő' partvidéket jelenti.

Igen elmésen magyarázta K. a *kameleon* nevét, mely görög népety-

mológiával földi oroszlánt látszik jelenteni (*γαμαι-λέων*). Alapja a sémi *gamal* 'teve' szó, s a végében az arab *-un* kicsinyítő képző lappang, úgy hogy tkp. 'tevécske', mert púpja van, mint a tevének.

Zoroaster, *Ζωροάστρης*, görög hangalakja szerint a. m. tiszta csil-lag (*ζωρός ἀστήρ*), holott tkp. *Zarathuštra*, 'arany teve'.

A *datolya* neve, a görög *δάκτυλος* ujjat jelent, mert a datolyapálma levelei a kinyújtott ujjakhoz hasonlíthatók; de tkp. = arab *dakhl* 'dato-lyapálma' (alapjelentése 'ingó'). — S K. szerint a *pálma* latin neve is úgy lett egy föltehető sémi **padmar*, **tadmar* (héber *tamar*) szóból, hogy a leveleket tenyérhez hasonlították: lat. *palma* 'tenyér'. Vö. *Pul-myra* = *Tadmor*, 'pálmák' városa.

A könyvben elszórva igen érdekes példákat találunk a szó k o m b i n á l á s r a s ez által való szóképzésre (l. Szókombinálás és szóképzés NyK. 24. k.), s csodálom, hogy éppen ezeket nem állította össze a szerző ott, a hol a népetymologia szóképzéséről szól. A görög *ἀστερίας*-ból *astur* 'súlyom' lett a *voltur* 'keselyű' mintájára. A *περιουρίς*, *περιουρίς* kácsanéből *cercedula*, *querquedula* lett a *ficedula*, *monedula* madárne-vek példájára. A *cimussa* szó, mely a görög *φιμόδιον*-ból való, a szónévet a rokon jelentésű *cerussa*-ból vette (elejére a *Cimolia creta* volt hatással, l. K. másik könyvét 146.). A hüvelykujjak latin nevei közül *allus* v. *hal-lus*-ból *allex* lett a *pollex* kedvéért (mely *polliceo*-ból származik s tkp. 'előcsaló'). Így *σεμιδαλῆς* > *similago* : *farrago*, l. fönt. *λαμπτήρ* (acc. *λαμπτήρα*) > *lanterna* és *laterna* : *lucerna*. *τροχάλια* > *troclea* : *coclea*.

A népetymológiákhoz pótlásokat s újabb adalékokat foglal magá-ban a másik könyvnek utórésze. Ezekből már csak néhányat emelek ki.

Pomerium tkp. **pos-moerium*, 'a város fala mögötti tér', de a kö-zépkorban igen gyakran használták a hasonló hangzású *pomarium* 'gyü-mölcsös kert' szó értelmében, mintha *pomus* származéka lett volna.

A görög *τοχογλύφος*, 'uzsorás' szót tréfásan *tocullio*-vá alakították a *curculio* mintájára, mert az uzsorás és a gabnaféreg legnagyobb ellen-ségei a gazdának.

Nem helyeselhető a *nonne* magyarázata, melyben a szerző szerint nem lehet két tagadás, tehát eredetileg *numne* lett volna, aztán *nunne* s népetymológiával *nonne*. De hiszen a *nonne* szó akkor keletkez-hetett, mikor a kérdő *ne* már rég elvesztette tagadó jelentését s csak annyi volt, mint a magyar *-e*, tehát *nonne* = *nem-e*.

Quisquis és *quidquid* közül K. szerint az első csak a második ana-lógiájára keletkezett, a második pedig nem egyazon *quid*-nek kettőzte-tése ('keine mir bekannte Sprache hat eine ähnliche Zusammensetzung, wie *quisquis* oder *quidquid*'), hanem az utótag az oszk *pid*-hez hasonló, mely a. m. a latin *que* ilyenekben : *quisque*; 'statt *quisquis* hätte man

eigentlich bilden sollen *quisquid.*» — Ezt az egész okoskodást megczáfolhatjuk a mi *kiki* szavunkkal, mely épen személyre mutat. De az indg. nyelvekben is vannak ilyen ősrégi kettőztetések; Delbrück (Vergl. Synt. 1: 515.) azt mondja: «*quisquis* entspricht einem uralten Typus», s idéz egyes árja példákat (513) és egy görög példát (520).

A könyvnek többi részében is sok érdekes szófejtés van. Ezek közül már csak egyet említek: *sesqui* K. találó magyarázata szerint **se-misque*, és fél' vagyis, még a másodiknak is fele'; vö. m. *más-fél* (*harmad-fél* stb.) és ném. *andert-halb*.

Még egyet említek, a mi folklóristáink figyelmére méltó. Ilyen cím alatt: «Einiges über römische und griechische Menschenopfer, I. Argei» arról az igen elterjedt s a Kőmives Kelemenben is szereplő babonáról szól, hogy új épületekbe, várfalakba embert falaztak (Lat. Volkset. 331). Ehhez aztán a másik könyvben egy függelék van (170), melyben Kuun Géza gróftól is vannak adalékok, a többi közt egy idevágó közlemény Asbóth Jánosnak «Bosznia és Herzegovina» cz. könyvéből.

SIMONYI ZSIGMOND.

A finn nyelvészet története.

Finnországban nemrég összeálltak a legjelesebb tudósok és művészek oly szándékkal, hogy hazájuk ismertetésére egy könyvet szerkeszsenek, olyan formát minő nálunk az «Osztrák-Magyar Monarchia». A vállalkozás eredménye egy pompás kiállítás, diszesen illusztrált munka, mely először finn, aztán francia s német nyelven már megjelent; az angol kiadás készülöben van. Előttünk a német kiadás van; címe: «Finland im 19-ten Jahrhundert», (Helsingfors 1894. 4-r. 405 l.), kiadója L. Meckelin. A finn nyelvészetről E. N. Setälä írt benne. Az adatok nagyjában nálunk is ismeretesek, kivált mióta Setälä részletesen ismertette ezen folyóirat 23. kötetében a finn nyelvtanok történetét s e sorok írója ugyancsak Setälä egy munkája nyomán bőven írt a finn-ugor nyelvészet kezdeteiről. Mindamellet nem lesz talán érdektelen, ha rövid áttekintést nyújtunk a finn nyelvészet nevezetesebb törekvéseiről, mellőzve a finn nyelvtani irodalmat s csupán a nevezetesebb jelenségekre, valamint az ugor nyelvekre szorítkozva.

Mint sok egyebütt, a nyelvészet terén is Porthan (Henrik Gabriel, 1739—1804), «a finn történetírás atyja», volt a kezdeményező. Róla már megemlékeztünk a f. e. ismertetésben, s elég lesz újra megemlétenünk, hogy nemcsak a finn nyelvtannal, szótárírással, népköltéssel, mythológiával stb. foglalkozott, hanem már a rokon nyelveket is tanulmányozta.

Egész rendszeresen azonban csak Sjögren (Anders Johan, 1794—1855), egy szegény cipész fia, kutatta tudományunkat. A híres dán nyelvész, Rask ösztönzésére, a kinek a közbenjárásával írta meg Renvall is nevezetes finn-latin szótárát, (*Lexicon Linguae fennicae*), czéljával az oroszországi ugor népek tanulmányozását tűzte ki magának. Azért is élete java részét hazáján kívül, Oroszországban töltötte, a hol 1824—1828-ban első nagy utazását tette az ugor népek közt. Visszatérve, a pétervári akadémia tagjává választotta, s mint ilyen Pétervárott tartózkodott állandóan, a honnan még több ízben tett tudományos utazásokat. Művei, a melyek ugor néprajzi, nyelvészeti, földrajzi s történelmi tartalmúak, 1861-ben jelentek meg összegyűjtve *Johan Andreas Sjögrens sammlte Schrften* cz. a.

Azonban a finn-ugor nyelvészetnek Finnországban igazi megalapítója Castrén (Matthias Alexander), sz. 1813, decz. 2., atyja pap volt. Ép egyetemi tanulmányait fejezte be Castrén, midőn megjelent Lönnot kiadásában a Kalevala (1836-ban). Castrén első feladatául azt tűzte ki, hogy a nagy eposzt svéd nyelvre lefordítja, a mit nemsokára jelesen végre is hajtott. Hogy pedig bővebb, különösen mythologiai adatokat gyűjthessen a Kalevala magyarázatához, 1838—9-ben nagyobb utazást tett Laplandban s orosz Kareliában. Első műve: *De affinitate declinationum in lingua fennica, esthonica et lapponica* (1839). Két évvel utóbb (1841-ben) ismét útnak indult, először Lönnot társágában ismét Laplandba s keleti Oroszországba. Utóbb maga folytatta útját beljebb kelet felé a szamojédek s zürjének közé, de 1843-ban súlyos betegsége miatt kénytelen volt visszatérni. Ekkor adta ki zürjén s eseremis nyelvű tanait latin nyelven. Már 1845-ben ismét s sokkal fáradtságosabb útra indult Szibériába, a hol négy álló évig tartózkodott, miközben a szamojéd, mongol, tunguz, tatár s osztják nyelvek tanulmányozásával foglalkozott. Visszatérve 1837-ben egyetemi tanárrá lett, de a sok fárasztó utazás s a rettenetes nélkülözések annyira aláásták egészségét, hogy már 1852 máj. 7-én meghalt tudóvsz következtében. Munkái halála után jelentek meg svéd s német nyelven, utóbbi *Nordische Reisen und Forschungen* I—XII. czímen. Valami nevezetesebb tudományos eredményeket nem köszönhetünk ugyan neki, de páratlan s önfeláldozó buzgalma mindenkor példa gyanánt fog tündökölni. Legtökéletesebb kutatásokat a szamojéd nyelvben végzett.

Csak röviden akarunk megemlékezni Lönnot-ról, a kit országvilág különben is ismer. Nyelvészeti legnevezetesebb műve a nagy finn-svéd szótár, de még ezen kívül is említésre méltók értekezései: *Bidrag till finska språkets grammatik* (Suomi 1841—2), korához képest igen nevezetes; *Über den Enare-lappischen Dialekt; Om det nordtschudiska*

práket s még egy tanulmánya a finn névszóról s igéről, a mely az általa szerkesztett *Mehiläinen* cz. folyóiratban jelent meg.

Lönnrot utódja egyetemi tanszékén *Ahlqvist* (Ágoston 1826—1889) volt, nemcsak mint nyelvész jeles, hanem hazájának egyik legkiválóbb ünnepelt költője. Nagy utazásokat tett az észtek, vepszek, utóbb a mordvin, cseremis, vogul s osztják népek között. Utazásáról érdekes könyvet írt *Muistelmia matkoilta Venäjällä* és *Unter den Wogulen und Ostjaken* cz. Tudományos művei: *Wotisk grammatik* etc. (1856); *Viron nykyisem mästä kirjallisuudesta* (Újabb észti irodalom, Suomi 1855.); *Anteckningar i nordtschudiskan* (1861); *Versuch einer mokscha-mordvinischen Grammatik* etc. (1861); *Über die Sprache der Nord-Ostjaken I.* s halála után jelentek meg: *Wogulisches Wörterverzeichnis* s *Wogulische Sprachstudien*.

A finn nyelvre vonatkozó művei: *Suomalainen runous-oppi* kielelíseltä kannalta (finn verstan 1863); *Suomen kielen rakennus* (a finn nyelv rendszere 1877). Kiadta továbbá a *Kieletär* cz. nyelvészeti folyóiratot, melynek igen nagy volt akkoriban (1871) a hatása.

Általánosan ismert munkája végre *Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen*, 1875, mely számos jelességei mellett is számos merész okoskodásban bővelkedik. Foglalkozott továbbá a Kalevalával is.

Előzőihez képest *Ahlqvist* munkásságában rendkívüli haladás mutatkozik; mindamellett a ki ismeri, mily rendkívüli változás történt az utolsó évtizedben a nyelvészeti módszer dolgában, nem fog csudálkozni, hogy ma már nagyrészt elavult a felfogása, s hogy gyűjtései, fonetikailag kivált, szintén sokban megbízhatatlanok.

Ahlqvist-tal együtt működött *J. Krohn* (1835—1888). Finnországban ő a *folklore* tudományos művelésének a megalapítója, a minék fényes tanúsága a finn-ugor népek mythológiáját tárgyaló jelentékeny műve, a mely azonban csak halála után 1893-ban jelenhetett meg, fia Károly kiadásában. Azonkívül legjelesebb műve *A finn irodalom története* (*Suomalaisen Kirjallisuuden historia*, 1885), a melyből azonban csak az első kötetet adhatta ki, a melyben pusztán csak a Kalevalával foglalkozik.

Ezek voltak a régi gárdának legjelesebb s legkiválóbb tagjai. Már mellettük is sokan működtek, de munkásságuk legnevezetesebb eredménye az a pezsgő élet, mely újabban a nyelvészet terén Finnországban fellendült. Sokkal több a munkás most, mint azelőtt volt, és sokkal rendszeresebb, módszeresebb a munka, helyesebb a munkafelosztás aránya, mint hajdanta. A nyelvészeti tudományos központ most a *finn-ugor társaság*, a melynek munkásságáról már ezen folyóiratban s a *Budap.* Szemlében is közöltem értesítést, egyuttal a legújabb

mozgalmakról is tájékoztatva, a melyek közt a különféle ugor nyelvek; alapos tanulmányozása a legfontosabb.

Önálló s említésre méltó munkák, a melyek nem a finn-ugor társaság folyóiratában s kiadványai közt jelentek meg, a következők: O. Blomstedt: Halotti beszéd etc. 1869; O. Donner: Vergleichendes Wörterbuch der finnischen-ugrischen Sprachen (1874—1888) és Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugr. Sprachen; A. Genetz: Suomen kielen partikkeli-muodot; Kola-Lappisches Wörterbuch (ennek szövege megjelent a Nyelvtudományi Közleményekben is); Lautphysiologische Einführung in das Studium der westfinnischen Sprachen (1877); Versuch einer karelischen Lautlehre; — iskolai nyelvtana is nagyon el van terjedve. (Ezuttal megemlíthetjük, hogy a finn mondat-tant Koskinen, Korander, Jahnsson, s legutóbb Setälä dolgozták fel); E. N. Setälä: Zur Geschichte der Tempus- und Modus-stammbildung etc. (1887) és Yhteis-suomalainen äännehistoria (finn hangtörténet).

Már többször említettem, mily rendszeresen folytatják a finn irodalmi társaság vezetése alatt a nyelvjárások tanulmányozását, még pedig oly nagy eredménynyel, mint tán sehol másutt. Majdnem valamennyi a *Suomi*-ban, a társaság évkönyveiben jelent meg.

Helyesen s szépen mondja Setälä: «Hazánkban a tudomány a finn nyelvészeti terén fejtette ki eddigelé a legeredetibb s legönállóbb munkásságát, s az eddigi eredményekből bizvást reményt meríthetünk, hogy jövőben is gyümölcsözőleg fog működni mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi tudomány javára.»

SZILASI MÓRICZ.

Kisebb közlések.

A vogul «isten nyila» (*tårēm-nāl*) kifejezést nem találja meg R. Prikkel Marián az eddig kiadott vogul népköltési gyűjtesekben, ezért ellenére egyenes világos közlésemnek ép oly merészséggel, mint nagyhamarosán kész az ítélettel, hogy «módfelett kétséges», «ha egyáltalán divik-e a vogulban ezen elnevezés» (l. fönt 187—188 ll.). Hát mindenesetre jogos módja a kritikának a csalással és szándékos félrevezetéssel való gyanúsítás is, de a ki ezekkel előáll, annak föltétlenül bizonyítania is kell tudnia (jelen esetben különösen azt, hogy én szoktam egyébkor is a magyarral való egyeztetés kedvéért adatokat gyártani); mert különben eljárása

merő rágalmazás színét viseli, mely azon gyanút költi, mintha czélja a «semper aliquid haeret» reményével függne össze. Nem nagyon hajtja ugyan malmomra a vizet, de nem resteltem mégsem ez alkalommal tudomásra hozni, hogy hasonló megjegyzés érte már egy másik vogul nyelvi közlésemet is, ha nem is irodalmilag, de élő szóval. Midőn t. i. az *eper* szó magyarázatánál a vogul *äpëréx, äpërx* «földi eper» alakokra hivatkoztam (Nyr. 23, 1.), egyik előkelő nyelvészünk annyira hatása alatt állott a megszokott s többször emlegetett *erdbeere*-féle hasonlításnak, hogy kétséggel fogadta közléseim hitelességét. Ekkor véletlenül segítségemre jött Ahlquistnak Helsingforsban kiadott vogul nyelvészeti hagyatéka, melyben szintén előkerült e szó: «*äprex* erdbeere». Most is szerencsémre van módomban hivatkozni a megboldogult jó Ahlquistra, kinek osztják szótárában (mely jóval az én vogul tanulmányutam előtt jelent meg) megvan ezen adat: «*pai-nól* (gewater-*pfeil*) donnerkeil» («*pai* wolke, gewitter»), melyből látható, hogy a «mennykő»-nek «nyíl»-féle apperceptiója nem idegen az uralvidéki rokon népeknél sem. Miután pedig kritikus uram gyanuba veszi, hogy becsületes, igaz jószág-e adatom, közlöm vele, hogy honnan szereztem. A *tārēm-nāl* följegyzés felsőlozvai szótári jegyzeteim közül fordul elő (6. iv, a) még pedig Reguly ezen följegyzéséhez fűződve: «*tull-sangh* mennykő», melyet a közlő ekkép javított ki: «*tārēm-nāl pats*» («isten *nyila* esett»), vagy «*tārēm-sańkw pats*» («isten *éke* esett»; v. ö. ném. *donner-keil**). Ezen kívül megvan a tavadai vogulban «*tārēm-nāl* громовая стрѣла (mennykő)», kézirati jegyzeteimben (12. iv d) ezen két példával igazolva: «*tārēm-nēl il-ālus* громовая стрѣла ero ударила (megölte a mennykő)» és «*ti jiw tārēm-nēlnē il-khaś-khus* гр. стр. лисину разменяла (ezt a fát széthatította a mennykő)». Ugyane nyelvjárásban: «*tārēm-nēl* «meteor». Ha R. P. M. egyéb vogul nyelvi közléseimet hitelt érdemlőre, azt ezen adattól sincs alapja megvonni; mert valóban nem ez az egyedüli, melyből a magyar nyelv tényeire világosság háramlik s mind az ilyet talán még sem költhettem.

MUNKÁCSI BERNÁT.

* Igen tanulságos Ahlquistnak e szóra vonatkozó följegyzése: «*tārēm-sańku* altertümliche steinerne axť», melyből az tetszik ki, hogy a nép a köfesz-leleteket mennykőnek tekinti. — A magy. «mennykő» kifejezés hasonmása a középlozvai (s egyéb déli vogul nyelvjárásokban is előkerülő) *tārēm-sańkw-čwutēs* (Regulynál: *tarom sanga äxtš*) kifejezés, melyben *čwutēs* = ÉV. *äwutēs* «kő». A votjakban is *in-kolli, in-küllē* «mennykő», melyben *kolli, küllē* «kavics, kövecske».

Néhány műveltségi szó eredetéhez. Borovszky Samu «Német kölcsönszói» közül (l. NyK. 24. k.*) mint ilyenek elejtendők: *eke*, mely = csuvas *aga* «eke» szabályos hangmegfeleléssel | *fejér*, *fehér*, l. MUGSz. | *harang* = mong. *χaraŋγa* «hangoztató ércz-medencze» (l. Budenz: NyK. XX, 153.) | *kanta* («ófném. *channa* és *canneta*, *chanta*, kfn. *kane*, *kante*); de ezzel szemben v. ö. mong. *khondara* «ein schälchen, eine kleine trinkschale» (Schmidt 162) s magashangú alakban: *köndük* «wasserkanne» (Pavet de Court. után Zenker). Megjegyzendő, hogy a *kancsó*, *korsó* és *tömlő* szók is török-mongol eredetűek. | *kert* = éjsz. vog. *kärtü*, osztj. *karta* stb. (l. Ethnogr. V, 172. l.) | *lyuk*, *lik*: eredeti szó (l. MUGSz.) | *mese* = vog. *oqmélés*, *amís* «találás mese» stb.; l. Ethnogr. IV, 254. l. | *méz*: közugor iráni eredetű szó; l. Ethnogr. V, 136. | *tündér*: eredeti szó (l. Ethnogr. V, 103. l.).

irha: ófn. *irah*, *iroh*, *ireh*, kfn. *irch*, *ërch* «bock, leder»; «davon: weissgegerbtes leder überhaupt». — Miklosich szerint magy. *irha* = cseh *jircha*, ujszlov. *irha*, *jerh*, lengy. kisorosz *ircha*, orosz *ircha*, *irga*, szerb *ira*, rum. *erhü* «gegerbter schaf- od. bockfell, weissleder aus dem d.: ahd. *irah*, mhd. *irch*, *ërch* bock, bocksleder, weissgegerbtes leder: lat. *hircus*) (Etym. Wb. 96.). Ámde a magy. *irha* alakkal szabályszerűen egyeznek a csuvas *šurγaγ* «zartes häutchen, zwerchfell (непенюшка)», kazáni tatár *žarγak* (e h. *jargak*) «sämischleder (замша)» (Budag. II, 325), jakut *sari* «gegerbte renntierhaut», csagat. *jaryak* «haarloses fell (мыџа безъ шерсти)», kirgiz *žarγak*, *žarγak* «börkafatán» (Budag. u. o.) szavak is. Minő itt az alakok viszonylása? Legkevésbé valószínű a magy. *irhá*-nak német eredete; másrésről bizonyos, hogy a magy. *irha* (hasonlóan a *lapú vidra*, *viza* stb. szók eseteihez) a szláv alakokon kívül a török *jaryak*-nak is kifogástalanul szabályos megfelelője (v. ö. magyar *ír-* és köztörök *jaz-*) s hogy ez utóbbi a szláv alakokból nem magyarázható. A kérdés megítélésénél figyelembe jött, hogy a bőrripar terén vannak más kifejezéseink is a törökségből u. m. *szirony*, *szücs*, *saru*, *csizma*, *iplik* (u. o. XX, 474.) Perzsa-török szók: *szattyán* (oszm. *saytian*) *csiriz* (oszm. *čiriš* «eine art kleister»). Ugy látszik török eredetű az európai *chagrin* szó is. L. Dietz 4. kiad. 541 (v. ö. oszm. *sagri*, tatár *sawré*, kirg. *sauri*, «juh-, számbőr, zsagré» Budag. I, 614.; a mongol-mandsuban is van *sarin*, «chagrin».)

MUNKÁCSI BERNÁT.

Egyenest. Ennek a határozó szónak elemei nem világosak. Felismerjük benne — de már nem is nyelvérzékünkkel — az *egy* számnévet, fel az *-es* képzős melléknévet és ennek *-t* ragját, de az *-en* elemről nehéz

* Vö. az itt mondottakhoz Szarvas G.-nak időközben megjelent bírálatát Nyr. 23. k.

számot adni s még nehezebb megmagyarázni, hogy mint került össze az -es képzővel. Én azt hiszem, az -en elemnek a szó különböző jelentései-ben különböző eredete van.

Először az *irányt* jelentő *egyenes* szó, tehát a czímbeli határozószó az *egyedül* jelentésű **egyen* szóból keletkezett, mely a *ketten*, *hármán* stb. számnemeknek volt párja, s mely összetételekben meg is található a NySz.-ban: *Mynd eejgyen* el karhoznank (ÉrsC.) és: *eggyen-eggyen*. Sőt magában is előfordul az *eggyen* szó nyelvtanból és 1808-ból való szótárból idézve, «egyenként» jelentéssel. Épen mostanában rábukkantam a népnyelvben is. Egy nagy-szalontai asszonytól hallottam ezt a mondatot: *Mink meg se kóstoltuk eggyen se*, s utána járva, hogy valóban ismerős-e Szalontán ez az alak, arról értesültem, hogy ha nem általános is, de némelykor használják, pl. (így mondták): *eggyen sem voltunk betegek*. — Ebből az *eggyen*-ből úgy lett *egyenes*, mint *magán*-ból *magános*, *egyedül*-ből *egyedüles* CzF. és valamint a *magános* melléknév meggyökerezése óta az -an ragot ismételnünk kell, ha határozóul használjuk a szót: *magánosan*, úgy kellett az *egyenes* szót is -en, vagy -t raggal ellátni: *egyenest*, *egyenesen* = *egyedül*. Tisztán ez az «egyedül való» jelentés van meg a NySz. következő példáiban: «3. (simplex; einfach). Mikor à kösségnece öszve kel gyűlni, egyenesen trombitalyanac: simplex tubarum clangor erit (Helt. Bibl.) Czac egyenest kűrtöllyetec (Kár. Bibl.)» Az átmenetet az *egyedül*-ből az *irányjelentésre* az az észjárás mutatja meg, mely épen az *egyedül* használatában ismétlődik, hogy t. i. az *egyedül*-t «csak», «csupán», «közvetlenül» jelentésben használjuk: «egyedül a városba megyek» = csak a városba, se jobbra, se balra le nem térek. Ugyanígy használjuk az *egyenest* szót:

Mondjad neki Márton, ím ezt ízenem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézussa kezében kész a kegyelem,
Egyenest oda fog folyamodni.

Czuczor.

Tehát: *egyedül* oda, csak oda, vagyis: közvetlenül oda. Vagy a régiségben: Az *linea* alá *igyenesen* az *többi* alá *írd* (Helt. Aritm.) *Ti* rollatok szoll *egyenesen* (Matkó: BCsák). *Affe*le *magva* *szakat* *joszag* *igyenessen* az *fejedelmet* *nezne* (Ver. Verb.). — Ebből az «*egyenes út*», («*egyenesen* *vivő út* *szél*») úgy származik le, mint az «*egészséges ember*»-ből az «*egészséges gyümölcs*».

Az *egyenes* vonalból származik az *egyenes* lap, «*planus*, *aequus*» (NySz. 2. és 4.) jelentése, de az *egyenlőséget* «*aequalis*, *gleich*» fogalmát jelentő *egyenes*-ben (NySz. 5.) a melléknemek -an, -en (*fehéren szépen*) ragját kell látnunk, mintha e helyett *egyformán*, *egy módon* szintén azt mondták volna *egyen*, s akkor ebből az *egyen-es* a. m. *egyformán való*, *egyforma*, pl. *téged à földdel egyenessé tesznc* (Zvon. Postill.). Nyel-

vünk cselekedetünkel egyenes légyen (u. az). Az égézz keñyr ő kézékben keeth égenes resre walek (PeerC). Ugyanez az **egyen* szolgál az *egyenlő*, *egyenetlen*, *egyenget* szók tövéül.

Végre jelent az *egyes* annyit is, hogy *egyertető*, «concors, einträchtig» (NySz. 6.): attafiaúal *igenős* (Guary C.). Ez már a helyet jelentő -n ragból van képezve, mintha az *egyhelyt*, *együtt* határozót így is kifejeznők *eggyen*, s ebből ép úgy alkották az *egyes*-t, mint az *együtt*-től ujabban az *együttes*-t. Ebből a töből származnak a *meg egyenesedik*, *meg egyenesül* = (egyességre jut), *egyemben* (együtt, egyúttal) szók.

Az *egyenest* határozószó töve tehát három *egyenlő* alaku szót leplez, melyek azonban különböző értelműek, mert számnévi (-an), melléknévi (-an) és helyjelentő (-on), ragból származnak. Hogy a nyelvérzék nem érzi már a töben az *egy* számnevet, azt mutatja az alak megváltozása (*igenyes* stb.).

KALMÁR ELEK.

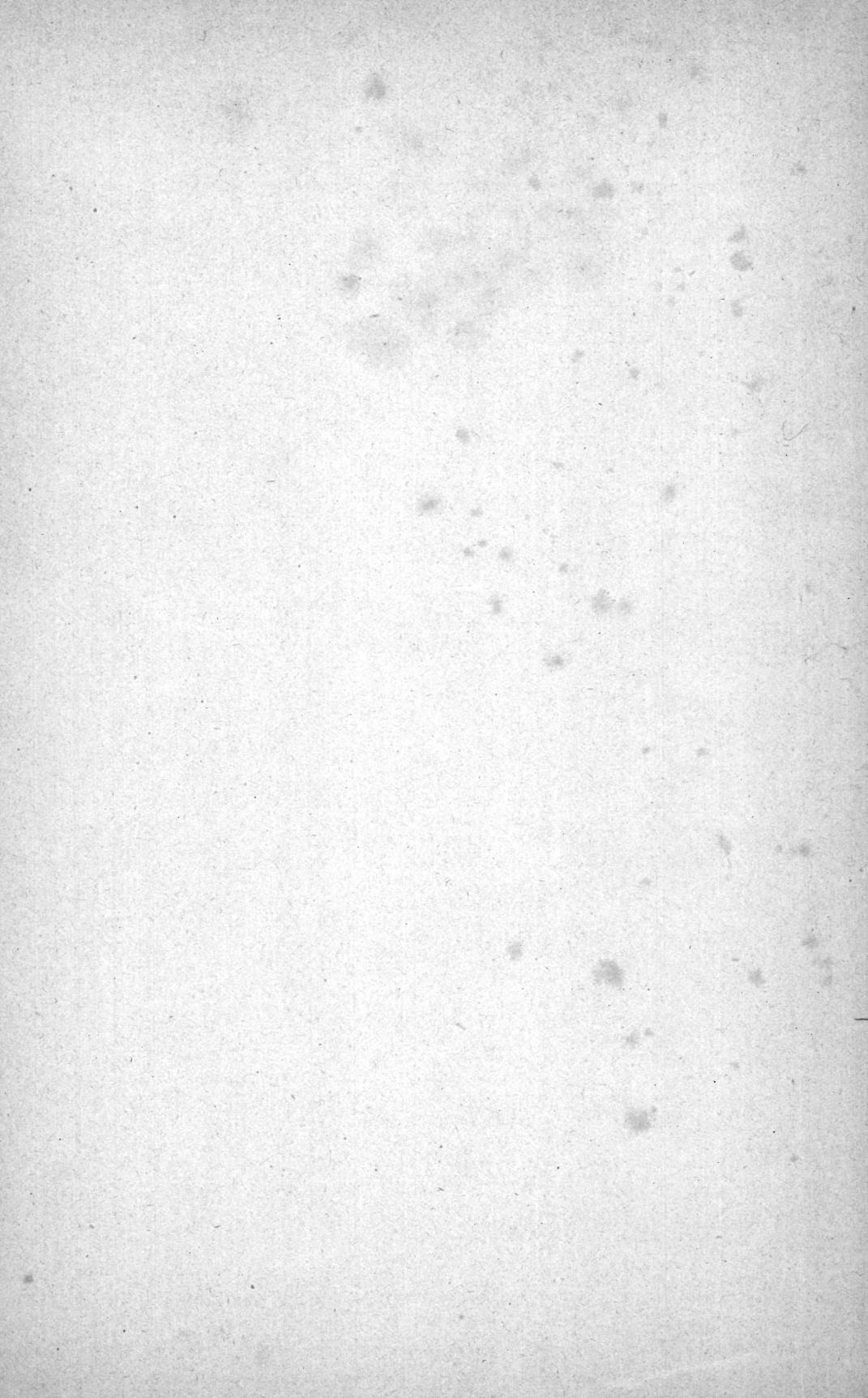
*. **Vörösmarty mint nyelvész.** Irta Kiss Ernő dr. (A váci főgimnásium értesítőjében.) A bevezetésben azt az örvendetes ígéretet olvassuk, hogy a szerző nemsokára Vörösmartynak, a magyar nyelv egyik legnagyobb művészenek, összes munkáit föl fogja dolgozni nyelvészeti szempontból. Egyelőre magának Vörösmartynak a nyelvről való nézeteit és értekezéseit ismerteti, ámbár «az így nyert kép csak egyoldalú s nem is fényesebb képe lesz V.-nak.» A bevezetésben megemlíti, hogy V. az Athæumban közölt szóbírálatokon s az *Ypszilon háború* című drámai tréfán kívül voltaképpen csak négy nyelvi értekezést írt, ezek közt egyet a magyar nyelv eredetéről s egyet az összetett mássalhangzók «egyszerítéséről.» Azonfölül élénk részt vett az Akadémia nyelvtudományi munkásságában, ő dolgozta ki a *m. helyesírás és szórágasztás* szabályait (1832) s többekkel együtt szerkesztette az Akadémia *M. és német zsebszótárát* (1838), írt továbbá németek számára egy *m. nyelvtant* (1832). — A II. szakaszban *V. mint neologus* van jellemezve, nem csak elvi nyilatkozatai idézésével, hanem költői munkáiból vett számos példával, melyek azt mutatják, hogy V. majdnem kizárólag a régi és vidéki kifejezések fölvételével s mesteri alkalmazásával gazdagította az irodalmat. Ő maga kevés új szót alkotott; ezek közt nevezetes a *szivar*. Helmeczi szócsonkításait metsző gúnynyal ostromozza:

Baltával jött fel Pindus tetejére Metőfi:

Vajjon hány szónak szegte ma bárdja nyakát?

— III. *A megvitatott kérdések.* Itt az Ypszilon-háború van ismertetve, továbbá a mássalhangzók egyszerűsítését célzó érdekes javaslat (V. természetesen az egyszerű *c* mellett is kardoskodott), végre az ikes igékről szóló fejtegetése. Erről szólásban a szerző nem említi az erdélyi Bőjthinek, Révai példaadójának, az ikes igékről vallott nézeteit, melyeket legújabbán Beöthy Zs. irodalomtörténetében ismertettem. — A tartalmás értekezésnek utolsó szakasza ezt a címet viseli: *Vörösmarty, a délibábos*. Itt V.-nak szófejtegető módszere van ismertetve.

SIMONYI ZSIGMOND.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: Magyar hangtan és alaktan.

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marcibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára fűzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmlékek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

HUSZONÖTÖDIK KÖTET.

AZ I—XXV. KÖTETHEZ VALÓ TARTALOMJEGYZÉKKEL, TÁRGYMUTATÓVAL
ÉS SZÓJEGYZÉKEKKEL.

Ára 1 frt.

BUDAPEST, 1895.

TARTALOM.

<i>Munkácsi Bernát.</i> Iráni elemek finn-ugor nyelvekben	377
<i>Szilasi Móricz.</i> Vogul szójegyzék	388
<i>Ásbóth Oszkár.</i> Ó-szlóven, új-szlóven	442
<i>Szamota István.</i> Szalkay László magyar glosszái	452

Ismertetések és bírálatok.

<i>Ásbóth Oszkár.</i> Archiv für slavische Philologie	460
<i>Melich János.</i> Az erdélyi szászság magyar jövevényei. (Dr. Julius Jacobi: Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen)	469

Kisebb közlések.

Zsarol. <i>Melich János.</i>	387
Pérszél. <i>Melich János.</i>	441
A <i>tárgm-nál</i> szóhoz. <i>R. Prikel Marián</i>	472

Tartalomjegyzék a Ny. K. I—XXV. évfolyamához	473
Tárgymutató	484
Szómutatók	501

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz tóből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.

Iráni elemek finn-ugor nyelvekben.

Rövid idővel azon közlemények előtt, melyekkel a magyar s vele rokon nyelveknek iráni elemeire s a bennük foglalt kiválóan becses nyelvészet-, műveltség- és őstörténeti tanulságokra igyekeztem újból ráirányítani hazai szakértőink figyelmét,*) egymástól teljesen függetlenül ugyane tárgy felé fordúlt két külföldi nyelvbúvárnak is érdeklődése. Egyikük a mordvin nyelvnek érdemes kutatója Paasonen H. volt, ki a «Finn-Ugor Társaság»-nak egyik felolvasó ülésén a mordvin nyelvnek iráni jövevény-szavairól értekezett, a másik Stakelberg R. R. báró moszkvai tudós, ki különösen a permi nyelvek iráni elemeihez szolgáltatott újabb jelentékeny adatokat. P. műve tudtommal nem jelent még meg eddigelé nyomtatásban, de tartalmáról tájékozást nyerhetünk Wichmann György fiatal finn-orosz tudósnak, a votják nyelv és népköltészet újabb tanulmányozójának egyik közzétett leveléből, melyben ő a kazáni régészeti, történeti és néprajzi társaság folyóiratát (Извѣстія Общества Археологии, Истории и Этнографии при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ) értesíti hazájának e nevezett szakokba vágó legújabb munkásságáról (1893. XI. köt., 198. l.). E szerint P. mindenelőtt bírálat alá véve Tomascheknek az iráni és finn-ugor nyelvek érintkezéseire vonatkozó adatait, azt találja, hogy azoknak tetemes része újabb keletű, azaz a volgai törökség révén hatott egyik nyelvterületről a másikba. Ezekkel szemben különös figyel-

*) L. az Ethnographia V. évfolyamában «A magyar fémnevek őstörténeti vallomásai», «Az ugorok legrégibb történeti emlékezete» és «Adalékok az iráni műveltséghatás magyar nyelvchagyományaihoz» cz. dolgozataimat.

met érdemel az a néhány adat, mely hangalkatával régi átvételre vall s a közletlen iráni-szkitha szomszédságának alkotja fontos bizonyosságát. P. a maga részéről a következő eddigelé ismeretlen adatokkal gyarapítja ez utóbbiaknak számát:

1. Erza mord. *azoro*, moksa *azër*, *azir* «herr» = zend *ahura* «herr», szkr. *asura* «beiname von göttern, vorzüglich des Varuna». — Értékes adat ez, mely világosan igazolja ama föltevést, hogy a vog. *ätër*, *ötër* «úr» szóközépi mássalhangzója *s* (*z*) változata, úgy a mint ez a vogul *sätër*, *sötër* és szkr. *sahasra* viszonyából is kitünik (l. Ethnogr. V, 136.). Ugyane szónak látszik a votják *uzir*, *uzër* és zürjén *ozir*, *ozër* «reich», mely mint jövevényszó megvan az éjsz. vogul *ūsér* «gazdag» szóban is (v. ö. a hangzóváltozásra: votj. *ulmo* «alma» = tör. *alma*, votj. *kun* «khán, császár» = tör. *çân*, *kulim* «menyasszony díj» = tör. *kalım* stb. s hogy a zürjénben rendesen *o* felel meg a votják első szótagbeli *u*-nak). Bizonyára nem választhatók el a vogul *ätër*, *ötër*-től az osztják *ürt*, *ür* és magy. *úr* szók sem, melyek közül az *ürt* alak metathesist tüntet, a mint világos analogiája a déli-osztják *taras*, *toras* «ezer» (v. ö. szkr. *sahasra*) is igazolja. Több esetet ilyen hangátvetésre az Ethnogr. V. évfolyamában (165. l.) soroltam föl, hol egyszersmind igazoltam, hogy ez különös összet. hangváltoztató hajlandóság. Ilyen alapon ugyanez iráni szó átvételeinek igazolhatók a zürjén *verös* «mann, gatte» s a vele szorosan egyező finn *uroho* «vir adultus, heros», *urokse* «mas, masculus» szó is (l. Ethnogr. V, 136.), miből ismét az a nevezetes tanúlság következik, hogy a régi iráni hatás is különböző hangalkotású nyelvek részéről történt, melyeknek egyikében a mai osszétnak őset (s ilyenül egyéb nyomozások után az alánt vehetjük föl), másikában pedig a szan-szkrithez legközelebb álló óbaktiai (zend) nyelvét sejtethetjük.

2. Mord. *saras* «henne» = szkr. *sārasa* «ardea sibirica» s általában: «madár», melyeknek jelentésviszonya tehát megfelelne a magy. *lúd*, vog. *lunt* «anser» és finn *lintu* «avis» szókénak. — Hasonló alakú madárnevek: csag. *sariče* «ein kleiner raubvogel mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche», azerb. oszm. *sercä* «sperling», csuvas *šerži* s innen cserem. *sarzi* id., zürj. *sis*, votj. *šiz* «harkály», *čorig-šiz* «sirály»; továbbá más törökség révén magy. *szárcsa* és mord. *šoržau* «möwe (l. Ethnogr. V. 295.), melyek tehát az ősi török-árja nyelvi érintkezés nyomainak tekinthetők (l.

Nyk. 25, 405—408. ll.). Egyenes árja átvételnek tetszik a finn *sorsa* «kacsa, rucza». A képző nélküli alapszó jelentkezik a tunguz *sar* «mőwe», mandsu *sar* «eine falkenart» szavakban.

3. Erza-mord. *paz*, moksa *pavas*, *ška-bas* (összevonva ezekből: *škaj* és *pavas*) «isten» = szkr. *bhāgas*, zend *bagha*, örmény *bagin*, szláv *bogŭ* «isten». — Fontos ujjmutatás arra nézve, hogy a finn-ugor népek sajátosságos ősi hitvilágának hol keressük alapjait. Nyelvészeti szempontból figyelemre méltó, hogy a mordvin alak a szanszkrit nominativusi -s végzetet tükrözi, mely a zendben már nem mutatkozik. Ugyanezt tapasztaljuk az erza *verges*, *vergis*, mokka *vergas*, *virgas* «farkas» szón, mely tudvalevőleg a szkr. *vṛkas*, zend *vēhrka* mása, melyekhez még ugyancsak ép szóvégzétével a zürj. *vörkaš* «vielfrass (gulo)» csatlakozik (l. Ethn. V, 178.).*)

Ugyancsak P. nézete, hogy a mordvin *lomañ* «ember; idegen» (v. ö. votj. *murt* és vog, *khals* «ember» és «idegen») az osszét *liman*, *limän* «freund» mása. Hasonló fejlődéssel lett a permi (votják *ěromä*, *oromä* «barátom» szó átvételével az éjszaki vogulban *ruma*, melylyel a beszélgetésben az «orosz embert» jelzik akár barátságos, akár ellenséges indulattal.

Stakelberg báró «Iráni-finn szótári viszonylatok» (Ирано-финскія Лексикальныя Отношенія) műve a moszkvai régészeti társaság «Keleti Régiségek» (Восточныя Древности) című kiadványának I. kötetében jelent meg 1893-ban. Tárgyának előmunkálatai közül csupán Klaproth «Asia Polyglotta»-jára hivatkozik, mely természetesen ma már nagy selejtezésre szoruló több szóegyeztetést közöl az osszét és finn-ugor (különösen zürjén, votják és liv) nyelvek köréből is (88. l.). Sajnálatosabb e ténynél, hogy szerzőnk nincsen kellőleg tájékozva a kutatásai területére eső nyelvek irodalmi forrásairól sem, holott különösen a votják

*) A magy. *farkas* szó ezekkel való összefüggésének lehetőségéről kifejezet nézetemet (Ethn. V, 73 és 178. ll.) tekintetbe véve a csuvas *voron-žürä* «hosszúfarkú», *tokmak-žürä* «verőrúd-farkú» = «farkas» kifejezéseket (u. o. 140. l.), továbbá a Halász Ignácztól kimutatott lapp *seipek* «farkas» (innen: *seipe* «fark») kifejezést, (Ny. 24, 243), végül azt, hogy a finnben is van *hännikäs* «farkas» ebből: *hantä* «fark» (Nyk. 2, 158) immár végkép elejthetőnek találom.

nyelvet illetőleg, melyből legfőképpen meríti anyagát, alapos értesülést nyerhetett volna akár Smirnov Iván kazáni egyetemi tanár «Votjaki» című jeles könyvéből is. Művének alapja e részben alig több, mint Wiedemann kisded szójegyzéke, melynek készletét azonban elismerésre méltó módszerességgel kezeli. Megkülönbözteti és különválasztja jelesül mindenelőtt azon iráni elemeket, melyek hangalkatukkal egészen világosan az újperzsa nyelv forrásvidékére vallanak és ismereteseek a volgai törökség (kazáni tatár, csuvas és baskir) területén is. Ide tartozó közlései közt van egy olyan adat is, mely «Votják nyelvtanulmányaim»-nak perzsatorók eredetű szavakat tárgyzó részéből (NyK. 18, 135—142. ll.) kimaradt, jelesen: votj. *šajir*, *šajër*, «tájék, vidék» = újperzsa *šehr* «város», melynek régibb *šahar* (zend *khšatra*) alakja «reich, herrschaft» jelentésű (v. ö. még mint idetartozó adatot: kondai vog. *šogr* «világ»). A régibb keletű közös iráni-permi szavakra vonatkozólag érdekes az a nézete, melyet egyébként Schrader is vall (Sprach verg. u. Urgesch. 295. l.), hogy nem egyoldalú permi részről való átvételek, hanem bizonyos esetekben éppen az iráni volna az átvevő fél, mit azonban az *ezüst*, votj. *azvès*, továbbá a votják *andan* «acél» és *irgon* «réz» szavakkal, melyeket egyéb másaikkal egyetemben nem lehet finn-ugor nyelvterületen magyarázni, nem találunk eléggé igazoltnak (l. Ethnogr. V, 9.). St. e szökon kívül még különösen az összet *pärvj* «varázsló» szóra hivatkozik, mely a zürj. *paz-* (recte: *pasj-*) «bezeichnen, merken» participiumának volna viszonyképe, tekintetbe véve ennek Wied. szótárában (227. l.) található «zauberer» jelentését. Ámde az idézett helyen tulajdonképpen a következő adatot találjuk: *mös pel pasjîs* «zauberer», melyben a jelentésmeghatározás valószínűleg tévedés, minthogy az egész kifejezés valódi értelme «*tehenfül-bélyegző*». Igazi nevezetek a «varázsló»-ra: zürj. *tun*, votj. *ino*; továbbá zürj. *tödîs* «tudós», *čiködîs mort* «rontó ember», votj. *pellas* «fúvó», *tunas-pellas* «varázsló-fúvó».

Álljanak itt Stakelberg óiráni-permi (ill. ugor) szóhasonlításai a magam észrevételeivel és kiegészítéseivel:

1. Votj. *ana* «nélkül, kívül, kivéve» = összet *anä*, *änä* «ohne» (*änä s'eldär ohne ihr oberhaupt, änä dävimä ohne dich*. Hübschmann, 21.) | zend *ana* (præfix. privativum): *ana-šita* «unbewohnt» *ana-gareta* «glaublosigkeit». Az iráni præpositio a finn-

ugor nyelvszellemhez alkalmazkodva postpositíóvá lett: votj. *měškēm-ana* kívülem, *tiľeskěd-ana* kívüled; csatlakozva a *-leš* abl. raghoz: *-lešana*, *-lešano* s az előszótag lekopásával *-šana*, pl. *ti-lešana* ti nélkületek, *asľim-šana* magamon kívül, *kišno-murtāz šana* kivéve az asszonyt (l. Votj. Szót.).

2. Votj. *andan* «aczel» = összet *andun*, melyeknek társalakjait mindkét nyelvterületen l. Ethn. V, 8. l. Mint új adat csatlakozik ezekhez a csecsenz nyelv ingusi dialektusából: *andun* (összet jövevénytyszó).

3. Zürj. *bord* «flügel, flosse», votj. *burd* «szárny» = kurd *purt* «haar, fell, feder». V. ö. örmény *phetur* «feder». Budenz a zürj. votj. szót a votj. *bord* «fal» szóval családositva a magy. *part*-tal veti egybe (MUGSz.). Figyelemre méltó, hogy a magy. *toll*-lal egyező vogul *tqul*, *toul*, osztj. *tōrol* is «szárny» jelentésűek, míg a «toll»-nak és «szőr»-nek közös szava *pun* (magy. *fan*).

4. Zürj. *bōž* «schwanz, schweif», votj. *biž*, *běž* = kurd *bōc* queue (du renard), örmény *poč*. Budenz a zürj. votj. alakokat a cseremis *pōč*, *poč*, *pač* «cauda» szóval egyetemben a magy. *far*-hoz vonja, melyeknek *farco*-(*k*) képzésében, továbbá a finn *pursto*, *pyrstö* «cauda piscis» szóban látja eredetibb alakjuk tükrét.

5. Zürj. *bus* «staub, pulwer» = szkr. *pāsu*, zend *pāśnu*, örmény *phosi* id. mely utóbbi szót már Klaproth egybevetette a zürj. megfelelővel. Teljesebb alakot mutat az éjsz vog. *puwēs* «por».

6. Zürj. *variš* «raubvogel (falken u. eulen); sperber, habicht» = pehlevi *vāršeh*, ujpersa *vāšeh*, kurd *vāšeh*, összet *uari* «solyom» L. e szóhoz még Ethn. V, 75.

7. Zürj. *vōsna* «für, wegen»: v. ö. óperzsa *vašnā* «durch»; örmény *vasn* «für, wegen» (jövevénytyszó).

8. Zürj. *vurd* «flusshotter, fischotter», *vurdiš* «ratte, wasser-ratte, maulwurf» = összet *urd*, *urdä* «flusshotter». L. egyéb másai: Ethn. V, 165. A votják *vudor* «vidra» szót már Köppen egybeveti a megfelelő indogermán alakokkal.

9. Zürj. *vrin*, permi *vrurun* «wolle» = már Donner szerint szkr. *ūrñā* «wolle».

10. Magy. *gazdag*: összet *ghāzdug*, *khāzdug* id. L. Ethn. V, 20. St. a szó ugor eredetét sejtí. Ugyanígy Donner és Budenz.

11. Zürj. *gorz*- «schreien, heulen, laut weinen» = zend *garez*- «klagen», összet *ghārzun*, *khārzun* «seufzen».

12. Zürj. *gön*, votj. *gon* «haare, gefieder, wolle» = összet *ghun*, *khun* «haar». Hübschmann a zend *gaonā* «farbe» szóval veti egybe (34. l.).

13. Zürj. *guš* «geheimnis», *gušön* «heimlich», *guša* «geheim»: v. ö. zend *guz-* «verbergen». Ide tartozó szók még a zürjénben: *guš* «räuber, dieb» és *gu-* «stehlen, entwenden, rauben» (v. ö. vog. *tulmaz* «tolvaj», *tuli* «titkos»; votj. *lučk-* «lopni», *lučkām* «titkon»), melyek az iráni átvettelt kétessé teszik.

14. Zürj. votj. *das* «tíz» = összet *das*, *däs* stb. l. Ethn. V, 139.

15. Zürj. *dīr* «lange zeit, zeitdauer», *dīrji* «zur zeit» stb. = ujpersza *dīr* «remotus, diutinus». A votjákban is van *dīr* «idő», *dīrja* «idején», *dīrt-* «sietni, hamarkodni». Az óiráni eredet fölvetelére nincs alap. Inkább tekintetbe jöhet az arab *devr* «kreislauf der zeit od. der jahre; zeitalter», tat. *däur* id. (l. Votj Nyelvt. 470. sz.), mely *daur*, *dauēr* alakban újabb időben is átvitt. Ilyen régiebb keletű török-arab szó még a zürjén-votjákban: zürj. *juvör*, *juör*, votj. *ibēr* «hir» = arab-tatár *ḫabēr*, csuvas *ḫibar* stb. (l. Votj. Nyelvt. 282.). Budenz a votj. *dīrt-* «elhamarkodni» képzést a zürj. *termal-* «eilen, sich beeilen» szóhoz vonja s evvel együtt a magy. *ered* családjába sorozza (MUGSz.).

16. Zürj. *eziš* «ezüst», votj. *azveš* = összet *ävzist*; l. Ethn. V, 9.

17. Votj. *erzi* «adler» (Wiedemanntól említett, de részemről igazolhatónak nem bizonyult, talán elavult szó) = zend *erezifya*, óperzsa *ārpšīyos* (e h. *ārpšīyos*; Lagarde: Armen. Stud.), örmény *arcui*, *arciv*, grúz *arciwi*, csecsencz *erzau*, thus *arçiv* «sas».

18. Zürj. *zaridē*, votj. *zareš* «tenger» = zend *zrayaňh*; l. Ethn. V, 17, 18 és 179 ll.

19. Zürj. *zarni* «arany», votj. *zarñi* = zend *zaranya*; l. Ethn. V, 8, 17, 179 és 180 ll. V. ö. örmény *oski* «arany» = finn *vaski* «réz, bronz» (Lagarde).

20. Votj. *zarēk-* «zúgolódni, morgolódni, panaszkodni» = kurd *zerin* «braire», uj-örmény *zral*, összet *zärȳn* «singen». A csakis tatárból való fordítmányokból igazolható votj. szó tatár eredetű: kaz. tat. *zarēk-* «keseregni», *zarlan-* «zúgolódni».

21. Zürj. *zon* «knabe, jüngling»: v. ö. zend *zan-* «erzeugen, gebären», skr. *jan-* id., *jāna* «mensch, stamm, geschlecht»; összet

zanäg, zänäg id. Ez alakoknál közelebb állanak: szkr. *súnú*, zend *hunú* «sohn». A zürj. alak tehát itt is a szanszkritéhez hajlik szemben a zendével (l. fönn 378. l.).

22. Zürj. *karta* «hof, viehhof», melyet Donner (51. l.) a finn *kartano* «hof, hof u. gebäude», liv *kārand, kōrand* «bauerhof, gehöft, gesinde», norvég-lapp *gardde* «ring, kreis», svéd-lapp *kiārda, garde* «ungezaunter platz», orosz-lapp *karte* «vorstube vor dem zelt», moksa-mordvin *kardā, karde-nä* «pferdestall», erza *kardas* «hof», *kardo* «stall»; magy. *kert*, éjsz. osztják *karta* «hof, viehstall», éjsz. vog. *karta* id. szókkal vetett egybe s melynek egyéb másai még a csuvas *karda*, tat, *kértä*, hegyi cserem. *kertelni* «udvar, körülkerített hely, baromkert», továbbá ugyancsak Donner szerint jurák-szamojéd *hārad, χārad* «ház» = összet *kärt* «udvar». V. ö. *ἡρτα πόλις ὁπὸ Ἀρμενίων* (Hesych. Lagarde: Armen. Stud. 77.) — L. Ethn. V, 172. Thomsen a finn alakokat germán jövevényszóknak tartja. St. szerint az összet alak átvétel lehet az ugarság köréből, minthogy a gót *gards*-nak és társainak nem pontos hangbeli megfelelője.

23. Zürj. *kor-*, votj. *kur-* «bitten, flehen» = összet *korun, kūryn* id. A magy. *kér-* és finn *kerjää-* «kéregetni» társalakok szerint a permi szók eredetiek. Az összet alak iráni területen nem igazolható és St. szerint a finn-ugorság területéről való átvétel gyanújába esik.

24. Zürj. *kört*, votj. *kort* «eisen» stb. = zend *kareta* «kés», összet *kard* «kard»; l. Ethn. V, 7. Donner szerint ide valók még f. *karta*, észt *karda*, liv *kārda* «eisenblech».

25. Votj. *kwala, kwa* a «votják nyárisátor» = digori-összet *kolä, tagauri kül* «kunyó», grúz *χula* id., kurd *köl* id. V. ö. Ethn. V, 177. Itten kapjuk megfejtését azon eddigelé homályos jelenségnek, hogy míg a szóközépen *d-l* hangváltozás rendszeren közös eljáráskép jelentkezik az ugor és permi nyelvekben, a magy. *ház* és osztj. *χāt, kāt, γot* megtartotta mégis a finn *kata*, mordvin *kudo* stb. alakokból következő eredetibb *d (t)* hangot szemben a votják és vogul alakok *l*-jével (vog. *kwol, kwül, khul*). Látnivaló, a fentebbi egybevetésből, hogy a votják alak egyenes átvétel az iránságból s hogy a vogul is ennek megfelelője akár egyenes úton, akár permi révén jöttek magyarázzuk. Különvalónak tetszik a zürjén *ka, ku, ko* (*ker-ka*, permi *ker-ku* «gerendaház», *vič-ko* «szent ház, templom»)

és votj. *ka* ebben: *korka* «gerenda-ház» (iness. *korka-in*), melyek tényleg a magy. *ház*, oszj *χāt* másainak vehetők (v. ö. magy. *víz*, vog. *vit*: zürj. *va*, votj. *vu*; iness. *vu-in*; magy. *kéz*, vog. *kāt*: zürj. votj. *ki*; iness. *kijin*).

26. Zürj. *kula* «krone, baumkrone» = ujperzsa *kulah* «korona», mely szó a volgai törökségben nem ismeretes.

27. Permi *kuti* «hund», melynek finn-ugor és egyéb nyelvekbeli társaira nézve l. Ethn. V. 72. (v. ö. ezekhez még: szarikhol *kud*) = digori *kui*, tagauri *kuz*, tekintetbe véve, hogy ezek iráni **kuti* ősalakra vallanak, mint digori *insāi*, tagauri *sšāz* «hús» = zend *visaiti*. A szó iráni eredete nem igazolható, St. lehetségesnek tartja a finn-ugorság területéről történt ősi átvételt.

28. *kirs*, *kirsak* «medve» (Anderson «Studien zur vergleichung der indog. u. finn. Spr.» 330—331 és Köppen után idézve permi szó gyanánt) = ujperzsa *χirs* id.

29. Zürj. *köin*, votj. *kion* «farkas»: V. ö. szkr. *çvan*, *çun*, görög *κῶν* «eb» (lat. *canis*, gót *hundas*). A permi alak az árja *s* szókezdő (zend *span*) eredetibb hangzását tükrözné.

30. Zürj. *lōb* «lippe» = ujperzsa *lab*, mely a volgai törökségben ismeretlen.

31. Zürj. *majög* «stange, stahl» = már Klaproth szerint digori-összét *mieχ*, *mēχ*, tagauri *māχ*, ujperzsa *mēχ*, szkr. *mayūkha* «pflock» (Hübschmann). Megvan a votjákban is: *majāk*, *majik*, *majig* «rúd, sövénykaró; útmutató oszlop; pózna», melyet az azonos jelentésű tat. *majak*, csuv. *majak* után inkább tatár átvételnek tarthatunk (l. Votj. Nyelvt. 397. sz.). Az oroszban is van: *маякъ* id.

32. Zürj. *mež* «schaf» = ujperzsa *mēš* id. h. rokonságát bővebben Ethn. V, 74. és 179.

33. Zürj. *mort*, votj. *murt* «ember» = zend *mereta*, ujperzsa *mard* «halandó; ember». L. bővebben Ethn. V, 20 és 178. Anderson ezekhez sorolja még az észt *morduma* «mannbar werden» igét.

34. Mordv. *mākš*, *meš* «méh» = zend *maχēi* stb. l. Ethn. V, 178. Egyéb ide fűződő adatok: kurd *miš*, *meš*, *meχes*, *mēš*, *meiyes*, afgán *māksi*.

35. Zürj. votj. *nan* «brod» = ujperzsa *nān*. L. tüzetesebben Votj. Nyelvt. 566. sz. Megvan a szamojédban is: jurák *nān*, osztják-szam. *nań*, *nai*, tazovi *nāń*, jéniszeji *szam. néń*, *nan*.

36. Zűrj. *ord* «seite» = zend *aredha* stb. L. bővebben Ethn. V, 178.

37. Zűrj *ort* «schatten (d. verstorbenen); schutzgeist; gespenst»: V. ö. óperzsa *arta*, ujperzsa *ard* ebben: *ardi behišt* (Firdusi) «szent paradicsom», osszét *ard* (óperzsa *arta*) «eid, schwur». Az egyeztetés a jelentések különbözősége miatt egyelőre kétes értékű. Wied. a votjából is említ *urt* «geist (von verstorbenen), gespenst» adatot; de én e szót egy irodalmi forrásból (I. Votj. Szót.) csak «lélekjelenlét, bátorság» jelentéssel igazolhatom. Van ellenben az éjsz. vogulban *urt* «a holtak erdei szellemei».

38. Zűrj. *öksi* «herr» votj. *äksej*, *uski* «fejedelem» = zend. *khšaya* «mächtig; herrscher», óperzsa *khšayathiya* «kaiser, schah». Ugyane szóval magyarázzák Müller Vszevolod, Müllenhof és Tomaschek a $\Lambda\mu\theta\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$, $\text{'}\Lambda\rho\theta\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$, $\text{K}\alpha\lambda\alpha\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$ szkitha törzsfők neveit is. L. Ethn. V, 20.

39. Zűrj. *pan* «herr» = ujperzsa *bān* ily összetételekben: *šāhrbān* «városfő, úr», *mārzi-bān* «grenzhüter, markgraf», *der-bān* «türhüter»; pehlevi *pān*, zend *pāna*; örmény (mint átvétel) *pan*. Nyilván azonos vele a magy. *bán* s a cseh-lengyel-tót *pan*, melyeket tehát Vámbéry alaptalanul származtat *Bajan* avar khagan nevéből.

40. Zűrj. *pod* «unteres, unterteil, fuss», *poda* «zu fussgehend», *poda* «vieh»; votj. *pudo* «lábas jószág», *pudān* «gyalog», *pud* «apró növények szára» = zend *padha* «fuss», szkr. *pada*, osszét *fad*, *fād* «spur». Bizonyára ide tartozik a votj. *pīd* «láb» s a törökségben elterjedt *put*, *but* «fuss; schenkel» szó is. L. Votj. Nyelvt. 162.

41. Zűrj. *porš* «schwein», votj. *pariš*, valamint vog. *porš* éjsz.-osztj. *pōrēs*, *pūres*, déli-osztj. *pūras*, *pūres*, *pōres* társai St. nézete szerint az iránság területéről valók, hol szabályos megfelelőjük: kurd *purs* «disznó». Ezekkel szemben a speciális «malacz» jelentésű észt *pursas*, *porzas*, liv. *pōras*, *puoras*, mord. *purhts*, *purts* szók inkább a litván *paršas* «malacz» átvételeinek tartathatók a mint ezt Ahlquist (Kulturw. 19.) és Thomsen (Beröringer, 226.) is vélik.

42. Zűrj. *puž* «reif (pruina)» = már Klaproth szerint (200. l.) ujperzsa *puž* «pruina, pluvia pruinosa». Ide tartozik a votják *pužmer* «dér, zuzmara» is, melynek végzetében összetétel, vagy képzés

lappanghat. Az iráni eredet nem bizonyos: v. ö. cserem. *pöröš* «zuzmara» s a gyakori zürj. *rs*—*š*, *ž* hangváltozást (l. fönt 61. l.).

43. Zürj. *pur* «floss, fähre» = kurd *pîr*, zend *peretu* «brücke», melyhez Justi zend szótára a következő adatokat csatolja: pehlevi *puhar*, parszi *puhal*, ujperzsa *pûl*, afghán *pul*, cigány *pkhurd*. Megvan e szó az ugor nyelvekben is; magyar alakja: *para* (l. Ethn. IV, 202.).

44. Zürj. *ram* «sanft, still, friedlich, ruhig»: v. ö. zend *rāma* «ruhe, annehmlichkeit», szkr. *ram-* «zum stillstehen bringen», osszét *urōmun*, *urōmīn* «zurückhalten, hemmen, beruhigen» stb. L. Ethn. V, 178.

45. Magy. *száz* stb. L. Ethn. V, 17, 139, 177.

46. Votj. *šezi*, *šezē* «zab» = tagauri-osszét *sizži* és digori *zätχä* id.

47. Zürj. Votj. *šur* «szarv» stb. L. Ethn. V, 140.

48. Zürj. *sös-pu* «eberesche, vogelbeerbaum» = tagauri-osszét *sūs-khäd*, digori *sos-ghädä* «lindenbaum»; v. ö. örmény *sos* «platán, juharfa». Idevaló még: votj. *susi-pu* «boróka-fenyő, gyalogfenyő». A hasonló hangzású vog. *sosi* «ribiszke» szóra és társaira nézve l. Nyelvőr 23, 2.

49. Magy. *tör*, cserem. *tür* «kard» (melyet azonban Budenz cser. szótárában nem találunk) = afgán *tura*, csecsencz s egyéb kaukázusi nyelvekben *tur* «kard». L. Ethn. V, 76, hol zend *dauru*, szkr. *dāru*, ujperzsa *dār* «speer, lanze» szókkal van egyeztetve.

50. Votj. *žuges*, vog. *särkéš* «sas» = osszét *čärgäs* id. L. Ethn. V, 179.

51. Vogul *šäχ* «só» stb. = osszét *čäχ*; l. Ethn. V, 136.

52. Zürj. *šen*: *kerku-sen* «hütte» = zend *šayana* «wohnung sitz»; örmény *šēn* (jövevényyszó).

53. Zürj. *šog* «trauer, leid, kummer», votj. *šug* = zend *saoka* «brand», szkr. *çoka*, pehlevi *sōk*, ujperzsa *sōg* «kummer», örmény *sug* id. Budenz a *sajnál*-ige rokonságába sorozza (MUGSz. 328. l.).

54. Zürj. *šož* «hölzerne nadel, holzsplitter»: v. ö. digori-osszét *sožinä*, tagauri *sužin*, *sūžin* «nadel», melyek Hübschmann szerint jövevényyszók egyéb iráni területről: ujperzsa *sōzan*, balucsi *sīšin*, kurd *sužin*, szkr. *sūcī* «nadel», zend *sūkā* id.

55. Zürj. *šol* «spiess, speer, lanze, pflock» = zend *sūra*

«spiess, lanze»; szkr. *çula-*, örmény *sur* «säbel»; kurd *šur* id. Megjegyzendő, hogy eredetibb *r*-nek *l*-vé való változtatása az osszétnek kedvelt hangsajáttsága (l. Hübschmann 107. l.). Nyilván ide való a vogul *sirej, siri* «kard» szó is; l. Ethn. V, 16.

56. Zürj. *irgön*, votj. *irgon* «réz» stb. összevetve az osszét *ärkhui* «réz» szóval; l. azonban Ethn. V, 8.

Tanulmánya befejezésében Stakelberg foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy az iránság melyik ágának tulajdonítható az a befolyás, mely e részről a finn-ugor nyelvekben mutatkozik. Nem találja eléggé igazoltnak Anderson felfogását, ki az idevágó adatok többjében a finn-ugor és indogermán nyelvcsaládok rokonságból eredő ősi közösségeit keresi. Feltűnő az egyezések jó számában a különös *osszét* vonás, mi tekintettel a mai osszétben ki nem mutatható, vagy eltérő alakban kimutatható egyező iráni és finn-ugor elemekre, arra a fölvetelre mindenesetre jogosít, hogy az iránság kérdéses ágához tartozott az osszét is. Ezek az irániok Müllenhof kutatásai szerint a nyugati szkithák területén, a Fekete-tengertől éjszakra eső vidékeken laktak, a honnan viaszasorított maradványuknak éppen a kaukázusi osszéték (maguk nyelvén *osz*-ok, a régi *jász*-ok) mai képviselői. Egybehangzó evvel a ténnyel Rittich, Weske és mások vizsgálódásainak azon eredménye, hogy a permi népek terjedési határa valamikor sokkal délebbre nyúlt, mint jelenleg, a mely délibb vidékekről őket a népvándorlás kapcsán benyomult török népek (baskirok, mecserek, bolgárok stb.) tolták éjszakfelé. A mai Közép-Oroszországban a Don és Volga mellékein lehetett e népfajok érintkező vonala.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Zsarol. Ez az ige nincs meg a NySz-ban; valószínű, hogy a TSz.²-ben sem lesz meg (Szinyei professzor úr értesítése). Azt talán fölösleges vitatnunk, hogy a *sarló* (< csuv. *šurlě* Ethn. 4: 276; *sorla* Vámb. Prim. Cult. 44; Hunf. Ethn. 264; zürj. *carla*, votj. *šurlo* | f. *sirppi* < ószl. *šarpǫ* Archiv für slav. Phil. 16: 279) szavunkkal a *zsarol*-nak semmi köze. — A *zsarol* (,pénzt kicsikar‘) osztr.-bajor jövevény, s megfelelője a *scharren, scharen, schaben, kratzen* (Schmeller II: 448), a mely változata a ném. *scheren*-nek.

MELICH JÁNOS.

Vogul szójegyzék.

R.

- raiteli* szétzúz | zerschlagen III.341. — *raqiteli* összever KL. III.493. — v. ö. *rāti*.
ra'ipi aláhull | hinunterfallen III.273. — v. ö. *raupi*.
rayt sár | koth III.431. iszap | schlamm II.204. *suli-r.* fehér agyag | weisser lehm I.130. — *rāktim* sáros | kothig III.90.
 1. *rakw* gallér | kragen 332. — *raywiñ ta'il* galléros ruha II.119. 321.
 2. *rakw* eső | regen II.104. III.118. — *rāyw* KL. 2. AL. 78. *ruy* T. 319. id. — *rakwiñ tür* eső járta tó II.244.
rakwi esik | regnen II.104. *rakwéltayti* megered az eső | es fängt an zu regnen 346. — *rākwi* K. *rukhułe* T. 318. id.
rami ás | graben III.380. *jolä ramzats* földbe ásta magát I.12. — v. ö. *rāmi*, *raumi*.
rāpji csendes gyűrűket vet (*vit* a víz) | langsam fluten K. II.226.
rapši pillog | blinzeln 330. — *rāpši* id. AL. 57. — v. ö. *repčäs*.
rāsi vet | werfen AL. 72. — *rasti* dob | werfen. P. 25. v. ö. *rqsti*.
raśsi l. *rosi*.
rāti B. *rāti* AL. K. *rēti* KL. *roqti* KL. K. üt, csap | schlagen I.133. 13. lever KL. III.355. *rātili* II.133. *rātilali* II.101. *rātéltayti* verődik II.71. *rōtpenti* klopfen AL. 77. *ākwan roqtélti* összecsap | zusammenschlagen KL. III.349. — *šāme roqti* agyonüt | erschlagen K. II.231.
raumti elás | vergraben II.273. — *rāumti* KL. III.489. — v. ö. *rami*.
 1. *rauti* hány | werfen III.25. *ráhint* | streuen III.125. *vitél r.* leönti vízzel | begiessen III.380. *tū ta rautsēm* ott alázuhantam | ich bin dort hinabgestürzt III.286. *jol r.* lerogy | zusammensinken III.380. szór | verstreuen P. 27. — *rāuti* kiráz | herausbeuteln K. I.169. — *raqutli* dobál III.8. *raqutlayti* lehull KL. III.487. — *rautāsi* szór I.29. *qami rautāsi* fölfordít | umstürzen II.118. *pānk vitä r.*

a piszkos vizet kiönti | das schmutzige wasser ausschütten II.106.
raupi hull | fallen I.5. II.1. 217. *jol r.* összeomlik | einstürzen
 I.6. *raupilali* lecsappan | plötzlich niederfallen III.452. — 2. *rauti*
 kavár: *sāt kēnās rautān* hét üst (bozasört) kavárj (a. a. főzz) |
 braue sieben kessel (bier) I.94. *mokē vit-jor rāuti* lisztet vízzel
 kever | mehl mit wasser mischen K. 377. — *manēr nañ helmēntel*
saw raute'in mit zaggyválsz (ill. keversz) annyit nyelveddel | was
 alles plauschest du zusammen B. 329. — *vitā rautxati* a vize fel-
 forr | sein wasser siedet II.295.

rāwi' apró darabokra | in kleine stücke I.98. *rawi'* (a br.)
 II.22. *rawi'* (a) III.461.

rā ... l. részben *ra* ...

rāri esik | fallen II.178. *rāri* id. I.14. II.298. összerogy |
 zusammensinken I.133. II.6. *ɣot rāri* elugrik | wegspringen
 NyK. 22: 48. *ɣot rāri* id. III.467. — *rāri* rázkodik AL.
 54. — v. ö. *rauti*, *rāuti*

(il-) *rāmās*- ledől | herabstürzen T. 310.

(jel-) *rāmenti* összeszed | zusammenklauben AL. 78.

(jāl-) *rāmi* eltemet | begraben K. 374. — v. ö. *rami*,

rāri szállong *kwolkwē posimēl* a házacska füstje | der
 rauch steigt auf II.127.

khwtē-rāpsēs összerongyolódott | zerreißen K. — v. ö. *rēpi*
rāšēx rozs | roggan AL. 60.

rāsi ujjas | ärmelleibchen III.397.

[III.207.

rāsis késik | ausbleiben: *khwtal rāssēn* hova késel AL.

jel-rāti leesik | hinunterfallen P. 15. — v. ö. *rauti*, *rāuti*.

rātem sorban, rendben | der reihe nach (рядомъ) T.322.

rāumti ás | graben KL. III.489. — v. ö. *rāmi*

rēi' B. *rēi'* K. *rēi* T. *rēi* KL. *rēi* AL. hőség | hitze — *rēriñ* I.52.
rēñ KL. 20. AL. 61. meleg | warm — *rē'il*, *rē'inēl* B. 354. *rēil* KL.
 miatt, következtében | wegen, infolge; *rakw-*, *vōt-rē'il* szél, eső
 által | durch den wind, regen II.104. *ta rē'ikwēl* annak hatalmánál
 fogva | durch dessen macht I.40.

rē'ili melegedik | sich erwärmen I.155. *rē'itili* melegít | erwär-
 men I.148.

rēyti ráz | schütteln II.331. — *akw' qntēr sāt šis taw rēyti*
 (e br.) egy méhbeli hét magzatot fog ő szülni (ill. kirázni) | sie
 wird aus einem schoos sieben kinder gebären I.103. — *rēytkhāti*
reng mōkān a föld színe | die erde erschüttert K. II.237.

rēkw meredek part | steiles ufer II.381. KL. III.203.

rēpi ráz | schütteln AL. 72. *rēpeltāyti* megrázkodik AL. 77. —
rēpiti vet, dob | werfen I.154. III.413. *rēpitili* dobál III.365. *ɣāni*
rēpitaxti hanyatt vágódik | rücklings stürzen III.423. *jol r.* leesik |
 hinunterfallen NyK. 22. 48. — *ripiti* dob KL. III.351. *ju-ripāntium*
 (pass.) megrázódok | zusammengebeutelt werden T. 308.

rēpcāšnē: *šom r. šqut* egy szemhunyorítás ideje alatt | während eines augenblinzelns, d. i. einer secunde T. 317. — v. ö. *rapši*.

rēptāmi virrad | es wird tag T. 309.

rēs-jiw erdei fa | wald-baum III.194.

rēskē sárga | gelb K. III.131.

rēšpi széjjel foszlik | auseinandergehen, zerfallen K. I.172.

(*χot-*) *rētēlālentawē* (pass.) ravaszul elorzani készül | er will mit list stehlen III.229.

rētēn nuli hamis eskü | meineid I.127. III.411. *rētiñ* csalfa | falsch, betrügerisch III.84.

rētti csuffá tesz | betrugén, anschmieren K. I.168.

ri... l. részben *re...*

rīli fut | laufen I.113. *rīli* KL. III.493.

(*khwqt-*) *rimli* összezavarodik | sich verwirren P. 21.

ro... l. részben *ra...*

roāsēn l. *rāsēn*.

raq l. *rāñχ*; — *rōχi* l. *rāwi*.

jal-raqi leapad víť a víz | das wasser fällt K. 374. T. 310.

rōχxi röhög | laut lachen AL. 64.

roχti B. KL. P. K. T. *roχti* AL. ijed | schrecken; *nañχ-r.* föl-jed | aufschrecken III.287. ijedve föl-pattanik | erschrocken, aufspringen I.5. fölébred | erwachen II.90. — *roχtēpti* III.40. 445. *roχtēptāli* II.318. III.468. ijeszt | erschrecken.

roχtkhgti: *roχtkhgtēp sōn* rázós szán | ein schlitten, der beutelt K. 396. — v. ö. *rēχti*.

rāmiñ suj rezgő hang | schrillender schall I.96. zengő hang | tönender schall III.518.

rāmmi zeng *šayl* a mennydörgés | der donner schallt P. 27. *rāmmiñ* zengő u. o.

rāñ idő, zeit: *khwqšā rāñ* hosszú ideig; *ton rāñt* abban az időben, akkor | damals K. 379.

rāñ kívül | ausser: *āmānnēl-r.*, *nounne-r.* *rajtam*, *rajtad* kívül | ausser mir, dir T. 315. — *rāñkhē ōli* külön lakik | allein wohnen P. 21.

rāñχ rikoltás | geheul III.389. *rāñkwē* (dim.) id. II.29. — *rāχ* kiáltás | schrei II.209. *raq-sawān* kiáltó szavuk u. o.

rāñχi krákog I.11. *rāñχi* kiált, kurjant | schreien, jauchzen I.136. III.380. — *rāñχilāli* II.29. *rāñχulāli* II.190. kiált: *rāñχāšli* elordítja magát | aufbrüllen III.380. *rāñχēltaχti* elkiáltja magát | aufschreien II.176.

rāñtā bárka | barke KL. III.485.

rōpi elhull *mōm* a nép | das volk stirbt; *jiw r.* a fa lerogy | der baum stürzt AL. 79.

rōpot munka | arbeit I.130. II.117.

rās, *rōs* fővenypart | sandiges ufer II.388. 381. *rās* AL. 78.
rōs KL. III.483.

(*kēnt*-) *rāsēx* rongyos sipka | zerfetzte mütze III.529.

rāsēyti birkózik, küzd | ringen K. 396. (*nal*-) *rāsēyti* leveti magát | sich hinabwerfen KL. III.487. — *okhsē kwān-rāsēm* a pénzt eljátszottam | das geld habe ich verspielt K. 373. — *rāsti* dob, vet | werfen K. I.169. T.313. — v. ö. *rāsi*.

rāsēn madzag | bindfaden P. 10. *roāsēn* K. — *sētēp-rāsñä* czérnagombolyag | zwirnknauel K. 399.

rōsēñēs oroszul | russisch K. v. ö. *rus*.

rāsi selyemmente | seidenrock K.

roši késik | sich aufhalten 335. *rāsi* P. 20.

rōsi slr | weinen K.373. — *rōssi* AL. 65. *rōssenti* AL. 59.

rašsi P. 21.

rott gyors | schnell II.381. — *rotti* hirtelen, rögtönösen | plötzlich I.15. — *raqtēn* id. K. P.

rotti *qlēn* csendben légy | sei still II.306. békében légy | bleib ruhig II.63. — *rotti* *jānimi* szeliddé fog nevelődni | er wird für sanft erzogen II.105. — v. ö. *rōtmi*.

rōtmi megállapodik | still stehen I. 143. — *rotmēlti* (o br.) nyugalomba hoz (*mā* a földet) | zur ruhe bringen u. o. *rotmēlti* lecsillapít | beruhigen II.408.

raqulaxti átváltozik: *vuj-anšux-khwarel r.* állat öreg (medve) alakjára változott át. K. II.225.

(*khona*) *raqulēyti* hátra veti magát | rückwärts stürzen AL. 60.

raqutsmēl khaitē versenyt fut | wettlaufen T. 328.

rōuli l. *rāwi* 1.

1. *rāwi* közeledni | nahen III.77. I.151. *rāwilāli* id. II.147. — *rōyi*, *rōuli* id. KL. 31. — *at rāwi* nem szabad | es ist nicht erlaubt I.4. *kit jiw akwān rāwlūrēn* (q br.) két fát illeszt egybe | die zwei bäume zusammenschweissen I.151. — *nē-raqwtal*, *-raqwtal* nőnek érinthetetlen *jelpiñ tūr* szent tő | für eine frau untastbar, unnahbar heilig III.324. II.204. *majtēn rāwtal lūl latiñ* májba nem fogadható csunya beszéd | es ist eine üble rede, die man nicht in die leber aufnehmen (d. i. verdauen) kann III.504. — *raqwnē* kellemes | angenehm: *majtñē rāwnē atiñ pūl* májnak kellemes édes falat III.50. — *raqwn*-ut rokon | anverwandt II.198. 268.

2. *rāwi* himbál | schaukeln, schwingen K. 402. *ráz* | schütteln K. II.225. legyint, lóbál AL. 70. *raqwi* P. 29. *rowi* T. 331. — *raqusi*, *raqusoali* csapdos | schlagen AL. 70. *tōñkh kwāne rāwēlēs* az út fordulatot vett | der weg machte eine biegung K. 374. *khōp khām-rāwelōxw* a ladikot szájával lefelé borítani | das boot umstürzen P. 16.

rux l. *rakw*.

ruma barát | freund II.62. 105.

- rumalayti* barátkozik | freundschaft schliessen 344.
rumkă kehely | kelch II.313.
rus gyarló, gyöngé | schwach I.132.
ruś orosz | russe II.105. *ruśiñis* B. *ruśniśä* KL. oroszul | rus-sisch.
rusi rojt, bojt | franse II.25. 197. — *rus* P. 8.
rüte (gabonát) vet | säen T. 167. 327. — *rütmi* szaporodik | sich vermehren I.73. III.149.
rütülat jëmti szomoruvá lesz | er wird traurig II.87.

S, ś, š, č.

- sa* ... l. részben *sä* ..., *so* ...
 1. *saγ* nap heve | wärme der sonne KL. 22. nap | sonne AL.
 79. — *saγ* χātēl verőfényes napon NyK. 22: 49. — v. ö. *sāñk*.
 2. *saγ* bél | darm II.184. III.268. AL. 207.
saχēn ököl | faust II.6.
saχēnli ökölrel ver | mit der faust schlagen II.205.
saχēr cukor | zucker K. II.239.
sa'i B. *säi* K. *sä* AL. hajfonat, fűrt | haarflechte, locke — *sa'ip*, *sa'in*; *sa'ip*, *sa'in* (adi).
sa'ri B. *säri* K. *säji* AL. P. fon | flechten; — *sa'ixati* fonódik III.188. *akwän saixatili* egybecsavarod ikI.15.
sāxi suba | pelz I.31. 45.
sa'ilēm érzékeny | empfindlich: *χuri qulaχ s. palēn* mint félénk császármadáré oly érzékeny a füled II.359.
 1. *saγl* felhő | wolke I.74. vihar | sturm II.65. mennydörgés | donner II.51. III.4. *ś- Tārēm* viharisten II.98.
 2. *saγl* halom | hügel I.1. II.263. bokor | strauch III.331. liget | hain III.438. — *saχlēñ mā* halmos föld | hügelland III.337. (*Uj-āñš*) *sāχwēsāñ ēri* az állat-öreget kikisérő ének | lied beim hinausbegleiten III.221.
saχwtēl: *sāt ujpä ujiñ s. χantēs* hét szarvasból álló szarvasfalkát (heerde) talált II.113.
sai: *khatēl-sai* naponként | täglich T. 319.
sai elrothad | verfaulen I.15. *säi* KL. III.349. *šäji* P. 29. — *praet. pelē-sēis* P. 22. *il-sēis* T. 307. — *kwälēm kwqtē-sēis* házam elkorhadt K.
šail, *saila* l. *söl*.
šailkhati hajlik | sich biegen P. 13. — v. ö. *saili*
saili tördel | brechen I.125. *sqili* tör K. II.230. *saimti* I.125. *šaimti* KL. 15. *šajimti* KL. III.353. *sajēmti* K. 316. id; — *sa'ilawē* töredezik | zerbrechen NyK. 22: 51. *sqiläji* (forgácsot) szálakra vagdal | kienspäne schneiden.
saimtaptē békít | versöhnen T. 328.

sairi, *sa'iri* B. *sqori* K. *šouri*, *šauri* T. *šair*-P. *šauri* KL. vág | schneiden — *sairili* III.384. *sqorli* K. II.237; *sairépi* csap II.100. *sqorépi* kezd vágni K. II.237, *šairélti* P. III.539. id.; — *sairépali* III.299. *šaurépoali* KL. III.355. ácsol | zimmern; *sqorenti* vagdal K. II.228. *šaurenti* vagdal, ill. kapar | scharren KL. III.347.

sairép fejsze | axt II.122. III.384. *šaurép* id, KL. 19. *sa'irép* III.291.

sairémé fehéredik (a gyolcs) | bleichen T. 515.

sairiñ fehér | weiss K. II.376. *sqirēñ*, *sqiriñ* K. III.126. 127. *sqiriñ* P. 14.

šaiti örül | sich freuen I.16. II.287. *šaitili* III.149. *šaitelpi* III.120; — *šauti* K. *šautéylénti* KL. 8. *čoutkēti* T. 307. id.

šaj téa | thee I.15. — *šoj* K.

saj mög | abseits gelegener ort pl. *saj-mō* KL. 15. *sajné*, *sajin* mögé, *sajnet* mögül, *sajit* mögött | nach, von hinten, hinter B. 339. KL. 15. *saji* mögé, mögött K. — *zasāp-sajiñ* kárpit mögött I.24. II.197. III.17. *sam saj* láthatatlanul | unsichtbar II.100. — *menedék* | rettung II.366.

saji' medve-szemfog | hauhahn des bären I.125. III.335. *saj-rép*, *sajreñ* (adi.) I.99. — *kēlpi'-saji'* *alyatei'* véresre verik egymást | einander blutig schlagen I.25.

sajilālili menedéket ad | rettung gewähren II.367.

sajik fagyos, hűvös | frostig, kühl III.256. 506.

sajkeli ébred | erwachen I.7. II.44. III.144. *sajkātili* fölserken III.518. — v. ö. *sāñkeli*.

sajli : *γūs kwons*, *ñilä saji' tū sajlē'it* húsz köröm, négy fog oda (t. i. a húzába) belemélyed | zwanzig krallen, vier zähne vertiefen sich in sein fleisch III.335.

sak darab | stück III.407; *sakw* I.29. *sāxw* KL. 349. (dim.)

šāk sulyok | hammer III.500. *kēr-š.* *vas-pöröly* | eisenhammer I.28. — *šakiñ sūw-aulēn* mankós botra | auf einen stelzstock I.137. [KL. 20.]

saka nagyon | sehr I.164. II.407, *sāk* K. *šāk* P. 22. *šākā*

sakāti megront | verderben III.397.

(*jūw.*) *šakērāli* összezugsugorodik | zusammenschrumpfen NyK. 22: 51.

sākmēti sakkoz | schach spielen I.22.

sākmīñ napheví | sonnenheiss III.322. — v. ö. *saj*, *sāñk*

šakw víz-, tűzözön | sintflur I.14. II.67. *šakwē* I.46.

sakwalik szarka | dohle II.111. 156. *sakwēllāx* K. I.172.

sakwali széttörök | zerbrechen I.15. szétszakad | zerreißen. II.74. — *sakwāti* tör | zerbrechen (trans.) I.74. III.461. *χot s.* megront | verderben I.164. — *jāyēm piyēnnē manēri'* *sakwātawēs* apámat fiad mért becsmérelte | warum wurde mein vater von deinem sohn geschmählert III.471.

śakwiñ cseceses *ma'il* mell. II.23. 150. III.36. v. ö. *śakw*.

śakwśēn'-ut: *sa'irēp jūnī'* *śakwśēn'-utā ti āsti* fejszebeli nagy munkája im elkészül | seine grosse arbeit mit der axt wird fertig III.291.

sakwoss csak | nur II.123.

sāl sajnálat | mitleid I.76. II.85.

śāl l. *sol*.

sālēm szálla | spahn III.9. II.143.

śālī B. *śālī* K. *sālī* AL. köp | spucken; — *sālēmi* I.98. *sālīmi* I.162.

śalyo kasza | sense T. 163.

sālī rénszarvas | renthier; *sālī-uj* I.50. *sālī-purn'-uj* II.199. farkas | wolf (ill. rénszarvas-harapó-állat).

śālī finom *pun* szőr | feines, weiches haar I.119. *ś. āln* ezüst pénz | silbergeld I.18. *ś. tur* vékony hang | dünne stimme III.317. — *śālī kalēn* éles hang KL. III.355.

śālīñ hig étel | suppe III.417.

śālīk bozót | moor I.89.

śālt háncs | bast I.153. II.211. *śōlt* AL. 64. — *śāltq* hársfa | linde (v. ö. száldob, szádok).

śām- B. *śām*- K. KL. *śām*-, *śāme*- P. igek. pl. *śām-rātītā* agyon-veri | todt-schlagen; *śāmē-tēstē* agyonütötte.

sam B. *sām* K. *śām* KL. *som* T. szem | auge; *rakw-sam* esőszem | regentropfen I.60. *kēlp-sām* csepp vér | tropfen blut K. II.226, *vot-sam* szellőcske | ein kleiner wind I.60. II.388. *sam-vit* könny | thräne II.142. — *śulān-sam* halpikkely | fischschuppen II.28. *samiñ jūntēp* pikkelyes pánczél | panzer mit schuppen. *samiñ tawēt* karikás tegez | ein köcher mit ringelchen II.22. *akw' samtal* mind egy szemig NyK. 22: 79. — *samnē pats* világra jött | er kam auf die welt II.85. *samt*, *samtē ātim* nines jelen, eltűnt | er ist verschwunden, ist nicht zugegen I.131. III.120.

sām vidék | gegen I.5. II.70. sarok | ecke I.14. *vōr sāmñē* erdő zúgába | in den winkel des waldes I.99. szöglet | winkel I.2. *sāmp*, *sāmin* szögletes II.104. *soqmp* id. K. II.377.

sami összevagdál | zerhacken II.395. *samāsi* elapróz II.331.

sāmliñ *su*j csengő hang | klingender ton III.320. *śāmliñ* III.106. — v. ö. *sumli*.

sāmpēlti megpillant, észrevesz | bemerken II.129. III.24.

śāmpēlti: *śūrēm sāmp sāmiñ śūmpēl śūrmi'* *śāmpēltētā* három szögletű szögletes vízmérő módjára eszét három felé forgatta II.104.

sān csésze | schale II.300. nyírhéjdoboz | schachtel aus birkenrinde II.53. III.461. *sāñkwē* (dim.) II.79.

śāñ anya | mutter I.5. II.188. *śāñim ekuā* anyámasszony II.273.

sanaté megizlel | kosten T. 325.

sāneuw : *hol-kwālī*-*sāneuw* kötőfék homlokzablája | stirnband am halfter II.112.

sāñwi rúg, rugdos | stossen III.247. 405. *sāñwāsi* id. I.28. 121. II.74. leugrik | hinunterspringen II.213. *sāñwāsēli* dobál | werfen II.182. — *sāñgwi* KL. 23. *sānghē* T. 333. *sēnghasi* AL. 54. rúg; *il-sāñghwāsēt* eliramodtak | sie liefen schnell fort KL. III.347. *sāñkhtē* rugdalózik | hin und herstossen T. 333.

sānī tetűserke | kopfnuss 326. — *soñi* K. *sāmi* T. 155.

1. *sāñk* ágyék | lende II.112. III.212. — v. ö. *sāñkw*.

2. *sāñk* hőség | hitze II.395. III.19. *sāñkiñ tū* napheves nyár | heisser sommer II.189. — *tārēm sāñkwē* isten nyila | blitz II.62. — v. ö. *sāz* 1.

sāñkēli fölébred III.204. *sqñēmłāli* id. AL. III.207. — v. ö. *sajkēli*.

sāñkēmti teremt | erschaffen I.36. 77. II.291. — *sāñēmli* AL. II.414. *soñēmli* K. id.; — *sāñkēmti* teremődik | erschaffen werden I.77.

sāñkēsi dobog | stampfen III.529.

sāñki fekete kacsza | schwarze ente I.29. II.323.

sāñkw ágyék | lende II.83. III.337. *s.-pāl* czombdarab III.533. — *soañkw* csipő | hüfte P. III.539. — v. ö. *sāñk* 1.

sāñkwēlti penget (húrt) | die saite schlagen III.380. — *sāñk-wēltēp* hármonika NyK. 24: 331.

zot-sāñkwēmtawē (pass.) összekunkorodik | zusammenschrumpfen III.225.

sāns B. *sans* K. *sāns* P. *sāns* T. — *sās* B. III.374. *sāspā sānsiñ* B. III.373. térd | knie; *jaut sānsü* íjj hajlata | biegunng des bogens I.95. íjj közepe | mitte des bogens I.112. — *nemzedék* | geschlecht II.47.

sāns zsornbék | moor II.235.

santal szék | stuhl T. 314.

sap 1. *sāp*.

sāp fatörmelék | holzspäne II.64. 188. *sāpiñ jiw* korhadtt fa | morscher baum II.61.

saptāñ pāl gyékényes ágy | bett mit strohmatten III.258.

sar B. K. *sār* B. D. *sarē* K. csak | nur I.14. K. I.167. KL. 19. *no* hát, tehát | also, nun I.58. II.265. *immár* | schon II.184. *talán*, *vajjon* | vielleicht, etwa K. *alig*, *nagy nehezen* | kaum, schwerlich KL. 21. AL. 61. P. 22. — *ul pā jālē im sar* ugyan hogyan mennék föl | nun, wie sollte ich nicht hinauf gehen II.269. — *sar yumim* első emberem | mein vorderer mann (ellentétül: *jui yumim*) II. 168. — *taw ti kwolūt ēlēm-χqlēs-sār āli* ejnye, úgy látszik, éppen a mi házunkban ember van | ja, wie es scheint, ist in unserem hause ein mensch I.51. *sār takkātā* egyes-egyedül | ganz allein II.59.

sara ritka sör | dünnbier AL. 55.

šarāk rénszarvas-csorda | renthierheerde. III.111. — 1. šark. sarän zürjén.

sarēlayti kiunszol | ausbetteln II.248.

sarji reszket mā a föld | die erde bebt 354. — atā sarjenti haja rezeg | das haar wallt III.223.

šarji: āri šarji žurnē joxtimēn leányzajgás (ill. zajgó) tájékára érkezünk III.341. leánycsacsogó stb. III.419. | wir gelangten an einen ort, wo die mädchen lärmten — v. ö. šārri.

šarji fáj | es thut weh II.61. III.322. šarjēlayti megfájdul | es wird weh II.99. — šariti (a br.) fáj II.431. šarräti (a br.) id. II.85. awa-pattā šarrätēm feje búbját megsajogtatta | am scheidet einen streich versetzen, wehe thun III.171.

sari igaz | wahr II.38. 417. III.16. — sār becsületes, igaz K. sārēs igazán, őszintén K.

sāriñ irhából való ta'il ruha | ein kleid aus fell II.20.

šarīs B. soqrēs K. tenger | meer.

šarjīm tompa | stumpf III.469.

šark csorda | hürde II.280. — v. ö. šarāk.

šarkū pohár | glas I.18; csésze | schale II.388. šarkū id. T. 316.

šarrimēt megszenesedtek | verkohlen I.46. — v. ö. šarjawē.

sarūia bőr | fell AL. 77.

čarša meritőkanál | schöpfkelle T. 163.

sart előbb | früher II.117. 139. s. jāmne elől járó | der vorne gehende III.451.

sarti 1) dörgöl | reiben I.12. III.361. sarti K. II.231. viltjät sarti (š!) arczát fricskázza | ins gesicht schlagen II. 241. — sarti-käti dörgölődik AL. 54. — 2) mázol | schmieren: kōrēm läp-sarti kemenczém bemázolja K. 376. sarlatē mázol T. 160. sartyati mázolódik III.461. — v. ö. käsetām vit-khūrj-étätel sartyo te pōmtēstē öcsesét víztömlőjéből (vett vízzel) dörzsölni (ill. kenni) kezdte K. II.231. — 3) akwän sarti egybe ragaszt | zusammenkleben I.151. jelšarti beszeg | einsäumen P. 15.

sas mind a kettő | beide: jā'i-pirā āirā sas alisayā bátyját-nénjét mind a kettőt megölte II.104. an hit qter sas ta xajwesi' ama két fejedelemlhöst mind a kettőt érte II.168. v. ö. II.71. — sas qs most ismét | jetzt wieder I.64.

1. sās 1) térd | knie l. sās. — 2) tő | wurzel: akw sāsnel telēm sāt nānk egy töből fakadt hét fenyő II.166. (v. ö. sās nemzetség).

2. sās nyirhéj | birkenrinde II.52. III.59. 461. bog | knoten II.337.

sāsi bogoz | mit einen knoten verbinden II.337.

1. sasti terem, előterem | wachsen, entstehen I.125. 107. növeszt: pumā sastēm pumēñ kan fűvét növesztő füves tér | wo das

gras wächst, ein grasreicher ort III.337. *nētā sastēm nējēñ sām nō* termő nős vidék II.107. — *sästi* gyarapodik, ill. növekszik: *ñawlā rakw-rējil s.* húsa az eső által gyarapodik | sein fleisch wächst, entwickelt sich durch den regen II.104. *saṛā sāsēm saṛiñ nē* fűrtje tökéletes (megnőtt) fűrtős nő II.267. *nuñk-sästi* felnőtt P. 15. *sāsēm* KL.349.

2. *sasti* simára egyenget | ebenen; *sastli* id.; *pījāmne sastēm lāñx sastemāi' voss sastlénulanēm* fiunak járni való egyenletes útat egyengetnék bár egyenletessé II.386. *sastēti* id. NyK. 21: 363. — *sistēm mā* egyenletes föld | geebnete erde II.357.

sāt B. *soqt*, *soät* K. *saat*, *šot* KL. *sāt* T. hét | sieben, woche; — száz | hundert II.17. *šoät* id. KL. 21. — *sāt-puñk* vasárnap | sonntag B. 343. *soätēñ tūm khotēl* hétbe menő nap, a. a. hétfő | montag K. 397.

sāti bűvöl | zaubern II.100. — *sātīli* III.16. *sātīlālī* igéz | her- vorzaubern II.276. *sātṛati*: *sātṛatnē vārmil ta ṇurip* az istenigézés dolga im ilyesnemű II.375. — *nañ sātēm ēlēm-ṇlāsēñ* igédre ter- mett embered | du in mensch, den du durch dein zauberwort erschufest I.150. *sātsēñ* teremts igéddel I.73. — *sātṛi* bűvöl K. II.223. *sāti* igéz T. 327. *soqtēltaxti* jóslatot kérdez | die zukunft erfragen KL. III.347.

sātīl igézet | zauberei III.16.

sātīl igézet II.325. idéző ige | zauberwort I.161. II.311.

saumti tör | brechen I.16. — v. ö. *sakwali*.

1. *saw* B. *sau* K. *šoqu* KL. *šqu* T. sok | viel.

2. *saw* liget | hain II.130. *jñw-saw* cserje | strauch I.3. *nñr-saw* vesszőbimbó II.365.

3. *saw* inség | noth I.138. II.319. *sawkēm* III.19. *saukän* III. 191. bajom, bajod.

sawēli kínlódik | leiden III.79. *sawāti* kínoz | peinigen I.21. III.502.

sawi l. *säwi*.

sawlät, saulät: *sāt sawlät ṇsā ülem hét állat-álomnyi* hosszú álom | ein schlaf so lang, wie ihn siebenmal ein thier schläft III.189. *āñkwēl-pālkēm ṇujne ülem sāt sawlätne minilawē* füleskémet heverő álom hét szendergése járdalja | mein ohr übermannt (beschleicht) des ruhigen schlafes siebenfaches schlum- mern III.152.

sā ... l. részben *sa* ...

sāy só | salz; *čix* id. T. 155.

čāyēltap harmonika T. 331. — v. ö. *sāñkwēltēp*.

sā'ir l. *säir*.

sāxw 1) köd | nebel K. — l. *sēñxw* 2) darabka l. *sak*.

sāxw-vit tej | milch K. 377. — l. *sākw*.

sāxwleñ dombos | hügelig K. III.130. — l. *sākw*.

- säi józan | nüchtern KL. 19. P. 21. säine KL. säin P. (adv.)
 säir tehén | kuh AL. 78. sä'ir P. 15. — l. saor.
 säkét gyöngyök | perlen K. säkét id. AL. 60.
 säkepi belefulad a vízbe | im wasser ersticken AL. 61.
 1. säkw oczeán II.313. — v. ö. säkw.
 2. säkw csacs | euter II.91. — v. ö. säyw-vit.
 (päri-) säkwenti felgyüri (ruha ujját) | aufstülpen (ill. vissza-
 tolja) K. 373. — säkwi: katä'ä värei' säkw'sei' kezei működnek,
 dolgoznak | seine hände wirken, arbeiten II.55.
 säkwi szopik | saugen II.91. P. 29.
 säliñk bugyborék | schaum K. II.232.
 sälli szeletel | in stücke schneiden. KL. 5.
 sälman: tétel älpä sälmanëm zäpét a mint eszméletem
 hiján voltam, abban a pillanatban | als ich der besinnung baar
 wurde, in demselben augenblick III.293.
 (ju-) sälti belép | eintreten I.3. II.262. vitné ju-s. a vízbe
 beleereszkedik | sich in's wasser hineinlassen I.1. — sältapi bebujik |
 hineinschlüpfen I.12. zotä sältépuw hová menjünk | wohin sollen
 wir gehen I.71. sältépäli betoppan III.383. — sältémti dob, hajít |
 werfen, schleudern I.19. II.196. III.143.
 sämli: päñkëm laxwé sämli fejem forog, szédülök | es schwin-
 delt mich K. 376.
 säni orrlyuk | nasenloch III.152.
 säñgél csomó | knoten P. 18.
 säñkw halom | hügel III.323.
 säñsi veréb | spatz II.187. madárka | vögelein II.426. III.139.
 (ül-) säñsilti terdre esik | auf die knie fallen T. 310. —
 v. ö. säns.
 säp ágas karó | gabelstange KL. 5. sap B. u. o.
 säper: s. jémtsén, pozt'sén nagyon jól kijárt neked, le vagy
 csunyitva | ganz gut ist es dir ergangen, du bist nun besudelt K.
 III.130.
 säptél mód nélkül, szerfökött | ausserordentlich (tat. ésáb +
 vog. -täl) T. 322.
 säpti temet | begraben K. II.241. P. 27.
 sár üszök | kohle I.14.
 sár ször | haar T. 153.
 sár-vqrép légy | fliege AL. 79.
 sárütenti unszol | zureden AL. 79.
 sáryal: s.-qñét-jutlän äjkä rénbika-szarvíjjas öreg II.165.
 sárjavé (pass.) elhamvad | verbrennen I.68. II.95. — pël-
 sárjan (pass.) megpörköldök | es wird angebrannt P. 22. — sáriti
 éget | brennen KL. 26. — v. ö. sárrimét.
 sárkén, sárkén l. sárri.
 sárkes sas | adler T. 311.

särnepi elszunnyad | einschlummern K. I.171.

särri sivítgat | kreischen: *oai s. khür* leányok sivítgató helye (a falu széle) | der ort wo die mädchen lärmend schreien KL. III. 355. — *särkēñ suj* (az ölyv) visongó hangja III.452. *šerkēne* csevegő | plauschend: *pi' s. helmä-sujä sujt* fiu módjára csevegő nyelve szava hallatszik. III.284. — v. ö. *šarri*.

säser megálljunk csak | halt! II.125. *säser* III.113.

säsi' nagybátya | onkel II.96. *säs* (*säsčēm*) K. *šäs* P. 8.

säskēñ zsebkendő | sacktuch I.14. *šesk* II.322.

šät: *män-šätne khoji* mennyibe kerül | auf wie hoch kommt es, was kostet es KL. 22. — v. ö. *ši*.

(jel-) *sätepi* elsötétedik | es wird finster P. 15.

(jiv-) *säu* farügy | knospe K. 373.

šäuri kaszál | mähen T. 324. — v. ö. *sairi*.

säwes hüvelyk | daumen III.124. *täl žöltne säwēs voj* tél eltöltésére való hüvelyknyi zsír III.285.

šäwi savanyodik | sauer werden KL. 20. P. 22. *säwenti* id. KL. 34. *sawi* B. NyK. 22: 34. — *säuli* savanyít | säuern KL. 34.

se ... l. részben *sa* ..., *sä* ...

šęřēmāli leng | schweben II.388.

šęři B. K. *šęři* KL. *šęři* AL. *šęři* P. *šęři* T. töröl | wischen; — *šęřenti* — KL. 32. *šęřimti* KL. III.347. *šęři* KL. 32. *šęřisi* T. 310. id.; — *šęřiši* megdörgöl | reiben III.411. *šęřsāli* törölget I.50. *šęřilāli*: *nuriñ nařmtēm ta šęřilālēm* bosszuálló elmém lecsillapodott (ill. eltörlődött) | mein rachegeданke hat sich verwischt, d. i. beruhigt III.196.

šęřiši vagdal, metszeget | schneiden II.333. 343.

šęřw (tő: *šęřkw*.) köd | nebel KL. 3. — v. ö. *sāřw*, *šęřkw*.

šęřwi szimatol | beriechen II.98. 314.

1. *šęři*, *sai* hosszában, mentében | entlang T. 314.

2. *šęři* homok, iszap | sand, schlamm I.160. III.324. 496.

šęřlēñ l. *šěl*.

(*pěl*.) *šęřlępti* festőfűvel befest | mit färbekraut färben P.22.

šęřim-kis rosszúl | schlecht (adv.) T. 320. *šęřim khōru sqwantem* sovány leszek | ich werde mager T.160.

šěl szél | rand II.67. *āni-sěl* a csésze karéja I.63. — *šęřp* III. 204. *šęřlēñ* K. II.222. 235. (adi.).

šęřlęž hordó | fass K. 397. — *čilāž* kádacska, veder | fässchen, eimer T. 155. 308.

šęřlēm-ūt nyál (köpés-víz) | speichel AL. 54.

šęřłati hozzákápol | angreifen, zugreifen; *ānpēm tū šęřłats* kutyám hozzákápolott | mein hund griff an ihm zu NyK. 22: 48. *šęřłaxti* id. NyK. 22: 50. — *šęřlēm tū šęřlęhats* kardjához oda kapott | er griff zu seinem schwert K. II.237.

šęřli szerez | erwerben II.75. 303. *šęřlti* II.125. *šęřlępi* II.108.

id. *am sēlən'-utēm az én szerzeményem* | *mein erwerb NyK. 21 : 355.* — *gyarapodik: γūrēm uj qsitī' sēle'im három állat vastagságúvá gyarapodom (?)* | *wie drei thiere, so dick werde ich (vermehre ich mich) III.255.*

sēli ért, tud | *verstehen AL. 72; bír, tud* | *vermag P. 21.* — *sili id. T. 166.*

selkori rubel K.

sēlmi elvész | *verloren sein 213.* — *sēlnä sujits végső hörgeése hallatszott* | *es wurde sein letztes röcheln hörbar P. III.525.*

(khuqtē-) sēlti meghasad | *aufplatzen K. 383.*

sēm, sémé l. sim.

sēmél fekete | *schwarz I.3. 165.* — *šemel KL. III.489.*

sēmti haragszik | *zürnen K. 396.*

il-sēmus (pass.) megrozsdásodott | *es wurde rostig T. 307.* *tqu-sēmws id. K. 372.*

1. *sēñw köd* | *nebel III.288.* — v. ö. *šexw stb.*

2. *sēñw māmor* | *rausch II.313. kēlp-s. verdüh* | *blutige wuth II.24. I.98.*

sēñghweji ámulatba jö | *in ohnmacht fallen AL. 69. sēñghweji id. AL. III.207.*

sēñkw gőz | *dunst II.256.*

sēñri-pattā kő-üst | *steinerne kessel II.33.*

sēñs zsámoly | *schemmel: āln sēñsep sēñsiñ kwol ezüst zsámolyú zsámolyos ház II.318.*

sēp zseb | *tasche I.17.* — *piš-jāñ-sēpāt csipői közt* | *zwischen seinen hüften K. 237.*

sēpēr xum művész | *künstler III.409.*

sēpērti boronál | *eggen K. 396. sipērti id. P. 27.*

sēpi elmerül | *untersinken K.*

1. *sér l. sir.*

2. *sér homok* | *sand K. II.235. ser-ku kavics* | *kiesel T. 165.* *ser rengeteg járatlan vör erdő* | *wilder unwegsamer wald. III.30. I.99. s. ūnt sötét vadon* | *finstere wildniss III.137.*

sér láncz | *kette III.44. K. II.237. sár K. III.127.*

sērāy gyér, ritka | *dünn, schütter T. 320.*

sērēyti vagdal | *hauen KL. 23. 26. megijeszt* | *erschrecken K. II.239. il-sērēytēyti megrezzen T. 307.*

sērēti kínálgat | *anbieten K. I.167.*

sēri kard | *schwert K. II.223.* — v. ö. *sirej.*

sēri: xoli-, ūti- s. reg-, esthajnal | *morgen-, abendröthe II. 322. ūti sēri-pos estfény 350.* — *šir hajnal P. 20.*

sēri ūz | *treiben K. 396.*

sēri gazdálkodik | *wirtschaften AL. 72.*

čérkēt padló | *diehle AT. 309.*

sěrmät gyeplő, kötőfék, kantárfék | leitseil, halfter I.6. II.107. II.323.

sēs hát | rücken: *kwäl-sēsne* a ház mögé | hinter das haus K. 377. — v. ö. *sis*.

sēs farkas | wolf III.208. KL. III.491. P. III.523. *sēsik* id. III.208.

sēs-(āni) sēs-ezüst (tányér) | eine art silber III.260.

sēsreli toldozgat | flicken II.67.

sēten kerítés | zaun P. 22. — v. ö. *citān*.

sētēp fonál | zwirn I.153. *sētēp* id. K. KL. AL. vászon | leinwand AL. 60. — v. ö. *sitā*.

sēti kijön | herauskommen: *kwonsānā tū pēlsēt, ti kwoss manīti, jot at sētēit* körmei oda befuródtak, akárhogy rántja, nem jönnek ki II.121. 122. — *kwān-sēti* id. P. 14. *el-sēti* kimozdul | sich hinaus begeben K. *ōn sēti nāmā* nekem jut hires neve | sein berühmter name kommt mir zu KL. III.491. — *kēr-lēz kwān-iltuž at sēti* a szeget kihuzni nem lehet (ill. nem megy) AL. 78. — *khqtēl ilmēs sēts* a nap erősen süttött T. 319.

sew hajfűrt | haarlocke II.28.

sēwam bokor | strauch III.117. bozót | dickicht III.18.

si ... l. részben *se* ...

ši idő | zeit P. 19. *soqt-si* egy hét | eine woche u. o. KL. 16. *tē-sit* azon időben | zu jener zeit KL. 203. *tē-sitān* KL. 16. *ton-sit* akkor | damals P. 19. *mān-si* mennyi | wie viel P. 12. *maršū-si* kevés | wenig u. o. *ākw-māt-sit* egyszer csak | einmal KL. III.349. *ākw-sit* id. AL. 61. — *lū jel-ōrtēnāt-sit sēkhi* a ló ha elfárad, liheg | wenn das pferd müde wird, schnauft es P. 19. *nal-pātēm šiānt* midőn lejöttek | als sie herunterkamen KL. III.487. — *ām ši khum* magam-féle férfi | ein mann meines schlaes; *ām šiim, tāu šiāt poj* oly gazdag mint én, mint ő | er ist so reich wie ich, wie du; *ākw-šikwēl joqmi* egyformán halad | gleicherweise fortschreiten KL. 16. *ōkw-si khumei* egyforma emberek P. 12.

si l. *sou*.

šīrīr: *žār šīrirtēm šīrīr paul-kānne žisütēsmēn* rénbika taposta letaposott havú falutérre szánkáztunk III.317.

šīyliñ csikorgó | knarrend III.316. *šīyliñ* III.261. *šīyriñ* II.42.

šīj hang, nesz | laut, lärm II.18. I.136. hír | kunde, ruhm II.160. *šijiñ* híres | berühmt II.160. — v. ö. *suji*.

šijēji híresztel | verkünden II.1. *šijti* hallatszik | man vernimmt III.143. — v. ö. *suji*. [čul id.

čil mindig, folyton | immer, in einem fort T. 318. F. T. *čil*,

(láp-) *šikwertqasei šāmān* hályoggal bevonódtak a szemei | es entstand ein star an seinen augen P. 17.

šil rézkarika | erzring II.329. *šilēñ khūrpā rāntā* csörgős szélű bárka KL. III.485.

sıl szilánk | spahn III.407. — v. ö. *sili*.

siläti eltűnik | verschwinden II.221. *pās s.* hasadék támad, nyílik | es entsteht eine spalte II.289. *kwonä siläti* kipattan, ill. kiugrik | sich hinausschnellen u. o. — *jüntép-pup jänit askwé s.* tűfok nagyságú likaeska tetszik elő | ein nadelöhr grosses loch wird sichtbar, entsteht III.2. 27. — *nukh siläti* felkuszik | hinaufklettern | KL. III.351.

sili szel | aufschneiden I.21. *silti* II.320. *hasit* II.331. *silteli* II.50. — *šilti* metsz KL. 14. *khul pal-šilti* halat fölszija | fische zerlegen P. 18. — *silezläli äwi sıläi* szétmegy az ajtó szilánkká | die thüre spatlet sich in spähne III.407.

silmän : *zajtne tul silmän us* menő felhő magasságú vár | gleich einer schreitenden wolke h o h e burg II.31.

sim B. *sēm, sémé*, K. *šim* KL. P. 1) szív | herz 2) közép | mitte ; *Ās simté* az Ob medrében | im beet des Ob I.119. *šāris simēn a* tenger közepén | in der mitte des meeres II.120. *nānmē pal-jäxtit šimātān a* kenyeret ketté vágja közepén | das brot in der mitte zerschneiden KL. 6. — *simtal* *zapχä jiw* béltelen nyárfa | eine morsche pappel (ohne mark) I.70. *simēn* bátor | muthig KL. III.481.

simri sügérhal | barsch (fisch) NyK. 22 : 48.

šinežpāntwēs (pass.) zörgött | rasseln, krabbeln III.222.

šineli csókol | küssen P. 27. *šinepentī* csókolgat AL. 54. *siniti* ölel | umarmen II.265. *sinitayti* ölelkezik | sich umarmen u. o.

šiniñ bőséges | reichlich K. II.229. — v. ö. *sūñiñ*.

siñkwel ördög | teufel KL. III.353.

siñs sáncz | schanze II.401.

šinu nyírfa dudorvány | knollen am birkenbaum P. 55.

sip nyak | hals I.84. *sip-lū* id. I.20. II.107. *šip* KL. III.351. id.

sipel kardhüvely | degenscheide II.139.

sipili ölel | umarmen III.77. *sipχi* ölelget I.22. 137. *sipixati* ölelkezik | sich umarmen I.20.

šipke szürke | schimmel (pferd) K. III.131.

1. *sir, šir* B. *šir* KL. P. *sēr* K. P. 1) faj | art : *sāt sir χul* hét-féle hal | siebenerlei fische I.148. *tqwliñ sir uj* szárnyas fajta állat | flügel-artiges thier, d. i. vogel I.152. — *män sēr* miféle | was für eins P. 12. *mot-mot sēr* külömböző (más-más) fajta | verschieden-artig K. I.167. *mät sērēp* valaminő | irgend ein K. — 2) mód, szer | art u. weise : *qñē s.* életmód | lebensweise I.46. *qñ sirpā* ezüst szerű | wie silber II.313. *širp, širiñ* szerű, féle P.III. 539. *män širēl* mi módon | wie, auf welche art KL. 19.

2. *sir* rúd, szarúfa | stange, thürpfosten : *sorñi, vqz sirpā* *sirēñ kwol* arany tetőrúdú, réz szarúfájú ház III.44. II.369. *qñ sirp* *siriñ kwol-äwi* ezüst rúdú házajtó I.138. — *šir* rúd KL. 5.

širä sirály | möve II.52. 337. *širrä* id. II.85.

sirēxti recseg | krachen II.70. — *širēxtäli* a férfi hótalpainak

csikorgása hallik, ill. a férfi csikorogtatja t. i. a hótalpait | es krachen ihm seine schneeschuhe; er lässt sie krachen III.415.

sirej kard | schwert; — *širi* P. 8.

širkip csipő | hüfte I.123. II.341. *āwi š.* ajtósarok | thürangel II.196. I.78. III.8.

sirremati megcsapdos | hauen I.103. *pal-sirrematwēs* (pass.) széttör | zerbrechen AL. 179.

sis B. *šiš* D. hát | rücken; — 1) *Hely hat. sisī* hátra, mögé, *sist*, *sisūt* hátul, mögött, *sisnēl* mögül | nach hinten, hinter, von hinten B. 339. stb. — *qu-sisī* a vízfolyás irányában | in der richtung des stromes II.9. 2) *Id ő hat. tāñx* *kisnēm sis* mialatt az utat kerestem | während ich den weg suchte B. 343. *ti sisä mantīñ* ezen idő folytában | während dieser zeit III.209. 393. *sāt sisä* a hét folyamán | während der woche III.44. *jāñkiñ xul*, *tūitiñ xul put-sis* míg egy jeges hal, míg egy havas hal megfőhet, ill. üstben van | bis ein eiskalter fisch gar wird, bez. im kessel ist I.80.

šís gyermek, magzat | kind I.103. II.37. *šískēt*, *manēr vāsēn* kedveském, mit láttál | mein lieber, was hast du gesehen II.289.

šišyi sikít, üvölt | kreischen, brüllen II.303. 178. *šišyi* II.59. — *šišyeltayti* ordít | brüllen NyK. 22: 48.

šišir-morxo császármadár | haselhuhn II.349.

sisi-por nyomban | sofort (?) II.217.

šišwē nyúl | hase K. 376.

sit hajlat | krümmung, bug: *sitiñ sun sitān* hajlatos szán hajlatára III.389. — *āln sitpā sitiñ āpā* ezüst ívű böleső | wiege mit silbernem bogen I.135. *nqn sitpā sitiñ nōp* rekettye-fűz keretű batyutartó | ein (bast) korb mit einem rand, besatz aus weidenruten KL. III.355.

sitā fonál, czérna | garn, zwirn T. 312. 164. — v. ö. *sētēp*.

citān sövény | zaun T. 163. — v. ö. *sēten*.

sityati hajlik | sich beugen 347.

šitiñ gyors | flink AL. 77. *šitēñ* KL. 18.

(*pēl*-) *šitli* megsüt | backen P. III.525. — (v. ö. *khqtēl ilmes šēts* l. *sēti*.)

so ... l. részben *sa* ... *sä* ...

sō ferde | schief: *sō šāmpā* kancsal szemű | schielend KL. 19. *soyā* (adv.) ferdén | schief u. o. — v. ö. *sqwi*.

šoaryawē (szíve) égettetik a. a. sajnálja | (das herz) brennt ihm, d. i. er bedauert ihn K. 364. — v. ö. *sārjawē*.

soār lószőr | pferdehaar K. III.128. — v. ö. *šār*.

sqx: *xotēm-sqx* valahogyan, ügygyel bajjal | irgendwie, mit mühe NyK. 22: 49.

sqx T. *šqkh*, *šokh* P. *sokh*, *sokho*, *sqkhwē*, *šokho* K. *šakha* KL.

sqxā B. mind minden, mindnyájan | alle; *šakha tāñ* id.. KL. 21.

soxēñ khər mindenki, *sakheñ* minden K. I.170. *šākkiñ por* mindenkor | immer P. 20.

(*ánt-*) *sāxarim* szarú-nyilam | mein (hörnerner) bogen II.192.

sōxərmi összezsugorodik | zusammenschrumpfen II.364. — v. ö. *šākərāli*.

sāxértanti vonszolja magát | sich schleppen III.231. *soxértayti* kapaszkodik | sich anklammern I.121.

saxi liheg | schwer athmen III.76. *šokhi* P. 19.

šakhi kalapál | hammern K. 396. — v. ö. *šāk*.

šōxi halász | fischen AL. 72.

sāxit göngyöleg | knäuel II.247. 405.

(*nāñx*) *saxrāti* fölugrik | aufspringen 345.

soxri kés | messer II.20. 219.

soxt egyenes | gerade 345. K. 383. *mā soxti' tox ti ūnttimē* a föld egyenes állásuvá így alkotódott. I.37. *sim-por-soxt* szivük táján | in der gegend ihres herzens I.164. *soxtēl* egyenesen (adv.) 345. *soyti* id. K. 383. — *saxtēñ jiw* sudár fa | ein hoher schlanker baum KL. 30. *sokht ālpā* becsületesen élő | ehrlich lebend AL. 69. *am sokhtlam* velem szemben | mir gegenüber AL. 60. — *soxnän* mögé | hinter KL. III.491.

soxtēmlī csillapodik | sich beruhigen II.13.

sōyti gombolyít | aufwinden II.111. *sāyti* id. II.64. — *soyti* föl-, összeszed | auflesen P. 10. *pār-sakhti* folyúri a (ruháját) | aufstülpen AL. 79. *khwaqtē-saxti* összekúszál | zusammenknäueln K. 383. — *soxtēñ it* átvirrasztott éjszaka | durchwachte nacht (?) KL. III.201.

saxti zúz | zerschlagen K. I.171.

il-šakhujus (pass.) megperzselődött | versengen (intr.) T. 158.

sozw köd | nebel AL. 77. — v. ö. *sēñzw*.

sozwliñ halmos | hügelig P. III.523. — v. ö. *šayl*.

šokhver tenyér, marok | handfläche AL. 78.

sailē lécz | latte III.131. *sailē* K. II.228. *sa'ilā* pálczika | stäbchen I.151. *saila* karó | stange T. 163.

soj igazán | wahr (adv.) K. I.166. — v. ö. *sōl*.

soji szelíd | mild III.315.

sājim patak | bach I.81. II.137. *sōjim* patakmenti erdő | wald am bachesrand P. 22. *sojim* mocsaras bozót | sumpfiger morast KL. 47.

sājmēlti patakzik hervorquellen I.81.

šokwermati markol | aufgreifen AL. 65.

sol-kwāl'ri hasló szíjak | bauchriemen II.112.

šōl csörgő kacsá | anas crica KL. 20.

1. *sol* B. *šal* P. nyárs | spieß II.114. *šal-ju* id. P. 10. ék | keil III.445. P. III.539. túske | dorn III.19. *sol-jqut-nāl* hegyes fanyilak | spitziige holz-pfeile I.86.

2. *sōl'* B. *šal'* KL. *šail* T. dér | reif.

sol' igaz, valódi | wahr, echt. I.17. II.329. igazán (adv.) II.426.

soliñ igaz III.395. *soliñis* igazán P. 21. — *šol* P. III.521. *ākiv'-sol* egyenletesen | gleichförmig K. 384. — *šalēn, pišēn qāntēn* ? egészségesen vagy-e | bist du gesund. T. 321. — v. ö. *soj*.

čölās keveset | ein wenig (adv.) T. 319. *čölq* kevés | wenig T. 318. rövid ideig | (auf) kurze zeit T. 319.

sōlēx csakugyan | wirklich, fürwahr II.56.

solēx-aḡwtēs kovakő | wetzstein I.129.

sālet arany | gold II.329.

čalkhan répa | rübe T. 331.

solī dér esik | es fällt reif: *solēl solīme* dérrrel van bevonva | es ist mit reif überzogen II.95. *solit*: *ḡulax-ñol s. ḡol* holló orrát deresítő reggel | ein morgen (so kalt) dass der schnabel des raben reif überzogen wird III.81. — *solawē* deresedik III.413. *sqli* dér esik K. *šalau* (pass.) id. KL. III.489.

sōlīs hölgymenyét | hermelin K. II.224. KL. III.351 — *šolsī* id. II.71.

šqliti sajnál | bemitleiden P. 27. — v. ö. *sāl*.

šalkovoi rubel T. 315.

šolpi megérkezik | ankommen I.111.

šolsī l. *sōlīs*.

sōlty-āli ugrál | hüpfen I.49.

solti fölnyársal | aufspießen II.114. — *akwān sāltim* (sic!) *sāt sēsқан* egybetűzött hét keszkenő | zusammengeheftelte sieben sacktücher II.322.

solwēl só | salz 355.

sēm fakérg | baumrinde P. 14. — *ṭqlē-som* az ujj hegyének puha husa | das weiche fleisch an der fingerspitze K. II.228.

šama, soma egyenesen, éppen | gerade: *s. lūl'nē ēlēm-ḡqlēs* egyenest álló ember I.26. *s. posiñ ṭāremnē nāñx ta mini* egyenesen a fényes égbe megybe föl II.71. *s. ḡāluñkwē ti nqmēsi* éppen csak arra gondol már, hogy meghal | er denkt nur daran, dass er stirbt I.13. — *s. lūl'nē-vāta* meredeken emelkedő part | steil emporragendes ufer B. 347. — *šam-tunši* meredeken áll KL. 20. *šqma* id. AL. 78.

šomē khwēreḡšiskēm drága kedves csókám | meine theure lieber elster K. II.226.

sōmjaṭti élesekamrát épít | speisekammer bauen III.80. — v. ö. *sūmjēx*.

(*ḡot-*) *šāmlāti* lecsúszik | hinabgleiten II.298.

šāmtal erőtlen | kraftlos I.137. II.37. III.60.

šān eszmélet | besinnung: *šānēñ nē sānēmñē ti ioḡtāsēm* eszméletlen nő ím eszméletemhez jutottam III.425.

(*nuñ-*) *šonāsi* fölfeszít | aufnageln, aufheften T. 309.

(*nuñk-*) *sonäti* izzóvá lesz | wird glühend: *kēr oāreš-kēt* a vas a tűzben | das eisen im feuer P. 15.

sēneñ dobozbölcső | eine art wiege (adi.) K. II.222.

sōneti észrevesz | bemerken P. 21. *sonäti* becsül | schätzen K.

šāñxālt: *tūjā-jāñk* s. *tūrēl raupilāli* tavaszi jég aláhullása zajával csappan le (ijának idege) | (die sehne seines bogens) springt ab mit einem geräusch gleich wie das frühlingseis zusammenstürzt III.452.

šāñy-iän (præt.) végig tekintetted | besichtigen III.198.

šōñghi tör | dolch AL. 74.

čqñghétalt- (tetüt) nyomkod | (läuse) erdrücken T. 331.

čoñi zúg | sausen: *pīlñ-ās-khult čoñānt* a fülében zúg T. 313. — *čonti* csörögget | klirren machen T. 327.

šqñlō fűzfa | weide T. 163.

sōns l. *sus*.

šāñši ferdén, oldalvást | schief, seitwärts 345.

sqñtaq ládika | kästchen T. 315. — v. ö. *sumtēx*.

šōnutē ölel | umarmen T. 308.

šōqkh fokos | beil K. II.230. — v. ö. *šāk*.

saqr tehén | kuh K. II.378. 380. — T. 161. *squr* K. — *sair* AL.

šōqr világ | welt K. II.222. *világtáj* | weltgegend K. II.233.

šap-au (pass) rothad | verwesen P. 22.

šapamti duczol | stützen III. 81. 88.

šqām dúcz | stütze III.81. 88.

šāpek csizma | stiefel II.74. 298.

šāpēl oszlop | säule I.117. *šqēl* villáskaró | gabelstange T. 156. — *šopla* karó | stange AL. 78.

šōpēr siketfajd | auerhahn II.108. III.23.

šōpēr voz tiszta ezüst | reines silber III.6.

šāpili rendezkedik | vorkehrungen machen II.95 *at šāpili*,

at taji nem járja, nem illik | das geht nicht an, es schickt sich nicht III.217. — *jel-šōpli* megengesztelődik | sich versöhnen P. III.539. — *šāpiti* fölszerel, ellát | versehen I.23. II.252. I.24. rendbehoz, intéz | ordnen, veranstalten I.26. 156. elvégez | verichten I.156. 152.

(*ül-*) *šāpmatē* odaszorul, benreked | sich einzwängen T. 310.

šqpitālē nyom | drücken T. 313.

šqpri tarkó | hinterkopf III.403. (*ā* l.) III.423.

šqpriñs, *sapriñs* oroszúl | russisch T. 319.

šōpsēlti biztatgat | zureden I.21.

šōr pōr | zank, streit: *šōrnē pātsei* összevesztek P. 10.

sor-vit pálinka | branntwein II.388.

(*kāt-*) *sqr* keze szára | arm II.305. III.223. lábszár KL. 46. *sorkwē* (dim.) II.35.

- śorak* zúzmara | reif II.253.
śorām keserű | bitter III.335. — v. ö. *śorēm*.
śorās-oxsēr fekete róka | schwarzer fuchs II.321.
sārēz lazacz | lachs II.185. — *soržān-sām* (ā l.) lazacz-pik-
 kelyek | lachs-schuppen II.28. v. ö. *žulān-sām* (ā l.) u. o. *soržān*
žul pisztránggal | forelle II.160.
śorēktoqli : *qs śorēktoqlēs pēskenēm* csütörtököt mondott, ill.
 hiába pattant puskám | meine flinte hat versagt K. 384.
śorēm halál | tod I.15. II.81. *śorēmne patēm* meghalt, ill. ha-
 lálba esett I.3.
śorēm ānyēn égett mézgaszinú (a medve talpáról) | braun wie
 gebrannter harz (von den krallen des bären) I.125.
sārēn-khul gunya | gewand KL. 13.
śoržilti rovásra metsz | einkerben, auf's kerbeholz einzeichnen
 III.445.
čorkhomlē csepeg | tröpfeln T. 309.
śōri virág | blume AL. 55.
sori' has | bauch I.47. 153. *sori* P. III.523.
sārīn tēp sör | bier I.52. II.34. *soriñ t.* I.20.
śoriti veszekedik | zanken K. I.168. *śoritaxti* id. K. 398.
jel-sōrlāxti lesoványodik | abmagern P. 15.
sarmālti vigyáz, figyel | acht geben AL. 77.
sorñēzli reszket | zittern 328.
sarñt, *sorni* ; *sārñi* L. arany | gold ; — fehér | weiss AL. 57.
Sornikwē uram istenem | herr du mein gott I.16.
sārp jávor | elenthier NyK. 22 : 48. — *śōrp* id. AL. 56. vad-
 állat | wildes thier AL. 77.
śorriñ csevegő : *āyi śorriñ*, *jontiñ žar* leány csevegő, játszó
 tér | der platz, wo die mädchen schwatzen, spielen III.5. — v. ö.
sarji.
sqrt csuka | hecht I.7. AL. 70.
śārti süt | backen AL. 64.
 1. *sōs* patak | bach.
 2. *sōs* nyirtapló | birkenschwamm III.211. — *śāš* nyirháj |
 birkenrinde P. 14. *śōš-par* id. AL. 77.
śqs, *śos* óra | stunde I.2. — *ti śqs* rögtön | sofort II.57. *akwē-*
śos egyszer | einmal II.301. *žūrēm ś.* háromszor | dreimal III.83. —
ākwē-sāš egyszerre | auf einmal K. *okw-sāš* id. P. 20. *tē-śoqšt-*
rögtön | sogleich KL.
śesar de már | aber schon K. I.172.
śāsi önt, szór | giessen, streuen II.260. 188. ; — *sāsi* önt
 I.72. II.60. *sāsili* id. I.98. szór II.195. *sāsēntāli* II.196. *sāšxati* öm-
 ledezik | sich ergiessen I.39. *žami s.* a vízbe belefordul III.229. —
jel-śoškhati aláömlik | herabfliessen AL. 78. — *sāspi* : *juipā nāñž*
sāspitā pánczélját felölti | er legt sein panzerhemd an I.119.

- sosi'* ribiszke | ribischen II.165. *šošo, šošu* id. T. 163.
sošsël valami féreg | eine art unthier I.68. II.141.
sošsãmti letelepszik | sich niederlassen II.97.
šup-šoši keresztülrag | durchnagen P. 17.
šošwü nyúl | hase KL. 47.
sāt szerencse | glück I.73. II.333. *sātēñ, sōtiñ* szerencsés | glücklich III.417. 30. K. *sōtēñ* id. KL. III.491.
šōt KL. *šēt* P. száz | hundert; rubel P. 10.
ti-šāt ennyi | so viel AL. 62. — v. ö. *ši*.
čātēx ingyenes | unentgeltlich; *čātēxël, čātẏxël* ingyen | umsonst (adv.) T. 320. *čātēxën* id. T. 321.
sātēñ bűvölet | zauber K. II.223.
sātēr ezer | tausend B. *šōqtēr* KL. *šātērq* T. 315. *sātērēñ* III.343. — *khqlēx-sātēr* népszerte | durch das ganze volk; *ār atām-s.* emberenként, minden ember számítva | für je einen mann; *sātērqn* mindenfelé | überallhin T. 323.
sōti ingat | hin u. her bewegen K. 372. — v. ö. *sāti*.
šottali száguld | rennen AL. 70. — v. ö. *sutẏeli, sotẏäli*.
šqu, šqw (tat.) egészséges, ép | gesund: *šqw-pišën qlantën* egészségesen vagy-e? | bist du gesund (grussformel); *šqunä, pišën khaitutlën* id. T. 321.
šou, šou K. *šou, čou* T. idő | zeit: *ton-šout* akkor | damals K. I.167. *tu-šout* id. T. 317. *pišelēnēñ šout* midőn bőjtölsz K. — *nē-šou* mennyi | wie viel K. *kilāẏ täl šou* két ölnyre, két öl mérték | zwei klaffer weit T. 323. — *tētē šoul* ilyen módon | auf diese art K. II.224. — v. ö. *ši*.
šou gadus lota (hal) T. 158. — v. ö. B. *ši'*.
šou hajfonat | haarflechte T. — v. ö. B. *sa'i*.
soukētē fonódik | sich winden T. 154.
soulēx-tēp ocsu | spreu K. II.228.
šoulēti dolgozik | arbeiten K.
(jälē-) *sauli* bekap | verschlingen K. II.225: *ju-šulē* id. T. 308.
saur nyúl | hase I.7. II.299. — *sawēr* II.373.
saut bödöny | putte KL. III.485. köcsög K. III.127. *sqwēt* bödöny III.21.
1. *saw* csillag, szem | stern, auge III.21. *squ* id. KL. III.201. *squkē* (dim) III.190. — *nir-, pum-sqw* vessző-, fű-bimbó | ruthen-, halm-knospe I.87.
2. *squ* 1) bőr | fell I.7. *squ* id. K. I.168. — 2) kéreg | rinde: *sqwiñ mā* kerges föld I.128. réteges föld II.133. *jiw-sqw* fakéreg | baumrinde I.153.
3. *sqw* szó | laut, stimme II.209. *sqwpä, sqwēñ lūñsël* hangos sirással | mit lautem weinen II.79.
sqwētiñ siralmas | kläglich: *ẏurēm sqwēp sqwätiñ lūñsël* há-

rom siralmú siralmas rimánkodással | mit drei kläglichen bitten II.365.

sqwél tűzhely | feuerherd 328.

sqwés medve szőre | haar des bären I.125. III.223. *sqwsiñ* *sāxi* szőrös suba | zottiger pelz I.98.

sqwétép könny | thrähne: *jámés jājén sqwétpél sawél xoltawé* jó atyád a könnyekkel nagyon fogyasztódik III.407.

sawi ferdén, oldalvást | schief, seitwärts 345. — v. ö. *so*.

(*ju-*) *sowi* befon *ātū* haját | die haare einflechten T. 308. — v. ö. *sari*.

(*pil-*) *šōwi* megsavanyodik | sauer werden AL. 61.

sqwkā: *taw mǎñ jgut-sqwkātātél an jātrit ta lisanā* ő kis ijjasckájával rálőtt ama fajdokra | er schoss mit seinem kleinen bogen auf jene birkhühner II.20.

sqwnax-nē szajkó | elster I.13.

šōk anya | mutter K. II.230.

pal-šōghörti felborzolja *punan* tollát | die federn sträuben AL. 56.

šōki szíd | schelten K.

jālē-šōkōrlēs meghalt | er ist gestorben K. II.241. — *jāl-šōkērlēs* id. K. 374.

pal-šōkōrti szétfeszít | trennen P. 18.

šōniti izzik | glühen AL. 57.

šōri hazudik | lügen K.

sū pálcza | stab I.137. *nāri-*, *sirēj-sū* kardpálcza | schwert stab I.79. II.33.

sūx tokhal | dick-fisch III.5. 449.

čux csész | zitze T. 155. — *čuk-it* tej | milch T. 307. *šūk-üt* id. AL. 77. — v. ö. *šakw*.

šukhē sivit *vāt* a szél | der wind heult T. 322. — *šuxli* köhög | husten T. 327.

(*jēl-*) *čujmqtē* leszakad | abreißen T. 310.

1. *su*j liget, berek | hain III.20. 269. gyalogfenyves | fichtenwald K. II.235. III.126. *sūj* (*ū* l.) KL. III.483. *soj* T. 158. *soj* K. II.232. III.128.

2. *su*j B. *soj* K. T. hang, hír | stimme, ruf III.193. 271. zaj | lärm T. 308. *sujkwé* id. II.51. — *sujin* hires | berühmt II.179. *sujin* sun csengő szán | klingender schlitten II.151. *sojeñés* hango-san | laut K. 382. *sujin* *pal* érzékeny ill. hangfigyelő fül | ein feines ohr II.325.

sūjā: *Sat-sūjā-nārā-ūlttē-χujnē-ājā* hét szőrevesztett bocs-koron által fekvő öreg I.16.

sujāli szeret | lieben T. 326. *sujālēxtlē* id. T. 165.

sujti zajlik | erklingen I.44. *sujtili* szól | reden III.379. *sujtilāli* hallatszik II.131. v. ö. *matēr sujtnāt sujti* valaminek a zör-

gése zajlik ill. hallatszik | irgend ein geräusch erklingt II.113. — *palkén ti voss sujtnūv* fülecskéd ide figyeljen | dein ohr gebe hier acht II.314. *la'illärä хотäl' qalyelälñetën sujti* érzi, hogy lábai valamikép csúsznak | er fühlt, dass ihm die füsse irgendwie rutschen II.112. — *sujejawé* (pass.) (a neve) hangzik | (sein ruhm) erklingt II.243. *sujtawé* id. 193. *sujti* szava hallik P. III.523. *sujtélti* zajog II.331. *sujtenti* szól KL. III.349.

sūk hajtórúd | schlittenstange II.50.

sūk cipő | schuh III.6.

sukit- *lul il-sukitlēm* lóval nyargalva utólérem | auf dem pferde reitend erreiche ich ihn T. 160.

(*akwän*) *šukwari* összehúzódik | sich zusammenziehen AL. 77.

šul B. *sōl* T. *sōl* KL. agyag | lehm III.431. KL. III.491. T. 312. föld T. 159.

šul ősz | grau II.325. *sūli* id. I.137. — *čöl* id. T. 321. *čölne* *ujusēm* megőszültem u. o. — *suli rayt* fehér agyag | weisser lehm I.130. — *sōlim* I.90. — *šulñ* P. III.521. id.

(*qot-*) *sulŕi* kiszóródik | es verstreut sich 348. — *sulŕelti hull* | fallen III.94. *sulŕati* hulladoz II.217. *lakwä sulāti* szétszóródik I.146. — *sūlpāli* szökken | springen II.339. *sūlāsāli* szökken III.304. *sūlinti* id. III.304. *sūlintāli* iramodik | rennen III.30. — *sūliñ* szökkenő II.60. csökkenés | sprung II.339. (*ū* l.) — v. ö. *sōlŕāli*.

suli üveg | flasche 348.

sūliti megőszül | ergrauen II.299. *jel-šultqu* (pass.) P. 15. *il-čöletus* (pass. præt.) T. 307.

sullogli fölpillant | die augen aufschlagen KL. III.203.

šult szelet | schnitt, scheibe T. 160.

šültäsiñ szegélyű: *sorni s.* arany szegélyű | gold-randig II.322.

sultēm szikra | funke II.95.

sūmi szökik, ugrik | springen III.299. *sūmēltāli* ugrándozik II.345. *sūntēm uj* (zsákmányra) szökő vad III.395. — *sūmi* fut | laufen K. II.224. *sūmili* ugrik K. *sūmēltēpti* id. K. II.225. *šumi* id. KL. 23.

sūmjēx éléskamra, pajta | speisekammer, II.294. III.17 I.5. — *sōmjēx* III.80. *sūmlēx* II.397. *sōmlēx* K. *sōmlēx* K. I.166. — *čūmlāx* fazék | topf T. 155.

sumli hallatszik | es wird hörbar II.60. *mat suj ta sumlēs* valami zaj keletkezett | es entstand irgend ein lärm NyK. 22: 51. *summēlāli* zeng | klingen II.51. *sumēlāmā* (viz) zugása | das rauschen I.71.

šūmp vízmerő nyirhøj | wassereimer aus birkenbast II.104.

ju-sumri begyömösöl | hineinstopfen III.298. *šumri* KL. III.349.

sun B. *son* K. *šun* KL. T. szán | schlitten.

suñ ék | pflock T. 153.

suñ bőség, gazdagság, jószág (t. i. hal) | wohlstand, reichthum, fischerei III.146. I.32. I.134. boldogság | glück II.75. — *suñiñ* dús | reich III.192. boldog | glücklich, bőséges | reichlich KL. III.357.

suñi boldog | er ist glücklich I.32. II.75. *suñili* élvez | genieszen III.192. *suñilti* boldogít | beglücken III.165. *suñiti* id. III.211. *suñitili* kedveskedik valamivel | versehen III.366.

suns B. *sons* K. *šuš* (tő: *šunš-*) AL. P. *šoš* T. bolha | floh.

sünseñ moszatos | moosig III.231. sásos | binsig: *pēs-sünsāñ mā* kákát sást termő föld II.417. — v. ö. *sāñs*.

sunsi B. *sonsi* K. *šunši* KL. *šunše* T. néz, lát | sehen; — *sun-sili* III.170. *sunsilāli* III.146. *sunsilayti* III.170. id.; *sunspi* pillant | blicken I.109. *susselti* megpillantani enged | erblicken lassen II.134. — *šossēyti* egymást nézi | einander ansehen K. 378. *šunšti* mutat | zeigen KL. III.357.

sūnsi növekszik | wachsen: *sūnsēm zum sūnsēntē* növekedő férfi növekedésed korában, a. a. gyermekkorodban | zur zeit, als du zum manne erwachsen bist, d. i. in deiner kindheit I.117. *žūrēm zum sūnsi mēnkwē jēmtsēn* három férfi korabeli menkwé lettél II.418.

(löp-) *šunštaus* (pass. præt.) moszattal bevonódott | es überzog sich mit moos P. 17. v. ö. *sūnsēñ*.

sūnt B. KL. *sunt* K. *sut* (tő: *sūnt-*) KL. *sqt* (tő: *sant-*) AL. nyílás, szád | öffnung, mündung; küszöb | schwelle I.10. *āwi-s.* ajtó-nyílás | thür-spalte I.4. *jā-sūntkwē* folyó torkolata | flussmündung II.89. *jā-sut* id. KL. 3. — *sūnt-khal* szádköz, ill. tokhüvelykőz, kés | messer, d. i. was mitten im hefte ist KL. III.489.

suntēy láda | kiste KL. 13.

šuoṣti készít | bereiten (verfertigen?) KL. III.485.

šuorp jávor | elenthier KL. 46.

sūp száj | mund: *sūp-nēlmtal* I.5. *sūptal-nēlmtal* I.80. szótlanul | wortlos, v. ö. *sūp ātim, nēlm ātim* I.5. — *sōp* id. II.34.

1. *sup* ing | hemd 329. *šop* T. 331.

2. *sup* B. *sop* K. *šup* KL, *šop* T. darab, rész | stück, theil; *lui, ali sup* a folyó alvidéke, felvidéke | der untere, obere theil des flusses 337. — *šqs-sup* órácska | eine kleine stunde I.2. *mant-sup* lapátka | eine kleine saufel III.380. *talēy-sup* sirej kishegyi kard | ein schwert mit kleiner spitze I.119. *ñql-šop* félorrú | mit halber nase T. 161. *šup-khqrel ql* hószámós T. 320. — *supi* ketté | entzwei I.16. *sopi* id. K. II.230. *supi* *yaṣwēs* (pass.) közepén találta ő | er traf ihn in der mitte I.28. *supi* *ūnsi* átlépdél | überschreiten III.229. *supēn* feléig | bis zur mitte II.60. *sopi mqs* id. K. II.237. *supēl* felenként, részenként | halbscheit, theilweise 346. — *Né v u t ó: supi* B. *sopi* K. *šupa* AL. *šupē* P. *šupu* T. át, által, keresztül | durch,

hindurch. — Igekötő: *šup-* L. *šup-*, *šupu-* T. át, keresztül | durch.

sūpél-vuj másodfű csikó | zweijähriges füllen K. II.228. III.221.

supi' tokhal | dick-fisch I.133. III.324. *šupiñ khul* KL. 46. *šupu* T. 163. id.

čuprāk rongy | fetzen T. 309.

šupti félig megtölti (*sautā* bődönyét) | halb füllen KL. III.485.

surēm tetőnyílás | dachlücke III.38. KL. III.345. P. 9.

sūrēm kemény | hart II.54. — *sur mēñ* id. KL. III.493.

sūrēñ száraz étel | trockene speise III.417.

(il-) *sūrentēxt-* megbotlik | stolpern T. 314.

surin arany | gold K. II.222.

šurkēñ fajd | birkhuhn P. 18.

sūrmēltāli siettet | zur eile aneifern II.127.

šurri csorog | rinnen, triefen 329. — *šurri* AL. 79.

surti-čar réntulok | ren-ferse II.108 III.110.

šurti horzsol | wetzen I.96. megbarázdál | furchen II.72.

metsz | schneiden II.59. *šūriti* (ū l.) metsz II.114. *šurtēmti* lemetsz II.172. — *šurtēmti* vonást húz | einen strich machen AL. 62.

suru nagy nehezen | sehr schwer (adv.) T. 321.

sus vad, ill. medve | wildes thier, bär III.194. *sus-añšux* id. KL. III.201. szarvas | hirsch III.298. jávor | elenhirsch KL. III.481. P. III 521. — *sos* rén, jávor K. II.239. 226.

šus ragyogó | glänzend: *šus vitpū vitēñ tūr* ragyogó vizű vizes tó II.341.

sūsās hozomány | mitgift I.23. — *šūšēm* id. KL. III.353.

(*šup-*) *šūši* átgázol | durchwaten P. 17. *sopi-sosi* K.376.

susčelānti, *susčeli* I.123, *šuššeli* P. 24. *šup-šūšti* AL. 60. id. — *sositi* kószál | herumstreichen K. 372.

sūtčeli futkos | herumlaufen K. 376. — *suttēli* nyargaltat (lovat) | antreiben (ein pferd laufen lassen) K. II.238. *suttēlenti* id. K. II.239. — v. ö. *sotčāli*.

sutiti (bíráskodik) zugolódik | murren III.88.

(il-) *šutūrē* összeránczosodik *tqul* a bőr | zusammenschrum-pfen T. 307.

suw mohlegelő | moos-weide I.133.

suwē lesz, válik | es wird, fit T. 332. *suwē* id. T. 331. követ-kezik | erfolgen T. 330. (præt. *sūs*, *sōs* T. 159. 158.)

suwintayti támaszkodik | sich stützen III.448.

šūč, *šič* gyorsan, azonnal | schnell, sogleich; *šūč-ma'qaz* csak-hamar | alsbald T. 318.

(*mařs-*) *šūši* egy kevésbé | ein wenig KL. 22.

šūšiñ kārķēm csecsemő magzatká | mein säugling KL. III.487.

T.

ta B. *tä* KL. P. az | jenes; — *ta-ti* ime az; *tatik* *tārēm* a más világ | die jenseitige welt; *tātāk* ottani, tulsó | jenseitig; *tāt* ott | dort; *tāt-tä* id. *tä-pogl* onnan; *ta* hát, úgy, akkor | nun, so, damals; *ta-pël* tehát | also; *tai* az csakugyan I.71.; *akw'-ta* ugyanaz | derselbe; *tä* de, hanem | aber T. 324. — Ragozva: *tatim*, *tatin* stb. *tajim*, *tajin*, *tajänem* stb.

taɣ majd | dann, bald I.58. II.142.

taɣäpi akad, eléakad | anstoss nehmen, begegnen: *taɣäpanē* nē botráncokztató nő II.389. — v. ö. *taɣēp*.

taɣäti fölakaszt | aufhängen II.166. III.512. *täɣäti* II.283. *täɣäpi* II.113. *tääti* K. 396. id. — v. ö. *ta'ili*.

taɣätogli csuszik | rutschen KL. 15. v. ö. *takašlē*.

taɣël, *taɣëlän* később, azután | später, dann KL. 16. *takhel* id. K. — v. ö. *tajēɣ*.

taɣēp akadály | hinderniss II.266.

taɣēnli célóz | zielen 347. — v. ö. *taɣi*.

taɣēt I.95. *täɣt* II.71. *tēɣt* AL. 20. 70. buvárkacsa, buvár-madár | tauchente.

taɣi B. *täɣi* KL. K. töm, dug | stopfen, verstopfen.

taɣi jut, esik | gerathen: *šama taɣēs* ájulásba esett I.60. *ɣotāl* *taɣi* hová fordul I.34. 131. — *täɣi* AL. 72.

ta'il B. *täil* KL. ruha, pánczélsruha, ujjas | kleid, panzerkleid, ärmel.

ta'il B. *täil*, *täil* KL. *tü'il* P. tele | voll; — *ɣäpiñ-ta'il* csónakostul | sammt dem boot II.89. *saɣä-t*. mindnyájan | alle II.91. *mir ta'ilēp ta'iliñ ɣäp* néppel telidesteli hajó II.10. — *ta'ilä* tele van | es ist voll K. I.167.

tä'ili P. *täili* KL. elege van, jóllakik | genug haben, satt werden P. 28. KL. 29.

ta'ili beleakad vlmibe | hängen bleiben 329. *ta'imati* id. II.295. beleütközik | anstossen 327. *ta'imati* fönnakad I.15. akaszt II.166.

ta'inē: *puñk ɣal t. s'iläi' äwi sileɣlāli* fogköz v ájó szilánkká megy szét az ajtó | die thüre zerfällt in splitter wie ein zahnstocher III.407.

ta'ini zeng | tönen II.209. *ta'inējawē* megcsendül | erklingen III.260.

ta'inti megtelik | voll werden I.147. 153.; — *ta'intēpti* megtölt | füllen I.5. III.21. *ta'intapti* id. III.18. — *ta'intettal* telhetetlen | gierig III.18. 21. 268. *ta'intettal* id. III.268.

taɣmeɣi vágya kerekedik | lust bekommen I.5.

taɣni: *ünlénē măn at taɣni* ülő helyén nincs nyugta | auf

seinem sitzplatz hat er keine ruhe I.82. — v. ö. *lūlnē mān at ʒanē* álló helyén nincs maradása u. o.

tāx hátszárny | schwimmflosse: *tāxpā ʒul* II.345, III.499. — v. ö. *tāñx*.

tayt-jū tüzi fa | brennholz P. 10. — v. ö. *taut*.

taytēp orsó | spindel I.77. — v. ö. *tayti*.

tayti fon | spinnen 367.

taytīli serdül | aufwachsen: *ti āʒiris iñ-ēt taytīli* ez a leány még nem serdülő | dieses mädchen ist noch nicht erwachsen 352.

taī ág | zweig KL. III.353. *tāi* KL. III.485. — v. ö. *tq̄w*.

tail: *tailnēl* le, alá; alulról | hinab; von unten T. 311. — v. ö. *talkwē*.

taītanti rágszál | kauen AL. 54. — v. ö. *taj*.

tajēx aztán, majd | nachher, bald II.89. I.105. később | später II.112. — szigvai *tay* id. — v. ö. *tayēl*.

tājā merőkanál | schöpfkelle III.423. (*a* br.) III.229.

taj- B. *taj* K. L. P. *tāj*- T. eszik | essen; *taji* II.118. III.49. *tajēpi* III.80. *tajēnti* III.223. *tajimē* eledel | nahrung III.81. — *tajim* KL. III.493. *tajēpi* K. I.168. *tajēnti* KL. 33. *tajepoqli* K. I.168. — *tāiti* etet | zu essen geben T. 330. — v. ö. *tēʔi*.

tajē hótalpon jár | schneeschuhe laufen T. 327. *tajelajti* id. P. 13.

taji illik | es ziemt sich III.217. *at taji* nem lehet | es ist nicht möglich II.127. *ānēm kwāltuñkw* *at tajilēn?* engem fölkelteni nem tudtál (ill. birtál) | konntest du mich nicht wecken? II.300. *tajpā* illő | geziemend II.87. *tajpēñ rān* alkalmas idő | günstige zeit K. 396.

tajmēm ʒāpāt eszmeletem veszte pillanatában | im augenblick, wo ich die besinnung verlor III.419.

tajt B. *tēt* KL. *tēt* (*tait*-) K. ruha ujja | ärmel.

tajwē ég | brennen NyK. 22: 51. *tāji* id. T. 313. *tajeltawēs* égni kezdett | es fing an zu brennen NyK. 22: 51. — *lomētnē ju tajwēs* a lángtól fölemésztetett | es wurde vom feuer verzehrt K. 373. *kwāli kwān tajwēs* a háza leégett | sein haus ist abgebrannt KL. 19. (*kur-kiwērnē ulān tū šāltēmtawēs, tat-ta*) *tajwēs* izzóvá lett | wurde glühend II.298. — *jol-tajwēs* elájult | wurde ohnmächtig 354.

tāk erős | stark II.429. III.361. erősség *mātā matēr-sir tākēl* *voss tākmēltitā* földjét valami erősséggel hadd erősítse I.36. *tākis* id. III.387. erősen (adv.) I.28. szigoruan | strenge III.392.

tak később | später P. 19. — l. *tayēl*.

takašlē csuszik | rutschen T. 307. *takēmti* id. P. 13. *takēsi joqñk-tāremt* csúszkál a jégen | eis laufen P. 17. — v. ö. *tayātoqli*.

takēm tetű | laus II.73. — *tāxēm* K. II.233. *tāxēm* T. 156. id.

takküt egymaga | allein I.24. magányos | vereinzelt I.53.
takkütü I.34. — *akw' takküt* egymagában II.85. — v. ö. *takwi*.

tākmēti erősít | befestigen I.36.

1. *takti* nyujt | reichen II.219. *täyti* id. K. 372. — *kwon tak-tēli* kinyújt | hinausreichen II.72. *taktépāli* id. II.117. érint | berühren, erreichen II.68.

2. *takti fon* | spinnen: *t. āln int-kēr* fonó ezüst orsó-karika I.101.

takwēs ősz | herbst II.46. — *tākwēs* KL. P. — *takwsä, täkwsä* őszzszel.

takwi ő maga | ipse; *takwi mirä* saját népe | sein eigenes volk I.68. — *tākw* K. KL. P. *tāk* AL. *tux* T. id.

1. *tāl* B. *toql* KL. *tāl* AL. KL. tél | winter — *tālā, toqlēl* télen | im winter; év | jahr I.103. II.300. *khurmēt toqltūt ōli* harmadik évében van | er ist im dritten jahre K. 380.

2. *tāl* tüleveles galy | ein reis von nadelholz II.416. *toql* K. II.378.

tāl ātēp kontyoshajú | mit einen haarschopf III.195. — *tālīñ ātpā* III.221. *tāl' ōtpā* KL. III.355. id.

tal bizonyára | gewiss NyK. 22: 48. csaknem | beinahe AL. 61. *tql* id. P. 23.

tal öl | klaffer, umarmung: *talēñ xum talné mēn patimēn* öles ember módjára öltre megyünk mi III.419. *kīt tal pāñxwitēl* két öl szélességre | zwei klaffer breit I.103. *talāñ sip* öles nyak III.172. — *tāl* K. AL. *tal* ruha alja | schoos am kleide II.362.

talēx B. *tqlēx* K. *tqlēkh* KL. csúcs | spitze; — *kasāj-talēx* kés hegye | messerspitze II.333. *ās-talēx* Ob forrása | quelle des Ob II.312. *sūriñ sār tqlēkt* arany láncz végén | am ende der goldenen kette K. III.127. — *kasm talēxpā porīkwē* sárga virágú kis koró | kleine distel mit gelber blume I.33.

talēxti hegyez | spitzen II.93.

tālī fölszáll | steigen: *luwä sisēn lova hátára* | auf's pferd I.9. *ḡāp nōlānē* a hajó orrára | auf den schiffs-schnabel III.293. *tālmāti* gyorsan fölszáll (a lóra) I.17. hajóra száll | sich einschiffen II.89. *elāl' tālmatsi'* további utra kerekedtek | sie begaben sich weiter auf den weg II.109. *tālmāti* fölszállani (mom.) : *sonné tālmāts* K. II.239. *talapēji* (a br.) I.17. *talili* (a br.) uszik fölfelé | aufwärts schwimmen II.257. *nal-toqlmāti* ladikra száll | in's boot einsteigen KL. III.487. *toqli khēp-kēn* id. P. 17. — *tālti* hord, ill. szállít | tragen II.265. megrak *ḡāp* ladikot | beladen ein boot III.376. *tāltili* id. II.152. III.145. fölültet *sun kwotēlkātān* a szán közepébe | in den schlitten setzen II.247. *sun taw qs taltilāli* a szánra ő is fölrakódik III.388. *tālyati* fölszáll (a hajóra) | einsteigen (in das schiff) II.266. — *toalti*: *jāmes lol toqtilēn* jó lóra föltelepítet | auf ein gutes pferd aufsetzen, d. i. dazu verhelfen K.

II.378. *taltyati* (q br.) *khōp-kēn* berakódik a ladikba | das boot be-laden KL. 14.

talji öllel fölmér | mit klaffer messen 329. *tälji* AL. 64.

talkwä, *talkwé* alacsony | niedrig II.46. 162. *talkwé* AL. III.489.

K. *tälkiš* (adv.) T. 319.

talmati leszakad | abreissen II.297.

tält rév | hafen.

takti olvaszt | schmelzen P. 22. — v. ö. *tāli*.

tamlé, *tamlīn* B. *tāmlī*, *tāmlēn* KL. AL. olyan | solcher. — v. ö. *tēmlé*, *timlé*.

tān húr | saite III.153. 380. czérna | zwirn II.129. *tāniñ* inas | nervig III.172. eres | aderig III.153,

tan B. L. P. *tan* K. *tān*, *ton* T. ök | sie (plur. 3. szem.).

tañent : *joñkhep sāmē-tañents* a hold megtelt | es ist voll-mond P. 22.

tañerti nyom | drücken : *sām-t.* agyon nyom | erdrücken 349. *tañriti* összenyom | zusammendrücken II.295. — *tañrali* gyúr | kneten I.145. *tañrāli* id. I.144. — *tañerti* szorít | drücken K. 372.

tāñy a hal hátszárnya | flosse : *tāñxpā*, - *iñ*, - *ēñ* *χul* I.133. II.58.; II.345. III.499. — v. ö. *tāy*.

tāny akar | wollen II.20. 300. K. 377. a br. KL. 23.

tañkw tűzmoha, moszat | moos II.94. I.38. *tāñkw* KL. 3.

tañs földi giliszta | erdwurm T. 156. *tōñs* B. id.

(*tēmér*-) *tanšepi* ráhág | auf jemanden treten T. 313.

tanti menyaszonyi díjat fizet | brautpreis bezahlen ; *tānti* id. KL. 28.

tāp medve epéje | galle des bären ; *toq* id. NyK. 24 : 154.

tapér : *kasāj-tapér sairsayā* a milyen apróra csak késsel vag-dalni lehet, olyan apróra vágta | so klein man es mit dem messer schneiden kann, so klein schnitt er es II.122.

tāpi letörik | abbrechen KL. III.353. AL. 61. — *tāpmi* eltö-rik I.58. *tāp*- id. T. 310. *tāptal* (q br.) törhetetlen | unzerbrechlich II.339.

tāplēx B. *tāplīx* T. 15. 314. *tapló* | zündschwamm.

(*ma*-) *tapriš* vakondok | maulwurf II.71.

tār gyökér | wurzel I.3. 151. — *toqr* K. *tār* P.

tar KL. AL. *tari*- AL. *toqré*- K. *tār*- P. *tār*, *tāru*- T. *tārā*- B. keresztül, át | durch (postp.); át | durch (igekötő); — *tārā jāmēntimēn* egyenesen haladunk | wir gehen geradeaus fort II.127.

1. *tarā* szabad (*mō* hely) | ein freier (platz) KL. 5, — *jivā tarā matā vitnē* valami gyér erdős (ill. fás) viztájékra | in eine wassergegend mit schütterem wald I.111.

2. *tarā*, *tari* felé, irányában | gegen, in der richtung KL. 15. — v. ö. *tori*.

tārāti ereszt; bocsát | entlassen: *kwonāl t.* kiereszt | hinaus-
lassen I.17. *mā tarāti* a földet lebocsátja | die erde hinabsenken
I.36. *tusā t.* szakállát szétereszt | den bart wallen lassen I.134.
tērnēl t. kórral eláraszt | mit krankheit überschwemmen I.96. —
Tārēmnē nēl tārātawāsēn T. nőt rendelt számodra (ill. Taremtől
nővel bocsáttattál el) I.7. v. ö. *ah Tārēm tawān tārātālim nāj-āyi*
gli kwol-kiwērt I.10. — *luwā jol ti tārāts* lova aláereszkedett | sein
pferd liess sich (von oben) hinunter I.10. — *tāremti*: *mā* I.36.
tusā I.133. *tārātali* elbocsát | entlassen (laufen lassen) I.187. *numēn*
tārtēlim felülről alábocsátott II.68. *tārātayti* ereszkedik | sich
herablassen I.160. — *tārēmlāwē* (pass.) elárad | überschwemmt
werden: *mā aku' pālā vōr-ujin tārēmlawēs* (pass.) a föld egyik felét
elárasztotta az erdei vad I.147. v. ö. III.361. 443. — *tārāmlī* ter-
jed | sich ausbreiten: *jāny'i' voss jānimēn, lākwā voss tārāmlēn* nőjj
nagygyá, terjedj szélessé I.161. — *tārēti* KL. 5. AL. 57. *tārēti* K.
III.127. *tārēti* P. III.523.; *tārētkēti* T. 314. *jel-tārēnēyti* alábocsát-
kozik AL. 78. *po tarāti* a hegyre felfut | auf den berg hinauflaufen
K. II.238. *tārēti* K. I.171.

tārēñ medve | bär. T. 161.

tārēñ, tarñē réz | kupfer P. 9.

tarēs (postp.): *ma'il-t.* egymás mellett | neben einander 339.

tārī B. (*tārī* I.96. *tar* II.348.) *tōri* KL. III.347. P. 8. *tāru* T.
155. *daru* | kranich.

tārī fenyő | fichte II.291. III.391. *tārī* K. II.236. KL. III.483.
tāru fenyőcsemete T. 155.

tariti beköt einbinden III.293. — *jel-tārī* megköt AL. 78.
tārīti odaköt KL. III.355. *tārsōy* kötni P. 15.

tārkhā sérincez | kaulbarsch, B. *tāru* (tő: *tārkh-*) T. 155.

tarm (postp.) fölé | über, auf (mit acc.); *tarmēl* fölött, rajt |
oben, auf (mit dat.) túl (időhat.) | über B. 339. 342. — *tārm-* D.
pl. *tārmēl, tārmlēnē, tārmlēt* fölött, fölé K. 378. — *holit xātēl tārmlē*
holnapi nap tájt | gegen den morgigen tag zu II.245. — Ige-
kötő: *tarm-ūmlitā* rajta ül | darauf sitzen B. 339.

tarra külön, szét | abgesondert: *am tarra allēm én külön,*
szétválva élek AL. 60.

taršēti fölpattog | bersten P. 9.

tārvitēñ nehéz | schwer III.413. — *tārütēñ* KL. III.483.
toārwtēñēs (adv.) K. 382.

1. *tas* idegen | fremd III.92.

2. *tas* tál | schüssel KL. III.357. *toqs* K. II.229. [AL. 57.]

tās kész | bereit 328. *tāš*; *tāšnā* (adv.) T. 321. *tašnā* (adv.)

tasti 1) készít | bereiten I.70. — *taštktāti* készül AL. 54.

tāstktiti fölszereli magát T. 317. — 2) mer | sich getrauen: *ēlniñ*
at tastāsēm, tūl tastlaytsēm előbb nem mertem, azután neki me-
részedtem B. 342.

tātā szánkó (medveműszó) | schlitten III.145. 246. 475.

tātēl üres | leer I.64. II.397. III.293. *t. ālnē* semmiházi | nichtswürdig II.154. — *tātēl* K. I. 169. *toqtēl* KL. III.491.

(*kwān-*) *tātēlti* kiüz | hinaustreiben AL. 60. *tātēltālēyti* üldöz | verfolgen AL. 77. *tātēltāyti* versenyt fut egymással | wettkämpfen (hol?)

tāt- nedvesít | nass machen T. 325. (*il-*) *tātēlti* id. u. o. kovászol | säuern T. 167.

tāti hoz, visz — I. *tāti*.

tātēmti kiüresít | ausleeren 362.

tattēm kincs | schatz KL. III.353.

tattēmtāli megtekint | besichtigen III.451.

tāuli elég | es ist genug I.59. 163. — *tāulē* T. 159. — v. ö. *ta'īlā*.

1. *taut* tűz: *tautēñ ulā-sup* üszkös fadarab | kohle KL. III. 480. 481. — *tqut* tűz | feuer K. II.229. P. III.521. *toqt* KL. 5. *tqt* AL. 78. *tāut* T. 158. id.

2. *taut* tegez | köcher III.512. *tāut* KL. III.351. — *tawēt* I.98, II.295.

taw B. *tāu* L. K. P. *tou* T. *tū* AT. ő | er, sie, es.

(*vit-*) *taw* (víz) sodra | strömung: *lakwsi vit sāt taw* mozgó víz hét sodra II.395.

tawant csendes *vōt* szél | ruhiger wind III.55. *tawānt* III.511.

tawēr- (*lūpi*) korhadt (fatörzs) | morscher baumstamm I.121. — (*pors-*) *tawri* (forgács-) darab | ein stück spahn 328. *tawrikwē* morzsácska | krumme I.1. — *akw' tqwrit sakwalāst* izzéporrá összetörték I.15.

(*puł-*) *tawritāyti* szétmállik, morzsákra szétmegy *nañ* a kenyér | das brot zerfällt in krummen 329.

tā . . . I. részben *tā* . . .

tāyam hékám, barátom | mein freund I.13. II.168.

tāxwsā ősszel | im herbst AL. 61. — *tāxwsi* id. P. 20. — v. ö. *takwēs*.

tāxwsēmti őszet eltölti | den herbst verbringen K. 396.

tākwal': *t. joqñkhtilem pāsēn* felfordítom az asztalt | den tisch umstürzen KL. 14.

tāmēñ, tāmñēñ ilyen | solcher T. — v. ö. *tēmle*.

tānem: *ōχ-, ju-tānemēn* a hegyen, a fa tetején | am berg, am gipfel des baumes P. 17. *tāniñ, tāniñ-pogl* felülről, a magasból | von oben, von der höhe u. o.

tāñēr egér | maus K. AL. 61.

tārās ablak | fenster T. 309.

tārkutēñ nehéz | schwer T. 331. — v. ö. *tārvitēñ*.

tārčik gyökér | wurzel T. 160. — v. ö. *tār*.

tāru I. *tārkū*.

tātā atya | vater T. 164.

tāt-: *nālēnnē pom tātānkūē pom vėl lāpē* K. III.129. *pom tātawē pom oqt lāpi* K. III.130. orrodra egy fölt eendő fűszál ne emelkedjék, ill. nem emelkedik (a. a. nem lesz enni valód).

tāuli 1) repül | fliegen I.315. — v. ö. *teili, tīlēmlī* 2) jelentkezik | erscheinen K. I.169.

tāuti szerez | sich verschaffen K. 398.

tāwenti lecsendesedik (a szél) | (der wind) legt sich K. 396. *-tē* és | und K. P. *tē-tē* is . . is | auch KL. de, hát, tehát | aber, also K. — *tē-tē* csak-csak, egyre | nur, fort u. fort T.

tē pron. dem. l. *tī*,

tē'i, tē'i' B. *tē'i'* K. *tij* KL. *tī* AL. T. *tēi* P. 1) eszik | essen; — *tēšintāli* enni szok | zu essen pflegen II.21. *tēššenti* eddegél II.255. *tēpēji* táplálékot szerez | nahrung verschaffen III.378. *tēpjeli* fölfalatoz | aufessen III.81. *tēxti* enni ad, etet | zu essen geben K. I.166. *tixti* KL. 29. P. 22. *titti* II.21. (*ī* l.) I.7. id. *nukh-tēkti* teli eszi magát, jóllakik | sich satt essen KL. 6. 20. — *tēp, tēnē* étel | speise, nahrung; *tēnēn mō* táplálékos föld | nahrungreicher boden K. 396. *tētal* étlenül | ohne speise I.3. 27. — 2) ég | brennen I.14. 69. II.95. *tittilawē* (pass.) összeég | verbrennen III.391. *tixti* éget | verbrennen (transit.) AL. 78. — *tēnē* égő II.404.

tēxuliji terít | ausbreiten: *uj-pun nāmēk t. vadszörből puha* ágyat terít III.378.

teili l. *tīlēmlī*.

teji (tő: *tāj-*) szó | weben AL. 75.

1. *tēl* tél | winter; *tēltē, tēlnē* télen, télire T. *tēli* télen | im winter I.57. P. 20. *tēli* (adi.): *tēli arpi* téli vejsze I.153. *tēlji'* jēmti télre fordul az idő | es wird schon winter I.153. — v. ö. *tāl*.

2. *tēl* a mint, a mely időben | als, wann T. 318. — bizonyára | gewiss I.22. *akw' tēlél* rögtön | sogleich II.111. — *tēlātā atim vāssī'* többé semmi köze hozzá | es geht ihm nichts mehr an II.98.

tēli: *tēlip, tēliñ kēnt* karimás süveg | mütze mit ranft II.433. 533.

tēli terem | wachsen I.3. II.68. III.360. *tēlsāli* id. I.33. születik: *man tēlēm atēr-ari* valami született fejedelmi leány | eine geborene prinzeßin I.11. keletkezik, létrejön | entstehen I.1. 154. — *nukh-tēli* fölépül | heilen KL. 20. — *tēlti* létrehoz | erschaffen I.139. *tēltāli* teremt III.270. — *tēlpā jānyēp* teli ill. ujlóhold | vollmond III.337. *tēltal*: *akw mūs tēltal lūt* egyre csak lovak | in einem fort nur pferde I.8.

tēlīli elegyedik, keveredik | sich mischen II.24. III.215. — *tēlīti* I.6. 9. *tēlītāli* I.18. kever | mischen — *tēliti* id. K. 396. AL. 60 — *ūsen kwān-tēlīli* eszed megzavarodik | dein verstand verwirrt sich KL. 19.

- tēlmi tāl* beáll a tél | es wird winter II.189. — *tēlmi* id. K.
 396. *tēlemti* telet eltölt | den winter verbringen K. 396.
tēlt kikötő | hafen T. 159. — v. ö. *tālt*.
tēlti fizet | bezahlen AL. 64. *tēlāti* P. 27. *tēltayti* K. id.
tēltkēti fölrakódik (a szánra) | (den schlitten) beladen T.
 314. — v. ö. *tālti*.
jel-tēlwēs (pass-) behegedt | vernarben AL. 78.
tēmēr, temēr fölresz | oberer theil — *lu-temērt* lovon | auf
 dem pferd. — I g e k. rá, szét T. 313. — v. ö. *tārmēl, tomor*.
tēmle K. *tāmli, tim-khar* KL. *timlē* P. *timlēn* AL. ilyen |
 solcher — *tēmliñ-khar* olyan P. — v. ö. *tamle* B. *tāmēñ* T.
tēn B. *tēn, tīn* K. *tīn* L. *tēn* T. ök ketten (dual. 3. pers.)
 1. *tēp* táplálék l. *tēi*.
 2. *tēp* epe | galle T. 154. — v. ö. *tāp, togp*.
(il-) *tēpēlmāti* mepcsip | stechen, zwicken T. 311.
(khuat-) *tēpi* eltéved | sich verirren K. 383. — *got-tipi* B.
 NyK. 22. : 19. *kwān-tipi* KL. 19. *kwat-tipi* AL. 61. *khuatē-tipi*
 P. 21. id.
tērēm ütőszér III.405. *tērēm* fegyver | waffe P. III.523.
edény | geschirr K. 396.
tērēn kór, betegség | krankheit I.165. II.283. — *kasājiñ tērēn*
(tērēm?) késes fegyver | messer-waffe III.99.
tērēñ, tērp erős | kräftig I.171. szilaj (ló) | wildes pferd K.
 fürge | behend K. II.229. — *tērēñ ēri* hősi ének | heldenlied II.222.
tērniñ ēri id. II.204.
(khuatē-) *tēri* szétfoszlik | auseinandergehen K. 383.
tēš-khēr kész | bereit T. 154. — v. ö. *tās*.
tēstē: khōñi t. hanyatt vágta | zu boden werfen K. II.233.
šāme-t. agyonvágta | erschlagen.
tēšti mer | sick erkühnen, getrauen KL. 30. P. III.523.
tī . . l. részben *te* . . .
tī B. *tē* K. *tē, tī* KL. *tē* AL. *tī* P. *tī* T. ez | dieser — *tit, tēt*,
tīt itt | hier; *tīl, tēi, tī* ide | hierher; *tīl, teil, tīl* innen, ettől fogva,
 azután | von hier, hernach stb. *tītāk* itteni, ezen oldalbeli KL. 11.
tītik ez B. — *tīlē* ide felé | gegen hierzu B. K. *tīlax* id. K. *tīlt* innen
 kezdve | von hier aus K. *tīl-tīl* ezért | desshalb B. — 2) *tī* hát |
 also I.70. *tī* im | nun KL. III.347. most | jetzt P. III.523 *tīl-pēl*
 sőt azután | sogar später II.202. — R a g o z v a : *titim* stb. 334. —
 dimin : *tiris* II.117.
tī- nē hej asszony | heda, weib I.11.
tik így | so 344. — v. ö. *toz* úgy.
tīkēs (tat.) egyenesen | gerade (adv.) T. 322.
tīl tele | voll III.32. — v. ö. *ta'il*.
tīlēmli repül | fliegen I.11. 12. K. I.172. — *teili* K. II.224.
teilēmli K. u. o. id. *teilenti* repdes | hin. u. herfliegen K. II.226. P.

10. — *tīlēmti* röpít (a szél) | vorwärtstreiben (von wind) II.62.
ñālél tārā tilemtīlēm (sic!) nyíllal keresztül röpitem | mit dem pfeil
 durchbohren III.452. *tīlēm tapti* elröppen | davonfliegen III.196. —
tīlliti repül KL. III.349. *tīlti* röpülve visz | fliegend tragen KL.
 III.349 — *tīlāt*: *uj-tīlāt jorēñ mām* állatnak repeső alkalmas
 helyem, a. a. szivem | mein herz III.341, 401. v. ö. KL. III.493. —
 l. *tāuli*.

tīn ár | preis II.106. pénz, ár | geld, preis KL. 6. — *tēn ár*
 K. T. 166. — *tīnā ti tanā ti* ára ez, díja ez | das ist sein preis
 II.51. — *jāyān-tīnēñ* azt a drága apjukat | (eine verwünschungs-
 formel) KL. III.487.

tīnēli elad | verkaufen II.106.

tīnēlt: *mā tīnēltim ünlep kiti* földet megnyomva (drü-
 cken d, belastend) ülő kettő II.399. (talán: *tītēlt*-).

tīnsāñ pánya | leine II.107. 108. 279.

tīp gabona | getreide T. 167. — v. ö. *tēp*.

tīp fűzfa | weide I.70. bokor | gebüsch AL. 76.

tīp-γarzei rigó | amsel I.17. — *tīp-kharkhi* harkály | specht
 P. III.523.

tīsēlti sík földdé változtat | zur ebene machen II.337. —
 v. ö. *tiss*.

tīčka rúd | stange T. 315.

1. *tiss* sík *mō* föld | ebenes land P. II. 523.

2. *tiss* gyász | trauer 329.

tissēm valaminő gyökér | ein art kraut III.90.

tīsti gyászol | trauern 329. *tīstuji* szomorkodik u. o.

tīt fa töve | baumwurzel I.12. II.260. KL. 6. torkolat | mün-
 dung III.189. — *tītīñ sājim* torkolatos patak III.189. *tītṗā jā* tor-
 kolatos folyó I.113.

(*puł*-) *tīti* átázik | von regen ganz nass werden 329. *pal-tīti*
 id. KL. 27. *jel-tītēltawē* id. AL. 78. — (*wütne*) *tītēlti* (vizbe) áztat |
 ins wasser tauchen KL. 30. nedvesít P. 27. — *vitnē* *tītēlmati* vizbe
 márt | ins wasser tunken 428.

(*jā*-) *tīwēs* no halld csak | nun höre nur I.139.

to . . . l. részben *ta* . . . , *tu* . . .

tā, *tāu* B. *tō* K. *to* KL. némely, egyik-másik | jemand, einer-
 anderer.

tō *tō* | teich T. 154. — v. ö. *tūr*.

tāy torok | kehle III.462. *kēr-tāy ta'ilēm* vass mellű ruhám |
 mein kleid mit eiserner brust (latze) II.149. *tāy-sūnt* *çalānel* kés
 tokja közepéből | von der mitte des messerheftes II.219. — *tōkh*
 torokcsutka | adamsapfel K. II.233. szügy | vorderbug KL. III.353.

toz, *tozin*, *tozālīñ* B. *tokh*, *tokho*, *tokhāl*, *tokhālīñ* K. *tokhwē*
 FK. *tok* (*tokh* KL. III.351.) KL. P. *tuz* T. úgy, olyan módon | so,
 derart — *tozā-ti* csak | nur III.460.

- tāẓēn* vánkös | kissen: *tāẓēn-jol* vánkös-hely III.425.
toẓēri (maga alá) gyür | drücken I.45. 64. visszanyomkod | zurückdrängen KL. 23.
toẓẓiñ l. *toẓtiñ*.
 1. *tōẓi* evez | rudern K. 402. — v. ö. *tāwi*.
 2. *tōẓi* öklel, döf | mit den hörnern stossen KL. 31. *toẓāti* öklelődzik u. o.
tāẓlq sapka | mütze T. 321.
tāẓli akad valamire | antreffen K. II.232.
 (pali-) *toẓlēpti* szétágazik *jō* a folyó | der fluss verzweigt sich K. 378. — v. ö. *tāwi*.
tāẓsēti megunja magát | sich langweilen 366.
toẓt 1) hajó keresztfája, taffája | balken am hinterverdeck II.56. III.337. *kēr toẓtēp toẓtiñ ẓāp* vas keresztpántu hajó II.407. —
 2) *toẓtiñ uẓ* patás állat | thier mit gespaltenen hufen II.282. *toẓẓiñ* id. II.283. 323. [*tēẓti*, *tiẓti*.]
toẓti. *sāmē toẓtilēm* jóllakatom | sättigen K. 383. — v. ö.
tāẓtti feltatfáz | mit balken versehen III.293.
toẓj l. *tūẓj*.
toẓjānti hótálppal jár | mit schneeschuhen gehen II.129.
toẓjās hótálpön való vadászat | jagd auf schneeschuhen II.21.
tāẓji, *tāẓjimq* némely, egyik-másik | jemand, einer-anderer T. 167. — v. ö. *tq*.
tōẓi havaz | schneien T. 327.
tāẓji olvad | schmelzen K. 396. — v. ö. *toli*.
tāl kór | krankheit II.3. 277. 350.
tāl, *tōl* : *tālmāti* elszakad, eltörik | zerreißen, zerbrechen II.99. III.144. *tolmāti* id. KL. III.353. *tolēmāti* török K. II.232.
tālli szakad | reißen II.79. *tālpī* II.187. *tōlpī* id. K. I.171. P. 15. —
sās tālipēm lāñẓ ẓasit térdkoptató (kniewetzend) út hosszában II.170. *sāsān tālipēm mil lāñẓä* térdig besüppedt (bevágódott) mély utja III.374. — *tālēti* metsz | schneiden 363. — *tālēmāti* (az eb) vonítani kezd | zu klaffen anfangen P. III.539.
tālẓi gyalmoz | mit zuggarn fischen I.133.
toli olvad | schmelzen I.139. III.296. *tāli* II.34. *tāli* KL. 21. id. *tolti* olvaszt III.102. *toltili* id. III.415. — *sēmēm ẓal-tāls* szivem lecsillapodott | mein herz hat sich beruhigt K. 375. — *jōñkhēp tōlpī* a hold elfogy | der mond nimmt ab K. II.227. — v. ö. *tāli iāñẓēp* olvadó hónap (?) II.48.
tāli gyalom | zuggarn I.153. *tāli* vonó háló KL. 2.
tāljayti remeg | zittern AL. 78.
tolmēs tolmács | dolmetsch 329.
tolmēsli tolmácsol | dolmetschen 362.
tōlti betölt, ill. *telerak* | ausfüllen: *šōt vuj lātt tōltuẓ* száz állat számát betölteni | die nummer auf hundert thiere ergänzen

P. III.521. *ju-tälti* telerak, teletölt | füllen: *tältén* (ä br. T. 328.)
ñoulél ju cälákét töltsd teli hussal a vödörket T. 308.

tqmēñ mai: *t. itu mai* este | den heutigen abend T. 316.

tōmīl jávorünö | elenkalb I.89. *tümēl* I.105. *tōmēl* KL. 30.

tqmēñ ölenti kong | schallen K. 397. — v. ö. *tōmsi*.

tōmor: *lu-tōmor-uki* tizenegy | elf T. 314. *lu-turm-uki* id.

FT. — v. ö. *tēmēr*.

tōmp állatorr | schnauze, rüssel KL. 3.

tqmpli csillapít | besänftigen I.121.

tōmsi kong | schallen K. 397.

ton B. L. K. *tqn* P. az, amaz | jener — *tōnt akkor* | damals
 B. azután | darnach KL.; *tonätél, toni-poglt* K. *toni-pālt* AL. *tqn-
 ji-poglt* P. azután | darnach, darauf; *tonüntél* azzal tovább | damit
 weiter K. I.169. — *tont, ton-mas* K. *tōnä, tōniñ* B. azért | darum,
 desswegen.

tēn ín | nervenfaden KL. 15. L. *tān*.

tāñz pata | huf I.63. II.337. — *jāmēs lūw-tāñxpāñēl* jeles
 lópatás voltában II.337.

tāñkhēl: *tajepoqlēn tīl-tāñkhēl* egyél egy keveset ebből | iss
 doch ein wenig hievon K. I.168.

tāñś erősen | stark (adv.) T. 319. — v. ö. *tāk*.

tōñś giliszta | erdwurm K. féreg | wurm P. 10. — *tūñś földi*
 giliszta KL. 3.

tōnt-χum vendégfērű | gast III.102. jövevény ember | frem-
 der II.151.

tōntli vendégeskedik, mulatozik | sich unterhalten II.7. 269.

toqnti megtelik | voll werden K. — *tā'ili*.

(lap-) *tqortālili* elrekesztgeti | verammeln III.245.

toqt atya | vater K. II.230. *toqt* K. II.240. 241. 380. *toātē*
 K. II.376. *toātē* K. II.377. id.

tōpél közel | nahe K. 375

tōr kendő | tuch III.126. *tār* id. I.75. vászon | leinwand I.14.
 III.195. *pāsen-tār* abrosz | tisch Tuch AL. 56. — *oysēr törpā χum*
 rókaprémés sapkájú férű II.11. *tārtal* kendőtlen | ohne tuch
 III.397.

torāsti támogat | stützen II.145.

tārēχ (igekötő) külön, félre, szétválasztva | beiseite, abseits,
 abgesondert; — *tārēχ-pis qlantēt* külön élnek T. 312. — *tārē*
 külön-külön, mindenfelé levő | je-je, überall: *t. pōul-mō lakwem-
 taχti* mindenfelé levő faluhelyeken átsuhan K. I.170.

tārēm B. *tōrēm* D. ég | himmel I.1. II.91. K. I.170. KL. III.345.
isten | gott II.134. K. I.166. *tārēm-mā* id. I.59. *t.-sām* id. III.116.
világ | welt I.3. P. III.523. K. I.170. óczeán I.61. *vilāgtāj* | welt-
 gegend I.52. *t. nāj* isteni tűz | göttliches feuer I.14. *t. kan* áldo-
 zati tér | opferplatz II.114. *t.-tūjt* hófehér | schneeweiss I.38. —

idő | zeit P. III.521. *án törémt* mostanság | jetzt; *pēs is-tōrémt* hajdan, a régi időben | vor alters KL. 17. — *tōrémsiškvé* (dimin.) K. I.166.

tārēn medve | bär T. 159.

tōrés arasz | spanne K. II.227. KL. III.349. *tārēs* II.399.

tārkhē reszket | zittern T. 327.

tōrēm̄ti ért | verstehen II.418.

tōrēn: *tōrēnāi' polwāsēm* egész a reszketésig megfáz-tam | mir friert bis zum zittern 329.

tārjēnt' hortyog | schnarchen T. 314.

tori' B. *tari* K. *tārē* P. ellen, szembe, felé, -hoz | gegen, gegenüber, zu; — *lā'ināt tori'* hívására | auf seinen ruf II.116. *ozer-tari* a rókához | zum fuchs K. 378. *am tārēm ōšiti* én reám haragszik | er ist böse auf mich P. 18. — *akw'tori'* egyszerre | auf einmal I.130. — *tōrēn* irányában III.411. *am tārēm* velem | mit mir K. II.226. *tāu tārjāt* ő ellene | gegen ihn K. III.130.

tori elszédül. eszméletét veszti | ohnmächtig werden III.144. 245. 474. *tōrēm̄li* id. III.260. *tōrēm̄li* III.184.

tāri rezg | schwingen: *jaut tār̄mā žalt* az íjnak rezgése közben | während des schwingens des bogens III.374. — v. ö. *tārri*.

toriñ helyre való, derék | tüchtig III.67. 444. helyes, tisztességes | richtig, ehrlich 347. — *tōrēn* helyesen, derekasan (adv.) 347. *tārjān* alaposan, jól | tüchtig (adv.) K. 382.

tārni zajg | lärmen: *jol ta tārnenātū sujtilali* zaja aláhallat-szik | sein lärm wird unten hörbar II.30.

torow medve | bär III.380. *tārquw* (*ājkā*) id. II.375.

tārri reszket | zittern P. III.523.

tār̄ti kaczag | lachen K. 383. *tār̄tili* id. u. o.

tār̄ti zár, zárva tart | versperren I.35. III.3. *tār̄taxti* elzárkozik | sich einsperren I.36. *tōrti* id. K. II.237. — megtámaszt (?): *žürēm-puñkpā ānt-nālkwēl ti tār̄tesanēm* három hegyű szarú-nyilacsakával döftem im által (tlk. támasztottam meg) II.43.

torwinti hortyog | schnarchen I.16. *tār̄winti* id. AL. 70. — v. ö. *tārjēnt'*.

tārvoj hiába, haszontalanul | umsonst, vergebens K. 384.

tās (tat.) tar, kopasz | kahlköpfig; *tāsna* pátsem megfosztottak mindentől | ich wurde ganz gerupft T. 320.

1. *tōs* talpbőr | sohlenleder III.402. boeskor | sandalen III.413.

491: *tōs kitā* bocskorpár KL. III.491. *tōs* cipő | schuhe P. III.523.

2. *tōs* tiszta | rein KL. 18.

tās keresztfa | querholz: *tāspā tāsiñ āpā* keresztfájú böleső III.164. 375.

tāšam száraz | trocken; — *kālcēž* czigánytorok T. 313. — v. ö. *tāsi*.

(jel-) *tāsāpi* fennakad | hängen bleiben AL. 79.

(láp) *tosjéjtaus* (pass. præt.) beszálta a piszok | es wurde vom schmutz überzogen K. 376.

tōsi K. *tōši* KL. szárad, elszárad | trocknen, vertrocknen; — *tqsi* szárazra jut | aufs trockene (land) gelangen: *jelpiñ vitēn xūlilā-lim tāsimeī* 'a szent vizen lebegvén szárazra jutottak I.47. *xāpél tāsili m ēkwāi' ajkai'* a hajóval szárazra jutott asszony s öreg ember I.67. *mātāt tū ti tāsweś* (pass.) a maga földjén ott ért szárazra I.72. — v. ö. *tōswé* szárad KL. 30. *tāsawé* kiszárad III.37. — *tās-meji* kiszárad | austrocknen I.72. *tā'sli* aszal | dörrén III.52. *tāslili* kiszárít | austrocknen (transit.) II.132. *tošli* id. KL. 5. 20. — *tōsem* száraz | trocken K. II.224. *tāsēm* id. I.12. II.117.

tošpi széjjel málik | ganz zergehen K. I.172.

tot ott | dort B. *tqt* id. K.; az | jener K. *tqtē* id. K. *tqtēx* amaz | jener K.

tōtéyti támaszkodik | sich stützen K. *totemtayti* id. KL. 13. *tātsaxti* II 329. *tātsélayti* II.341. id.

tātēp ládika | eine kleine kiste I.69.

tāti, *toti* B. *tāti* K. (P. 26.) *tati* KL. T. (P. III.539.) *tāti* AL. hoz, visz | bringen; — szenved | erleiden III.75. *ērī* *totné* ének híresztelte | vom gesang verbreitet II.10. 258. *tqtili* visz II.85. *tātānti* id. II.118. *tqtēnti* K. II.240. *totēlti* nyargalva utolér | reitend erreichen III.117. *sijim totilawé* hirem terjesztetik | mein ruf wird verbreitet II.160. — *khotēl tōlné lép-tqttils* a napot elborítja a felhő | die sonne verdeckt die wolke K. 376.

totma rejtett kincshalom | verborgener schatz III.6.

totś khotēl egész nap | den ganzen tag AL. 77.

tou K. *tqū* P. oda | dorthin; — ime | also, nun P. III.521. —

toul, *tqul* onnan | von dort; *tqul-nil* azzal, akkor | dann, damals K. II.239.

tqūx tyúk | huhn T. 308. *tqūx-pou* (a sic!) csirke | henne, küchlein T. 311.

(láp-) *tqūx* (infin.) betakarni (a gödröt földdel).

1. *tqul*, *toul* l. *tqwel*.

2. *tqul* tele | voll: *tqul tēkti* jóllakik | satt werden. K. 366.

toulēmlē elröpül | fortfliegen T. 160. — v. ö. *tīlēmlē*.

tquli eltelik, letelik | sich erfüllen, vergehen: *morsiñ sāt tqulēmā jui-pālt* a kiszabott hét eltelte után | nachdem die ausgemessene zeit vergangen ist I.36. *soāt tqulēmīst* egy hét letelte után K. II.226. *soqtēn tqulēp tēne* egy hétig tartó evés | eine woche dauernder schmaus K. II.241. — elfogy ill. betelik *mojtēm* a mesém | meine erzählung nimmt ein ende K. II.241. — *tqulis jāni* 'sāt éppen száz | genau hundert II.68. — v. ö. *ta'il*, *tā'ilī*.

(nuñ-) *toumēxt* fönnakad | hängen bleiben T. 309. — v. ö. *taimati*.

tqumi beleharap | hineinbeissen III.120. *tqumaxti* a fogával hozzákap | mit den zähnen angreifen I.49. — *tquti* II.123. *tqutliti* I.91. *tqutesli* I.117. *tqutesliti* III.90. rág, szétrág | nagen, zernagen; *il-qutle* megharap | beissen T. 311. — v. ö. *taj-*, *taitanti*.

tqw B. K. *tqu* K. T. ág, galy | zweig, reis; — *osiñ tqwpä tqwiñ ülem* vastag ágú ágas álom, a. a. mély á. | ein dick-zweigiger, d. i. tiefer schlaf II.131. — *lāñx-tqwip* keresztút | kreuzweg II.333.

tqwerti zár | sperren P. 17. — v. ö. *tarti*.

tqwél, tqul B. szárny | flügel; *tqul* id. KL.

tqwél, tqul bőr | leder III.99. II.425. *toul* id. KL. 26. — subabőr | pelz I.7. — *kwossém-t.* a bödöny nyirhéja | der putten birkenrinde III.99. hátí batyu héja III.341.

1. *tqwi* ágazik | sich verzweigen K. 378. *tqwili* id. 329. *tqwli* id. II.256.

2. *tqwi* 1) evez | rudern III.293. KL. 34. P. 16. — *tqwi* AL. 76. *tqwé, tuwé* T. 332. *tqwili* II.30. *tqwlit* III.339. *tqwtili* III.359. *tqwénti* 49. *tqwéntali* III.369. *tqwéslí* 49. *tqulti* KL. 34. id. — 2) *tqwi* AL. locsol | spritzen; *tqwli* id. II.333. *věltā tujtěl tqwlestā* arczára havat hányt | mit schnee sein gesicht bewerfen II.127. *kwän-tqwli* kiönt | ausschütten KL. 79. *voj xami tqwlayts a zsir* kiömlött | das fett hat sich verschüttet NyK. 22: 50. — *laxwé tqusān* szétszórta őket | er hat sie zerstreut K. 376.

tqwlił-sak (az ajtó) pántdarabja | aufsatzband III.407. *t.-sakwé* keresztpánt | kreuzband III.529.

tū B. *tū* KL. oda | hin; *tūnū, tūnūw* B. odébb, tovább, oda | hin, weiter hin: — *tulé* B. K. *tulax* K. arra felé, odafelé | dahinwärts; — *tut, tūt* ott | dort KL.; — *tul* B. onnan, aztán | von dort, dann.

tū, tūw. tuw, tuj B. *tuj* I. P. *toj* K. T. nyár | sommer; — *tui-törém* KL, *toj-tarém* T. id. — *tuwä* B. *tujä, tujil* KL. *tuja* AL. *tují* P. *toji* K. *toju* T. nyáron | während des sommers; — *tujji* *jěmti* nyárra fordul az idő | es fängt an sommer zu werden I.153. *tují* nyári (adi.) I.53. — *xürém tuw* három éven át | während drei jahre I.103.

tuzsa hasonlóképpen, szintén | ebenso, gleicherweise T. 322.

tujä tavasz | frühling I.56. *tujä-törém* id. KL. *toj-poñ* id. T. — *tujä* B. *tujäi* P. *toj-poñet* tavasszal | im frühling — *tōja-le'in* tavaszi e. et I.21.

tui K. KL. P. *to* T. bemegy | hineingehen; — *tujenti* KL. 33. *tuttäli* KL. u. o. id.

tūji havazik | schneien II.127. III.313. *tūjili* III.310.

(*já'le*) *tūjimi* beáll a tavasz | es wird frühling K. 374. *jale tojmi* beáll a nyár | es wird sommer K. 374. *tūjinti* tavaszt eltölt | den frühling verbringen K. 396. — *iüj-qil tujim tujmqus* (pass.)

utolsó nyaram érkezett el | mein letzter sommer trat ein KL. III.347.

tujt (*tūjt*) hó | schnee.

tūjt elrejt | verbergen I.12. *tūjtzati* elrejtőzik | sich verbergen II.89. III.120. *il-tojtkkhtë* T. 310. *el-tuitpazti* K. 373. id.; — *tujtzné mō* rejtek hely | schlupfwinkel K. I.169. — v. ö. *tūli*.

tukés ősz | herbst; *tuzsu* ősszel T. 317. — v. ö. *takwés*.

1. *tul* felhő | wolke I.6. II.160. *tol* id. K. 376.

2. *tul* gallér | kragen: *soräs-oxsér tulpä värtäk* fekete róka-prém-galléros szőnyeg II.321.

3. *tul* élésdúc | stange mit lebensmitteln III.272. *hustartó dúc* | stange, worauf man fleisch aufhängt KL. 29. *hombár* | scheune.

III.235. *pūt-tul* üstholmi, ill. ennivaló | esswaaren II.83.

tul fokos | beil K. II.228.

tulä újj | finger II.93. KL. III.351. — *tol* K. 396. *tal* K. II.228. 239.

tuläm hizott *lū* ló | ausgefüttertes, fettes pferd III.212. *tulém lū* hizott (átnyaralt) ló III.539.

tuläti fizet | zahlen T. 330.

tulët olcsón | billig P. 21.

tuli: *tul tuli* *hustartó dúc*ot épít | eine stange zum fleisch-aufbewahren aufstellen KL. 29.

1. *tūli* hoz | bringen, holen I.3. T. 327. vizs KL. III.355. — *ju-t.* bevezet | hineinführen I.20. II.100. III.184. KL. 33. *tūli* II.410. III.32. 95. *tūlpi* I.115. — *ju-tuli* behajt | hineintreiben AL. 79.

2. *tūli* elrejt | verbergen I.89. *tūli-jiw* elrejtő fa | verbergen-der baum III.335. *t. pom* KL. III.347. — *el-tūls* elrejtőzött | hat sich versteckt K. 373. — *tūlit* titokban | im geheimen I.69. — *tūlmenti* elrabol | rauben I.7. — *tūlémti* lop | stehlen AL. 77. *tūlmänti* III.119. *tūlmenti* KL. 26. *tolmenti* P. 21. id. — v. ö. *tūjt*.

tūlmaz álnok | falsch III.110. *tulmakha* lopva, titokban | geheim (adv.) AL. 61. — *tūlméx* tolvaj | dieb III.119. *tolmoz* id. T. 166.

tūlmaz rozomák III.27. borz | dachs III.382. (*u* br.) II.35. 198.

tultaj tavaly nyáron | vorigen sommer T. 316.

tūltzati küzd | ringen II.219.

tuma P. *tamē* K. nem | nicht.

tumaj vélemény | meinung I.137. — *tumāj* szándék | vorhaben I.69. *t.-vāri* gondolkozik rajta | sich besinnen, nachdenken I.68.

tuman lakat | schloss II.132. III.1.

tumén folyó alkotta tó | strom-see I.111. 37. *tomén* K. 372.

tuménti lakatol, bezár | verschliessen III.2.95.

tumiñ kormos | russig III.194. *tumēñ* szurτος | schmutzig KL. III.355.

tumlantē lop | stehlen T. 166. 331. — v. ö. *tūlmenti*.

tump sziget | insel III.57. 85. 291. KL. 3. — v. ö. *tomp*.

tumpi freccsen | spritzen II.195.

tumranli tamburázik | tambura spielen III.379.

tun (osztják szó): *Tun-lār-ājkā* tűzmohás-tavi öreg II. 94. —

v. ö. *Taṅkwūr-ājkā* id. u. o.

tuñéltanti húrt penget | die saite anschlagen AL. 54.

tunrā-šayl tundrahalom I.1. 38.

tuñsi áll | stehen K. I.168. — *tūñsi* KL. III.489. *toñsi* AL. 61.

toñsi T. 313. *tōñsēn* (imper.) T. 308. — *tūñsēlmati* föláll | aufste-

hen I.113. *tuñsenti* KL. III.351. *tūñspi* megáll | stehen bleiben K.

II.224.; (u br.) K. 377. KL. 15. — *tūsti* állít | stellen B. *tušt* T.

312. *tošti* K. II.380. *tūstipi* II.116. *toštenti* AL. 77. id. *tušti* helyez

KL. 14. — *tuštpi* lép | schreiten P. 19. — *tūštyati* beáll | sich

hineinstellen I.63. *helyezkedik* | sich stellen II.195.

tuñsiñ magas | hoch KL. III.345. P. 22. — *toñsēñ* K. *tōñ-*

siñ-is magasan | hoch (adv.) T. 320.

tuñsit (magasságú) mélységű | tief (adv.) K. II.228.

tūnt réczefajta | eine art ente KL. 3.

1. *tūp* evező | ruder II.215. III.326.

2. *tūp* majd, csak, alig, valahogy | bald, kaum, irgendwie II.307. 147. *tūp-jēr* csaknem, úgy-mint | baldso-wie 351.

tūpiñ kedves | lieblich II.105.

tur torok | kehle I.1. hang | stimme II.131. 199. *tōr* id. K.

III.127. *turpā*, *turp*, *turiñ* vőt zugó szél | heulender wind I.135. II.190.

tūr tó | see II.94.

turuj turuj sas | eine art adler II.299. — *turi* id. P. III.523.

turri: *puł-turrim āmp* megveszett eb | wüthender hund 349. — v. ö. *tori*.

turkā puska | flinte III.190.

turmā fogháztorony | kerker thurm T. 331.

il-turpē elkölt | ausgeben T. 307.

turri csorog | fließen KL. 15. AL. 79. — v. ö. *šurri*.

jel-tūrti lovat kifog | ausspannen P. 27.

1. *tus* B. *tūs* K. *tōš* T. száj | mund; — szakáll | bart I.5. *toš-pun* (o br.) id. T. 158.

2. *tus* vadászat | jagd T. 159.

3. *tus* (tat.) egyenesen, jól, biztosan | gerade, gut, richtig T. 322.

(il-) *tusāti* kiegyenget, egyenlővé tapos | gerade machen, treten T. 310.

tusjēx por | staub P. 13. AL. 77.

tuslej- vadász | jagen T. 312. *tuslejiyt-* id. T. 325.

tūw l. *tū*; *tuwe* l. *tawi*.

türex egyszerre, rögtön | sogleich KL. 20.

tüssin hiába | vergebens AL. 61.

tüwät csendes | ruhig, still T. 320.

U.

ū víz folyama | strom T. 154. 313. — v. ö. *aw*.

uz, *uki* egy | eins T. 151. — *akin* együvé, együtt | zusammen T. 312. *ūz-itēl* id. u. o. — *uzwāl*, *uz-vail* AT. *uk-äil*, *ūz-äitēl* teljesen, tökéletesen, egyáltalán | völlig, im allgemeinen T. 320.

uzšar róka | fuchs T. 162. — v. ö. *oxšer*.

ūkhti látogat | besuchen K. I.167. — v. ö. *uj-*.

uil: *ākū'-uil* egyszerre, rögtön | plötzlich KL. 20. *tūl-uilt* azután | dann I.141. *zotēl-uilt* hogyan | wie I.144. *zotēl-uil* honnan 335. *tūlnen-uil* a mint repült | während er flog KL. 18. — v. ö. *vuil*.

(*ām*) *uipām* magamféle | meinesgleichen stb. KL. 9. — v. ö. *voipi*.

uj állat | thier III.6. ló | pferd I.35. jávor | elenhirsch I.133. rénszarvas | rennhirsch II.164. szarvasállat | hornvieh I.5. madár | vogel I.54. medvebőr, rénbőr, állatbőr | bären-, renn-, thier-fell I.31. II.274. 254. — *uj-ānš* medve | bär I.50. — v. ö. *vuj*.

uj-, *ui* lát | sehen KL. 32. — *ūkti* látszik | sichtbar u. o. *ūsenti* lát KL. 19. *ūsintoqli* KL. III.351. *ujzati* egymást látja | sich gegenseitig sehen KL. 32. *čuk il-uits* a tej megaludt | die milch ist geronnen T. 307. — v. ö. *vā'i*.

ujē vesz | nehmen; *ūm pou* fogadott fiú | adoptivsohn T. 331. — v. ö. *vīγ*.

ūjel-: *ūjelnē ūjtēp supēn* a feszítő nyél (az íjjon) | der bogen-schaft, woran der bogen gespannt wird II.60.

(*il-*) *ujkhet-* megcsökönnyösödik (a ló) | fuchsig werden T. 310.

1. *uji* uszik | schwimmen II.257. KL. III.203. — *ujlenti* KL. 28. *ujjāli* I.149. *ujili* II.193. *ujjēlānti* I.123. id. — *ujmītepti* usztat | schwimmen lassen II.152.

2. *uji* süllyed | sinken I.132. *ujtti* lesülyeszt | versenken I.70. 121. *ujttēp jāñžep* alámerülő hold | untergehender mond I.121. — *jol-ujtawē* (pass.) alásüllyed I.132. *ujtjati* id. I.140. — *jel-ujli* leszáll | hinabsteigen KL. III.351. *ujti* alásülyeszt KL. 20. *jel-uitenti* alámerül *jāñghēp* a hold P. 15. — *tārēm poñ tulnq ujus* (pass.) az eget bevonat a felhő | den himmel überzog die wolke T. 159. *ujim*: *jutpān-serjān lunšēm ujim misān pānczéljāt*, kardját sirva (weinend) odaadta K. II.238. — v. ö. *va'ili*.

ujim part domb | uferhöhe III 327.

ujtān-jgut ajzó nyílú (tulajdonnévben) II.59.

űjtép l. *űjel*-.
űjtši manó | teufel II.196.

űkíté hozzáfog | anfangen, beginnen T. 159.

ul ne | nicht; hogyné | wie denn nicht; — *ul-pél* alighanem, bizonyára | wahrscheinlich.

ulä kerítés | zaun III.119.

ulä tűz | feuer I.44. *ul^u-jiw* tüzi fa | brennholz III.218. *ulä-šup* fadarab | holzscheit KL. III.481. *ulä-kër* csiholó aczél | feuerstahl NyK. 22: 50.

ulq karó, rúd | stange T. 163. 309. — v. ö. *ulä*.

uläpši czédrus erdő | zedern-wald II.381.

uläs szék, trón | sessel, thron II.8. I.79.

1. *ulēm* álmom | schlaf I.7. II.19. *ulmínšín* 345. *ulmenšü* KL. 18. álmosan | schläfrig (adv.) — v. ö. *vulēm*.

2. *ulēm* élet | leben II.261.: *jámēs ulēm!* (köszöntés távozáskor).

uli van, él, lakik | sein, leben, wohnen K. I.170. *ulné mō* lakóhely | wohnort K. II.225. — *ulili* élvez, mulatgat | geniessen, sich unterhalten II.318. 312. III.195. — *ulín* gyönyörűséges, vigalmas, boldog | genussreich, freudevoll, glücklich II.255. 365. 47. — v. ö. *āli*.

ulⁱ medvebocs | bärenjunge III.215. 237.

ulis uteza | gasse I.121.

ulmeji álmodik | träumen I.7. KL. 12.

ulqté folydogál | fliessen T. 320.

ulpä czirbolyafenyő | zirbeltanne I.3. KL. III.351.

ulpäs czirbolyafenyves | zirbelwald KL. III.351. — v. ö. *uläpši*.

ulš állkapocs | kinn I.162.

ültä 1) át, keresztül | durch, über *jām-ültä* a folyómon keresztül | über meinen fluss B.; KL. 14. id. — *ültté* id. 338. *ult* id. AL. 60. *ülti* id. T. 314: — 2) felől | von seitens, von-aus: *am ültäm latiñ minēs* részemről üzenet ment 338. — 3) idő hat. át | während: *at et ültä* öt éjen át 343. *ült* id. *tül-ült* aztán | dann u. o. *tül-ültté* (u br.) id. III.328. *χqtél-ült* jojtäli minden másodnap jön | er kommt jeden zweiten tag 343. — 4) i g e k. *ültä sa'iri* ketté vág | in zwei schneiden I.70.

* *umi-as* üreg | höhle II.96.

ūmis málna | himbeer KL. III.203. *ūmēs* id. 328.

ump hal állkapcsa | kiemen: *sūy-umpél vintän kättäl* tokhalla formája kampós kézzel III.5. v. ö. *sūy-umpän* (ū l.) III.449.

umpi merőkanál | schöpflöffel 350.

ün látó távol (?): *vāniñ jiw ūnetmē nēs vētentiän az erdei* fáknak látó távolait szinte egybeszedi (úgy néz mindenfelé) KL. III.493.

ünék keskeny | schmal K. II.235.

ünin nagy | gross II.197. 188. — v. ö. *ün*.

ünk nagybácsi | onkel I.117.

ünkwü rövid | kurz KL. 47.

ünlès ülés | das sitzen: *tärülün ünles tan ünlet* nehéz ülés
ülnek ök (a. a. erősen, keményen) | sie sitzen mit schwerem sitzen,
d. i. fest KL. 483.

ünli ül | sitzen; *unni* id. AL. 64. él | leben III.391. I.103.

ünlené mā lakó föld | wohnplatz I.36. *ünlené sām* elterülő vidék |
sich verbreitende gegend; uralkodik | regieren I.37. II.145. *toz ünli*
úgy van (érintetlenül) | so ist es (unberührt) I.49. *jol patēm mātāt*
kwolī-sumjezi ünlei leszálló helyükön ház s éléspajta állanak
I.18. — *ünlenti* (u br.) üldögél KL. III.355. *ünlenti* id. III.337. 343.
ünéli uralkodik | regieren III.123. *ünliloqli* ül KL. III.485. —
ünlep: *mā ünlepi* ti jēmts a föld mozdulatlaná vált | die erde
wurde unbeweglich fest I.129. — *ünli* leül | sich setzen I.5. áll, ill.
ül | stehen bleiben: *akw māt at ünli* egy helyen nem áll I.36. *ünli*
leül AL. 74. *jōrēn ta üntwēs* (pass.) akkor szállta meg az erő | seine
kraft befel ihn nun II.104. — *üntēmati* id. I.50. leülepedik | sich
niedersetzen II.100. — *üntyati* felül II.176. *ēlēm-χālēs ngtiñ tārēm*
ū. az emberkorabeli világ beáll | die menschliche welt wird ent-
stehen I.16. *χumīn ū.* embered megtörzsökösödik | deine menschen
werden erstarken I.73. *urēt ū.* hegyek keletkeznek | berge entste-
hen I.29. *mā üntzatēs* a föld megalakult | die erde ist entstanden
I.154. — *üntti* ültet | setzen II.267. *ti ünntēn* ide ülj | setz dich
hieher I.22. *mā ū.* a földet megállítja | die erde zum stehen bring-
gen I.36. *mā ünttēnē jis* a föld teremtésének ideje | die erschaf-
ungs-zeit der erde I.128. — épít, alkot | bauen, erschaffen I.67.
37. — *vāpsi* ū. vejévé teszi | zum schwiegersohn machen I.26. —
ünttālāli II.270. *ünttīpi* II.89. ültet; — *nāwēr ünttēlāwēs* (pass.)
csikó ellődött | ein füllen wurde geboren I.43. — *nāl ütti* lebocsát |
hinunterlassen KL. III.485. — *utti* ül | sitzen AL. 60.

üns-jiw borókafenyő | wachholder III. 258.

ünsaχ palló | stegbrücke III.218. — v. ö. *vontēχ*.

ünsās tompora | hüfte III.227.

1. *ünsi* (át)gázol | waten III.229. — *ünsi* id. D. — *nañ am*
vorim manerāi unsitēn (u br.) te az én törekvésemet mért hiúsítod
meg (gázolod át) | warum durchkreuzest du meine bemühungen
I.76. — *üssuli* lépdel | schreiten I.47. *üsliti* átlép III.231. *pāl-*
üssitlem széttaposom | zertreten T.316.

2. *ünsi* padlóz | diehlen: *nājin jamēs pī ünsem kwol* urasszo-
nyod jeles fia padlózta ház III.104. — *ul ünsakēn* ne kelj át a
pallón | gehe nicht über den steg III.219.

ünsit csak most, ép előbb | eben jetzt, soeben T. 318. —
v. ö. *viñst*.

ünsitiñ: *sält ū. puñkel* háncsesal körülaggatott fejfel | mit bast umhangenem (d. i. bekränztem) kopf III.223. — L. *üns-*.

ünt erdő, vadon | wald, wildniss III.337. 341. 137. | *vuor-ünt* erdei vad | wald-wild KL. III.483. *ünt-uj* erdei állat | wald-thier III.6. *ünt-vörép-nē* erdei magtörő holló asszony | wald-rabe III.91.

üntnit ösvény jelei, ill. farovások | kerbschnitte in den bäumen als pfadzeichen III.388. v. ö. III.114. ösvény | pfad III.304. ösvényrovás III.96.

uñulē csókol | küssen T. 308.

ūp néne | tante II.20. III.84. KL. III.349. — *ūpukwē* (dimin.) III.84.

upā *zum* ipa ura | sein schwiegervater I.121.

1. *ūr* vér | blut T. 162. — l. *vīr*.

2. *ūr* tolvaj | dieb II.70.

1. *ur* 1) oldal | seite II.129. *la'il ur* lábszár csont | die beine II.295. szöglet | ecke II.295. *urēñ* szögletes | eckig KL. III.201. rész | theil: *khoreñ urtē* három részre T. 323. táj | gegend: *khātēl ontantne ur* napnyugvó táj T. 330. — *jēt ur* délben | mittag T. 317. 2) alak | form I.141. mód, szokás | art u. weise II.418. — *man urēl* (gyakran *ū* l. I.14. 24. 142.) I.143. 144. *mat urēl* I.143. *mater-sir urēl* I.46. mi módon | auf welcher art, wie; *khumlē urēl* id. KL. 19. *māñ uru* mi szerintünk, módunk szerint | nach unserer art T. 321. — *māstēr ur* mesteri szerkezet | meisterhafte konstruktion III.300. — v. ö. *vör*.

2. *ur* hegy | berg I.129. KL. 20. *uriñ* erdős | waldig I.5. — v. ö. *vör*.

3. *ur* bálványsátor | hütte für den götzen III.329.

urā: *urā patitā-mos manērāi' nārēpāslēn* míg haragba nem jöttem, miért ingereltél | bis ich nicht in zorn gerieth, warum hast du mich gehetzt I.115.

ūrēn udvar | hof II.337. bálványsátor | götzen-hütte III.337. — v. ö. *varēn*.

ūri 1) vár | warten I.19. 56. *ūrili* II.191. III.70. id.; *ūryati* II.161. I.25. *ūrmitayti* I.24. KL. III.489. várakozik; *urliti* (*u* br.) megvár | erwarten KL. III.485. — *ūriñ* sokátartó *ḡasā ḡātēl* hosszú napon által | während eines langwierigen langen tages II.201. *urnā* -ig | bis KL. 17. v. ö. B. *ūrnāi'* id. ill. várakozásnyira u. o. | 2) őriz | hüten I.8. — 3) fentart | erhalten B. (hol?) — *ūrēn* tartás meg | erhalte mich K. II.376.

urkēn hazudjál csak | lüge nur 347.

urqlē arat | mähen T. 167.

ūrt fejedelem | fürst II.407.

urti rész | antheil T. 159.

ūrtsi oszt | theilen II.331. — ūrtép osztályrész | antheil u. o.

1. ūs város | stadt II.91. K. I.172. kerítés | zaum, umzäumung K. I.171.

2. ūs legyintés | leichter hieb: *kér-sirej sāt ūsēl* a vaskard hét legyintésével II.146.

3. ūs nyelmalazacz | lax-fisch I.133.

4. ūs ész | verstand KL. 19.

ūs-nqul czombhus, előczomb (medveműszó) | schenkelfleisch, vorderschenkel III.514. 448.

ūs már | schon KL. 17. — us, ūs még, ismét | noch wieder K. 380. I.168. *us at* még sem | dennoch nicht K. 388. *us té* most már | jetzt schon K. 380. *ūs té* id. K. I.168. *us ākw' por* még egyszer | noch einmal K.380. — *us ti* csak most | nur jetzt I.5. egyszer csak | einmal I.3. azután | sodann II.339. *us-ta* még csak | nur noch I.3. — *úst* éppen, akkor | soeben, damals I.123. III.227.

ūcéγ sár | koth T. 159.

ūsejāli várost alapít | stadt gründen II.188.

usi erős ūlēm álom (medveműszó) | fester schlaf III.258.

(jolāl) ūsi megpihen | sich ausruhen II.109. *ušlapti* pihentet | ausruhen lassen I.94. *ušlaxti* (ū l.) pihenget II.302.

ūsi elfárad | ermüden: *ūsne kātān-nak saka ūsāt* fáradó kezük ize nagyon elfáradt II.215.

1. ūsi 1) ūz | treiben II.318. megfenyeget | drohen III.411. *ēlū-ūsili* elűzőget | vertreiben II.136. — *ūsiti* meglegyint *γamši az* ostort | die peitsche schwingen II.430. — 2) hálóvarsával halász | mittelst reise fischen I.133. — v. ö. ūs 2.

2. ūsi elpusztul, meghal | untergehen, sterben I.158. *ūsēm mā* hálóföld | todesort I.46. *ūsne* (u br.) *mā* id. I.15. *usmā* (u br.) *porāt* midőn megdöglött | als es verreckte II.375. — *jol-ūsēm γālā* aláhullott (ill. halott) tetem III.49. — *γot-ūsti* elveszt | verlieren I.35. II.96. 127. *ūstipi* id. I.12. *γot ustali* (u br.) megghiusít | ver-eiteln I.76.

ūsikwē nénike | liebe tante III.27.

ūsil lépés | schritt; *ūsilakwē* (dimin.) II.35.

ūsintāli egyet ásít | gähnen II.300. — *osintē* T. 325.

ūskilix egy kevésbé | ein wenig T. 310.

ušlam ruha | kleid T. 307. 325.

ūsēm hálóvarsá | reuse I.133. 153.

ūsmēñ haragos | zornig KL. III. 487. 531.

usqkhel (tat. *ozak*) lassan | langsam (adv.) T. 320.

ūsšā hiába | vergebens II.74.

(sāt)-ūsši' hét manó | sieben teufel II.391.

úst l. ūs.

il-ustayt- bemázol | einschmieren T. 310.

ustāl asztal | tisch T. 310.

ut T. *üt* AL. víz | wasser — l. *vit*.

ut 1) holmi, valami | etwas, irgendwas: *tēn'-ut*, *ajn'-ut* enni, inni való | etwas zum essen u. trinken III.75. *āsttal-ut* a mi készületlen, el nem készül | was nicht fertig wird II.127. *am utēm* stb. enyém | mein etc. 334. — *χoti utuw* melyik közülünk | welcher von uns II.116. 2) (határozott jelentés nélkül | ohne bestimmte bedeutung) *rgvn'-ut* rokon | anverwandt II.198. *jāny'-ut* idősebb | der ältere II.127. *mānl-pālt χultēm-utēt* kik a maguk földjén megmaradtak | die auf ihrem eigenem boden zurückgebliebenen I.72. — *ti mā-utt* ezen a vidéken | in dieser gegend T. 158.

ūtē folyik | fließen T. 326.

utqnt- simogat | streicheln T. 307.

ūtēχ ajtóküszöb | schwelle K. 375.

ūti ugat | bellen NyK. 22: 48, *ūteni* id. u. o. 49. *ūtpi* ugató III.463.

utši manó | teufel II.416. III.326. — v. ö. *ūšši'*.

V, w.

vāχēn váll | schulter II.22. 315. *va'in* III.409. *vāinē* K. 378. P. 17. *vāχēn-kwālikē* gyeplőszár | leitseil II.247.

vāχātanti verekszik | sich herumschlagen AL. 54.

va'i B. *vā* AL. *vā* P. *woçi* KL. (*uin* KL. 32.) *voç* K. *voç* T. erő | kraft.

vā'i B. *voi* K. *voi* P. *vaji*, *vā* T. *vā* AT. lát | sehen; tud | wissen I.13. — *vāššintāli* tekintget | umhersehen II.31. észrevesz | bemerken II.202. *vašintali* lát P. 12. *vōkhti* egymást látja P. 12. *vāχatē* látszik | scheinen T. *il-v.* vizontlát | wiedersehen T. 308. — *at woχēn* nem értsz | du verstehst nicht KL. 19. — *vātal*: *χātēl vātal surmiñ kwolēm* a napot látni nem engedő tetőnyilásos házam | mein haus, wesswegen die sonne nicht zu sehen ist (so hoch ist es) III.208. — v. ö. *uj-*.

va'ili leszáll | hinabsteigen I.7. — *voçli* id. K. III.131. *voili* K. II.225. *vāçloχ* (inf.) K. 374. *vailē* id. T. 159. 310. — *va'ilili* III.38. *va'ilipi* nyomban leszáll II.217. *va'ilti* leszállít III.167. leterit | niederstrecken III.150. — *va'iltili* levezet | hinunterführen II.327. — v. ö. *uji* 2.

va'ilēp vonószi | zugriemen I.93. III.421.

vāχih gáncs | hinterbein stellen III.449.

vāχintāli leteper | niederwerfen III.449.

vail l. *vuil*.

vaimēlēñ fondorlatos(?) | ränkevoll K. II.222.

vāj harisnya, botos | strumpf II.122. 295. — *voç*K. *vāji* T. *voçi* AT. id.

val'-jiw rozmarinfa | rosmarin-baum III.95. 257. mohos-
áfonya | heidelbeere III.125.

valsám forgács | spahn III.383.

vām szemlélet | blick, besichtigung III.149.

vānepti l. *vāntti*.

vāni' erdei hegy | waldeshöhe III.167. 494. dombos erdő |
hügeliger wald I.107. — *woqni* (*wannem*) erdő | wald KL. III.345 —
vāniñ (adi.) KL. III.489. — *vqni* hegyi erdő P. 8.

vāñyriti horgász, tűz *sirej-tal'xel* a kard hegyére | aufspießen
II.68. *āwi pal-vāñyritestā* az ajtónak akasztóját fölnyitotta, ill. föl-
akasztotta | die thürklinke aufsperrén 348.

vāñkariñ horgas *ñolpā* orrú (fajd) | krumm-nasig III.379.

(*jol-*) *vāñkerti* leránczigál | herabzerren II.57.

vāñki mászik | kriechen I.9. csúszik | rutschen II. 366. —
sās-vāñkil vāñknuwuw térd-csúszással csúsznánk III.366.

vānsiñ gypes | mit gras bewachsen II.96. 320. — *vānsēñ*
II.399.

vānt falka | hürde III.163. — *voqnt* KL. III.347.

vāntti vezet | führen II.111. 327. *vantenti* id. AL. 74. *vānepti*
id. P. 27. — *voqntli* költözik | sich ziehen K. 375.

vāpi hánykolódik | sich hin u. herwerfen II.108. *vāpakti* id.
u. o. *vāpilēm* rája ugrom | ich springe auf ihn III.513.

vāps vő | schwiegersohn I.30. — *vāps* id. T. 163. — *vāpsikwē*,
vāpsukwē (dimin.) II.47. 123.

varēn udvar | hof AL. 79. — v. ö. *ūrēn*, *vārēn*.

vāri, *vqari* (I.162. II.89.) B. *voqri* K. KL. *vqri* AL. P. *vāri* T.
tesz, csinál | thun, machen; — *mā v.* földet szerez | sich ein land,
grund u. boden verschaffen II.97. *pūt v.* üstöt rendez | den kessel
bereiten II.142. — *taw manēr vārāwē* (pass.) mi történik ott | was
geschieht dort I.14. — *vārili* cselekszik II.143. *vōt vāri*, *vārili* szél
támad | es entsteht ein wind III.116. II.190. — *vqari*, *vqarili*
bánt | zu leide thun II.89. *turēl vqari* ordítással megijeszti | mit
gebrüll erschrecken III.347. — *el-vogri* elcsinál | eine sache aus-
gleichen: *am kérékēm el-vogrēslēm* én a bünömet meggyóntam | ich
habe meine sünde gebeichtet K. 373. *lap-vāri* elzár | versperren
I.151. *lep-vāri* beföd | zudecken T. 312. — *vārmēlti* készít | berei-
ten II.102. *khōm vogrēpi* férjet szerez | einen gemal verschaffen K.
II.240. *vārkatām* változom | ich verändere mich T. 160.

vārmēl dolog, tett | sache that III.403. (l) I.74. *vqarmēl*
I.162. — *vārmēli* erősen | stark (adv.) II.303. *vārmēli* *saw* igen
sok | sehr viel III.83.

vārśēm szárnycsattogás | das schlagen mit den flügeln II.317.

vārtāk szörnyeteg | ungeheuer II.321. III.62.

vās kacsa | ente II.38. 184.

[II.179.

vās gyomor | *magen*: *vās-γuri'* gyomorzacskó | magenbeutel

- vašermatili* üt | schlagen AL. 77. *vašerpili* id. u. o.
vāsi időzik | sich aufhalten I.111, *vāš-eli* id. III.415.
vaške (orosz) teljesen, éppenséggel | völlig, gänzlich KL.
 20. — *vaške*, *vāškān tōremnē* örökké, örökre | auf ewig P. 20.
vašrēm, *vošrēm*, *kwašérēm* epe | galle NyK. 24: 153.
vassi 1) többé | mehr III.65. 403. (adv.) — 2) legkisebb | der
 kleinste I.101. — v. ö. *vosi*, *vossi*.
vāt B. *voāt* KL. harmincz | dreissig.
vāta part | ufer I.54. — *sūj-vāta* fenyves széle | rand des
 fichtenwaldes I.52. *jōs-vātān*, *pasān vatānt* ösvénye, asztalod szélén |
 am rande seines weges, deines tisches III.339. II.313. — *vēt* id. K.
 II.222. KL. III.489. — *vātān tār* csipkés kendő | spitzenbesetztes
 tuch II.198.
vatēm arcz | gesicht AL. 77. *vatēm* id. K. P.
vāti szed | klauben, pflücken III.18. 246. *vātīli* id. II.271.
 III.134. — *vēti* AL. 72. K. III.126. *vetli* K. III.128. id.; *vōtenti*
 szedeget KL. III.493. *votanti* id. AL. 54.
vati l. *vōti*.
vāti 1) rövid | kurz I.52, rövid ideig | kurze zeit; *vēt* (*vuot*)
 id. K. KL. 17. *vēt* rövid | kurz P. 16. — 2) közel | nahe; *vātin* id.
 II.167. *vōtenē* id. P. 16. *vōtēn*, *vōtyn* a közelben | in der Nähe,
vōtyn közelbe, rövid ideig | in die Nähe, kurze zeit K. KL. — *vēt-*
khāl gyakran | oft K. 378.
vātimī közel jő | sich nähern II.96. — *vaīmīti* megközelít |
 nahe kommen I.12. III.136.
 (*kwān-*) *vātīti* lesimít | abstreichen KL. III.487. — v. ö.
vōtēnti.
vā . . . l. részben *va* . . .
vāip l. *voipā*.
vāitiñ szép | schön T. 319. — L. *vēsīñ*.
vāj- l. *vīj*.
 (*kwān-*) *vālēkmāpti* elcsusztat | zu falle bringen KL. III.491.
vārt l. *vort*.
vārti csikos evet | geschecktes eichhörnchen T. 164.
vātā bődön | putten K. II.227.
vāt- akar, készül | will, ist im begriff T. 310.
vēk talán | vielleicht III.268. bizonyára | gewiss II.79. 144.
vēl ne | nicht K.
vēlt arcz | gesicht II.79. (*ē* l.) III.403. — *vēlt-puñk* előfog |
 vorderzahn II.375.
vēñst, *viñst* csak akkor, éppen most | nur dann, soeben, jetzt
 K. 380. — *wūñst*, *wūšt* KL.
vēr ifjú, fiatal | jung III.413. 531. KL. III.203. *vēr* id. P.
 III.539. T. 318. — *vēr* erő | kraft: *vērñā ti khartēstā* erővel von-
 szolt engem ide.

vēriti kibirja | aushalten II.302. bir vele | stand halten, besiegen I.17.; *vērmī* bir | können, mächtig sein I.3. *vērmati* id. II.418. — *vērtēsne-kē* ha akartok | wenn ihr wollt K. I.166.

vēs szépség | schönheit: *vēšp* I.22. *vēšpä* III.34. *vēšip* II.275. *vēšīñ* I.22. II.267. szép, ékes | schön, prachtvoll.

vēsēm gyűlölet | hass K.

vēšket becsületes | ehrlich III.386.

vīγ (tő *vī-*) B.; *vij* KL. *voi'* K. *ūi* AL. *vui*, *vī* P. (tő: *vāj-*) ū T. (tő: *uj-*) vesz | nehmen; — *vīγlēlawē* (pass.) kerül, jut | gelangen III.199. — *višenti* vesz, *viššenti* II.153. *viššentāli* II.36. *vājenti*, *vājli* KL. 33. id. — *nī vuni pāsē* növevő ideje T. 330. *vukotst* egymásba fogózkodtak | sie hielten sich aneinander T. 318.

vīγir vörös | roth I.117.

viksēm ocsmány | abscheulich III.502.

vikšēmti bemocskol | besudeln III.225.

vil (tő: *vilt*) homlok | stirne K. II.241. — v. ö. *vēlt*.

vinā pálinka | branntwein 346.

viñst K. *wüñst* KL. *wüšt* KL. I. *veñst*. — v. ö. *uñsit*.

vintāñ kampós | gekrümmt III.5.

viš kicsiny | klein K. I.170. *wüš* KL. III.485. *viškē* legkisebb | der kleinste K. II.238. *viš-khqr* gyermek, kisdéd | kind, säugling K. — v. ö. *vassi*.

vit B. *vüt* KL. P. víz | wasser. — v. ö. *üt*.

vitkēs vízi manó | wasser-fex III.337.

vāγ réz | kupfer II.365. vas | eisen 364. *soper voγ* tiszta ezüst | reines silber III.6. *šēñs-voγi* hancsréz III.35.

vōγi l. *vōwi*.

vāγti 1) dob | werfen III.498. K. II.231. KL. 13. *voγtē* id. T. 326. — *palā v.* fülét lekonyítja | das ohr hängen lassen II.325. — *vāγtji* dob P. III.523. *kwāñē vāγtēkēti* kiugrik | hinausspringen K. III.225. *vāγtēñ nāl* kilőtt nyíl | geschossener pfeil KL. 20. — 2) *voγti* ver | schlagen K. I.171. *šām vāγtāsi* agyonüt | erschlagen KL. 20. *voγxatē* verekedik | raufen T. 317. *vāγxatē* veszekszik | zanken, raufen T. 328. — *vāγñē jiw* csép | dreschflegel T. 330 *vāγxēp* kalapács | hammer II.298. — v. ö. *vōñkhi*.

voikēñ fehér | weiss I.14. 76. II.135. *voikēñ-uj* nyű | made I.8.

voipā hasonló | gleich I.125. *voipi* id. III.93. 201. *vāip*, *vāipā* id. K. — *amkim voipā*, *am vojpīlem* magamféle | meinesgleichen I.125. III.39. *tāu vāipāt khom* olyan ember mint ő K. — *vuipā* id. P. 12. — *voñnāt vāip mō* leülésre alkalmas hely | zum sitzen geeigneter ort I.170.

vōj zsir, halzsir | schmalz, fischschmalz I.93. 70. P. 15.

voj l. *vuj*.

vojenti szaglászik (ill. szagot vesz) | schnüffeln (d. i. geruch nehmen) III.341. — v. ö. *vīγ*, *voj-*.

- vajintaxti* czivakodik | zanken KL. 351.
ju-vojlaté visszagondol | zurückdenken T. 308.
vőjtawé (pass.) megzsirosodik | fett werden III. 125.
völ folyó fordulója | flusses biegunq II.320. III.326. — *vuol*
 id. KL. 45. *pēs-lu-völ* csipőcsont-forduló | hüften-schlüsselbein
 II.179.
vol hely | platz II.354. *vol lūlīli* a helyét megállja | recht
 stand halten II.197.
vqläkel erőszakkal | mit gewalt P. 10.
wolēm álom | schlaf T. 314. — *vuēm* P. 9. — v. ö. *ulēm*.
volīti ragyog | glänzen III.315. *voljēlti* id. III.98. *vallāli* ra-
 gyogtat | erglänzen lassen II.325.
vōlti leszállít, leterít | herabstürzen, niederstrecken P. III.539.
volti öl | tödten KL. 5. — *va'ilti*.
voki lompos | zottig P. III.539.
vāñžep kalapács | hammer 327. — v. ö. *vāžep*.
vāñžä gödör | grube B. — *voqñkhä* KL. 21. *vāgha* AL.
vonghq T. 154. *vāñkhq* T. 311. id.; — *tūr-vāñžä* tó medenczéje |
 see-becken I.29. *vit-vāñžä* víz-forrás | wasser-quelle II.295. —
vāñžēñ gödrös II.331. *voqñkhēñ* id. K. III.131.
vōñkhi üt | schlagen K. II.228. — *vōñži* K. 378. *vāñkhi* vág,
 üt KL. 72. *il-vāñkhē* elver T. 311. *vōnghi* csépel | dreschen P. 27. —
 v. ö. *vāžti*.
kēr-vāñghantēp kovács, ill. vasütögető | schmied T. 331.
vōñē ül | sitzen T. 331. (*vōñas* præt. T. 324.) — *vōñli* K. I.166.
vunli P. 20. id. — *vōñti* leül | sich setzen K. I.170. *vāñti* leültet |
 niedersetzen K. 396. *tōrēm vōñtēñ khom* eget lakó férfi | den him-
 mel bewohnender mann K. III.126. *vōñti* állít, helyez | stellen II.227.
vōñliloqli elterül *suñ* a liget | ein wald verbreitet sich K. III.126.
vōñtēlmāti letelepedik | sich niederlassen K. II.233. *khqtēl il-vōñ-*
tānt a nap lenyugszik, ill. elül | die sonne geht unter T. 310. —
vūñti ül P. 30. *khqtēl jel-vūñti* a nap lenyugszik P. 15. *nai vūñtē*
qrmāt nap lenyugtakor | beim sonnenuntergang P. III.523. —
 v. ö. *ūñli*.
vōñsāl (n B. 347.) hiába | vergebens I.131. *vūñsāl* id. I.1.
pusztān | bloss II.304. *puszta*, semmi | leer, nichts 347. *nē-māter*
āñm vōñsāl nincs semmije, éppen semmije I.2. — *vōñsālñ*, *vūñ-*
sālñ id. 347.
vōñsēz palló | stegbrücke K. 373. — v. ö. *ūñsāz*.
vāñsāžiji simogat | streicheln II.315.
vōñtē rovásjegyet metsz | kerben T. 339. *vōñtlaytē* ácsol |
 zimmern T. 160. — v. ö. *ūñtmit*.
vāñtēp horog | angel AL. 79. — *voqñtēp* id. KL. 4. — *voqñēp*
 d. P. 10. [T. 162.
vōñtēr vidra | bieber II.191. *vāñtērt* P. III.521. *vāñtērtq*

voq . . . l. *vo* . . . *voqñep* l. *vāntēp*.

voqñséñ később, aztán | später, dann K. 380.

voqñtel vixw feleséget szerezni | sich ein weib schaffen K.

II.235.

vōpi: *māt vōpi jelpiñ uj* földeket bejáró szent állat | länder durchschreitendes heiliges thier II.323.

vōr B. *vuor* K. KL. *vqr* P. erdő | wald — *vār* lúczfenyő | pechtanne T. 162. — v. ö. ur 2.

vor szerencse | glück II.377. *vor* id. K. III.377. — *vortal* szerencsétlen | unglücklich K. u. o.

vor mód | art: *vorél*, *vorñé* szerint, -képpen: *kit vorél*, *vorñé* kétféleképpen | auf zweierlei art K. 383. *ñal-sāmūt-vorél khañśéslem* arczáról megismertem | ich habe ihn von seinem gesicht erkannt u. o. — *am khqjēr vor khōlēm* én ravasz dolgot (ravaszságot) sejték | ich vermuthe etwas eine list K. I.167. — v. ö. ur 1.

vāramli fölserken | erwachen III.188. *voqrēmli* id. KL. III.201, *vormēlti* ébresztget | wecken III.366. — *vormēltarvēm* (pass.) virrasztanak mellett | man hält nachtwache bei mir III.103.

vorān istálló | stall K. II.238. *vorēn* id. u. o.

vorāti vágyakozik | sich sehnen II.102. törekszik | sich bemühen, wünschen II.187. erőt vesz, erőszakoskodik | fordern, inständig bitten III.187. *vārāti* igyekszik | sich bemühen K. II.239.

vorēx sarló | sense. K. 352.

vōrēji erdész | im wald auf wild jagen III.460.

vārēnkē fekete | schwarz K. III.130,

vōrep magtörő holló | rabe III.91. KL. III.349.

vorēti őriz | hüten K. I.170. v. ö. ūri.

vorētenti vár | warten K. I.169. — v. ö. ūri.

vori törekvés | das streben, vorhaben I.76. pörügy | prozess II.58. *voriñ* erőszakos, győztes | gewaltig, siegreich III.1. II.278. — *voril* nehezen | schwer, mit anstrengung I.17. III.385.

vorlayti arat | mähen M. 398. — v. ö. urqlē.

vorēpi vereget | schlagen K.

vōrt keménység | härte; *vōrtiñ jiw* kemény fa | hartes holz I.151. III.259. — *vārt*: *jāit-vārt šauri* ijjához kemény fát vág KL. III.483.

vorti-pāl baloldal | linke seite II.56. 113. III.7.

vorti vöröslík | roth werden: *ušt vorti lūpta* éppen most vereslő levél I.123. *vortēm űil saji* vereslő ill. megvörösödött négy medvefog | röthliche, d. i. geröthete vier bärenzähne I.125. III.335.

vorti oszt | theilen K. 399. — *vurti* id. P. 10. — v. ö. ūrtsi.

(*nāñy-*) *vorti* fölpezckel (*ñāl* a fajdtört) | aufspannen III.378. *n.-vortilālī* id. III.17. — *vortenti* megtámaszt (fával) stützen KL. 26. *vortxati* neki feszül, düleszkedik | sich anstemmen II.197. I.17.

jglè vorkäti támaszkodik | sich stützen, anlehnen K. II.223. —
nal-vorti a partról eltaszit (póznával) | abstossen P. 16.

vōš város | stadt T. 159. — v. ö. *ūs* 1.

vōš kin | peín III.47. *vōšiñ* (ō l.) szomorúságos | traurig III.425.

vosiñ (s!) mocskos | beschmutzt III.194.

vōš ruha | gewand K. II.225. — v. ö. *os*.

vōš, vos l. *voss*.

vōšéx sár | koth P. 17. *vōšikiñ* sáros | kothig P. 22. — v. ö.
ūcéx.

vōšzi megsimogat | streicheln III.317.

vosi l. *vossi*.

vōški zúz, vág | hauen II.209. *vōški* vagdos III.439. *vōškä-säli* (földhöz) vagdal II.74. *vōšéxaytli* lecsapja magát | sich niederwerfen I.12.

vōšpenti kipirúl | roth werden AL. III.207.

vōšrēm sárğa | gelb II.299. *epe* | galle NyK. 24: 153. —
v. ö. *vāšrēm*.

1. *voss* B. *vōš, vos, vōš* K. superlativus jejelő: *voss jāni'* leg-idősebb | der älteste I.92. *vōš viš* legkisebb | der kleinste K. 384.
vōš joriñ legkitünőbb | das vorzüglichste I.167.

2. *voss* hadd | lass sein B. — v. ö. *oss*.

vossi legkisebb *pū fiu* | der kleinste sohn KL. III.493. *vossi*
vossi pu id. KL. III.353. *vosi* id. AL. II.414. — v. ö. *vassi'*, *viš*.

vōšayti bemázol, bepíszkít | einschmieren, beschmutzen P.
25. — v. ö. *vōš*.

vōt B. *vuot* K. KL. *vōt* P. szél | wind.

vōtēji felesatol | aufschnallen II.295. *vōtāji* III.407. *vōtinti*
II.191. *vōtintayti* II.22. 113. id. *jōsāyā* hótalpait | die schneeschuhe.

vōtēnti simogat (*pajt-pālā* fél arczát) | streicheln I.60.

vōtēp B. *vōtēp* KL. (ō l.) K. 365. *vātēp* AL. *vātēp* T. özvegy,
árva | verwittwet, verwaist NyK. 22: 10. — *vōtēpi khōlisem* árván
maradtam K. 365.

vōti fúj a szél | der wind weht II.104. III.119. a szél himbálja | der wind schaukelt es II.166. *vōtwēs* (pass. praet.) fúj a szél |
II.104. *vuoti* id. KL. III.353. *vati* id. AL. 79. — *nōkh-vuotēmtli* szél
kerekedik | es entsteht ein wind K. *vuotēmtli* elfúj | wegblasen
II.228. — *vōtkätä*: *pūñk-sqūā* tot *vōtkätä* feje bōrét ott fujja a szél
II.87. lap — *vōtāstawē* (pass.) befuvódik III.313. — *vōtlañ* himbálás
| das schaukeln, wiegen: *tūr-yaleu vōtlañēn numēn oss vōtawē*
tavi csüllő madár himbálására hadd himbálja ott fenn a szél II.166.
vōtli szelel (gabonát) | räutern P. 27.

voti l. *vowi*.

vōtim őszült | ergraut II.259. *vōtiñ* id. II.259. 260.

vōtkēs vízi szörnnyeteg | wasser-fex K. II.225. — v. ö. *vitkeš*.

vōtmēt rovásjegy | kerbzeichen T. 333. — v. ö. *ūntmīt*.

vou . . . l. részben *vo* . . .

vouta vékony, finom | dünn, fein I.151. II.247., III.56. 290.

vöwi B. K. *vöri* KL. 1) hív | rufen — 2) kér, követel | verlangen, fordern II.106. 3) koldul | betteln II.87. akar | wollen III.379. — *vöyenti* hív KL. 31. *vouyati* KL. 31. — *voti* K. AL. *väte* T. hív; *vati* kér K. II.237. hív K. II.241. *vätayte* hívogat T. 319. *vatanti* koldul AL. 79.

vuil (időhat. postpos.) midőn, miután | als, nachdem K. 380. közben | während K. II.232. óta | seit P. 20. *okw-v.* egyszerre, hirtelen | auf einmal, plötzlich P. u. o. — Ragozva: *uit*, *uite* mi alatt, a mint | während, als K. 380. v. ö. *uil*.

vüir vér | blut KL. III.349. *vüir* vörös | roth P. III.523. — v. ö. *vüir*.

vuj állat | thier K. II.225. P. 9. medve | bär P. III.521. madár | vogel K. — *voj* id. II.348. *vöjle-önle* nagyságos állatocska, a. a. medve III.133. — v. ö. *uj*.

vuji uszik | schwimmen K. 377. — *vuiti* id. u. o. — v. ö. *uji* 1

(jüt-) *vujti* kerget, üldöz | jagen, verfolgen K. 373. K. II.232. *vuitayti* id. K. II.230.

(tüt-) *vul* tüzes üszök | glühende kohle P. 9. — v. ö. *ulä*.

vukot-, *vuni* l. *vü*.

vüñkwä rövid | kurz P. 10. — v. ö. *üñkwä*.

vuri rész | antheil, theil P. 10. — v. ö. *urti*.

vüs város | stadt K. II.222. — v. ö. *üs*, *vös*.

vušer vörösszőrű evet | rothhaariges eichhörnchen P. III.539.

wuti ugat | bellen: *utép* P. III.525. — v. ö. *üti*.

wüs l. *vis*; — *wüšt*, *wüñšt* l. *veñšt*.

SZILASI MÓRICZ.

Përszël (> erd. szász *perſcheln*, *pärscheln* Jacobi): uro, sengen brennen (Nyszót.) < szerb *pržiti* (> alb. *peršis* 'brate, backe' Denkschriften der Akad. d. Wiss. in Wien. Phil. Hist. 19: 367). A szerb *pržiti* ugyanabból a gyökérből való (*preg-*), a honnan az ószl. *pražit* (*prag-*, Mikl. Etymldb. 261, v. ö. magy. *parázs* Nyr. 11: 363), t. *pražit* stb. — A régi magy. *përs*, *përsz* (NySzót.), a mint a nyelvtörténeti adatok kétségtelenül igazolják, újabb eredetű, a hamis analógiás alakulásnak tekintendő a *përszël*-ből (v. ö. *vándor* > *vándorol* Nyr. 24: 402). A Correspondenzblatt (des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 9: 120, jegyzet 1) német jövevényt látott a magyar szóban, a nélkül hogy az átvett német alakot közölte volna.

MELICH JÁNOS.

Ószlovén, újszlovén.

Válasz Volf Györgynek.

Nem ritkaság, hogy távolabb álló tisztábbnak, egyszerűbbnek lát egy kérdést, mint a szaktudós, hiszen az adatoknak csak egy kis részét ismeri, nem látja a száz meg száz másfelé vezető finom szála-cskát, olyan világosnak tetszik előtte a dolgok kapcsolata, hogy meg sem foghatja, mi indíthatja a szaktudóst arra, hogy olyan óvatosan, olyan kételkedve nyilatkozzék. De arra mégis ritkán szánja el magát a nem szakértő, a mit Volf hasonló helyzetben tett,*) hogy ezért a szaktudóst tudományos folyóiratban megtámadja, hogy kerülő úton judicium hiányával vádolja.

Meg vagyok ugyan arról győződve, hogy Volf barátomnak esze ágában sem volt engem cikkével megsérteni, de annál meggondolatlanabbnak kell azt a nyilatkozatát tartanom, hogy a legkiválóbb szlávisták fejtegetései «komikus logikai és nyelvtudományi bukfeneczek», melyeket «magyar nyelvész már csak humorral (246. l. vagy «jó kedvvel» 247. l.) nézhet», míg én — bizonyosan nem túlságos éleslátásom következtében — a «kelepczét» észre nem veszem, «titkos szándékukat» elfogadom stb. stb. Mondom, meg vagyok arról győződve, hogy Volf ezzel meg nem akart sérteni, nem is sérthetett meg, mikor nálamnál sokkal külön tudósokról így beszél: «Mennyi leleményt, fogást és furfangot fejtenek ki, csak hogy az ószlovén nyelv böcsője, hazája folyton probléma maradjon!» Tehát csupa világcsaló! És a mellett rossz, gonosz emberek ezek a szlávisták, csak én nem látom «alattomban működő gyarló irigykedésüket». Mondtam már, Volf, a dilettáns, szokatlan bátorsággal ítél a szaktudósokról. No de térjünk a dologra, utóvégre ez mind csak a fölszólalás szokatlan formáját illeti, nem a lényegét.

Én az utolsó értekezésemben, melynek címe «A szláv szók a magyar nyelvben», mindjárt a bevezetésben azt a tételt állítottam fel, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv hazáját ugyan nem ismerjük, azt a szláv

*) L. a 244—247. l. az «Ószlovén, Újszlovén» című cikket.

nyelvet sem ismerjük közvetlenül ránk jött nyelvemlékekből, a melyekből a magyar nyelvbe került szláv szók javarésze származik, de jogunk van rendszerint a szók ószlovén alakjából kiindulni, mert a magyar nyelvbe került szláv szók ugyanazokat a hangtani sajátosságokat tükröztetik vissza, melyek az ószlovén nyelvre jellemzők. Volf, nem ismerve közelebbről a kérdést, csodálkozik, hogy ebből magyar ember nem jut az egyetlen szerinte lehetséges következtetéshez, hogy t. i. az ószlovén nyelv hazája Magyarország; azt mondom, magyar ember, mert szláv embert nem tart képesnek, hogy elfogulatlanul ítéljen, a német Leskienről meg, a ki óbolgárnak nevezi Cyrill nyelvét, úgy látszik, megfeledezett, vagy talán erről a kiváló nyelvészről is fölteszi, hogy «kelep-czébe» ment?! Nézzük egyszer Volf állításának visszáját. Ha a hangtani tünetmények fönt említett találkozásából okvetetlenül az következik, hogy az ószlovén nyelv hazája nem is lehetett más mint Magyarország, az annyit jelentene, hogy más szláv terület nyelvében abban a régi korban nem lehettek meg ugyanazok a jellemző hangtani sajátosságok együttevée. Mert ha máshol is meglehettek, csak ott vagyunk, a meddig én is eljutottam. Ha tehát Volf szlávista lett volna, kötelessége lett volna, nyomban hozzálátni annak a bebizonyítására, hogy Cyrill szülővárosában, Szalonikiben, vagy a hozzá közel fekvő tartományokban, Bolgáriában, Macedoniában, a hol mások az ószlovén nyelv hazáját keresik, Cyrill idejében nem lehettek meg amazok a magyar nyelvben tükröződő hangtani sajátosságok. Mert ha ott is megvoltak, a napnál világosabb, hogy a hangtani tünetmények egyedül soha végkép el nem dönthetik a kérdést, akkor máshová kell fordulnunk, a historiához, palaeographiához, szóval más téren kell a kérdés végleges eldöntését keresnünk, mely a hangtani kutatások segítségével csak annyira vihető, hogy igen nagy határokon belül lokalizáljuk.

Tehát nézzük, mennyiben találjuk föl Bolgária vagy Macedonia régi nyelvében ugyanazokat a hangokat, a melyek az úgynevezett ószlovén nyelvet jellemzik és a magyar nyelvbe került szláv szókban olyan híven tükröződnek. Ilyen jellemző hangtani vonásokul említettem: a *d*, *t*-ből lágyult *žd*, *št*-t, a két orrhangú hangzót (*e* és *a*), két irrationalis hangzót (*ü* és *ř*). Ha ezek megtalálhatók a mai bolgár nyelvben vagy legalább biztosan föltehetjük, hogy régebben megvoltak benne, Volf egész okoskodása halomra dől. Pedig hogy részben megvannak, részben megvoltak, azt Volf már az említett értekezéséből tudhatta volna.

Kezdjük a legjellemzőbb, a döntő hangtani kriteriumon a *žd* és *št*-én. Tudva levő dolog, hogy ez egyáltalában nem található más szláv nyelvben, csakis a bolgárban, ez bírhatta rá Leskient első sorban, hogy az «ószlovén» elnevezés helyett az «óbolgár»-t használja, ez vitt engem is

arra a következtetésre, «hogy az ószlovén nyelv egyetlen most élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban mint a bolgár nyelvvel» (l. 5. l.). A magyar *pest*-nek csakis az ószlovén *peštī* és a bolgár *pešt* szókban találjuk tökéletes mását, a többi szláv alakokból (or. *pečī*, újszl. *peč*, hr. szb. *peč*, cs. t. *pec*, l. *piec*) nem keletkezhetett volna. A *mostoha* szavunk egyetlen egy más szláv nyelvben található alakból sem magyarázható ki, csak az ószlovén-bolgár *mašteha*-ból (v. ő. or. *mačicha*, újszl. *mačiha*, *mačuha*, hr. szb. *mačeha*, cs. t. *maceha*, lengy. és lauz. szb. *macoha*). A *rozsa* szó az ószlovénben és bolgárban egyaránt *rŭža*, míg az or. *rža*, az újszl. *rja*, hr. szb. *rdja*, cs. *rza*, t. *zrza*, lauz. szb. *zarz*, l. *rdza*, *rza* egytől egyig olyan alakot mutatnak, a melyből soha sem lehetett volna a magyarban egy *zsd*-vel hangzó szó. A *megye* szó az ószl. és bolg. *mežda*-t tükrözteti, míg pl. a *megye* szó, épen mert hiányzik belőle a jellemző *žd* mása, későbbi horvát-szerb forrásból jött szerzeménynek bizonyul (v. ő. or. *meža*, újszl. *meja*, hr. szb. *medja*, cs. *meze*, lauz. szb. *mjeza*, l. *miedza*).

Itt a magyar nyelvbe került szláv szókban ez az annyira jellemző *žd*, *št* nem tükröződnék, roppant nehéz volna a másik két jellemző hangtani vonás miatt határozottan azt állítani, hogy a magyar nyelv olyan szláv nyelv hatása alatt állt régente, a mely az úgyn. ószlovénnel közel rokon. Mert csakis e *žd*, *št*-ről állíthatjuk, hogy más szláv nyelvben régebben sem hangzott, míg a két orrhangú hangzóról és a két irrationalis hangzóról épen ellenkezőleg azt kell állítanunk, hogy valaha okvetetlenül minden szláv nyelv közös tulajdonai voltak. De hogy azokat legkevésbé lehet a bolgár nyelvtől elvitatni, az eléggé kiviláglik abból a kevésből is, a mit az én értekezésemben erről a kérdésről mondtam (l. 18. és 30. l.). De minthogy Volf valószínűleg a nélkül, hogy annak tudatában lett volna, implicite azt mondja, hogy a bolgár nyelvben ezek a jellemző hangok nem lehettek meg, egy kicsikét meg kell ezeket a pontokat is világoztanom.

Az orrhangú hangzók, a melyek csak a lengyel nyelvben maradtak meg következetesen, a legtöbb szláv nyelvben már nagyon korán elvesztek, de nincs szláv nyelv, a melyben meg nem lettek volna valaha, ez az egyes szláv nyelvek összehasonlításából egészen kétségtelenül kitünik. De a bolgár nyelvre nézve koránt sem kell hypothesishez folyamodnunk, hogy bebizonyítsuk, hogy valaha megvoltak. Nem akarok az erdélyi bolgár telepek nyelvére rámutatni, a melyekben még századunk elején tett följegyzésekben is következetesen megtalálhatók e hangok, mert Miklosich csodálatos módon föl nem ismerte a följegyzésekben a sok régi vonás mellett is a kétségtelen bolgár habitust és visszavonva régebbi helyes véleményét, nem keres már bolgár telepet Kis-Csergeden, a honnan

az említett följegyzések származnak, hanem autochton dákoszlovéneket!!¹⁾ Hogy ez mennyire téves föltevés, azt nemsokára csattanós bizonyítékokkal fogja kimutatni egy e régi bolgár telepeken most járt bolgár tudós, erre tehát csak akkor kívánok reflektálni, mikor mindjárt a legújabb, ránk nézve is igen érdekes kutatásokat is ismertethetem. De megmaradt még a mai bolgár nyelvjárásokban is a régi orrhangú hangzónak elég emléke,²⁾ csakhogy — szakasztott úgy mint a magyarba került hasonló szóknál — a nasalis elem tiszta mássalhangzóvá fejlődött. Egyes egészen magában álló eseteken kívül ezek a hangok sűrűn csakis Szucho (Szochosz) és Kasztoria körül hallhatók, tehát keletre nem messze Cyrill szülővárosától — Sucho Szaloniki és Szeresz közt fekszik —, nyugatra pedig ugyancsak jó messzire tőle. E helyeken még ma is *sümbota, gülbümb, krüng, münka, obrünc, porüncam, sünséd, rend, grenda, pentok svent* s sok más szóban tisztán hallatszik az orrhang. Azért a magyar *szombat, galamb, korong, munka, abroncs, parancs, szomszéd, rend, gerenda, péntek, szent* s több efféle szóból azt akarni következtetni, hogy az ószlovén nyelv hazája, mivel a két orrhangú hangzó hű megőrzése jellemző az ószlovénre nézve, csakis Magyarország lehetett, nagy hiba volna.

Áttérek a két irrationalis hangzóra, a melyek szintén jellemzők az ószlovén nyelvre, ámbar nincs szláv nyelvész, a ki föl nem tenné, hogy valaha ezek is megvoltak valamennyi szláv nyelvben, jellemzők azért, mert a két irrationalis hang szoros megkülönböztetése abban a korban, a melyekből legrégibb ószlovén kézirataink származnak, több szláv nyelvben eltűnt volt. Utalok e tekintetben Jagić legújabb fényes értekezésére (Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen, Archiv f. slav. Philologie 17: 47—87), a melyben épen az újszlovén nyelvről is kimutatja, hogy már nagyon korán egy hangba olvadt össze a két irrationalis hang. A bolgárban ez az összeolvadás, a melyet az újszlovénben

¹⁾ Miklosich 1856-ban még azt mondja: «Dass namentlich die Slaven in Cserged zum bulgarischen Stamme gehörten, macht ihre Sprache unzweifelhaft» (Denkschriften phil. hist. 7: 106), de később ezt az egyetlen helyes és a szövegekből első pillanatra szembe szökő ítéletet elejtette és folyton holmi mysticus «dákoszlovének»-ről beszél, a kiknek azután nyugodtan meghagyhatja az orrhangú hangzók rendes használatát, a melyet a bolgároktól el szeretne vitatni még a legrégibb korban is.

²⁾ Miklosich, a kinek ez a tény nem igen illett teoriájába, sokáig kételkedett benne (l. Altslovenische Formenlehre in Paradigmen 1874 XXIII l. és Altslovenische Lautlehre 1878 334. s k. l.), tudtommal csak 1883 ismerte el egészen szárazon a valódi tényállást «*gn* hat sich mundartlich erhalten: *mędro* für altslov. *mędro, męnka, męnz, ręnka*» (l. Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen. Wien 1883, 10. l.).

már a Freisingi-töredékekben befejezettnek látunk, még ma sem teljes. Az igaz, hogy a régi *ī* mint olyan nem maradt meg, de tény az is, hogy koránt sem esett mindig össze a valószínűleg hangzásra nézve részben egészen híven megőrzött *ǣ*-val, hanem gyakran, különösen képzőkben más, jelesen *e* hangot mutat, a mely csakis *ī*-ből fejlődhetett, *ǣ*-ból nem. Igaz, hogy a magyar nyelvben pl. az ószlovén *rǣžī* szóval szemben *roz*-ot találunk, a *lǣnū* szóval szemben pedig *len*-t, hogy tehát az ószlovén nyelvben észlelhető finom hangkülönbség a magyar szókban tisztán tükröződik, de ép oly igaz, hogy ez a különbség, a mely p. o. az újszlovénben és a horvát-szerbben olyan korán elvesztek, hogy még nyomát sem tudjuk kimutatni, a bolgárban még ma sem tűnt el teljesen, így a két fönt említett szóban sem; *rǣž* még ma is irrationalis hangzóval, talán szakasztott ugyanazzal hangzik, mint az ószlovén *rǣžī*, a *lǣnū* szónak pedig a bolgárban *len* felel meg, a mely csakis régiebb *lǣn*-ből magyarázható és a bolgár hangtörvények szerint soha sem fejlődhetett volna, ha az *ī* ebben a szóban is, úgy mint sok másban, *ǣ*-vá vált volna, ha tehát a két irrationalis hang úgy mint a többi délszláv nyelvben teljesen összeesett volna. Hogy a bolgár nyelvben csak *ǣ* maradt meg következetesen, *ī* pedig a szók töjében nagyobbára összeesett *a*-mazzal és csak a képzőkben lett belőle *e*, az természetesen nem bizonyítja, hogy valaha nem volt két teljesen külön irrationalis hang a bolgár nyelvben, hiszen még ma is elég szóban él a régi *ī* emléke: ószl. *dīnū*: bolg. *den*, ószl. *līgūkü*: b. *lek*, ószl. *līsīnū*: b. *lesin*, ószl. *žīnq*: b. *ženū*, ószl. *čīnq*: b. *čēnū*, ószl. *ovīnū*: b. *oven*, ószl. *orilū*: b. *orel*, ószl. *vēnīcū*: b. *vēnec*, ószl. *starīcū*: b. *starec*, ószl. *gladīnū*: b. *gladen* stb. stb. A hol ellenben az ószlovénben *ǣ*-t találunk, a bolgárban is rendszeren azt találjuk tőkben és képzőkben egyaránt, példát csak egyet-egyet hozok föl, mert a tüné-mény olyan szabályos, hogy fölösleges a példákat szaporítani: ószl. *sūnū*: b. *sün*, ószl. *petūkü*: b. *petük*.) Az irrationalis hangzók eredeti kétfélesége tehát a bolgárban legalább a képzőkben még ma is tisztán kivehető, sőt részben még a szók tövében is meg lehet ismerni, vajjon *ǣ* vagy *ī* hangzott-e benne eredetileg. Semmi ok sincs tehát, hogy ezért lehetetlennek tartsuk, hogy az ószlovén nyelv hazája a bolgár nyelv területén lett volna.

A mondottakból, azt hiszem, eléggé kiviláglik, hogy ámbár hang-

*) Megjegyzem, hogy a mondottak csak azokra az *ǣ* és *ī* hangokra vonatkoznak, a melyek teljesen el nem tűntek a nyelvből. E hangzók irrationalis volta t. i. épen abban nyilatkozik meg még ma is valamennyi szláv nyelvben, hogy számos esetben helyükön egyáltalában nem találunk már hangzót: az ószl. *starīcū*-nak igenis *starec* felel meg a bolgárban, de a többesben az ószlovén *starīci*-vel szemben *starci*-t találunk a bolgár nyelvben.

tani tünetények igenis azt bizonyítják, hogy az ószlovén nyelv hazája lehetett volna akár Magyarország is, de ugyanazok a hangtani tünetények ép úgy megengedik, hogy e nyelvnek a hazáját Bolgáriában vagy Macedoniában keressük, tehát a hangtani kriteriumok véglegesen el nem döntik a kérdést. Hogy az ószlovén nyelv hazáját miért keresi a tudósok legnagyobb része Szaloniki, Cyrill szülővárosa, környékén és nem Magyarországon, az annyira egyszerű dolog, hogy alig szorúl magyarázatra. Hiszen minél előkelőbb szerepet tulajdonítunk a lángeszű apostolnak, annál könnyebben értjük, hogy arra a szláv nyelvre fordította a szent írást, a melyet gyermekkorá óta ismert, és nem egy előtte legalább működése kezdetén ismeretlen szláv nyelvre. Hogy így is nagy, megható benyomást tehetett a szláv liturgia a hallgatóságra, az könnyen elképzelhető, ha meggondoljuk, hogy a latin nyelven végzett istentisztelet előtte merően érthetetlen volt. E hatás nagysága megmérhető azon, hogy mindig egy és ugyanaz az egyházi szláv nyelv valóságos diadalutat tett és rövid idő alatt csaknem az egész szlávságot meghódította, úgy hogy Rómából rendszeres hadjáratot kellett ellene indítani, csakhogy gyökeret ne verjen valamennyi szláv törzsnél.

Nézzük a kérdést most már a másik szempontból. Mi is szól a mellett, hogy Magyarország volt az egyházi szláv nyelv hazája? Az ember valóban ámulva kérdi, hát igazán olyan nyomós okok szólnak a mellett, hogy Magyarországon keletkezett a legrégibb szláv bibliafordítás, hogy annak elfogulatlanságában szabad kételkedni, a ki nem hiszi, hogy az ószlovén nyelv hazája Magyarország volt? Én semmi más okot nem látok, mint a hangtani tünetényeket, melyek azonban, a mint kifejtettem, ugyancsak tág tért engednek a nyelv hazájának a keresésében. Tudvalevő dolog, hogy Cyrill nem Magyarországra jött, hanem Szvatopluk nagymorva birodalmába. Ha tehát nem az anyanyelvére fordította a szent írást — anyanyelvére mondom, ha t. i. fölteszszük, hogy szlávnak vallotta magát és nem görögnek — bizonyosan arra a nyelvre fordította csak, a mely Szvatopluk birodalmában a legerterjedtebb volt. No pedig ez alig lehetett más mint egy a mai cseh-morva nyelvvel a legszorosabb rokonságban levő nyelv, a melyben a fönt említett jellemző *žd* helyett *z*, az *št* helyett pedig *c* hangzott. Miklosich csak igen erőszakos hypothesisal segíthet magán, fölteszi t. i. hogy akkor a szlovének a Dunától éjszakra egészen a mai Morvaországba terjedtek és ezt a cseppet sem valószínű hypothesisist olyan kétségbeesett argumentummal támogatja, mint az, hogy a tótok annak emlékeül, hogy a szlovén törzs valaha az ő területükön is dominált, még ma is *slovenský jazyk*-nak nevezik nyelvüket. A ki tudja, és most már tudhatja mindenki, hogy a *slověnský* ép úgy mint a *slověni* elnevezés az összes szlávságban el van terjedve és itt

is, ott is fölbukkan, hogy eredetileg nem törzsnév, hanem általános elnevezés, a mely csak annyit jelent mint a mi *szláv* szavunk (l. értekezésem 6. l.), az érteni fogja ugyan, hogy miért ragaszkodunk a régi tradíción alapuló ószlovén elnevezéshez, de aligha fogja a tótok *slovenský jazyk*-át és több efféléket komoly bizonyítékoknak elfogadni és olyan imperative követelni, hogy Miklosichot kövessük olyan térre, a melyen a legerőszakosabb föltevések nélkül nem haladhatunk egy lépést sem.

Még csak egy palaeographiai argumentumot akarok fölhozni, a melyet eddig nem említettem. Cyrill, abban egyetértének a szlávisták, nem a később róla elnevezett cyrill írást találta ki, hanem a glagol betűket. E betűk egészen világosan arra vallanak, hogy a bolgár nyelv számára alkották, és nem annak leírására, a melyet a magyarországi «szlovének» beszéltek, oly annyira világosan, hogy ez a tény egymaga hatalmas argumentum a pannoniai elmélet ellen. A glagol írásban t. i. egy jel szolgál az *ê* és *ja* kifejezésére. Ez annál meglepőbb, mert különben mindenki csak bámulattal figyelheti meg a finom árnyéklatokat, a melyeket ugyanaz a glagol írás kifejezni képes. Egy írásban, melyben két irrationalis hangzóra két különféle önálló jelet találunk, megfoghatatlan, hogy *ê*-t és *ja*-t egymástól meg nem különböztettek volna, hogy p. o. az *obědŭ* és *jasli* szókban az *ê* és *ja* hangot egyformán írták volna. Pedig tényleg egyformán írták. Ha mi most meg is különböztetjük és azt szoktuk mondani, hogy az ebédet az ószlovénben *obědŭ*-nak, a jászolt pedig *jasli*-nak hitták, ez tisztán csak a későbbi cyrill betűvel írt kéziratok alapján történik és nem felel meg a legrégibb glagol kéziratoknak, így p. o., hogy csak egyet említsek, nem a valamennyi ószlovén kéziratok közül legrégiesebbnek elismert Zographos-Evangeliumban megőrzött hagyománynak. Ezt másképp magyarázni nem lehet, mint hogy olyan nyelvterületen keletkezett a glagol írás, a melyen *ê* és *ja* vagy teljesen vagy csaknem teljesen összeesik vagy legalább is folytonosan változik egymással. Ez pedig más, hol, mint a bolgár nyelv területén nem lehetett, hiszen tudva levő dolog, hogy a keleti bolgárságban az *ê* még mai nap is mindig *ja* (*ea*)-nak hangzik, vagy pedig mint pl. az irodalmi nyelvben is bizonyos föltételek alatt *ja*, más föltételek alatt pedig *e*-nek hangzik. A bolgár irodalmi nyelvben p. o. még ma is azt mondják, hogy *djad* = ószl. *dědŭ*, magy. *déd*, de a többese, a hol a következő szótagban magas hangzó cseng, *dědi*-nek hangzik. Egyes nyelvjárásokban mindig *ja*-t ejtenek ilyen szókban, míg másokban, különösen nyugaton, Macedóniában, mindig *e*-t. A *ja*-s kiejtés még ma is egészen Szaloniki kapujáig terjed. Ha tehát e nyelv leírására állította össze Cyrill a különben bámulatos lángészre valló betűrendszerét, akkor igenis érthetjük, hogy *ê* és *ja*-ra csak egy jelet használt, ha azonban fölteszszük, hogy egy olyan szláv nyelvre terem-

tette vagy akár csak alkalmazta, a milyen az lehetett, a melyből a magyar átvette a *csép, déd, lép, méh, néma, ebéd, aczél, répa, szomszéd, tészta* szavait *e*-vel, akkor olyant teszünk föl róla, a mi ellentmond mindennek, a mit *e* kiváló férfiú működéséről különben tudunk. — Én *e* kérdéssel kapcsolatban készségesen elismerem, hogy talán hiba volt ezt a körülményt az értekezésemben föl nem említeni, de utóvégre is nem szlávistáknak írtam az értekezésemet, ok nélkül nem akartam szaporítani az olyan kérdések feszegetését, a melyek bennünket talán még sem érdekelnek annyira és a mellett nyelvésztársaim előtt annyira ismeretlenek, hogy csak hosszadalmas tárgyalás helyezheti kellő világításba. E tekintetben is hasonló aggodalmaim voltak, mint a 41. lapon a *kereszt* szó tárgyalásánál említettek: egy a magyar nyelvészeknek szánt, csak a legfontosabb tudnivalókra kiterjeszkedő értekezésben nem akartam a szláv nyelvészet speciális problémáival olvasóimat kifárasztani és figyelmeiket fontosabb részekről elvonni. Azt, igaz, nem sejthettem, hogy valaki abból, hogy nem hozok mindent föl, a mi fölhozható, azt fogja következtetni, hogy nem is tudnék több okot fölhozni állításaim támogatására; utóvégre megkívánhatom, de ha végnélküli fejtegetésekbe nem akarok bocsátkozni minden apróságnál, meg is kell kívánnom, hogy pusztá szavamra is elhiggyenek egyet-mást. Különben is nem tűztem ki magamnak értekezésemben azt a feladatot, hogy kimutassam az ószlovén nyelv hazáját, én csak egypár szóval jeleztem a mai tudomány álláspontját.

Ennyi legyen egyelőre elég az *ószlovénről*! Most pedig hadd szóljak egy-két szót az *újszlovénről* is, ha már benne van a Volftól kölcsönkért czímbe az «*újszlovén*» is. Volf ugyan, mikor az újszlovénről szól, nem ellenem vagy, mondjuk inkább, nem hozzám fordul, hanem Melichhez és azt igenis helyesen konstatálja, hogy hiába volt Melichnek attól félnie, hát ha valaki az én értekezésemből nem vehetné ki elég tisztán, hogy én semmi szorosabb kapcsolatot nem találok az újszlovén és ószlovén közt. De Volf, a ki ezelőtt az újszlovénben az ószlovén egyenes örökösét látta, ma sem hagyja bántani az újszlovén nyelvet, csaknem haragszik Melichre, mert olyannyira hangsúlyozza, hogy az újszlovénnek nincs semmi köze az ószlovénhez. Én legalább csak így érthetem Volfnak egy különben érthetetlen nyilatkozatát: «Meg vagyok győződve ma is, sőt most, hogy az újszlovént valamivel közelebből ismerem, még inkább mint régebben, hogy jobb szolgálatot teszünk a magyar nyelvészeknek, ha az újszlovénre egyenesen figyelmeztetjük, mint ha óvjuk tőle, tartsák bár akár helyesen, akár helytelenül az ószlovén lányának vagy testvérének vagy akármijének.» Ugyan kinek jutott eszébe, hogy óva intse a magyar nyelvészeket az újszlovén tanulásától? és ki tagadhatja, hogy olyan szláv nyelv nincs,

a melynek tanulása nem lehetne a magyar nyelvészre nézve is tanulságos? De hogy miért kellene nyelvészeinket «egyenesen figyelmeztetni» az újszlovénre, azt őszintén megvallom, nem értem, több tanulságot nem fog benne találni, mint sok más szláv nyelvben, sem az ószlovén nyelv megértésére, sem a magyar nyelvbe került szláv elemek tisztább megítélésére. De Volf «egyébként is» ajánlja a szlovén nyelvet nyelvészeink figyelmébe, félti a kevés szlovént, a kik hazánkban laknak, a kipusztulástól, sietni kellene nyelvök kiaknázásával, mert ki tudja, nem lesz-e mind a szláv, mind a magyar nyelvtudományra nézve «tetemes veszteség», ha ezt elmulasztjuk. Hát nem olyan egészen ismeretlen ez a nyelv, elég gyakran van róla szó a tudományos irodalomban, hiszen talán nincs szláv nyelv, melynek nyelvjárásai olyan alaposan föl volnának dolgozva, mint épen a szlovén nyelvjárások, így hát nem egyszer szóba hozták a magyarországi szlovének nyelvét is. Holmi meglepetések bizonyosan nem várhatók e nyelvjárás még olyan beható ismertetésétől sem. De szó sincs róla, érdemes és hazafias munkát végezne, a ki külön foglalkoznék egyszer a magyarországi szlovének nyelvével. Ha azonban magyar nyelvész azt mondja nekem, szeretne egy hazai szláv nyelvet alaposan megtanulni, hogy szolgálatot tegyen hazánk ethnographiájának és nyelvtudományának, bizony az én «lelkiismeretem mulasztással» nem «vádolna», ha legeslegutolsó sorban nevezném meg az újszlovént. Ha az illető nem kötné tanulmányait bizonyos helyhez, habozás nélkül a tót nyelvet ajánlanám neki. Ez különféle nyelvjárásokból álló, messze elterjedt nyelv, a mely elfoglalja északi Magyarországnak egy jó részét s mindenfelé belenyúlik az ország szívébe is, azonkívül az egyetlen szláv nyelv, a mely speciális magyar, a melynek ismertetését tehát a tudomány méltán tőlünk várja. A mellett olyan kevésbé van még átkutatva, hogy az eddig földolgozott anyagot tudományos czélokra alig lehet használni. Miklosich, a ki annyira «jártas volt mind a szláv nyelvekben» ügyet sem vet a tótra, a mi neki az egyik műben tót, az a másikon cseh és megfordítva. Igaz, legtöbb esetben Miklosichon múlik a dolog, de tény, hogy a tót szókinés nagyon gyarlón van földolgozva, úgy hogy a gyorsan dolgozó és roppant sok adatra szoruló Miklosich sem találhatott mindig elég kényelmesen fölvilágosítást. Pedig hogy mekkora a különbség, ha azt mondom, hogy egy szó csak a magyarban és a csehben van meg vagy ha azt mondom, a szó csak a magyarban és tótban található, azt Volfnak nem kell magyaráznom. Tehát igen, bizony én a tótok közé küldeném az én emberemet, azután pedig — a rutének közé, a hol a nyelvjárások kis területen is olyan tarkaságot mutatnak, nyilván azért, mert a hegyekben csekély az érintkezés az egyes községek közt, de talán más, még föl nem derített okoknál fogva is. De ne higgye Volf,

hogy a szlávisták «gyarló irigysége» bennem is «működik», dehogyan is, kívánok neki is tiszta szívből egy ügyes szorgalmas tanítványt, a ki elmegy a szlovéneink közé — hadd ismerjük végre valahára egészen azt a hazát, a melyben immár ezer éve lakunk!

Ezeket a sorokat szeptember 29-ikén fejeztem be, október 1-én kaptam az Ethnographia IV. füzetét, melyben a mindenhez értő és mindenhez hozzászóló Melich rettenetes szemrehányást tesz nekem, hogy miért orosz nyelvtant írtam és nem tótót. Hát ha én okosabbnak tartom, hogy ha valaki az orosz nyelvvel kezdi a szláv nyelvek tanulását és az orosz irodalmat is többre becsülöm a tótnál? Azért világért sem akarom Melichet elriasztani a tót nyelv tanulásától, de elégedjék meg az eddig írt nyelvtanokkal és ne követelje olyan erőszakosan, hogy épen én írjak neki tót nyelvtant, ha még annyi «vágott dohánym» is van hozzá — ez a kifejezés nyilván mint magyarországi ethnographiai specialitás került az «Ethnographia»-ba. Tanulhat Melich a meglevő tót nyelvtanokból is igen sok hasznos dolgot, így p. o. azt, hogy az *a*-n végződő szók a genitivusban *y* ragot vesznek föl. Él sem hiheti, milyen szép dolog az, mikor az ember ezt tudja, mert hiába beszél olyan komolyan a nyelvjárások beosztásáról, Pastrnek és Czambel irodalmi működéséről, hiába ír a tót nyelvbe került magyar szókrol cikket, mikor még azt sem tudja, hogy az *a*-n végződő szók genitivusa *y*-n végződik. De aztán nemcsak ezt illik tudni, hanem illik tudni azoknak a tudósoknak a becsületes nevét is, a kiktől az ember ítéletet mond, különben szemfényvesztésnek nézhetik az embernek a dolgát. Ha tehát Melich hivatottnak tartotta magát, hogy arról nyilatkozzék, Šembera jól vagy rosszul osztotta-e be a tót nyelvjárásokat, legalább nézte volna meg, hogy ezt az embert hogy híjják és ne nevezte volna mindig Šembery-nek, mivel a prágai ethnographiai kiállításon véletlenül csak genitivusban találta a nevét (*mapa k základu dialektologie česko-slovenské V. A. Šembery*: Šemberának . . . térképe). Hiszen az ethnographiai kiállításokat nem azért rendezik, hogy az oda látogató fiatal tudósok declinálni tanuljanak.

ÁSBÓTH OSZKÁR dr.

Szalkai László magyar glosszái 1490-ből.

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtárban őriztetik Szalkai László iskolai kézikönyve, melyet a Kisvárdai János baccalaureus vezetése alatt álló pataki iskolában írt. Szalkai Lászlónak, a Mohácsnál elesett esztergomi érseknek életrajza sokkal ismertebb, mintsem arról itt bővebben szólnunk kellene, tehát áttérhetünk a kézirat rövid ismertetésére.

A negyedrészt papírcodex 258 levélre terjed; tartalma a következő: fol. 1—18. De Calendario ecclesiastico a. 1489; fol. 19 üres; fol. 20—23/a. Pro intellectu calendarii; 24—27/a. Epistola Aristotelis de regimine hominis; 28—29/a üres; 30—63 a. De cantu (scala ut re mi fa sol); 64—64/a üres; 65—79. Circa lecturam arboris consanguinitatis; 79/a üres; 80—167. Ecloga Theodoli, (itt vannak a magyar glosszák); 167/a üres; 168—258 Rhetorica Tybini oratoris.

A másoló a 78/a lapon ekként nevezi meg magát: «Per me Laslo-nem de Zalka in patak Rectore Johanne Baccalaureo de Kyswarda protunc existente.» A sorközi magyar glosszák Theodulos Eclogájánál fordulnak elő, erről már Toldy is tesz említést: A magyar nemzeti irodalom története 1862. röviden főlemlítik még Szilády Áron Temesváry Pelbárt élete, továbbá Zolnai Gy.: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatásig; az 1882-iki Könyvkiállítási Kalauzban a magyar glosszáriumnak híre sincs. A glosszákat tartalmazó fejezet így végződik: «Anno domini 1490 feria quinta post festum Epiphanie.

In Cancro solis, in tali signo zodiaci — *eghnek tyzen kettöd rezyben, mennek egy yegyben.* (80 a.)

Tilie sub amenitate — *has fanak kyessyge ala.*

Ab athenis, tali ciuitate grecie — *görög orzagnak athenas neü varosabol.*

Buccas — *pophayath.*

5. Per mille foramina vocum — *zoknach ezer lychan.*

Ad fontem iuxta — *kurthfű melleth.* (82.)

2. A középkori magyar nyelvben mindig csak hásfa található.

- Cytharam percussit, citarizauit — *kynthornala*.
 Modulantis carmina plectri — *ydeszaw kyntornanak zawayth*.
 Felle, iracundia doloris — *banathnach myrghewel*. (82 a.)
10. Littoris alterius ab aggere — *az mas parthnach magassagarul*.
 Certare, disputare — *veteke dni*.
 Tuum cedet in vsum, in tuam fruicionem — *the yletedre*.
 Legem coeamus in equam — *egybezerkezzwnk*.
 Adeo — *ennyre*. (83 a.)
15. Quam, quantum — *menyre*.
 Testis sedulus, approbatus — *yeles thanw*.
 Sententia veri, sensus veritatis — *ygassagnak ertelme*.
 Adaquare, potare — *megh ytathni*.
 Releuare, tollere — *El venni vagy megh segytheni*.
 20. Tua seria, sonosas sermones — *te terleyteth bezydedeth*. (84.)
 Sequenti studio — *vtolso vetelkedessel*. (84 a.)
 Tetras Pythagore — *ez pitagoras mesternech nyggyzamu verse*.
 Cretheis ab horis, a finibus — *Cretha neű orzagnach tartomanya-*
bol. (85.)
 Aurea secula — *aranyas vilagath*.
25. Auo — *űsinech*.
 Coniuge suadente, consulente — *felesyghe intysinel*. (86.)
 Donec — *mighnem*.
 Venenum mortis — *keseű halalnach venerechit*.
 Illatis crudeliter armis — *kemen fegyverecheth alkotwan*. (87.)
30. Discolor mundo successit ymago — *ez vylag nagh kiűlűmb kiű-*
lűmb zerzethi.
 Exulat, exilium patitur — *ydeghen helyen nyawalg*.
 Temeremur — *vakmerűkűdninch*. (87 a.)
 Stipite pomi eterni — *űrűk almanak tűwewel*.
 Egregio citropi — *valasztoth citropus neű orzag kyralanak*. (88 a.)
35. Causa litandi, sarcificandi, offerendi — *aldozathnak ocha*.
 Bouis viscera — *ekernech belyth*.
 De semine frugum — *gabonanak maghabol*. (89.)
 Inuasit, iniuit — *bemyne*. (90.)
 Hospes — *rendegh*.
40. Corpus hominis — *emberi testeth*.
 Os hominis — *embernek zayath*.
 Seuit, furit — *kemenkedek*.
 Ultra iudicis aduentum secundum — *byronak massod yűvissire*.
 (90 a.)
 Ab oceano, a magno mari — *napnyergath felűl valo tengherbűl*. (91.)
45. Dewcalione excepto — *ez yly neű embertűl el valua*. (91 a.)

12. Az élet szó itteni értelmére lásd NySz.

13. Egybe-szerkezni l. NySz.

20. Tűrlejteti l. NySz.

26. Intűs itteni értelműt l. NySz.

28. Venerűk l. NySz., továbbbű Beszt. űs Schl. szűjegyűzűkek.

30. Szerzet itteni értelműt l. NySz.

45. Elvűlva=kivűve, kivűtelűvel l. NySz.

- Abissi, profundis maris — *thengernek mylsighyth.*
 Octauum noe — *Noeth nyolczad magaval.*
 In partibus archæ — *az archának egy zegeletiben.*
 Visibus humanis — *embereknech latasara.* (92.)
50. Possedit, habuit — *byrth.* (92 a.)
 Fulmine — *menétysvel.* (94.)
 In antrum — *barlangiába.*
 Posteritas — *maradeka.* (94 a.)
 Vrbus — *ekezarw.*
55. Excitat, prouocat — *rezzezthi.*
 Nomen — *az new.*
 Herilis, nobilis — *nemes firphy.* (95 a.)
 Lactat — *emlety.*
 Aptatis, dispartis — *alkatoth.* (96 a.)
60. Liquidus, humidus — *lagy.*
 Brumales arctos, alio nomine vrsa — *ysak fele valo hulgh heyekre.*
 Non est motus, turbatus — *nem remelteteth.* (97.)
 Aries — *őró chos.* (97 a.)
 Rigat — *vizezy.* (98 a.)
65. Ore supino, incuruato — *zaya fel emelwyn.*
 Ceu — *olyha.*
 In Salis effigiem — *so kípely ozloppa.* (99.)
 Commissa ducis furiosi — *haragos feyedelemnek tytemynyth.*
 (100 a.)
 Acuunt — *eleseytich.*
70. Congressus, conflictum faciens — *vetekedvin viuan kűzódwin.*
 Luctamine, certamine — *kűsedyswel.*
 Nervos — *y nayth.*
 Amisit — *el vezethe.*
 Femoris, lumborum — *agychanak.*
75. Successio tota, tota posteritas — *yacobnak nemzetynek minden maradica.*
 Nouerca — *mostoha.*
 Discerptus, laceratus — *vetteteth.* (101 a.)
 Bigis phocas balenas agitantibus — *tengeri cethalachnak zórnyű zőnghyzytűl.*
 Sic dictus — *ez ily neve.*
80. Dominium tocus egipti — *egiptomnak mynden nemű vrasaga.*
 (102.)
 Literas latinas — *dyaki bótóketh.* (104.)
 Fato (euento) mersit fortuna sinistro — *gonoz zerencze törtynethywel.*
 Magicas artes, sortilegas — *varazrul valo őrdőghy tudomanyocath.* (104 a.)

55. és 58. L. NySz.

61. A csillagot jelentő húgy szó csak itt fordul elő l betűvel; ezt az alakot Budenz is gyanította.

62., 66., 70., 71. L. NySz.

83. A varázs főnév a NySz.-ban nem fordul elő, hanem csak származékai: varázsol, varázsos.

- Omnis regio circumflua nylo — *nylus kernyel valo minden neme vydik*
85. Submersit — *el merithe.*
 Mare rubrum — *weres tenger.*
 Jouis calidas medullas — *Jouis new istennek gheryedethes belendessyghyth.* (106.)
 Amictum — *öltőzethith.*
 Conflauerat, formauerat — *egybe ereztette vala.* (106 a.)
90. Insanit — *bolondozik.*
 Post quam — *mynek vtanna.*
 Pontificalis infula — *pyspeky myltosagh.*
 Iure perhenni, perpetua possessione — *örök byrodalomnak terwynnywel.*
 Vxoris tue stimulos, incitaciones — *felesyged intysit hadba valo kyztetisith.* (107.)
95. Fata (mors) chore miseris, infelicis — *bodogtalan korenak halala* (107 a.)
 Monet — *ymtnek.*
 Ventilant, stimulat — *bogarostattya.* (108 a.)
 Offensus — *bantatototh.* (109.)
 Vrgat — *kyselethi.*
100. Laxatur, reseratur — *megh nylik.*
 Animalis — *bestye.*
 Noctis opem placide — *kellemethes ynek mvelkedetith.* (110.)
 Candida phebe, splendida luna — *fenes hold.*
 Indignante (nolente) nouerca — *mostoha anya nem akarwan.*
105. Victrici bello — *gőzedelmez hadban.*
 Deficeret, cessaret — *meg swnnek.*
 Defixus — *indulatlan.* (110 b.)
 Que — *menyik.*
 Sancte fidei sunt premia — *sent hwthnek jutalmi.*
110. Pompam — *gegem.*
 Neruorum vincula — *ymban fonth kőteleketh.* (111 a.)
 Numina mille diuum, potestates mille deorum — *isteneknek ezer sok hatalma.* (112 a.)
 Par idemque, equalis — *egy allat.* (113.)
 Contenderunt — *vetekettek űgekeztek.*
115. Demissis frondibus, ramis — *agak ala haytogathwan.*
 Frondes siluestres — *erdei agak.*
 Modulantes carminis odas — *yneknek ydessiget.*
 Motis illis — *azok megh remőlwen.*
 Regnum acherontis — *pokolbeli folyo vizeknek wrasagith.*

87. L. NySz., továbbá Schl. szójegyzék.

96. L. NySz.

97. NySz. és Tsz. bogároztat.

99. Kíszeléti, kénszeríti l. NySz.

107. L. NySz.

113. NySz.-ban csak egyállatúság ismeretes.

118. L. NySz.

120. *Condicione graui, premissione difficili* — *nezes ketel alath.*
Reddi, restitui — *meghaddj.*
Vexaret — *bantana.*
Studium, officium — *tizte.*
Successit — *kővethkezek.*
125. *Ceptro, regali dignitate* — *kyrally felsygghe.*
Herbarum sucos, radicum medicalium virtutes, virtus herbarum
dicitur sucus — *Fű gőkereknek yosagith* (113 a.)
Tractans, agitans — *serezwen.*
Cillenius, mercurius — *mercurius neű isten fya.*
Dominus deus mercatorum — *kalmaroknac ystene vra.*
130. *Exhortes luce, vita* — *meh holtakoth.*
Renouauit — *hoza.* (114.)
Arte potens (peritus) tali — *twdo yly orwossagnak twdomanyaban.*
Fateri, dicere — *mondam.*
Filium concubine Jouis — *Jupiter aqyasanak fyat.*
135. *Preditus, ditatus* — *beueltetett.*
Menia templorum — *tornacyat.*
Confectus, ditatus — *kazdagultattot.*
Quateret, produceret, — *nemzene teremtene.* (114 a.)
Racemos — *magocoth.*
140. *Serpente ministro* — *kygyok solgalatya myath.*
Specie ariste — *gabona vetyzyt, vetemynek zeryt.*
Madidus stillaret vt ymber — *nedwessegh harmath ess.* (115.)
Gorgonis effigie — *ez yly neű lean tekentheze myath.*
Virum suum — *wrat.*
145. *Thalamis, lectis* — *agyakval.*
Superbiendo — *kewylsegwel srezwen.* (116 a.)
Ornatus, pomposus — *ykes.*
Augendo — *eregythwyn.*
Tam diu — *yl socca ennyghlen.*
150. *Mennonis annua festa* — *ky mennon neű ennebnek estendokynt*
valo halala napyat.
Rigat — *meghnedweseythy.*
Promeruisse, optinuisse, — *yrdemleny nyerni.*
Cursus sol retroflexit, retrocessit — *nap ű termyseth serint valo*
folyasath megh uona hatra folya myne.
Velox — *gyors.*
155. *Excedit, superat* — *felucl mucl.* (117.)
Primus — *eleztyb.*
Agones, certamina — *vetekediseketh hyw jatikochoth.*
Instituit — *serze.*
Sub vertice montis Olimpi — *olympo hegynnek magassaga alath.*
160. *Aurea laurea corona* — *aranyas borostyan corona.*

120. Nezes = nehezes, valamint nezek = nehezék, nezes = nehézkes;
 lásd Schl. Szój. és NySz. — Kötél = föltétel l. NySz.

126. Jóság értelmét l. NySz.

156. L. NySz.

- Obnubit, obtegit — *befede*.
 Ducit, portat — *vizi*.
 Pompa, superbia — *kewylsygh*.
 Confusio, derisio — *zemyrem mewetsygh*.
 165. Fons, origo — *kezdet*. (117 a.)
 Detestatur — *sydalmazzac*.
 Nobile pascha, excellens dies festus Judeorum — *zydocrnak nemez*
wdnepe.
 Vesper, scilicet stella — *esti hwgy*. (119.)
 Visibus (mentibus) humanis — *embery elmek latasyra*. (119 a.)
 170. Chrisiane doctrine — *kerestyen niphneec tanusaga*.
 Tunc — *accoron*.
 Pluuiam stillauit aureum, aquas pluuiiales stillare fecit — *viz se-*
rinth valo aranyath boczata.
 Ex humero trime, dyane — *ez ily istennek vallasabol*. (121.)
 Spicula, tela, sagitte, questiones — *ezer kerdysek*.
 175. Nervis, articulis — *thagokwal*.
 Nyobe vindictam, vleio — *nyobe azzonnak bossvallasa*.
 Longi temporis etas — *hozzv ydenek kora*.
 Subegit, sabiugauit — *meghgyeze*.
 Aera — *eghet*. (122 a.)
 180. Fedent, inficiant — *ferteztessenek*.
 Istinc, iam in isto loco — *mosth ynnen*.
 Convicia, vituperia — *te sydalmassagy*.
 Expauit, timuit — *fylthe*.
 Insignis vidue vesano captus amore — *nemes őzwegy assonnak*
balgatagsagos zerelmywel.
 185. Assiri populi — *assyryay nepek*.
 Ardet, ardentem amat — *geryedetesth kywanya*. (124.)
 Torquebat — *furdogalya vala gyetry vala*.
 Purpureo, aureo — *aranyas*.
 Veterem — *wdym*.
 190. Spoliauit — *megh foztha*.
 Crine — *hayatwl*.
 Contempta, spreta — *megh vtaltatott*.
 Viro — *wdfirynek*.
 Capit, scilla accipit — *wywe*.
 195. Rostro — *madary orrawal ayakaval*.
 Vexat — *haborgatya*.
 Ipsius Mynos vnguibus — *Mynos kyralnak korme altal*.
Oh nagy Isten.
 Offensum — *bantottat*. (124 a.)
 200. Coniugis tumido sermone — *felesyghenek vtaltatos bezydewel*.
 Tyrannum regem Aswerum Persidis et medie — *ez yly videkeknek*
asveros neü kyrallyat.

164., 167. és 168. L. NySz.

186. L. NySz.

198. Fölkiáltás, a minőt igen gyakran találunk a középkori codex-
 írónknál.

- Species (pulcritudo) virginis hester — *hesternek syssyge*.
 Commouit — *yndoyta*.
 In solio illius regine — *Ez gly kyalne sekybe*.
205. Captina — *fogattatot*.
 Silue — *erdők*.
 Prata — *rytek*.
 Virent, virescunt — *zöldelnek*.
 Frudent, ramescunt — *meghagasznak*.
210. Ridet, redolent — *vyragoznak*.
 Musas, tales mulieres — *Ez gly vers zeerző assonyokath*.
 Deos florum — *vyragoknak ystenyth*.
 Precipue, principaliter — *yelennen*.
 Curant, curam habent — *zorgalmatossagok wayon, zorgalmatos-sagval zereznek*.
215. Loca viridea — *kyes helyekről*.
 In distichii serie, in ordine duorum vers — *keth samv versnek serybe*.
 Talis poeta — *gly vers zerző*.
 Restat, sequitur — *mi lezeq. (125 a.)*
 Sponte sua — *tulaydon valo akaratyok serynt*.
220. Boues et alia pecora — *czordak*.
 Ad stabula — *aklocba*.
 Vesper, stella vespertina — *esty czyllagh*.
 Ab vlmo — *az sylphatwl*.
 Insidiabitur — *ellenkedyk*.
225. Terret, formidare facit — *rezzezt. (126.)*
 Ad ouile — *aklochba*.
 Cornibus elatis — *fel magastatoth saruatoccal*.
 Mea cura, sollicitudine — *en sorgalmatossaghomyat*.
 Percutite — *veryetek*.
230. Protrahe — *hozzoyczad*.
 Pergentibus — *yaroknak*.
 Illius stelle visio — *ez gly czyllagh nyzysse*.
 Putredo — *rothadas*.
 Pratis arentibus ymber — *harmath assu rythy vyragoknak. (126 a.)*
235. Mandragore — *ez gly new fűvek*.
 Sterili — *meddő*.
 Agricole — *munkas embernek*.
 Precellit, dulcius est — *ydesb. (127.)*
 Zodiaci loca, illius, circuli situs — *menmyey kereksignek helyth*.
240. Magna congregacio deorum — *nagy soksagnak ystene*.
 Stertunt — *hartyagnak*.
 Potaciones illius fluuii infernalis — *pokolbeli folyo vizeknek to-lyasath italit*.

203. Indítá.

213. L. NySz.

255. L. főntebb 55. sz. továbbá NySz.

230. Hosszitsad.

Preualet, victoriam habeat — *mech hatalmazandich.* (128 a.)

Calcantis more — *kalcans poeta kyppen.*

245. Vesperus — *esti csillag.*

Manes, spiritus inferiores — *czaykatachat.* (129 a.)

Frigus opacum, latens — *feld ala vetteteth.*

Predia, terrarum possessio — *telech.* (139.)

Non debes periclitari, viciari, confundi, perire — *gyalaztattnod*
(142 a.)

250. Misera — *gyarlo.*

Ordine fedo, — *yktelen undok serwel.*

Betűrendes jegyzéke

az alakjukra vagy értelmükre nézve elavult szónak.

Akkoron 171.

állat 113.

Balgatagságos 184.

beléndesség 87.

bestye 101.

bogároztat 97.

bővül 135.

Csajkatak? 246.

Egybeereszt 89.

egybeszerkezik 13.

ellenkedik 224.

élet 12.

előst 156.

elválva 45.

emlet 58.

ennyiglen 149.

es 142.

Folyik 153.

fölmagaszt 227.

Gazdagul 137.

gerjedetes 87, 186.

gyaláz 249.

Had 94, 105.

hársfa 2.

húgy 61, 168.

Indulatlan 107.

int 96.

intés 26, 94.

Jelennen 213.

jeles 16.

jószág 126.

Keménykedik 42.

készelt 99.

készttetés 94.

kiesség 2.

kintorna 8.

kintornál 7.

környül 84.

kötél 120.

kűtfő 6.

küszödés 71.

küszödik 70.

Más 10.

megágasul 209.

meghatalmazik 243.

megrémül 118.

megvon 153.

mennyütés 51.

mevetség 164.

művelkedet 102.

Nehezes 120.

nemes 167.

nemzet 75.

Olyha 66.

öregít 148.

Rémül 62.

rezzeszt 55, 225.

Szemérem 164.

szer 141.

szerez 127, 157.

szerzet 30.

szidalmasság 182.

Tanúság 170.

tekintés 143.

tétemény 68.

törlejt 20.

tudó 132.

Úraság 80, 119.

űnnep, 150, 167.

Venerék 28.

vet 247.

vizez 64.

SZAMOTA ISTVÁN.

243. L. NySz,

246. Eddig ismeretlen és megfejtetlen szó.

Ismertetések és bírálatok.

Archiv für slavische Philologie.

Örömmel veszem észre, hogy nyelvészeti irodalmunkban itt is, ott is nagyobb érdeklődés kezd mutatkozni a szláv nyelvészet iránt. Azon egy cseppet sem csodálkozom, hogy nyelvésztársaim ilyenkor első sorban Miklosich munkáihoz fordulnak, ezt nem csak azért teszik, mert Miklosich tekintélyében bíznak, hanem bizonyosan azért is, mert sehol sem találják a szükséges adatokat olyan könnyen, mint épen ő nála. Nem akarok a magyar nyelv szláv elemeiről szólni, melyekre nézve egyelőre Miklosich értekezése még mindig az egyetlen kiinduló-pontot képezi, de ott van Miklosichnak 4 kötetes összehasonlító szláv nyelvtana, ott van a szláv nyelvek etymologiai szótára. Ennél kényelmesebb forrást mindaddig nem fognak találni a nem-szakértők, sőt nem tagadom, sok tekintetben a szakértők is — hiszen különösen az *Etymologisches Wörterbuch*-ot jóformán minden nap forgatjuk, — a míg a szláv nyelvészet legújabb eredményeit összefoglaló encyclopædia el nem készül, a melyen most Jagić vezetése alatt a szlávisták mindenfelé serényen dolgoznak. De lehetetlen addig is megnyugodni csakis Miklosich állításainak egyszerű ismétlésében. Hogy csak egyet említsek, lehetetlen az 1879-ben utoljára megjelent szláv hangtan eredményeire támaszkodnunk, nem csak azért, mert 16 év óta nagyot haladt a tudomány, hanem különösen azért is, mert Miklosich igen sokról nem vett tudomást, a mi már akkor is igen beható discussió tárgya volt. Arról, hogy nyomban megjelenésekor is mennyi komoly ellenvetést lehetett a munka ellen tenni, tanúságot tesznek Leskien és Jagić ismertetései, melyek az Archiv für slav. Phil. IV. kötetében láttak napvilágot (142—151. l. és 482—496. l.) Miklosich *Altslovenische Lautlehre*-jével szemben rámutattam már egy ízben (Ny. K. 25 : 255. l. jegyz.) Leskien *Altbulgarische Grammatik* című kitűnő munkájára, különösen annak első, *Lautlehre* cz. részére. A ki tudja, hogy Miklosich nagy összehasonlító nyelvtanának ránk nézve épen legfontosabb része az ószlovén hangtan, a mely külön is megjelent

és a szláv hangtannak több mint felét teszi, megnyugvással fogja tudomásul venni, hogy Leskien könyve megbízható kalauzul szolgálhat e rész elolvasásánál. De, igaz, Leskien csak az ószlovén nyelvvel foglalkozik, ezt csak az indogermán nyelvekkel állítja szembe, nem a többi szláv nyelvekkel is, marad tehát még elég dolog, a melyről magyar nyelvész néha fölvilágosítást kénytelen keresni, mert érinti azokat a kérdéseket, a melyekkel maga is foglalkozik és a melyekről Leskien az óbolgár nyelvtanában a dolog természeténél fogva nem szól. Azért legyen szabad ezúttal nyelvészeink figyelmét a szláv nyelvészet legelőkelőbb organumára, az *Archiv für slavische Philologie* című folyóíratra fordítani, és ne vegye rossz néven, hogyha ezt a folyóíratot ismertetve, a melynek lapjain gyakran annyi frissesség, sőt mondhatnám lángész nyilatkozik meg, nem tudtam, nem akartam arra szorítkozni, a mi csak épen nyelvészt illet, hanem folytonosan tekintettel voltam arra is, hogy mi földrajzi és politikai helyzetünkél fogva különben is élénken érdeklődünk a szláv népek iránt.

Az említett folyóíratból immár 17 vastag kötet jelent meg, arról tehát szó sem lehet, hogy az eddig megjelent kötetek tartalmát rendszeresen akarnám ismertetni, de szerencsénkre nem nehéz még most is aránylag rövid idő alatt tájékozást nyerni egy-egy speciális kérdés köréből az Archivban megjelent értekezésekről, sőt néha még egy-egy fontosabb nyilatkozatról is. Az Archiv minden egyes kötetében t. i. nem csak tartalomjegyzéket találunk, hanem tárgymutatót is, megtaláljuk továbbá a kötetben akármilyen kapcsolatban előforduló szerzők betűrendes sorozatát és végre egy kis szómutatót is. Azonkívül megjelent egy külön kalauz az első 13 kötethez Pastrnektől: *Bibliographische Uebersicht über die slavische Philologie 1876—1891. Zugleich Generalregister zu Archiv Band I—XIII.* Berlin 1892. A mint a címből kitetszik, ez egyszersmind a szláv philológiának 25 évi története, tehát annak a visszatekintésnek folytatása, a melyet Jagić az Archiv I. kötetében közzé tett: *Bibliographische Uebersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der slavischen Philologie und Alterthumskunde seit dem Jahre 1870 (465—607 l.).* Ha mégis a 13 első kötetből is főlemlítem a legfontosabb értekezéseket és rámutatok sok érdekes apróságra is, teszem ezt, hogy jobban fölkeltssem nyelvésztársaim érdeklődését.

Mindjárt az I. kötetben határozottan Jagić, az Archiv szerkesztője, veszi át a vezető szerepet, a melyet egész mai napig megtartott; ez az I. kötet bámulatos sokoldalúságának fényes bizonyítéka. A mindenre kiterjedő figyelme korántsem csak a kötet végén található 142 lapra terjedő bibliographiában nyilatkozik, még inkább szembe ötlík azokban a kitűnő tanulmányokban, melyeket e kötetben közzé tett.

Sajnos, a főbb cikkek czímeinek a kiírására kell szorítkoznom, de már ezek is némi fogalmat adhatnak Jagić nem mindennapi sokoldalúságáról: Studien über das altslovenische Zographos-Evangelium 1—55. l.; die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik 82—133. l.; aus dem südslavischen Märchenschatz 267—290. l.; Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoesie 299—333. l.; über einige Erscheinungen des slavischen Vocalismus 337—412. l.; Miklosichs vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Band II u. IV. 412—438; neue Beiträge Prof. Miklosichs zur Grammatik der altslovenischen und der übrigen slavischen Sprachen 438—453. l. Ránk nézve az utolsó ismertetés legérdekesebb. A mit Jagić ott a 443—447. l. Miklosich pannon theoriájáról és az ószlovén nyelv hazájáról mondott, az még ma is megérdemli, hogy nyelvészeink, a kik Miklosichon kívül nem ismernek senkit a szlávisták közül, újra meg újra elolvassák és fontolóra vegyék. Hogy Jagić a 447. és k. lapon egy pár a magyar nyelvbe került szóból azt vélte következtethetni, hogy a Dunán túl a szlovén nyelv hathatott a magyar nyelvre, az könnyen érthető botlás (l. *A szláv szók a magyar nyelvben* című értekezésemet 13. l.).

Jagić azontúl is mindig a folyóirat lelke maradt, ámbár természetesen nem írhatott minden kötetbe annyit, mint az elsőbe. Jagić egyes fontos kérdésekről újra meg újra nyilatkozott, ha csak rövid megjegyzésekben is, melyek számos, gyakran rendkívül szellemes könyvismertetéseiben olvashatók, és így valóságos iskolát alapított. A ki pl. a ránk nézve is annyira fontos kérdésről, hogy hol keresendő tulajdonképen az úgynevezett ószlovén nyelv hazája, tájékozást kíván, nem egy helyen talál Jagićtól czélzást, hosszabb-rövidebb nyilatkozatot, csak az *Altslovenisch* cikket keresse a tárgymutatóban.

A II. kötetben befejezi Jagić a Zographos-Evangeliumról írt nagy tanulmányát, a mely szoros kapcsolatban áll e legfontosabb ószlovén forrásnak kiadásával, melyet Jagić 1879-ben eszközölt.

A III. kötetben különös figyelmet érdemelnek Leskien bírálatai (696—713. l.), melyek a szláv hangtan sok fontos kérdését Miklosich-csal szemben a kellő világításba helyezik. Ugyancsak fontos és ránk nézve speciális érdekekkel bíró kérdéseket fejteget e kötetben Potebnja (Ueber einige Erscheinungsarten des slavischen Palatalismus 358—381. és 594—614. l., egyebek közt arról a *žd-št*-ről is szól, a mely annyira jellemző az ószlovén nyelvre, és mely a magyar nyelvbe került szláv szókban, pl. mindjárt Pest nevében is tükröződik (l. id. értekezésem 12—18. l.). Potebnja értekezésével összehasonlítható Kirste cikke az V. kötetben 377—390. Potebnja ugyancsak a III. kötetben egy másik hangsoportról is szól, a melyről minálunk is már több ízben volt szó,

a régi orrhangú hangzókról (Zur Frage nach dem ursprünglichen Lautwerth der slavischen Nasalvocale 614—620). Curiosum gyanánt emlitem, hogy egyebek közt a magyar *galamb* és *pisztrang* szókra hivatkozik, a mikor az ószlovén *a an*-féle ejtése mellett keres argumentumokat (I. Asboth, Szláv szók a magyarban 26. s k. l.).

A IV. kötetben Jagić behatóan foglalkozik a 2 szláv apostolról szóló legújabb kutatásokkal (97—128. és 297—316. l.), a délszláv népies epika multjával (192—242. l.) és a horvát szerb-nyelv újabb keltű *a* hangzójával, a mely annyira jellemző e nyelvre (397—411. l.). Érdekes az eredetileg orosz nyelven, de később német fordításban is megjelent Pypin-féle szláv irodalomtörténet ismertetése, mely részben szintén Jagić tollából eredt (465—482. l., v. ö. még Archiv VI. 273—278. és VII. 299—308. l.).

Az V. kötetből kiemelendők Leskien értekezése *Die Präsenbildungen des Slavischen und ihr Verhältnis zum Infinitivstamm* 497—534 l. és Jagić egy nagy tanulmánya: *Die Umlauterscheinungen bei den Vocalen e, ê, ě in den slavischen Sprachen*, melyet a VI. kötetben 73—104. l. folytatott.

A VI. kötetben a folklóre iránt érdeklődő olvasó Wesselovskytól talál két nagyobb tanulmányt (*Der Stein Alatyr in den Localsagen Palästinas und der Legende vom Gral* 33—72 l. és *Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonssage* 393—411. és 548—590. l.) és Wollnertól egy cikket, a melyhez a későbbi kötetekben itt-ott pótlásokat is találunk (*Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie* 239—269. l.).

A VII. kötetben Jagić részletesen szól a glagol írásáról Geitler *Die albanesischen und slavischen Schriften* című nagy művének bírálataiban 444—479 l.

Miklosich *Die subjectlosen Sätze* című értekezése az Archiv VIII. kötetében egy egész nagy cikkben és két rövid fölszólalásban talált visszhangot (Lugebil *Zur Frage über zweitheilige und eintheilige Sätze* 36—68, hozzá Jagić *Zusatz* 68—73 és Schuchardt *Ein Nachtrag zu S. 73* 334 s köv. l.), a melyek közül különösen Schuchardt rövid fölszólalása eredetiségével gondolkodóba ejt. Hadd használjam föl ezt az alkalmat, hogy Schuchardtnak egy ránk nézve nagyon tanulságos művére újra föl-híjam a nyelvésztársaim figyelmét, értem a *Slawodeutsches und Slawo-italienisches* című szellemes és nagy tudományú munkáját, a melynek Jagić az Archiv épen említett kötetében igen beható ismertetést szentel (312—325. l.). Történetíróinkra nézve fontos a Leger-féle Nestor-fordítás ismertetése 578—583. l. Ethnographusaink figyelmébe ajánlom azokat a szellemes és ritka alapossággal írt ismertetéseket, melyeket Jagić a dilettans Krausz műveiről folyóiratában közölt, ebben a kötetben a

Sitte und Brauch der Südslaven cz. művéről 355. s k. l. és 612—632. l., a X. kötetben pedig a *Smailagić Meho* cz. művéről 339—346. l. Miklosich a keleteurópai nyelvekben található török elemekről szóló értekezéséről, a mely, ámbár a szerző a magyarra csak alkalmilag mutat rá, sok ránk nézve is becses, ámbár kissé nyers anyagot tartalmaz, igen beható ismertetést kezdett Korsch az Arch. VIII. kötetében 637—651. l., melyet azután a IX. kötetben folytatott 487—520. és 653—682. l. Miklosich fölhasználta a rendkívül gazdag anyagot, a mely ebben az ismertetésben rejlik a később kiadott pótlásokban (*Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. Nachtrag. Erste Hälfte. Wien 1888. Zweite Hälfte 1890* külön lenyomat a Denkschriften XXXVII. és XXXVIII. k.-ból).

Ugyancsak a IX. kötetben vetette Jagić első ízben szavának egész súlyát a híres königinhofi kézirat hitelessége ellen a latba *Philologie und Patriotismus* cz. cikkében 335—344. l. A ki a kérdés iránt érdeklődik, a mely Csehországban olyan elkeseredett harcot szült, tökéletes tájékozást talál minden ide vágó kérdésről az Arch. X. és XI. kötetében. Még a IX. kötetben vetette föl Schuchardt a *karácson* szavunk eredetéről szóló kérdést (526 s k. l.), a melyre én ugyanott megfeleltem neki (694—699. l.); visszatért a kérdésre Kalužniacki a XI. kötetben (624—628 l.).

Talán föltűnt egyiknek-másiknak, hogy eddig a legfontosabb értekezéseket sorolva föl Miklosich nevét csak akkor említettem, mikor egy-egy művének ismertetésére mutattam rá. Ez abban találja magyarázatát, hogy Miklosich a X. kötetig nem közölt semmit sem az Archivban. Csak mikor Jagić mint utódja már Bécsbe költözött, írt Miklosich olykor-olykor egy kis cikkecskét az Archivba; mindössze a következők jelentek meg ott: X. k. 1—7. l. *Über die altrussischen Kolbjagen*, a XI. k. egy 5 sorból álló megjegyzésen kívül (633. l.) egy általánosabb érdekű fejtegetés: *Über Fremdwörter* 105—111. l. — itt érinti egyebek közt a 111. l. a magyar *hajdú* szó eredetét — a XII. k. egy horvát nyelvjárási szöveg megjegyzés és aláírás nélkül 317—319. l. Itt említhető föl, hogy Jagić azután a XIV. kötetben 300—320. l. közlött több levelet, a melyet Miklosich különböző időkben hozzá intézett.

A X. kötetben az eddig fölemlített cikkeken kívül még két könyvismertetés számíthat általánosabb érdeklődésre, az egyik Jagić tollából eredt: *Das Slavische im Grundriss der vergleichenden Grammatik der indog. Sprachen* von K. Brugmann 188—196. l., a másik Brücknertől való és Reinhold (*Geschichte der russischen Literatur*) és Vogüé (*le roman russe*) nagy munkáiról szól 592—598. l.

A XI. kötetben két tudós is foglalkozik Miklosich utolsó nagyszabású munkájával, Fortunatov: *Phonetische Bemerkungen, veranlasst*

durch Miklosichs *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen* 561—575. l. (a befejezést l. XII. 95—103) és Brückner: *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen von Franz Miklosich. Wien 1886.* 112—143 l. Minket az egyik vagy másik szempontból közelebről érdeklő cikkek ebben a kötetben még a következők: Polívka ismerteti Pastrnek *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprachen in Ungarn* cz. dolgozatát 242—250. l. és Jagić Vlček tót irodalomtörténetét 625—627., Jagić szól azonkívül a bolgár nyelvben még ma is bizonyos mértékig megőrzött orrhangú hangzókrol 264—269. l., a «szent István» szacsokóján található szláv fölíratról 311—313. l. és egy hosszabb, rendkívül érdekes cikkben ismerteti a Hörmanntól kiadott boszniai és hercegovinai mohamedánok (szerb) népdalait 424—451. l. Ugyancsak ebben a kötetben jelent meg Oblaknak a szlovén declinációról írt kitünő értekezésének első része 395—423. és 523—561. l. (l. folytatását XII. 1—47, 358—450. és befejezését XIII. 25—68. l.), a mely ránk nézve azért fontos, mert folytonos figyelemmel kíséri a magyarországi szlovének nyelvét is.

A XIII. kötetben van három cikk, a mely a legtagabb körben érdeklődést kelthet; Pypinnek eredetileg orosz nyelven megjelent cikke: *Über das Verhältnis der ruthenischen Literatur zur russischen* 434—463. l., Jagić cikke: *Aus dem Leben der serbischen Volkspoesie* 631—636. (v. ö. Archiv X. 352—554. l. is) és Murko cikke: *Eine russische Stimme über die neueste ethnographische Karte der Slaven* 616—622. l.

Befejeztem volna a böngészetet a 13 első kötetből, a melyeket Pastrnek indexe is könnyebben hozzáférhetőkké tesz. Hogy ez az index nem tette fölöslegessé, hogy egyre-másra külön is fölhíjjam olvasóim figyelmét, azt — reményem — mindenki el fogja készséggel ismerni, a ki a 415 lapra terjedő vaskos kötetet valaha forgatta. Inkább szorúl talán magyarázatra, hogy az azóta megjelent köteteket sem szándékozom behatóbban ismertetni. Az Archiv egy-egy kötete több mint 600 lapra terjed és tartalma nagyon változatos, minden kötet tele van fontos kutatásokkal, könyvismertetésekkel, egyes figyelemre méltó megjegyzésekkel. Lehetetlen akár 4 kötet anyagáról is behatóan referálnom, a nélkül hogy sokkal több helyet követelnék, mint a mennyit szabad. Azért tehát újra a minden kötet végén található indexekre utalok, de igenis megígérem, hogy minden ezentúl megjelenő füzetet behatóbban fogom ismertetni. Hiszen az út most már meg van egyengetve, és kellő érdeklődésre számíthatok.

A XIV. kötetben Jagić egészen röviden ismerteti egy rakás új könyvet. Inkább magukra a könyvekre, mint a rövid ismertetésekre szeretném a szláv nyelvekben járatos olvasóimat figyelmeztetni, ámbár Jagić ismertetéseiben, ha még oly rövidek is, rendesen egy-egy találó

megjegyzés, egy-egy a dolog velejét megvilágító igazság rejlik (l. p. o. a mit Krizsanicsról mond a 625. l.). Az ismertetett könyvek közül hadd említsem névszerint is Pypin az orosz ethnographiáról írt nagy munkáját (l. 629. l.) és Smičiklas Szlavoniáról írt nagy művét, a mely két részre oszlik: I. Szlavonia és a többi horvát tartományok a törökök alatt és fölszabadítások, II. Szlavoniáról szóló emlékek a VII. században (l. 634. l.). Elég fontosnak találom Smičiklas könyvének e második részét, hogy szóról-szóra ide igtassam Jagić erre vonatkozó szavait: Den letzteren (értsd den Befreiungskämpfen) ist der ganze zweite Theil des Werkes gewidmet, wobei die genaue Beschreibung Slavoniens, nach der erfolgten Occupation (zwischen 1697 und 1702) gemacht, von der grössten Bedeutung für die Statistik, Topographie und Ethnographie Slavoniens ist. Diese Beschreibung umfasst auch beinahe den ganzen zweiten Theil des Werkes. Für die Orts- und Personennamen gewinnen wir durch die Entdeckung dieser Quelle einen Zuwachs ersten Ranges; darin culminiert auch die grosse Bedeutung dieses Werkes für die slavische Philologie.»

A XV. kötetben Jagić, a ki Tolsztojnak nagy tisztelője, egy német Tolsztoj-fordításról szólva (103—108. l.) egypár szép megjegyzést tesz az orosz irodalom nagy jelentőségéről (v. ö. Archiv XV. 436—438. l.), Budilovics könyve alkalmából pedig nyilatkozik a némelyek előtt kíváncsúnak látszó közös szláv nyelv kérdésében (417—423. l.). Uhlenbeck a legrégibb időben a szláv nyelvekbe került germán szokat tárgyalva nem egy szót hoz föl, a mely a mi nyelvünkbe is átment, hol egyenesen a némettől, hol valamely szláv nyelv révén (481—492. l.). Novaković *Beiträge zur Erforschung der macedonischen Dialecte* cz. értekezésében (37—46. l.) újabb adatokat közöl a bolgár nyelvben itt-ott még megőrzött nasalismusról. Nagyon érdekes, hogy Novaković ugyanott, a 46. l., a különben a bolgár nyelvben nem igen ismert *kračun* szót közli Korcsa vidékéről (v. ö. Arch. IX. 694. l.) és a mellett egy mintegy Kracs napját jelentő *kračor* den kifejezést Ochridából a mi *karácson* szavunk jelentésében. Az említett Novaković nagy művet adott ki a régi szerb «falú»-ról; Jagić róla írt ismertetéséből (108—117. l.) csak két apróságra akarok rámutatni, a szerb házközösségről szóló részre (116. l.) meg a 111. l. lent kezdődő érdekes adatokra, melyek a szláv *granica* (*gránicz* ném. *Grenze*) szó eredetére vetnek világot. Történetíróink, ha nem is tudnak oroszul, élénk érdeklődéssel fognak Jagić ismertetéséből (438—440. l.) Ikonnikov az orosz történetírásról szóló hatalmas munkájáról tudomást szerezni. Milyen sokat mondók egy olyan hívatott és pártatlan bíró szájában az ismertetés végén álló e szavak: *Man würde recht vielen Vertretern der westeuropäischen Intelligenz, die Russland nur nach allerlei Tagesblättern*

beurtheilen, dringend wünschen, so ein Buch einmal in die Hand zu bekommen. Mindjárt a rá következő lapon egy másik ismertetés élén Jagić a cseheknek állít ki szép bizonyítványt: *Mit der Ausdauer, die unter den Slaven eigentlich doch nur den Böhmen eigen ist* . . . Minthogy a csehekről van szó, itt említem, hogy ugyanaz a Vlček, a ki már régebben egy jó tót irodalomtörténetet írt, komoly tanulmányokon alapuló cseh irodalomtörténetet ad ki; első füzetéről szól Jagić e kötet 433—435. l., a másodikról XVI. 294., a harmadikról és negyedikről XVII. 301. l.

A XVI. kötetben a nyelvész sok figyelemre méltó cikket talál, így Oblaktól az irrationalis hangzókról szóló jeles értekezést (*Die Halb-vocale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen* 153—197. l.), Zubatýtól egy szláv etymológiákkal foglalkozó tartalmas cikket (*Slavische Etymologien* 385—425. l.), Uhlenbecktől egy még mindig vitás kérdés fejtegetését (*Die Behandlung des indg. s im Slavischen* 368—384. l.). Ugyanott találunk két bennünket közelebből érdeklő könyvismertetést, egyet Setälätől (Thomsen *Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog* cz. nagy munkájáról 269—281. l.), a másikat Pastrnektől Szabó Eumén ungvári gymn. tanárnak szép rutén chrestomatiájáról 497—502. l. Hadd említssem még Šachmatov az orosz hangokról szóló munkáját (*Izslédovanija v oblasti ruszkoj fonetiki*), a melyről Jagić itt még tartózkodóan szól 284—287. l., míg az Archiv XVII. k. 295. l. teljes elismeréssel adózik neki: *Diese bedeutendste Leistung im Bereich der slavischen Grammatik der letzten Zeit*. Oblak a 305. s k. l. szól egypár a Balkánfélsziget nyelveiben közösen megtalálható tűneményről, a melyekben Miklosich thracoillyr hatást vélt fölismerhetni, a 311. l. Hasden csodabogarairól, a melyek szerint a bolgárok tulajdonkép lengyelek és a szlovének is csak a magyarok által nyugatra szorult lengyelek, a 312. s k. l., Šišmanov a népetymológiáról általában és a bolgár népetymológiáról különösen szóló nagyszabású munkájáról, a 313—315. l. a szerb-bolgár nyelvhatárról.

A XVII. kötetben találjuk Jagić jeles értekezését a délszláv nyelvekről (*Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen* 47—87. l.), Oblak nagy tanulmányát a bolgár nyelv hangjairól (*Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* 129—185. és 430—477. l.), a melyből ránk nézve különösen fontosak a 133. s k. lapokon tárgyalt orrhangú hangzók és még inkább az *ê*-ről szóló részlet (156—162. l.), a hol az ószlovén nyelv hazáját illető kérdést is érinti: Oblak, a született szlovén, az ószlovén nyelv hazáját csak ott keresi, a hol mai nap a legtöbb szlávista keresi, azaz Szaloniki környékén.

Van e kötetben még egy nagy nyelvészeti tanulmány, a melyet első pillanatra élénk örömmel fogja üdvözölni a hazai nyelvész: Zum

Kleinrussischen in Ungarn von Olaf Broch 321—416. I. Fájdalom, ez a nagy tanulmány nem alkalmas arra, hogy a hazai rutén nyelv iránt tágabb körben, első sorban maguknál a ruténeknél élénkebb érdeklődést keltsen, a szerző mindenkit elriaszt művének olvasásától, a ki nem foglalkozott specialisan hangphysiologiával. Az pedig nagy hiba, mert így első sorban kizárja teljesen azokat, a kik legjobban ismerik azt a nyelvet, a melyet kutatásainak tárgyává tett. Az ő terminológiája a Sweet-féle, tiszta angol, a hangok nála *mid-front-narrow*, *mid-back-wide*, *high-mixed-narrow* s több efféle rettenetes tudós neveket viselnek, a mi még a szakembernek is mód nélkül megnehezíti az olvasást. A milyen tudós a terminologia, olyan eredeti a föladat, a melyet a szerző kitűzött magának: Broch leírja egyetlenegy rutén embernek a nyelvét, a kivel véletlenül Lipcsében találkozott!! Azóta a fiatal norvég tudós fölkereste magát azt a helységet (Ubyla Zemlénmegyében), a honnan az ő embere való és egypár hetet ott töltött. Valószínűleg közzé fogja majd tenni újabb kutatásainak eredményeit — vajha olyan nyelven, a melyet nem csak a svéd phonologusok dresszurájában nagyra nőtt tudósok élvezhetnek kellőleg!

A könyvismertetésekben is sok megragadja figyelmünket: Oblak az 599. l. újra rámutat Szaloniki környékére, mint az ószlovén nyelv hazájára, Jagić szól Kulakovskynak az illyrizmusról írt nagy munkájáról 304—306. l., Strausz Adolfnak immár német nyelven is megjelent bolgár népdalgyűjteményéről 620. s k. l. stb. stb. Csak még egy helyre akarom külön fölhíni nyelvészeink figyelmét, mert egy actualis kérdést érint: Jagić ismertette Mikkola munkáját (*Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen*) azt mondja egyebek közt a 291. l.: *Dagegen sind die Behauptungen, dass das urrussische o seinem Klange nach dem kurzen a nahe kam . . . nicht ganz sicher und jedenfalls nicht zwingend.* Az orosz o hangzására tudvalevőleg Szinnyi is hivatkozott. (Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? 19. s k. l.), de ő jóval tovább megy, az u hangnak is nyiltabb o-féle hangzást tulajdonít régi németben és ószlovénben (22. l.), csak hogy a legegyszerűbb, eddig általánosan elfogadott fölfogást ha lehet halomra döntse, a mely szerint magában a magyar nyelvben nyiltabb lett a hangzók kiejtése.

Befejeztem munkámat, vagy, ha úgy tetszik, megkezdtem, mert én a jelen cikkemet csak bevezetésnek tekintem, hisz a mint mondtam, ezentúl az Archiv minden új füzetét be akarom itt mutatni. Ha olvasóim egy kicsikét tarkának találják azt a képet, a melyet az Archivról adtam, tulajdonítsák annak, hogy némi fogalmat akartam arról, nyújtani, milyen sokoldalú e jeles folyóirat; ha a kép túlságos rendezetlen, szögäljon mentségemül, hogy inkább össze-vissza említettem föl a fontos

dolgokat, mint hogy teljesen elhallgassam. Természetesen foganatja az én munkámnak csak úgy lesz, ha valóban minél többen kezükbe veszik az Archivot, az egyik, hogy komoly tanulmányaiba illeszse be az ott találtakat, a másik azért, hogy élvezve tanuljon és egy kicsit tájékozódjék a szlávtságot érintő nagy kérdésekben. A magyar nyelvésznek nem szabad hozzá szólni a szláv nyelvészet problémáihoz, a nélkül hogy minél gyakrabban tanácsért ne fordulna az Archivhoz. De valóban intelligens nem-nyelvész sem képzelhetek, a kinek tisztán nemes szórakozás végett nem merném kezébe adni az Archiv akármelyik kötetét: elég ha csak benne olyan universalis szellemnek, mint a milyen Jagić, nyilatkozatait olvasgatja, tudom megelégedve, meggazdagodva teszi le a kötetet s aztán újra meg újra kezébe veszi az Archivot.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Az erdélyi szászság magyar jövevényei.

Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen, von dr. Julius Jacobi.

Megjelent a segesvári ág.-ev. főgymn. 1894—95. évi értesítőjében.

A hazai szászság tájszavai nincsenek még összegyűjtve. Haltrich, Schuller, Seywert közlései az erdélyi szászság részéről, Schröer, Genersich (v. ö. Versuch eines Idiotikons der Zipser Sprache, Schedius-féle Zeitschrift von und für Ungarn, V. és VI. köt.) munkálatai a felsőmagyarországi némettség, illetve szepesi szászság részéről csak töredékek, s a mellett igen nehezen hozzáférhetőek. Pedig a magyar szókinés, különösen a székely nyelvjárás tájszavainak eredete meghatározásánál fontos szerepe van az erdélyi szász nyelvjárásnak. A magy. *ejtel*, *dörököl*, *döröcköl*, *kóbor* (szekér v. ö. Tsz.³), *pöce* stb. csakis az erd. szászból magyarázhatók meg pontosan; a szep. szászságnak köszönhetjük a *römpöly*-t, bár tagadhatlan, hogy e nyelvjárásból geográfiai helyzete miatt kevesebbet vettünk.

Jacobi munkája az erdélyi szászság magyar jövevényeit veszi vizsgálat alá, s becsülettel oldja meg feladatát. A szerző azt mondja munkájáról, hogy az csak 'ein bescheidener beitrage zum längstgeplanten idiotikon der sieb. sächsischen volkssprache'.

A szerző tárgyára vonatkozólag kitünően használta föl a hazai irodalmat. Ez érdeméből semmit sem von le az a körülmény, hogy a Schröer munkái mellett nem nézte meg a Genersich és Rumi Károly György dolgozatait; vagy hogy nem idézi Haltrich (v. ö.: Bildliche redensarten, umschreibungen und vergleichungen der sieb. sächs. volkssprache) és Schuller (Volklieder in sieb. sächs. mundart) azon dolgozatait, a melyek a Fromman-féle 'Die deutschen Mundarten'-ban jelennek meg. Hiszen Haltrich és Schuller e közléseiket ide haza is értékesi-

tették; ezeket pedig Jacobi fölhasználta. Ha a szóban forgó dolgozatokat is megnézte volna, néhány alakváltozattal többet közölhetett volna (v. ö.: Fromman-nál: *dobbesch*: dicker kerl, wal. *dobbe* trommel: Jacobinál *dobesch* < magy. *dobos* | Fr. *schäp*: Jacobi *schäp* < magy. *zseb*; v. ö. szep. sz. der *schebs* Genersich és Schröer | Fr. *kattner*: Jac. *kätner* < magy. *katona* stb.). — Elismerésre méltó érdeme a szerzőnek az is, hogy a magy. jövevények átvevése korát is igyekezett megállapítani. Ez persze nem sikerülhetett neki minden esetben, mert hiszen a jövevények, a mikor a papíroson is megörökítődnek, már néhány évtized óta élhetnek, és élnek is az illető nyelvben.

A jövevény szóknál nem épen utolsó dolog az, hogy az átvévő az átadó nyelvnek egy-egy kihalt szavát, esetleg csak egy-egy kihalt jelentés változatát őrzi meg. Ebből a szempontból is érdekes vallomást tesz a Jacobi dolgozata. Az erd. szász *fälschē* (ehemaliges staatskleid der sächsischen beamten zum umhängen) nyelvtörténetileg is igazolva van 1607-ből és 1703-ból. Hasonlót mondhatunk az erd. szász *tschuklobiro*, *schuklobiro* „goldamsel” szóról, a melynek megfelelőjét a magyar szókincsből nem ismerjük. A magy. *horgas* az erd. szászországban *horgasch*, *horgasch* alakban van meg s magy. pénznemet jelent 17 krajcár értékkel. Ennek sem ismerjük a pontos jelentésbeli megfelelését. — Itt említem meg, hogy a szep. szászország is megőrzött ilyféle alakot a *babke*-ban (viertelkreuzer, Zeitschrift von und für Ungarn, V. köt. < magy. *babka*, *batka* NySz. 1: 186.)

Jacobi értekezése az erd. szász szókincsnek körülbelül 260 szaváról mutatja ki a magyar eredetet; természetes, sok e szó közt a szórványosan élő, de van köztük általános használatú is. Az adatokat a szerző részint a nép ajkáról (a Segesvár vidékieket), részint az előszóban beszámolt forrásmunkákból merítette. A legtöbb erd. szász jövevényen annyira fölismerhető magyar eredete, hogy ép ezért az egész értekezésben hibás származtatás alig van. Az erd. szász *kazowekchi* (ein mit pelzwerk gefüttertes kleidchen) szót a szerző nem fejtette meg; talán összevethető a magy. *kacabajka* (női kabát, női dolmány, női téli kabát Tsz.²) szóval, a mely azonban a székelységben (a Tsz.² vallomása szerint) ismeretlen. Inkább azon lehet csodálkozni, mint akarták a régibb kutatók minden áron a legkézzelfoghatóbb esetekről is a német eredetet kimutatni (v. ö. *birschák* < kfn. *burgezoc* „bürgschaft” Schuller | *fätel* < sváb *fachel* „leinwand” Schuller *maschkura* < arab *mascara*! Haltrich, Schuller stb.).

A Jacobitól felsorolt jövevény szók közt több van olyan, mely német eredetű a magyarban s mi a szászoknak újból átadtuk (v. ö. *bitänk*, *boglärcher*, *bärdältni*, *hängêr* stb.). Helyeseljük Jacobi azon eljárását is, hogy nem elégedett meg a szavak egyszerű felsorolásával s magy. egy-

értékesük szembeállításával, hanem az illető magy. szó etymológiájára vonatkozó irodalmat is — kritikával — felhasználta, s vagy csatlakozott egy-egy nézethez, vagy pedig maga próbált véleményyt kockáztatni. Így kerekedett ki kis cikkelyé a *buta* szóról írt fejtegetése, bár kifejtett nézetehez nem csatlakozhatunk; a *korhely* szónál elfelejtette megemlíteni, hogy ném. eredetű a magyarban s egyáltalában nem lehetetlen, hogy a ném. *chorherr* mása (Szarvas). — A magy. befolyásnak a régiségét talán semmi sem bizonyítja jobban, mint az erd. szász *hainöl*, *hainál*, *hainal*, *hoinal* szó (,der morgengruss, den die jugendlichen gäste am 2. tage in geräuschvollem aufzug dem hochzeithaus bringen': v. ö.: ,A zemberek muzsikaszóval már bejárták a falut; eszt úgy hívik, hogy hajnal' Tsz.², azonfelül l. Katona cikkelyét Nyk. 25: 186).

Jacobi dolgozata ellen nincsen semmi lényegesebb kifogásunk; olyan kicsiségekkel meg, hogy ezt vagy azt a szót így is lehetne magyarázni, nem akarunk előállani. Inkább a helyett az alkalommal élve ideiktatjuk a szepesi százság, illetve felsőmagyarországi németiség azon magy. és szláv eredetű szavait, melyeket tanulmányaink közben Schröer és Genersich munkáiból kijegyeztünk magunknak. Magyar eredetűek:

babka, ,ein viertelkreuzer' (Genersich, V.) *) < magy. *babka* Nyszót. | *bajussen* (többes, Schröer Laute 233) < magy. *bajusz*, v. ö. morv. *balousy*, *valouzy*, t. *bajúz* Matz. 103 | ? *sich bemotschen*: besudeln, anschnutzen (Genersich, V.) < magy. *bemocskolni* ? | *birsche*: gebür, geldbuss (Schröer Versuch 56, erd. sz. *birschâk*) < magy. *bírság* | *zischen*, *zischmen* vom ung. *tsizma* (Genersich, V.) | *tschutsche* ,hund' (Schröer szerint erd. sz. *tschutschu*, Jacobinál nincs meg) < magy. *csucsi*, tót *čučko* | *dresch kriegern*: schläge bekommen (Genersich, V.) < magy. *deres*, v. ö. ném. vendégszavaimat; az is lehet, hogy a magyar szó épen ebből a német alakból való | *kitzen* ,stück' < magy. *kicsiny* ? Schröer, XXVII. | *kotzling*, *kotzur*: ein ungekämmt (Genersich 5): a *kotzling* a magy. *kócos*-sal egyjelentésű, de inkább a ném. *kotzen* származéka, míg ellenben a *kotzur* szláv eredetű lesz | *lamposch* ,ein lump' (Genersich 5) < magy. *lompos* | *lutsche* ,eine schmutzig gekleidete person (Genersich 5) < magy. *lusta* | ? *mäkern*: öfters und leise lachen (Genersich 5) < magy. *mekeg* | *paplon* ,eine leichte bettdecke, mit baumwolle ausgestopft' < magy. *paplon* (Genersich 6).

Szláv, illetve tót eredetűek:

bobock ,ein schreckbild, vielleicht von einem alten helden; in einer anderen bedeutung ein tropf; ein einfältiger mensch (Genersich 5) < t. *bobo* ,gyerekijesztő szó' | *drugein*: grob spinnen (in den dörfen, Genersich 5) < t. *drugat* ,kőcből spárgát fonni' | *kalibe*, *kalibe* ,hütte im wald, vielleicht aus dem slav. Schröer Laute, Genersich 5; v. ö. erd. szász *kalip*, inkább szláv, mint magyar eredetű) < t. *koliba*, *kaliba* | *kobel* ,stutte' (Schröer Laute, Genersich 5) < t. *kobola* | *kolätsch*, *klautschen*, *kolatschen* ,eine art rundes backwerks (Genersich 5) < t. *kolác*, *koláče*

*) A Zeitschrift von und für Ungarn V. és VI. kötetében.

(többes) v. ö. erd. sz. *klôtsch* | *kolende* (= C. M. B., Caspar, Melchior, Balthasar), Zeichen, welches die um weihnachten und drei könige singend umherziehenden chorschüler an der thüren zurücklassen (Schröer Laute 233) < özl. *kolëda*, v. ö. a *kolendá-kra* vonatkozólag Archiv f. sl. Phil., 17. köt.) | *kose*, ziega' (Schröer Laute) < t. *koza* | *okolár*, 'brillen' (Schröer Laute) < t. *okulár* | *papulle*, 'wange' (Schröer Vers. 41) < t. *papule* (többes) | *píp*, tabakspfeife', die wein-*píp*, eine röhre wein abzapfen' < t. *pípa*; a szep. *szász* szó második jelentése legjobban bizonyítja a tót eredetet*) | *plash*, 'nachlässige person' (Schröer Laute 235); v. ö. t. *plašec*, 'hebreus ember' | *schentitze*, *sinzize*, 'gekochte schafmilch' davon der meiste käse abgenommen' (Genersich 6, Schröer 25 : 252) < t. *šincica* | *schackter*, 'ein melkgefäss' (Geners. 6) < t. *šochtár* | *suke*, eine böse od. unzüchtige magd' < t. *suka* | *terrefere*, 'haspel' (Schröer 25) < t. *terefere* | *truschbe*, 'hochzeitsbitter' (Schröer) < t. *družba* | *zigon*, *ziganke*, 'tropisch statt lügner, lügnerin' (Geners. 5) < t. *zigánka*.

Ezeket a szavakat akartuk a Jacobi munkájának ismertetésén belül megemlíteni. Végezetül csak annyit említünk még meg a Jacobi dolgozatáról, hogy nem ártott volna olyan csoportok szerint, a hogy a ló-, marha- és kutyaneknek vannak felsorolva, az összes átvételeket még egyszer összefoglalóan felsorolni.

MELICH JÁNOS.

A *tārem-nāl* szóhoz. Munkácsinak keserűséggel teli válaszára csak rövides megjegyzést teszek. Azt mondja, hogy én csalással és szántsándékos félrevezetéssel vádoltam, vagy inkább rágalmaztam őt, mert a *tārem-nāl* «isten-nyila» (voltakép «ég nyila») kifejezésnek megletelét a vogulban kétségbe mertem volna vonni. Nyugodt lehet Munkácsi; ilyesmi épen nem volt szándékomban. Tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy támadó czikkeimben soha sem léptem a személyeskedés terére, mint a hogy M. tette velem szemben kicsinylő válaszaiban. M. tanulmányában a *tārem-nāl* nevet ugor mythologikus kifejezésként akarta feltüntetni s megletelének bizonyítására egy olyan medvéekre hivatkozott, melyben nem hogy ez, de még a *nāl* («nyil») szó se kerül elő. Átnéztem az eddig megjelent vogul mythikus énekeket és regéket, de a *tārem-nāl-ra* egyikben se akadtam; azt hiszem tehát, mindenki helyesnek, vagy legalább is jogszerűnek találja azon eljárásomat, hogy megletelét, bár egyenesen nem tagadtam, de mégis kétségbe vontam. Vagy talán csak nem kívánhatja tőlem M., hogy kézirati jegyzeteit is ismerjem. Nyilatkozata után teljes készséggel elismerem a *tārem-nāl* létezését; de ez amúgy se mozdít követ; fő dolog az, hogy nem ösvallási kifejezés és nem sajátossága az üg- ugor felfogásnak, mint nem az magyar társa, az «istennyila» sem.

R. PRIKKEL MARIÁN.

*) De v. ö. az olasz *pipa*, *pippa* szót mind a két jelentéssel. S. Zs.

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK HUSZONÖT KÖTETÉNEK TARTALOMJEGYZÉKE.

	Lap
Alexi György. Magyar elemek az oláh nyelvben (Mándrescu C. Simon értekezése) ...	23 : 328
Ásbóth Oszkár. Szlávság a magyar keresztény terminológiában ...	18 : 321
— Glossarium ...	23 : 126
— Lapu és vidra ...	24 : 71, 498
— Megint egy szláv-litván hangtörvény ...	25 : 255
— Ószlóvén, újszlóvén ...	25 : 442
— Archiv für slavische Philologie ...	25 : 460
Badics Ferencz. A magyar nyelv jellemző hang- és alaktani sajátosságai ...	15 : 389
Bálint Gábor. Az éjszaki burját-mongol nyelvjárás ...	13 : 169
Balassa József. Mássalhangzók egyszerűsítése a magyarban ...	17 : 314
— Brugmann K.: Verwandschaftverhältnisse der indogermanischen Sprachen ...	18 : 472
— A szóvégző önhangzók a magyarban ...	19 : 133
— A magyar hangok képzése. (Stomatoskopikus vizsgálódások alapján) ...	21 : 130
— Hangsúly a magyar nyelvben ...	21 : 401
— A gyermekek nyelvének fejlődése ...	23 : 60, 129
— Kísérletező phonetika (Krzywicki, Wendeler, Wagner és Rousselot munkái) ...	23 : 221
— A magyar nyelvjárások újabb irodalma (Zolnai Gy. és Bartha J. munkái), ...	23 : 321
— A hangváltozások elmélete (Passy könyve) ...	23 : 448
— Tévesztett szóegyeztetés ...	23 : 476
— A magyar magánhangzók története.	
I. Hosszú magánhangzók ...	24 : 257
II. Rövid magánhangzók ...	24 : 369
— A francia nyelvjárások (a Société des Parlers de France folyóirata) ...	24 : 98
— Phonetikai folyóirat (Phonetische Studien) ...	24 : 105
— Indogermán mondatban (Delbrück: Vergleichende Syntax) ...	24 : 226
— Néprajzi adatok gyűjtése ...	24 : 121
— Hangíró készülék ...	24 : 159
— Mi a mondatban? (John Ries: Was ist Syntax?) ...	25 : 79
— A német nyelvjárások. (F. Mentz: Bibliographie der deutschen Mundartenforschung) ...	25 : 101
— Új francia nyelvtan és helyesírás. (Clédat munkái) ...	25 : 359
Ballagi Mór. Tanulmányok a magyar bibliafordítások körül ...	3 : 38, 161
Bánóczy József. Egy régi magyar szó a philosophiában (elme) ...	14 : 166

	Lap
Barna Ferdinánd. Észjárási találkozások a magyar és finn nyelvben	6 : 70
— Tanulmányok a magyar régi egyszerű és az újabb összetett szenvedő igealak körül	7 : 333
Bartal Antal. Görög-latin hangtan	12 : 341
— A Schlägli szójegyzék (közvetette Szamota István)	24 : 245
Borovszky Samu. Német kölesönszók	24 : 334
Brugmann Károly. Müller Miksa könyve a nyelvtudományról	24 : 83
Budenz József. Csuvas közlések és tanulmányok	1 : 200, 353
— Thewrewk Emil Homerosa	1 : 144
— Miklosich, Lexikon palaeoslovenicum. Fasc. I.	1 : 306
— Csuvas közlések és tanulmányok, III. czikk	2 : 15
— A magyar <i>meg</i> igekötőről. Bevezetéssel : az árja nyelvek néhány állítólagos hatásáról a magyar nyelvre	2 : 161
— Reguly csuvas példamondatai	2 : 189
— A török hangutánzó igékről	2 : 338
— Vegyes apróságok. (Ismertetések, észrevételek, fejtegetések)	2 : 152, 305, 461
— Erdei cseremiszség. Mondat és szöveg közlés	3 : 97
— A magyar <i>el</i> igekötőről	3 : 72
— Némely látszólagos képtelenségek a csuvas-török hangviszonyokban	3 : 234
— Cseremisz tanulmányok. I.	3 : 397
— Vegyes apróságok. (Ismertetések, észrevételek, fejtegetések)	3 : 157, 285, 471
— Cseremisz tanulmányok. Második cikk	4 : 48
— Nehány magyar igeképzőről (<i>aszt, ad ; it, ül ; t, l ; tat</i>)	4 : 145
— Khivai tatárság	4 : 269
— Erdei- és hegyi-cseremisz szótár	4 : 332
— Vegyes apróságok. (Ismertetések, észrevételek, fejtegetések)	4 : 140, 472
— A magyar úgynevezett igekötők és az árja praefixumok	5 : 1
— Szintén valami az <i>a ki-, a mi-</i> ről	5 : 19
— Mordvin közlések	5 : 81
— Szótaglalások és valami a magyar szóképzés iskolai tanításáról	6 : 16
— Az «az ez» mutató névmásról	6 : 29
— A magas magnus-féle magyar-árja hasonlat	6 : 51
— Török szófejtegetések	6 : 58
— Az <i>ime</i> végű köznevekről a finn nyelvben	6 : 175
— Az 1775-diki cseremisz grammatika	6 : 191
— Vegyes apróságok	6 : 295
— A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyeztések	6 : 374
— A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyeztések	7 : 1
— Denominatív igék az ugor nyelvekben	10 : 1
— Jelentés Vámbéry A. magyar-török szóegyeztéséről	10 : 61
— Svéd-lapp nyelvmutatványok	12 : 161
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	13 : 1
— Egy álszó	13 : 167
— Zürjén nyelvmutatványok : I. Popov András : «Keresztyén jámborság példái.» II. Szavvajitov Pál zürjén nyelvtanából	15 : 407
— Syrjäniläisiä haallauluja (zürjén nászdalok), koonnut Castrén, suomentanut Aminoff	15 : 153
— J. Budenz : Ueber die Verzweigung der ugrischen Sprachen	15 : 157

	Lap
Budenz József. Studien zur Vergleichung der ugrofinnischen Sprachen, von N. Anderson	15 : 309
— Misteli F. alkalmi észrevételei a magyar és finn nyelvről: «Lautgesetz und Analogie» c. értekezésében	15 : 468
— M. gyűrű és szűrű (szérű)	15 : 464
— M. köt- és f. köyttű? kössöntő, kössöntő	15 : 465
— Moksa-mordvin Máté evangélioma. Tyumenyev fordításából, bevezetéssel és szójegyzékekkel	16 : 325
— O. Donner: Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch- ugrischen Sprachen	16 : 120
— A főbb testrészek elnevezései az öt altaji nyelvesoportban	16 : 144
— Az öt altaji nyelvesoport alapszámnevei	16 : 153
— Két csuvas mese, Reguly hagyományából	16 : 157
— VogK. elöl «első»	16 : 320
— A grammatikai genus hiánya	16 : 322
— Orosz igék az Erza-mordvinban	16 : 453
— Szorokin vogul szójegyzéke	16 : 470
— Osztyák mondatok, Vologodszki orosz-osztyák szótárából	17 : 161
— Ahlquist Ag.: Über die Sprache der Nord-Ostjaken	17 : 127
— Felelet. Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Armin «A ma- gyarok eredete» c. munkájára I. és II. 1—4.	17 : 412
— Csag. baru «bőr»?	17 : 323
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Első rész: az ugor nyelvek szóképzése. I. Igeképzés	18 : 161, 456
— Felelet. Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Armin «A ma- gyarok eredete» c. munkájára. II. 5. 6.	18 : 1
— Genetz Arvid: Lyhyt Kasanin Tatarin kielen kielioppi (Rö- vid kazáni-tatár nyelvtan)	18 : 320
— Ad «Turcologiam»	18 : 475
— A m. -stül, -stül comitativus rag	18 : 158
— Kúnos I.: Erza-mordvin nyelvmutatvány-ához szójegyzék és jegyzetek	19 : 116
— F. Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen	19 : 287
— «A kereskedő» című vogul monda. Jegyzetekkel	19 : 310
— Jakut textusok	19 : 465
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Első rész: az ugor nyelvek szóképzése. II. Névshóképzés	20 : 251, 401
— A mandsu nyelv alaktana, rövid vázlatban. Nehány nyelv- mutatvány	20 : 307, 380, 475
— A magyar szókinés eredetéhez. Szóegyezési adatok	20 : 147
— A harmadik személynévmás az ugor nyelvekben	21 : 190
— Rövid mongol nyelvtan. — Mongol nyelvmutatványok (szójegyzékekkel)	21 : 274
— Erza-mordvin népmese (Mazi Damaj)	21 : 54
— Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirja (Journal de la société finno-ougrienne) I.	21 : 63
— W. Radloff: Das Türkische Sprachmaterial des Codex Comanicus	21 : 73, 153
— Ahlquist, Aug.: Suomen kielen lukusanoinsta (a finn nyelv számneveiről)	21 : 200
— Adalék a jurák-szamojéd nyelv ismeretéhez	22 : 81
— Jurák-szamojéd szójegyzék	22 : 321
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához: Többs és kettős szám	22 : 377
Collectiv számnevek	22 : 399

	Lap
Budenz József. Igeragozás: alanyi, birtokos és tárgyas személyragok	22 : 417
Az -n egyes 2. személyrag a zürjében	22 : 260
— A magyar szókincs eredetéhez, szóegyeztési adatok	22 : 319, 409
— Egy homályos vogul szó	22 : 413
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához :	
A mód és időalakok	23 : 178
A névragozás	23 : 241
— Hunfalvy Pálról	23 : 124
— A finn tanulmányok fontosságáról	24 : 343
Csopey László. Magyar szók a rutén nyelvben	16 : 270
Edelspacher Antal. Miklosich: Die slavischen Elemente im Neugriechischen	10 : 339
— Rumun elemek a magyar nyelvben	12 : 87
— Egy ismeretlen magyar orientalista	12 : 440
— Xorenaci Mózes, az ogundur és ogur bolgárokról	14 : 60
Fábián István. A cselekvés egyszerűségét jelelő <i>d, van, ven</i> képzőkről	2 : 1
— A magyar családnevekről	3 : 389
— A <i>va ve</i> képzőnek s változatainak szereplése nyelveinkben	5 : 239
— Nyelvészeti apróságok	7 : 119
Finály Henrik. Mutatvány-cikkek egy magyar-latin szótárból	6 : 149
Fogarasi János. Szabatosság az igeidőkben	1 : 1, 45, 157, 317
— A szajszentpéteriek 1403-dik évi «végzése» nyelvészeti tekintetben	3 : 190
— A «Székely népköltészeti gyűjtemény» bevezetéssel	3 : 361
— Kriza János «Székely népköltési gyűjteménye» nyelvészeti tekintetben. II. III. Közlemény	4 : 23, 129
— Az «ilyen» névmás a mongol nyelv után	5 : 280
— A <i>pedig, penig, kedig</i> szókról	6 : 321
Genetz Arvid. Orosz-lapp nyelvmutatványok. Máté evangélioma és eredeti textusok.	15 : 74
— Az előbbinek befejezése	15 : 287
Goldziher Ignác. A mythos-tudomány jelen állásáról	12 : 117
— A nap és hold nevei a sémi nyelvekben	12 : 221
— A sémi faj őshazájáról és vándorlásáról	12 : 285
— A nyelvtudomány története az araboknál	14 : 309
— Kőrösi Csoma hagyatéka	23 : 34
— Török nyelvemlékek a XIII. századból. (Houtsma: Ein türkisch-arabisches Glossar.)	24 : 364
— Az arab nyelvjárások legújabb irodalma	25 : 90
— Studia sinaitica	25 : 96
Halász Ignác. Lieder der Lappen, gesammelt von O. Donner	15 : 304
— Svéd-lapp nyelvtan	16 : 1
— Svéd-lapp olvasmányok	16 : 165
— Orosz-lapp nyelvtani vázlat	17 : 1
— Zürjén nyelvmutatványok, III—V.	17 : 380
— Magyar elemek a déli szláv nyelvekben	18 : 448
— Svéd-lapp szövegek: I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok	19 : 161
— Svéd-lapp szótár a Lule és Pite-lappmarki szöveghez	19 : 329
— Svéd-lapp szövegek: II. Jemtlandi lapp nyelv. Fordítással	20 : 73, 189
— J. A. Friss: Lexicon Lapponicum	21 : 145
— J. Quigstad und G. Sandberg: Lappische Sprachproben	21 : 207
— A svédországi lapp nyelvjárások	22 : 161
— Kisebb Lule-lappmarki nyelvjárások	22 : 299

	Lap
Halász Ignác. Török dalok	22 : 526
— Az ugor szamojéd nyelvrokonság kérdése	23 : 14, 260, 436
— A déli lapp nyelv hangjairól (Wiklund értekezése)	23 : 206
— Az ugor-szamojéd nyelvrokonság kérdése (vége)	24 : 443
— Finn nyelvtan (Ugor kézikönyvek. Szerkeszti Szinnyei József. Budenz-Szinnyei finn nyelvtana)	24 : 483
Heinrich Károly. A görög idegen szavak a szyr nyelvben	14 : 465
Hegedűs István. Az absolutus esetek. (Kisérlet az összehasonlító mondattan köréből)	24 : 296
— Pecz Vilmos új-görög nyelvtana	24 : 492
— Értelmi egyezés a görögben	25 : 201
Hunfalvy Pál. A régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink	1 : 10
— Fogarasi J. A személyragok viszonyáról a birtokra és tárgyra	1 : 434
— Brassai S. A magyar mondat. Ismertetés	1 : 468
— A nyelvtudományról	2 : 69
— A magyar nyelv képzőiről. (Tekintettel Fábián J. cikkére)	2 : 95
— Szilády A. Nyelvészkedésünk célja és eszközei. Ismertetés	2 : 131
— Torkos L. A magyar személyszók viszonyítása. Ismertetés	2 : 142
— Kriza. Vadrózsák, I. Ismertetés	2 : 146
— Mátyás Flórián. Magyar Nyelvtudomány. I. II. füz. Ismertetés	2 : 282
— Bunsen, Outlines of the philosophy of universal history. Ismertetés	2 : 381
— Ahlquist A. Om ungerska språkets förvandtschap med finskan. Ismertetés	3 : 19
— Riedl Sz. Magyar nyelvtan. Ismertetés	3 : 255
— Bartl Veress. Teljes magyar-latin szótár. Ismertetés	3 : 475
— A finn nemzet történet-írásáról	4 : 1, 209
— Toldat Torkos Sándor az «e» vagy «a» című cikkéhez	4 : 124
— Feze. «Es leyn halalnec es puculnec feze»	4 : 443
— Régi magyar szók	5 : 246
— A lapp nyelv	5 : 286
— Némely újabb nyelvtudományi jelenség	6 : 1
— A rumun nyelvről és népről	6 : 125
— A «Siebenbürgen» országnévről s általában az erdélyi helynevekről. (Roessler R. után)	6 : 214
— Az oláh fejedelemség kezdete. Folytatásul a «rumun nyelv és nép» cikkek. (Roessler R. Die Anfänge d. Walach. Fürstenthums)	6 : 221
— Még egyszer Feze	6 : 238
— Hegyaljai oklevelek	6 : 327
— Földirati és helynevek. (Héjő. Sajó. Szin-va, Zagy-va, Berettyó, Si-jó, Táp-jó)	6 : 350
— Europaeus a finn-magyar helynevekről	7 : 198
— Osztják evangelium és az éjszaki osztják nyelv	7 : 403
— Tudósítás észtországbeli utazásomról. (Kivonat)	3 : 189
— Iktat = iochtat-e? (P. Thewrewk. Iktatás.) Ismertetés	7 : 254
— Szepesi J. Jelen viszonyaink az ó classica irodalomhoz. Ismertetés	7 : 259
— Szarvas. Phaedri fabula. Ismertetés	7 : 320
— A magyar nyelv szótára elveiről és azok miképi alkalmazásáról	8 : 302
— A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	9 : 1
— A kondai vogul nyelv	10 : 177
— Dravida nyelvek, különösen a «Tamil» nyelv	10 : 345

Hunfalvy Pál. Cuno. Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde. Ismertetés	10 : 174
— Az európai ősmivelttség képe, főtekintettel Skandináviára és Oroszországra. (Worsaae munkájának ismertetése)	10 : 423
— A népek, különösen a Turánok költözése. (Ujfalvy Ch. „Les migrations des peuples” munkájának ismertetése)	10 : 465
— Az északi osztyák nyelv Vologodszki fordításának és orosz-osztyák szótárának alapján, tekintettel mind Castrén déli osztyák grammatikájára, mind a Reguly hozta szójegyzékre s eredeti osztyák énekekre	11 : 1
— Magyar mythologiai adatok és egyéb	12 : 70
— Wiedemann F. Grammatik der Esthnischen Sprache. Ismertetés	12 : 159
— Új tudományok, új előitéletek, meg adalék a finn-ugor népek történetéhez	14 : 1
— A rumun nyelv	14 : 265, 376
Imre Sándor. A nek tulajdonítórag eredete és értéke	2 : 322
— Kincsesbabonák a XVII. századból	10 : 391
Jankó János. Finn mesetanulmányok (Krohn K. tanulmánya)	23 : 331
Joannovics György. A magyar a mutató szócskáról	4 : 455
— Némely újabb szóalkotásról	7 : 321
Jónás János. Amrau 'l Kaisz és Tarafa költeményei	7 : 185
Kalmár Elek. Latin elemek a magyar nyelvben. Irta Kovács Gy.	22 : 510
— Idegen szók írása	23 : 279
— Gabelentz könyve a nyelvtudományról	23 : 94
— A Besztercei Szójegyzék	23 : 232
— Bellaagh irdalomtörténeti kiadásai	23 : 468
— Szvorényi József	23 : 115
— A «töves» declinációról	23 : 240
— Arany János mint nyelvész	23 : 347
— Gabelentz a latin és görög nyelv tanításáról	23 : 278
— Gabelentz mondattani álláspontja	23 : 297
— Gabelentz felfogása a nyelvek küzdelméről	23 : 334
— Gabelentz nézetei az iskolai fordításról	23 : 423
— A schlägli szójegyzék	24 : 249
— Czéczó	24 : 127
— Sohán	24 : 30
— Megtestesül	24 : 167
— Kifejez: kifejt	24 : 256
— Mátyás király halálára való emlékdalhoz	25 : 167
— A Königsbergi Töredék versmértéke	25 : 351
— Pázmány Péter összes munkái	25 : 356
— Egyenest	25 : 375
Katona Lajos. Die geogr. Verbreitung estnischer Lieder von K. Krohn	22 : 505
— Világnyelv (Schuchardt H. füzete)	24 : 86
— A hajnal szóhoz	25 : 186
Kiss Ignác. Pázmány nyelve	15 : 177, 325
Kriza János. Eszrevételek a «Magyar Tajszótár»-ban megjelent több székely szóra	10 : 325
Kúnos Ignác. Magy. leg	16 : 456
— Mordvin inksa	16 : 457
— Magy. ledny	17 : 156
— Egy adat a mordvin hangtanhoz	17 : 158
— Fordított népetymológiák	17 : 302
— Erza-mordvin nyelvmutatvány: A biblia történetből (1883)	19 : 73

Kúnos Ignác. Három Karagöz-játék. Török szöveg, fordítással.	
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	20 : 1, 161, 321
— Kis ázsiai török nyelvemlék	22 : 113, 261
— Egy 6-török nyelvemlék	22 : 476
— A török nők nyelve és költészete	23 : 424
Gr. Kuun Géza. Hogyan fejeztetik ki az örökkévalóság a sémi nyelvekben	4 : 175
Gr. Kuun Géza. Az új-arab nyelvről	4 : 449
— Assyriai szók hasonlítása	5 : 76
— A héber נס partikuláról	6 : 42
— A gyökök elméletéről	6 : 111
— Cyprus szigetének phoeníciai felirásai	6 : 366
— A sémi névszó számviszonyai	7 : 63
— A rokon nyelvekről és dialektusokról	7 : 244
— Ascoli árja-sémi tanulmányai	8 : 190
Lindner Ernő. Schleicher nyelvtudományi elmélete, tekintettel a német nyelvre	7 : 420
— Nyelvjárások vallomásai	8 : 1
— Kempelen Farkas és viszonylásai a nyelvtudományhoz I.	8 : 325
Markovics Sándor. <i>M. tung</i>	15 : 462
Mátyás Flórián. Régi magyar családi és időnevezetek	3 : 321
— Magyar nyelvitrtkaságok	4 : 188
Melich János. Az igenevek (Péter János: Az igenevek használata)	24 : 496
— Kombinált igeidőalak	24 : 127
— Pótlások jövevény-szavainkhoz: karapol, kappan	24 : 482
— Szláv szavainkról (Asbóth O.: A szláv szók a magyarban)	25 : 103
— Helyhatározó demonstratív elemek. (Giesswein S. füzet)	25 : 107
— <i>kotorgárt. zsarol, perzsel</i>	25 : 122, 387, 441
— Tröster János	25 : 127
— Német szófejtés. (Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch)	25 : 248
— Török (oszmánli) eredetű jövevény-szavainkhoz	25 : 255
— Adatok a szláv-ság magyar elemeihez	25 : 288
— Az erdélyi szász-ság magyar jövevényei (Jacobi Gy. értekezése)	25 : 469
Meyer Gusztáv. Görög szófejtés. (Prellwitz etym. szótára)	24 : 110
Misteli Ferencz. A nyelvtudomány fő problémáiról. (Giesswein munkája)	23 : 298
— Hunfalvy Fálról	23 : 121
Munkácsi Bernát. Csuvas és kazáni-tatár nyelvmutatvány	16 : 313
— Ugor szókezdő media	16 : 460
— Magyar elemek a déli szláv nyelvekben	17 : 66
— Votják nyelvmutatványok	17 : 247
— A jakut genitivus	17 : 151
— Votják nyelvtanulmányok. I. Idegen elemek a votják nyelvben	18 : 35, 428
— Ujabb adalékok a magyar nyelv török elemeihez	20 : 467
— Csuvas nyelvészeti jegyzetek	21 : 1
— Ujabb adalékok a magyar nyelv török elemeihez. II.	21 : 115
— A vogul nyelvjárások (szóragozás és nyelvmutatványok):	
I. Éjszaki vogul nyelvjárás	21 : 321, 435
II. Közép-lozvai nyelvjárás	22 : 1
III. Alsó-lozvai nyelvjárás	22 : 53
IV. A kondai vogul nyelvjárás	23 : 353
V. A pelimi nyelvjárás	24 : 6
VI. A tadvai nyelvjárás	24 : 152, 306

	Lap
Munkácsi Bernát. Pervuchin Miklós: Vázlatok a glazovi vot- jakok hagyományai és életmódja köréből (oroszúl) 21 : 220, 463	
— Weske Mihály: A cseremisiz nyelv dialektusairól (oroszúl) 21 : 477	
— Adalékok az ugor-szamojéd nyelvhasonlításhoz ... 23 : 87	
— Altaji elemek a szláv nyelvekben ... 23 : 432	
— Magyar műveltségi szók kaukázusi nyelvekben ... 23 : 119	
— A vogul <i>khqls</i> ... 23 : 73	
— A vogul-osztják 2. személyrag ... 23 : 342	
— <i>Kutya</i> s más magyar kutyanévek ... 23 : 343	
— A vogul evangéliom <i>nute</i> szava ... 23 : 344	
— Egy „epe” jelentésű szó az ugor nyelvekben ... 23 : 345	
— Ősi török-árja nyelvérintkezés ... 24 : 405	
— A <i>lapu</i> és <i>nap</i> szók magyarázatához ... 24 : 203	
— Az <i>ember</i> szó magyarázatához ... 24 : 475	
— A felső-lozvai vogul nyelvjárás ... 24 : 41	
— Végző a <i>nap</i> és <i>vidra</i> magyarázataihoz ... 25 : 57	
— <i>Valaki</i> ... 25 : 56	
— A <i>hajnal</i> szó újabb etymológiájához ... 25 : 78	
— A magyar magánhangzók történetéhez I. ... 25 : 164	
— A magyar magánhangzók történetéhez II. ... 25 : 257	
— Az <i>est</i> eredete ... 25 : 317	
— A vogul «isten-nyila» ... 25 : 373	
— Nehány műveltségi szó eredetéhez ... 25 : 374	
— Helyreigazítás (<i>ki</i> és <i>mi</i>) ... 25 : 287	
— Iráni elemek finn-ugor nyelvekben ... 25 : 377	
Négyesy László. A Königsbergi Töredék versmértéke ... 25 : 351	
Pap Ferencz. Egy érdekes képző: <i>-atag-eteg</i> ... 23 : 419	
Patrubány Lukács. Török <i>arslan</i> «oroszlán» ... 16 : 459	
— A csuvas többes számról ... 17 : 159	
— Magy. <i>könyörög</i> , <i>könyörül</i> ... 18 : 156	
Pecz Vilmos. Aeschylus és Sophocles tropusai ... 14 : 95	
— Bevezetés az új-görög nyelvtanba (Hatzidakis: Einleitung in die neugriechische Grammatik) ... 24 : 240	
— Dóczy Imre görög nyelvtana ... 24 : 363	
— Meyer Gusztáv új-görög tanulmányai ... 24 : 489	
— Mi a mondattan? (John Ries: Was ist Syntax?) ... 25 : 79	
Petz Gedeon. Az indogermán hangtan mai állásáról 23 : 74, 191, 403	
— Schuchardt felfogása a nyelvek küzdelméről ... 23 : 475	
Prikkel Marián. Ősvallásunk egy-két nyelvi emléke. I. A <i>nap</i> szó 24 : 31, 470. II. Az <i>ember</i> szó 24 : 344. III. <i>Hajnal</i> 25 : 70. <i>Istennyila</i> és <i>terent</i> ... 25 : 187	
— <i>Panyóka</i> ... 25 : 124	
— A <i>tārem-nāl</i> szóhoz ... 25 : 472	
Ribáry Ferencz. A Baszk nyelv ismertetése ... 5 : 37, 426	
Ring Mihály. A Catull-kéziratok, tekintettel Nemzeti Muzeu- munk Catull-Codexére ... 12 : 1	
— A régiebb görög regényről ... 12 : 16	
— A Nemzeti Muzeum Orosius-Codexéről ... 12 : 45	
Rózsa Géza. Francia nyelvújítás és szóképzés (Darmesteter könyve) ... 20 : 108	
Schmidt Győző. A Pozsonyi codex nyelvi sajátosságai ... 24 : 59, 211	
Sebestyén Károly. A nyelvhelyesség (Noreen és Johansson értekezése) ... 23 : 215	
— Helyesírás és túlterhelés ... 24 : 124	
Setälä Emil. A liv nép és nyelve. (Liv nyelvmutatványokkal) ... 21 : 241	
— Egy vepsz daltöredék ... 22 : 158	
— Thomsen Vilmos nyomozásai a finn nyelvtörténet terén 23 : 103, 197	

	Lap
Setälä Emil. Budenz Józsefről	23 : 335
— Hunfalvy Pálról	23 : 122
— A finn nyelvteni irodalom áttekintése (Eliot nyelvtana alkalmából)	24 : 93
Simonyi Zsigmond. Az ugor mód-alakok	13 : 135
— A mássalhangzók hasonulása a magyarban	14 : 71
— A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése 16 : 237,	17 : 46
— Egy osztják nyelvemlék	22 : 408
— A Besztercei Szójegyzék	22 : 523
— A Ny. Közlemények a múltban s a jövőben	23 : 1
— A Besztercei Szójegyzék (Finály kiadása)	23 : 230
— Az új Magyar Tájszótár (szerk. Szinnyi József egy. prof.)	23 : 307
— Petöfi kritikai kiadása (Havas jegyzeteivel)	23 : 465
— Német szavainkhoz	23 : 59
— Olasz szavainkhoz	23 : 128, 144, 177, 190, 352
— Délibáb Miskolczon	23 : 114
— «Ösi dicsőségünk»	23 : 197
— Az idegen szók írásához	23 : 350
— A Schlägli szójegyzék	23 : 474
— <i>Ezer = mille = mér(föld) = kiló</i>	23 : 418
— Esemény az ural-altaji nyelvészet terén	24 : 1
— Szókombinálás és szóképzés	24 : 129
— A nyelvhelyességről (Setälä: Oikeakielisyydestä)	24 : 233
— Az idegen szók ellen (Franke: Reinheit und Reichtum der d. Schriftsprache, gefördert durch die Mundarten. — Dunger: Wörterbuch von Verdeutschungen entbehrender Fremdwörter)	24 : 355
— <i>Alit</i>	24 : 5
— Osszét szók a magyar nyelvben	24 : 128
— Osszét szók ugor nyelvekben	24 : 82
— <i>Panyóka</i>	24 : 210, 354
— <i>Valaki és néki</i>	24 : 368, 25 : 128
— Böszörmények	24 : 333
— Mondattani vázlatok. I. A hiányos mondatok	25 : 1
— Szláv szavaink eredetéhez	25 : 53
— A Königsbergi Töredék	25 : 48
— <i>Hold, reggel</i>	25 : 69
— Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. (Zolnai Gy. könyve)	25 : 250
— Latin szófejtés (Keller munkái)	25 : 365
— <i>Kincs</i>	25 : 303
— Vörösmarty mint nyelvész. (Kis Ernő értekezése)	25 : 376
Steuer János. Momentán -p a finn nyelvben	19 : 307
— Mordvin <i>mezne</i>	20 : 155
— Szófejtés: m. <i>isten</i>	21 : 456
— A mordvin határozók tekintettel a finn nyelvre	22 : 441
Szamota István. A tihanyi apátság 1055-iki alapító oklevele mint magyar nyelvemlék	25 : 129
— Szalkai László magyar glosszái 1490-ből	25 : 452
Szarvas Gábor. Latin fordításaink és a latinságok	10 : 136
Szénássy Sándor. Összehasonlító latin szónyomozások	7 : 131, 256
— Latin orthographiai tanulmányok	8 : 197
Szigethy István. Az Érdy-codex némely hangtani sajátosságai	15 : 55
Szilasi Móricz. <i>Evez</i>	23 : 402
— Pótlék az erza-mordvin szótárhoz	24 : 42
— Gabelentz György	24 : 78

	Lap
Szilasi Móricz. Kombinált műveltető és mozzanatos igeképzés:	
I. Műveltető <i>-t, -at, -tat</i> képzők	24 : 168
II. Kombinált <i>-gat</i> képző	24 : 287
III. Mozzanatos képzők	24 : 409
— A finn irodalmi társaság évkönyve (Suomi III. 6. k.)	24 : 237
— A finn-ugor nyelvészet történetéhez. (Setälä: Lisiä Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan)	24 : 485
— Vogul szójegyzék	25 : 19, 215, 304, 388
— Szórványos és részleges hangváltozás	25 : 119
— A finn-ugor társaság közgyűléséről	25 : 121
— A finn nyelvészet története. (Setälä után)	25 : 369
Szinnyei József. Révay magyar-ugor nyelvhasználtása	15 : 248
— M. köt- és f. köyttä-	15 : 169
— A vepsz nyelvről	16 : 408
— Lönnbohn: Adalék a keleti-finn tájbeszédnek ismeretéhez (Jääski, Kirvu, Rautjärvi és Ruokolahti egyházmegyéek nyelvéről: Suomi XIII.	16 : 97
— Ahlquist Ág.: A finn nyelv rendszere (Suomen kielen rakennus)	16 : 295
— Az ugor idő és módalakok (Setälä könyve)	23 : 452
— Labialis illeszkedés a cseremiszenben	24 : 143
— A finnség szláv jövevényei. (Jos. Mikola: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavisches Sprachen. I.)	25 : 85
Szmirnov Iván. Munkácsi B. Votják szótár (Munkácsi B. megjegyzéseivel)	22 : 404
Takács István. Mit kell tartani nyelvünkben a részesülőkről?	3 : 210
— Némely névmások helyes használatáról	3 : 277
Télfi Iván (János). Latin ódák, Szepesi Imrétől	6 : 102
— Solon adótörvénye	6 : 164
— Az attikai törvénykönyvről	6 : 246
— A jelenkori görög irodalom	7 : 161
Torkos Sándor. Az-e vagy a?	4 : 106
Tóth Rezső. Adatok a latin elemekhez	25 : 125
Thewrewk Árpád. A görög szintűgy	12 : 254
— Egy magyar mint görög versíró	12 : 443
Thewrewk Emil. A magyar rhythmus rendezése	10 : 366
— Codex Festi breviati Corvinianus	14 : 209
Vámbéry Armin. »Muhákemet-ül-lugetejn«. Mir Ali Sir csagataj-törökjéből	1 : 112
— Török példabeszédek	1 : 269
— Ejszaki tatárok dalai	2 : 117
— A délszibíriai török fajok népirodalmáról	6 : 265
— Az ujugrok nyelvmélekei	7 : 222
— Magyar és török-tatár szóegyezések	8 : 109
— A kun miatyánkról	9 : 215
— A török-tatár nyelvek etymologiai szótára	13 : 249
— A turkománok nyelvéről. Értekezés, turkomán szöveg és fordítása, jegyzetek	15 : 1
— Baskir szerelmi dalok	17 : 325
Vass József. Adalékok a magyar nyelvjárastanhoz. I. Kapnikbánya	2 : 362
— II. Pótléksorok a háromszéki nyelvjárashoz	3 : 1
Vasverő Rajmund. Causativ <i>-l</i> a kondai vogulban	19 : 297
— VogK. <i>-nä</i> rag, essivus értékkel	20 : 320
— Ven-e 'senki' jelentésű vogul <i>khals</i> ?	22 : 415

	Lap
Vasverő Rajmund. Kérdés a felső lozvai nyelvjárásra vonatkozólag	22 : 416
— Zürjén és votják szövegjezések	23 : 341
Volf György. Az egyszerű sziszegő hangok jelölése a régi magyar orthographiában	19 : 58
— Ószlovén, újszlovén	25 : 245
Zolnai Gyula. Mondattani bűvárlatok	23 : 35, 145
— Elvonás általi szóképzés (Stowasser: Das Verbum Lare)	23 : 227
— A magyar nyelvjárások (Balassa József munkája)	23 : 310
— Mátyusföld nyelvjárása bírálatához	23 : 473
— Többszörösen kérdő és vonatkozó mondatok (Schuchardt H. értekezése)	24 : 107
— XV. századbeli glosszák az Egyetemi Könyvtárban	25 : 49
— Helyneveink eredetéhez. (Borovszky Samu: A honfoglalás története)	25 : 88
Zoltványi L. Irén. A Nádor-codex nyelvi sajátosságairól	17 : 190, 19 : 1
Tudósítás a nyelvosztályi bizottság üléseiről	1 : 131
Tudósítás a nyelvt. bizottság működéséről	2 : 105
Könyvismertetés. Cuno, Die Skythen	10 : 174
Ilmínszki a turkománok nyelvéről	15 : 170
Wiedemann zürjén szótára. — Aminoff utazása a votjakok közt. — Lönnrot, finn <i>loihitürünot</i> (ráolvasások)	15 : 173
Értesítések	21 : 149, 240
«Finnisch-ugrische Forschungen». «Indogermanische Forschungen»	23 : 13
Anderson Miklós. A dentalis spiransról az osztjakban	23 : 220
Francia kormányrendelet a helyesírás ügyében	23 : 236
A francia akadémia helyesírási reformja	23 : 348, 447
Angol helyesírási reformmozgalom	23 : 259
Finn nyelvemlékek	23 : 435
Orosz néprajzi folyóirat	24 : 112
Deeke latin nyelvtani magyarázatai (Erläuterungen)	24 : 58
Acc. c. inf. és nom. c. inf. Thukydidesnél (Incze B. értekezése)	24 : 142
Skandináv szók a lappban. (Quigstad: Nordische Lehnwörter im Lappischen)	24 : 202
A japániai mint urál-altajaiak (H. Winkler: Japaner und Altaier)	24 : 286
Săineanu Lázár: Istoria filologiei Romane	24 : 354
Könyvészet 1893	24 : 113, 218
Könyvészet 1894	25 : 108
Az indogermán rokonsági nevek	25 : 52
«A Magyar Határozók» (Simonyi Zsigmodtól)	25 : 200
«A vogul nyelvjárások» (Munkácsi Bernáttól)	25 : 247
Kolozsvári káposzta	25 : 213

TÁRGYMUTATÓ

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK HUSZONÖT KÖTETÉHEZ.

- Abajdocz szók 2:372
 ablativus absolutus 24:296
 ablaut 23:403
 absolutus esetek 24:296
 absztrakt név konkrét helyett 10:146
 a. kifejezések nagy száma az újabb
 nyelvekben 10:144
 acc. c. inf. Thukydidesnél 24:142
 agglutináló, l. ragozó nyelvek.
 agglutinatio 2:319. 24:80
 Agrikola Mihály 4:2. 23:435
 Ahlquist 3:19. 17:415. 23:104. 25:371.
 A. a csuvas nyelvről 1:203. A.
 osztják gyűjtése 11:7. A. egy osztj.
 vegyes consonansról 21:71
 alany: általános a. 10:157. 25:3. ha-
 tározatlan a. 7:388. pszichologiai
 a. 24:80. a. és állítmány viszonya
 23:306. a. és állitm. a szólamban
 21:408. a.-ból határozó 23:158
 alanyi ragozás tárgyas helyett 2:368
 alanytalan igék 25:2. a. mondatok
 25:1
 alapszó 6:18
 állatnevek a ruténben 16:290
 állítmány: pszichologiai á. 24:80. *lé-
 szen megtérése, nincs együtt járása*
 7:372. á. és határozói a szólamban
 21:416. á.-ból határozó 23:159
 alphabetumról 8:381
 altaji: l. urál-altaji
 altaji paj, paž, fej? 18:475—476. a.
 atik átok? 18:476. a. *üt* jelentése
 18:476. a. elemek a szláv nyelvek-
 ben 23:432
 Amelung K. 23:79
 Amerika 3:356
 Aminoff 21:67
 analógia 2:184. 7:460. a. hatása
 23:230, analógiás módszer 23:227,
 analógiás alakulások a finnben
 15:473—75.
 Anderson 15:309. 25:85
 angol nyelv 8:27. 89. a. *th* képzése
 8:413. a. helyesírási reform-moz-
 galom 23:259
 Apollonios Dyskolos 24:229
 Apor C. helyesírása 19:62
 appositio 23:161
 arab: uj-a. és ó-a. nyelv 4:449 a. köl-
 temények 7:184. a. nyelvészet 14:309.
 a. népnyelv 14:329. a. ny-járások
 irodalma 25:90 a.-perzsa szók a
 szerbben 3:471 a. szók a cseremis-
 zen és votjákban 3:398
 Arany János mint nyelvész 23:347
 Archiv f. slav. Phil. 25: 460
 árja nyelvek 8:83. 190
 Ascoli 23:412. A. árja-sémi tanulmá-
 nyai 8:190
 assimilatio: l. hasonulás
 assyr szók hasonlítása 5:76
 átható és benható igeképzők a ma-
 gyarban párhuzamosan egymás
 mellett állanak 4:145
 átírás 1:136. 2:107
 attikai törvénykönyv 6:246
 babonák a XVII. századból 10:391
 Bálint Gábor 25:213
 Basilier 21:66
 baskir nép 4:255
 baszk nyelv ismertetése 5:37
 beálló cselekvés 16:259
 besenyőkről 5:278
 beszéd 25:360, b. logikai osztályozása
 23:99
 Beszterczei szójegyzék 22:523. 23:230,
 474
 beszélő gépek 8:471

- beszédrészek: használatuk a gyermek-nyelvben 23:143. osztályozásuk 24:232
- beszélő szervek 8:359
- bevégeztség, perfectio *meg* igekötővel 2:180 *el*-lél 3:81
- bibliafordítások 3:38, 161
- birtokos jelző 2:291, b. j. *nek*-kel és *nek* nélkül 3:458. b. j. szórendje 2:287. 3:359
- birtokosragok: elhagyásuk a törökben 2:463. b. r. Pázmánynál 15:192 *-i, -jai, -jei* 3:287
- birtokragos főnév továbbképzése 15:187
- birtokviszony 2:282. b. kifejezése Pázmánynál 15:213. 3. szem. birtokos rag használata 3:8
- Blau O. «Turanische Wurzelforschungen» 6:58
- bolgárok 4:248—258. 14:60
- Boller 17:415
- Bonaparte Lucian 9:1. 11:6
- Bopp F. 8:33, 80, 191, 194, 23:74, 77, 403, 412
- Böhtlingk az urál-altaji nyelvek rokonságáról 2:407
- Brassai 24:81. «A m. mondat» ismertet. 1:468. B. az igekötőkről 5:1
- Brugmann K. 23:74, 79, 405
- Buch: «Die Wotjaken» 21:220
- Budenz J. 23:6, 335. 24:95
- Bunsen: Outlines of the philosophy etc. 2:381
- burját-mongol nyelvjárás 13:169
- Cannelin 21:66
- Castrén S. 11:5, 17:130, 414, 22:81, 23:125, 25:370. C. osztályozása az urál-altaji nyelvekről 2:406
- casus-képzés 8:35
- Catullus-kéziratok 12:1
- causativ képzés, l. miveltető k.
- codex Cumanicus 21:73—80
- codexek: Nádor C. 17:190, 19:1. Pozsonyi C. 24:59, 211. c. másolata és eredetije 19:70
- collectiv számnevek 2:316
- Corpus Grammaticorum 5:477
- Cuno: «Die Skythen» 10:174
- Curtius György 23:78, 82
- Curtius-codexeink 12:1
- csagataj 1:112
- családi nevezetek 3:321
- családnevek 3:389
- cseh *rsch* képzése 8:442
- cseremisiz: cs. nyelv arab s perzsa elemei 3:398, tatár s csuvas elemei 3:401, orosz elemei 4:429, cs. ny. török képzői 3:421, cs. ny. dialektusai 21:477. cs. labialis illeszkedés 24:143. cs. denominativ igék 4:146. cs. grammatika 1775-ből 6:191. cs. szótár 4:332. cs. szöveg 3:97. cs. tanulmányok 3:397, 4:48
- csillagnevek 23:224
- csodaszarvas regéje tatárul 4:305
- csüd-volgai-permi csoport 21:72
- csuvas: cs.-dialektusok 21:21—26. cs. *j>š* hangváltozás 3:244. *z>r* hangv. 3:236. *ž>š* hangv. 3:319. cs. szók a cseremiszből 3:401. cs. ban ugor elemek 21:121. cs. genitivus 17:155. cs. grammatika 1775-ből 1:200, cs. hangok 2:191—197. cs. szókezdő sibilans eredete 20:473. cs. hangrendszer 21:2—10. cs. magánhangzó-változások 2:200. cs. mássalhangzó-változások 2:198—199. cs. hangsúlyozás 2:192. cs. hangutánzó igék 3:307. cs. irodalom 21:26—52. cs. közlések és tanulmányok 1:200, 353. 2:14. cs. szövegek 16:313, 21:12. cs.-köztörök egyeztetések 3:236—240. cs. *č* = tör. *t*, cs. *l* = tör. *š* 3:243. cs. *ž, rž* = tör. *ld, rd* 3:246. cs. *r* = tör. *j, t, d* 3:242, cs. *v* = tör. *γ* 3:246. cs. mesék 16:157. cs. névszó ragozása 1:204—208. cs. *bala-bálá*,-vel' rag használata 2:18. cs. példamondatok 2:189. cs. ragok használatai 2:15—26. cs. szójegyzék 21:35—44. cs. szóképzés és összetétel 2:64—68. cs. többes-sz. 17:159. cs. viszonyszók 2:14—62.
- Debreczeni grammatika 7:345
- Deecke lat. nyelvtani magyarázatai 24:58
- Delbrück 24:229
- délibábos nyelvészet 23:114
- denominativ igék 4:156, 15:202
- dialektus: l. nyelvjárás
- Diefenbach a nyelvjárásokról 8:102
- Dietrich F. 23:104
- Diez 8:94
- digamma 1:148
- diminutiv képzők 15:399. Pázmánynál 15:185. l. kicsinyítő és szóképzés
- Dionysios Thrax 8:74, 24:229

diphthongusok l. hangok

dissimilatio 16:269

Dóczy Imre 24:363

Dombay Ferencz 12:440

Donner 15:304

Döbrentei 7:373

dravida nyelvek 4:265, 10:445, 14:22

dualis a lappban 15:332, 363, 16:26
—31, 32, 41

egy többes számú nevek előtt 23:46

egybeforrt páros kifejezések 23:50

egymás mellett álló szók egybe ol-
vadása 23:40

Ehrenfeld C. helyesírása 19:60

ejtőskönnyítő *i*, *a*, *ë* szó elején 2:365

elavult törzs 6:23

elemző szóalkotás 23:230

Eliot finn nyelvtana 24:93

ellipsis 23:154, 158, 166, 25:8. *van*.
hiánya 25:15

elszigetelő nyelvek 7:426, 429, 452.
8:54, 23:300

elvonás 23:227

elvont gyök 6:23

emberáldozatok 24:239

«epe» jelentési szó az ugor nyel-
vekben 21:45

Erdy C. némely hangtani saját-
ságai 15:55

erzák, mordvin nép 4:254

értelmező 23:161

értelmező és értelmezett, mintegy egy
szóvá forrva 23:52

értelmezős szerkezetek ragozása 23:51

esküformák 25:13, esküvés 25:12

eszkimók nyelve 2:452

eszköznevek 6:175

észt: é. folklóre 25:504. é. írók tár-
sasága 22:507, é. nép (æstyí, æstii)
4:236, é. nyelv: szenvedő ige 7:380

Ethnographia 23:322

európai nyelvelgység 23:78

év, évszakok neve 3:335, 337

faj helyett nem 10:146

Faludi 23:468

«fehér nép» kifejezés 7:225

Fejér Gy. munkája: «Aborigines et
incunabula Magyarorum ac gen-
tium cognatarum» 4:259

«fekete nép» kifejezés 7:225

felkiáltások 23:99

Festus 14:209

Fick 23:412

finn: finnek 2:90, f. triphthongusok
16:98, denominális igeik 4:148,

mozzanatos -p 19:307, névszókép-
zés 16:297, -ine képző 6:175, -jame
-jame k. 6:178, középfok-k. 3:33,
genus-jelölés képzővel 16:296, -na
személyrag 21:193, helyviszonyra-
gok 3:29, számnevek 21:200, ana-
logiás alakok 24:484, szláv jöve-
vényszavak 25:85, germán elemek
23:104, f. ny.-járások 16:97, nyelv-
tani irodalom 24:93, nyelvemlékek
23:435, mesetanulmányok 23:331,
f. csillag-nevek 23:224, nyelvtan
24:483, f. nyelvészet története
25:369, finn-ugor társaság 21:63,
24:237, 25:121, f. irodalmi társa-
ság 4:2, f. történetírás 4:1, f. ta-
nulmányok fontossága 24:343, f. és
lapp ny. viszonya 5:162—68, Fin-
nisch-Ugrische Forschungen 23:13
Fischer: «Sibirische Geschichte»
24:488

Fjellner A. 15:304

flexio 2:319, 24:80, fl. a gyökhangzó
változásával a magyarban? 3:258

fog segédige: l. igeidők

Fogarasi: «a személyragok», ism.
1:434

Fogel Márton 14:23, 24:485, 25:85
fokozás: főneveké 5:326, 16:295, felső
fok használata 10:151, *mentől na-
gyobb* 2:168, *náj*, *něj* a f. f.-ban
2:168

folyónevek, -ra végűek 6:358

fordítás 23:423, szó szerinti f. 10:142

Forsmann 21:66

főlíratok: orkhoni és jéniszeji f. 24:1
főnevek pótlása a latinban 10:140,
141, 146—7

francia *au*, *ou* 3:19, helyesírás 23:236,
348, 447, 25:361, -*ment* 2:74, nyelv-
járások és nyelvjárási társaság
24:98, nyelvújítás és szóképzés
23:108, szótárak 24:360

frequ. képzők: l. szóképzés

Friis J. A. 21:145

functio 7:423, 425, 460

futurum exactum: l. igeidők

Gabelentz 18:50, 23:94, 278, 297
334, 423, 476, 24:78, 91

Gavrilov 21:220

gégefő mozgásának megfigyelése 23:
221

gégetűkör 21:131

Geiger L. 23:405

genitívus eredete 23:165, g. kifeje-
zése a törökben 17:151

genus hiánya 16:322

Gergely L. 6:17

germán nyelvek 7:445, 448. 8:14. g. elemek a finnségben 23:104. g. nyelvekben ugor szók 4:217

germán vizsgálatok eredményei 2:385
Giesswein 23:298

glosszák az Egyet. Könyvtárban 25:49

gót nyelv 7:449. 8:15. 23:78

görög nyelv 7:444. g. ny. tanítása

23:278. g. ny.-ben ugor szók 4:218.

g. nyelvtan 24:363. g.-latin hang-

tan 12:341. g. értelmi egyezés

25:201. g. szófejtés 24:110. g. re-

gény 12:16. g. színügy 12:257

grammatika: l. nyelvtan

Grimm J. 8:14, 97, 99, 101. 23:77

Grimm törvénye 8:48. 23:75

Gyarmathi 2:403. 15:250. 23:95

Gyergyai Ferencz 7:375 [24:489

gyermek-nyelv 23:60, 129

gyökerek: 6:111. 7:422. 8:85, 107.

23:98, 301. prædicativ (v. verbalis)

és demonstrativ (v. pronominalis)

gy. 2:81. 8:44, 50, 53

gyökérnyomozás 2:136

gyűjtőnév többes helyett 10:144

hajlítás 7:429

hajlító nyelvek 7:428, 429. 8:54

hajózási műszótár 1:136, 143

Halász Ignác 23:9

Halotti Beszéd o-ja 25:272. H. B.

olvasása 25:48, 154—161; szavai:

feze 4:443. 6:238. nop 24:470—1.

25:57. odutta 5:257. 24:470—1. 25:57.

tilvut stb. 5:257. önöttei 5:272.

iochtat 7:254. heon 15:258. terem-

teve 15:267. eleve 12:81. 15:267. odutta

rola 5:257, 263. volov 17:72

hang 7:421, 423, 453

hangelolvadás 17:314

hangelveszés: magánhangzók szóvé-

gén 19:150. mássalhangzók szó

elején 15:393, szó végén 15:395 | j

elvezése 19:392. l 3:320. 4:30.

15:184. 16:468. n elvezése pótló

nyújtással 25:175. r 4:31. t 15:185.

v 19:134. 932 || *bd* > *d* 17:321. *bg*

< *g* 17:321. *bk* > *k* 17:321. *bt* > *t*

17:321. *dl* > *l* 17:322 *dn* > *n*

17:322. *ds* > *sz* 17:323. *dz* > *z*

14:78. *gd* > *d* 17:321. *gk* > *k* 17:320.

gl > *l* 17:321. *gm* > *m* 17:322. *gn* > *n*

17:322. *gp* > *p* 17:321. *gr* > *r* 17:322.

gt > *t* 17:320. *ks* > *sz* 17:323. *kt* > *t*

17:319. *lb* > *b* 17:317. *lg* > *gy* *lg* > *l*

17:316. *lm* > *m* 17:315. *ln* > *n* 17:315.

lp > *p* 17:316. *lt* > *t* 17:316. *mb* > *b*

15:394. 17:319. *mk* > *k* 17:318. *ml* > *l*

17:315. *ms* > *sz* 17:329. *mt* > *t* 17:318.

nd > *d* 17:317. *ng* > *g* 15:394. 17:317.

ng > *g* > *j*, *ng* > *g* > *gy*, *ng* > *g* > *h* 17:

318. *nl* > *l* 17:316. *ns* > *sz*, *s* 17:323.

ps > *s*, *cs* 17:323. *rj* > *j* 3:241, *rs* > *sz*

17:323. *sk* > *sz*, *z* 17:320. *th* > *h*

14:76.

hangiró készülékek 23:222, 224.

94:151

hangképzés 8:359. 21:130. h. helyé-

nek megállapítása 23:223. magy.

hangok képzése 21:130, magán-

hangzók k. 8:384, 391. 21:136,

mássalhangzók k. 8:395. 21:137.

egyes hangok képzése: a 8:388.

b 8:399. ch 8:424. d 8:408. e 8:389.

f 8:404. g 8:420. h 8:443. i 8:390.

j 8:424. j (=zs) 8:416. k 8:420.

l 8:436. m 8:428. n 8:431. o 8:390.

p 8:399. r 8:440. rs (cseh) 8:442.

s (sz) 8:413. sch (=s) 8:416. t

8:408. th (angol) 8:413. u 8:391.

v, w 8:404. z 8:413

hangok: a 25:268, szó végén 19:144,

147. m. a zártabb ejtése 23:320. |

á 4:29 | á 25:178. | á 2:364 | e-han-

gok a székely nyelvjárásban 4:29.

e, ő 25:257. e szóvégen 19:144, 147.

é 2:366. szóvégen 19:149. é 2:364.

25:172. é 25:172. szótövekben (nyér,

mér stb.) 15:181 | é 25:279. é 25:181

| o 25:275. szóvégen 19:149. ó

25:182 | ö 25:257, szóvégen 19:149.

ugor nyelvekben 25:26. ő 2:364. ő

25:182. ő-zés 24:383 | u 25:281. ú

25:184 | ü 25:181. ü 25:184 || diph-

thongusok: 8:492. i -s d. 19:136,

137. u, ü -s d. 19:137—140. d.-ok-

ból lett hosszú magánhangzó 19:

135—141 || tövégi magánhangzók

25:284. rövid magánhangzók szó-

végén 19:142—150. hosszú m.

szóvégen 19:133—141 || ch a H.

B.-ben 15:391 | k más mássalhang-

zókka 8:446 | η szókezdő az ugor

alapnyelvben 16:142. p. szókezdő

magyarban 15:390 || mássalhangzó-

csoportok szó elején 3:315

hangok átírása 1:136

hangok stomatoskopikus képei 21:135

hangrezgés megfigyelése 23:22

hangsúly: magassági és erősségi h.

21:401. magassági h. a mondatban

- 21:431. oláhos h. 2:364. indg. h. 23:404. 407. 417. h. a lívben 21:258. h. a magy. nyelvben 21:401. *a ki, a mi* h.-a 4:467. 5:19—20. 32
- hangtan 7:425. 8:108. 23:75. kísérletező h. 23:221. görög-latin h. 12:341. ugor összehasonlító h.: ugor szókezdő media 16:460
- hangtörés (ném., brechung) 23:79
- hangtörténet: hosszú magánhangzók az ErdyC.-ben 15:55. hangváltozások a NádorC.-ben 17:194. h. az indogermán nyelvekben 3:311. magyar magánhangzók története 24:257. 25:168. 257. 369. 396. egyes hangok t.-e: *a* 24:375. *á* 24:270. *í* 24:388. *e* 24:369. *ë* 24:379. *é* 24:259. 269. *gy* 19:392. *í* 24:272. *o* 24:385. *ó* 24:276. *ö* 24:383. *ő* 24:276. *u* 24:392. *ú* 24:283. *ü* 24:392. *ű* 24:283. a német *ch* a magyarban 24:500. szókezdő *h* eredete 15:391. (l. még Halotti Beszéd)
- hangtörvények 7:438. 23:75. 24:452.
- hangutánzó igék 2:338. 3:307
- hangváltozások 7:454. 23:75. h. elemélete 23:448. hangváltoztató törekvések 23:451—452. h. terjedése a lívben 21:256. szórványos és részleges h. az angolban 25:119. magánhangzók változása a NádorC.-ben 17:194. mássalhangzók változása uo. 17:209. mássalhangzók keményítése 14:73. lágyítása 14:74. mássalhangzócsoportok egyszerűsítése a magyarban 17:314. rövidülés a szó belsejében 15:397. vog.-oszt. szókezdő *t* a magyarban hiányzik 6:35. 21:193. 23:220. || magánhangzó-változások: *á* helyett *a* (*ládacska, bundacska*) 4:26. szláv *a* > m. *á* 18:369. *a* > *o* 2:366. *a* h. *o* 3:3. 15:182. *é* > *í* (és *ï*) 2:366. 15:182. *é* > *í* 3:4. 19:143. *i* h. *ü* 3:3. *o* h. *a* 15:181. *o* h. *u* 2:366. 15:183. szláv szóvégi *o* > m. *a* 18:375. *o* megnyújtása *l* előtt 15:182. *ó* h. *ú* 2:366. 15:183. *ő* h. *ë* 15:182. *ö* h. *ü*. 3:3 *ő* h. *ű* 15:183. *ő* h. *ű* *ü* 3:4. *u* h. *i* 3:3 *ü* h. *i* 15:182. *ü* és *ö* változik 15:182. *al, el* > *a, e* hangváltozás 19:148. rövid magánhangzók nyitabbá válása a HB. óta 15:395. hosszú magánhangzók megrovidítése a magyarban 15:396.
- hosszú *ú-s* alakok Pázmánynál 15:183. *ö* > *ü* 2:366. || mássalhangzó-változások; *b* > *m* szókezdetén 16:463—464. *b* (*p*) > *r* 16:464. *d* > *gy* 2:366. 17:321 *d* > *l* 15:394. 16:467. *d* (*t*) > *n* 16:465—466. *d* > *z* 15:395. 16:467. *gy* > *d* 2:366. 15:183. *j* > *gy* 15:391. *k* > *g* 2:367. *k* > *t* 3:286. 15:393. *h* (*g*) > *v* 16:469. *l* > *j* 23:314. *l*:*v* 15:395. *ly* > *j* 2:367. *n* h. *m* 15:184. *n* h. *ny* 15:184. *ny* > *n* 2:367. 15:184. ug. *p* > magy. *f* 15:390. *tk* > *sk* > *sz*, *z*. *tk* > *tj* > *ts*, *cs*, *ss* hangváltozás 17:319. rövid mássalhangzó köznyelvi hosszúval szemben 3:5. eredeti *zz* mai *z* h. 15:184. hosszú mássalhangzó köznyelvi röviddel szemben 3:4. *s* h. *ss*, *l* h. *ll* 15:184. *l* megőrzés 15:184. magy. *cs* = zürj.-votj. *č* (*č'*) 23:341. *kt*, *pt* és *ks*, *ps* változása az indg. nyelvekben 4:472. latin *br* < *tr* 4:478
- hangzóilleszkedés 23:102. labialis h. a cseremiszenben 24:143. h. fogyatkozásai a finnségben 16:409
- hangzó-sorok indg. 23:403
- háromszéki nyelvjárás 3:1
- hasonulás mássalhangzók h. a magyarban 14:71—94. hátraható *a*. oka 17:314
- határozók: 25:200. -*an* -*en* (*sokan, kevesen* stb.) 2:314. 3:264, 266. 23:162. -*atta* -*ette* (*imádkozatta, éhezett*) 7:130. hasonlítás. 2:308, 311. 3:468. factivus és prädicativus a cseremiszenben 3:453. irányh. és tulajdonító 2:325. h. Pázmánynál 15:195. rész. 25:7. -*ndl* hová? kérdésre 2:369. -*nek* 2:321. 4:34. 23:165. -*tól* 2:369. határozók jelentés- (szerep-) változásai 23:162. h.-ból alany 23:162. h.-ból tárgy 23:163. h.-ból jelző 23:164. határozó-szóvá kövült mondatok 23:145. h.-kal fordítandó magy. igék 10:171
- Hatzfeld-Darmesteter francia szótára 24:360
- héber *eth* particula 6:42
- hebraizmusok 15:246
- hegyaijai oklevelek 6:327
- Hehn Viktor 12:290
- Heikel 21:71
- helyesírás: 25:360. sziszegő hangok jelölése a régi magy. h.-ban 19:58.

magy. h. eredete 18:412. Árpád-kori h. 25:145. Sajtószentpéteri végzés h.-a 3:197. Pázmányé 15:179. *ő* betű föltünése 4:196. j-és ragok h.-a 15:184 idegen hangok átírása 2:107. idegen szók írása 23:279. 350. latin h. 8:197. francia h. 23:236, 348, 447. 25:361. angol h. 23:259. h. reviziója 23:279. h. és túlterhelés 24:124 helynevek 2:141. 6:214. 7:119. 198. h. eredete 25:88. h. képzése 25: helynévképzők 15:140 [152—3 hetek neve 3:341. hét napjai 3:343. 18:380 hiányos mondat 23:145. 25:1 Hiong-nu 3:366 Homér Iliása 1:145 hónapok neve 3:338 Horvát István 4:263 Houtsma 24:364 Humboldt Vilmos 8:194 Hunfalvy Pál 23:1, 121 húnok eredete és nemzetisége 4:241. hún-székely írás 6:9 Hurt J. 22:507

idegen hatások: 2:160. latin hatás mutatkozik-e a szenvedő ige használatában 7:384. idegen szók ellen 24:355. — l. még: jövevényszók. idegen képzők átvétele 3:421 idegen nevek Pázmánynál 15:194 idegenszerűségek Pázmánynál 15:246 idegen szók: l. jövevényszók időhaladást jelentő kifejezések 25:5 időnevezetek 3:334 időszámítás az ugor népeknél 9:16 *időtelve*-féle összetételek 2:370 ige fajtái 24:187. ige főnév helyett 10:148. végbemenéses (perfectiós) ige 5:8. műveltető i. 244:30. synonym ige 10:172. refl. i. helyett szenvedő 10:157. i. és névszó megkülönböztetése 6:318. ige átvétele a mordvinban oroszról 16:407, 453. ruténben magyarból 16:292 igeidők 1:10, 45, 157, 317, 2:134. 4:38. 10:160. 24:127. perfectumi alak a folyó cselekvés jelentésével 1:152. f. esel. multja föltételező mondatokban 13:159. futurum exactum 16:259. mult alakok 3:208. 5:259. *ira* 2:368. 4:38. *irandana* 3:207. *ir vala* 2:368. 4:38. *ir volt* 1:175, 185, 188. *írá vala*

2:368. *irni fogna* 2:369, *fogá irni* 13:167. *irni fogott* 2:369. *irni fog vala* 2:369. *irni fogott volna* 2:369. *irt vala* 2:368. *irt volt* 4:38. *ír lesz, írja lesz, írta lesz, írma lesz* 2:369. i. Pázmánynál 15:204. 220. *fog* segédige 2:161, 169, 368 igeekötők 2:161. 3:231. 5:1. i. a NádorC.-ben 19:1 Pázmánynál 15:203. i. szerepe a magyarban 15:405. i. megkettőzése 10:159 i. helye a szólamban 21:419. i.-nek tulajdonított időjelölés 5:8, 9, 15 igemódok Pázmánynál 15:226. i. használata latinban s magyarban 10:161. modus eventivus a vepszben 16:425 igenév: főnévi i. 25:4. f. i. személyragos alakjai a NádC.-ben 19:39. f. i. fölszólításban 25:11. *vernelek* stb. 7:369. f. i. irányjelentése 2:329. melléknévi i. 2:297. m. i. használata 10:166. -ó -ő végű i. jelentései 6:186. befejezett esel. i. 15:186. -andó -endő 16:260. i.-k használata 3:210—233. 24:496. Pázmánynál 15:207, 228. *elmenettem* stb. 4:32. -va -ve 15:197. *rakvák, telvák* 25:16. -vást -vést 24:141 igeető: l. szótő igeragozás: l. ragozás. Ihász Gábor 17:21 ikes ige 1:16. 15:202. i. i. száma 7:389—390. vö. még: ragozás Ilmarinen 21:227 ind nyelvek 7:443 indogermán hangtörténet 3:311. i. nyelvtörzs 7:438, 443, 23:75. i. ősnyelv vocalizmusa 23:76. 403. i. liquidák és nasálisok 23:191. i. explosiv hangok 23:410. i. spiransok 23:416. i. ragok eredete 23:300. i. mondatban 24:229. i. nyelveknek az altajiakhoz képest tökéletesebb volta 6:318. i.-uraltaji és i.-ségi rokonság? 23:302. i. rokonsági nevek 25:52. «Indogermanische Forschungen» 23:13 indulatszók 19:21. 23:99. 25:2 infinitivus: l. igenév iráni nyelvek 7:444 írás 25:360 íráshibák a codexekben 19:67 irodalmi nyelv, német 7:474 írói szokás 1:16 isolálás 24:80

Isten fogalma az ugor nyelvekben

21:227

italiai nyelvek 7:444

ízés a nyelvemlékekben 24:266

Jaakkola K. 21:65

Jagić 25: 460

jakut j. s eredetéről 3:319. j > s hangváltozás 6:63. j. név és ige megkülönböztetése 6:59. su- st- praefixum 6:64—66. genitivus 17: 151—156. j. szövegek 19:465. j. szöfjeztegetések bírálata 6:58

japániai mint urál-altajaiak 24:286

járulékhangok: i szókezdeten 15: 393. j, hiatus-töltő 15:184

jelentés 7:422. 435. j.-változások 6:52, 120. 23:98

jelentéstan: 24:81. az örökkévalóság kifejezése a sémi nyelvekben 4:175. szók jelentése a gyermek-nyelvben 23:135

jelző: *felhoztam* példa, *felhoztad* példa 3:220. mondatok j.-ül használva 2:370. j. és jelzett szó a szólamban 21:410

jelzői mondat 5:27, 34

jeniszjeji fölírat 24:1

Jókai Mór írásmódja 23:350

jövevéyszók: 1. a magyarban: kaukaszusi szók 23:119. latin sz. 17:108. 22:510. 25:125. mandsu s mongol sz. 20:147. stb. német sz. 2:372. 17:101. 23:59. 24:334. oláh sz. 2:373. 12:87. 14:305. olasz sz. 23:128. 144. 177. 190. 352. szláv sz. 2:374. 468—476. 17:109. 25:53. 103. 244. 442. a keresztény terminológiában 18:321. déli-szláv hatás volt-e 18:399. török szók 7:215. 8:187. 17:92. 20:467. 21:115. 25: 255. szerb révén 3:472. — 2. más nyelvekben: cseremiszen orosz sz. 4:429. perzsa sz. 3:398. csuvasban ugor sz. 21:121. | délkelet-európai nyelvekben török sz. 19: 287. | erza-mordvinban orosz igék 16:453 | finnben germán és balti sz. 23:103. szláv sz. 25:85. litvánlett sz. 23:108. 198 | kelta nyelvekben ugor sz. 4:217 | lappban skandináv sz. 24:202 | latinban ugor sz. 4:218 | mordvinban orosz sz. 16:407. 453. | németben magy. sz. 25:248, 469 | nyugati nyelvekben ugor sz. 4:217—218, 220 | oláhban (14:432) magyar sz. 6:145.

12:87. 23:328. | oszmanliban magy. sz. 25:256 | ruténban magy. sz. 16:270 | szerbben arab-perzsa sz. 3:471 | szírben, görög sz. 14: 465 | szláv nyelvekben altaji sz. 23:432. magy. elemek 25:288. déli szlávtságban magy. sz. 17:66. 18:448. szlovénban magyar sz. 18:356. tótban magy. sz. 25:288 | törökben magy. sz. 8:189. 25:256 | ugor nyelvekben iráni sz. 25:377. újgörögben 24:490. szláv sz. 10:339. | votjában 18:55. arab és perzsa sz. 3:398

Jugria 11:1

Káldi beszédei 23:468

Kalevala fordítása: 5:476.

Kalevi poeg 22:506

Kálmány L. 23:321

Kapnikbánya nyelvjárása 2:362

Karagöz-játékok 20:1. 161. 321

karél és vepsz szókezdő media 16:461.

Károlyi Gáspár bibliája 3:161

káromkodás 25:13

Kassai J. szókönyve 23:306

kategoria-változás 23:157

kazarok 4:249—258

Kazinczy F. 7:341

Kellgrén 23:125

kelta nyelv 7:444. k. nyomozások eredményei 2:394

Kempelen Farkas 8:325. beszélő gépe 8:345. 447. 461

képek a latinban 10:146

képzők: 1. szóképzés

keresztnevek 3:353—358

«ketteje, hárma» 1:240

kettős hangok; 1. hangok

keverék nyelvek 24:90

kérdések ige nélkül 25:15

kérdő mondatok 24:107

kezdő (inchoativ) ige 16:260

kéziratban 12:1

kicsinyítő alakok az arabban 14:335:

1. diminutiv

kiejtés 25:360

kihagyások 25:8

kinai nyelv 23:299. k. nyelvtan 24:79

kinszásó babonák 10:391

kirgiz *min* állítólagos «bűn» jelentése 18:476

Kluge 25:248

kombináló nyelvek 7:428. 452

kombináló szóalkotás 23:308. 24:130. 25:368

Kömvés Kelemen 25:369

- Königsbergi Töredék 25:48, 350
 könyvészet 1893: 24:113
 Körösi Csoma 23:34
 körülírás 7:464. k. főnév helyett 10:148
 kötőhangzó 18:165. a perfectumban 3:215
 kötőszók: *sőt, sem, se* 23:45. k. keletkezése 23:166. k. a NádorC.-ben 19:14. k. Pázmánynál 15:209. kötőszóvá kövült mondatok 23:145. 169. k. helye a szólamban 21:423
 következőményes mondat 23:167
 középfok: *ikes* és nem *ikes* k. 3:282
 közmondások 2:371. 25:13. 17. k. Pázmányból 15:382. k. ige nélkül 25:9
 Kresznerics szótára 23:308
 Kriza János «Vadrózsák» 5:475
 Krohn Károly 22:508. 25:371
 Krzywicki 23:221
 Kudatku Bilik (ujgur nyelvemlék) 6:225—228. 7:236—241
 Kuhn Albert 8:191. 23:103
 kún nyelv: k. hangzórendszer 21:74—75. k. mássalhangzós rendszer 21:76—77. k.-magyar szövegyezések 21:158. k. miatyánk 9:215. egyéb törökségből nem igazolható k. szók 21:78. k. nyelv egyezése a misertatár nyelvvel 21:76. Codex cumanicus 21:73
 kun król 5:278
 Kutugur, Kutrigur 7:205
 kymographikon: l. hangiró készülék
- lapp nyelv 5:286 l. ny. hangjai 23:206. l. szókezdő media 16:462. l. dualis 5:332, 263. l. igeragozás 5:351—364. névragozás 5:304—9. l. nyelvjárások 5:286—8. 21:210—19. 22:161, 299. l. szótárirodalom 21:146. l. nyelvmutatványok 12:161. 15:74. 287, 305. 16:165. 21:205. svéd-lapp nyelvtan 16:1. sv.-l. olvasmányok 16:165. svéd-l. szövegek 19:161. 20:73, 189. sv.-l. szótár 19:329. lappok neve 5:288—90
- latin: acc. c. inf. 10:149. hangtan 12:341. kérdő mondat 10:149. relativ m. 10:148. következőményes m. 10:149. l. nyelv sajátosságai 10:144—6. középkori l. szók a Schlägli Szójegyzékben 24:245. l. nyelv tanításáról 23:278. l. szónyomozás 7:131. 25:365. töves declinatio 23:240. magyar-l. szótárból mutatványok 6:149
 latinosságok: részletesen tárgyalva 10:136—174. l. a NádorC.-ben 19:53. l. 10:246.
 lautverschiebung 7:469 (l. még: Grimm törvénye).
leg, positivusi alak előtt 2:161.
 Leibniz 8:77. 23:103. 24:487.
 Leskien 25:460.
 létige 1:473.
 Lindahl- és Öhrling-féle «Lexicon Lapponicum» 12:161.
 Liquida sonans 23:191.
 litván nyelv 7:445. litván-lelt elemek a finnsgben 23:108. 198.
 liv nyelv 21:255. megakadó és eleredő hangsúly (gestossener ton) 21:258. hangváltozások terjedése 21:256. idegen képzők 21:260.
 locativusi ragok a magyarban 15:404.
 Lottner 23:78.
 Lönnrot 25:370.
 Lörcincz K. a kapniki nyelvjárásról 2:362.
 Luther 7:474.
- magyar nyelv: m. ny. jellemző hang- és alaktani sajátosságai 15:389. m. ny. történeti korai 12:78. m. ny. rokonítása 14:23. m. és török nyelvek viszonya 17:412.
 Magyar Nyelv Rendszere 6:21.
 Magyar nyelvészet 23:1.
 magyar nyelvjárások 23:310.
 magyarországi német nyelvjárások 25:102.
 magyartalanságok 7:387. (l. még: idegenszerűségek, latinosságok, németességek).
 magyar tudományos nyelvtan 1:138.
 magyar-ugor hangmegfelelések 15:276. m.-u. rokonság külföldi hirdetői 17:414.
 Majnov 21:66.
 mandsu: szókezdő *k* > *n* hangváltozás 16:469. m. alaktan 20:307.
 mássalhangzó-gyengülés 16:413.
 mássalhangzók osztályozása 8:395. m. táblázata 21:143.
 mássalhangzócsoportok l. hangok.
 Mátyás király halálára való ének 25:167.
 Mátyusföld nyelvjárása ism. 23:325.
 Medgyesi Pál 7:363.

- megszólítás 25:2.
megy ragozása 2:369.
 megyenevek eredete 23:41.
 mellékmondatok Pázmánynál 15:237.
 melléknév: m. motio nélkül 16:
 3:32. m. főnév helyett 10:150. m.
 határozó helyett uo. m. fokozása
 Pázmánynál 15:193. m. igévé
 válik 23:161. m. pótlása a latin-
 ban 10:147.
mentől nagyobb-féle felsőfok 2:168.
 mesterséges szájpaddás 21:132.
 metaphora 6:120.
 Meyer Gusztáv 24:88. 489.
 Mikkola 25:85.
 Miklosich: Lexicon palaeoslovenicum
 ism. 1:306. «Die slav. Elemente
 im Rum». 2:468. «die fremd-
 wörter in den slavischen sprachen»
 6:299. die türk. Elemente in den
 südosteurop. sprachen 19:287. szláv
 hangtana 25:460. Subjectlose Sätze
 463, 464.
mi kérdő névm. jelentésfejlődése
 6:161.
 Misteli 15:468.
 mondat 7:466. 23:146. m. meghatá-
 rozása 24:231. m. a nyelvbeli
 egyén 1:471. a m.-ban nincs dua-
 lizmus 1:472. m. alakulása 21:428.
 m. alkotása a gyermeknyelvben
 23:139. m.-ok jelzőül 23:43. m.-ok
 mondatrésztül, szóként használva
 23:145. m.-ok továbbragozása és
 továbbképzése 23:145. alanytalan
 m. 25:1, 463. állapothat. m. 25:16.
 főlszól. m. ige nélkül 25:10. vonat-
 kozó m. 24:107. összetett m. szer-
 keze 25:18.
 mondatkötés Pázmánynál 15:237.
 mondatrend Pázmánynál 15:243.
 mondatrészek eredeti szerepének
 megváltozása 23:157.
 mondatban 7:425. 25:78. 360. m. fel-
 adata 24:232. m. helye a nyelvten
 részei közt 25:79. m. és stilisztika
 viszonya 25:81. összehasonlító m.
 24:296. indogermán m. 24:229
 m.-i. bűvárlatok 23:35. 145. m.-i.
 elv fontossága a nyelvbűvárlatban
 23:35. m.-i elv a szófejtésben 23:
 35. m.-i felfogás a nyelvtudomány-
 ban 23:297. m.-i kérdések fejlő-
 dése 24:229. m.-i sajátosságok a
 Nádor-C.-ben 19:42.
 mongol nyelvten 21:274. m. hang-
 utánzó képzők 2:354—8.
 mongolság 13:169.
 mordvin: m. nyelvten 13:1. m.
 hangtanhoz 17:158. m. szókezdő-
 media 16:472. m. denominatív
 igék 4:145. m.-ma képzős eszköz-
 nevek 6:180. m. névragozás 1:443.
 birt. személyragok 1:445. m. ige-
 ragozás 1:446. m. határozók 22:
 441. m. szótár 5:152. 24:42. m.
 közlések 1:455. 5:80. m. nyelv-
 mutatvány 19:73. m. népmese 21:
 54. m. hősi ének 17:67. moksa-m.
 Máté evangelioma 16:325. m.-ban
 orosz-igék 16:407. 453. m. ház
 21:71.
 morphologia 7:425.
 morphologikus nyelvosztályozás 2:
 408. 23:101. 299. 24:80.
 motiós nyelvalakok üres terhe 16:
 324.
 mozzanatos képzők. l. szóképzés.
 Munkácsi Bernát 23:9. votják szó-
 tára 22:404.
 Müllenhoff Károly 23:79.
 Müller G. F. 18:38.
 Müller Miksa 8:1. 191. 23:97. 299.
 fölolvásai a nyelvtudományról
 2:69. 24:83. levele a turáni nyel-
 vek osztályozásáról 2:381.
 műszók, hajózásiak 1:136. 143.
 mythologia 12:221. m. jelen állásá-
 ról 12:117. m. nyelvi emlékei
 25:31.
 Nádor-C. nyelvi sajátosságai 17:190.
 Nagy Szótár 5:476. 6:21. [19:1.
 napok: 3:342.
 nap részei 3:345.
 nasalis sonans 23:191. [23:43.
 nehézségek a mondatelemzésben
nelkül használata 2:369.
 nem, grammatikai 10:140.
nem, ne szócskák helye a szólamban
 21:420.
 német nyelv 7:450. föln. 7:468.
 óföln. 7:469. 23:78. kfn. 7:471.
 úfn. (irodalmi) 7:474. n. ny. ki-
 ejtése 24:106. n. nyelvjárások 25:
 101. n. szófejtés 25:248.
 németességek 1:15.
 németes összetett melléknévek 7:387.
 neologismus 23:109. (v. ö. nyelv-
 újítás).
 néphit kifejezései 23:308.
 népnyelvhagyományok 2:147.
 népnyelvi adatok gyűjtése 24:126.
 néprajzi folyóirat 24:112.

névelő 2:161. 4:111. 15:406. 10:139
n. a Nádor-C.-ben 19:8. n. Pázmánynál 15:212.
névmás: személyn.-ok 2:142. 291.
4:36. 5:299. *benünket* 23:41. sz. n. a *nekem*, *neked*-félék előtt 3:460.
3. szem. n. az ugor nyelvekben 21:190. sz.-névmások többese magyarban, finnben, törökben 3:294 | *magamagdt* stb. 23:39 | mutatón.-ok 6:29. az, ez 4:106. amaz, ugyanez, mindez, szintoly 23:44 | kérdő és határozatlan n. 6:59. kérdő és vonatkozó n. 24:107. kérdő n. eredete 6:60. *ki*, *mi* 25:287. *minő*, *milyen* 24:408 | relativ n. 3:280. relativ n. eredete 5:20. 23:169. a *ki*, a *mi* hangsúlya 4:467. 5:19—20. 32. 23:176 | határozatlan n.: almat, diót *mit* 20:157. kést vagy mit 20:158. *valaki*. *valami* 25:56. *valaki*, *néki* 24:368. 25:125. *valamennyi* 25:18. *senki*, *sehol*. *mindenhol* stb. 23:44 | egymás 23:36 | tagadó n. 3:442 | n. helye a szólamban 21:423. az *ők* *apjok* értélys 3:232. «*valami*» jelentés fejlődése a jakutban 6:60. n.-ok használata 1:5. 10:152. n.-ok a Nádor-C.-ben 19:5. n.-ok Pázmánynál 15:199. 212. n.-ok az ugarságban 3:36. törökségben 6:63.
névszótó: l. szótó.
névtó: helye a szólamban 21:426. n.-k a Nádor-C.-ben 19:11. n.-k. Pázmánynál 15:198.
Nogáll János 5:21.
nom. c. inf. Thukididesnél 24:142.
nyelv: a ny.-ról általában (Schleicher) 7:420. a ny. idomairól 7:425. a ny. életéről 7:430. a ny. fejlődése történetéről 7:433. a ny.-i idom hanyatlásáról 7:451. ny. belső és külső alakja 23:100. ny. definitiója 3:255. ny. eredete 8:352. 23:304. nyelvek közös eredetének lehetősége 2:427. nyelvek szétágazása 7:242. nyelvek küzdelméről 23:334. 475. ny. növése 8:8. ny. hangbeli romlása 8:23. természet és mesterséges ny. 24:89. universalis ny. 8:349. világny. 24:86. ny. és gondolkodás 7:420. 8:107. ny. és ész 8:105. nyelvbeeslés 23:101. nyelvcsaládok 8:81 (v. ö. nyelvtörzsek). ny.-érzék 2:135. 5:13. 7:462. 478. 23:98.

Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig 25:251.
nyelvészet: 8:1. 23:94. természeti tudomány-e? 1:470. 8:1. 24:85. ny. czélja és eszközei 2:131. ny. módszerei 15:468. ny. többet bizonyított mint a krónikák 2:140. ny. történetéről az araboknál 14:309.
nyelvhelyesség 23:215. 24:233. 355.
nyelvjárások 7:242. 8:4. 20. 97. ny. vallomásai 8:1. ny. növése 8:24. ny. fejlődése 24:102. ny. eltérései testrésznevek elnevezésében 16:144. ny. osztályozása és jellemzése 23:310. 24:100. ny. újabb irodalma 23:321. kapnikbányai ny. 2:362. háromszéki ny. 3:1. mátyusföldi ny. 23:321. palócz ny. 23:326. szlavoniai és drávai ny. 23:323. Cellefrouin francia ny.-nak leírása 23:223. nyelvjárás-tanhoz nyelvkeverődés 8:28. 23:475 [3:1 nyelvosztályozás 2:75
nyelvrokonítás 2:292
nyelvrokonság 7:242. 15:317—19. ny. kritériumai 18:472
nyelvszókás 24:360
nyelvtan 8:73. 23:96. ny. feladata 25:360. ny. felosztása 24:79. 25:81. ny.-i kategóriák 24:109. történeti ny. 23:97. phonetikus ny. 25:365.
nyelvtanítás 8:73
nyelvtisztítás 23:110
nyelvtörténet 23:97. 24:257
Nyelvtörténeti Szótár 2:282. 296. 3:360 5:246. 477
nyelvtörzsek 7:438 (v. ö. nyelvcsaládok)
nyelvtudomány l. nyelvészet
Nyelvtudományi Bizottság működéséről 1:131. 2:105. 3:249. 21:64
Nyelvtudományi Közlemények 21:64. 23:1
nyelvujítás 23:116. francia ny. 23:108
nyomaték (erősségi hangsúly) 21:402. 24:81

ogur népnevezet 7:222
oklevelek 6:327
oláh fejedelemség kezdete 6:221
oláh nyelv: 14:265. o. ny. és nép 6:125. o. ny. magyar elemei l. jövevényszók [375
olaszok mint a magyarok térítői 18:
onugur, unugur 7:205
orkhoni és jenszeji fölíratok 24:1

- Orosius codex 12:45
 orosz szók a cseremiszenben 4:429.
 mordvinban 16:407. 453
 orrhangok illeszkedése a következő mássalhangzókhoz 14:72
 orta-ojunu 21:81
 orthographia: l. helyesírás
 ó-szlovén nyelv 18:335. 25:244. 442.
 osszét szók a magyarban 24:128.
 ugor nyelvekben 24:82
 oszmanli *doj* »keletkezni« 6:59.
 osztják nyelv: északi o. ny. 11 köt.
 osztB. vocalis hosszúsága 17:131.
 osztB. hosszú hangzó két mássalhangzó előtt megrövidül 17:131.
 osztB. vocalis-nyújtás hangsúly miatt 17:131. osztB. kétféle *g* (*g*: *g* = *γ*) 17:130. osztB. *l* ingadozó (*l*-re) 17:130. oszt. *l* 21:71. osztB. *l* részint eredeti *l*, részint *d* (*t*) 17:129. 130. oszt. *l* magyarban szóközépén s végén *l* 21:72. finnben szóközépén *l* és *t* (*d*) 21:72. finnben s (különösen szóközépén) 21:72.
 osztB. *γ* csak két vocalis közt fordul elő 17:130. osztB. *γ* érintkező consonans előtt *γ* lesz 17:130. osztB. *γ* leginkább *o u* mellett divatos 17:130. osztB. *γ*-nek nincs hangtörténeti értéke 17:130.
 osztB. *ñ*, *ng* 17:130. osztB. *ñ* után mindig *g* van 17:130. osztB. magashangú szóban mindig *g* van 17:130. osztB. *g* s *γ* váltakozik 17:130. oszt. *t* > *l* szókészdő hangváltozás 16:468. oszt. *tl*-féle vegyes mássalhangzóról 21:71. hangsúly az osztB.-ben 17:129. Alquist hangjelölése az osztB.-ben 17:129. oszt. *m*-féle behatású igék 4:147. osztB. *-na* lativus ragja 17:132. oszt. evangelium 7:403. o. e. különböző textusairól 17:133. o. mondatok 17:161. o. nyelvemlékek 22:408
 óta kifejezése a csuvasban 2:17
 Otrokoci Főris Ferencz 4:246
 önállósított határozók 23:48
 önállósított (egy szóvá forrt) szerkezetek 23:43. 44. 58
 ősmíveltség képe 10:423
 ősnelyv 7:434. 439. 8:356. 23:304 [43
 összehasonlító nyelvtudomány 8:32.
 összetétel 7:464. 21:465. *dér-csipte* és *ayya-fürt-félék* 3:213. *féreg-rágt* 3:221. 228. *időtelve* 2:370. *sors-üldözöttek* 3:224. *fa-vágó* 3:226.
háló-szoba stb. mint az angolban 7:387. jelöletlen ő. 4:26. ő. a Nádor-C.-ben 19:21. ő. Pázmánynál 15:188. ő. a latinban 10:147. 149
 összetételes szókettőzés 2:368
 özbeg-tatár dialectus 4:315
 őzés 24:383
 Paasonen 24:42 25:377.
 palatalis-törvény 23:81
 Pallas 18:40
 palócz: p. nyelvjárás ism. 23:326.
 p. gyakorító igék 16:253
 páros kifejezések összetett szóvá válása 23:51
 participium l. igenév
 Paul Herman 23:405
 Pázmány: összes művei 25:256.
 Beszédei 23:468. Kalauza 23:468.
 nyelve 15. köt.
 perzsa vizsgálatok eredményei 2:390
 Pervuchin 21:220
 Petőfi kritikái kiadása 23:465
 philologia és nyelvtudomány 8:3
 phœnicia fölíratok 6:366
 phonetika 24:105. ph. az egyet. tanulmányok körében 24:106. phonetikus nyelvtan 25:365. ph.-i folyóirat (phonetische studien) ism. 24:105
 Pictet 23:104
 Pintér Sándor 23:321
 pleonastikus ragozás 2:368
 Popov 9:1. 15:407—45
 Porkka V. 21:65
 Porthau Henrik Gábor 4:4. 23:103. 24:488. 25:369.
 Potanin 21:220
 Pott J. A. 8:190. 23:77
 Pozder K. Idegen szók a görögben és latinban 22:515
 Pozsonyi codex 24:59
 præteritum: a germán nyelvekben 8:41. p. képzésére szolgáló alakok a magyarban 15:404
 Prellovitz 24:110
 pszichológiai alany és állítmány 24:80
 purizmus 23:110. 24:355
 Quigstad 21:207. 24:202
 Radloff 22:477
 ragelhagyás 23:51
 ragozás 2:84. r. a Nádor-C.-ben 19:32.
 r. Pázmánynál 15:191. r. a kapnikbányai nyelvjárásban 2:367. r. a háromszéki nyelvjárásban 3:5.
 ragok használata a gyermeknyelvben 23:141. — 1) igeragozás: sze-

mélyragok 15:269, 402—3. 22:422, 424, 425, 436, 439. -l 2. szem. igerag hosszú -l-lel 3:6. lesz-e? 25:48. -él, -ál 2. szem. rag. 15:471. 24:263. 3. szem. alak 4:143. -n személyrag 3:270. -ik 3:268, 274. 7:352. -ék 3. szem. ragja 24:264. egyék, igyék alak 24:268. adjek stb. 2:368. -é, -né 3. szem. igerag 24:269. -sza, -sze igerag 3:6. ikés igék 2:368. 25:376. iktelen igék ikés alakkal 2:368. 23:317. tárgyias r.-beli j 21:198. -a, -e 3. személyrag (ira, irta, írta) 19:144. -ja, -je elveszése 19:135. -i tárgyias személyrag 19:142. -uk, -ük igerag 24:395. -d tárgyias személyrag elkopása (hün-be) 4:32 | idők s módok 23:180, 183, 185, 190. igemódok képzése 13:136. fölszólító mód 23:459, 463. rövidült fölsz. alakok 13:147. fölsz. 2. szem. -ál, -él nélkül 3:7. taní-jon-féle fölsz. alak 25:350. fölsz. alak jelentő h. 4:25 | jelen idő alakjai 5:259. elbeszélő mult -é-je (-ék, -nék, -énk, -nénk stb.) 24:268. írók kérők igealakok 24:281. befejezett cselekvés 23:460. -t, -tt perfectum képző 15:268. -t és mult 2:297. perfectum kötőhangzója 3:215. -sz a folyócselekvésben 3:270—274. hi-sz-ek, le-sz-ek, haragu-sz-om és haragu-d-om stb. 5:261. lőnek (nem lőn-nek) 3:270 | igeragozás Pázmánynál 15:206 || 2) névragok 23:254. magyar és ugor viszonyragok 3:296. genitivusi -n rag az altaji nyelvcsoportokban 17:155. estképzés az indg. nyelvekben 2:319. névragok Árpád-kori alakja 25:148—149 | birtokos személyragok 15:471—472. 3. birt. szem. r. 25:266. a, e, ja, je 19:146. 21:198. 25:266. -a, -e 24:375. -ja birt. rag 4:24. -ja, -je elveszése határozók végén 19:135. -i birtokos személy. (pl. pénzi, tőgyi) 19:142. -únk (-unk) rag 15:183. -uk, -ük 24:395. -ik (házik) 4:31. -ék, -jék 3. szem. birtokos rag 24:382. -jai, -jam 2:367. viszonyragok -á, -é latvus-rag 8:308. -an, -en módhatározó rag 24:373. -ba, -be 15:192. 19:114. 24:375. -ban, -ben 15:192. -ból, -ből 15:192. belől 25:48. -bül, -bül 15:183. -ben 2:367. 24:372. -é lativus rag 19:136, 143.

24:269. (=ért) 2:367. -ént (-int) 15:182. -ért 2:367. -ét (=ért) 2:367. -g nyomósító 3:6. -hoz, -hez, -höz alakjai 23:317. -ként 15:182. -képen 15:197. -lag, -leg 4:132. 5:395. 15:192. -lan, -len 3:459. 15:192. 197. 24:373. -n 5:261. 15:192. -nak, -nek 2:321. 3:195, 206, 270, 305. 5:261. 24:372. -nak az Árpád-korban 25:48. -nál, -nél 3:207. 23:345. 24:263. -ni helyhat. r. 2:369. 23:345. -nól, -nott 23:345. -ól, -öl 24:280. -ra, -re 3:6. 19:144. -rá, -ré (-ra, -re) 2:365. -ról, -ről 15:192. 25:48. -rül, -rül 15:183. -stól, -stól, -stül, -stül 18:158. 24:281. -szer 4:24. -t tárgy rag 2:367. 15:274. jót, sőt 15:472. tárgyrag elhagyása 3:445. -t helyhat. r. 3:6, 15:192. -t módhat. r. 2:317. 15:198, -tól, -től 5:126. 15:192. -tül, -tül 15:183. 25:48. -ül, -ül 15:183. 192, 405. -utt, -ütt helyh. r. 24:395. -vé, -vé 2:365. 15:192. 275. 19:136. -val, -vel 4:24. 5:291, 298. 23:372. -val az Árpádok korában 25:48. ragozó (agglutináló) nyelvek 7:427, 429, 452. 8:54. 23:301. ragtalan (ragvesztett) alakok 3:75—76. 4:143. [14:25] Rask és a «skytha» nyelvészet 2:404. Rebáb néme 22:476. régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink 1:10. Régi Magy. Költők Tára 25:251. Reguly Antal 11:5. 23:121, 125. 17:130. R. hagyománya 16:157. R. cseremiszt mondatai 3:99. R. csuvas példamondatai 2:189. 201—280. R. déli vogul nyelvjegyzetei 9:2. R. mordvin jegyzetei 5:81. R. «Szamojéd tanulmányok» 22:82. Renvall 25:370. Révai 7:336. R. igerendszere 7:345. R. magyar-ugor nyelvhasznítása 15:248. R. levele 1:125, 127, 143. rhythmus a magyarban 10:366. Riedl Szende 19:22. Magyar Nyelv-tana 3:255. Roesler 6:125, 221. Rogov Mikl. 17:380. román nyelvek 8:82, 95. r. ny. futuruma 8:39, 53. Rousselot 23:221. rövidítések 23:112. rövidség a m. kifejezésben a némethez képest 7:391.

Rudbeck 24:487

rumun nyelv l. oláh ny.

Saalfeld A. Index Græcorum vocabulorum in lat. lingua 22:515

Saineanu Lázár 24:354

Sajnovics János 23:95. S. «Demonstratiója» 15:249

Sajószentpéteriek Végzése 3:190. 4:196 6:330. 333

sakkjátszó automat 8:331, 339

Salemann 22:477

Saragur 7:205

Sarkel 4:249

Satign 9:3. 11:7

Schiefner A. 17:415

Schlägli Szójegyzék 23:474. 24:245

Schlegel Frigyes 8:79

Schleicher Agost 8:191, 23:74, 77. S. elmélete a nyelvről 7:420. S. a nyelvjárásokról 8:101

Schmeller J. A. 8:100

Schott Vilmos 17:414. 23:125. S. munkái 2:405. S. «Altajische Studien» 2:156, 305

Schrader O. 23:104

Schuchardt 23:474. 24:86, 107. S. a nyelvek küzdelméről 23:475

segédhangzó 18:165

segédige 1:14. s. helye a szólamban 21:422. s. fordítása a latinban 10:158

sémi: s. nyelvcsalád 7:438, 8:50, 190. s. gyökerek 23:302. s. nyelvek vizsgálatainak eredményei 2:398. s. névszó szám viszonyai 7:63. örökökévalóság kifejezése a s. nyelvekben 4:175. s.-ség nyelvészeti és ethnographiai viszonyai 12:221. s. és hámi rokonság 23:302. s. faj őshazája és vándorlása 12: Setälä Emil 23:452. 24:233 [285. Simonyi Zsigmond 23:13

Skandináv: s. nyelvek 7:450. 8:16. s. mondákbeli tulajdonnevek 4:221 stb. s. nyelvekben finn-ugor szók 4:217, 220

skythák 4:226, 10:174

Sólon adótörvényéről 6:164

Stakelberg 25:377.

Steinthal 23:304

Stenvick 21:66

Stiernhielm 24:487

stomatoscopia 21:132

Stowasser 23:227

Strahlenberg 18:37

Suomi 24:237

Suomalais-ugrilaisen Seuran Aika-
kauskirja 21:63

superlativus 2:161, 165. 16:455

syncretismus 24:296

syntaxis l. mondatan

szájüreg átmetszete 21:139

szám: egyes, kettős, többes sz. a sémi nyelvekben 7:63

számnevek 2:316. 5:266, 6:296. magyar, ugor, török sz. 4:263—264. sz. az öt altaji nyelvcsoporthoz 16:153. *tizenegy*, *huszonkettő* stb. 23:45—*van*, *-ven* 15:262, 285. *sokan*, *ele*. *gen* mint alany 25:7. sz. után több. szám 2:369. sz. mellett egyes sz. 1:48. sz. az ugarságban 3:35. 21:200. hetes és tízes szám az ugarságban 21:202, 206. sz. Pázmánynál 15:198

szamojéd nyelv 22:81. sz. birtokos személyragok és tárgyaz ragozás 2:288. sz. nyelvrokonság 23:14. sz. ugor nyelvhasonlítás 23:87. sz. szójegyzék 22:321

szanszkrit: sz. nyelvtudomány 2:79. sz. vizsgálatok eredményei 2:393

származási táblák, sz. fa 13:472—Szavvajitov 15:446 [474

század 3:334

székely népköltési gyűjtemény 2:146
személyragok: birtokos sz. 2:143 | v. ő. ragozás; sz. viszonya birtokra és tárgyra 1:434

személytelen igék a szlávnyelvben 6:14
szenvédő ige 4:35. 7:330. sz. i. használata 3:207

szerb nyelv török elemi 3:471. sz. ny. török *xi*-félétet *a*-val megtoldotta (*-dzia*) 3:159

szerbben arab-perzsa szók 3:471

Szilágyi-féle török kéziratgyűjtemény 22:504

szinek neve 23:346

szir irodalom 25:97

szláv nyelvek 7:445. szl. hangtan és szlávista folyóirat 25:460. szl. za 5:10. szl. ny. collectiv számnevei 2:316. szl. szók a magyarban, altaji elemek a szl. ny.-ben l. jövevény-szók.

szlovén nyelv 18:335. 25:244

Szmirnov 21:478

szó 7:422. szók átcsapása más szónembe 23:15. szók száma 2:82. sz. fejlődése i. mondatból 23:35

szócsaládosítás 6:57

szócsonkítás 6:41

szóegyezések m. és finn-ugor nyelvekben 6:374—478. 7:1—62
 szóegyeztetés (névszók neve) 16:323.
 értelem szerinti sz. 25:211—212.
 tévesztett sz. 23:476. *ostoba egy gyerek, ebből a borokból* 23:46. sz.
 Pázmánynál 15:210
 szófejtés 23:301. 24:362
 szóképzés 2:1. 6:20. 24:129. magy. hangutánzó képzők 2:360. deverb. és denom. képzés 24:135. sz. elvonás által 23:227. sz. eszköze az ugor nyelvekben 18:166—168. sz. a Nádor-Cod-ben 19:24. idegen képzők átvétele 3:421, 17:117. török képzők a votjákban 18:151 ||
 1) Igeképzés 15:399. Pázmánynál 15:201. frequ. i. 16:253. frequ. i. különféle értéke 18:172. frequ. képzők kapcsolata a magyarban 15:397. nom. i. 2:1. 100. 15:398. 17:46. mom. i. különféle értéke 18:210. kombinált műveltető s mozz. képzők 24:168 stb. caus. i. 4:156. 15:201. caus. i. jelentése 18:239. caus. i. az ugor nyelvekben 18:239—249. refl. i. jelentése az ugor nyelvekben 18:249—252. szenvedő i. 15:201. denom. i. az ugor nyelvekben 10:10—46. denom. igék képző nélkül 4:59. lappangó denom. i. 18:461—465. *azzá levést v. váltást* jelentő denom. i. 18:311—319. *azzá terést* jelentő denom. i. 18:456—461. denom. igeképző két ugor alapalakja (*d* és *g*) 10:46—52. magy. denom. igeképzők (különösen *-l* és *-z*) hangalakja mivolta 10:53—66. nem világos értékű i. az ugor nyelvekben 18:465—471 |
 Egyes igeképzők *-ad*, *-ed* 4:145. <*ád* 18:199. <*ajt* v. *ajt*, *ejt* caus. képzőbör 18:199. 246. *-al*, *-el* caus. 16:255. 18:248. <*-ál*, *-él* frequ. i. 18:199. <*ál* denom. i. 18:304. <*ám*, *án* inch. 18:217. *-an* mom. 2:1. 18:218. <*ánd*, *énd* (*and*, *end*) 3:37. 18:199. *-and*, *-end* futurum 18:186. *-asz*, *-ész* frequ. 7:327. 18:193. 198. *-aszt*, *-eszt* caus. 4:145. 16:262. <*at*, *-et* caus. 18:246. 24:180, 197. <*at*, *et* passivum tö 18:266. *-bál*, *-bál* 18:227. *-csál* frequ. 18:194. *-cs-l* frequ. 18:194. *-d* frequ. 18:184—185. *-dál*, *-dél* frequ. 18:199. *-dút* 2:103. 4:171. *-do-kol* 18:229. *-dos*, *-dös* frequ. 2:103. 18:193.

24:131. *-doz* frequ. 18:193. *-dül*, *-dül* inch. 2:103, 360. 4:171. 18:264. *-ed* 25:265. *-ejt* caus. 18:199. 246. *-el* 25:265. *-eml(-ik)*, *-et*, *-ep* vogul megfelelői 25:265. <*ét*, *it* caus. 18:199. 246. *-g* 2:359. 18:202. 24:131. *-g* frequ. 18:202—203. *-gad* frequ. 18:204. *-gál*, *-gél* (*-gal*, *-gel*) frequ. 18:199, 204. *-gat*, *-get* frequ. 17:53. 18:204. 24:287—295. *-gol* frequ. 18:203. *-h* denom. 16:261. 18:300. *-hat*, *-het* 15:202. *-hod*, (*-häd*, *-höd*) denom. 18:302. *-int* nom. 4:31. 24:409. *-it* nom. 24:415—426. <*ít* (<*ét*, ill. <*ojt*, *ejt*) denom. 2:100, 360. 3:267, 268. 4:145. 18:457. 24:275. *-k* mom. k. mint frequ. képzők előrsze 18:228. *-kad* 18:229. *-kál*, *-kél* 18:230. 24:131. *-kan* mom. 18:229. *-kász*, *-kész* 18:230. *-kod* frequ. 2:103. 18:230. denom. 18:463. *-kol* 18:229. *-kos*, *-kasz*, *-kos* 18:194. 231. *-l* caus. 15:399. 18:248. *-l* deverb. 4:145. *-l* denom. 2:354. 10:1—9. 18:287. *-l* *-es* intransitiv igék 18:470. *-lal*, *-lel* caus. 16:255. 18:248. *-lat* caus. 16:240. *-lál*, (*-lal*, *-lel*) frequ. 18:199. *-lál*, *-lél* (*-lel*) denom. 18:288. *-ll* (*-l*) mom. 18:238. *-ll* dom. 18:289. *-lt* 18:238. *-m* mom. 18:216. *-ml* 18:217, 238. *-n* (néha *-ny*) mom. 18:216. *-nd* frequ. 18:186. *-ng* frequ. 18:202. *-nt* 18:217. <*od* (<*öd*, *öd*) denom. 18:313. *-ód*, *-öd* seff. 3:159. 18:261. *-ódik*, *-ödik* mint pass. 4:35. <*ódz* refl. 18:262. *-ojt* caus. k. 18:199. 246. <*öz*, *öz* (<*oz*, *öz*, *öz*) refl. 18:202. *-p* mom. 18:226. *-r* 2:361. *-rog* (valószínűleg = ered. *-log*) 18:469. *-s* frequ. 18:192—194. *-sál* frequ. 18:194. *-s*, *-kod* denom. 18:464. *-sz* frequ. 18:192—194. *-sz*, *-l* frequ. 18:194. *-szl* caus. 18:193. *-t* 4:145. *-t* mom. 18:223. *-t* caus. 18:244. 24:170. <*tat*, *tet* caus. 4:145, 158. 18:246. 24:185, 197. <*ül*, *ül* (*ól*, *öl*) refl. 4:145. 18:263. <*ül*, *ül* denom. 2:104. 18:308, 316. *-v* mom. (=ered. *m*) 18:219. *-v* refl. 18:264. lappangásba jutva 18:265. *-z*, (*-az*, *-ez*, *-oz*, *-öz*) denom. 10:1—9. 18:302. 462 || 2) névszóképzők 15:399 n. Árpád-kori alakja 20:150—153. nomen verbale functiói 20:251—254. névmás-képzők 20:456—461. többes szám

képzése 3:27, 285. 4:208. 15:401. 22:387, 390. collectiv számnévképzés (kettő, ketten) 20:402. helynévképzők 15:400. nom. possessoris képzés 15:400. -a, -e nom. verb. 5:240, 244. 19:148. 24:379. 25:266. -a, -e dimin. 19:148. 24:379. <a, e szóvég 20:273. *kese, vézna* 20:291. -ad, -ed számnévképző 8:313. 20:421. -aj, -ej nom. verb. (*kacaj, zörej*) 2:360. 19:156. 20:272, 282. <ds deverb. 20:275. -dl, -él (*halál, kötél*) 20:289. <alm, <elm, <alom, <elem 20:281, 293. <aly 20:274. <ánk, 5:245, 6:186. 20:274. <ány, <ény 20:274. <ár, <ér 15:186. 20:274. <ás, <és 20:275. -asz, -esz 16:263. <dsz, <ész 7:323, 15:185. 18:304. -at, -et 15:185, 268. 17:56. 19:152. 20:297. -atag, -eteg 23:419. -atal, -etel (étel stb.) 15:185. -atlan, -etlen (tudatlan) 20:303. (v. ő. -talan, -telen) -ánk, -énk 5:245. -bb középf. 20:450. -béli 15:187. -cs dimin. 20:405. -csa, -cse 15:185. 20:406. -cska, -cske 15:185. 20:406. -cza, -cze 15:187. 20:406. -d dimin. 3:7. 20:420. -d helyn. 20:430. -da, -de 15:187. -dad, -ded 20:420. -dalm, -delm, -dalom, -delm 20:281, 295. -e dimin. 24:374. -e nom. verb. 25:266. -é nom. poss. 3:5. 15:273. 19:136. 20:437. -é (össém) 20:412. <ék deverb. 15:186. 20:273. -ék (Jánosék) 3:5. <ékony, <ékény 5:245. 20:273. -él főnévképző 24:263. 25:176. -eit, -ott nom. perfecti 20:299. 24:382. -gy helyn. 20:430. -i nom. verb. 4:31. 19:143. 20:272. -i dimin. 19:143. 20:412. 24:392. -i nom. poss. 24:392. -i melléknév-képző 19:136, 143. 20:436. ragos névszókhoz 15:188. -i többes szám-képző 15:269. -ik számneveknél (harmadik) 8:313. -ista 22:518. -k deverb. 20:299. denom. névképző 6:239. -k, -ka, -ke dimin. 2:335. 20:416. -kő, -kő dimin. 20:417. -kora 2:318. -l (-ly) deverb. (lepel, fogoly) 20:289. -lyan, -lyen 5:395. -m, (-mo, -ma, -me) deverb. 2:95, 20:281. -m dimin. 20:418. -mány, -mény 15:186. 17:46. 20:296. -más, -més 4:141. 17:46. 20:296. -matos, -metés 4:141. -n, -ny 20:419. -n (azon, ezen) s egyéb névmásképzők 20:456—461. -ni infini-

tivus 4:27. 20:282. -nyi 2:467. 15:260. 19:142. 24:392. -ni alakkal 15:187. -nok, -nök 2:152. 6:19. 15:185. -ó, -ő igenévképző 5:239. 19:138. 20:264. 24:282. -ov, -öv? 17:72. -ó, -ő dimin 19:137. 20:419. 24:282. -ok 24:388. <ós, <ös nom. verb. 20:265. -r (éber stb.) 20:465. -ró (rú: -rő, -rű) végű névszó 18:469. -s dimin 20:405. -s melléknév-képző 8:316. 15:187. 20:425, 434, idegen szókhoz: *korcsmáros, mézsáros* 2:153. -ság, -ség 2:22. 7:121. 15:185, 186, 400. 22:526. -ság, -ség latin megfelelője 10:144. -ságos, -séges 15:194. -só, -ső 7:123. 20:434. -t (-at, -et) 15:268. -tal, -tel (ital) 20:290. -talan, -telen 3:192. 4:142. 15:188, 197. 20:455. 23:164. 25:258, 346. -tél 25:258. -ték, -tok (érték, birtok) 20:297. -tt (halott) 20:299. -tyú, -tyű 20:272. 23:474. <ú, <ü (<u, <ü) nom. verbale 19:140. 20:264, 291. 24:285. -ú, -ű melléknév-képző 5:240. 19:141. 20:441. -ú, -ű, dimin 19:140. 24:285. -va, -ve 5:240. 17:47. -val, -vel (rakval) 20:297. -ván, -vén 5:240. 17:47. -vány, -vény 5:240. 17:47. 20:296. -vást 17:47. 20:296. -z (igaz, száraz) 20:292.

szókezdő lágy *explosivák* a magyarban 15:390

szókezdő media az altaji nyelvcsoportokban 16:462. sz. m. a turkománban 15:170. sz. magy. b. keletkezése 16:461. sz. g, b a zürjén-votjakban 16:461

szókinés a gyermeknyelvben 23:135

szókombinálás és szófejtés 24:129

szólam: meghatározása 21:403. sz. alakulása 21:407. sz. hangsulya 21:426. sz. nyomatéka a mondatban 21:429 sz. sorrendje a mondatban 21:430

szólások, képes kifejezések 24:356

szólásmódok: sz. a kapnikbányai nyelvjárásból 2:371. sz. Pázmányból 15:363

szórend 4:45. 23:101. 24:80. birtokos jelző 2:287. 3:59. igekötő 21:419. kötőszó 21:423. segédige 21:422. sz. Pázmánynál 15:243. szórendi különösségek 2:370

Szorokin vogul szójegyzéke 16:470

szótag: 21:404. alakulása 21:405. hangsulya 21:406

szótár 23:96. sz.-hoz való jegyzetek 2:308. szótári mozgalmak 2:281. Bartal és Veress Magyar-Latin Szótára 3:475
szótók 18:164—166. 23:240. -sz-es präsensstök 3:270. 18:193. hangrövidítő névszótók 4:26. sz. Pázmánynál 15:191. sz. vogulban és magyarban 24:156—158. ige- és névszótó egyezése a jakutban 6:59. tövégi magánhangzók 24:396. 25:284
szóvég kopása a magyarban 15:397
szóvégi magánhangzók idegen szavakban 19:158—160
szóvonzat 3:9. sz. Pázmánynál 15: Szvorényi József 23:114 [215]
tagadás az ugor nyelvekben 6:67. t. Pázmánynál 15:231
tagolatlan mondatok 25:1
tájnyelvek 7:475
tájszók 2:374. 3:10
Tájyszótár 23:307
tambul nyelv 2:422. 4:265. 10:445
tárgy: határozott t. 4:33. *meg-* ige-kötős igék tárggyal 5:11
tárgyas igeragozás 1:435. 2:134. 3:207. 4:25. 33. 458—460. 5:33. 23:476. *vernelek*, *rémítnelek* 7:369. t. i. a NádorC.-ben 19:42. t. i. Pázmánynál 15:220. t. i. a vogulban 9:21. 24:25. 328. a szamojédban 2:288. a héberben 1:435. az eszkimók nyelvében 4:455 [24:188
tárgyatlan igék tárgyas használata tatár: t. *ž* 3:319. t. népdalok 1:144. 2:117. t. nyelvmutatvány 16:313. t. nyelvtan finnül (Genetzé) 18:320. khivai t.-ság 4:269
terpedt magánhangzók 4:30
testrésznevek: ugor és török nyelvekben 17:438—449. törökségben 16:126. az öt altaji nyelvcsoporthoz 16:144
Thomsen Vilmos 23:103. 24:1. 25:86
Thury József észrevételeire czáfolat Budenzől 18:476—478
tihanyi apátság 1055-iki alapító-levele 25:129
tiltás Pázmánynál 15:231
tovább ragozott és tovább képzett mondatrészek 23:43
tő: l. szótó
többes szám: latinos t. sz. 10:141. birtok t. száma a latinban 10:141. t. sz. és gyűjtőnév 10:144.

török: t. *γ* a *k*-ból 3:316 t. *j* eredeti *t*, *d*-ből 3:241. t. *z* eredeti *d*, *t*-ből 3:316. szókezdő t. *j* enyészete 3:247. *d* > *z* hangváltozás 3:242. *s* > *l* hangváltozás 3:244. szókezdő *j* > *n*, *n* hangváltozás 16:466. t. *ki* képző 2:461. *-kira*, *-kire* hangutánzó képző 2:353. *-kar* *-kír* hangutánzó és causativ képző 2:353. *-rda*, *-lda* hangutánzó képző 2:356. t. *ži* képző 3:157. t. «*facere*» jelentésű igék 2:359. t. számnévek 6:296. t. testrész nevek 16:126. t. *omotka* 'tojás'? 17:419. kisázsiai t. nyelv 22:113. t. magy. szögyezések 7:109—189. bírálatuk 10:61—135. t. (jakut) szófejtések bírálatok 6:58. t. árja nyelvérintkezés 24:405. t. elemek a votjákban 18:55. a szerbben 3:471. délkelet-európai nyelvekben 19:287. t. tatár nyelvek etymologiai szótára 13:249. t. nyelvújítás, Vámbéry-féle, l. Vámbéry. t. fajok népirodalma 6:265. t. nők nyelve és költészete 23:424. t. népszínjáték 21:81. t. dalok 22:526. t. példabeszédek 1:137. 269. t. nyelvemlék 22:476. 24:364. Codex Cumanicus 21:73
történelmi tudományok 8:3
történeti nyelvtan: l. nyelvtan
tövégi magánhangzók 19:151. történetük 24:396
tropusok 14:95
Tröster János 25:127
turán nyelvek 2:83. 381. 23:97. «turáni» elnevezés 6:58
turkomán nyelv 15:1. 170
Tustján 21:69
türk népnévzet 7:222
Tylor 12:299
ugor: u. szókezdő *η* 16:142. szókezdő-media 16:460—470. u. szóképzés fölosztása 18:169—172. deverb. igeképzők 18:161—278. denom. igeképzők 18:278—319. 456—471. deverb. névszóképzők 20:251—305. denom. névszóképzők 20:401—466. számképzés 22:377—399. u. legrövidebb alaptők kéttagúak 18:166. igeragozás: alanyi, birt. és tárgyi személyragok 22:417—440. módalakok 13:135. mód- és időalakok 23:178—190. 452. u. tagadás 6:67. névragozás 23:241—259. u. szögyezések 6:374—478.

- 7:1—62. u. nyelvek elágazása 15:
157—162. 16:120. u.-szamojéd
nyelvrokonság 23:14. u.-indog.
ősrokonság 15:310. u. szók germán,
görög s kelta nyelvekben 4:217,
218, 220. görögben, latinban
4:218. u. nyelvészet történetéhez
24:485. u. nyelvek tanulmányáról
jelentés 21:66. u. népek osztályo-
zása Donner szerint 21:72. u.
népek lélekszáma 21:73. u. népek
történetéhez 14:1. u. csoport 21:72
- Ugria 11:1
- ujgörög: u. nyelvtan 24:492. u.
dialectologia 24:489. u. irodalom
7:159
- ujgur: u. nyelv 7:228. u.-féle nyelv
az orkhoni fölíratokban 24:5. u.
írás 7:231. u. népnevezet 7:222,
223. u.-khinai szótár 8:228. u.
nyelvemlékek 7:222, 225, 227.
ujgurok hazája, történetük 7:224
- új szók 2:313. alkotásuk kérdése
újszlovén 25:244, 442. [7:321
- Ukkon pohara 6:340
- Ulfilas 8:15
- Ungvárnémeti Tóth László görög
versei 12:443
- universalis nyelv 8:349
- unugur 7:205
- uráaltaji nyelvek: u. ny. osztályo-
zása 2:406. u. ny. legrégibb emléke
24:1. u. faj legrégibb nyomai
4:210. u. és indog. nyelv- és nép-
érintkezések 24:77
- utigur 7:205
- útnérték kifejezései 5:252
- üdvözlések 25:12
- ünnepek neve 3:350. 18:394
- Vámbéry 23:104. V.-féle török nyelv-
ujítás 17:450—484. 18:1—34. V.
mint a magy. nyelv törökségének
hirdetője 17:417—418. V. mint a
magy. ny. ugarságának hirdetője
17:415—417. V. ugor hasonlítás
«mérlege» 17:424—449
- vepsz nyelv 16:409. 22:157
- Verescsagin 21:220
- Verner Károly 23:75, 80
- Verseggy 7:349. 24:488
- Wiedemann 9:1
- világnyelv 24:86
- Visnevszky csuvas grammatikája
visszaképzés 23:229 [1:201
- vocativus 25:2
- vogul nyelv: kondai v. 9. köt. 10:
177. műveltető -l a kondaiban
19:297. v. denom. igék 4:147. v.
névragozás 1:460. igeragozás 462.
v.-osztják 2. személyrag 23:342.
kondai v. -ná rag, essivus érték-
kel 20:320. v. szójegyzék 16:470.
25:19. vogul nyelvjárások 21:321.
22:1, 416. 23:352. 24:6, 41. 25:247.
v. mythologiai képzetek kelet-
kezése 21:231. *Kaltcs-ékwa* 21:228.
v. monda 19:310
- volapük 24:86
- Vologodszki 11:6. 17:128
- vonatkozó mondat 24:107
- votják: szökezdő *b* > *v* változás 21:
233. -m képzőjű behatoló és *nüt*-
féle átható igék 4:447. v. össze-
tételek 21:465. zürjén-v. szóegye-
zések 23:341. v.-ban idegen elemek
18:55. v.-ban arab és perzsa szók
3:398. v. grammatika 1775-ből
1:201. v. szótárról 22:404. v. nyelv-
tanulmányok 18:35. v.-ok vallása
21:407. v. imádságok 21:223. v.
mythologia 24:237. v. myth. alakjai
21:226. v. mythologiai képzetek
keletkezése 21:231. v. ünnepek
jegyzéke 21:237.
- Vörösmarty mint nyelvész 25:376.
- Wagner 23:221
- Weinhold K. 8:98, 101
- Wendeler 23:221
- Weske 21:477. 25:86
- Whitney 24:86. 25:119
- Wichmann 24:237, 25:377.
- Wiedemann 18:50. 22:507
- Witsen Miklós 18:36
- Worsaae az ősműveltségről 10:423
- zene (magyar) rhythmusa 10:366
- zürjén: z.-votják szöveg kopása 23:
342. szökezdő media 16:470. -*n*
egyes 2. személyrag 22:260. z. ter-
minativus rag 15:444. z. és votják
szóegyezések 23:341. z. nyelvmutat-
ványok 15:407—461. 17:380—411.
z. nászdalok 15:153. z. mesék
sziszolai nyelven 15:447—452.

SZÓJEGYZÉKEK

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK I—XXV. ÉVFOLYAMÁHOZ.

I. Magyar szójegyzék.

(Nincsenek fölvéve e szójegyzékbe azok a szók, melyek Budenz J. magyar és finn-ugor szójegyzéseiben s Vámbéry Á. magyar és török-tatár szójegyzéseiben fordulnak elő; amazok betűrendes jegyzéke 5:54.)

- a* (az *a* ki, *a* mi előrsze) 4:445
a (ott *a*!) 5:284. 6:30
aba 6:300
abajdok 4:181
Abauj megye 23:41
abba (-marad) stb. 3:8
ács 2:2
acsarkodik 21:49
acsarog 21:49. 18:14. 25:269
ácsorog 16:268
ácsorít 24:433
adag 17:464
ad-ni 17:464
áfonya 6:300
agár 10:341. 23:119. 23:344. 24:128. 25:271
agasa 24:249
ág 17:475. 18:25
ágabogácska 23:51
agg 25:268
aggat 17:55
agler 23:231
agy 14:2. 17:318. 447. 25:268. 271
agy 2:5. 18:461. 25:178.
agyag 17:464
agyar 25:271
ágyék 25:178
agy-koponya 14:2
agylag 4:132
ágylep 22:525. 23:308
agyvelő 14:2
ahajt, ehejt 4:132
a helyett hogy 23:168
ahol a! ehol! e 4:465
aj 17:475
ajak 2:5. 23:310
ayancha 22:525
ajánl 18:238
ayanthos szekér 22:525
ájás 4:132
a Jézus Máriádat 23:50
ajtó 2:5. 5:242. 17:475
akad 18:14. 25:271
akár 13:148
akartva 17:52
akasa 18:86
a ki, a mi 4:125. 5:19. 23:169
akkora 2:318
akó 6:300
al 25:270. 18:1.
ál 12:112
alá 2:173. 19:4
alacsony 6:25. 26
alafa 22:518
alaja (-ája) 4:26
alak 23:309. 12:112
alakor 12:95
alamizsna 25:53. 1:308
ala-módís 24:357
alsó 18:1
áld 17:475
áldó 17:77
áldomás, áldomás-ívd 6:337. 12:72
áldozó napja 3:351
alig hogy 25:14
alít 23:470. 24:5. 4:132
ált 23:308
áll 25:180. 17:475
állat 3:50
álló esztendeig 2:318
áltó helyében 17:52
alma 18:86
almdríom 22:517
álmotta 2:150
álmottam -ad -a 4:32
álmul 25:178
Almus volgai bolgár fejelelem 4:254
álnok 1:308. 2:152
álm 25:178, *álmoltás* 10:149
álorcza 1:308
által, át 2:173. 25:178
áltat 1:308
aludni 5:423
alutni 3:5
ám 5:30. 23:169. 23:152
amaz, emez 23:44. 6:30
ánde 23:169
a mely, a mi, a ki 4:455. 15:19
amott 4:126
ampolna 23:128
András 3:357
andacz 23:309
angária 23:128
anglia 25:252
ángy 25:178. 3:333
angyal 18:361
ánkó 4:132
ánkodi 4:132
ánkucza 4:132
antalag 6:300
anya 3:326. 25:271
anyaszülött 3:331
anyég 4:133
annyi 2:467
apa 3:325. 17:476. 25:269.
apáca 18:373
apát 18:373
apró 25:271
ár preis 25:178. 24:128

- ár, árad* 17:476
ara 3:333
aránsú 4:133
arany 2:160. 3:332. 10:341.
 25:270, 382
arány, irány 18:7, 16
arasz 25:269
arat 18:15
árbocz 6:300
arcz 25:268
arczél 24:280
árja 4:213
árjad 23:308
ármány 17:52
ármányék 4:133
árok 17:92. 25:132, 283
árpa 25:283
arszán 2:99
árt 18:22. 24:178
árt ingerere 17:476
árté 4:133
árva 4:218
ás 17:457
ásít 17:457. 25:178
asszony 3:322—4. 6:26.
 15:254. 8:317 24:128.
asz 25:269. 17:459
aszó 4:190. 25:132, 269.
 23:308
ászok 18:21, 29
átal 4:133
átalag 6:300
átok 18:476
átja 3:325. 25:271
átja anyja szülött 3:329
atyafi(u) 3:332. 9:27
atyaszülött 3:331
avat 24:196
avataj 23:421
avar 2:97 [25:270
az, ez 4:106. 6:29. 18:7.
áz- 25:178
azaz 21:50. 23:155
azért, hogy 23:168
azon, ezen 15:199
azonnal 2:312
azóta, hogy 23:168
ázító 24:434

bab 1:311
báb 23:309
bába 1:308
bábabokor 23:308
babona 1:309. 6:300
bagoly 25:271
baj 1:311
báj 1:311. 17:92

bajnok 1:313. 4:134. 10:340,
 341
bajusz 17:445. 18:84. 23:120
bakator 23:128
bakó 23:128
Bakony 25:89
balaska 23:308
balfasz 20:155
balha 2:104
balidó 23:309
balán 4:134 [132
báldvány 1:310. 6:200. 35:
bámul, mint borju az új
 kapura 24:356
bán 1:310. 10:341. 25:385
bánya 1:310
baraboly 22:517
baraczk 25:53
barangol 16:240
bárdány 1:310
barát 1:312. 18:371
barázda 1:312. 25:164
bárd 1:311. 12:96. 112,
 25:53
báris 23:155 [25:53
barka 1:312
barkálni 1:312
barkócsa 23:309
barlang 1:312
barna 1:312. 25:53
bárszony 1:310. 17:101. 18;
 25:268 [137
batka 17:109
bátor 17:93. 18:86. 25:162
bátya 1:47, 310. 3:331.
 25:178
be 2:175. 3:76. 19:3
bécs 23:128
becsmél 17:51
béka 18:78
béka-teknyő 23:309
beknyő 23:308
béko 25:177
Béla 1:312
Bélték 25:89
bélyeg 1:313. 10:344. 17:93
benniink, bennetek 5:282.
 15:199
benniunket 23:41
bér 1:131. 17:94. 25:181
berbécs 12:97
berbencze 6:301
Berettyó 6:361
beretva 1:312
berbitél 23:309
berkenye 25:132
Besenyő tarló 5:275
bérma 22:517

bérmálni 6:301. 18:359
berzsen 23:128
bibasz 20:154
bicsak 18:101
bika 1:312. 17:121. 20:150
 23:433. 24:76. 206
bilincs 1:312.
billikom 18:448. 25:128
bilochus 24:335
bír 1:311. 3:50. 18:2, 4.
 25:181
birka 20:154. 21:115
bírság 1:311
bitang 6:301. 17:118
bitó-fa 23:144
bival 1:312
biz azt (ne menjen) 23:47
bizon 23:153
bóda 22:525
bodon, bődön 25:53
bodza 20:471
bogár 25:180
bogdán-pecsenye 23:309
boglya 25:277
bogonyavéri 4:135
bogrács 6:300
bogoly 17:318. 25:275.
bojnik 1:313
boka 17:443
boklyó 23:144
bókony 18:449
bokor 17:88
bokréta 6:301. 17:88
bolha 1:311
bólint 24:437
bolond 1:311
bolyó, -ka 23:177
bonzol 16:246
bonta 24:335
bonyol 25:276 [460
bonyolód- 17:453. 18:14,
 21:159
borbély 22:517
borbolya 23:177
borda 25:54
hordély 22:518 [278
borjú 20:150. 24:406. 25:
 24:335
borotva 1:312
bors 25:278
borsó 25:278
borúl 17:454, 476
borz 20:151. 25:274
borzas, borzad 18:8
boszorkány 20:467. 25:284
bosszú 17:78
bot 1:310

- botkos* 17:475 [25:172
bő 19:134. 23:331. 24:278.
bőjtő szereda 2:302
bők 25:260
bölcs 2:2
bölcsész 7:324
bőr 17:444. 18:28
bőség 23:331
bósz 1:313
bőszörmény 1:312. 24:333
brizgál 23:309
bú 19:134. 24:284
buczó 25:281
bücsü 18:102
buda 6:301. 25:54
buja 23:177
buga 20:468
buk 17:62
bulcsú 23:331
bunda 6:301
burnót 3:472
burok 18:28
busz 4:205. 5:250
buta 18:449. 20:469
bútor 6:301
búz 4:205. 5:250
buzerál 23:177
buzog 4:206. 25:281
bű 4:27
bű-báj 21:121
bükk 24:335
bűn 18:476
büntet 4:197
bűnök 24:407
bűz 17:466
churchu-feu 5:258. 25:145
cságaté 23:474
csak 19:15
csákány 6:302
család 3:322
családos ember 3:322
csalán 20:472
csalárd, csalárdos embör
 3:322
csalfa 5:239
csámpás 22:517
csángó 3:379
csap 6:302. 23:341. 24:335
csapat 18:22
csapó 5:243
csaprag 18:14
császár 25:54
csata 6:302. 10:344
csatár 10:344
csatorna 6:313
csatt 21:115
csecs 25:260
csecs 18:95
csecs-emő 3:328. 5:243
csek ige 4:27
csek 2:97. 17:448
cseke 17:83
csekély 25:27
cseled 3:322
cseledek ember 3:322
cseleked 17:483
csemele 23:352
csempész 17:60
csend 25:260
csepsz 12:98. 22:525
csepp, csöpp 17:466
csepüs 1:248
cserebűly 22:518. 524
cserge 10:344
csibe 18:113
csiger 21:159. 24:335
csíholni 23:434
csik (streifen) 17:476
csikó 17:462. 23:434
csikor 16:268
csikós 17:94
csikóté 23:274
csillapod 25:280
csillog 23:341
csima 6:302. 25:54
csimaz 6:306
csinálni 18:350
csincser 21:116
csip 23:341. 25:181
csipke 18:450
csipő 17:447. 466
csűrjában elfojtani 10:172
csizol 17:476
csiz 6:302
csizó 22:517
csizmadia 3:157
csolán 18:450
csóka 18:113
csokor 23:341
csombor 6:302
csomó 17:466
csónakáz 24:140
csont 17:445
csontorag 12:99
csoport 6:302. 17:94
csorda 2:466
csótán 20:471. 21:129
csótár 20:470
cső 19:134
csőbör 25:54
csőcselek 10:151
csődör 24:335
csög 25:260
csömör 14:185
csörgeteg 23:419
csúd 4:240
csuk 17:455. 466. 483
csuma 6:302
csupasz 24:138
csurgaté 23:473
csuszkordl 18:229
csün 23:341
csűr 24:335
csütörtök 3:345. 18:386
czakó 20:152
czáp 12:98
czéczó 24:127
czédula 23:177
czég 3:477
czégér 24:335
czéger 3:477
czégeres gonosztevő 10:151
czendely 24:335
czenk 22:524
czékla 6:312
czérna 24:335
cziczikány 20:471
czifra 18:449
czigány 1:308 [307
czimbora 5:425. 6:312. 14:
czimpa 23:352. 25:280
czímer 24:335
czövek 24:336
czukor 17:101. 25:367
dacz, daczos 3:359
daczdra 2:284
dagad 18:8. 25
dajka 1:306. 316
dalia 3:472. 4:130
dandár 4:206
dara 18:85
darab 1:316
daróc 6:302 [25:271
daru 18:86. 19:149. 20:151.
datolya 25:368
de 2:157. 25:253
dél 1:316
déldős 3:326
dél 5:282. 25:177
délszive, délszin 3:347; *dél-*
est, d.-estve 3:347
déli 4:130
denár 4:199
dereglye 3:473
derék 17:443
derhenő 17:49
derű 17:457. 463

- deszka* 1:316
dézsza 6:302
dézsma 1:315
diák 1:316
dicsér 16:268
didereg 3:311
díj 17:476 [25:253
díó 20:472, 21:116, 23:120.
dísznó 23:434, 25:133, 253
dob- 25:276
dohány 1:316, 3:473
dolog 1:316
domb 25:275
donga 1:307, 316
dorgál 1:316
dorong 1:316
döglet 16:254
dölyf, dölyve 4:208
dömlik 16:241
döngécsél 16:247, 263
dud (pl. *Dud-Vág*) 24:336
duda 6:302
dug 25:281
drága 1:316
drusza 8:321
dusnok 18:378
ducatag 23:422

ë (így ë!) 5:284, 6:30
-ë kérdő szócska 17:195,
 19:149, 24:381
eb 8:305, 23:344, 24:380.
eczet 25:54 [25:260
edény 6:28
édes 25:175
ég (fn.) 12:86, 25:172
égér 2:98, 99, 20:149, 23:
 119, 25:176, 259
egész 17:460
egres 6:300
eg veng 22:523
egy 3:329, 19:11, 23:46.
Fabricii, Curii, Corun-
ciáni: egy Fabricius stb.
 10:140, 23:449, 25:261
egy a más 23:47
egyaránsú 4:133
egyaránt 3:206
egyazon 23:50
egybe 2:173
egyenes 25:374
egyetlen 3:191
egyetnás 3:6
egy és ugyanazt, egy és
ugyanannak stb. 23:50
egy-ház 7:120, 21:80, 154
egy kis 23:46

egy-kő 7:120
egymás 23:36
egy testvér 23:36
ehyeng 22:523
ég, éhes 17:456
éhom, -ra 4:200
éj 3:347, 5:424, 25:172, 175
éjjel 3:348; *é. tájt* 23:162
éjtel 24:336
ék 17:454, 25:173
eke 25:268
ekkora 2:318
el- igktő 3:8, 73, 81, 19:3
él acies 17:453, 466, 25:
elannyira 3:81 [172
elámpicsorodik 23:308
élemedett 17:50
elemetes 17:48
eleve HB. 12:81, 15:267
eleven 5:239
elevenkül 24:136
elé 2:173
elhagyni 3:78
ellen, ellent 2:173
elme 14:166
elmemozdító 14:191
elő 3:73, 17:453, 457, 19:3,
 25:133, 258
előlk 3:327
előre 25:10
előtt 3:73
elrejtetik 5:252
első 3:73, 15:255
elve 3:76, 84
em-, emlő 25:261
ember 2:6, 6:72, 18:18, 24:
 344, 475, 25:258
emel- 18:18, 25:257
emelésős 16:246
emle 22:524
emlő 5:243, 16:240, 25:261
én 25:172
enged 17:460
enyeleg- 25:259
enyettem 4:138
enyv 25:282
ép-, épít- 17:456, 25:175
epe 17:447, 23:257, 345
eper 24:75, 25:257
építész(et) 7:328, 329
ér(mi) 17:322, 447, 25:172
ér-, ért- 25:174
ér ader 17:477, 25:172
Erdély 2:5, 6:216
érdem 5:282, 20:148
erdő 17:466
erechelles 23:474

eremlő 22:524
eretnek 6:305, 18:355
erő 17:454, 477, 18:103,
 21:80, 153
érsek 17:111
ért, értett 16:457, 25:173
es-, és- 25:260
esd 16:242
esnennen 17:46
esküv- 25:258
est, estve 3:347, 23:162,
 24:374, 25:74, 258, 347
ész 17:467, 18:80, 25:172
észik, l. év
eszen 3:341, 21:204
esztendő 3:337, 8:304
esztrag 22:524, 24:336,
ét 8:314 [25:54
étel 25:175
étlen 3:341
étet, itat 24:195
étlen 8:314
Európa 25:367
év (énni) 8:315, 17:129,
 25:259, 260
év 3:335, 5:421—22, 17:458
evet 23:434
evez 23:402
eviczél 17:64
eur, evvek 5:267
ez 25:259, 279
eze a fajta 23:47
ezentúlra 23:48
ezer 4:264, 17:94, 23:418
ezten (nap) 3:342, 21:204
ezüst 2:159, 24:128, 25:382

fa 19:144, 23:341, 24:376
facsar 24:427, 25:271
faggat 17:55
fagy- 17:421, 25:269
faggyú 25:270
fáj- 17:477
fajd 25:269
fájdal 16:256
fakad 25:268
fáklya 24:336
fal 25:268
falka 6:69
falusi 24:137
fan 25:268
fanyar 16:266
far 4:218
faracskál, faricskál 16:256
farag, forgács 25:270
farcsk(a) 13:168
faricskál 17:64, 16:256

- farkas* 2:158. 4:220. 25:
farsang 18:395 [379
favágító 17:56
fazék 25:268
fecske 23:119
féd- 17:467. 25:261
féd 16:242
fédél 25:253
fegy(ele) 4:198
fegyvernek 2:153 [3:368
fehér 17:467; *f. húnok*
fej 17:442, 443. 18:475.
 25:259
fejlék, fejt 4:172. 25:259
fejse 24:374
fék 2:3, 5, 97. 3:411
féklém 22:524
fekete 17:467. 24:374. 25:
feketni 4:161 [257
feküsz- 17:467, 483
fél igktő 15:182
fél 3:324. 15:255. 25:172
fél (oldal) rokonsága 17:
fél = barát 5:298 [130
fél- 25:172, 175
féle 10:344
feleség 3:324
félhő 25:260
félhárom 1:14
félő 25:5
félre 25:10
felső (ruha) 25:470
félt 4:161. 24:173
fen fn. 22:524
fen- 25:257
fene 23:344. 24:374
fenkő 4:38
fény 20:282
fenyő 19:149
fér- 18:467
ferde 16:242
férfi 3:322, 324
féreg 2:159. 17:462. 25:173
férj 3:324. 24:344, 477
ferteng- 25:260
fesél- 25:258
fészlek 25:172
fest 52:264
festész(et) 7:328, 329
feszület 18:400
feze 4:443. 6:238
fi, fiu 3:327, 328
fial 22:523
fiatal erő latinul 10:150
ficzko 24:336
ficsur 12:100
fitymál 17:51
fivér 23:35
fog segédige 2:161. 4:35
fog 25:275
fogamzik 18:278. 24:133
fogaté 23:474
fogház 4:38
fogy- 17:467
fogyatkozik 4:161
fol(nagy) 25:276
fold 16:242
foly 17:482
folyamat 17:48
folyosó 16:246
folytat 4:159
fon- 25:275
fordács 24:133
forint 4:30 [25:276
forog- 17:483. 18:14, 30.
forr 17:323. 25:276
forráz 16:263
fos 18:461. 25:277
fosz 18:9, 25
fő- 19:137 [183
fő, fej 19:138. 24:277. 25:
föl 2:175
föl 16:239
föld 5:275, 295. 24:336
főrgeteg 18:30. 23:419
főz- 17:483. 25:184
francia 25:251
frigy 24:336
fű-, fűv- 19:134. 25:184
fuját 17:56
fukar 24:336
fűl, fojt 2:360. 4:171. 17:
 452. 18:9
fulánk 6:186
fuszuly 12:517
futamat 17:48
futó 17:79
fuvatag 23:419
fű 17:454. 19:134. 25:185
fűl 25:282
fürdik 25:260
fűrkész 7:325
fűrj 25:282
fűrt 17:462
fűst 17:468. 25:282
fűt 25:185
fűtözni 16:245
fűz(fa) 5:422
gabona 1:314
gadaj? 22:412
gajdolni 6:302
galamb 1:314
galiba 18:453
galy 1:314
gáncs 6:303
ganéj 1:314
gantár 6:303
garaboncza 25:367
garabonczás 18:451
garas 4:199
garád 25:54
garat 1:315
garázda 1:315. 6:303. 10
 151. 25:54.
garmada 1:315
gát 1:314. 25:107
gazda 1:315. 6:303
gazdag 17:468. 25:381
gazdász 7:324
gég 2:99
gelét 24:337
gém 21:120
gép(ely) 3:477
gereben 1:315
gereblye 1:315
gerenda 1:315
gerendely 1:315
gerezd 1:315
gerincz 1:315. 17:445
gilva 25:253
gócz 4:27
golya 21:116
golyóbs 3:477
golyva 6:303
gomb 6:303
gomba 1:315
gondol 25:277
gonosz 1:314
goromba 1:315
gorsa 17:222
görbe 1:315
görcs 1:315
görény 20:148
görgeteg 23:421
görög 1:315
görvélly 21:122
göte 21:116
gőzü 20:471. 25:285
guba 6:303
guga 18:453
gugg- 17:468
gulásztra 12:101
gunya 6:303
guta 6:303
gúzs 1:315
gügyü 25:285
gyakor 18:4
gyalog 18:16
gyanánt 17:482. 25:272

- gyapjú* 18:104
gyapot 18:104
gyász 25:283
gyáva 17:461, 477. 18:16. 25:283
gyé v. gye 13:147
gyékény 18:115
gyeplő 20:152
gyér 17:483
gyere 2:388. 13:147. 17:322
gyermek 3:328. 16:324. 25: [258]
gyermekese 3:328 [258]
gyermekded 3:328
gyógyul- 18:22
gyom 20:473. 25:279
gyomlál 16:253
gyomor 17:484
gyors 17:421
gyón- 18:22
gyóntó 3:354. 4:161
gyökér 2:98. 99. 25:176, 260
gyökönke 20:471
gyöngé 25:264
gyöngy 18:81. 25:285
gyötör 4:198
gyötörelm 4:198
győz- 17:456
gyűr 21:121. 25:254
gyül-, gyűjt- 16:241. 18:9
gyűlés 18:23
gyűlöl- 17:456
gyűlölség 25:253
gyümölcs 18:109. 25:162
gyűr 25:254
gyűrű 15:464

ha 24:30, 376. 25:268
ha, hány 23:341
hab 17:468. 25:269
habarmyicza 23:235
háború 17:468
had 6:91. 23:434. 25:269
hadd 23:153
Hadúr 12:70
hág- 18:4. 25:178
hágosó 16:246
hagy 23:341. 25:178
hagyap 17:60
hagyít, hagyint 17:59
hagyján 23:156 [473]
hagyna 17:118. 461. 20:
hagymán 22:524
ha is 2:370. 23:155
haj, héj 2:96. 8:310. 25: [269]
háj 25:178
hajdina 6:304
hajdú 17:118

haj(i)gdál 16:257
hajít 15:256
hajl 25:270
hajnal 25:58, 70, 77, 78, 186, 269
hajó 23:120. 25:271
hajt 15:256. 25:268
hajszálon függ = non mul
tum abest 10:177
hajszol 16:246 [269]
hal rokonsága 17:129. 25:
hal- (sterb n) 23:341. 25:
hál- 25:178 [269, 276]
hála 18:368
halad- 25:270
hálaadás.hálat adni 18:403
halina 3:473
halk 15:257
hall- 25:269
hallatszik, hallszik 18:277.
halnal 3:346 [24:137]
háló 25:178
halom 25:54, 131, 136
hám 6:304. 17:95
hamis 6:304
hámlik, hánt 2:96. 4:173
hamu 19:149. 25:268
hancsik 25:270
hang 17:459
hanga-fü 20:471
hangicsál 24:136
hangya 20:471. 21:117
hanem 19:17
hánt 18:311
hány 2:467. 23:341. h. óra
25:15
hanyatt 25:270
haraguv- 25:269
hara 6:300
haramia 3:472. 6:304
harang 20:153. 25:374
haraszt 25:54
harcz 6:304. 17:103
harcsa 23:434. 25:269
haris 21:117
harkály 21:117
három 8:324. 25:136, 178
három királyok 3:351
hárs (fa) 18:9. 25:452
hártya 22:518
has 17:422, 447. 18:13, 25:270
hasít 25:269
haszon 20:282
hat 15:285. 25:269
hát 2:157. 17:442. 25:178
határ 6:304. 17:111

hátra 25:10
hattyú 20:152. 23:119, 453.
25:183, 269
ház 4:190. 5:294—95. 6:
304. 25:178, 383.
haza 3:304. 5:294
házagol 24:140
házas 3:324
házbíró ember, házi atya,
házi ember 3:322
hazól 3:304
hazuttol 16:240
házsárt 24:337
héber 12:293
hegedű 10:344. 25:257
Hegykő 7:119
hegymál 22:525
hegy orra 4:234
Héjő 6:350
hékás 24:135
hékő 23:231, 236
hely 17:468
henterég 24:428
heon HB. 15:258
here 22:524
hernyó 2:97. 21:117. 22:524
hervatag 23:420
hét 3:341. 15:285. 18:386.
25:172
hétfő 2:302. 3:344. 18:386.
23:48
hév, hő 17:453. 19:134.
24:278. 25:172
híd 24:128. 25:280, 285
hidegség 7:119
hiedelem 2:303
higany 24:142
higy 22:525
hij 18:4, 18
hilita 21:118
hím (mas) 18:31. 24:274.
25:182
hímlik 16:241
hímpellér 24:404
hinta 21:118
hír 18:129
híresztel 4:165
hírlél 16:254
hírinta 21:118
hísz(en) 23:152
hitlen 14:434
hiúz 18:11. 20:148. 21:118
hi-, hív- 19:134
hivatkozik 4:161
hívint 24:177
hó (hónap) 3:338. 19:137
hó (havas) 19:137

- hód* 18:117
hódily 12:101. 22:412
hódot 24:337
hóhér 6:304. 17:103
hoggy 23:167
hoggy az alma 25:13
hogyme 25:9
hol 3:302. 345. 25:276. 277
hol a kés? 25:15
hold (júgerum) 3:194. 25:69
hold reggel 25:69
hollal(i nap), holnap, holnap nap 3:349. 25:72
holló 19:137. 23:113. 25:185. 276
hol-nap 25:277. 3:348—9
holt (halottá tesz) 19:24
holtakelve, holtekelve stb. 3:349
Holtrág 6:257
holut és holt 5:257
holval 25:72. 3:349
hombár 10:342. 18:135
homlok 17:444. 25:276
homlokzat 24:140
homok 25:136. 278
homorú 25:277
hon 3:380
honnan 3:303. 4:127
horgas (pénznem) 25:470
horgony 2:313
horh 25:137
horkol 3:309
horló 22:524
hort 22:524
horzsol- 25:276
hosszadalmas 24:135
hosszú, hosszú 19:143. 25:277
hová valósi 24:137 [277
-hoz (zu) 18:27
hoz- 25:276—77
hozzá 2:173. 25:277
hő, l. héc
hölgy 3:324. 20:149. 22:524
hug 3:331
húgy (stella) 12:221. 25:184. 185. 451
húgy(ni) 18:303. 461. 25:185
hugyoz 18:303 [185
hullám 6:186
Hunnivar 4:246
húny- 25:185
hunydz 7:325
húr 17:447. 18:16
hurezol 16:246. 24:337
hurít 15:258
hurrok 20:153
husáng 6:186
húshagyó 18:394
húsvét, húst 3:351. 18:396
húsz 25:184
húszár 1:315. 17:112
húszonég stb. 23:45
húz 17:454. 469
hű, hív 19:134. 17:469
hül, hűt 4:172
hűlajtó 4:38
hűtözik 16:245
hűvely 25:282
hűvös 4:172. 25:181
icsarkodik 23:308
ide 6:37
ideje, hogy 25:17
idéttem, idéntem 4:138
idő 3:334. 17:455. 18:31
időtelve, időjutva, időm-léve [2:370
ifjanta 4:138
igazán 8:308
ige 5:282. 24:374. 25:268
igen 17:460. 25:8
igen de 22:169
igyekezik 15:279
ihar 1:307 [24:274
ij, iv 17:477. 25:181—2.
ijed 17:454. 18:13
iker 18:98. 22:523. 25:162
ikra 8:322
iktat 8:314
ildomos 20:147
ill- (illa-ni, illó, illan, illog-) 18:470
ilyen, olyan 5:395. 280
ilyetén, olyatán 3:342
ima 12:75
imád 3:160
imeg, ing 22:319
imette 2:150
imolya 12:101
Imre, Imreh 3:355
in (servus) 4:207
in 17:445. 25:172. 181
inas 4:207
ineselkedik 4:207
innen 3:303. 4:127
inség 4:207
iochtot(nia) 7:254. 8:314
ip(a) 17:469. 23:435
iparkod- 17:461. 25:176.
iplik 20:474 [280
ir fn. 25:181. 280
ir(ni) 23:434. 25:254
irány, arány 18:7. 16. 25:280
irdatlan 17:51
irha 6:305. 17:454. 24:337
25:374
író unguentum 5:242
íródedk 18:408
irongál 16:257
is 4:24. 23:169. 25:279
ise, és 3:325
ismer 17:467
ismerszik 18:277. 24:137
ispán 17:112. 23:126
ispót 22:518
istálló 24:337
isten 6:72. 79. 12:85. 25:280
isten adta 23:148
isten engem, isten uccse 25:12
istenneadj 23:149
istennyila 6:72. 25:187. 373
isten őrizte, hogy nem 10: [174
iszkos 16:244
itlan 8:314
ító 24:434
itt (itten) 3:303. 6:37; i. ide. ilyen, innen 24:389. 25:279
itt a könyv 25:15
iv, l. ij
ivadán = idején 2:466
ivik 8:322
íz, minuta stb. 3:348
íz (testrészt) 17:448. 25: [181
ízlel 16:254
izzó 17:459
jártat 4:159
játték 17:317. 18:18
játsz- 25:175
játszodik 16:241
jávorfá 1:307
jég 25:172
jelen (szó) 23:165
jer 2:388. 13:148
jó, folyó 6:343. 356. 18:13. 15. 19:137
jó 5:424. 18:22. 25:182. 277
jó-kérdők 5:275
jobbágy 5:257. 8:312
jobbára 8:309
jocceryelech, joccerdech, jo- kergech 5:275
jogljanak 25:254
joh, jonh, ih stb. 4:200

- jóllehet 23:155
 jó napot 25:12
 jó rendben van a széndája 24:357
 joubagio, jobagio 5:257
 jó 18:5, 19:137, 25:182, 261
 jóvel 3:289, 16:253
 juhar 1:307
 jurista 22:518
 jut 25:281

 kacacs 25:270
 kaholy 24:337
 kák 4:27
 kákvirág 4:38
 Kajászó-szent-Péter 4:189
 kajla, kajsa 17:477
 kalapál 25:54
 kaláka 14:306
 kaliba 6:307
 kall 17:323
 kalpag 18:82
 kályha 22:337
 kamat 6:23
 kamasz 22:524
 kameleon 23:367
 kamuka 6:305
 kan 20:151
 kándl 17:453, 469, 25:
 kancza 17:463 [268]
 kancsi 4:31
 kanna, kanta 17:461, 24:
 338, 25:374.
 kanonok 18:374
 kantár 6:306, 17:96
 kántor 6:306
 kántorbőjt 22:519
 kap 25:270
 kápa 6:306, 18:373
 kapar 24:427
 kapaszkodik 24:140
 kapat 18:22
 kappan 24:482
 kapocs 6:307, 17:120
 kapsi 16:246
 káposzta 6:306
 kapu 2:6, 18:105
 kar 17:446, 22:518, 24:
 338, 25:374
 kár érte 25:16
 karapól 24:482
 kardeson 3:350, 6:307, 18:
 387, 388
 kardm 24:338
 Karchas 5:270
 karczol 24:338
 kard 17:96, 25:383

 karika, karing 17:478.
 kanyaró 21:118 [18:9
 karvaly, karuly 6:307, 21:
 kastély 24:338 [118
 kaszafén 22:524
 katakombá 25:267
 katáng 18:116
 katlan 25:54
 katona 6:306, 17:112
 kátrány 6:306
 kebel 25:258
 kecszele 17:108
 kecske 18:82, 20:151
 kedély 14:185
 kedd 2:302, 3:344, 18:386
 kedv 25:259
 kégy, kigy 2:303, 5:252,
 406
 kehely 22:518
 kel 17:469, 24:372
 kél 25:172, 174
 keleböldl 16:253
 keletkezik 4:161
 kell 15:230
 kém (spion) 18:18
 kemény 6:24, 15:259, 25:
 177
 kémlel 16:254
 kendő 5:242, 16:242
 kénész 21:158
 kenéz 25:54
 kengyel 17:452, 457, 25:
 258
 kép 17:97, 18:116, 22:524
 képmutató 18:400
 kér-, kérd 18:12, 24:26,
 25:174, 383
 kerecsen 24:128
 kéredzik 16:248
 kéreg 17:422, 469, 23:341,
 25:173
 kerek, kör 17:457, 474
 kereszt 6:308, 18:345
 keresztel 18:350
 keresztény 18:352
 keresztjáró 3:351
 keresztül 2:173
 kerevet 6:307
 kering 25:259
 kert 1:315, 23:120, 24:338,
 25:374, 383
 kés 17:469, 25:172
 késa, késás, késaság 5:424
 kese 24:374
 keserű 25:265
 késő, késni 2:156
 kész 3:7

 keszeg 23:435
 keszkenő 2:5
 kesztyű 2:465, 5:424
 két, kettő 5:359, 8:324, 24:
 262, 25:172, 174
 Kevcház 4:189
 kever 24:427
 kevesebb mint 23:54
 keres 17:470, 484
 kéz 5:295, 23:120, 25:172
 ki 2:175
 ki, mi 25:287, 280
 kiabál 8:309
 kiált 5:254, 8:309, 25:279
 kicsi, kicsiny 25:280
 kicsinyben 25:14
 kifejez 24:256
 kifeldi 22:525
 kigyó 5:252, 17:470, 18:12,
 221, 21:19, 25:182
 kikelet 3:337
 kiki 25:369
 kikírics 18:82
 kila 18:453
 kilencz 15:260
 kiló 23:418
 ki más 23:52
 kín 17:97
 kincs 17:97, 25:303
 kincstár 8:311
 király 8:318, 25:54
 kísért 17:478
 Kis-Kardáson 3:351
 kis ur 3:329
 kíváncsi 16:246
 ki vele 25:11
 kívül 25:251
 kívül 3:8, 25:251
 kobak 18:82
 koboz 18:83, 25:274
 kocmány 12:102, 25:284
 koci 6:306, 17:119
 koczka 18:451
 kofa 6:199
 köleda 6:307
 kolna 12:103
 kom, koma, komé 3:333,
 6:306
 komló 3:22
 kompona 6:306
 kondér, kandér 6:307
 konty 3:22
 konyha 25:54
 konyít 24:437
 kópé 12:104
 kopolytú 21:119
 koponya 17:448

- kópó* 5:242. 23:344. 25:184
kör 2:312. 318. 3:334. 17:322. 422. 455. 25:276
korában (latinban attr. präd.) 10:144
korbács 6:307
korcsmáros 2:153
korhely 25:471
kormány 17:113 [158]
kóró 17:97. 18:106. 21:
korona 18:30. 25:54. 278
korsó 6:307. 17:114
kos 20:150. 274
kost 17:422
kóstol 24:338
kosz 17:460
kóter 25:104
kotorgárt 25:122
kovad 17:454
kozma 25:277
kozmás 17:422
kozsók 12:104
kő 19:137. 25:182. 90, 261. „hegy” 11:15
kőből 6:308. 24:338
kődmén 6:308
kőhécsel 16:253
kőkény 21:120. 158
kőkőrcsin 18:82
köldök 17:445
költészet 7:329
költözik 16:245 [119]
kölyök 17:470. 18:29. 23:
kölyű 17:455
könny. *könnyű*. 19:149
könnyelmű 14:192
könnyű 25:261
könyök 17:447. 25:261
könyörög 18:156
könyörül 18:156
könyv 18:409. 25:54
kör. 1. *kerek*
körös 25:138
köröm 18:14
körömszél 16:247
Körös 25:89
körte 21:121. 158
körtvely(es) 25:90. 138
köszöntő 4:194. 15:467
köszön 25:264
köszörű 25:261
köt 15:169. 465. 18:5. 25. 21:72. 261
követ 14:196
követ- 25:265
köz 18:10. 25:264
közbe 2:173
közé 2:173
közel 3:332
közepett 3:206
kudarcz 25:128
kufár 24:338
kuka 25:55
kuksol 16:247
kupa 6:308. 18:117
kupecz 25:55
kurucz 22:517. 24:338; *k.*, *labancz* 25:128
kút 18:83. 25:282
kutat- 17:455. 18:13
kutya 8:306. 17:80. 458. 22:410; *k. kuvasz* 23:119. 343. 25:231. 281. [384]
kútya 22:525
kutyagol 24:140
Küküllő 21:158
künn 3:8
külön 2:173
különbséget tenni 3:50
küsz 25:282
la (ládd-ë) 13:147
láb 25:180
labda 6:309
laboda 21:159
lágycs 24:139
lágycs, langycs 17:318
lak(ik) 17:470
lakat 6:309
lancz 6:308
lándsa 6:308
láng 18:12. 17:459
langy, lágycs 25:175. 271
lanka 10:341
lap 23:432
láp 17:470
lapu 17:80. 23:432. 24:71 25:271 [435]
lássék 16:244
lassú 17:470. 25:271. 23:
lator 6:309
látó 17:81
látszik 18:277
láz 6:308
lázsiás 24:138
lő 25:264. 24:381. 19:149
lő, leves 19:134. 25:172
ledny 17:156. 3:329. 25. 24:271. 381
lednyzó 3:329
lebeg- 25:259
lecze 24:338. 22:518
leg 15:279. 16:455; *leges-leg, legesül* 2:167. 16:456
legéntem, -ed stb. 4:138
legény 6:27. 17:470
leg(e)sül 16:456
lehet (kötőszó) 23:153
lehetséges (latinul) 10:150
lekvár 25:367
lél 24:381
leledzik 16:248
lélek 14:201. 17:129. 25:172
léllak 22:525. 6:309
lencse 22:518
lengeteg 23:419
lep 25:258. 17:456. 18:12
lépcső 16:246
lepedő 16:241
lepél 25:177
lepké 25:257
lépvést 24:141
les- 25:257
lésül 16:456
lesz az igealakokban 2:369
letácsol 22:518
létra 24:338. 6:309
létel 25:175
levél 18:411
levente 6:308
libánczol 3:476
lő 19:137. 25:182. 276
lóbál 17:61
lódul 17:61
lóg 17:61
lőhere 2:98
lok 12:105
lom 3:23
lotyó 18:452
lő 19:137. 25:261
lők 25:261
lőre 6:309. 22:518. 24:338
lött (lett) 15:182
lúd 23:434. 25:184
lyuk, lik 25:374. 2:97
ma 24:376
ma 3:348
macska 6:317. 17:464
mag 25:269
maga 17:478; *harmad m.-mmal* 3:265. 23:161
magamaga 23:39
magam vagyok 2:315
magas 17:462; *m. = mag-nus-féle magyar - árja hasonlat* 6:51
magasztal 17:473
magzat 3:328. 24:139

- magyal-fa* 21:122
magyar 3:369. 7:207. 24:344. 25:273
magyarán 8:309
Magyarok istene 25:188
máj 3:247. 17:461. 25:179
majd hogy 25:14
majdnem, alig hogy nem 10:173. 174
makacs 17:484
mál 25:179
malaszt 18:368
málé 12:105
málha 6:309. 23:59
malogya 21:122
mamaliga 6:309
mandula 25:360
mar 5:421. 17:470. 25:269
maradék 3:328
marczong 16:251
marha 6:309. 17:114. 10:25:271 [343]
márt 25:178
martalóc 6:309
márvány 24:339
más 25:178; *m. mint* 23:54
matász 12:105
mész 24:339
még- 2:161. 5:17. 19:1. 15:260. 25:260
még, mög (mög-ött stb.) altaji rokonsága 2:305
még 2:306
meghírel 4:201
megint, megest 2:305
meglehet 23:153
megtestesül 24:167. 384
megy. menni 24:380. 18:187. 200. 25:175. 261
megye 2:307. 25:139. 444. 23:42
méggen, mész 25:175
méh 23:432. 25:177. 384
meleg 25:257
mell 25:259
melleje 4:26
mély 25:172. 175
meneszt 24:141
menny 24:381
mennydörög 23:156
mente 24:339. 6:309
mentül, mentől 2:168. 16:455
mentsen isten; isten őrizz 10:173
meny (asszony) 3:333. 387. 12 86. 18:5. 12. 25:261
menyét 24:138
menyül 24:429. 25:259
mer(ni) 25:254
mér 4:218. 25:374
mered 25:258
méreg 24:128
merész(ik) 7:325. 326
merettyű 17:82
meret(en) 5:239
mérföld 5:253. 23:418
merő 25:259
mese 25:374
mesgye 25:444
messze 23:165
mester 24:339
mészár(os) 2:154. 25:164
met(sz) 16:243. 17:320. 470
méz 25:177
mezejtelen 25:259
mező 25:184
mi (szem.-névm.) 4:36. 19:149. 24:390
mi (kérdő s határozatlan névadás) használata 3:6. 20:157—158. 25:280. 287; *mi közöm hozzá?* 25:15; *mi a mandba stb.* 23:55; *mi minden ragozása* 23:53; *mi baj?* *mi ujság?* 25:15
miá 19:13
miatt (non prohibet, non inpedi, quominus) 10:173. 2:306
miért hogy 25:18
míg a világ 25:14
míge 2:178. 306
mihaszna 23:149
millér 24:339
milyen 24:408
mind 23:163; *mindet* 2:367; *m. hiába* 25:16
mindaz, -ez 23:44
mindahány 23:168
mindég = mind éltig 4:182
mindenható 10:150
mindenhol, mindenütt, mindenülré 23:44
mindenki 23:44
minek? 2:369; *m. ez a bot?* 25:13
minem(de) 19:18. 19
mindkét, mindkettő 23:44—45
mindnyájan 23:157. 163
mindnyájunk 2:467
minő 24:408
mintegy 23:40. 41
mintha 25:9
mise 18:367
mint 2:309
mintsem 2:310
mit nekem a világ? 25:13
mogyoró 25:140. 21:122
moh 23:432
mond 25:276
monó 19:140
mony 25:276
morvány 22:525
morotva 6:358
mos 5:422
mosoly 5:422
mosolyog 25:277
mostoha 25:444
mozsár 6:309. 24:339
morzsa 25:277
mögé, mögött 2:305
mörmöl 24:339
múka 25:105
mül- 25:185
murok 25:55
muti 13:147
mű, műves 19:134. 25:182
nagy 17:478. 18:31
nagyapa 3:326
nagyanya 3:327
náj naobb 2:168
nap 3:342. 24:31. 470. 25:57; *négy napja stb.* 23:154
nap(a) 23:435
nappal 3:342
napest 3:342
narancs 25:367
násfa 4:193
nász 25:178
ne (nesze) 25:12
nő 19:149. 24:381
né 19:136
neadjsten 23:149
négy 25:172. 175. 8:324
negyven 25:259
nehéz 25:176
neki 2:173
nélkül 2:312. 3:193. 23:39. 40; *a n. hogy* 23:167; *nélkült* 3:9
nem 3:321
nem. nemes 18:14
némber(i) 2:5. 3:324. 24:344
nemmen 15:198
uemzet 3:328

- nene* 3:331. 6:310. 24:374
nérez 22:524
név 25:174
nevet 8:311. 5:403. 422.
 25:259 [387
nevetlen-ujj 2:86. 459. 3:
néz 18:31
ni, ne 13:147
nő, né femina 3:320. 18:12
 19:138. 24:277. 25:172,
 183, 381
nő- (növ-), nevel 17:470.
 18:12. 30. 24:278. 25:183.
nől 16:239
nőstény 6:27. 25:350, 434
nővér 23:35
növeszt 24:135

nyáj 2:467. 6:69
nyájas 2:467. 18:18
nyak 15:280. 17:444. 18:15
nyakbavető 4:195
nyal 23:341
nyál 25:180
nyár 3:337
nyargal 17:478
nyárl- 25:179
nyárs 18:12. 25:180
nyel 25:172
nyél 25:174
nyelv 25:257
nyereg 18:80. 25:259
nyers 25:257
nyes 17:456. 479
nyest 23:434. 25:350
nyíl 17:129
nyílik, nyit 17:471
nyíl 25:181
nyír 24:274. 25:181
nyirk 25:181
nyilzápor 10:149
nyolec 15:260. 25:277
nyom 18:15. 25:277
nyomás 18:102
nyomorog 16:266
nyugodni 25:184
nyújtó 22:524
nyúl 5:424
nyúlni, nyújtani 17:462.
 18:23. 25:184
nyuládoz 16:253
nyuszt 23:434. 25:163, 280,
 281
nyúz- 25:184 [185
nyúl(ni) 19:134. 25:183,
nyüg 2:97
nyüst 25:282, 350

ó, av(ul) 5:424. 18:14.
 19:137
ó, óv 19:134. 24:279
orca 24:379
ocsú 21:123
oda 3:8. 6:37. 25:277; *o.*
a pénzem 25:16; *o. se*
neki 25:12
odor, odú 15:280. 18:15.
 19:149. 25:176, 276
ok, oktat 17:479
okád 17:471
ólkodik 16:253
olcsó 18:18
oldal 17:447, 471. 25:277
olejkáros 2:154
olló 5:242
ólom 24:206. 25:184
oltár 18:363. 25:55
olvad 16:242. 17:483. 25:277
oly ha. oly mely, oly mint
 19:19
olvas 2:308. 18:406
olvasó 18:405
ón 18:13. 24:206. 25:184
onnán 3:303. 4:127
óra 3:348
orbonds 10:339
orgona 24:339
óriás 11:9
orjegy 25:525
orom 17:455, 479
oroszlán 2:99. 16:459. 17:
 98. 18:78. 25:284
oroz 2:99
orr 2:313. 17:445, 471
orrott estem 23:309
ort-, orotni 17:51. 24:339
orv, or 15:281. 21:123; *o.,*
oroz 25:274
orvos 1:314. 5:242
ostor 25:276
oszol, oszlik, oszt 4:173.
 17:454. 25:277
ótalom 17:52
ott(an) 3:303. 6:37
óv- 24:279. 19:134

ő, övé 19:137. 25:182, 261
őböl 5:282
ős 1:47. 18:12. 25:261;
őse 3:331
ökör 17:455. 20:150. 24:
 406. 25:278
öl (fa) 25:261
öldök- 17:479
öltözik 16:245

ölyű 19:149. 21:123
ön 15:262
ön (hal) 25:184
önnök 15:200
önöttei 5:272
ór 5:267, 269. 17:455
őregbek 3:327
örém, örény 22:525
örök 3:325. 25:260
öröl 17:454. 25:184
öröm 17:479
örül 5:245
örv 21:123. 25:265
örvény 5:245. 17:454. 25:
 90, 260 [471
ös, ós 3:326, 327. 17:454,
ősi 3:330
ősvény 17:457. 25:264
ősz 3:338. 17:461, 471
őszinte 23:164; *ő. való*
 23:164 [479
ősze, őszve 2:173. 17:461,
ősszeg 24:142
őszvér 25:177
öt 8:324. 25:260
ötlik 16:240
öv 25:261. 19:134. 24:278
övedez 16:248
öz 23:120
özön 3:335. 5:282
özegy 25:264

paczkona 3:5
pacsirta 21:123
pacsmag 18:79
padmaly 8:318. 25:107
paizs 6:310; *pajzs* 17:114
pajk 6:90
pajtás 17:116
pakulár 12:108
palaczk 6:311. 25:55
palacsinta 12:108. 25:367
palást 22:518
pallos 6:310 17:105
pálma 25:368
palota 6:311
pamuk, pamut 18:119
pandúr 17:120
pántlika 10:342. 17:105
panyóka 24:210, 354. 25:
 124
pap 18:370. 25:55
pápa 18:371
paplan 6:311
paprika 6:311
para 25:270. 386
paraj paré 19:143. 25:271

- paripa* 6:310. 22:519
párkány 6:310
part 25:381
part mállja 4:234
paszuly 22:517
patkány 25:366
patyolat 6:310
páva 6:310. 24:408. 25:366
pecczentés 3:348
peder 17:474
pedig 2:154. 4:196. 6:321
pele 23:433. 25:55
példa 6:310. 24:339
pellengér 24:339
pendely 24:339
penész 23:231
péntek 3:345. 18:386
pénz 4:199. 25:55
percczentés 3:348
perecz 17:105
perzsel 25:441
peroldó? 12:73
pest 25:444
petécs 22:518
piacz 4:30
pihen 3:309
pikönhog 22:524
pilis 18:372
pill 4:27
pillér 24:339
pimasz 20:155
pina 25:280
pint 24:339
pinty 6:311. 24:340
pironkodás 24:136
piszok 17:453. 480. 18:10
pisztráng 18:452
pita, pite 6:311
pofa 17:323
pogány 18:353
pohár 25:55
pokol 6:311
por 23:341. 25:277
póris 22:518
porkoláb 6:311. 24:340
poroszló, porosztó 12:77
portéka 23:59
portya 23:5
poshatag 23:422
potroh 6:311. 23:432
pöcsik 18:111. 20:471. 24:
pöfeteg 23:420 [407
pök 25:264
prém 24:340
prépost 18:375
pulyka 20:471
mipenevér 4:136
- puska* 6:311
puszta 8:323
pünkösöd 3:351
püspök 18:376
rá 2:172
rab, rabol 5:272. 10:343
rág 25:178
raggat 17:55
rajz 24:340
rajta 25:10
rákbetegség 25:367
ráncz 24:340
ravasz 22:524. 23:343. 24:
 128. 25:141
red 2:317
récze 6:311
reg 3:346. 18:28
rég 3:346
rege, regél 16:241
régész 7:324
reggel 3:346. 23:162
rejtézik 16:245
rém, rémlík 5:247. 251
remek 25:259
remete 6:312
rend 25:105
rendes jelentése 3:8
renyhe 17:454. 18:13. 24:
 374
repül 25:264
rér 22:523. 25:174
rest 25:264
részemről stb. 23:162
rét 24:340
retek 24:340. 25:55
retesz 6:312
retteg 25:264
réül, réülés 4:204. 5:247.
 25:173
réüttetik 5:247
rév 19:134
révedez 5:251
réz 25:177
ri-, riv 19:134. 25:182
rikkan 17:62
ró 18:5. 19:137. 24:277
rogy 17:318. 25:276
rohtunk 2:318
rojt 25:275
róka 23:343
rokka 24:340
rokkant 17:50
rokon 3:332. 17:455. 480.
 18:27. 23:164
roncsika 25:105
roncsol 16:247
rondl 16:257
- rost* 25:275
rosta 6:312
rovás 10:342. 17:83. 24:
 387
rovdétk 17:56
rózsa 22:518
rozsdá 25:444
rőf 17:105
rögtön 25:264
röpül 25:264
rőt 25:184
röv, rövid 4:27. 8:323. 25:
 261
rúd 6:312. 17:106
ruha 6:312. 10:342
ruta 25:55
rügy 25:282
rüh 17:480
- sáfér* 6:313. 24:341
sajka 6:313
sajnál 17:480. 25:386
Sajó 6:350
sajt 3:418. 21:123. 23:434
sajtalan 25:163
salap(os süveg) 22:525
salyog 25:271
sántit 24:433
sapka 6:313
sár 25:283
saraglya 18:452
sarcz 24:341
Sarchas 5:267. 269
sárga 17:99. 25:283
sárkány 17:99. 21:126. 25:
 284
sarju 19:143
saru 17:462
sás 17:120. 18:123
sáska 18:114
sátor 6:313. 17:121. 456.
 18:137
savanyú 25:272
sé 19:149. 23:44. 169. 24:
 381; *se baj* 25:18; *se*
híre, se hamva 25:18;
se pénz, se posztó 25:18
ség 25:141
segéd 20:274
segg 25:257
sekély 23:120
selejt 24:341
sellő 25:257
selma 24:341
selyem 6:313
selyp 18:24
sem, se 23:44. 169

semmi baja 25:17
semmint 2:310
senki, semmi, sehol 23:44.
 24:368
*senki egyéb, semmi e., senki
 más, semmi m.* 23:52
serdül 18:16
sereg 17:99, 462
seregély 21:125
serke 18:121
sért 24:173, 262. 25:175
serte 17:449
serül 4:135
si-, sív- 19:134
Síjő 6:361
sík 17:480. 18:21. 25:181
sikkan 17:62
sikolt 17:62
síma 25:182, 279
sinnyeteg 23:420
sió 25:280. 6:361
sír fn. 17:462. 24:274
sír(ni) 2:361. 24:141
sírat 24:172
síránkozik 16:253
sísak 6:313
sivatag 23:422
só 3:247. 19:137. 23:119.
 25:163
sódar 24:341
sógor 3:333
soha ilyet 25:13, 18
sohán 24:30
sohtuth 25:163
sok 6:69, 17:483. 25:276
soká 8:306
sokadalom 24:135
sokáig 8:307
soltész 24:341
somolyog 24:341
sonka 24:341
sor 4:218. 17:462. 18:15
sovány 6:24—25
sör 17:458. 18:122. 24:407.
 25:285
sőreg 21:125, 184. 23:435
sőt 23:44
sötét 20:274
strucz 22:518
suba 6:313
superlát 25:164
sű 3:333
süger 2:98. 23:435. 25:282
sül(-disznó) 17:455. 23:
 235
sül(ni) 17:483
süldő 16:242

sülyled- 25:282
süly, sül 18:21
sűrű 18:13. 25:185
üt 25:282
sütkörész 18:229
süveg 21:125. 23:434
sz(= hiszen) 23:152
sza 5:30
szab 17:417. 18:13
szabadna, -jon, -ott 23:161
szablya 6:312. 24:341
szád 3:247. 25:142, 178
szag 18:15
száj 3:247. 25:178
szaj, záj 25:272
szak(ad) 17:472
szakál 25:284
szakadat 25:142
szakasztott, mása 10:151
szál 25:178, 179, 283
szalag 17:480
száldob 25:153
szalú 22:524. 25:270
szám 18:84. 25:283
számkivet 3:8
szamojédek 4:229
szán 10:343
szapoly 25:269
szar- 18:461
szár 17:448. 25:163, 180
szárad 25:178
szárcsa 18:122. 21:126
szarka 17:115. 21:126
szarm 25:142
szárny 17:422, 448. 18:13
szaru-fa 21:126. 25:274
szarv 23:341. 25:386
szatócs 3:159
szattyán 25:374
száz 5:295. 15:281. 16:153.
 25:178, 386
szeg 25:259
szög, szög 25:261
*szegény mint a templom
 egere* 24:356
szégyen 18:25. 20:282
szédülög 16:249
szédült-védült 16:242
szék 25:177
székely 3:363. 25:90
szekér 25:177
szekrény 24:341. 25:55
szel 18:13. 25:260
szél 25:173. 18:121. 23:434.
 25:173
szelindek 25:164

szellem 14:201
szem 18:454. 25:260
személy 17:463
szemérem 24:82
szemlél 16:253
szemöldök 2:5
szem-szembe 23:151
szent 1:307. 18:361. 24:
 341
szenny 25:258
szepő 25:268
szer (reihe) 18:27. 25:261
szerdá 3:344. 18:384
szerelem 4:161
szerelmes 24:141
szetet 4:161. 2:464
szerszám 18:453
szérű 14:464. 23:434
szét 2:173
szí-, szív- 19:134. 25:181
sziget 17:459
szigony 2:314
szigőcs 24:133
Szikszó 4:190
szil 25:143
szülemér 3:328
szilony 20:282
szín 17:448. 18:21
színlél 16:254
*színtazon, szintoly, szint-
 ugy* 23:44
Színva 6:358
szirony 20:282. 21:127. 23:
 434
szirt 2:158. 17:448. 25:280
szít 24:195
szittyá 24:251
szív, szű 17:474. 19:134;
tél szíve 4:234
szív, l. szí
szívdárvány 16:268
szláv 4:213
szó 17:481. 19:137. 25:182
szoba 5:295. 6:305. 17:106
szok 17:452. 18:10
szokotál 12:109
szólal 16:254
szolga 5:272. 18:364. 25:56
szólit 4:157
szóll 24:133
szolozsma 18:363
szomak 18:122
szombat 3:345. 18:383.
 25:55
szop 25:181
szór 21:121. 25:254
szorúl, szorít 4:170

sző, szöv- 17:452, 461, 463,
473. 19:137. 25:182, 260

szőkő év 9:18

szőlő 2:6. 23:434

szőr 25:138

szörnyű 25:264, sz. vihar
10:151

szörpöl 25:249

szősz 17:455. 21:127

szővétnék 2:152

szű 19:134. 25:184

szűcsa 23:231

szufla 12:109

szúr 17:452 18:6, 26

szurok 18:27, 122

szű, l. szív

szűcs 21:127. 23:434. 25:
285

szűk 17:481. 25:186

szükségképen kell 10:173

szül 25:185

szüle, szülők 3:325, 326

szülemnya, -apa, -atyja 3:
326—7

szüleség 24:136

születés latinul többféle-
kép 10:167

születik 4:35

szülött 3:327

szűnik 17:459

szúr 25:254

szürke 17:84. 22:526

szűsz-fa 21:127

szűz 25:181

tábor 6:313

tag 25:270

taglal 16:254

tajték 25:177

takar, takarit 24:428

tál 25:178

táldl 17:473. 18:15

taldn 25:254; nescio an,
haud sc o an. incertum

an 10:173. 23:152

taliga 6:314. 10:343

tálnok 2:153

talp 19:445, 461

tám 2:96

tándes 17:99

tanakodni 4:167

tanú 4:167. 18:90

tanul 4:170. 17:482

tanya 17:115

tanyasi 24:137

tányér 6:313. 17:107

tapasztal 16:254

Táp-jó 6:361

tapló 3:22. 6:5. 23:435.

25:271

tapogat 17:55

tar 18:88

tár 6:315. 8:311. 17:457.

18:467

tár(szekér) 17:115

taraczk 17:115

taraj 17:481

tárca 24:342

tárca 6:313

tárház 8:311

tarhó 21:129

tarka 6:314. 22:526

tarló 5:275. 18:106

tarol 17:481

társ 6:314. 8:312. 18:30

tart 17:473

tartozik 16:245

táska 24:342

taszigál 16:257

tat (hajóé) 25:271

tat (hal) 25:271

tát 17:481. 18:19, 24, 467

taval 3:338

tavasz 25:271. 23:341

té 24:381

tege. tege-ten, tegnap 3:341.

3:349. 17:459

téged 25:175

té-get, tégez, téz 17:53

tegez 18:10. 25:259

tegnap, tege 17:459. 3:348

tehát 2:157

tehén 24:406. 25:177, 285

teher 25:258

tél 3:337. 25:172

tele 24:374. 25:259; tele,

teli 25:16, 266.

telek 21:72

teleped- 25:258

teljes, teli 19:143; t. -vel

15:188

temérdek 3:382

tenger 3:382; t. nép: ma-

xima hominum multi-

tudo 10:151

tenyér 24:342

tér 25:172

tér-, terjed 25:172

térd 2:100. 17:445; t.-en

állva 18:404

térdepel 4:140

terebes 17:60

teremt 25:196

terepélyes 17:60

termel 24:135

természet 7:326

termék 7:326

terumteve HB. 15:267

tessék 16:244

téstület 24:142

testvér 3:329. 9:27. 23:36

teszem azt 23:153

tészen 25:175

tet- ige 4:27

té-tova 25:174

tétőtől talpig (becsültes)

10:151

tetsz-ik 17:481. 25:259

tetszetős 24:133

tetű 23:120. 25:258

teve 18:79. 20:151

téved 25:172

ti 19:150. 24:390

tidő 25:280

títal 16:254

tító 23:434

tílt 24:173

tílttoa 2:298. 5:263

tíltut 5:265

tínó 23:434

tipor 16:266

tíz 25:182, 279, 285, 382

tizenegy 23:45

tő 19:137. 25:143, 182

toboroz 18:20

toj- 17:461, 484. 18:29

tok 25:276

tokány 12:110. 18:20

toklyó 21:128. 25:274

toll 17:458. 473. 25:276

tolvaj 25:275

tom, tön 17:462, 474. 18:6.

25:261

top 18:85

topni 16:266

topoly-fa 6:314

toportyán 20:471

torma 20:471

tornác 6:315

torok 25:276

torony 17:107

tót 24:342

tova 25:277

tő 19:137

több mint 23:54

tökel 17:63

tölcser 17:86

töm, l. tom

tömeg 24:142

tömjen 6:315

tönk 17:460. 18:10

tönkö 21:128
 töpök 16:266
 töpörödik 16:266. 17:482
 tör 18:13. 25:264
 tör- schlinge 17:458. 21:121
 tör doloh 25:386
 török-szakad 23:155
 törköly 17:107. 24:343
 tövis, tüske 2:159. 25:128
 tuba 24:342
 tud, -ós 15:183
 tudniamint, tudniillik, tudnimert 23:155
 tukma 6:314
 túl 2:173. 3:74. 25:184
 tulajdonai 23:49
 túlman 3:304
 tulok 20:151
 túlsó 17:149
 tung 15:462
 tür- 25:254
 Tür stb. 4:213
 turfa 24:342
 turján 4:213
 turó 21:128
 turul madár 18:13
 tűzök 17:99. 454. 20:151
 tű 2:159
 tüdesni 2:159
 tügy 17:481
 tükör 17:99
 tűn- 17:86 [374
 tünder 16:242. 17:86. 25:
 tür 25:186
 tüsténtesen 4:28
 tűz 17:484. 23:120. 25:186

tyúk 2:97. 24:408

úcza, uccza 5:256
 udvar, udvarnok 1:315
 ugor, unger 4:248. 11:1
 ugorka 6:315
 ugráncsol 16:247
 ugyan 5:30
 ugyanaz, -ez 23:44
 úgy de 23:169
 úgy-e 23:154; ú. hogy 25:18
 úgy hiszem 25:5
 úgyhogy 23:167
 úgy látszik 23:154. 25:4
 ujj [a) finger, b) ármel] 17:443. 18:13. 25:185
 Ukkon pohara 6:340, 377, 12:75 [474

ún-, undok (undor) 17:454,
 unatkozik 4:161
 unoka 3:332
 unszol 16:246
 úr 3:324. 4:213. 11:18. 12:71. 17:454. 474. 18:6. 25:184. 282.
 úrfiu 3:328
 úrnő 1:15
 úrnappja 3:351
 úsz 25:185
 út 5:255. 17:482. 18:476
 után 5:256
 utca 25:164
 utó, után 18:6. 25:281
 ügy 17:457
 úk 3:327. 6:72. 82. 18:15. 25:282
 ül 25:185
 ülep 17:60
 ültő helyében 17:52
 ünnep 3:350
 ünő 17:455. 20:150. 25:163
 ürmő 18:11. 21:129
 ürü 20:151
 üstök 17:448. 24:128
 üsző 23:119. 25:184
 üszög, üszök 1:45. 17:459
 üszögös szent Péter 3:353
 üt 17:320. 455. 25:282
 üveg 23:120
 üvölt 24:434
 üz 18:7

vacsora 1:313. 18:365
 vad, vadon 25:268
 vád 1:313
 vág 25:178
 vagdos, vagdal 2:97
 vagy 23:159
 vagyok 18:187, 200
 Waic 23:127
 vaj 25:270
 vajda 1:313
 vajjon 23:159
 vajnak 17:448
 vakarcs 5:424
 vakeset 10:150
 val-, volt 25:270, 276
 valahány 4:457
 valaki 25:56; v. más 23:52. 53; v. és neki 24:368. 25:128
 valamennyi 25:18
 valami egyéb 23:52
 váll 2:158. 25:180

való 15:188
 valószínűleg 10:172
 változik 16:245
 vállú 17:99
 vám 2:96. 6:315
 van, vannak 15:470
 van ige hiánya 25:15
 vánkös 6:315. 17:115
 vár 1:313. 4:246; v., várad 25:285
 vár- 25:178
 várás 1:314. 25:454
 varga 3:471
 vargánya 2:98. 17:115
 varjú 25:271; vari 19:143
 vármegye 2:307. 23:42
 város 1:313
 város-onki 3:207
 varr 3:471. 17:323. 23:341
 vártat 4:161
 vásár 1:309. 17:100. 18:137
 vasárnap 1:309. 3:343
 vastag 25:270
 vasverő 22:524
 vecsernye 1:313. 18:365
 veder 1:314
 vég 2:2. 97. 17:474; vége 25:17
 vejsz, vejsze 25:144, 265
 véka 25:177
 vékony 25:174
 vél 17:455. 25:174
 velez 23:231
 vellejt 16:240
 velő 25:258. 17:129
 vén 18:16
 vendég 25:177
 venerék 22:525
 venyige 1:313
 vér 3:333. 25:174
 vércse 25:177
 verdik 16:242
 veréb 1:314
 verejték, veríték 3:477. 5:275
 verem 18:11
 verhenő 17:49
 vörje 12:110
 verő 3:477; v.-fény 5:277
 verseny 25:258
 vért 18:28. 24:128
 vés 17:474
 vesnek 22:524
 vész 25:261
 vész-, vessz- 17:460. 25:174
 vet 17:320
 vét 18:7

- vétel* 25:175 [366
veternye 1:313. 2:302. 18:
vezér 18:30
vezet- 4:161. 18:30
ví, vív 19:134
viasz 1:313
vidra 23:434. 24:71, 206,
 498. 25:66, 254, 381
vihar 1:313
vihtye, vinnye 6:315
világ 18:400
villám 6:186
villong 16:240
virgács 24:133
virrad 17:323
vissza 2:173
vissza neki! 25:11
vitéz 1:313. 25:56
vitorla 1:314
vív 17:474
víz 25:181, 279; v. és indg.
vod, ved 23:304
viza 6:315. 33:434. 25:280
vízkereszt 3:351. 18:398
vízsla 6:315. 22:411
von 25:276
vonaglik 16:251
vonatkozik 4:161
vonít (vállat) 17:56
vonyogó 16:249
vő 23:234. 25:183, 259;
veje 19:138. 24:277
vöcsök 25:261
vőlegény 3:333
völgy 4:190. 17:458
ysa 15:263
zádokfa 25:153
Zagyva 6:358
zaj 25:269, 272
záp 25:178
zár 18:16, 466. 25:179
zavar 24:428
zengzeties 24:136
zerge 20:149, 160
zománcz 17:108
zomok, zömök 18:15
zöld 24:128
zubbonycsi 3:157
zsákmány 24:342
zsarol 25:387
zseb 18:135
zsellér 6:316. 25:164
zsém 24:342
zsemlye 24:342. 25:367
zsenge 17:89
zserielőd- 6:316
zsold 24:342
zsolozsma 22:519. 23:107
zsoltár 18:410
zsombék 25:177
zsugorod- 25:281
zsúp 24:343

II. Más nyelvek.

(Ezek a szójegyzékek az idő és hely szűke miatt nem lehettek teljesek. Többnyire mellőzve vannak azok, melyek valamely magyar szó kapcsán amúgy is megtalálhatók.)

Ugor nyelvek.

(Vö. még Budenz: Szójegyzések 6. és 7. köt. és Munkácsi: A m. magánhangzók történetéhez 25. k.)]

Finn nyelv.

- edestä -ért* 16:459
epä 5:408
eukko 6:72
hammas 16:144
hartio 2:158
hiisi (hiite-) 4:222,
 225, 236, 267
impi 5:289
jäähnyäiset 23:156
jumala 5:402, 6:72
kainalo 3:22
karkaus vuosi 9:18
kave 4:212
koto 23:120
kunta 22:434
kurkku 25:87
kynsi 23:120
kytke 21:72
kyty 21:72
liika 16:456
lintu 23:434
louhi 4:237
luke- 18:406
maa 23:120
metsä 23:120
olettaa 24:5
olka 2:158
pakana 18:354
penikulma 5:253, 406
pesä 4:443
raamattu 18:408
risti, ristiä 18:351
Suomi 4:214; 5:289
susi 23:120
taka 15:462

- ukko* 4:262; 6:72, 74,
 341
vaara 1:313
vaati 25:87
valitaa 1:313
vasa, vasikka 24:82
vedenristi 18:399
vero 6:318
viha 21:50; 23:347
vihoitta 23:347
vihuri 1:313

Lapp nyelv.

- (Vö. a tárgymutatóban:
 Lapp . . .)
manga, mange mañe
 2:305
mield 5:421

paije 16:144
seida 4:222

Mordvin nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban:
 Mordvin . . .)

af 5:408
azoro 25:378
inksa 16:457
lomañ 25:379
mäkev 2:305
meznek 20:155
paz 25:379
saras 25:378
skaj 21:227
vanan 24:82

Cseremisiz nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban:
 Cseremisiz . . .)

minge 2:305
polvuj 4:140

Zürjén-votják nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban:
 Zürjén . . . , Votják . . .)

amal votj. 21:465
ana votj. 25:380
andan votj. 25:381
azbar votj. 22:406
bord zürj. 25:381
böž zürj. 25:381
bus zürj. 25:381
bur-šud votj. 21:233
časöv zürj. 17:146
dır zürj. 25:382
gorz zürj. 25:381
gön zürj. 25:382
guš zürj. 25:382
gur votj. 21:465
güj votj. 21:465
inmar votj. 21:226
inmar-miz votj. 22:407
in-vožo votj. 22:406
in-vožo-dır votj. 21:234

irgön zürj. 25:387
jen zürj. 21:227
ju votj. 21:465
ka, ku zürj. 25:383
kar- zürj. 2:353
kart votj. 22:407
kıldını votj. 21:227
Kıldış-in votj. 25:60
kok, kuk z. v. 24:82
kuala, k̄wa votj. 25:383
kula zürj. 25:384
lapkan z. 23:435
mad' votj. 21:465
majög zürj. 25:384
mez zürj. 25:384
mıs z. v. 15:285
mort zürj. 25:384
nañ zürj. 25:384
ord zürj. 25:385
ort zürj. 25:385
öksi zürj. 25:385
pan zürj. 25:385
pod zürj. 25:385
porš zürj. 25:385
puž zürj. 25:385
pur zürj. 25:386
sezi votj. 23:120, 25:386
sör z. 23:120 [386
šen zürj. 25:386
šog zürj. 25:386
šož zürj. 25:386
sol zürj. 25:386
ubır votj. 22:407
uč, už z. 23:435
urt votj. 22:407
variš zürj. 25:381
vož votj. 21:48
vožo votj. 21:234
vožo-dır votj. 21:234
vösna zürj. 25:381
vurd, vurdış z. 23:434
 25:381
vurin permi z. 25:381
wad votj. 23:434

zaridž zürj. 25:382
zarek- votj. 25:382
zon zürj. 25:382
žuges votj. 25:386

Vogul nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban:
 Vogul . . .)

gysér 23:120
žant 23:434
žqteñ 23:435
žuj 23:120
elmpi, elempi 5:289;
 6:72; 24:478, 344
elol 16:320
eserem 24:82
jän žep 25:59
jol 16:144
Kaltēs 25:10
kās- 17:145
khqls 22:415
kuł, kuł äter 25:61
koseml- 17:146
kosemt- 17:146
kworēs 25:61
lapēñk 23:435
lapkhañ 23:435
lem-žadēs 24:475
loqšex 23:435
lunt 23:434
lūptä 23:432
mañ-si, mañ-či 3:158
nāj 25:58
nūk 23:120
numi-tarom 6:73
nute 23:344; 24:414
oč 21:52
oš 23:435
rėj 5:249
sáta 4:222
suns 23:120
šäž 25:386
tajl 18:160
täplēž 23:435
tārem 4:224, 21:227

tārēm-nāl 25:373, 472
tēl 18:160
tép-äjp 4:227
üns 23:435
ūs, uš 23:435
vqntert 23:434
vos, uos 1:313
vošrem 21:45

Osztják nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban :
 Osztják . . .)

ādīm 17:129
alt 17:146
ḡannēyo 17:129
ḡqnt 23:434
ḡónās 17:129
ḡū 17:129
ḡuvat 17:145
ēbel, ēbet 17:131
ēdir 17:129
eñgilem 17:130
epliñ 17:131
iki 25:59
jilip, jilpa 17:131
jogan, joḡan 17:130
jogol 21:72
joḡotlem 17:130
jolḡiñ 17:131
jōliḡ 17:130
kel 21:72
kēn 17:131
kili 21:72
kušm- 17:146
kusmalt-, kušmet- 17:
lāl 21:72 [146
lang-, langil, langol
 17:130
lē 21:72
lilñ 17:129
lilem, lēlem 17:130
loḡitlem, loḡotlem 17:
 130
lōlñ 17:149
lōlmaḡ 21:72

lōn 17:129
lony 21:72
lou 21:72
lū 17:129
lunt 21:72, 23:434
megil (mevil, meil) 17:
 130
moḡol, mūgol 17:129
nōmīs, nōmsiñ 17:131
noḡa 17:130
noḡos, noḡos 17:130
ñol 21:72
ñōlim, ñolmiñ 17:131
ōḡol 17:130
ōlim, ōdan 17:131
ōmislem 17:131
puliñ 18:129
pasāl- 17:129
pol, pot 21:72
puñat, puñgil, puñla
 17:130
rep, rep-šunk 17:146
rogpiñ 17:131
šagam, šaḡam 17:130
sagat 17:145
sāḡis, saḡsi 17:131
šangam v. šongam 17:
 145
šavita-ḡo 17:129
señs, sēs 17:131
sēm 17:131
šigit 17:130
šom, šum 17:146
sōrim 17:129
sot 17:146
taya 17:130
tangā 17:146
tēl 17:131
tīm 17:129
tōḡol, toḡliñ 17:130
toḡolpi 18:149
tūḡorlem, tūḡriḡ 17:
 130
ulām 17:129
uñgil 17:130

uns, us 23:435
urā 17:129
urt, ort 25:59
vei 17:146
vit 17:145
vitat 17:145
voñgemalem 17:130
votās 17:129

Más ural-altaji nyelvek.

Török-tatár nyelvek.
 (L. még a tárgymutató-
 ban: Török-tatár . . .)

aba csag. 17:476
ači, eči csag. 18:12
ačig t. 18:14
ada csag. 17:464
agaš csag. 18:25
aja t. 17:475
ajil-, iñil- t. 18:13
aksu alt. 17:471
alčak oszm. 18:1
alcik kel. tör. 17:464
aldamak 1:308
alši kirg. 18:1
an! csuv. 21:121
and oszm. 17:475
arala t. 17:476
arča csag. 18:9
arit- csag. 18:22
arslan 16:459
art- csag. 17:476
aš, eš 17:457
as, es 17:456
as és jüz 18:11
asma-, esne t. 17:457
astar 18:29
astik 18:21
ávēr csuv. 21:121
baba oszm. 10:340
bagana t. 1:309
bagir oszm. 17:477
baj t. 17:474

- baj, bej* 18:27
bajir t. 17:461
bajri csag. 18:4
bálábán? t. 1:309
balaghan jak. 1:310
bäliä jak. 1:313
balta oszm. 10:341
baltu csag. 10:342
bar- t. 18:2
barim csag. 18:2
barim 18:28
baru csag. 18:27
barum kirk. 18:2, 21
barumta kirk. 18:3
bej 18:27
bel- t. 17:455
belge 17:458
bič t. 17:474
bile, bele oszm. 17:453
bilëo csag. 17:466
bilezik oszm. 1:312
bilgi 1:313
biliszäkh, bilszäkh jak. 1:312
biriki 2:463
bitekče 1:312
bončuk 17:453; 18:14
bong t. 17:460
bor- t. 17:454
bor-, bur- 17:483.
bor csag. 17:467
borsan, borsanda kirk. 18:8
bosz, buz t. 17:460
bögre- t. 17:474
bögü 1:311
bön, bun t. 18:16
börti, pörti (burti?) 18:28
böžek 24:407
buga 23:433
bughu, bugha 1:311—2
buka 23:433
buol- 17:482
bur- t. 17:476
burusuk 1:312
burut csag. 17:471
butak t. 17:475
buzagu 24:406
büj t. 17:454
bürtek 17:462
büten kirk. 17:467
čak csag. 17:472
čak 23:434
čalka t. 17:483
čalpak csag. 18:24
čapat 18:22
čärgä 10:344
čator, šator 17:456
čeg-, čig- kaz. 17:452, 461, 473; 18:26
čengi 18:29
čerge oszm. 10:344
čige alt. 17:480
čigin, čikin 17:462
čigir oszm. 17:476
čür alt., *čigir* csag. 17:462
čumak csag. 17:466
čizik csag. 17:76
čol csuv., *taš* tör. 3:243
čok 6:59, 68
čok- csag. 17:483
čoporus csag. 17:482
čog 6:59
čöb, čöp t. 17:466
čök- t. 17:468
čöprek 17:466
čuma t. 17:466
dag oszm. 18:8, 30
dagıl kirk. 18:25
dak kirk. 18:30
daje 1:316
dana 23:434
doñuz 23:434
dün oszm. 17:459
ebe 1:309
egis csag. 17:460
ejgi t. 17:477
ek, ik t. 17:454
ekeče csag. 18:15
el, il 17:479
eli csag. 17:453
elin csag. 17:457
em- 18:18
en csag. 17:470
eñ oszm. 17:474
eng oszm. 17:460
eng- t. 17:460
eng, jeng és jenge 18:13
epe 17:466
erik, irik csag. 17:454, 477
erken 18:28
eruv kün 21:153
eš t. 17:457
eski alt. 17:471
evlek 1:312
ez, es t. 17:461
ez- t. 17:479
ež, ěs t. 18:456
firla oszm. 18:14
firtina, fortuna oszm. 18:30
gümlek t. 17:455
gürüng csag. 17:457, 474
güven t. 17:469
hajghi csuv. 2:463
ib- t. 17:461
iesdä kün 21:155
ijil t. 17:454
il, jil t. 17:458
il, el oszm. 17:468
ir, jir t. 17:477
ira csuv. *ejü* tör. 3:240
iren kirk. 17:454
irenž kirk. 18:13
irim csag. 17:479
irün (N. ürren) 18:11

- is-bu* kirk. 18:7
isik csag. 17:459
ismarla- oszm. 17:467
issik csag. 17:459
issik t. 17:459
iz-, ize- t. 18:7

jab oszm. 18:16
jaba, java t. 17:477
jabiz alt. 17:477
jaqul- csag. 18:22
jail-, jajil t. 17:462
jail-, jajil t. 17:471
jaminda 17:482
jan- és jañ- t. 17:459
jandak, jandaj t. 17:471
jaj 18:18
jajan oszm. 18:16
jajim t. 23:454
jajin kirk. 23:434
jajin t. 23:434
jajit 18:22
jak csag. 17:484
jaka 18:26
jakala t. 18:15
jakun csag. 18:22
japak t. 18:12
japarak 3:244
jara t. 18:12
jarun, jarin kaz. 18:13
jašun csag. 17:470
jat- alt. 18:18
jatigan 18:19
java t. 17:461
jaz- 23:434
jengi, jangi t. 17:470
jep t. 17:456
jep alt. 17:456
jepü csag. 17:456
ješi-, ješ t. 17:456, 479
jeü, jeüle kirk. 17:456
jevüz oszm. 17:458
jéz 24:407
ñgin tör. *ñjin* kaz. 18:24

jihov, gichöv kún 21:154
jüliš, jügüliš 18:23
jirgak 17:454
jömi khivai 18:5
jok 6:63
joluna 16:457
jom kaz. 18:15
jorgolo- alt. 17:478
jumru t. 17:484
junda- t. 18:9

kabar csag. 17:468
kabin kesdürmek 18:26
kač 2:462
ka-čan 2:462
kajan, kajgan 18:22
kaji alt. 17:477
kañik csag. 17:477
kamta alt. 17:461
kancik 24:408
kanda 2:462
kang- tör. kangir- kirk. 18:18
kang-, kangir kirk. 18:4
kangi- 2:461
kangaj alt. 17:452
kangaj, kengej alt. 17:457
kanñ- 2:462
kapat- 18:22
käsä oszm. 10:344
kat 18:10
katta (olv.katla-) csag. 18:5
kaz 24:408
kazan t. 17:468
kaz alt. 18:13
kečirt csag. 17:478
keim csag. 18:18
kel-, gel-, kil- t. 17:469
kel t. 17:470
kel csag. 17:470
kelek csag. 18:29
kelja-, käle- kaz. 18:12
kem alt. 17:470

kemiš uig. 17:484
kig oszm. 18:25
kij 18:26
kirag t. 17:469
kis csag. 17:460
kiser csag. 17:469
küt oszm. 18:5
kiz t. 17:484
kobul t. 17:454
kojan- csag. 18:13
kok t. 18:15
kom paj kirk. 17:468
konaci kirk. 17:463
kor csag. 17:455
kor, kur csag., *kora* kirk. 17:478; 18:9
koron csag. 17:455
kölük, kölünk 17:455
köö alt. 17:453.
kös, küs, güz t. 17:461
kötöl jak. 18:5
kučuk, küčuk csag. 17:458
kumgan csag. 17:453, 469
kur 18:16
kurgasun (N. *kurga-šun*) *kujgasun* 18:13
kurt 2:159
kut uig. 17:455
küj t. 18:4, 18
küješ 17:458
küren uig. 18:7
küt csag. 17:455

lakla csag. 17:470
lap csuv. 21:122
lapa csag. 17:470
lébé csuv. 21:122

mak t. 17:478
maka alt. 17:478
man-ap, man-apa t. 18:14
meče kirk. 17:470
mängge jak. 18:5

moj, boj t. 17:462
möng t. 17:460
möng, meng ujj. 18:12
mukan alt. 17:484
mura alt. 17:470
müske csag. 17:464
musurman ujj. 1:312

naj alt. 17:478
naj, nai alt. 18:12, 30
nikiah kijnmak 18:25;
n. kirmak 18:26

Obra csag. 18:15
odor csuv. 23:434
odu alt. 18:15
oguz, okuz t. 18:15
ok csag. 17:471
okut csag. 17:479
ol- oszm. 17:475
oñ, ong csag. 17:459
or csag. 17:466
orak oszm. 18:15
oral kirk. 18:16
oran t. 18:7
orom t. 18:11
orun, orn csag. 17:455,
 479

oš, uš csag. 17:454
os, os-bu kirk. 18:7
oš-bu csag. 18:7
our, uur t. 17:474
oval t. 18:14
oz-, uz- csag. 17:469

Ögür csag. 17:454
ököz 17:455
öküz 24:406
öñ, ön- csag. 18:12
öpke csag. 17:466
öte csag. 18:6
öte csag. 18:7
öteki 2:462
ötün t. 18:7
öür, ögür t. 17:455
öz ujj. 18:27

paru? 18:28
peček csag. 17:453;
 18:10
pek ujj. 17:467
pis csag. 17:466
pis t. 17:480
pos t. 18:9
posul 18:9, 25
pök- (sic!) alt. 17:483
puga, pukha alt. t. 23:
 433

pus oszm. 17:468
puula alt. 17:452; 18:9
pükte alt. 17:467
pürge, pire t. 17:462
püş- t. 17:483
püt alt. 17:467

reken tob. 18:28
rug t. 17:480
ruvum kaz. 18:27

Sajla- t. 17:480
sala kirk. 18:13
sallak t. 17:480
san kirk. 10:343
sanag csag. 10:343

**sanı* t. 10:343
**sanig* t. 10:343
sap t. 17:466
sap- t. 17:471
sapi, sapa alt. 18:13
šaruk 17:462
sau csag. 18:20
sauči csag. 18:20

sera 17:458
séran csuv. 23:434
serik 17:462
serkek kirk. 18:16
sig 17:459
sigin 18:21
sij- kirk. 17:480
sij- kirk. 18:21
sik t. 17:481
šir csuv. 23:434
sıra 24:407

sire t. 17:483
siri 17:462
sisna csuv. 23:434
sivil, sivil 18:21
šojem csuv. 23:434
sojno alt. 17:461
sok- t. 17:452; 18:10;
 t. t. 18:26

sokur csag. 18:4
sol kirk. 18:8
šona csuv. 10:343
sorak csag. 17:481
soran t. 23:434
sou- 17:463
sögün 18:25
söslen kaz. 17:455
šulže csuv. 3:244
sun t. 17:459
suoy jak. 6:59, 63
sür-, sör- kirk. 17:452;
 18:6, 26

sura csuv. 18:13
surik kirk. 18:27
šugar csuv. *ařiz* tor.
 3:246

sü-, süj-, süv-, sev- t.
 17:474

süjel csag. 18:21
sül csag. 17:455
sünej alt. 17:463
sür- t. 18:6
sür (N. *sür*) alt. 18:15
sür 18:26
sür alt. 18:27

tagar csag. 18:16
tagin- alt. 17:481
tagilt- 18:24
takin- t. 18:14
tal csag. 17:475
tal 18:19
tal-, talka- 18:20
talal alt. 18:15
talda alt. 17:473
taliya oszm. 10:343
talkan kirk. 18:20

talké t. 23:434
tana 23:434; 24:406
tani- 17:482
tapan, taban 17:461
tara, tere t. 17:457
tarak t. 17:481
tart- csag. 17:473
tatla t. 17:481
taz, tas csag. 17:481
tegeš kirk. 18:10
tegiš, tigiš csag. 17:476
temir 24:407
tere, terek csag. 17:463
terkin csag. 17:463
tiya csuv. 23:434
tile csuv. 23:434
tim t. 18:6
tina csuv. 23:434
tirmala t. 18:14
tiy csuv. 23:434
toj-, tog- t. 17:461, 484
tokta csag. 17:483
tokun t. 18:14
toxum, tokum kel. tör. 18:29
tolo alt. 17:457, 473
tompa- kirk. 17:474
toñuz 23:434
topar- csag. 18:20
topor- alt. 18:20
tor és tör (N. tür) 17:458
tóra t. 18:13
töge csag. 17:481
töm, cöm 17:462 [10
tönk csag. 17:480; 18:
töre 18:88, 90, 96
túdak 17:454
tuj, tüg t. 17:458
tuk- 17:455
tuk- csag. 17:466
tuox jak. 6:58
turgaul, turaul 18:13
tül alt. 17:483
tüñe-gün csag. 17:459

uč, uż 18:18
ular jak. 17:483
undor csag. 17:454,
ur-, or- t. 18:5 [474
uraz turkm. 18:6
uruba oszm. 10:343
urukon csag. *uruvon*
 kirk. 17:455; 18:27
uz csag. 17:454

übej, übeke ujk. 17:469
üd csag. 17:457
üj alt. 17:455, 457
üke ujk. 18:13
ünek 17:455
ürü tob. t. 17:480
üski csag. 17:454
ütte alt. 17:482

vajim kirk. 17:477
variš, varuš 10:341
vezir oszm. 18:30
vij csuv. 21:122
vüdeš csuv. 21:122
zajir csag. 10:341
zajar oszm. 10:341
žungak kirk. 18:12
žaparak t. 18:14
žijan csag. 18:12
žom kirk. 18:15

Mongol nyelv.

(L. még a tárgymutató-
ban: Mongol. . .)

bukha 23:433
buku, buya burj. 23:433
daya 23:434
kiimon 18:31
nidon 18:31
nojan 18:31 [343
šaraga, šarga burj. 10:
terege, terge, tergen
 burj. 10:343
üdele 18:31

Tungúz nyelv.

būka 23:433
tärgä 10:343
tolgoki, tolgoka 10:343

Indogermán nyelvek.

Görög nyelv.

(Itt nincsenek fölvéve a
szláv eredetű újgörög
szók, l. 10:339—344.)

ἀγός 23:409
ἀγρός 23:84
ἄγω 23:84
ἀεὶ, αἰών 4:182
αἰθω 23:86
ἀπό 1:151
ἀποθήκη 1:308
Ἀτρείδης 1:147
αὐλας 1:312
ἄψ 1:151
βάρβαρος 23:411
βαρύς 23:194
βίος 23:414
γινώ-σκω 23:413
δεικνυμι 23:411
δέκα 23:412
δίδωμι 23:409
δίσκος 1:316
δῶρον 23:84, 85
ἐκατόν 23:193, 413
ἐπτά 23:417
ἐρυθρός 23:197, 411
Ζεύς 23:86
ζυρόν 23:85, 414
θερμός 23:196
κλίνω 23:197
κρέας 23:413
λείπω 23:197
μάτηρ 23:84
μέσος 23:87
μήτηρ 23:196
νέος 23:196
νέφος, νεφέλη 23:411
νύ 23:85
ὅ 1:147
ῥζος 23:417
ὀκτώ 23:413
ὄχος 23:413
ὄνομοι 23:409
οὐλλόμενος 1:150
παῖς 16:324
πατήρ 23:81, 85

ἐπντε 23:82, 196
 πένθομαι 23:86
 πλήρης 23:85
 πόσις 23:85
 πρό 3:91, 411
 ρεύμα 23:197
 Σάκαι 3:362
 στάσις 23:85
 τάλας 23:194
 τέ 23:82, 85
 τίθημι 23:409
 τό 23:85
 τοί 23:86
 φέρω 23:78, 85
 ἔδρα, ἔδρος 23:434
 νίος 23:417
 ἡμεῖς 23:86
 ἕπνος 23:411
 φοῖδε 23:87
 ὅς 1:147

Latin nyelv.

(L. még Szénássy, Latin szónyomozások és orthographiai tanulmányok 7. és 8. k.)

aedes 23:86
 aestus 23:86
 ago 23:84
 antequam 23:168
 animus; plebi crescunt animi; a nép vérszemet kap 10:145
 audes vakmerően 10:171
 augeo, augustus, augmen 23:86
 baccalaureus 25:367
 balbus 23:411
 banna 1:310
 barracanus 1:310
 boni: jóézelmeűek; gutgesinnte 10:143
 bustum 23:228
 calix 25:367
 centum 23:193, 413
 chameleon 23:367
 certat vetélkedve 10:171
 charitas 25:367
 circulari 23:229
 clivos 23:197
 coetus 10:344
 con 2:174
 conclamat: hangos tetészes nyilvánításban tör ki 10:159

conde linguam, fogd be a nyelvedet 10:146
 condere 23:411
 constat: tudvalevőleg 10:172
 conträre 23:229
 cruor 23:413
 datus 23:409
 decem 23:412
 dedo 23:230
 deponere 2:174
 desisto: non d., non intermitto egyre, folyton, szakadatlanul 10:172
 dico 23:411
 discus 1:316
 donum 23:84, 85, 409
 duodevicesimus 23:45
 eleemosyna 1:308
 fero 23:78, 85
 festino: sebtben, nyakraföre, hamar, sietve 10:171
 filia 16:324
 filius 16:324
 formus 23:196
 gnosco, nosco 23:413
 gratulari 23:229
 gressus 23:228
 hoc ipsum ez az egy körülmeny 10:154
 honesta becsület 10:147
 hostis 23:414
 idem: 1. ép olyan, 2. szintén, 3. újra, 4. egyszerűs mind, 5. mégis, 6. ellenben, 7. azonos 10:154
 id quod 23:175
 ille a hős 10:140; i. L. Mummius egy L. Mummius 10:139
 illum equum a mént 10:139
 inhonesta gyalázat 10:147
 ipse 1. saját, 2. személyesen, 3. pusztán, 4. valódi, 5. maga, 6. tulajdonkép 10:154; ex ipsa caede nyomban a gyilkosság után 10:154
 ipsi önszántukból 10:154
 ira 23:229
 irari 23:229
 is, id 23:85
 isti 23:86
 istud 23:85
 iugum 23:85, 414
 labium 23:411

lare 23:229
 largitiones rendelkezési alap, dispositionsfond 10:144
 linquo 23:197
 lutra 25:366
 mare 10:342
 mater 23:84, 196
 maturat sebtben, nyakraföre, hamar 10:171
 migro 23:228
 mors 23:193
 nebelu 23:411
 nidus 23:417
 nunguit 23:414
 non dubito 1. kétségtele nélkül; habozás, gondolkozás nélkül 2. bizonyára 10:173
 nonne 25:368
 novae res újabb politikai viszonyok 10:143
 novarum rerum avidus elégedetlen, malcontent 10:143
 novis rebus studens felforgató (forradalmár) 10:143
 occidens vita az élet alkonya 10:146
 occupo előbb, hamarabb 10:171
 octo 23:413 [10:171
 oculus 23:409
 oleum 25:366
 paganus 18:354
 palus 10:340
 pater 23:81, 85
 peculiari 23:229
 per 3:92
 pergo tovább, egyre 10:171
 pertinet nagyon fél 10:159
 plenus 23:85
 plus quam 23:54
 pomerium 25:368
 postquam 23:168
 praestolari 23:229
 pristaldus 17:73, 77
 priusquam 23:168
 pro 3:91; 16:458; 23:411
 properat sebtben, nyakraföre, sietve 10:171
 prostrare 23:229
 proxima maris a tenger széle 10:147
 quantum potest telhetőleg 10:173
 que 23:82, 85

quinque 23:82, 196
quisque superl. val 10:151
quisquis 25:368
quod, quam 23:414
Quodvultdeus 23:156
quo facto ezután, erre 10:172
quo factum est, ut: ennek következtében, ezért 10:172
quum haec ita sint; ennél-fogva, tehát 10:172
re 2:174
ritare 23:228
redivivus 25:367
ruber 23:197, 411
senex 23:78, 196
septem 23:417
sicut 23:168
simulo látszólag, külsőleg, mintha, szemszúrásból 10:171
soccus 10:342
sopor 23:411
soror 23:87
spero hihetőleg 10:172
status 23:85
suavium 25:367
tempus jelentései 10:147
tocullio 25:368
tuli 23:228
undetricesimus 23:45
ustulare 23:229
reho 23:413
vel 13:148
ventilare 23:229
vestis 23:416
video 23:87
viros, civis 23:85, 413, 414

Román nyelvek.

(Az oláh szók nincsenek külön megjelölve.)

afin que fr. 23:168
Ardealu 6:215
au eas que fr. 23:168

avant que 23:168
babbo olasz 10:340
baju 1:131
baltäg 10:342
baltë 10:340
bard 1:311
bärë 10:342
belçug 1:312
bëltäg 10:342
bir 1:311
birçäg 10:342
bivol 1:312
bob 1:311
boboane (plur.) 1:309
bolovan 1:309
cäte 10:344
ce, cet fr. 23:45
ce que fr. 23:175
chagrin fr. 25:374.
danger fr. 24:362
de manière que fr. 23:168
diak 1:316
drob 1:316
èsprit fr. 14:185
fi-cine, -care 23:151
filma 14:441
fitlan 14:434
fiorino olasz 4:30
grumáz 10:340
jusqu' a ce que 23:168
hunkë 10:341
l'un l'autre 23:39
marfë, marcë 10:343
mentuitoriu 14:436
nescine 23:151
parce que fr. 23:168
patata olasz 10:340
pe, pre 23:163
përil fr. 24:363
peut-être fr. 23:152
piccione olasz 10:341
pourvu que fr. 23:168
rëväs 10:342
rien fr. 6:60
roba olasz 10:343
robe fr. 10:343
rufë 10:342
sanie 10:343
tel'ägë, tiligë 10:343

turmë 10:340
vetriltë 1:314
vikleşug 14:435
vile fr. 6:52
vitez 1:312

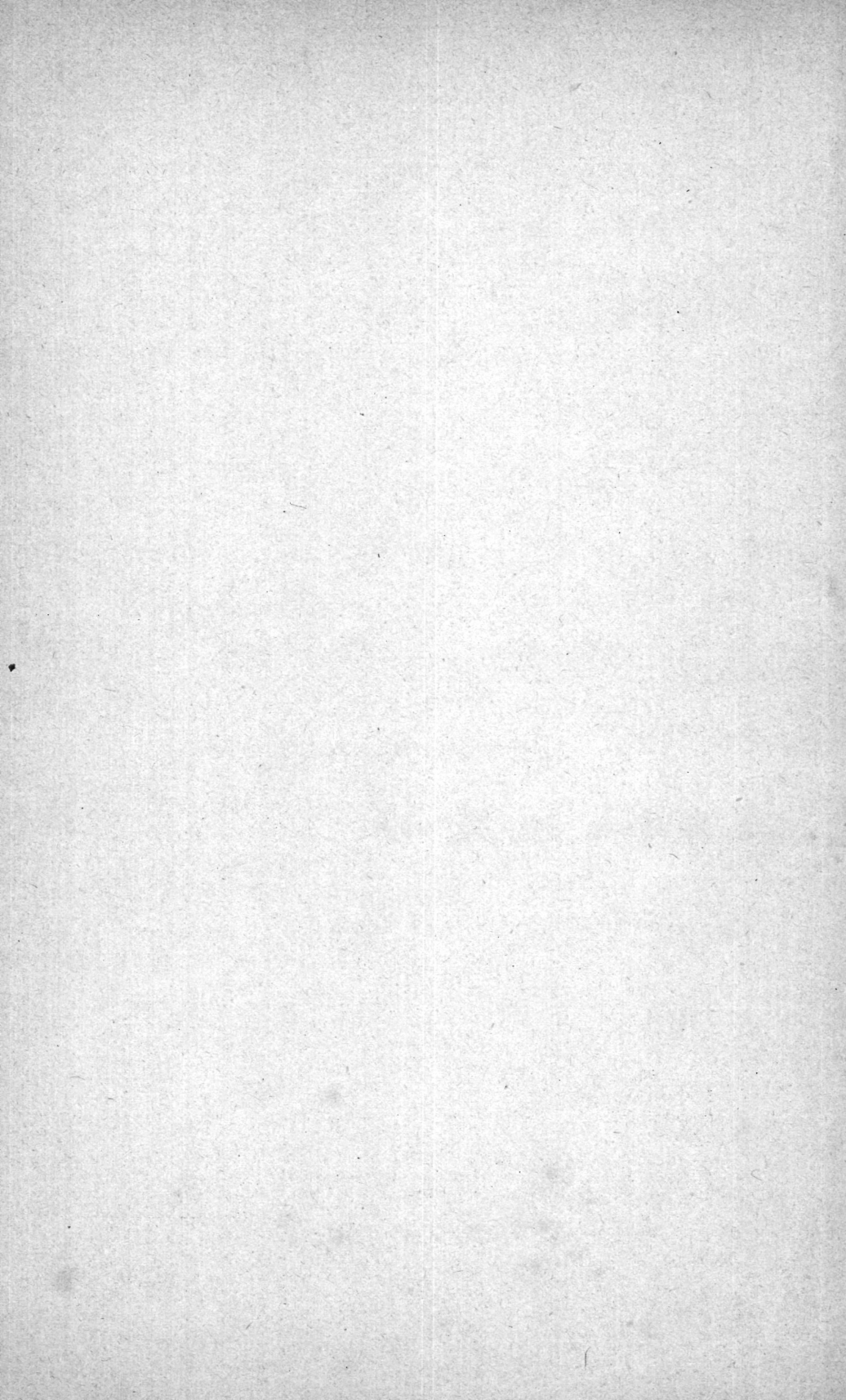
Germán nyelvek

(Az újfölnémet szók nincsenek külön megjelölve.)

ahorn 1:307.
almesch 6:339
als 2:309
be- 2:174
calm, calf angol 3:320
comfort angol 14:185
denn 2:309
einander 23:38
ein und derselbe ragozása 23:50
fäsching 18:395
Finnmark 5:287
fra gót 3:92
für 16:458
ge- 2:174; 3:96
gemüth 14:185
Hune, Hunen Hunengräber 4:250
könig Stefan-s 23:53
mehr als 23:54
nacken, genick 2:158
schlecht 6:52
Siebenbürgen 6:214
stor svéd 4:217, 220
ver- 2:174; 3:92
was für ein 23:57
weichbild 2:307
wer da 25:15
wie 2:309

Szláv nyelvek.

mesopustë ószlov. 18:394
nektö töt 24:368
pere orosz 3:89
pre töt 3:89
pjo orosz 3:89
vol'aktö töt 24:368
az510

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: Magyar hangtan és alaktan.

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette.

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — Ára fűzve 2 frt.

Első kötet: A magyar nyelv élete. — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvenlékek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: A magyar nyelv szerkezete. — I. Hangok, hangváltozások helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.